

પ્રકાશક : ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ
મંત્રી, શ્રી જૈનસાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ
અમદાવાદ

આવૃત્તિ પહેલી, સને ૧૯૩૮

માકંદિપુત્રે પૂછેલા પ્રશ્નનો જવાબ આપતી વખતે 'હે ગૌતમ' એવું સંબોધન મહાવીરસ્વામીને એ અંચકાર કરાવી બેસે છે. * અસંગત, દીકાકારને તેની કંઈક માંડવાળ કરવી પડે છે; મરંનુ તાત્પર્ય એ છે કે પ્રશ્નકર્તાઓમાં મુખ્યત્વે ગૌતમ જ છે. એ પ્રશ્નો કોઈક જ વાર કોઈ અન્યતીર્થિકનું મંતવ્ય નાંબળીને શંકાસ્પે ગિભા થયેલા હોય છે; આપી તો, જુદા જુદા પ્રશ્નો પ્રશ્નકર્તાના મુખમાં મૂકીને ઉત્તરસ્પે જ અંચનો વિષય રમૂ કરવાનો અંચકર્તાનો ધરાહો હોય એવું જ સર્વત્ર સાગ્યા કરે છે. એ પ્રશ્નોની રમૂઆતમાં વિષયનો કે દલીલનો કશો જ ક્રમ રાખવામાં આવ્યો નથી. કોઈ કોઈ વાર એક જ ઉદ્દેશકમાં ભિન્ન ભિન્ન વિષયને લગતા પ્રશ્નો મૂકવામાં આવ્યા છે. મળ ઉદ્દેશકોનો વિભાગ પણ કશા ક્રમને કારણે કરવામાં આવ્યો હોય, કે એક જ રથજે કે એક જ પ્રસંગે કરવામાં આવેલા પ્રશ્નોના સંગ્રહસ્પ હોય, એમ જરાય નથી. દીકાકાર તો એક પ્રશ્ન પછી આવતા બીજા પ્રશ્નને અને એક ઉદ્દેશક પછી આવતા બીજા ઉદ્દેશકને કે એક શતક આવના બીજા શતકને વિષયના કે દલીલના કોઈક નોંડી આપવા હંમેશ મુજબ પ્રયત્ન કરે છે; પ્રતીતિકારક થતો જ નથી.

કોઈ વાર એ પ્રશ્નો જ કે એ પ્રશ્નોનો વિષય છે કે નેવડાઈ જાય છે; અને ઘણી વાર તો માં બીજા આંગમાંથી કે પછીના માંથી આખાં ને આખાં

પારાયણની વ્યાપકતામાં વિઘ્નરૂપ જની છે, કારણ કે દરેક પ્રશ્ન ઉપર રોકડ નાણું મૂકવાનું હોય, તો ૧૩૮ શ્લોકો. ઉપર મૂકવા માટે કેટલું જાંઘું નાણું જોઈએ !

મૂળ ભગવતીમૂત્રનો, મૂળ પાઠ સાથે શબ્દશઃ વિસ્તૃત. અનુવાદ ચાર ખંડોમાં આની અગાઉ આ સંસ્થા તરફથી જદાર પડી ચૂક્યો છે. તથા તેના સળંગ અનુવાદક પંડિત બેચરદામજીએ આખા મૂત્રની વિદ્વત્તાભરી વિસ્તૃત સમાક્ષેપના ચોથા ખંડની શરૂઆતમાં ઉમેરી છે. એટલે અત્રે તો આ છાયાનુવાદ પૂરતું જ ચોદુંધણું કહેવાનું છે.

ભગવતીમૂત્રના બીજા નામ ‘વ્યાખ્યાપ્રમુખિ’ ઉપરથી મુચિત થાય છે તેમ, આ આખું મૂત્ર પ્રશ્નો અને તેની વ્યાખ્યાઓ એટલે વિસ્તૃત ઉત્તરોરૂપ છે. એ પ્રશ્ન પૂછનારાઓમાં મુખ્ય તો ભગવાન મહાવીરના પદ્મશિષ્ય ગૌતમ દ્વિબુદ્ધિ જ છે; ભગવાનના બીજા શિષ્યોમાંથી કોઈ વાર માર્કંદિપુત્ર, કોઈ વાર રોહ, કોઈ વાર અક્ષિભૂતિ, કોઈ વાર વાયુભૂતિ તથા કોઈ વાર મંડિતપુત્ર દેખા દે છે. અન્યતીર્થિકો. એટલે કે અન્ય સંપ્રદાયીઓ પણ કોઈ કોઈ વાર વિવાદ કરવા કે કોઈ બાબતમાં શંકા કરવા આવી ચડે છે; * તથા સમકાલીન ગૃહસ્થો કે શ્રાવકો અને જયંતી જેવી શ્રાવિકાઓ પણ આવીને પ્રશ્નો પૂછી જાય છે. પરંતુ એક રીતે કહી શકાય કે, આખો પ્રશ્ન ગૌતમ અને મહાવીરના સ્નાત્તજવાળા જ છે. ને એટલે મુખી કે એક વખત તો

* એ બધાનાં અર્થો માટે જુઓ શ્રીમદ્ભગવતીમૂત્ર. (વિષ્ણુપીઠ) ખંડ ૪; ૫૨૬:૨૪ ૪ અને પાંચ, પા. ૩૮૩.

માકાંદિપુત્રે પૂછેલા પ્રશ્નનો જવાબ આપતી વખતે 'હે ગૌતમ' એવું સંબોધન મહાવીરસ્વામીને એ અંથકાર કરાવી બેસે છે. * અલગત, દીકાકારને તેની કંઈક માંડવાગ કરવી પડે છે; ચરંતુ તાત્પર્ય એ છે કે પ્રશ્નકર્તાઓમાં મુખ્યત્વે ગૌતમ જ છે. એ પ્રશ્નો કોઈક જ વાર કોઈ અન્યતીર્થિકનું મંતવ્ય સાંભળીને શંકાક્રમે ગ્રાભા થયેલા હોય છે; આપી તો, જુદા જુદા પ્રશ્નો પ્રશ્નકર્તાના મુખમાં મૂકીને ઉત્તરક્રમે જ અંથનો વિષય સ્પૂ કરવાનો અંથકર્તાનો ધરાહો હોય એવું જ સર્વત્ર લાગ્યા કરે છે. એ પ્રશ્નોની સ્પૂઆતમાં વિષયનો કે દલીલનો કશો જ ક્રમ રાખવામાં આવ્યો નથી. કોઈકોઈ વાર એક જ ઉદ્દેશકમાં ભિન્ન ભિન્ન વિષયને લગતા પ્રશ્નો મૂકવામાં આવ્યા છે. મળ ઉદ્દેશકોનો વિભાગ પણ કશા ક્રમને કારણે કરવામાં આવ્યો હોય, કે એક જ રથને કે એક જ પ્રસંગે કરવામાં આવેલા પ્રશ્નોના સંપ્રસરણ હોય, એમ જરાય નથી. દીકાકાર તો એક પ્રશ્ન પછી આવતા બીજા પ્રશ્નને અને એક ઉદ્દેશક પછી આવતા બીજા ઉદ્દેશકને કે એક શતક પછી આવતા બીજા શતકને વિષયના કે દલીલના કાંઈક સંબંધથી જોડી આપવા હંમેશા મુજબ પ્રયત્ન કરે છે; ચરંતુ એ પ્રતીતિકારક થતો જ નથી.

કોઈકોઈ વાર એ પ્રશ્નો જ કે એ પ્રશ્નોનો વિષય નેવડાકે મળ્ય છે કે નેવડાકે મળ્ય છે; અને ઘણી વાર તો તેના જવાબમાં બીજા કોઈ ઉપાંગમાંથી કે પછીના આચાર્યના અથમાંથી અનુક્રમ ભાગ કે આખાં ને આખાં

પ્રકરણ જોઈ લેવાં, એવું જ કહી મૂક્યું હોય છે. એ રીતે જો બીજા અંથોમાં લેવાના ભાગો પૂરેપૂરા ઉતારીને જ આખો અંથ હપાવવામાં આવે, તો અત્યારે છે તે કરતાં મૂળ અંથનું કદ કેટલું વધી જાય. ભગવતીમૂત્ર ઉપાંગો કે પ્રજાપના જેવા અન્ય આચાર્ય રચિત અંથો કરતાં ઘણુંય પ્રાચીન કહેવાય. પરંતુ, વલ્લભીમાં વ્યારે દેવર્ધિગણિ વગેરેએ (ઈ. સ. ૪૫૪) બધાં અંગોનો પાઠ નક્કી કર્યો ત્યારે. અમુક અમુક પ્રશ્નોના જવાબો પછીના અંથોમાં વધુ વિસ્તારથી કે વ્યવસ્થિત રીતે રજૂ થયેલા જોઈને, તે અંથોમાંથી તે જવાબો સમજી લેવા એમ કહીને મૂળ અંથનો પાઠ પડેના મૂક્યો. એ પડેના મૂકેલો પાઠ કેવો હશે તે વિષે અત્યારે આપણે કલ્પના ન કરી શકીએ. સામાન્ય રીતે સ્ત્રી-પુરુષો કે નગર-પર્વતોનાં વર્ણનોની જાળનમાં તે અંગઅંથોમાં અમુક એક જાતનું વર્ણન નક્કી કરી, તે પ્રમાણે બધે સમજી લેવું એવી પદ્ધતિ સ્વીકારવામાં આવી છે. પરંતુ સિદ્ધાંત કે ચર્ચાની મુખ્ય જાળનમાં મુખ્ય અંથને આ રીતે પછીના અંથો ઉપર ડાવનારો કરી મૂકવો એ વસ્તુ અમુક ખાસ સંદેશોમાં, કે વ્યારે બધા અંથોનો વિષય કેમ કરીને જતની નક્કી કરી લેવો અને આખી વસ્તુ એક વખતને માટે કેમ કરીને પતરી દેરી, એવી મનોવૃત્તિમાં ભરે હાથ્ય હોય; પરંતુ ચોખ્ખાની દૃષ્ટિએ જોવા જઈએ તો તે કીક નથી જ લાગતું. ભગવતીમૂત્રમાં એ રીતે ક્યા ક્યા અંથોમાંથી તે પ્રમાણે

૧. અનુષંગિક ગ્રંથ, પ્રજાપના, જંબુદ્વીપપ્રભસિ, શ્વાભિજનમ-
મુત્ર, અને રાત્રપ્રભાવ.

ઉતારા કરી લેવાના કયા છે, તેની વિગતવાર નોંધ વિદ્યાર્થીક પ્રકાશિત ચતુર્થાંખાંડને અંતે આપેલી છે. આ માળામાં તે બધા અંથોનો અનુવાદ પ્રસિદ્ધ થવાનો જ છે; એટલે આ અંથમાં તે બધા ભાગોનું પુનરાવર્તન કર્યું નથી. છતાં ભગવતીમૂત્રમાં અમુક અમુક વિષયોની ચર્ચા જ નથી એવું ન લાગે, તે માટે તે પ્રશ્નો તો કાયમ રાખ્યા છે, અને તેના જવાબો પણ તેને અંથોમાંથી ટૂંકાવીને આપ્યા છે. તથા નીચે આપો જવાબ કયા અંથમાંથી સમજી લેવો એ નોંધું પણ છે. છતાં સામાન્ય વૃત્તિ તો એ જ રહી છે કે, તેવા ભાગો પડતા જ મૂકવા.

આટલું તો તે અંથની રચનાના સ્વરૂપ વિષે. હવે તેના વિષય અને પ્રયોજન ઉપર આવીએ. નંદીમૂત્ર તેમ જ સમવાયોગ બંને સ્થળે જ્યાં ભગવતીમૂત્રના વિષયનું વર્ણન કરેલું છે,* ત્યાં તેની એક મુખ્ય વિશેષતા ખાસ તારવેલી જણાય છે. ખીજી બધા વિષયો તો બધાં અંગોમાં એક સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ આ વિશેષતા માત્ર ભગવતીમૂત્ર માટે જ કહેલી છે, અને તે તેની ‘શુદ્ધિવર્ધકતા.’ આ વસ્તુ જરા વિગતથી સમજાવે.

આપણે શ્રીમદ્ રાજસંદને અનુસરીને શાસ્ત્રઅંથોના એ વિભાગ પાડીએ, તો એક વિભાગ ઉપદેશઅંથોનો થાય; અને બીજો સિદ્ધાંતઅંથોનો થાય. ઉપદેશઅંથોમાં સામાન્ય રીતે મનુષ્યોમાં વિવેક વૈરાગ્યાદિ ગેપને એવી સર્વધર્મસાધારણ બાબતો ચર્ચા કરી દેાય, તથા એ અંથો ગમે તે ધર્મનો

વાચક વાંચે તો પણ તેને તે સહેલાઈથી સમજાય તથા સ્વીકાર્ય થાય. બૌદ્ધધર્મનો 'ધર્મપદ' ગ્રંથ એ જાતનો ખાસ ગ્રંથ કહી શકાય. ગીતામાં ઉપદેશવિભાગને દેર દેર સિદ્ધાંતવિભાગ દબાવી દે છે, અને તેથી જ હવે ગીતામાંથી 'ચૂંટી કાઢેલા શ્લોકો' છાપવાની વૃત્તિ વધતી જાય છે. જૈનગ્રંથોમાં ઉત્તરાધ્યયનને તે જાતનો ગ્રંથ કહી શકાય. પણ તેમાં પછીથી સિદ્ધાંતવિભાગ ઉમેરીને તે ગ્રંથને ઉપદેશગ્રંથ રહેવા દેવામાં આવ્યો નથી. એ ચર્ચામાં વધુ ન ગિતરીએ; નો પણ એટલું સહેજે સમજાઈ જશે કે, દરેક ધર્મમાં એવા ઉપદેશગ્રંથો હોય છે, કે જે સર્વ ધર્મના તેમ જ તે જ ધર્મના સર્વસામાન્ય સમાજ માટે ઉપયોગી હોય છે.

પરંતુ સિદ્ધાંતગ્રંથોનું તેમ નથી. તે ગ્રંથો તો તે ધર્મનો જ કે તે ધર્મનો અભ્યાસ કરવા ઇચ્છનારો જ વાંચવા-સમજવા પ્રયત્ન કરી શકે. જૈનતત્ત્વચર્ચાધિગમમુત્ર ને પ્રકારનું છે. સામાન્ય સમુદાય તેનો નિલ્લ પાડ કરે છે, તથા રોજ પાડ કરવાના પુસ્તક જેવા ગુટકાના આકારે તેને પ્રકાશકો પ્રસિદ્ધ પણ કરે છે, પરંતુ અન્યધર્મો તે પુસ્તકમાં બે પાન પણ આગળ ન વધી શકે.

તો હવે આપણે વિચારીએ કે ભગવતીમૂત્રને એ બે વિભાગોમાંથી કયા વિભાગમાં મુકાય ? તે ઉપદેશગ્રંથ તો નથી જ. કારણ કે તેમાં ઉપદેશાત્મક ભાગ નહોતો જ છે, તથા તેટલો ભાગ પણ ઉપદેશરૂપે નહીં, પણ તેની ખાસ ખાસિયત કે જે હવે પછી વર્ણવવાની છે, તે અનુસાર જ રચી દરવામાં આવેલો છે. આ અનુવાદમાં 'સાધનખંડ' તરીકે જે ભાગ

રમૂ કર્યો છે, તેમાં ભગવતીસૂત્રનું ઉપદેશાત્મક નામ વચ્ચે આવી ગયું છે એમ કહી શકાય. ચારિત્રખંડમાં થોડો ધણો ઉપદેશભાગ અલગ આવે છે, પણ તે એક અલગ વિભાગ ન છે. એ સાધનખંડ જોતાં ન જણાશે કે. એ રીતે રમૂ કરેલી વસ્તુને ઉપદેશરૂપ ન કહી શકાય. ઉપરાંત, પ્રકરણનાં નામ ગદલીને તેમ જ અમુક ભાગો દૂંકાવીને કે વિસ્તારીને ને વિભાગને સુવાચ્ય કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે, છતાં તેનું મૂળ રૂપ તરત જ દેખાઈ આવે તેવું છે.

એ જ પ્રમાણે પછીના સિદ્ધાંતખંડ ઉપર નજર કરતાં જણાશે કે, તેમાં અંશકર્તાની સિદ્ધાંતો રમૂ કરવાની સહેજ પણ વૃત્તિ નથી. અંશકર્તા સિદ્ધાંતો તો અધા ગણીને જ બોલેલા છે; એટલે તે રીતનો પ્રશ્ન જ તે કરતા નથી. કોઈ કોઈ જાગનમાં શંકા હોય, તો આખા ઉત્તરને જ પ્રશ્નરૂપે ને પોતે જ મૂકે છે, જેથી જવાબ આપનારને તો માત્ર 'હા' જ કહેવાનું હોય! અલગ અલગ અનુવાદમાં તો વાચકને સરળતા થાય તે માટે સિદ્ધાંતને લગની બીજી ઘણી જાગતો 'વિવરણ' એવા મયાળા નીચે, કે ચોરસ કોષ કે અવતરણચિહ્નોમાં અન્ય અંશોમાંથી લઈને શરૂઆતમાં મૂકી છે, જેથી તેને અંગેના પ્રશ્નોત્તર કાંઈક પણ સમજમાં આવે. પરંતુ એકંદર રીતે જોતાં લાગ્યા વિના રહેશે નહીં કે અંશકરનો ઉદ્દેશ સિદ્ધાંત રમૂ કરવાનો છે નહીં. 'સિદ્ધાંતખંડ'નો છપ, પગભાથ, અગ્નિકાય એમ કોઈ પણ વિભાગ જોતાં એ વચ્ચે જણાઈ આવશે. તો પછી અંશકર્તાનો દરદો શો છે? અંશકરે એમ નીકાળી લીધું કે કે વાચક જોત સિદ્ધાંતને અનન્ય મુક્તિમા મુક્તિ વિગતોથી જાણે કે. ગૌતમ જેવા મહાવ્રજ

પ્રશ્નકર્તા તરીકે મૂકીને તેણે એ જ વસ્તુ સૂચિત કરી છે. ગણધરને કાંઈ સિદ્ધાંતની પ્રાયશ્ચિક્ષા થાયતો માટે શંકા હોય જ નહિ. તેને તો સિદ્ધાંતના ફૂટ બાગોની કે સિદ્ધાંત ન કહી શકાય તેવી જીવનની અન્ય બાબતોની શંકા કે ગિજાસા હોય. ‘કુતૂહલખંડ’માં સહેજ નમર ફેરવતાં જ એ વસ્તુની પ્રતીતિ યશે; જે કે સુસુક્ત ગણધર કેવલજ્ઞાની શુરુને આવા જ પ્રશ્નો પૂછે શું, એમ ત્યાં તદત પ્રશ્ન યશે; અને તેથી જ ને ખંડનું નામ જાણીજોઈને ‘કુતૂહલખંડ’ આપ્યું છે, તથા તેને એ રીતે જુદો તારવી બનાવ્યો છે. અસ્તુ; તો પછી આ પ્રંથનું પ્રયોજન અને વિષય શું છે ?

આખો પ્રંથ જોયા બાદ એવો નિર્ણય કરવાનું મન થાય છે કે, આ પ્રંથ ‘ગણિતાનુયોગ’ કોટીનો પ્રંથ છે. એટલે કે આમાં સિદ્ધાંત નહીં, પણ સિદ્ધાંતનું ગણિત છે. એટલે કે, જેમ આપણે ગણિતનો દાખલો ગણ્યા બાદ, તે ખરો છે કે નહિ, એ જાણવા તાજો મેળવીએ છીએ, તેમ આ પ્રંથમાં સિદ્ધાંતના જુદી જુદી રીતે તાજો મેળવ્યા છે. ને તાજો જવાબમાં કાંઈ જૂલ પકડવા માટે નથી મેળવ્યો; પરંતુ શિષ્યની શુદ્ધિ તીવ્ર થાય, તેની સ્મૃતિશક્તિ કસાય, અને ધ્યાનાદિથી પરવાર્યા બાદ અપરિચ્છેદી સાધુને શુદ્ધિ કસવાનું એક નિર્દોષ તેમ જ પવિત્ર સાધન મળી રહે, એ જ આ પ્રંથનો હેતુ લાગે છે. શુદ્ધબગવાન ધ્યાનાદિથી પરવારેલા સાધુને મનને રોકવાના નિર્દોષ સાધન તરીકે નસુદારા વાટે જતા અને આવના આસ હિપર વૃત્તિ રાખવાનું કહેના. તેના જેવું જ આ સાધન પણ છે. પ્રંથમાં કેરે કેરે આરના ન બાગો ઉપરથી જાણામે કે, એ વસ્તુ

અંધકર્તાએ કેવી સચોટ રીતે પાર પાડી છે. સામાન્ય
 શ્રાવક સમુદાય આગળ આ મૂલનું જે પારાયણ થાય છે, તે
 ઉપરથી તો કોઈ એમ જ માની જેસે કે, આ અંધ કોઈ
 લોકપ્રિય ઉપદેશમંથ હશે. પરંતુ મને લાગે છે કે આ અંધ
 ‘શ્રવ્ય’ - સાંભળવાનો અંધ તો છે જ નહિ. જેને આખો
 અંધ અને તેનો વિષય કંદુર્ય છે, તે પણ આ અંધ બીજાને
 મોંએ સાંભળીને સાથે ચાલી ન શકે. કારણ કે આમાં તો
 એક એક વસ્તુ જાતે ગણવાની છે. તેમાં સાંભળવાનું કે
 સમજવાનું કશું નથી. એટલે જ એવો અંધ શ્રવણ અને
 પારાયણ માટે પસંદ કરવામાં શો હેતુ હશે તે સમજાતું નથી.
 કદાચ કેવળજ્ઞાનીને પૂછેલા અનેક પ્રશ્નોના કેવળજ્ઞાનીએ
 સ્વમુખે આપેલા ઉત્તરો તેમાં છે, તે હેતુથી પુણ્યદષ્ટિએ
 કેવળજ્ઞાનીનાં ઉચ્ચારેલાં વચનોનું પારાયણ કરવાનો દરારો
 હોય તો જુદી વાત.

એટલે જ પહેલી વાર ઉપદેશમંથ ધારીને આ અંધ
 વાંચવાનું શરૂ કરનાર થોડે જ દૂર જઈને અટકી પડે છે.
 મંજાય છે અને કંટાળે છે; પરંતુ ત્યારે તેની ગણિતની
 હસરનોની ખાસિયત તેને સમજાવા લાગે છે, અને તેમાં તે
 એકામ થાય છે, ત્યારે તેને ધાર્યા કરતાં જુદી નરેહનો રસ
 ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ આ અંધ જૂના દાન્ય-
 શાસ્ત્રીઓના સખ્દમાં કહીએ તો, ‘નાલિકેત્તસમાકાર’ છે.
 ઉપરનું કહણ પડ બેઠો. તો પછી અંદર અમૃતરમ વિષમાન
 છે. આપો તો કાચીની ચોટલી જ છે. જેમાં નથી નાન
 નથી નધ. નથી અ. કે નથી નપરાં. અથવા તો નાન અ.
 માનું તાડ તરુ કોચલુ જ છે

પ્રશ્નકર્તા તરીકે મૂકીને તેણે એ જ વસ્તુ મૂચિત કરી છે. ગણધરને કાંઈ સિદ્ધાંતની પ્રાથમિક બાબતો માટે શંકા હોય જ નહિ. તેને તો સિદ્ધાંતના ફૂટ ભાગોની કે સિદ્ધાંત ન કરી શકાય તેવી જીવનની અન્ય બાબતોની શંકા કે જિજ્ઞાસા હોય. ‘કુતૂહલખંડ’માં સહેજ નજર ફેરવતાં જ એ વસ્તુની પ્રતીતિ થશે; જો કે મુમુક્ષુ ગણધર કેવલજ્ઞાની ગુરુને આવા જ પ્રશ્નો પૂછે શું, એમ ત્યાં તરત પ્રશ્ન થશે; અને તેથી જ તે ખંડનું નામ બાણીભેદને ‘કુતૂહલખંડ’ આપ્યું છે, તથા તેને એ રીતે જુદો તારવી બતાવ્યો છે. અરુણ; તો પછી આ અંથનું પ્રયોજન અને વિષય શું છે ?

આખો અંથ લેવા બાદ એવો નિર્ણય કરવાનું મન થાય છે કે, આ અંથ ‘ગણિતાનુયોગ’ કાઠીનો અંથ છે. એટલે કે આમાં સિદ્ધાંત નહીં, પણ સિદ્ધાંતનું ગણિત છે. એટલે કે, જેમ આપણે ગણિતનો દાખલો ગણ્યા બાદ, તે ખરો છે કે નહિ, એ બાણી તાજો મેળવીએ છીએ, તેમ આ અંથમાં સિદ્ધાંતના જુદી જુદી રીતે તાજા મેળવ્યા છે. તે તાજો જગતમાં કાંઈ જૂલ પકડવા માટે નથી મેળવ્યો; પરંતુ સિદ્ધાંતની શુદ્ધિ તીવ્ર થાય, તેની રમૂતિશક્તિ કસાય, અને ધ્યાનાદિથી પરવાર્યા બાદ અપરિમલ સાધુને શુદ્ધિ ફલવાનું એક નિર્દોષ નેમ જ પવિત્ર સાધન મળી શકે, એ જ આ અંથનો હેતુ લાગે છે. શુદ્ધભગવાન ધ્યાનાદિથી પરવારવા સાધુને મનને રોકવાના નિર્દોષ સાધન તરીકે નમંદોરો વાટે જતા અને અવરતા આસ ઉપર વૃત્તિ રાખવાનું કહેતા, તેના જેવું જ આ સાધન પણ છે. અંથમાં ફેર ફેર આરના ન બાજો ઉપરથી જાણામે કે, એ વસ્તુ

મંથકર્તાએ કેવી સચોટ રીતે પાર પાડી છે. સામાન્ય શ્રાવક સમુદાય આગળ આ સૂત્રનું જે પારાયણ થાય છે, તે ઉપરથી તો કેઈ એમ જ માની બેસે કે, આ મંથ કેન્દ્રે લોકપ્રિય ઉપદેશમંથ હશે. પરંતુ મને લાગે છે કે આ મંથ 'શ્રવ્ય' - સાંભળવાનો મંથ તો છે જ નહિ. જેને આખો મંથ અને તેનો વિષય કંઈક છે, તે પણ આ મંથ બીજાને મોંએ સાંભળીને સાથે ચાલી ન શકે. દારણુ કે આમાં તો એક એક વસ્તુ જાતે ગણવાની છે. તેમાં સાંભળવાનું કે સમજવાનું કશું નથી. એટલે જ એવો મંથ થવલું અને પારાયણ મારે પસંદ કરવામાં શો હેતુ હશે તે સમજાતું નથી. કદાચ કેવળજ્ઞાનીને પૂછેલા અનેક પ્રશ્નોના કેવળજ્ઞાનીએ સ્વમુખે આપેલા ઉત્તરો તેમાં છે, તે હેતુથી પુણ્યદષ્ટિએ કેવળજ્ઞાનીનાં ઉચ્ચારેલાં વચનોનું પારાયણ કરવાનો દરદો હોય તો જુદી વાત.

એટલે જ પહેલી વાર ઉપદેશમંથ ધારીને આ મંથ વાંચવાનું શરૂ કરનાર થોડે જ દૂર જઈને અટકી પડે છે. મૂંઝાય છે અને કંટાળે છે; પરંતુ જ્યારે તેની ગણિતની દસરનેાની ખાસિયત તેને સમજવા લાગે છે, અને તેમાં તે એકામ થાય છે, ત્યારે તેને ધાર્યા કરતાં જુદી તરેહનો રસ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ આ મંથ જૂના કાવ્ય-શાસ્ત્રીઓના શબ્દમાં કહીએ તો, 'નાલિંકરમયાકાર' છે. ઉપરનું કાણુ પડે બેઠો, તો પછી અંદર અમૃતરસ વિદ્યમાન છે. આકા તો કાચીની ચોટલી જ છે, જેમાં નથી નાન, નથી મધ. નથી રંગ. કે નથી અર્શ; અથવા તો માંસ અને માતૃ તાંત નવું કોચલું જ છે.

પ્રશ્નકર્તા તરીકે મૂકીને તેણે એ જ વસ્તુ સૂચિત કરી છે. ગણધરને કાંઈ સિદ્ધાંતની પ્રાયમિક ગાળતો મારે શંકા હોય જ નહિ. તેને તો સિદ્ધાંતના ટૂટ ભાગોની કે સિદ્ધાંત ન કહી શકાય તેવી જીવનની અન્ય ગાળતોની શંકા કે વિચારો હોય. 'કુતૂહલખંડ'માં સહેજ નજર ફેરવતાં જ એ વસ્તુની પ્રતીતિ થશે; જો કે મુમુક્ષુ ગણધર કેવલજ્ઞાની ગુરુને આવા જ પ્રશ્નો પૂછે શું, એમ ત્યાં તરત પ્રશ્ન થશે; અને તેથી જ ને ખંડનું નામ જાણીજોઈને 'કુતૂહલખંડ' આપ્યું છે, તથા તેને એ રીતે જુદો તારવી બનાવ્યો છે. અરુ; તો પછી આ અંધનું પ્રયોજન અને વિષય શું છે ?

આખો અંધ જોયા બાદ એવો નિર્ણય કરવાનું મન થાય છે કે, આ અંધ 'ગણિતાનુયોગ' દારીનો અંધ છે. એટલે કે આમાં સિદ્ધાંત નથી, પણ સિદ્ધાંતનું ગણિત છે. એટલે કે, જેમ આપણે ગણિતનો દાખલો ગણ્યા બાદ, ને ખરો છે કે નહિ, એ જાણવા તાજો મેળવીએ છીએ, તેમ આ અંધમાં સિદ્ધાંતના જુદી જુદી રીતે તાજો મેળવ્યા છે. ને તાજો જવાબમાં કાંઈ ખૂલ પકડવા મારે નથી મેળવ્યો; પરંતુ શિષ્યની બુદ્ધિ તીક્ષ્ણ થાય, તેની સ્મૃતિશક્તિ કસાય, અને ધ્યાનાદિથી પરવાર્યા બાદ અપરિવર્તી સાધુને બુદ્ધિ કસવાનું એક નિર્દોષ નેમ જ પવિત્ર સાધન મળી રહે, એ જ આ અંધનાં દેવુ લાગે છે. બુદ્ધબગવાન ધ્યાનાદિથી પરવારેલા સાધુને મનને રોકવાના નિર્દોષ સાધન તરીકે નમુંનારો વારે જતા અને આવતા આત્મ ઉપર વ્રતિ રાખવાનું કહેતા, તેના જેવું જ આ સાધન પામ્યું છે. અંધમાં કેરે કેરે આસના ને બાજો ઉપરથી જાણ્યાં કે, એ વસ્તુ

૬૩
 છે, જેથી વાચકને આગળનો પ્રશ્ન સમજવામાં
 સુગમતા થાય.

આ અંશમાંથી અમુક ભાગો પસંદ કરીને જ તેમનો
 અનુવાદ આપ્યો હોત, તો આ અંશ સુવાચ્ય નેમ જ સંક્ષિપ્ત
 થાત ખરો. પણ એ રીતે સહેલા ઉપદેશાત્મક ભાગો જ
 પસંદ કરવા એ તો મૂળ અંશને ઉત્તરાધ્યયન, દશવૈકલિક
 કે તેવા ઉપદેશાત્મક અંશો જેવો કરી મૂકવા જેવું થાય.
 ભગવતીસૂત્ર કઈ જાતનો અંશ છે એ પ્રમાણિકપણે રજૂ
 કરવું હોય, તો પછી મૂળ અંશના વિવચને અને તેની શૈલીને
 પૂરેપૂરી જાળવવી જ જોઈએ. તેમ કરવા જતાં અંશ
 સામાન્ય વાચક માટે જરા કઠિન બન્યો છે, તથા તેનું કદ
 પણ વધ્યું છે; પરંતુ તે આવશ્યકતા તો નિરુપાયતા જ છે.

ભગવતીસૂત્રમાંથી ‘સુભાષિનો’ જેવું કાંઈ તારતી કાઢી
 શકાય તેવું ન હોવાથી, આ માળાના અન્ય અંશોની જેમ
 તે વિભાગ આ વખતે પડતો મૂક્યો છે. પરંતુ આવા
 ઉપયોગી અંશને યોગ્ય એવી વિસ્તૃત સૂચિ અંતે આપી છે.
 એ સૂચિ એવી રીતે તૈયાર કરી છે કે, જેથી તે આ અંશના
 શબ્દકોશ (ડિક્શનેરી)ની ગરજ પણ સારે. આ અંશમાં
 એવું આભાવિક રીતે જ બન્યું છે કે, શરૂઆતમાં આવતી
 કોઈ આવશ્યક વિષયોની વિવચ્છ પછીના ખંડમાં આવતું
 જ હોય છે. એટલે તેની જગ્યાએ વાચક આ સૂચિનો
 ઉપયોગ છૂટથી કરી શકે. નોંધ કે દિપણુમાં કે અથવા
 ન્યા ન્યાં અમુક પાશ્વિકાત્મક શબ્દો કે વિગતો વિવરણ છે.
 ને આ વચમાં કાળક્રમ નોંધ્યું છે. તથા શબ્દકોશની

રીતે આ મૂલ્યનો ઉપયોગ કરવાથી આ ગ્રંથ સમજવામાં
આવી સુગમતા થશે એવી માન્યતા છે.

આ અનુવાદથી જૈન સમાજનો એક બહુમાન્ય ગ્રંથ
ધોરે પણ અંગે સુવાચ્ય તેમ જ સુલભ થાય, એ ધરાદાથી
આ પ્રયત્ન કરેલો છે. ને કેટલે અંગે સફળ થયો છે, તે
દેહવાનું કામ તબ્દોનું છે.

અનુક્રમણિકા

કવેદ્યાત

ખંડ ૧ લો

સાધન-ખંડ

મંજવાચરણ

૧. સત્સંગનો મહિમા	૩
૨. મર્મજ્ઞાનનું મૂળ	૫
૩. જ્ઞાન અને ક્રિયા	૧૬
૪. ક્રિયા અને ભંધ	૩૦
૫. વેદના અને નિર્મલ	૩૪
૬. ઇવોનું ભાદેપણું અને અલપાકુષીપણું	૪૬
૭. સાધુ	૫૧
૮. બિદ્યા	૫૪
૯. કયું પાપ લાગે?	૬૬
૧૦. સાધકોની વિવિધ સંજ્ઞાઓ	૧૦૩
૧૧. કર્મ અને જોગ	૧૧૩
૧૨. પ્રત્યાખ્યાન	૧૩૧

૧૩. આશોચના, પ્રાયશ્ચિત્ત અને તપ	૧૪૮
૧૪. કેટલીક વ્યાખ્યાઓ	૧૪૪
વ્યવહાર ૧૫૪; ઉન્માદ ૧૫૬; પ્રત્યનીઃ ૧૫૭;	
ભાષા ૧૫૮; ઉપધિ-પરિમલ્લ-પ્રલિધાન ૧૫૬; પરિમલ્લ	
૧૬૧; શલિપિટક ૧૬૩;	
૧૫. પરચૂરણ	૧૬૬

ખંડ ૨ જો

ચારિત્ર-ખંડ

૧. આચાર્ય શ્રીરકંદક	૧૭૧
૨. દેવરાજ દશાર્ણેન્દ્ર	૧૮૮
૩. અસુરરાજ અમર	૧૯૭
૪. ત્રાયશ્ચિંશક દેવો	૨૦૬
૫. શિવરાજ	૨૦૮
૬. સુદર્શન રોક	૨૧૨
૭. ગાંધર્વ	૨૨૦
૮. જયંતી આચાર્ય	૨૧૫
૯. ઉદાયન રાજ	૨૨૬
૧૦. જંનદન દેવ	૨૩૩
૧૧. મદુક આચાર્ય	૨૩૭
૧૨. સોમિલ આલ્મજી	૨૪૨
૧૩. નાનો અનિમુખક	૨૪૬
૧૪. કેટલા મિત્રો મિલ્લ થશે ?	૨૪૭
૧૫. મીનમને આધ્યાત્મ	૨૪૮
૧૬. મદાગિ.લાકંટક અંશામ	૨૫૧
૧૭. દેવાનંદા આલ્મજી	૨૫૨
૧૮. જન્મ	૨૫૨
૧૯. ક્રોધ	૨૫૨
૨૦. ક્રોધ	૨૫૨

ખંડ ૩ લો

સિદ્ધાંત-ખંડ

૧. દ્રવ્યો

૧. દ્રવ્યવિભાગ

૧. જીવ

૨. જીવવિભાગ

૩૦૬

૨. જીવનાં જ્ઞાન

પ્રમાણ ૩૩૭

૩૧૪

૩. જીવોનું વર્ગીકરણ

૩૧૬

છ વર્ગ ૩૩૮; ૧૪ પ્રકારના સંસારી જીવો ૩૫૦

૩૩૮

૪. જીવો અને શરીર

પાંચ શરીર ૩૫૪; પાંચ ઇન્દ્રિયો ૩૫૬

૩૫૪

૫. જીવ અને ભાષા-મન-કાય

ભાષા ૩૬૨; મન ૩૬૬; કાય ૩૬૬

૩૬૨

૬. જીવને લગતી કેટલીક બાબતો

અધિકરણ ૩૬૭; વેદક ૩૬૬; કરણ ૩૭૦; સંજ્ઞા ૩૬૭

૩૬૭

૩૭૨; ભાવો ૩૭૨; લબ્ધિ ૩૭૬; યોગ ૩૮૪; ક્ષયાય ૩૮૭; વેદના ૩૮૮; ઉપયોગ ૩૮૨

૭. જીવ અને લેરયા

૮. જીવનાં મરણ, જન્મ અને મોક્ષ

૩૯૩

મરણ ૪૦૮; મતિ ૪૦૬; યોગિ ૪૧૪; મર્મવાસ ૪૧૬; મોક્ષ ૪૨૪

૪૦૮

૯. જીવ વિશે પરચૂરણ વિષયો

૩. કર્મવિભાગ

૪૨૬

૧. આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ

૨. કર્મ અને તેની નિષ્ણતિ

૪૫૨

૪૫૬

ખંડ પ મેા

વિજ્ઞાન-ખંડ

૧. ખગોળ ૧૦૧
 સૂર્ય ૧૦૧; ચંદ્ર ૧૦૧; ગ્રહણ ૧૦૧; આજવાણુ-
 અંધારું ૧૦૬; તમસ્કાચ ૧૧૧; કૃષ્ણરાત્રિ ૧૧૩.
૨. ભૂગોળ ૧૧૫
 ઋતુઓ ૧૧૫; વાયુઓ ૧૧૬; ભરતીઓટ ૧૧૭;
 જલિ ૧૧૮; દિશાઓ ૧૧૯.
૩. ઓપધિ ૧૨૩
૪. ગતિ અને બંધ ૧૩૨
૫. પરચૂરણ ૧૪૧
 આશાવિયો ૧૪૧; હીવો ૧૪૨; રંચા ૧૪૩; રંગ
 ૧૪૬; રાખ ૧૪૭.

ખંડ ૬ કો

ગણિત-ખંડ

૧. પ્રવેશનકનું ગણિત ૧૫૧
૨. રાશિઓ ૧૫૮

ખંડ ૭ મેા

કુતૂહલ-ખંડ

૧. વિવિધ પ્રશ્નો ૧૭૨

ખંડ ૮ મેા

દેવ-ખંડ

૧. સામાન્ય કથન ૧૭૬
 દેવોના પ્રકાર ૧૭૬; દેવોની સ્થિતિ ૧૮૧;
 દેવોના આચાર ૧૮૩; દેવોની વધવટ ૧૮૬; દેવોનો

વિષયભોગ ૬૬૧; દેવોની ભાષા ૬૬૪; દેવોની શક્તિ
૬૬૫; દેવ મનીને ક્યાં નય ૧ ૬૬૭, દેવ વગેરે ક્યાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય ૬૬૭; દેવની શરમ ૭૧૦.

૨. વિરોધ કથન ૭૧૪
ભવનવાસી દેવો ૭૧૪; વૈમાનિકો ૭૧૬

ખંડ ૯ મો

નારક-ખંડ

૧. સામાન્ય કથન ૭૩૫

ખંડ ૧૦ મો

અન્યજીવ-ખંડ

૧. પૃથ્વીકાયિકાદિ જીવો ૭૫૩
લેખકનું સ્તવન ૭૬૭

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૧ લો

સાધન-ખંડ

મંગલાચરણ

પૂજન યોગ્ય 'અર્હતો'ને નમસ્કાર !
 મોક્ષગતિને પામેલા 'સિદ્ધો'ને નમસ્કાર !
 મર્યાદાપૂર્વક સેવવા લાયક 'આચાર્યો'ને નમસ્કાર !
 જેમના સાન્નિધ્યમાં શાસ્ત્રજ્ઞાનનો લાભ થાય 'છે, તે
 'ઉપાધ્યાયો'ને નમસ્કાર !
 મોક્ષને સાધવા ક્ષમ્મતા સમ્પત્તિ વુક્ત 'સાધુઓ'ને નમસ્કાર !
 શાસ્ત્રનું પદન જેની મદદથી થાય છે, તે બ્રાહ્મી લિપિને ૩
 નમસ્કાર !
 શાસ્ત્રને પોતાને નમસ્કાર !

૧. ઓ=મર્યાદાપૂર્વક+આચાર્ય સેવાય, તે. અથવા : ઓ=મર્યાદા-પૂર્વક=શાસ્ત્રાનુસાર+ચાર=આચરણ કરનાર, કહેનાર અને દર્શાવનાર તે આચાર્ય.
૨. મોક્ષ સાધયન્તિ, સમતાં વા સર્વભૂતેષુ ધ્યાયન્તિ ।
- ૩ આદિ નીચેંકરે જમણે હાથે લખવાયેલી લિપિનું વિધાન પહેલવહેલું પોતાની બ્રાહ્મી નામની પુત્રીને શીખવ્યું હોવાથી લિપિ અથવા લેખન-જ્ઞાને બ્રાહ્મી નામ મળ્યું છે, જે કે બ્રાહ્મી નામની લિપિ ૧૬ પદ્યોની લિપિ પણ છે. જુઓ અંદાર પ્રકારની લિપિ મ. ૧૧. માળ. ૧ 'ચમંકમાઓ' પુસ્તક પા ૨૦૨

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

અત્સંગનો મહિમા

જૂના વખતની વાત છે. તુંગિકા^૧ નગરીમાં તે વખતે
 ઘણા જૈન ગૃહસ્થો રહેતા હતા. તેઓ અદબક ધનવાળા
 અને મુસપક્ષ હતા. તેઓ ધીરધાર કરીને તેમ જ કળા-
 હુમરમાં પૈસા રોકીને આછવિકા ચલાવતા હતા. તેઓ
 હવ શું, અહવ શું વગેરે ધર્મસિદ્ધાંતોના જાણકાર હતા;
 તેમને પાપ-પુણ્યનો ખ્યાલ હતો; શાથી પાપકર્મ બંધાય છે,
 કેવી રીતે તેને રોકી શકાય, કેવી રીતે તેને ખંખેરી નાખી
 શકાય, શારીરિક વગેરે ક્રિયાઓમાંથી કઈ શુભ છે કે અશુભ
 છે, તેમ જ હવનચવડારનાં વિવિધ સાધનોમાંથી કયાં સ્વીકાર્ય
 કે અસ્વીકાર્ય છે, એ બધું તેઓ સમજતા હતા. તેઓ કેહ
 ૧. આજે જૂન નગરના મુખ્ય ને નગરી પાટણપુત્ર (પટના).

કોઈથી માંગ્યા જાય તેવા ન હતા. જૈન સિદ્ધાંતમાં તેઓ એવા સુસ્ત હતા કે, દેવ વગેરે આવીને ગમે તેટલા તેમને બમાવે તો પણ તેઓ ચળે નહીં. તેઓને જૈન સિદ્ધાંતમાં વર્ણવેલ તત્ત્વો ખાતલ શંકા ન હતી, કે તેમાં જાણાવેલ આચાર ખાતલ વિચિત્રિત્સા ન હતી. તેઓએ શાસ્ત્રાધ્યયન કરી, તેના અર્થને નિર્ણયિત કર્યો હતો; તથા જૈન સિદ્ધાંત ઉપર હાડેહાડ પ્રેમ વ્યાપેલો હોવાથી તેઓ એમ કહેતા કે, 'આ સિદ્ધાંત જ અર્થરૂપ કે પરમાર્થરૂપ છે; બાકી બધું અનર્થરૂપ છે!'

તેઓની ઉદારતાને કારણે તેઓના દરવાજાઓના આગળા હમેશાં ઊંચા જ રહેતા, અને તેમનાં આંગણાં જ્યારે-ત્યારે જમી જોડેલાઓના એંદવાડવાળાં જ હોતાં. તેઓ એવા પવિત્ર ચારિત્રવાળા હતા કે, કોઈના અંતઃપુરમાં તેઓ જતા તો કોઈને કશી શંકા જ આવતી નહોતી. તેઓ સ્થૂલ અદિત્સા, અહમ્યર્થ, સત્ય, અપરિમલ અને અસ્તેયરૂપી 'ગ્રીક્ષયનો';^૧ મર્યાદિતસેવમાં જ પ્રવૃત્તિ કરતી, બોગોપભોગની વસ્તુઓની મર્યાદા બાંધતી, અને પ્રયોજન વિનાનો અધર્મવ્યાપાર ત્યાગવા, — એ રૂપી 'શુષ્કયનો'; રાગદ્વેષાદિથી વિરમવારૂપી 'ચિરમખયન'; પાપકર્મ ત્યાગવાના નિયમરૂપી 'પ્રત્યાખ્યાનવત'; ગોઠ્ય, આહમ્, અમામ્ અને પૂનમે ઉપવાસ, અહમ્યર્થપાલન, વગેરે રૂપી 'પૌષ્ઠયન', તથા શ્રમજનુ-સાધુને અન્ન-પાન, વસ્ત્ર-પાત્ર વગેરે આપવારૂપી 'અનિશ્ચિન્નવિભાગર-યન' ગરાગર

૧. અસ્તેય કે અપરિમલ.

૨. એ જગ્યા. જોનાના વન-વાડ વન-ન માં જુઓ આ

આચરતા હતા, તથા વિવિધ તપકર્મ વડે આત્માને બાવિન કરતા વિદરતા હતા.

તે અરસામાં, મદાવીરની પહેલાંના જૈન તીર્થંકર પાર્શ્વનાથનાર શિષ્ય ૫૦૦ સાધુભગવતો, વિચરતા વિચરતા પુંગિકામાં આવી પહોંચ્યા; અને યોગ્ય સ્થળ શોધીને ગિતર્યા. તેઓ ભત્તિ, કુલ, ઝલ, રૂપ, વિનય, સ્નાન, દર્શન, અને ચારિત્ર-યુક્ત હતા; લગ્નનશુ, નમ્ર, ઓગરવી, તેગરવી, પ્રતાપી અને કીર્તિમાન હતા; ક્રોધ, માન, માયા, શ્રેભ, નિદ્રા, ઇદ્રિયો, મંકટો તથા વિદ્યોને છૂતનારા હતા; છવવાની દરકાર વિનાના હતા, મરણુની બીક વિનાના હતા; તથા સ્નાનાદિની વ્યાગતમાં મદાબંડારરૂપ હતા. તેઓ તપસ્વી હતા, શુશ્રુવંત હતા, નિર્દોષ બિક્ષાચર્યાયી છવનારા હતા, અને સુવતી હતા. વળી તેઓ નિમ્નપ્રધાન, નિશ્ચયપ્રધાન, ક્ષમા-મુક્તિ-વિદ્યા-મંત્ર-વેદ-સહચર્યા-નયન-નિયમ-સત્ય-પવિત્રતા તથા સુશુદ્ધિથી યુક્ત,

૧. વાસિત કરણું, એકાગ્ર કરણું, ચિંતન કરણું વગેરે સામગ્રી અર્થોમાં તે શબ્દ જૈન સાહિત્યમાં વારંવાર વપરાય છે.

૨. તેમની વિરોધ માદિની માટે જુઓ આ માળાનું 'અર્પિત ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૧૩૧.

૩. મનની વિચરતા-અડગચિત્તિ-વાળા.

૪. મૂળમાં તેમને માટે જૈન પારિભાષિક 'પરિષદ' શબ્દ છે. તેને માટે જુઓ આગળ આ ખંડમાં તે નામનું પ્રકરણ.

૫. મૂળમાં તેને માટે 'કુપ્રિકાપગ' શબ્દ છે; એટલે કે, ત્રણે ત્રાસની વરતુઓ વ્યાપી મળી રાકે તેવી દુકાન.

૬. વસ્ત્રન નેત્રવાન. અનેક દહબેડુઓમાંથી કાઢી પાલુ એક દહબેડુને નેત્ર નેત્ર તત્ત્વવચ કરનાર પુરુષ 'નયજ્ઞ' નેવાય.

શુદ્ધિમાં હેતુરૂપ, સર્વ જીવોના મિત્ર, તપના ફળની આકાંક્ષા,
વિનાશના, અયંચળ, સંયમરત, સાધુપણમાં લીન તથા દોષરહિત
પ્રશ્નોત્તરવાળા હતા.

તેઓના આત્માની વાત ટૂંક સમયમાં આખા ગામમાં સર્વાત્ર ફેલાઈ ગઈ. પેલા જૈન ગૃહસ્થો પણ તે વાત સાંભળી માંદે!માંદે કહેવા લાગ્યા કે, 'હે ભાઈર! એવા સાધુભગવતોનું નામ કે જોત્ર પણ આપણે કાને પડી જાય તોપણ મોટું ફળ છે, નો પછી તેઓની સામે જવાથી, તેઓને વંદવાથી અને તેઓની મેવા કરવાથી નો કેટલું અધિક કલ્યાણ પ્રાપ્ત થાય? વળી આર્ય પુરુષે કહેલ એક પણ આર્ય અને સુધાર્મિક વચન સાંભળવાથી અતિ લાભ થાય છે, તો પછી તેવો ઘણો અર્થ સાંભળવાથી થતા લાભની તો વાત જ શી કરવી? મારે ચાત્રો આપણે ત્યાં જઈએ અને તેમને વંદન કરી, તેમની પર્યુપાસના કરીએ! એમ કરવું આપણને ખીજત બચમાં, પશ્ય અનની પેડે, દ્વિનરૂપ, દેમરૂપ, મુક્તિરૂપ તથા પરંપરાએ કલ્યાણરૂપ થશે'!

આમ વિચારી નેમ્મો પોતપોતાને ઘેર ગયા. ઘેર જઈ,
નના કરી, ગોતરેથીનું પૂજન કરી, દોતુક અને મંગલરૂપ
પ્રાપ્તિ કરી, તથા બદાર જવાને ચોક્કસ માંગલિક શુદ્ધ વસ્ત્રોને

१. भूगर्भा में पाए जाने वाले पदार्थों को खनिज कहते हैं।
 * वे दो प्रकार के होते हैं -
 १. प्राथमिक खनिज
 २. द्वितीयक खनिज

ઉત્તમતાપૂર્વક પહેરી, તેઓ ઘેરથી નીકળી એક ડેકાણે બેગા થયા; અને પછી પુષ્પવતી ચેત્ય, ૧ કે જ્યાં પેલા સાધુઓ ઝીતયાં હતા, ત્યાં આવ્યા. પાસે પહોંચતાં જ તેઓએ પોતાની પાસેનાં બધાં સચિત દ્રવ્યો કોરે ચૂક્યાં; અચિત દ્રવ્યો જ સાથે રાખ્યાં; ખેસને જનોઈની પેટે વીંટાળ્યો; ૨ તથા તે સાધુઓ દષ્ટિએ પડનાં જ હાથ જોડ્યા અને મનને એકાગ્ર કર્યું. આ પ્રમાણે નહક જઈ, તેઓએ ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, તેમની મન-વાણી-કાયાથી પર્યુપાસના કરી.

પેલા સાધુ ભગવંતોએ પણ ઘણા મોકોને આવ્યા જોઈ, ચાર મહાવ્રતવાળા ૩ ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો. તેનું અવલું કરી, શોકસમુદાય હર્ષિત તથા સંતુષ્ટ થઈ, તેમની ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, 'તમે દીક કહ્યું; આપું કથન બીજા વડે અસંભવિત છે,' એમ કહી, તેમને નમન કરી, પોતપોતાને ડેકાણે ચાલ્યો ગયો.

ત્યાર બાદ પેલા જૈન શૂદ્રસ્યોએ પણ તેમની પ્રદક્ષિણા વગેરે કરીને તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું:

“હે ભગવન્! મંયમનું શું ફળ છે? તથા તપનું શું ફળ છે?”

૧. મોઈ દેવનું ત્યાગક-મંદિર.

૨. તેને 'એકરા ટેક-ઉત્તરાસંમ' કહે છે.

૩. પાર્શ્વનાથના વખતમાં પાંચમા અક્ષયવૃત્તનો અપાર-મહિમા જ સમાવેશ કરી લેવામાં આવેલો. હાલુકે, જોને પરમેશ્વરનો જ એક ભાગ ત્રણવામાં આવેલો. એ સંજોગથી ને સમયમાં જ ચાલેલી ચર્ચા મારે જુએ. આ માળાનું 'અંતિમ કાવ્ય' પુસ્તક, પાનું ૧૩૪.

તે નગરના ઈશાનખૂણામાં આવેલા 'શુશ્રુષિતક' ક્ષેત્રમાં
જિતયાં. તે બગવાન ધર્મના 'આદિકર્તા' હતા; 'તીર્થકર'
હતા; અન્યના ઉપદેશ વિના સ્વયં તત્ત્વબોધ પામેલા હતા;
પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ હતા; સકલ લોકમાં શ્રેષ્ઠ હતા; સમગ્ર
જગતના નાય, પ્રદીપરૂપ, પ્રકાશક, અભયદાન દેનારા, જ્ઞાનરૂપી
નેત્ર આપનારા, માર્ગપ્રદર્શક, સરણરૂપ, ધર્મદેશક, ધર્મસારથિ,
ધર્મચક્રવર્તી, કેવલજ્ઞાની,^૧ સકલારહિત, રાગદ્વેષને છતનાર
જિન, સકલ તત્ત્વના જ્ઞાતા, જીને શુદ્ધ અને મુક્ત હોઈ
અન્યને બોધ તેમ જ મુક્તિ આપવાનારા, સર્વજ્ઞ, અને સર્વદર્શી
હતા; તથા શિવ (કલ્યાણરૂપ), અચલ, રોગરહિત^૨, અનત^૩,
અક્ષય, વ્યાગ્રાધરહિત, અને પુનરાવૃત્તિ રહિત એવા સિદ્ધગતિ
નામના સ્થાનને પામવાની દૃષ્ટાવાળા^૪ હતા.

તે અરસામાં બગવાનના મોટા શિષ્ય છંદ્રબૂતિ^૫ નામન
સાધુ સંયમ અને તપ આચરતા તેમની સાથે જ ફરતા હતા.
તે સાડાસાત હાથ ઊંચા હતા; તેમનો શારીરિક બાંધો ઉંચો

૧. 'આચારાંગમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મના.'-ટીકા

૨. અરુપહિત, તેમજ વ્યવધાનયુક્ત પદાર્થોને પણ બળુનાર

૩. રોગના સરણરૂપ શરીર અને મનનો મુક્ત સ્થિતિમાં
મજાજ લોવાથી.

૪. અનંત પદાર્થ વિષયક જ્ઞાનસ્વરૂપ.

૫. આ દૃષ્ટા કામનારૂપે નજીવાની નથી; તેમને ક્ષેત્ર
અમુક્તિ બાંધો હતા, એટલો જ તેનો અર્થ છે.

૬. તેમની ચેરોષ મા હતા. માટે 'શુભો આ માનવ
તેમ ઉપદેશ' પૃષ્ઠ-૧, પા ૩, ૨૪૦, ૨૬૨

તેમ જ અંતિમ કોટીનું ધ્યાન સાધી શકાય તેવો હતો; નેમનો વર્ણ કોસોટીના પથરા ઉપર પડેલી સોનાની રેખા સમાન ગૌર હતો; તે ઉપર તપસ્વી હતા; ઘેર બ્રહ્મચારી હતા; ધ્યાનરત હતા; શરીરની પરવા તેમ જ ટાપટીપ વિનાના હતા; તપવિશેષથી નેમને અનેક યોગ્ય પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં રહેલા પદાર્થોનું દહન કરવામાં સમર્થ એવી તેજોજ્વાલા — તેજોક્ષેત્રના પ્રાપ્ત થઈ હતી; નીચેકરોએ અંગઅધોની પણ પહેલાં ઉપદેશોલા ૧૪ ‘પૂર્વ’ અધોનાર તે ગળ્યુકાર હતા; દ્રવ્ય કે મનની સહાયતા વિના જ ગમે તે કાળના અને ગમે તે ક્ષેત્રના રૂપી પદાર્થોનું જ્ઞાન કરવાની શક્તિ નેમને પ્રાપ્ત થઈ હતી; તેમ જ મનવાર્તા પ્રાણીઓનાં મન પણ તે લેઈ શકતા હતા; તેમને સકળ અક્ષરસંયોગોનું જ્ઞાન હતું, અથવા સાંભળવા યોગ્ય શબ્દોને સુસંગત રીતે બોલવાનો નેમનો સ્વભાવ હતો. તેમને કેવળજ્ઞાન થવાનું જ આટલું હતું.

તે ગૌતમ દંત્રિયો તે વખતે ૭ ટંકનો ઉપવાસ કરેલો હતો. તેના પારખાને દિવસે પહેલી પૌરુષીમાં તેમણે સ્વાધ્યાય

૧. તે બાંધાને જૈન પરિભાષામાં વજ્ર-કપલ-નારાય-સંહનન હોય છે. તેની વિવન માટે જુઓ આ માગાનું ‘અંતિમ ઉપદેશ’ પુસ્તક, પા. ૧૨૬, ટિ. ૧.

૨. તે પ્રકારે વિષ વધુ માલિની માટે જુઓ આ માગાનું ‘અવમધમ’ પુસ્તક, પા. ૭.

૩. પરિભાષામાં તેને ‘અવધિ લલિત’ હોય છે.

૪. પરિભાષામાં તેને ‘મનઃપર્વ લલિત’ હોય છે.

૫. પૌરુષી એટલે દિવસ કે રાત્રી યાંથી જાન. વિશેષ માટે જુઓ આ પ્રકારનું ‘અંતિમ ઉપદેશ’ પુસ્તક, પા. ૧૫૬, ટિ. નં. ૧.

કર્યો; બીજી પૌરુષીમાં ધ્યાન કર્યું; અને ત્રીજી પૌરુષીમાં શારીરિક તથા માનસિક ચપળતા રહિત થઈને તેમણે પોતાની મુદ્દપત્તી^૧ તપાસી લીધી તથા વાસણો અને વસ્ત્રો સાફ કર્યા. પછી તે વાસણો લઈને તે ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા અને તેમને નમન કરીને તેમની પાસેથી ઉચ્ચ-નીચ-મધ્યમ કુળોમાં વિધિપૂર્વક ભિક્ષા માટે જવાની પરવાનગી માગી. પરવાનગી મળતાં તે શારીરિક અને માનસિક ઉતાવળને છોડી દઈ, અસંભ્રાંત ચિત્તે, તથા ધૂંસરા જેટલે દૂરથી આગળની જમીન જોતા જોતા ભિક્ષા લેવા રાજગૃહ નગરમાં ગયા.

ત્યાં ફરતાં ફરતાં તેમણે ટુંગિંકાના જૈન ગૃહસ્થોને પાર્શ્વનાથના શિષ્યો સાથે થયેલી વાતચીત સાંભળી. તે સાંભળીને તે બાગીચમાં તેમને સંશય અને કુતૂહલ થયું. તેથી તેઓ ખુલાસો મેળવવાની ઇચ્છાથી, જોઈતી ભિક્ષા મેળવીને તેઓ ભગવાન મહાવીર પાસે આવ્યા. ત્યાં આવ્યા બાદ જવા-આવવામાં થયેલ દોષોનું તથા ભિક્ષા લેતાં લાગેલા દોષોનું ચિંતન તથા કબૂલાત કરી લીધાં; અને લાવેલાં અન્નપાન મહાવીર ભગવાનને બતાવ્યાં. ત્યારબાદ તેમને પોતાને જોબો થયેલો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, ‘એ સાધુઓએ આપેલો જવાબ સાચો છે? તેઓ એવા પ્રકારનો જવાબ દેવા સમર્થ છે? વિપરીત જ્ઞાન વિનાના છે? સારી પ્રશ્નતિવાળા છે? અબ્યાસીઓ છે? તથા વિગેય જ્ઞાની છે?’

૧. આસોચ્છ્રાસથી અન્ય જીવજનુને દંભ ન થાય તે માટે જૈન સાધુઓ નો ઉપગ્રહ ન પદા બાંધે છે તે.

તેમ જ અંતિમ ક્રોડીનું ધ્યાન સાધી શકાય તેવો હતો^૧;
તેમના વર્ણ કસોડીના પથરા ઉપર પડેલી સોનાની રેખા સમાન
ગોર હતો; તે ઉઘ્ર તપસ્વી હતા; ધોર અઘ્નચારી હતા; ધ્યાનરત
હતા; શરીરની પરવા તેમ જ ટાપટીય વિનાના હતા; તપવિશેષથી
તેમને અનેક યોગજન પ્રમાણ્ય ક્ષેત્રમાં રહેલા પદાર્થોનું દહન
કરવામાં સમર્થ એવી તેજ્ઞેન્દ્રિયા — તેજ્ઞેન્દ્રિયા પ્રાપ્ત થઈ હતી;
નીર્ઘેકરોએ અંગઅંધોની પણ પહેલાં ઉપદેશોલા ૧૪ 'પૂર્વ'
અંધોના^૨ ને જાણુકાર હતા; ઈન્દ્રિય કે મનની સહાયતા વિના જ
ગમે તે કાળના અને ગમે તે ક્ષેત્રના રૂપી પદાર્થોનું જ્ઞાન કરવાની
શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ હતી^૩; તેમ જ મનવાર્તા પ્રાણીઓનાં
મન પણ તે વેદેઈ શક્તા હતા^૪; તેમને સકળ અક્ષરઅક્ષરોનું
જ્ઞાન હતું. અથવા સાંભળવા યોગ્ય શબ્દોને મુસંગત રીતે
જાણવાનો તેમનો સ્વભાવ હતો. તેમને કેવળજ્ઞાન થવાનું જ
જાણી હતું.

તે ગૌતમ દ્વિજનિએ ને વખતે ૭ ટંકનો ઉપવાસ કરેલો
હતો. તેના પારણાને દિવસે પડેલી પૌરુષીમાં^૫ તેમણે સ્વાધ્યાય

૧. તે જ્ઞાંવાને જૈન પરિભ્રામકમાં વજ્ર-ઋષભ-નારાય-સંહનન
રહે છે. તેની વિવ્રત માટે જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ'
પુસ્તક, પા. ૧૨૬, દિ. ૧.

૨. તે અંધો વિંધ વધુ માદિની માટે જુઓ આ માળાનું
'મુવમધર્મ' પુસ્તક, પા. ૭.

૩. પદ્મિયાના તેને 'અર્વાચ દ્વિજ' કહે છે.

૪. રૂપિયના તેને 'મન રૂપિય દ્વિજ' કહે છે.

૫. રૂપિયના તેને 'મન રૂપિય દ્વિજ' કહે છે.

૬. રૂપિયના તેને 'મન રૂપિય દ્વિજ' કહે છે.

૭. રૂપિયના તેને 'મન રૂપિય દ્વિજ' કહે છે.

તેમ જ અંતિમ કોટીનું ધ્યાન સાધી શકાય તેવો હતો^૧; તેમનો વર્ણ કસોટીના પથરા ઉપર પડેલી સોનાની રેખા સમાન ગૌર હતો; તે ઉપર તપસ્વી હતા; ઘોર ઘઘચારી હતા; ધ્યાનરત હતા; શરીરની પરવા તેમ જ ટાપટીય વિનાના હતા; તપવિશેષથી તેમને અનેક યોગ્ય પ્રમાણ્ય હોત્રમાં રહેલા પદાર્થોનું દહન કરવામાં સમર્થ એવી નેત્રેત્વવાલા — તેત્રેત્રેત્રયા પ્રાપ્ત થઈ હતી; નીર્ઘકરોએ અંગઅંધોની પણ પહેલાં ઉપદેશેલા ૧૪ ‘પૂર્વ’ અંધોના^૨ તે જાણકાર હતા; દંડિય કે મનની સહાયતા વિના જ ગમે તે કાળના અને ગમે તે ક્ષેત્રના રૂપી પદાર્થોનું જ્ઞાન કરવાની શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ હતી^૩; તેમ જ મનવાળાં પ્રાણીઓનાં મન પણ તે જોઈ શકતા હતા^૪; તેમને સૂક્ષ્મ અક્ષરસંયોગોનું જ્ઞાન હતું, અથવા સાંભળવા યોગ્ય શબ્દોને સુસંગત રીતે જોડવાનો તેમનો સ્વભાવ હતો. તેમને કેવળજ્ઞાન થવાનું જ ગાત્રી હતું.

તે ગૌતમ દંડબ્રૂતિએ તે વખતે ૭ ટંકનો ઉપનામ કરેલો હતો. તેના પારણાને દિવસે પડેલી પૌરુષીમાં^૫ તેમણે સ્વાધ્યાય

૧. તે જાંઘાને જેત પરિભ્રાપામાં વજ્ર-ઋષભ-નારાય-સંહત હોય છે. તેની વિગત માટે જુઓ આ માળાનું ‘અંતિમ ઉપદેશ’ પુસ્તક, પા. ૧૨૬, દિ. ૧.

૨. તે મંદો વિંદ વધુ માલિની માટે જુઓ આ માળાનું ‘મયમધમ’ પુસ્તક, પા. ૭.

૩. પરિભ્રાપામાં તેને ‘જ્યોતિષ તત્ત્વ’ કહે છે.

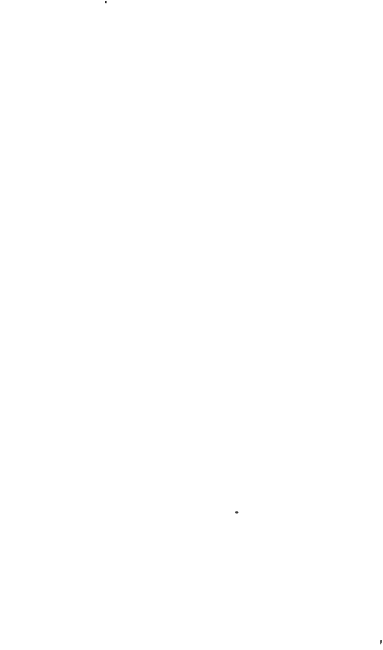
૪. પરિભ્રાપામાં તેને ‘મન-સ્વયં તત્ત્વ’ કહે છે.

૫. તેને દેવના સંતનો સાથે ભાગ. વિશેષ જો
પુસ્તક, પા. ૧૫૬, દિ. ૧.

છં. બીજી પુરુષ શીલવાળો નથી પણ શ્રુતવાળો છે. તે પુરુષ અનુપરત (પાપથી અનિવૃત્ત) છતાં ધર્મને જાણે છે. તે પુરુષ અંશતઃ વિરાધક છે. ત્રીજી પુરુષ શીલવાળો છે અને શ્રુતવાળો પણ છે. તે (પાપથી) ઉપરત છે અને ધર્મને જાણે છે. તે સર્વાંશે આરાધક છે. અને જે એકો પુરુષ છે, તે શીલથી અને શ્રુતથી રહિત છે. તે પાપથી ઉપરત નથી, અને ધર્મથી અજ્ઞાત છે. તે પુરુષ સર્વાંશે વિરાધક છે.

પ્ર૦—હે ભગવન્ ? આરાધના કેટલા પ્રકારની છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! આરાધના ત્રણ પ્રકારની છે : ૧. જ્ઞાનારાધના, દર્શનારાધના અને ચારિત્રારાધના.^૧ તે દરેકના પાછા ઉત્કૃષ્ટ, મધ્યમ અને જગત્ત્વ એવા ત્રણ ત્રણ પ્રકાર છે. જે શ્રવને ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના હોય, તેને ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ દર્શનારાધના હોય. જે શ્રવને ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોય, તેને ઉત્કૃષ્ટ, જગત્ત્વ અને મધ્યમ જ્ઞાનારાધના હોય.

તેવો જ સંજ્ઞે ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધના અને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધનાનો છે. જોને ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના હોય, તેને

૧. જ્ઞાનારાધના એટલે યોગ્ય કાળે અધ્યયન, વિનય, તપ, અને અનિદ્રા; તથા શબ્દભેદ, અર્થભેદ કે કલ્પયભેદ ન કરવા ને. દર્શનાચાર એટલે નિઃશંકિતા, નિષ્કાંક્ષિતા, નિર્વિચિત્રિતા, અનુદરશિતા, સમાનધર્મોચ્છિન્ના ગુણુભા રૂપિ કરવી, નેમને નિયમ કરવા, તેમના ઉપર વતસલતા રાખવી, અને ધર્મપ્રચાર કરવા ને. ચારિત્રાચાર એટલે યાચ સમિતિઓ અને યજ્ઞ ગૃહિત્વો એ પ્રમાણે આઠ યોગ — જ્ઞાનારાધી પુણ્ય રહેતું ને.

ઉત્કૃષ્ટ, જ્ઞાન્ય અને મધ્યમ ચારિત્રારાધના દોષ. તથા જોને ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધના દોષ, તેને અવરુપ ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધના દોષ.

ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનારાધનારાગા ઇવોમાંથી ફેટલાક તે બંને જ સિદ્ધ થાય, અને સર્વ કુષ્માના નાશ કરે; ફેટલાક બે બંને સિદ્ધ થાય અને ફેટલાક કષ્ટોપપન્ન દેવલોકમાં અથવા કષ્ટપાતીત દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય.

ઉત્કૃષ્ટ દર્શનારાધનારાગાઓનું પણ તેમ જ જાણ્યું.

ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રારાધનારાગાઓનું પણ તેમ જ જાણ્યું; પરંતુ દેવલોકમાં તેઓ કષ્ટપાતીત વર્તમાં જ ઉત્પન્ન થાય.

જ્ઞાનની મધ્યમ આરાધનારાગા બે બંને પછી સિદ્ધ થાય, પણ ત્રીજા બંને અતિક્રમે નહીં.

મધ્યમ દર્શનારાધનારાગા, તેમજ મધ્યમ ચારિત્રારાધના-વાગાનું પણ તેમ જ જાણ્યું.

જ્ઞાન્ય જ્ઞાનારાધનારાગામાંથી ફેટલાક ત્રીજે બંને સિદ્ધ થાય, પણ સાત-આઠ બંનેથી વધારે ન કરે. તે જ પ્રમાણે જ્ઞાન્ય દર્શનારાધના અને ચારિત્રારાધનાનું પણ જાણ્યું.

—શ્લોક ૮, ઉદે૦ ૧૦

૧. પૈમાનિક દેવાના બે વર્ગોમાંનો એકઃ સીધમં, જ્ઞેશાન, સાનત્કુમાર, માદેન્દ્ર, બ્રહ્મલોક, લાતક, મહાશુક, સદસાર, આનત પ્રાણુત, આરણ, અને અચ્યુત એ ૧૨ કષ્ટ અથવા રવર્મ કષ્ટોપન્ન કહેવાય છે તે સિવાયના બીજો વર્ગ કષ્ટપાતીત કહેવાય છે. તેમાં, શ્રેવેયકના હેકના, મધ્યમ અને ઉપરના, અને દરેકના નીચેના, મધ્યમ અને ઉપરના એમ કુલ નવ પ્રકાર છે; વિજય, વૈજયંત, જયંત, અપરાજિત અને સર્વાર્થસિદ્ધ એ પાંચ અનુનર દેવલોક કહેવાય છે કારણકે, તેમની પછી સિદ્ધત્યાન જ છે.

ક્રિયા અને બંધ

તે સમયની વાત છે. બગવાન મહાવીર ફરતા ફરતા રાજગૃહમાં આવેલા હતા. ત્યાં ધર્મકથા પૂરી થયે બધા લોકો વેસાઈ ગયા બાદ, તેમના છદ્દા ગણુધર^૧ મંડિતપુત્ર તેમની પાસે આવી પૂછવા લાગ્યા :

૧. મહાવીરસ્વામીના ૧૧ પદ્ધતિઓ ગણુધર કહેવાતા; દારણુકે મહાવીર બગવાને પોતાના વિસ્તૃત સાધુસમુદાયને જુદા જુદા ગણુ — સમૂહો — માં વ્યવસ્થિત કરી, એક એક ગણુધરના નિયંત્રણમાં મૂક્યા હતા. તે અગિયારે શિષ્યો પ્રથમ યજ્ઞયાગ્રક બ્રાહ્મણો હતા; ગયા એક યજ્ઞ વખતે એકત્ર થયા હતા. તે દરેકને મનમાં એક એક સંશય હતો. તેનું નિરાકરણ મહાવીર બગવાને કરવાથી તે બધા તેમના શિષ્ય થયા હતા. મંડિતપુત્રને બંધ અને મોક્ષ^૨ સંબંધી સંશય હતો. આવશ્યક નિયુક્તિમાં જન્માબ્યા પ્રમાણે તે ૫૩ મે વર્ષે સાધુ થયા હતા; અને મહાયત્તિરિક્ત આવશ્યક શ્રીકામાં જન્માબ્યા પ્રમાણે તે ૬૫ વર્ષે સાધુ થયા હતા. પહેલી જન્મના પ્રમાણે તેમનું આયુષ્ય ૮૩ વર્ષનું થાય, અને બીજી પ્રમાણે ૬૫ વર્ષનું થાય.

મંત્રિપુત્ર — દે બનવત્ ક્રિયાઓ જેટલા પ્રાણીની છે

મન — દે મંત્રિપુત્ર ! ક્રિયાઓ પાંચ પ્રાણીની છે. તે

આ પ્રમાણે : (૧) ક્રાપિડી — એટલે કે છતીરનાં કે છતીરે દારૂ થયેલી ક્રિયા. (૨) આધિકરણીકા — જે દારૂ આત્મા નરક વગેરે દુર્નાતિઓમાં જવાના અધિકારી થાય તે ‘અધિકરણ’ એટલે કે એક જાતનું અનુદાન; અથવા અધિકરણ એટલે દિલ્લાદિના આધિકારી સહ, નરવાર વગેરે જવારની વસ્તુ : તે અધિકરણમાં કે અધિકરણ દારૂ થયેલી ક્રિયા. (૩) પ્રાદેશિકા — એટલે કે મત્સરરૂપ નિમિત્તને લઈને કે મત્સર દારૂ થયેલી ક્રિયા; અથવા મત્સરરૂપ ક્રિયા (૪) પરિતાપનિકા — એટલે કે પરિતાપને લઈને, કે પરિતાપ દારૂ થયેલી ક્રિયા, અથવા પરિતાપરૂપ ક્રિયા. અને (૫) પ્રાણાતિપાત — પ્રાણને આત્માથી જુદા પાડવા તે પ્રાણાતિપાત : તેને લગતી ક્રિયા અથવા પ્રાણાતિપાતરૂપ ક્રિયા.

તે દરેકના પાંચ બે પ્રકાર છે :

૧. ક્રાપિડી ક્રિયાના બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે : અનુપરત-એટલે કે ત્યાગવૃત્તિ વિનાના પ્રાણીની ‘અનુપરતકાયક્રિયા,’ અને વિરતિવાળા પણ પ્રમાદથી દુઃપ્રયુક્ત જનેશ્વરા પ્રાણીની ‘દુઃપ્રયુક્તકાયક્રિયા’.

૨. આધિકરણીકા ક્રિયાના બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે : વધાદિ માટે જળ વગેરેના જુદા જુદા જાગેને જોડીને એક યંત્ર તૈયાર કરવું, કે કોઈ પદાર્થમાં જે મેળવીને એક

૧. ક્રમનો બંધ ૨ વામા કારણરૂપ સ્થિતિ. આ પ્રકારના રાતક ૮, કલે ૪ માં પાંચ છે.

મિશ્રિત પદાર્થ જનાયવો તે સંયોજનરૂપ ક્રિયા 'સંયોજનાધિકરણક્રિયા' કહેવાય છે; અને તરવાર, બરછી વગેરે શસ્ત્રોની જનાવટ (નિર્વર્તન) ને 'નિર્વર્તનાધિકરણક્રિયા' કહેવાય છે.

૩. પ્રાદેપિકા ક્રિયાના બે પ્રકાર આ પ્રમાણે છે : પોતા ઉપર અને પોતા તથા બીજા ઉપર દ્વેષ દ્વારા કરેલી ક્રિયા કે દ્વેષરૂપ ક્રિયા તે 'અવપ્રાદેપિકા' ક્રિયા; અને અન્ય ઉપર દ્વેષદ્વારા કરેલી ક્રિયા કે અન્ય ઉપર કરેલી દ્વેષરૂપ ક્રિયા તે 'અન્યવપ્રાદેપિકા' ક્રિયા.

૪-૫. પારિતાપનિકા અને પ્રાણાતિપાત ક્રિયાના બે બે પ્રકારો તે, 'સ્વહસ્ત' દ્વારા કરેલી કે 'પરહસ્ત' દ્વારા કરાવેલી, એ પ્રમાણે છે.

મંડિત—હે ભગવન્ ! શ્રમણનિર્ગ્રંથોને ક્રિયા હોય ?

મં—હા મંડિતપુત્ર ! હોય. પ્રમાદને લીધે અને યોગ એટલે કે શરીરાદિની પ્રવૃત્તિને^૧ નિમિત્તે શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને પણ ક્રિયા હોય છે.

પ્ર—હે ભગવન્ ! દેહધારી તેમ જ વ્યાપારયુક્ત અવ હંમેશાં કંપવાની, જવાની, ચાલવાની, ક્ષોભ પામવાની, પ્રવ્રજતાપૂર્વક ગ્રેસવાની, ગિંચકવાની, સંકોચવાની, કે પ્રસારવાની વગેરે ક્રિયાઓ કર્યા કરે છે ?

ઉં—હા મંડિતપુત્ર ! અવ હંમેશાં તે બધી ક્રિયાઓ કર્યા કરે છે.

૧. માત્ર શરીરના હલનચલનથી—માનંમા દાસવા આશ્વવાથી થતી.

પ્ર०—હે બગવન્ ! ત્યાં સુધી હવે દર્શનમાં ને પ્રમાણે ક્રિયાઓ કર્યા કરે છે, ત્યાં સુધી તે મુક્તિ યાચે !

ઉ०—ના મંદિતપુત્ર ! એ વાત જરાજર નથી. સક્રિય હવની મુક્તિ ન યાચે.

પ્ર०—હે બગવન્ ! તેનું શું કારણ !

ઉ०—હે મંદિતપુત્ર ! ત્યાં સુધી હવે ક્રિયા કર્યા કરે છે, ત્યાં સુધી તે અન્ય હવેનું ઉપદેવ (આરંભ) કર્યા કરે છે; તેમના નાશનો સંકલ્પ (સંરંભ) કર્યા કરે છે; તેમને દુઃખ ઉપજાવે છે (સમારંભ), તથા એ રીતે યજ્ઞાં જૂતપ્રાણીને દુઃખ પમાડવામાં, શોક કરાવવામાં, ઝુસાવવામાં, ટિપાવવામાં, પિટાવવામાં, ત્રાસ પમાડવામાં, અને પરિતપ કરાવવામાં કારણજૂત યાચે છે. હે મંદિતપુત્ર ! ને કારણથી કશું છે કે, સક્રિય હવની મુક્તિ સંભવતી નથી.

પ્ર०—હે બગવન્ ! હવે નિષ્ક્રિય હોઈ શકે !

ઉ०—હા મંદિતપુત્ર ! હવે નિષ્ક્રિય હોઈ શકે. યોગ- (પ્રવૃત્તિ) નિરોધ કરી, શુક્લપ્પાનથી^૧ શૈભેષી (શૈલ જેવી નિશ્ચલ) દશાર પ્રાપ્ત કરનાર હવ નિષ્ક્રિય હોય છે. તેવો હવ આરંભાદિ ક્રિયાઓ ન કરતો હોવાથી તેના હવની મુક્તિ યાચે છે.

જેમ કોઈ પુરુષ મુક્તિ યાચના પૂજાને અગ્નિમાં નાખે તો ને તરત જ બળી જાય કે નહીં ?

^૧ ૧. તે ધ્યાનના ચાર પ્રકારોની વિવર્તતા માટે જુઓ આ માળાનું 'યોગશાસ્ત્ર' પુસ્તક, પા. ૧૨૭.

૨ તેના વર્ણન માટે જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૧૬૨.

હા, બાળી જાય.

વળી, કેઈ પુરુષ પાણીના ટીપાને તપેલા કોઠાના કડાયા ઉપર નાખે, તો તે ટીપું તરત જ નાશ પામી જાય કે નહિ ?

હા, તે નાશ પામી જાય.

વળી, કેઈ પાણીથી બરેસો ધરો હોય, તેમાં કેઈ પુરુષ સેંકડો નાનાં કાણાં વાળી એક હોડી દાખલ કરે, તે તે નાવ પાણીથી પૂરેપૂરી બરાઈ જાય કે નહિ ?

હા, બરાઈ જાય.

પરંતુ, કેઈ પુરુષ તે નાવનાં અધાં કાણાં પૂરી દે, અને તેમાંનું અધું પાણી ઉલેચી નાખે, તો તે નાવ શીઘ્ર ઉપર આવે કે નહિ ?

હા, તરત જ આવે.

હે મંડિતપુત્ર ! ને પ્રમાણે શુક્લધ્યાનરૂપી અગ્નિ વડે જીવાત્માનાં પૂર્વે અધાયેલાં અધાં કર્મો બાળી જાય છે; તેમ જ ને જીવ અધી રીતે આત્મામાં પ્રતિસંલીન હોવાથી, તેમ જ સાવધાનતાપૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરતો હોવાથી, તથા મન, વાણી, અને કાયાનું રક્ષણ કરતો હોવાથી, તેનામાં નવું કર્મ દાખલ પણ થતું નથી. તેથી તે પુરુષ મુક્ત થાય છે. એ વાત સાચી છે કે, શરીર કાયમ છે, ત્યાં મુખી થોડીધણી શારીરિકાદિ ક્રિયાઓ થવાની જ; છેવટે આંખ પટપટાવવા જેવી ક્રિયા તો થવાની જ. અને ક્રિયા થઈ એટલે કર્મઅંધન પણ થવાનું જ. પરંતુ તેવા સંયમી અનગારની તેથી અધી ક્રિયાઓથી અધાનું કર્મ પ્રથમ કાળે આત્મામાં નરમ નામે છે. આજ નમયે તનુ રૂપે નાનવાઈ જાય છે

પદ્મખેનાં રૂપોને જ્ઞેતા, તથા હિંચેનાં અને નીચેનાં રૂપોને જ્ઞેતા સંવૃત (સંવરયુક્ત) સાધુને ઐર્થાપચિક્રા ક્રિયા લાગે કે સાંપરાચિક્રા ?

મં—હે ગૌતમ ! તેને સાંપરાચિક્રા ક્રિયા લાગે. કારણકે જ્ઞેનાં ક્રોધ, માન, માયા, અને જ્ઞાન ક્ષીણ થયાં હોય તેને જ ઐર્થાપચિક્રા ક્રિયા લાગે; બાકીનાને સાંપરાચિક્રા જ લાગે.

—શ્લોક ૧૦, ઉદે. ૨

૪

ગૌ—હે ભગવન્ ! બંધ કેટલા પ્રકારનો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! બંધ બે પ્રકારનો છે : ઐર્થાપચિક અને સાંપરાચિક.

પ્ર—હે ભગવન્ ! ઐર્થાપચિક બંધ નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય કે દેવમાંથી કાણ કાણ બાંધે ?

ઉ—હે ગૌતમ ! નારક પણ ન બાંધે, તિર્યચ પણ ન બાંધે, અને દેવ પણ ન બાંધે; પરંતુ મનુષ્ય જી કે પુરુષ બાંધી શકે.

પ્ર—હે ભગવન્ ! તે ઐર્થાપચિક કર્મ શું જી બાંધે, પુરુષ બાંધે, નપુસક બાંધે, કે નોત્તી-નોપુરુષ-નોનપુંસક બાંધે ?

ઉ—હે ગૌતમ ! જી ન બાંધે, પુરુષ ન બાંધે, કે નપુંસક વગેરે પણ ન બાંધે, પરંતુ વેદશ્રદ્ધિ ન જીવે બાંધે.

૧. વેદ બદલે જી, પુરુષ આદિનાં વ્યભાતિને ચાન્ય કામાદિ વિચાર.

નમસ્તે નેરુદિન છવ પૂર્વે સ્ત્રી, પુનઃ નમસ્તે દેવ.

૩૦—દે બનવન' નાંપરોપક કમં યોજુ યોજુ જાંધે!

૩૦—દે મોતન' નેરુદિન (નારિક) ૫૫ જાંધે.

૫૫ જાંધે, નિરંચ સ્ત્રી ૫૫ જાંધે, મનુષ્ય ૫૫ જાંધે.

૫૫ સ્ત્રી ૫૫ જાંધે, દેવ ૫૫ જાંધે, દેવી ૫૫ જાંધે,

પુત્ર ૫૫ જાંધે અને નેરુદિન ૫૫ જાંધે.

છતાક ૮. ઉદે ૮

૫

ને કામની વાત છે. એક વખત ગ્રમજુ બગવાન
દારીર ચખા શિખાદિ પરિવાર સાથે સમગ્રદ નગરમાં
પ્રવિષ્ટક ચેત્ય આગળ કિલ્લા દતા. ત્યાંથી યાદે દર
દવાકે અન્યતીર્થિકો^૧ રહેતા દતા. તેઓએ એક વખત
બગવાન મદારીશના રથવિરો^૨ પાસે આવીને કહ્યું કે, 'દે
માયો' તમે અન્નંચમી છો, અવિરન છો, પાપી છો, અને
મત્યંત ખાત-અજ છો!'

ત્યારે તે રથવિર બગવતાએ તેમને પૂછ્યું, 'હે આયો!
તમે કયા કારણથી અસંચમી રજેરે છીએ?'

ત્યારે તે અન્યતીર્થિકોએ તેમને કહ્યું કે, 'હે આયો!
તમે આવજન કયાં કરો છો; અને આવજન કરતી વખતે
અવસ્થ પૃથ્વીશ્વેને દગાવો છો, હથેલો છો, પાદાભિષાત
કરો છો, સંઘર્ષિત કરો છો, સંહત કરો છો, સ્પર્શિત કરો
છો, પરિતાપિત કરો છો. કલ્યાંત કરો છો, અને નેઓને મારો

૧. અન્યતા નીચેને - સંપ્રદાયને અનુસરનારા.

૨. રથ કે-શરીર સાધુઓ.

હો! માટે તમે જરૂર અસંયમી, અવિરત, પાપી અને અત્યંત ખાલ-અન હો!

ત્યારે ને રથવિર ભગવતોએ તેમને જવાબ આપ્યો, હે આર્યો! અમે નિઃપ્રયોગન આવ-ગ્ન કર્યા કરતા નથી, પરંતુ કાયને-એટલે કે શરીરના મહત્વાગાદિ કાર્યને આશરીને, કે યોગને-એટલે કે ખીમારની સેવા વગેરે વ્યાપારોને આશરીને, કે ઋતને-એટલે કે પાણીએ વગેરેના સંરક્ષણરૂપ સત્ય એટલે કે સંયમને આશરીને, તથા સચેતન દેશ હોડીને અચેતન દેશ દ્વારા જ, આવ-ગ્ન કરીએ છીએ. તેથી અમે હવહિંસા કરતા નથી. પરંતુ હે આર્યો! તમે પોતે જ અસંયમી, અવિરત, પાપી, અને અત્યંત ખાલ-અન હો'.

ત્યારે તે અન્યતીથિકાએ તે રથવિરોને પૂછ્યું, 'હે આર્યો! કયા કારણથી અમે અસંયમી વગેરે છીએ?'

તે રથવિર ભગવતોએ જવાબ આપ્યો 'હે આર્યો! તમે તો સંયમાદિનો ખ્યાલ રાખ્યા વિના જ (ત્વરાથી તેમજ વાહનાદિ વડે) આવ-ગ્ન કરો છો એટલે તમે અવશ્ય પૃથ્વી વગેરે હવોની હિંસાકરો છો; તેથી તમે અસંયમી વગેરે છો.'

— શતક ૮, ઉદ્દે ૭ તથા ૮

— શતક ૧૮, ઉદ્દે ૮

૬

રામચંદ્ર નગરના પ્રસંગ છે.

ગીતન—હે ભગવન્! સામે તેન જ ગાળુએ ગાડાના ધૂંસરા જેટલી આગળ-આગળની જમીનને તેમજ તેમની આમતા નયના અનનાગના ત્રણ નીચે આગળના ફકડીનું

જનકનું જન્મું કે કોઈ મુઠમ છવે આવી ત્વર અને પામે, તે દે જનકનું! તે અનનામે એમાંપચિડા ક્રિયા કે સાંપરાપિડા લાને!

મદાલીર—દે જીવમ! તેને એમાંપચિડા ક્રિયા લાને. સાંપરાપિડા ન લાને.

જી૦—દે જનકનું! એમ યાપી!

મ૦—દે જીવમ! જેનાં કોપ, માત, માયા, અને જ્ઞાન યથાં દોષ, તેને એમાંપચિડા ક્રિયા લામે. મુઠને અનુસારે સાધુને એમાંપચિડા ક્રિયા ન લામે છે. મુઠ વિરુદ્ધ વર્તે તેમ ન કોપાદિપુણ સાધુને ન સાંપરાપિડા ક્રિયા લામે.

—સ્તવક ૧૮, ઉદે૦ ૮

૭

જેમ કોઈ આનુવાપરેણું, કે વાપરીને પણ યોચેણું, કે ઉપરથી તાલું ન ઉતારેણું વસ્ત્ર સ્વચ્છ દોષ છે; પરંતુ તેમ ક્રમે ક્રમે વપરાયમાં આવે છે ત્યારે તેને સર્વ જુએથી રંગ ચોટે છે, અને કાલાન્તરે તે વસ્ત્ર મસોળા મેણું અને દુર્ગંધી થઈ જાય છે; તેમ મદાકર્મવાળા, ક્રિયાવાળા, મદાપાપવાળા અને મદાવેદનાવાળા છવતે આજુએથી કર્મરંગ આવીને ચોટે છે; અને તે છવતે દુરૂપપણે, દુર્વર્ણપણે, દુર્ગંધપણે, દુરસપણે, પર્શપણે, અનિષ્ટપણે, અમુંદરપણે, અપ્રિયપણે, અશુભપણે, અનોગપણે, અમનોગ્યપણે, અનીષ્ઠિતપણે, અકાંક્ષિતપણે.

૧. મૂળઃ કુર્ચિમચ્છાદ્ય-ક્રીડા જેવો મુઠમ જાત.

૨. મનને ન બાવડું તે.

૩. મન દ્વારા સંભારતાં પણ જે ન કંચે તે.

અધ્યપણે, અમુખ્યપણે, કુઃખપણે અને અમુખપણે વારંવાર પરિણમે છે.

પરંતુ, જેમ કોઈ મેલું વસ્ત્ર હોય તેને કમે કમે શુદ્ધ કરવામાં આવતું હોય તથા શુદ્ધ પાણીથી ધોવામાં આવતું હોય, તે તેને લાગેલાં મેલ કાપડનો જાય છે; તેમ અધ્ય કર્મવાળા, અધ્ય ક્રિયાવાળા, અધ્ય પાપવાળા અને અધ્ય વેદનાવાળા શ્રવણ કર્મપુદ્ગલો છેદાતાં જાય છે, ભેદાતાં જાય છે, વિશ્વંસ પામતાં જાય છે, તથા અંતે સમસ્તપણે નાશ પામે છે. અને તેનો આત્મા હંમેશાં નિરંતર સુરૂપપણે, સુવર્ણરૂપ અને સુખપણે વારંવાર પરિણમે છે.

ગૌ—હે ભગવન! વસ્ત્રને જે મેલ ચોટે છે, તે પુરૂષ પ્રયત્નથી ચોટે છે કે, સ્વાભાવિક રીતે ચોટે છે?

મ—હે ગૌતમ! પુરૂષપ્રયત્નથી પણ ચોટે છે અને સ્વાભાવિકપણે પણ ચોટે છે.

ગૌ—તે પ્રમાણે શ્રવણ જે કર્મરજ ચોટે છે, તે પુરૂષપ્રયત્નથી અને સ્વાભાવિકપણે એમ બંને રીતે ચોટે છે?

મ—હે ગૌતમ! શ્રવણ જે કર્મરજ ચોટે છે, તે પુરૂષપ્રયત્નથી ચોટે છે, પણ સ્વાભાવિક રીતે નથી ચોટતી. શ્રવણના વ્યાપાર ત્રણ પ્રકારના છે : મનોવ્યાપાર, વચનવ્યાપાર, અને કાયવ્યાપાર. એ ત્રણ પ્રકારના વ્યાપારો વડે શ્રવણે સંપ્રાય થાય છે.

ગૌ—હે ભગવન! વસ્ત્રને જે પુદ્ગલોનો ઉપચય થાય છે તે સાદિ સાંત છે. માદિ અનંત છે, અનાદિ સાંત છે. અનાદિ અનંત છે.

ક્રિયા અને બધ

મ૦—હે જોતમ! ને કેવલ તારે માંન છે.

જો૦—હે બ્રહ્મજી! ને પ્રમાણે કર્યોનો કર્મોપચય સાદિ સાંન છે, સાદિ અનંત છે, અનાદિ માંન છે. કે અનાદિ અનંત છે.

મ૦—હે જોતમ! કેટલાક કર્યોનો કર્મોપચય તારે સાંન છે, કેટલાકનો અનાદિ સાંન છે, અને કેટલાકનો અનાદિ અનંત છે; પણ કર્યોનો કર્મોપચય તારે અનંત નથી.

જો૦—ને કેવી રીતે?

મ૦—ઐર્વાપચિક કર્મ ખાંધનારનો કર્મોપચય તારે સાંન છે; બ્રહ્મસિદ્ધિ કરે કર્યોનો કર્મોપચય અનાદિ સાંન છે, અને અબ્રહ્મસિદ્ધિ કરેનો કર્મોપચય અનાદિ અનંત છે.

—શતક ૧, ઉકેં ૩

૧. ઐર્વાપચિક ક્રિયા કપાયરહિતને જ સંભવી શકે છે. કપાયરહિતતા પ્રાપ્ત થયા બાદ જ ઐર્વાપચિક બધ સંભવતો દોષથી તે સાદિ છે. બાકી, છવ-કર્મનો સંબંધ તો અનાદિ છે.
૨. મોક્ષ પામવાને યોગ્ય-બબ, અમય એટલે જેઓ કરી પણ મોક્ષ પામવાના નથી તેઓ.

વેદના અને નિર્જરા

૧

વેદના? એટલે કર્મફળરૂપે મુખ્યદુઃખાદિ પ્રાપ્ત થવાં તે;
અને નિર્જરા એટલે, કર્મનું ફળ ભોગવાઈ જતાં તેનું
આત્મામાંથી ખરી પડવું તે.

ગૌતમ—હૈ ભગવન્! જે મહાવેદનાવાળો હોય તે
મહાનિર્જરાવાળો પણ હોય? અને મહાવેદનાવાળામાં તથા
અપ્પવેદનાવાળામાં પ્રચરત નિર્જરાવાળો હવ જ ઉત્તમ
કહેવાય કે કેમ?

મં— હા, ગૌતમ!

૧. વેદનાની બાબતમાં મંડિતપુત્રે પૂછેલા પ્રશ્નના જવાબમાં
(—મં. ૩, કંદો ૩) મહાવીર ભગવાને જણાવ્યું છે કે, પદ્ધતિ
ક્રિયા ગાય, અને પછી તેના રજાપે વેદના ગાય; પદ્ધતિ વેદના
—ને પછી ક્રિયા એમ નથી

મો.—હે બ્રહ્મવત્! હારી અને તારામાં નૈરયિકોનાં પાપકર્મ નૈરયિકો મોટી વેદનાવાળા છે. પરંતુ તેથી તે બ્રહ્મવત્નિર્મલ થઈ શકતાં મોટી નિર્ગુણવાળા છે ખરા.

મ.—ના મૌનમ્! તે વાત જરાજર નથી.

મો.—હે બ્રહ્મવત્! તેમ યાત્રી કહે છે.

મ.—હે મૌનમ્! કોઈ એ વસ્ત્રો દોષ : તેમાંથી એક કર્મના (કાદવ)ના રંગથી રંગાયેલું દોષ; અને ખીન્નું ખંજીર (મેસ કે મગા)ના રંગથી રંગાયેલું દોષ. તે એમાંથી કયું વસ્ત્ર મહાકષ્ટે ધોઈ શકાય તેવું, કયા મટાડી શકાય તેવું, તેમ જ અગંકાટ કે ચિતરામણ કરી શકાય તેવું કહેવાય.

મો.—હે બ્રહ્મવત્! કર્મથી રંગેલું મહાકષ્ટે ધોઈ શકાય તેવું કહેવાય.

મ.—હે મૌનમ્! એ જ પ્રમાણે નૈરયિકોનાં પાપકર્મ ગાદ, ચીકણાં, નિલદ, તથા ખિંચીબૂત છે; તેથી તેઓ ગાદ વેદના ભોગવતા હોવા છતાં મોટી નિર્ગુણવાળા નથી કે મોટા પર્યાવસાન (નિર્વાણરૂપ દળ) વાળા નથી.

વળી, જેમ એરણ ઉપર મોટા અવાજથી નિરંતર ઉપરાઉપરી ઘણા પ્રદાર કરવામાં આવે તેપણ તેનાં રજકણ છૂટાં પડી જતાં નથી, તેમ નૈરયિકોનાં પાપકર્મો ગાદ હોવાથી જલ્દ વેદના થવા છતાં મોટા પ્રમાણમાં ખરી જતાં નથી.

અર્થાત્ સામાન્ય રીતે મોટી વેદનાવાળો જરૂર મોટી નિર્ગુણવાળો હોય છે. પરંતુ ઉપર જણાવ્યું તેમ નારકી દેવોનાં પાપકર્મ દુર્વિગ્રાહ્ય હોવાથી મોટી વેદનાવાળાં દોષ છે. પણ મોટી નિર્ગુણવાળા નથી હોતા. તેમ જ શ્રેષ્ઠ

ધ્યાનમાં રિયત થયેલો યોગી મોટી નિર્જરાવાળો હોવા છતાં મોટી વેદનાવાળો નથી હોતો.

જેમ ખંજનના રંગથી રંગાયેલું વસ્ત્ર સહેલાઈથી ધોઈ શકાય છે, તેમ શ્રમણનિર્ઘ્રંથોનાં કર્મો (તપાદિથી) શિથિલ એટલે મંદવિપાકવાળાં, સત્તા વિનાનાં, તથા વિપરિણામવાળાં કરી નાખેલાં હોવાથી ઝટ દૂર થઈ જાય છે; તેથી યોગીધણી વેદના ભોગવવાનું ભોગવવા છતાં તે શ્રમણનિર્ઘ્રંથો મોટી નિર્જરાવાળા અને મોટા પર્યવસાન (નિર્વાણુક્ષણ) વાળા હોય છે. જેમ કોઈ પુરુષ ધાસના મૂકા પૂજાને અગ્નિમાં ફેંકે અને તે શીઘ્ર બળી જાય, કે કોઈ પુરુષ ધગધગતા લોઢાના ગોળા ઉપર પાણીનું ડ્રીપું મૂકે અને તે વિધ્વંસ પામી જાય, તે પ્રમાણે હે ગૌતમ! શ્રમણનિર્ઘ્રંથોનાં કર્મો નહિ જેવી વેદના હોવા છતાં શીઘ્ર તેમ જ મોટા પ્રમાણમાં નષ્ટ થઈ જાય છે.

—શતક ૬, ઉદ્દે. ૧

૨

રાગચૂડ નગરનો પ્રસંગ છે.

ગૌતમ — હે ભગવન! નિત્યબોધ^૧ શ્રમણનિર્ઘ્રંથ એટલું કર્મ અપાવે, તેટલું કર્મ નૈરવિક છવો નરકમાં એક વરસે, અનેક વરસે કે મો વરસે અપાવે?

મ૦ — હે ગૌતમ! એ વાત બરાબર નથી.

મી૦ — હે ભગવન! અતુર્યબક્ત (ચાર ટંકનો એક ઉપવાસ) કરનાર શ્રમણનિર્ઘ્રંથ એટલું કર્મ અપાવે, તેટલું કર્મ

૧. નૂળ 'અગ્ર-દાયક' — અગ્ર પિન્દા અને ન ચાલે તેવા.

વેદના અને નિર્જરા

નૈરયિક છતાં નરકમાં મેં વરસે, અનેક મેં વરસે, કે દામ
વરસે ખપાવે? — ના.

મેં ઉપવાસ કરનારો ધન્ય જોઈશું કેમ ખપાવે, નેદ
નૈરયિક એક દામર વરસે, અનેક દામર વરસે કે એક લા
વરસે ખપાવે? — ના.

ત્રણ ઉપવાસ કરનારો ધન્ય જોઈશું કેમ ખપાવે, ને
નૈરયિક એક લાખ વરસે, અનેક લાખ વરસે કે એક કં
વરસે ખપાવે? — ના.

ચાર ઉપવાસ કરનારો ધન્ય જોઈશું કેમ ખપાવે તે
કેમ નૈરયિક એક કરોડ વરસે, અનેક કરોડ વરસે
કોટકોટી વરસે ખપાવે? — ના.

ઝીં — હે બગવન! એ પ્રમાણે આપ શા હે
કહો છો?

મં — હે ગૌતમ! કોઈ પરડો, વર્ણરિત શરીરવ
દાસાં અને યજિયાંવાળાં ગાત્રવાળો, પડી ગયેલા દાંતવ
તથા ગરમી, તરસ, દુઃખ, જૂખ, દુર્બળતા અને માન
ક્રોધવાળો પુરુષ મોટા કોથળ વધાની સૂકી, ગાંઠો
ચીકણી, વાંકી અને નિરાધાર રહેલી ગડેરી ઉપર બુઢા
વડે પ્રહાર કરે, તો ગમે તેટલા મોટા હુકાર કરવા છતાં
મોટા મોટા કકડા પણ ન કરી શકે; તે પ્રમાણે નૈરય
પોતાનાં પાપકર્મો ગાઢ ક્યાં છે, તથા ચીકણાં ક્યાં છે,
તેઓ અત્યંત વેદના અનુભવવા છતાં, નિર્જરા અને નિર્વ
દ્યવાળા થતા નથી. પરંતુ કોઈ તરુણ, બલવાન, મે
અને નિપુણ કારીગર પુરુષ મોટા શીમળાની લીલી,
ચિનાની, ગાંઠો ચિનાની, ચીકણ ચિનાની, સીધી

આધારવાળા ગડેરી ઉપર તીક્ષ્ણ કુંડામાં વડે પ્રહાર કરે, તે તે પુરુષ મોટા મોટા હુંકાર ન કરવા છતાં મોટાં મોટાં ફાડિયાં ફાડે છે. તે પ્રમાણે હે ગૌતમ ! શ્રમણનિઘ્નિયોએ પોતાનાં કર્મોને રથૂલ, શિથિલ તથા નિષ્ક્રિય કરેલાં છે, તેથી તે શીઘ્ર જ નાશ પામે છે અને તેઓ નિર્વાણરૂપી મહાક્ષણવાળા થાય છે.

— સતક ૧૬, ઉદ્દે. ૪

હવેનાું ભારેપણું અને અલ્પાયુષીપણું

૧

ગૌતમ—હે ભગવન! હવે જલદી (કર્મના ભારથી) ભારે કેવી રીતે થઈ જાય ?

મહાવીર—હે ગૌતમ! હંસા વડે, અસત્ય વાણી વડે, ચોરી વડે, મૈથુન વડે, પરિગ્રહ વડે, ક્રોધ વડે, માન વડે, માયા વડે, ક્ષોભ વડે, રાગ વડે, દ્વેષ વડે, કલહ વડે, અબ્યાખ્યાન (મિથ્યા આજ દેવા) વડે, સાડી ખાયા વડે, અરતિ અને રતિ વડે, નિંદા વડે, કપટપૂર્વકે જોતું જોસવા વડે, અને અવિવેક (મિથ્યાદર્શનશક્ત્ય) વડે હવે જલદી ભારેપણું પામે છે.

ગૌ.—હે ભગવન! હવે શીઘ્ર હલકાપણું કેવી રીતે પામે ?

મં—હે ગૌતમ! ઉપર જણાવેલ દિસાદિ પાપરથાનોનો ત્યાગ કરવાથી હવે શીધ દલકાપણું કરે છે.

એ જ રીતે દિસાદિ અદાર પાપરથાનો ન ત્યાગના સંસાર વધે છે, લાંબો થાય છે, તથા તે સંસારમાં ભમ્યા છે; પરંતુ તેમાંથી નિવૃત્ત થનારનો સંસાર ઘટે છે, ટૂંક થાય છે, અને તે સંસારને ઓળંગી જાય છે.

હજવાપણું, સંસારને ઘટાડવો, સંસારને ટૂંકો કરવો અને સંસારને ઓળંગવો એ ચાર પ્રશસ્ત છે; તથા ભારેપણું સંસારને વધારવો, સંસારને લાંબો કરવો અને સંસારમાં ભમવું એ અપ્રશસ્ત છે.

—શતક ૧, ઉદ્દે ૬

૨

ગૌતમ—હે ભગવન! હવે થોડું હવવાના કારણજૂત કર્મ કેવી રીતે બાંધે છે?

મં—હે ગૌતમ! ત્રણ રથાનો વડે હવે થોડું હવવાનું કારણજૂત કર્મ બાંધે છે: દિસા વડે, અસત્ય વાણી વડે, તથા શ્રમણ-શ્રામણને સહજ તથા સંદોષ^૧ અન્યાયાદિ આપવા વડે.

ગૌં—હે ભગવન! હવે લાંબો કાળ હવવાના કારણજૂત કર્મ કેવી રીતે બાંધે છે?

મં—હે ગૌતમ! ત્રણ રથાનો વડે હવે લાંબો કાળ હવવાના કારણજૂત કર્મ બાંધે છે: અદિસા વડે, સત્ય વાણી

૧. 'અસદ્ય', ન બધે તેવું.

૧૩. તથા ધ્રમજી-ઘાઘજીને નિહંત તથા નિરોધ ખાનપાનાદિ
પદાર્થો આપવા ૧૩.

ગોં—હે બચવન! છવેા અગુન રીતે લાંબો કાગ
છવવાના કારણજૂત કર્મ કેવી રીતે બાંધે છે ?

મં—હે ગૌતમ! દિસા કરીને, ખોટું ખોલીને તથા
ધ્રમજી-ઘાઘજીની લોલના^૧, નિંદા, ફજેલી, મલો કે અપમાન
કરીને તથા તેને અમનોત (સ્વસ્થી ખરાબ — અશ્રિય)
અપમાનાદિ આપીને છવેા અગુન રીતે લાંબો કાગ છવવાના
કારણજૂત કર્મ બાંધે છે.

ગોં—હે બચવન! છવેા ગુન પ્રકારે લાંબો કાગ
છવવાના કારણજૂત કર્મ કેવી રીતે બાંધે છે ?

મં—હે ગૌતમ! પ્રાણેને ન મારીને, ખોટું ન ખોલીને
તથા ધ્રમજી-ઘાઘજીને વંદનોપાસનાદિપૂર્વક મનોહર તથા
પ્રીતિકારક અપમાનાદિ આપીને છવેા ગુન દીર્ઘાણુ^૨ બાંધે છે.

—શંતક ૫, ઉદ્દે. ૬

૧. 'લોલના' — એટલે તેની નતિ વમેરે કપાડી પાડીને ફરેલી
નિંદા; 'નિંદા' એટલે મન વડે ફરેલી નિંદા; 'ફજેલી' એટલે
લોકસમક્ષ ફરેલી નિંદા; 'મલો' એટલે તેની ચોતાની સામે ફરેલી
નિંદા; અને 'અપમાન' એટલે તેને આપતો-મતો જેઈ બમા
ન થવું વમેરે.

સાધુ

૧

ગૌતમ—હે ભગવન! જે આ શ્રમણનિગ્રંથો આર્થપણે—
પાપકર્મરહિતપણે વિહરે છે, તેઓ કેના સુખને^૧ અતિક્રમે છે?
અર્થાત્ તેમનું સુખ કેનાથી ચડિયાતું છે?

મ૦—હં ગૌતમ! એક માસની દીક્ષાવાળો, એટલે કે
દીક્ષા લીધે એક માસ થયો હોય તેવો શ્રમણનિગ્રંથ
વાનસ્પતર દેવોના સુખને અતિક્રમે છે. જે માસની દીક્ષાવાળો
શ્રમણ અસુરકુમાર સિવાયના ભવનવાસી દેવોના સુખને
અતિક્રમે છે. ત્રણ માસની દીક્ષાવાળો શ્રમણ અસુરકુમાર
દેવોના સુખને અતિક્રમે છે; ચાર માસની દીક્ષાવાળો શ્રમણ
મદો, નક્ષત્રો અને તારાગ્રંથ ગયોનિષ્ઠ દેવોના સુખને અતિક્રમે

૧ મૂળ: 'નિગ્રંથેરથા'.

૨. મૂળ: 'દીક્ષાપચ ચવાળો'.

હું; પાંચ માસની દીક્ષાવાળો અમળ જ્ઞાતિષ્ઠના ઉઠ. જ્ઞાતિષ્ઠના રાત્ર મંદ અને મુખના મુખને અનિકમે હું; ૭ માસની દીક્ષાવાળો અમળ સૌમ્ય અને ઉચાતવાળો દેવોના મુખને અનિકમે હું; સાત માસની દીક્ષાવાળો અમળ જ્ઞાનકુમાર અને માદેન્દ્ર દેવોના, આઠ માસની દીક્ષાવાળો ધર્મશ્રેષ્ઠવાસી અને સાંતક દેવોના, નવ માસની દીક્ષાવાળો જ્ઞાનન, પ્રાણન, આરણ્ય અને અમ્યુત દેવોના, અગિયાર માસની દીક્ષાવાળો શ્રેયેષ્ઠ દેવોના તથા બાર માસની દીક્ષાવાળો અમળનિર્મલ અનુત્તરોપપાતિક દેવોના મુખને અનિકમે છે. ત્યારબાદ તે શુદ્ધતર પરિભ્રમવાળો ધર્મને તિલક ધાવે છે તથા સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

—શ્લોક ૧૪, ઉદે૦ ૬

૨

રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે.

ગૌતમ—હે ભગવન્! નિર્મલોના કેટલા પ્રકાર છે ?

મં—હે ગૌતમ ! નિર્મલો પાંચ પ્રકારના કલ્યા છે :

૧. પુલાક : ‘ એટલે કે જે સાધુ સંયમવાન હોવા છતાં, તથા વીતરાગપ્રણીત આગમથી કદી ચલિત ન થતા હોવા છતાં, દોષ વડે સંયમને, પુલાકની પેઠે — નિઃસાર ધાન્યના કણની પેઠે — કાંઈક અસાર કરે છે, અથવા તેમાં પરિપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરતા નથી તે’.^૧

૧. આ તથા પછીની બધી અવતરણમાં મૂકેલી વ્યાખ્યાઓ નૂળની નથી.

૭

સાધુ

૧

ગૌતમ—હે ભગવન! જે આ શ્રમણનિર્ગ્રંથો આર્યપણે—
પાપકર્મરહિતપણે વિહરે છે, તેઓ કેના સુખને^૧ અતિક્રમે છે ?
અર્થાત્ તેમનું સુખ કેનાથી ચડિયાતું છે ?

મનુ—હે ગૌતમ! એક માસની દીક્ષાવાળો, એટલે કે
દીક્ષા લીધે એક માસ થયો હોય તેવો શ્રમણનિર્ગ્રંથ
વાનવ્યંતર દેવોના સુખને અતિક્રમે છે. બે માસની દીક્ષાવાળો
શ્રમણ અસુરકુમાર સિવાયના બચનવાસી દેવોના સુખને
અતિક્રમે છે. ત્રણ માસની દીક્ષાવાળો શ્રમણ અસુરકુમાર
દેવોના સુખને અતિક્રમે છે; ચાર માસની દીક્ષાવાળો શ્રમણ
મદો, નક્ષત્રો અને તાગડપ વ્યોતિષક દેવોના સુખને અતિક્રમે

^૧ મૂળ : 'નિર્ગ્રંથપણ'.

^૨ મૂળ : 'દીક્ષાપણ'.

પુલાકના પાંચ પ્રકાર છે : રખસન કલ્યાદિથી. જાનને દૂષિત કરે તે જાનપુલાક; શંકા આદિથી સમ્યક્ત્વને દૂષિત કરે તે દર્શનપુલાક; અહિંસાદિ ગુણોની વિરાધનાથી ચારિત્રને દૂષિત કરે તે ચારિત્રપુલાક; નિષ્કારણ અન્ય સંપ્રદાયનું ક્ષિત્ર ધારણ કરે તે લિંગપુલાક; અને જે અકલ્પિત — સ્વેચ્છા અયોગ્ય હોવાને મનથી સેવે તે યથામૂલ્યપુલાક.

૨. ગદુશ : 'એટલે કે ચિત્ર વર્ણવાળા; અર્થાત્ જે સાધુઓ શરીર અને ઉપકરણ સુશોભિત રાખવાના પ્રયત્નવાળા હોય, ઋદ્ધિ અને કીર્તિ સાહત્ય હોય, સુખશીલ હોય, સંસંગ — પરિવારયુક્ત — હોય, તથા અતિચારાદિદોષોયુક્ત ચારિત્રવાળા હોય તે.'

ગદુશ સાધુઓના પાંચ પ્રકાર છે : શરીરાદિની શોખા સાધુને અયોગ્ય છે એમ જાણવા છતાં તેવા પ્રકારનો દોષ સેવે તે આભોગગદુશ; અજ્ઞાણતાં તે દોષ સેવે તે અનાભોગ-ગદુશ; ચારિત્રના અહિંસાદિ ગુણો વડે સંતૃપ્ત હોય તે સંતૃપ્ત ગદુશ; તેથી બિન્ન તે અસંતૃપ્તગદુશ; અને આંખ-મુખને સાફ રાખનાર યથામૂલ્યગદુશ.

૩. દુર્ગીત : 'એટલે કે, દોષના સંગ્રહથી જેનું, શીલ કુલિન — મહિન થયું છે તે.' તેમાં પાંચ જેઓ દુષ્ટિયોને વશવર્તી દોષ, ઉત્તરગુણોની વિરાધના કરે, તે 'પ્રતિસેવના-દુર્ગીત' કહેવાય છે; અને જેઓ તીવ્ર કપાયને કદી વશ ન

૧. આદિંસા, સ્ત્રાય, અચીયં, અદ્યયયં, અપરિચલ, અં
સર્વાભોગનત્યાગ ને ન જ ગુના છે; અને નદોષ બિસાચય
વૃદ્ધ્યના વાતજન-૨ પા. અકાલ જનના ત્યાગ, અન્યાય, અ
અનુચલનાય વ અ કલર નું

દનાં માત્ર મંદ કપાળે કપાલે વચ્ચે થાય, તે 'કાવચક્રીય' કહેવાય છે.

તેમાં પ્રતિમેશ્વરક્રીયના પાંચ પ્રકાર છે : જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને લિંગ - સાધુવેશ - એનાથી ઉપયોગ કરનાર અનુક્રમે જ્ઞાનપ્રતિમેશ્વરક્રીય, દર્શન, ચારિત્ર, અને લિંગ પ્રતિમેશ્વરક્રીય કહેવાય છે, અને 'આ નવલી છે' એવી પ્રતિમાથી જે ખુશ થાય, તે મથાનુક્રમક્રીય કહેવાય છે.

કપાલક્રીયના પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે : જ્ઞાન, દર્શન અને લિંગ - સાધુવેશ - નો ફોધ, માનાદિ કપાલમાં ઉપયોગ કરે, તે અનુક્રમે જ્ઞાનકપાલક્રીય, દર્શનકપાલક્રીય, અને લિંગ કપાલક્રીય કહેવાય છે. કપાલથી જે શાપ આપે તે ચારિત્રકપાલક્રીય અને જે માત્ર મનથી કોષાદિને સેવે તે મથાનુક્રમક્રીય કહેવાય છે.^૧

૪. નિર્મય : 'એટલે કે મંથ - મોહનીયકર્મથી રહિત એવો સાધુ. તેનામાં રાગદ્વેષો અત્યંત અભાવ છે, તથા સર્વગુણ પ્રાપ્ત થવાને પણ હવે તેને અંતર્મુહર્તર નોટલી ન વાર છે.' તે અંતર્મુહર્તરના પ્રથમ સમયમાં વર્તમાન સાધુ 'પ્રથમસમય નિર્મય' કહેવાય છે; અને બાકીના સમયમાં વર્તમાન 'અપ્રથમસમય નિર્મય' કહેવાય છે. એમ ચરમ સમયમાં વર્તમાન 'ચરમસમય નિર્મય', અને બાકીના

૧. બીજી વ્યાખ્યા પ્રમાણે, કપાલો વડે જ્ઞાનાદિનો વિશાધક તે જ્ઞાનાદિકાવક્રીય કહેવાય છે.

૨. નવ સમયથી માડી એ પછીથી કાર્ત્ત્વ્ય - એટલામાથી કાર્ત્ત્વ્ય પણ કાર્ત્ત્વ્ય અતર્મુહર્તર કહેવાય. સમય એ કળનો સૂક્ષ્મ સૂક્ષ્મ અંગ છે.

પુલાકના પાંચ પ્રકાર છે : રૂપલન દત્તાદિથી રૂપ
દ્વિપિત કરે તે જ્ઞાનપુલાક; શંકા આદિથી સમ્યક્ત્વને દ્વિ
કરે તે દર્શનપુલાક; અહિંસાદિ ગુણોની વિરાધનાથી ચારિત્ર
દ્વિપિત કરે તે ચારિત્રપુલાક; નિષ્કારણ અન્ય સંપ્રદાયનું વિ
ધારણ કરે તે લિંગપુલાક; અને જે અકલ્પિત — સેવ
અયોગ્ય દોષોને મનથી સેવે તે યથામુદ્દમપુલાક.

૨. બકુશ : 'એટલે કે ચિત્ર વર્ણવાળા; અર્થાત્ જે
સાધુઓ શરીર અને ઉપકરણ સુશોભિત રાખવાના પ્રયત્નવાળા
હોય, ઋદ્ધિ અને કીર્તિ ચાહના હોય, સુખશીલ હોય,
સંસંગ — પરિવારયુક્ત — હોય, તથા અતિચારાદિદોષોયુક્ત
ચારિત્રવાળા હોય તે.'

બકુશ સાધુઓના પાંચ પ્રકાર છે : શરીરાદિની શોભા
સાધુને અયોગ્ય છે એમ જાણવા છતાં તેવા પ્રકારનો દોષ
સેવે તે આભોગબકુશ; અમળવૃત્તાં તે દોષ સેવે તે અનાભોગ-
બકુશ; ચારિત્રના અહિંસાદિ ગુણો વડે સંજ્ઞિત હોય તે સંજ્ઞિત
બકુશ; તેથી ભિન્ન તે અસંજ્ઞિતબકુશ; અને આંખ-મુખને સાદ
રાખનાર યથામુદ્દમબકુશ.

૩. કુરીલ : 'એટલે કે, દોષના સંબંધથી જેનું, શીલ
કૃત્સિન — મલિન થયું છે તે.' તેમાં પણ જેઓ દ્રવિયોને
વશવર્તી દોષ, ઉત્તરગુણોની વિરાધના કરે, તે 'પ્રતિસેવના-
કુરીલ' કહેવાય છે; અને જેઓ તીવ્ર ક્રાયાને કદી વશ ન

૧. અહિંસા, સત્ય, અચીય, બ્રહ્મચર્ય, અપરિગ્રહ, અને
શતીભોજનત્યાગ એ મૂળ ગુણો છે; અને નિર્દોષ બિશાચર્ય,
મૃદન્યતા, શાન્તિ-શાંતિ-મહાન વચરેના ત્યાગ, અન્નાન, અને
આનુષંગિક ત્યાગ એ ઉત્તર ગુણો છે.

૩. પરિહારવિશુદ્ધિસંયત. ૪. ગુહ્યતાંપરાધસંયત
અને ૫. અધ્યાપનાસંયત.

૧. સામાયિક સંયત : સમજાવમાં દેવા માટે જાણી
અમુક પ્રવૃત્તિઓના ત્યાગપૂર્વક ચાર મહાવ્રતરૂપ પ્રધાન
ધર્મને મન, વચન, કાયાથી ત્રિવિધે જે પાળે, તે સામાયિક
સંયત કહેવાય. તેના એ પ્રકાર છે : (૧) ઇત્યારિક એટલે કે
આસ્પષાલિક : અતિચારયુક્ત યવાથી દીક્ષાપર્વાંયને ઊંઘી ફરી
મહાવ્રત આપવાથી જેનું સંયતપણું હિમ થાય તે. (૨)
અને નિરતિચાર : એટલે કે જીવનપર્વત જેનું ચારિત્ર
અખંડ રહે છે તે.

૨. ઉદોપસ્થાપનીય સંયત : પૂર્વના દીક્ષાપર્વાંયનો ઊંઘ
કરી જે પોતાના આત્માને પાંચ મહાવ્રતરૂપ ધર્મમાં રચાવે, તે
'ઉદોપસ્થાપનીય સંયત' કહેવાય. તેના એ પ્રકાર છે :
(૧) સાતિચાર : એટલે કે, અતિચારયુક્ત યવાથી દીક્ષાપર્વાંય
ઊંઘી ફરી મહાવ્રત આપવાં પડ્યાં હોય તેવો. (૨) અને
નિરતિચાર : એટલે કે પ્રથમ દીક્ષિત સાધુને તથા
પાશ્વનાથના તીર્થથી મહાવીરના તીર્થમાં પ્રવેશ કરનાર
સાધુને ફરી મહાવ્રત આપવાં પડ્યાં હોય તે. *

૩. પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત : પાંચ મહાવ્રતરૂપ અને
ઉત્તમોત્તમ ધર્મને ત્રિવિધે મન-વચન-કાયાથી પાળતા અમુક
પ્રકારનું તપ કરે, તે 'પરિહારવિશુદ્ધિક સંયત' કહેવાય.

* ઉદોપસ્થાપનીય સાધુ પ્રથમ તીર્થંકર અને પાશ્વિમ
તીર્થંકરના તીર્થમાં જ હોય છે.

સમયમાં વર્તમાન ‘અચરમસમય નિર્ઘેય’ કહેવાય છે. સામાન્યતઃ પ્રયમાદિ સમયની વિવક્ષા સિવાયનો નિર્ઘેય ‘યથામુક્તિમ નિર્ઘેય’ કહેવાય છે. એમ નિર્ઘેયના પાંચ પ્રકાર છે.

૫. સ્નાતકઃ ‘એટલે કે સમસ્ત ધાતી કર્મનું^૧ ક્ષાલન કરવાથી સ્નાત — શુદ્ધ થયેલ તથા જેને સર્વગત્વ પ્રાપ્ત થયું છે તે સાધુ.’

તેના પાંચ પ્રકાર આ પ્રમાણે છેઃ શરીર કે કાયવ્યાપાર રહિત સ્નાતક તે ‘અચ્છવી સ્નાતક’; દોષરહિત વિશુદ્ધ આરિત્રવાળો તે ‘અશબ્દ સ્નાતક’; ધાતી-કર્મ રહિત તે અકર્મોશ સ્નાતક; સંશુદ્ધ જ્ઞાન અને દર્શનને ધારનાર તે અરિહંત-જિન-કેવલી; અને કર્મબંધરહિત તે અપરિસાવી.^૨

—શતક ૨૫, ઉદ્દેશક ૬

૩

ગૌ—હે ભગવન્ ! સંયમીઓના કેટલા પ્રકાર છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! સંયમીઓના પાંચ પ્રકાર છે. તે આ પ્રમાણે : ૧. સામાયિક સંયત, ૨. છેદોપરધાપનીય

૧. આત્માના ગુણોનો સ્વીચિત્ત ધ્યાન કરનારાં જ્ઞાનાવરણીયાદિ ચાર કર્મ પાતી કહેવાય છે; બાકીનાં વેદનીયાદિ ચાર અપાતી કહેવાય છે. ગુણો પા. ૨૪-૬ ઉપર ટિ. નં. ૧ માં જણાવેલાં ચાર.

૨. આ બધા સાધુઓનો મૂળમાં પાછો ક્રમ્યા, ગુન, વગેરે અનેક રીતે વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. તે માટે ગુણો આ પ્રકારને અતિ રાખ્યું ન ૧

તેના બે પ્રકાર છે : (૧) નિર્વિશમાનક એટલે કે તપ કરનાર, અને (૨) નિર્વિષ્ટકાયિક એટલે કે સેવાચારી કરનાર.*

૪. સૂક્ષ્મસંપરાય સંયત : જેમાં કોઈ કપાય ઉદયમાન નથી હોતા, ફક્ત શોભનો અંશ અતિ સૂક્ષ્મપણે હોય છે. તે 'સૂક્ષ્મસંપરાયસંયત'. તેના બે પ્રકાર છે : (૧) સંક્લિષ્ટસમાનક, એટલે કે ઉપશમશ્રેણીથી નીચે પડતો (૨) અને વિશુદ્ધમાનક, એટલે કે ઉપશમશ્રેણી કે ક્ષપકશ્રેણી ઉપર ચડતો.

૫. યથાખ્યાત સંયત : જેમાં કોઈ પણ કપાય ઉદયમાન નથી હોતો, તે 'યથાખ્યાત સંયત' કહેવાય. તેના બે પ્રકાર છે : (૧) હ્રસ્વરથ^૧, એટલે કે જેને હવ્વુ કેવલજ્ઞાન થયું નથી, તેથી (૨) અને કેવલી, એટલે કે જેને કેવલજ્ઞાન થયું છે તે.

* તે તપમાં અમુક સંખ્યાના સાધુઓ જગતમાંથી નીકળી તપ અંતીકાર કરે છે; તેમાં વારા ફરતી એક ગુફરયાને રહે છે, બીજા અમુક તપ કરે છે, અને બીજા અમુક સેવા કરે છે. વિષ્ણુ ભાટ જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ', પુસ્તક પા. ૧૬૭, નોં. ૩, તથા આ ગ્રંથમાં જ ત્રીજા સિદ્ધાંતખંડમાં દશવિમાનમાં પ્રકરણ ૬માં ઉમેરેલ અધિવાણો વિભાગ.

૧. આરંભિક શુદ્ધિ કે વિજયગુની ૧૪ પાયરીઓ - કે જે ગુપ્તરયાનો કહેવાય છે, તેમાં ૧૧ અને ૧૨ ગુપ્તરયાને પદોંચિતો હ્રસ્વરથ કહેવાય છે; પણ ૧૩મા ગુપ્તરયાનમાં તેને સર્વજ્ઞપણું પ્રાપ્ત ૧૬, ૧૪ માને અતિ શરીરપાત થતાં તેને વિદેહમુક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૧૭૨, દિ. નં. ૧૧ તથા આ ગ્રંથમાં ત્રીજા સિદ્ધાંતખંડમાં દશવિમાનમાં પ્રકરણ ૬માં અને ૧ નં. ૧

એને દર્શનમોહનીય કર્મનો તરંગો હાથ દોષ ૪૪
આદિમોહનીયો હાથ અથવા ઉપદાંતિ દોષ, તે હ્રદય-
અને મોહના આત્મનિક અભાવને લીધે તીવ્રરામદા પ્રમદવા
સાથે પ્રાપ્ત થતા સર્વગુણાત્મક ને કેવલી.

—શ્લોક ૨૫, ઉદે૦ ૭

૪

મ૦—હે ગૌતમ! સાધવ (એકી ઉપાધિવાળો દોષો
પણું), અદ્યોચ્છા, અમૂર્છા, અનાસક્તિ અને અપ્રતિગ્રહના
(એકનો અભાવ) એ પાંચ વાનાં શ્રમજુસાધુ માટે સારાં છે.

વળી હે ગૌતમ! અક્રોધીપણું, અમાનીપણું, અકપટીપણું,
અને અલોભીપણું એ ચાર વાનાં પણ શ્રમજુસાધુ માટે
સારાં છે.

વળી હે ગૌતમ! રાગદોષ છીણી થયા પછી શ્રમજુ-
સાધુ અંતર અને અંતિમ શરીરવાળો થાય; તથા પૂર્વની
અવસ્થામાં બદ્ધ મોહવાળો થઈને વિહાર કરે તો પણ પછી
સંજ્ઞતર થઈને મરણ પામે, તો પછી સિદ્ધ થાય, ભુદ્ધ થાય,
મુક્ત થાય, નિર્ગોળ પામે અને સર્વ દુઃખનો નાશ પ્રાપ્ત કરે.

—શ્લોક ૧, ઉદે૦ ૮

૧. આ સંયતોને માટે પણ મૂળમાં પુલાક, બકરાદિની જે
બેક વિચારણાદારો છે. તેનો નમૂનો પુલાકાદિ માટેનાં દારોમાં
જોઈને જોવા મળ્યો છે. તેથી તેમને અહીં ક્રતાયાં નથી.

૨. સંજ્ઞત એટલે આશ્રવદાર — ક્રમ આવવાના માર્ગને —
પાપપ્રવૃત્તિઓને રોકનાર.

રાજગૃહનો પ્રસંગ છે.

ગૌતમ—હે ભગવન્! અસંવૃત અનગાર (સાધુ) સિદ્ધ થાય, શુદ્ધ થાય, મુક્ત થાય, નિર્વાણ પામે અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરે?

મ૦—હે ગૌતમ! એ વાત બરાબર નથી.

ગૌ૦—હે ભગવન્! તે કયા કારણથી?

મ૦—હે ગૌતમ! અસંવૃત અનગાર આયુષ્ય સિવાયની^૧ બાકીની સાતે કર્મપ્રકૃતિઓ શિથિલપણે બંધાઈ હોય તેને ગાદ બંધનવાળી કરે છે; જે પ્રકૃતિઓ થોડા સમયની સ્થિતિવાળી હોય, તેઓને લાંગાકાળની સ્થિતિવાળી કરવાનો આરંભ કરે છે; મંદ અનુભાવવાળી—હીન રસવાળી પ્રકૃતિઓને ગાદ રસવાળી કરે છે; અને થોડા પ્રદેશવાળાં કર્મદળનાં પરિમાણવાળી પ્રકૃતિઓને ઘણા પ્રદેશવાળાં કર્મદળનાં પરિમાણવાળી કરે છે;^૨ અચાતાવેદનીય એટલે કે દુઃખપૂર્વક

૧. એક ભવમાં ચાલુ આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ વગેરે બાકી રહેતા એક જ વખત માત્ર અંતર્મુદ્ધર્ત્તવાળને વિધે આયુષ્યકર્મ બંધાય છે. માટે સાત કર્મપ્રકૃતિ કહી.

૨. ક્ષાયપૂર્વક કરાતી મન-વાણી-સાયાની પ્રવૃત્તિ એટલે કે 'ચાત્ર'ને કારણે કર્મપરમાણુઓ ટપમાં બંધાય છે. તે વખતે તેમાં ચાર અંશો નિર્માણ થાય છે : ૧. જ્ઞાનને આરત્ત કરવાનો, સુખદુઃખ અનુભવવાવાનો વગેરે સ્વભાવ—'પ્રકૃતિબંધ'; (૨) ને સ્વભાવથી અમુક પ્રમથ મુશી ચ્યુત ન થવાની કાલમર્યાદા—'ચાત્રબંધ'; (૩) ત્રીજા મંદતા આદિપાંત્ર કરાનુભવ દરાવનારી વાત એ - 'અનુભાવબંધ', અને (૪) સ્વભાવ દીક ને

અનુભવવાના કાર્મને વારંવાર એકાદ કરે છે; તથા અનાદિ, અનાંત, દીર્ઘ માનવાળા, તથા ચારે મનિષ્યા તંત્રાચારંપચ વિશે પર્ષદન કરે છે.

પરંતુ સંવૃત અન્યાર તેથી મિસરું કરીને સિદ્ધ થાય છે, તથા સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

—અર્ચક ૧, ઉદે. ૧

૬

રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે :

ગૌતમ—હે બગવન્ ! જેણે સંસારને રોક્યો નથી, જેણે સંસારના પ્રપંચોને નિરોધ્યા નથી, જેનો મંસાર ક્ષીણ થયો નથી, જેનો સંસાર છેદાયો નથી, જે કૃતાર્થ નથી, અને જેનું કાર્ય સમાપ્ત થયું નથી, એવો સાધુ બન્ને પછી તે નિર્દોષ અને સ્વીકારવા યોગ્ય અભિપાન જ ખાનારો હોય, તે કરીને' શીઘ્ર પશુ-મનુષ્યાદિમાં જન્મવારૂપ અવસ્થાને પામે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તે કરીને શીઘ્ર તેવી અવસ્થાને પામે.

ગૌ૦—હે બગવન્ ! તે નિર્મથના શ્રવને કયા સંબંધથી બોધાવાય ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તે નિર્મથનો શ્રવ શ્વાસનિઃશ્વાસ લે છે માટે 'પ્રાણ' કહેવાય; યવાના સ્વભાવવાળો છે—થયો છે,

પરમાણુઓનું અણુક પરિમાણમાં વહેંચાઈ જવું — 'પ્રદેશબંધ'. આ ચારમાંથી પહેલો અને છેલ્લો યોગ એટલે કે પ્રવૃત્તિને આભારી છે, અને બીજો તથા ત્રીજો રાગદ્વેષાદિ ક્ષયાયને આભારી છે. કર્મપ્રવૃત્તિઓ તથા તેમના ફેલ્લો માટે જુઓ પા. ૨૪, ટિ. ૧.

૧. મૂળમાં 'મૃતાદિ'. - મૃત = નિર્જીવ વસ્તુ ખાનાર.

રાજગૃહનો પ્રસંગ છે.

ગૌતમ—હે ભગવન્! અસંવૃત અનગાર (સાધુ) સિદ્ધ થાય, ભુદ્ધ થાય, મુક્ત થાય, નિર્વાણ પામે અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરે?

મ૦—હે ગૌતમ! એ વાત બરાબર નથી.

ગૌ૦—હે ભગવન્! તે કયા કારણથી?

મ૦—હે ગૌતમ! અસંવૃત અનગાર આયુષ્ય સિંચાણની^૧ બાકીની સાતે કર્મપ્રકૃતિઓ શિથિલપણે બંધાઈ હોય તેને ગાદ બંધનવાળી કરે છે; ૧ પ્રકૃતિઓ થોડા સમયની રિથિતિવાળી હોય, તેઓને લાંબાકાળની રિથિતિવાળી કરવાનો આરંભ કરે છે; મંદ અનુભાવવાળી—હીન રસવાળી પ્રકૃતિઓને ગાદ રસવાળી કરે છે; અને થોડા પ્રદેશવાળાં કર્મદળનાં પરિભાણવાળી પ્રકૃતિઓને ઘણા પ્રદેશવાળાં કર્મદળનાં પરિભાણવાળી કરે છે; ૨ અસાતાવેદનીય એટલે કે દુઃખપૂર્વક

૧. એક ભવમાં ચાલુ આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ વગેરે બાકી રહેતા એક ૪ વખત માત્ર અંતર્મુદ્ધતં કાળને વિષે આયુષ્યકર્મ બંધાય છે. માટે સાત કર્મપ્રકૃતિ કહી.

૨. ક્ષાયપૂર્વક કરાતી મન-વાણી-કાયાની પ્રવૃત્તિ એટલે કે 'યોગ'ને કારણે કર્મપરિભાણો યવમાં બંધાય છે. તે વખતે તેમાં ચાર અંગો નિર્માણ થાય છે : ૧. જ્ઞાનને આદૃત કરવાનો, નુષ્ઠદુઃખ અનુભવાવવાનો વગેરે સ્વભાવ—'પ્રકૃતિબંધ'; (૨) તે સ્વભાવથી અમુક સમય મુશી વ્યુત ન થવાની કાલમર્યાદા—'નિયતબંધ', (૩) યોગ્ય મંદતા આદિપણે ફલાનુભવ કરાવનારી 'વિષયબંધ'; 'અનુભાવબંધ', અને (૪) સ્વભાવ દીક તે

અનુભવવાના કષ્ટને ચારંચાર એકાદ કરે છે; તથા અન્યાય, અનાંત, દીર્ઘ માનવાણી, તથા મારે મનિસાગા તંત્રાચાર્યના વિશે વર્ણન કરે છે.

પરંતુ સંસ્કૃત અનમારે તેથી પ્રસન્ન કરીને નિષ્ક થાય છે, તથા સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

—અનંક ૧, ઉદે. ૧

૬

રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે :

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! જેણે સંસારને રોક્યો નથી, જેણે સંસારના પ્રવચોને નિરોધ્યા નથી, જેનો સંસાર ધીબ્ધ થયો નથી, જેનો સંસાર છેદાયો નથી, જે કૃતાર્થ નથી, અને જેનું કાર્ય સમાપ્ત થયું નથી, એવો સાધુ બલે પછી તે નિર્દોષ અને સ્વીકારવા યોગ્ય અત્તપાત જઈ જાનારો હોય, તે ફરીને શીઘ્ર પશુ-મનુષ્યાદિમાં જન્મવાકેષ અવરથાને પામે !

મ૦—હે ગૌતમ ! તે ફરીને શીઘ્ર-તેરી અવરથાને પામે.

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! તે નિર્ગ્રંથનો શ્રવણે કયા સમ્યક્ષી બોધાવાય ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તે નિર્ગ્રંથનો શ્રવણે શ્રાસનિઃશ્રાસ શ્વે છે માટે 'પ્રાણ' કહેવાય; થવાના સ્વભાવવાળો છે—થયો છે,

પરમાત્મ્યોનું અમુક પરિમાણમાં વહેંચાઈ જવું—'પ્રદેશાનંધ'. આ ચારમાંથી પહેલો અને છેલ્લો યોગ એટલે કે પ્રવૃત્તિને આભારી છે, અને બીજો તથા ત્રીજો રાગદેવાદિ કપાયને આભારી છે. કર્મપ્રવૃત્તિઓ તથા તેમના હેતુઓ માટે જુઓ પા. ૨૪, ટિ. ૧.

૧. મૂળમાં 'મૃતાદિ'.—મૃત=નિર્જીવ વસ્તુ જાનાર.

થાય છે, અને યશ—માટે 'શૂત' કહેવાય; શ્રવે છે અને શ્રવણને તથા આયુષકર્મને અનુભવે છે, માટે શ્રવ કહેવાય; શુભાશુભ કર્મોપડે સંબંધ છે માટે 'સત્ત્વ' કહેવાય; કુટાખાટા વગેરે રસોને જાણે છે માટે 'વિજ્ઞ' કહેવાય; તથા શુષ્કદુઃખાદિ અનુભવે છે માટે 'વેદ' કહેવાય.

પરંતુ જે નિર્ગ્રંથે સંસારને રોક્યો છે, તેના પ્રપંચને રોક્યો છે, તથા જેનું કાર્ય સમાપ્ત થયેલ કાર્યની પેઠે પૂર્ણ થયું છે, તેવો નિર્દોષ અન્નપાન ખાનારો નિર્ગ્રંથ ફરીને મનુષ્યપણું વગેરે ભાવોને પામતો નથી. તેનો શ્રવ 'સિદ્ધ' કહેવાય, 'બુદ્ધ' કહેવાય, 'મુક્ત' કહેવાય, 'પારગત' કહેવાય, એક પગથિયેથી બીજે એમ અનુક્રમે સંસારના પારને પામેલો 'પરંપરાગત' કહેવાય, તથા પરિનિર્વૃત્ત, અંતઃકૃત અને સર્વદુઃખપ્રતીક્ષ કહેવાય.

શતક ૨, ઉદે ૧

૭

રાઝઘૃદનગરનો પ્રસંગ છે.

ગૌતમ—હે ભગવન! અસંયત, અવિરત તથા જોડે પાતકર્મ હપ્પાં નથી અને વર્ત્મા નથી તેવો શ્રવ આદીથી અર્થીને પરલોકમાં દેવ થાય છે?

મ—હે ગૌતમ! તેના કેટલાક દેવ થાય છે, અને કેટલાક દેવ નથી થતા.

ગૌ—હે ભગવન! તનુ શુ કારણ?

મ—હે ગૌતમ જો શ્રવે આમ, નગર, રાઝઘાની વગેરે. વગણ નુજ નગર. સદ્વચન, ગાન કૃત્ત, પ્રાન-મન્દર

દેવોં દુઃખ મદન કરે છે; પરમજે આનવાન, પરમેશ્વર,
; મેલ તથા કાલવરી થતા પરિણામો કમલ પાંડો પા
રે વખત સદન કરે છે, તેના ને પ્રાર્થના આકાશ
-કેસર વડે મુનુકાને મળીને વાનસ્વંતર દેવદેવોના પોઈ
લોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે.

હે યૌતમ! અહીં જેમ પુષ્પ, પદ્મવ, લતા, રામ
પાણું અઠાક, આંખા, કમુંખા વગેરેનું વન પછી જાતા
અતીવ શોભનું દોષ છે, તેમ વાનસ્વંતર દેવોનાં મ્યાંતો
ત્ર શોભનાં દોષ છે. ત્યાંનાં દેવદેવોની આંખામાં
ની રિયતિ દશ દળાર વર્ણની દોષ છે અને વપારમાં
! પરપોષમરે વર્ણ જોટલી દોષ છે.

—અતઃ ૧, ઉદે ૧

૮

રાજશૂદ્ર નગરનો પ્રસંગ છે.

ગૌ—હે ભગવન્! અંકિત સંપ્રમચાળા કે અખંડિત
પાળા, તાપસો, પરિવાજકો, આહુતિકો, અને શ્રદ્ધાતપ
કો વગેરે સાધુઓ દેવપણું પામવાને ચોખ્ખું હોય, તે
ઉત્પત્તિ કયાં થાય છે ?

મન—હે યૌતમ! સંપ્રમ સંદત અને દેવપણું પામવાને
શ્રવે એટલે કે અમણના ગુણ ધારણ કરનારા, તથા
! આચાર, અનુષ્ઠાન, તથા ગ્રાહ્ય વેપ ધારણ કરનારા

કર્મકષયની-નિર્ગંથની કામનાથી કરેલું નહીં, એવું.

તેની ગણતરી માટે આ મંથમાં જુઓ બીજો ચારિત્ર્ય ૮,
શેઠની કથા.

મિથ્યાદષ્ટિઓ ક્રમમાં ક્રમ ભવનવાસીમાં અને વધારેમાં વધારે ઉપરના ગ્રિવેયક દેવસોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. દીક્ષા લીધી ત્યારથી જેમનું ચારિત્ર અભગ્ન છે, તેવા અખંડિત સંયમવાળાઓ^૧ ક્રમમાં ક્રમ સૌધર્મકલ્પમાં અને વધારેમાં વધારે સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમનાથી શિલટા એટલે કે ખંડિત સંયમવાળાઓ ક્રમમાં ક્રમ ભવનવાસીમાં અને વધારેમાં વધારે સૌધર્મકલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સ્વીકાર કયો ત્યારથી જેઓનો દેશવિરતિ^૨ પરિણામ અખંડિત છે તેવા અખંડિત—સંયમાસંયમો^૩ ક્રમમાં ક્રમ સૌધર્મકલ્પમાં અને વધારેમાં વધારે અચ્યુતકલ્પમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમનાથી શિલટા ખંડિત—સંયમાસંયમો ક્રમમાં ક્રમ ભવનવાસીમાં અને વધારેમાં વધારે જ્યોતિષિકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. મરણ વિના થતી અકામ નિર્ગરાવાળા (પરાણે તપ સહે છે તેવા) ક્રમમાં ક્રમ ભવનવાસીમાં અને વધારેમાં વધારે વાનવ્યંતરમાં ઉત્પન્ન થાય છે; ગાડીના (દરે પછી જાગૃત્વેલા) જાની ક્રમમાં ક્રમ ઉત્પત્તિ ભવનવાસીમાં છે. અને વધારેમાં વધારે નીચે પ્રમાણે છે:

૧. સંન્યસન કપાયના સામર્થ્યથી તેઓમાં થોડા માયાદિ દોષ સંભવે છે; પણ તેઓએ ચારિત્રનો ઉપવાત કયો નથી. —દીક્ષા.

૨. વિરતિ એટલે ચિરમયું તે; દિંસાદિ પાપોમાંથી અંશતઃ નિવૃત્ત થયું તે દેશવિરતિ. જેમકે ‘જનમ જવોની દિંસા ન કરવી’ એવો નિવૃત્ત લેનાર ગૃહ અદિંસા વ્રતવાળો છે. તેને ‘સંયમાસંયમો’ પણ કહેવાય. કારણ કે જનમ જવોની અદમની ‘જન ન નંયમા છે, અને જન્ય જવોની દિંસાની

નાપના એટલે કે ખરી પડેલાં પાંદડાં વહેરેના ઉરનામ કરનારા (૧૬ નપનીઓ) ભગવિનિકર્મા; ચંદા, માગા વહેરે કરનાર કાંઈપણ ઓપખંડકર્મા; પાછી ખિસાણી કરનારા વિરહીઓ (ચરકપરિનાયકો) ૧ ઘડકોરકર્મા; ગાન, ગાની, માનુ વગેરેની નિંદા કરનારા કિરિયાવોરે છાંતકર્મા. કેશવિરત પાછળ કરનાર માન પેટો વગેરે તિરંચો તદરસારકર્મા, આશરક તપ્રદાપના મોગાલક-મિથ્યા તથા મંત્રાદિના પ્રયાગ કરનારા આભિયોગિઓ અન્યુતકર્મા અને દર્શનમંદ વેદ મારેલા ઉપરના પ્રેરેયકમાં ઉત્પત્ત યાવ છે.

—શ્લોક ૧, ઉદે ૨

૯

રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે.

ગૌતમ—હે બ્રમવન! એકાંતમાલ એટલે કે મિયાદદિ ઇવ અથવા વિરતિ વિનાનો ઇવ કોનું (કઈ મનિનું) આયુષ્યકર્મ બાધે?

મ—હે ગૌતમ! પોતાનાં મોટાં-નાનાં કાર્યો અનુસાર નૈરપિકનું, તિર્યચનું, મનુષ્યનું અને દેવનું પાણુ બાધે.

૧. અથવા ચરકો એટલે કુષ્ઠાકલાદિ (લંગોટિયા ૧) અને પરિવાજકો એટલે કપિલ મુનિના શિષ્યો.

૨. શુઓ ચારિત્રખંડમાં જમાલિની કથાનો ઉપસંહાર.

૩. કોનું એટલે સૌમાન્યપણ માટે ન્તાન બતાવવા, ખૂતીકર્મ એટલે તપવશા વગેરેને બાત દેવા, રવખવિષા છત્યાદિ.

ગૌ.—હે ભગવન્ ! એકાંતપાંડિત ? મનુષ્ય કઈ ગતિને
ચોગ આયુષ્યકર્મ બાંધે ?

મં.—હે ગૌતમ ! તે તો કદાચ આયુષ્યકર્મ ન પણ
બાંધે; અને બાંધે તો દેવનું જ બાંધે.

ગૌ.—હે ભગવન્ ! તેનું શું કારણ ?

મં.—હે ગૌતમ ! સર્વ એકાંતપાંડિત મનુષ્યની માત્ર
એ ગતિઓ કહી છે : (૧) અંતક્રિયા એટલે કે નિર્વાણ — મોક્ષ;
અને (૨) કલ્પ — અનુતર — સુધીના દેવલોકમાં ઉત્પત્તિ.

ગૌ.—હે ભગવન્ ! બાલપાંડિત કે કોનું આયુષ્ય બાંધે ?

મં.—હે ગૌતમ ! દેવનું.

ગૌ.—હે ભગવન્ ! તેનું શું કારણ ?

મં.—હે ગૌતમ ! બાલપાંડિત મનુષ્ય ગ્રમણ કે બ્રાહ્મણ
પાસેથી એક પણ ધાર્મિક અને આર્થ વચન સાંભળી, તથા તેનું
અવધારણ કરી, કેટલીક પ્રવૃત્તિથી (સ્થૂલ હિંસાદિકથી) અટકે
છે અને કેટલીકથી (હિંસાદિમાત્રથી) નથી અટકતો; કેટલીકનો
પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક ત્યાગ (પ્રત્યાખ્યાન) કરે છે, અને કેટલીકનો
નથી કરતો; આમ કેટલીક પ્રવૃત્તિથી અટકવાને લીધે તેમ જ
કેટલીકનો ત્યાગ કરવાને લીધે તે નૈરયિકાદિનું આયુષ્ય નથી
બાંધતા, પરંતુ દેવનું આયુષ્ય બાંધી દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

— શતક ૧, ઉદે ૮

૧ શિક્ષા-પરના જ્ઞાનના પ્રમાણને નેના અર્થ ' સાધુ ' થાય છે.

૨. સાર અને નાનુજાંથી કયાય અને વાનુ મોહનીયનો સ્વ

વધ. બ.

૩ ... ૬ ૮ ૧

દિવ્યજ્ઞા

૧૫૭ નં. ૧ :

હવે પુણ્યક વગેરે પાંચિંગા વેદ વગેરેની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે :

૧. નેમાં પુણ્યકને વેદ હોય છે; પરંતુ કોઈ જોને પુણ્યકજ્ઞાન દેતી નથી; તેથી પુણ્યકજ્ઞાનવાળા, પુરુષ કે પુરુષનપુંસક (કૃત્રિમ રીતે થયેલા) હોય છે. અકુશ પણ વેદયુક્ત હોય છે; પરંતુ સ્ત્રી, પુરુષ કે કૃત્રિમનપુંસક એ ત્રણે અકુશ કોઈ શકે છે. તેનું જ પ્રતિસેવનાકુશીલનું મળવું. કાયા-કુશીલ પણ વેદસંહિત હોય તો ત્રણે વેદવાળા હોય; પરંતુ વેદસંહિત હોય ત્યારે ઉપચાંત અને ક્ષીણ વેદવાળા કોઈ શકે. નિર્મથ વેદસંહિત જ હોય પરંતુ તે ઉપચાંતવેદ કે ક્ષીણવેદ એમ અને પ્રકારનો હોય. સ્નાતક તો વેદસંહિત તેમ જ ક્ષીણવેદ જ હોય.

૨. હવે રાગની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે : પુણ્યક, અકુશ અને કુશીલ રાગસંહિત હોય. નિર્મથ રાગસંહિત હોય; પરંતુ ઉપચાંતકાયા કે ક્ષીણકાયા પણ હોય. સ્નાતક તો રાગસંહિત તેમ જ ક્ષીણકાયા જ હોય.

૩. હવે કશ્પની અપેક્ષાએ પુણ્યકાદિનો વિચાર કરવામાં આવે છે : ‘અમુક પ્રકારનાં અમુક વસ્ત્ર પરિધાન કરવાં’ વગેરે દસ કશ્પો-આચારોનું પાલન પહેલા અને છેલ્લા

તીર્થ કરના સમયમાં આવશ્યક હોય છે (સ્થિતકલ્પ). મધ્યમ ગ્રાવીસ તીર્થ કરના સાધુઓને તે આચારોનું પાલન આવશ્યક નથી (અસ્થિતકલ્પ). પુણાકથી માંડીને સ્નાતક શુદ્ધીના વર્ગો સ્થિતકલ્પમાં પણ હોય અને અસ્થિતકલ્પમાં પણ હોય. જિનકલ્પ,^૧ સ્થવિરકલ્પ અને કલ્પાતીતતાની અપેક્ષાએ વિચારીએ તો પુણાક સ્થવિરકલ્પમાં હોય; અકુશ જિનકલ્પ અને સ્થવિરકલ્પમાં હોય; પ્રતિસેવનાકુશીલનું પણ તેમ જ મળ્યું; કપાયકુશીલ જિનકલ્પમાં હોય, સ્થવિરકલ્પમાં હોય, અને કલ્પાતીત પણ હોય. નિઝંચ અને સ્નાતક કલ્પાતીત જ હોય.

૪. સંયમ અથવા ચારિત્રના પાંચ પ્રકાર છે : જે પહેલવહેલી મુનિદીક્ષા લેવામાં આવે છે તે ‘સામાયિક સંયમ’; પ્રથમ દીક્ષા લીધા બાદ શાસ્ત્રાખ્યાસ બાદ વિશેષ શુદ્ધિ ખાતર કે લીધેલી દીક્ષામાં હોવાપત્તિ થવાથી તેનો છેદ કરી જે નવેતર દીક્ષા આપવામાં આવે તે ‘છેદોપસ્થાપન સંયમ’; અમુક ખાસ તપ કરવારે ગચ્છનો પરિહાર—ત્યાગ કરી વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવારૂપ ‘પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર’; જેમાં કોઈપણ કપાયો ઉદયમાન ન હોય, પણ લોબનો અંશ અતિ મૂઢમપણે હોય તે ‘મૂઢમસંપરાય ચારિત્ર’; તથા જેમાં કોઈ પણ કપાય ઉદયમાન નથી જ હોના તે ‘યથાખ્યાત ચારિત્ર’ પુણાક, અકુશ અને પ્રતિસેવનાકુશીલ સામાયિક અને છેદોપસ્થાનીયમાં હોય; કપાયકુશીલ યથાખ્યાત સિવાયના સંયમોમાં હોય; તથા નિઝંચ અને સ્નાતક યથાખ્યાત સંયમમાં હોય.

૧. ૧૧-૬૬ એ ૧૦૪ ના ૬- આચાર છે.

૨. ૧૧-૬૬ એ ૧૦૪ ના ૬- આચાર છે.

૫. દો સંયમની પ્રતિસેવના^૧-જાંડની અપેક્ષાએ નેનના વિચાર કરવાના આવે છે.

પુણક પ્રતિસેવક જ દાપ, તે નવનૂજના પ્રતિસેવક દાપ ત્યારે પાંચ આસર ૧ પાંચ મદાનતથી ત્રણદાં પાંચ મદાપાપ) માંના રોઈ એક આસરને મેંચે; અને ઉત્તરગુણની વિરાધના કરે ત્યારે દસ પ્રકારના પ્રત્યાખ્યાનમાંથી^૨ રોઈ એક પ્રત્યાખ્યાનને વિરાધે. અકુશ મલગુણના વિરાધક નદોપ; ઉત્તરગુણની વિરાધના વખતે તે દસમાંથી એક પ્રત્યાખ્યાનને વિરાધે. પ્રતિસેવનાકુશીલનું પુણક જેવું જ મળ્યું. કયાપકુશીલ, નિમ્મય અને રનાતક વિરાધક દોપ જ નહીં.

૬. દશે પાંચ જાનોની^૩ અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે.

પુણક બે જાનોમાં કે ત્રણ જાનોમાં દોપ, બેમાં દોપ ત્યારે મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનમાં દોપ; અને ત્રણમાં દોપ ત્યારે મતિ, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાનમાં દોપ.

એ જ પ્રમાણે અકુશ અને પ્રતિસેવનાકુશીલનું જાણ્યું. કયાપકુશીલ બે, ત્રણ, અથવા ચાર જાનમાં પણ હોય. બેમાં દોપ ત્યારે મતિ અને શ્રુતમાં હોય; ત્રણમાં દોપ ત્યારે મતિ

૧. સંન્યસન કપાયના ઉદયથી સંયમવિરુદ્ધ આવરણ તે પ્રતિસેવના. સર્વવિરતિનો પ્રતિબંધ કરવા જેટલી નહીં, પણ તેમાં અન્ય અને માલિન્ય કરવા જેટલી વિવિધતાવાળા કપાય સંન્યસન-દેવાય. જુએ પા. ૨૬.

૨. જુએ આ પ્રથમ ખંડમાં પ્રત્યાખ્યાન નામનું ૧૨મું પ્રકરણ.

૩. જુએ આનંદ પા. ૨૬, ટિ. નં. ૩

૩૨ શ્રીમદ્વેદાન્તર
શ્રુત અને અવધિમાં હોય; ચારમાં હોય ત્યારે મતિ, શ્રુત,
અવધિ અને મનઃપર્યાવજાનમાં હોય. એ પ્રમાણે બે નિર્ગ્રંથનું
પણ બાણુનું. સનાતક માત્ર દેવજ્ઞાનમાં હોય.
આજની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં

આવે છે .

આવે છે .
પુત્રાઃ ઓછામાં ઓછુ નવમા પૂર્વઅંચની ત્રીજી આચાર-
વન્તુ મુધી બણે; અને વધારેમાં વધારે સંપૂર્ણ નવ પૂર્વોને
બણે. ગદુશ ઓછામાં ઓછું આઠ પ્રવચનભાતા મુધી,
અને વધારેમાં વધારે દશ પૂર્વો મુધી બણે. એ જ પ્રમાણે
પ્રતિભેવનાકુળીય પછી જાણવો. ક્યાયકુલીય ઓછામાં ઓછું
આઠ પ્રવચનભાતા મુધી અને વધારેમાં વધારે ૧૪ પૂર્વો
મુધી બણે. એ જ પ્રમાણે નિર્ગ્રંથનું જાણવું. સ્નાતક
(તરવંજ દોવાધી) બુતરદિન હોય.

૬. દવે નીચીની દષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે છે :
પૂજારી, ગૃહસ્થ અને પ્રતિષેવનાકુશીલ એ સંમેશમાં નીચી કરના
શાસ્ત્રનામાં દોષ છે: પરંતુ કપાયકુશીલ, નિર્ધન અને સ્નાતક
ને નીચીમાં પણ દોષ અને અનીચીમાં પણ દોષ.
અનીચીમાં દોષ ત્યારે ને નીચી કર પણ દોષ કે પ્રત્યેક-
ગુરુર પણ દોષ.

• वैजयंती, कथाके दुम यह जयवा भनाता रीता १४
 व दो. लुब्ध का भाषातु 'अयमयम' पृष्ठांक वा. ७.
 १४. १५. १६. १७. १८. १९. २०. २१. २२. २३. २४. २५. २६. २७. २८. २९. ३०. ३१. ३२. ३३. ३४. ३५. ३६. ३७. ३८. ३९. ४०. ४१. ४२. ४३. ४४. ४५. ४६. ४७. ४८. ४९. ५०. ५१. ५२. ५३. ५४. ५५. ५६. ५७. ५८. ५९. ६०. ६१. ६२. ६३. ६४. ६५. ६६. ६७. ६८. ६९. ७०. ७१. ७२. ७३. ७४. ७५. ७६. ७७. ७८. ७९. ८०. ८१. ८२. ८३. ८४. ८५. ८६. ८७. ८८. ८९. ९०. ९१. ९२. ९३. ९४. ९५. ९६. ९७. ९८. ९९. १००.

1. પાલિકા સંમત થઈને ત્રણ મહાનગર પાલિકાઓમાંથી

1. 1938-39

[illegible]

૬. હવે વિંમળી દષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવે છે :
‘વિંમળ એટલે સિદ્ધ : તે બાર અને રૂપ એમ ને પ્રકારનું
છે. આદિત્રયુજ્જ એ બાવલિંમ, અને વિશિષ્ટ તેજ આદિ
આત્મ આરૂપ ને રૂપલિંમ.’ પાંચે નિર્મળો બાવલિંમની
અપેક્ષાએ ત્રાલિંમમાં (આપુપણમાં) દોષ; પરંતુ રૂપલિંમની
અપેક્ષાએ ત્રાલિંમમાં દોષ કે શૂદ્રત્રાલિંમમાં પણ દોષ.

૧૦. હવે પાંચ શરીરોની દષ્ટિએ વિચાર કરવામાં
આવે છે. પુલાક ઔદારિક, તેજસ અને કાર્મણ એ ત્રણ
શરીરમાં દોષ. બદ્ધ ને ત્રણ શરીરમાં દોષ અથવા
ઔદારિક, વૈદ્ય, તેજસ અને કાર્મણ એમ ચારમાં પાનું
દોષ. એ પ્રમાણે પ્રતિભેદનાકુલીલનું જાણવું. કપાષકુલીલ
ઉપર જગ્યાવેલાં ત્રણ નેમ જ ચાર, તથા આધારક સાથેનાં
પાંચ શરીરમાં પણ દોષ. નિર્મળ અને સ્નાતકને પુલાકની
પેઠે જાણવા.

૧૧. હવે જ્ઞામિની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે
છે. પુલાક જન્મથી નેમ જ ચારિત્રબાવથી અસ્તિત્વની

• બદાર દેખાતું સૂક્ષ્મ શરીર, તે ‘ઔદારિક’; બાધેલા
આધારદિને પ્રભાવવામાં અને લીધેલાં કારણભૂત થતું શરીર તે
‘તેજસ’; અને બાધેલો કર્મસમૂહ ને ‘કાર્મણ’ શરીર; નાનું—
‘મોટું’—પાતળું—જડું—એમ અનેકવિધ રૂપોને—ચિકિત્સાને
—ધારણ કરી શકે તે ‘વૈદ્ય’ [દેવ વગેરેને તે જન્મથી પ્રાપ્ત હોય
છે; પણ મનુષ્યોને તપ વગેરેની મજિથી પ્રાપ્ત થાય છે]; ચૌદ
પૂર્વજ્ઞો જાણનાર મુનિથી જ રચી મળાતું ‘આધારક’ શરીર.
કાદ મંડા પડતા અન્ય જન્મમાં રહેલા સર્વજ્ઞ પાસે જવા તેઓ તેને
કલ્પન કરે છે; તે હાથ જોડતું નાનું હોય છે.

અપેક્ષાએ^૧ કર્મભૂમિમાં જ^૨ હોય; (કારણકે તેને દેવ પણ સંહરી — ઉપાડી જઈ શકે નહિ.) જકુશ પણ જન્મ અને ચારિત્રનાવથી અસ્તિત્વની અપેક્ષાએ કર્મભૂમિમાં જ હોય; પરંતુ સંહરણુની અપેક્ષાએ અકર્મભૂમિમાં પણ હોય. એ પ્રનામે પછીનાઓનું પણ જાણવું.

૧૨. હવે કાળની અપેક્ષાએ વિચાર કરવામાં આવે છે. કાળ ત્રણ પ્રકારનો છે: મુખ-વીર્યાદિની અપેક્ષાએ ચડના ઉત્સર્પિણી કાળ; મુખવીર્યાદિની અપેક્ષાએ ઝિતરનો અવસર્પિણી કાળ; અને નોઅવસર્પિણી-નોઉત્સર્પિણી કાળ. બરત અને ઐરવત^૨ ક્ષેત્રમાં પહેલા એ પ્રકારનો કાળ છે. અને મહાવિદહ^૨ તથા દૈમવતાદિ^૨ ક્ષેત્રમાં ત્રીજા પ્રકારનો કાળ છે.

૧. કારણકે અકર્મભૂમિમાં કૃત્ય તથા યથેલામાં ચારિત્ર ન સંભવે

૨. જેમાં મોક્ષમાર્ગને જાણનાર અને તેનો ઉપદેશ કરનાર ત્રિગંકર પેદા થઈ શકે તે કર્મભૂમિ હોવાય. જંબુદ્વીપ, ધાતકીખંડ અને જ્યોત્સુકદ્વીપ (વચ્ચેના સમુદ્રો સાથે) એટલા મનુષ્યલોક હોવાય છે. જંબુ વર્તે દ્વીપોને સરખા નામનાં બરત વર્તે સાત સાત પ્રેતોમાં વહેંચી નાખવામાં આવ્યા છે. જંબુ કરતાં ધાતકીખંડમાં જમનાં પ્રેતો છે, અને અર્ધાપુષ્કરમાં પદ્મ નેહાં જ છે. નેમાથી પાંચ બરતપ્રેતો, પાંચ ઐરવત અને પાંચ ચિરેદ એ કર્મભૂમિઓ છે; પાંચ દૈમવત, પાંચ દેરવવત, પાંચ જંબુ, ૧૫ દરિવર્ત, પાંચ રવકુટ અને પાંચ કનરકુટ એ ૧૦ — કર્મભૂમિઓ છે. રવકુટ અને કનરકુટ એ ચિરેદના

અવસર્પિણીના ગુણગુણો, સુખો, મુક્તિગુણો, દુઃખગુણો, દુઃખો, અને દુઃખદુઃખો એમ ૭ આરો વિનામ છે. ૭ ઉત્સર્પિણીના (ક્રમમાં) નેપી મલકા ૭ આરો છે.

ગોત્રસર્પિણી-નાઅવસર્પિણી કાળમાં ગુણગુણનો સમાન કાળ દેવદુઃખ અને કિલકુદુઃખો દેવ છે. ગુણનો સમાન કાળ દિવસ અને રૂપક ક્રમમાં દેવ છે. ગુણ-દુઃખનો સમાન કાળ દિવસ અને અંતરૂપક ક્રમમાં તથા દુઃખગુણનો સમાન કાળ મલકાવિદમાં દેવ છે.

પુત્રાક પ્રજા કાળમાં દેવ છે. અવસર્પિણીનાં પુત્રાક જન્મની અપેક્ષાએ ત્રીજા અને ચોથા આરામાં ૪ દેવ; અને ચારિત્રનાદયી અસ્તિત્વની અપેક્ષાએ ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા આરામાં ૫ દેવ. તેમાં જે ચોથા આરામાં જન્મ્યો દેવ, તેનું પાંચમા આરામાં ચારિત્રનાદયી અસ્તિત્વ દેવ. ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જન્મ અને

● આગળ ચારિત્રજાંડમાં સુદર્શન ચોક્કસ કયામાં જન્માવેલ 'સાગર' વધેનિ દિવસે અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીએ ફરેક ૧૦૪ (૧ કરોડ ૪૧ કરોડ) સાગર વર્ષનાં બનેલાં છે. અવસર્પિણીના ૭ આરાનું માપ આ પ્રમાણે છે :

પ્રથમ આરો = ૪૪ (૧ કરોડ ૪૧ કરોડ) સાગર વર્ષ.

બીજો આરો = ૩૪ (") "

ત્રીજો " = ૨૪ (") "

ચોથો " = ૧૪ (") , આઠા ૪૨૦૦૦ વર્ષ

પાંચમો " = ૨૧૦૦૦ વર્ષ

છઠ્ઠો " = ૨૧૦૦૦ વર્ષ

૧. ગુણો પા.ન ૭૪, નોંધ ૨

અકુશનું પણ એ પ્રમાણે જ જાણવું. તથાતઃ એટલે કે તે ગંગામાં ગંગા અન્યુત્તર કરવામાં ઉત્પન્ન થાય. પ્રતિનિવર્તના-કુશીલને અકુશ જેવો જ જાણવો. કાપ્યકુશીલને પુલાક જેવો જાણવો; તથાતઃ એ કે તે ગંગામાં ગંગા અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય. નિર્મલ્યનું પણ એ પ્રમાણે જાણવું, પણ તે માત્ર અનુત્તર વિમાનમાં જ ઉત્પન્ન થાય. એનાતઃ તો મરણ પામીને સિદ્ધગતિએ જ જાય.

પુલાકે જે સંયમની અવિરાધના સાચી દોષ તો ને દંડ, સામાનિક, ત્રાયજ્ઞિય, કે લોકપાલ થાય; પણ અદર્શિન થાય. વિરાધના જ કરી દોષ તો જનનપતિ વગેરે કોઈ પણ દેવમાં ઉત્પન્ન થાય. એ પ્રમાણે અકુશ અને પ્રતિસેવના-કુશીલનું જાણવું. કાપ્યકુશીલે સંયમની વિરાધના ન કરી દોષ તો તે દંડથી માંડીને અદર્શિન પણ થાય; અને વિરાધના કરી દોષ તો જનનવાસી વગેરે કોઈ દેવપણે ઉત્પન્ન થાય. નિર્મલ્ય અવિરાધનાને આશરીને અદર્શિન જ થાય, અને વિરાધનાને આશરીને જનનવાસી વગેરે કોઈ પણ દેવમાં ઉત્પન્ન થાય.

૧. દેવોમાં પણ સ્વામી-સેવક ઇત્યાદિ જાણે છે. ઇદ્ર એ સ્વામી છે; ત્રાયજ્ઞિય દેવો મંત્રી અથવા પુરોહિત જેવા છે. તેઓ સામાનિક પણ હોવાય છે. આત્મરક્ષક દેવો સત્ર વડે રક્ષા કરે છે; લોકપાલ સરહદની રક્ષા કરે છે; અનીક દેવો સૈનિકનું કે સેનાપતિનું, આભિધાન્ય દેવો દાસનું, અને કિલ્લિવધિક દેવો અંત્યજનું કામ કરે છે ઇત્યાદિ. ઉપરના દેવલોકોમાં સ્વામીસેવકજાત વધી, બધા 'અદર્શિન'—પોતાને ઇદ્ર જેવા જ માને છે.

દેવસોકમાં પુલાકની સ્થિતિ ઓછામાં ઓછી બેથી નવ
પથોપમ^૧ સુધીની (પથોપમપૃથક્ત્વ), અને વધારેમાં વધારે
૨૮ સાગરોપમની છે. ગદુશની તે જ પ્રમાણે છે; પણ વધારેમાં
વધારે ૨૨ સાગરોપમની છે. પ્રતિભેવનાકુશીલનું તેમ જ
નમનનું. કાપકુશીલની તે જ પ્રમાણે, પણ વધારેમાં વધારે
૩૩ સાગરોપમ, તથા નિર્ઘનની ૩૩ સાગરોપમ જ
સ્થિતિ છે.

નિધિ છે.
૧૪. દલે સંયમસ્થાન એટલે કે ચારિત્રની શુદ્ધિ-અશુદ્ધિના
પતાઓના પાણીને લીધે થતા બેદોની દૃષ્ટિએ વિચાર કરવામાં
આવે છે. ચારિત્રમોહનીયનો હાથોપશમ અનેક પ્રકારનો
હોવાથી પુત્રાકૃત્રી માંડીને કપાયકુશીલ સુધીનાનાં સંયમસ્થાનો
અનંતજવાત છે. નિર્મથને એક જ સંયમસ્થાન છે, કારણકે
કપાયનો ક્ષય કે ઉપશમ એક જ પ્રકારનો હોવાથી તેની
શુદ્ધિ પણ એક જ પ્રકારની છે. એ પ્રમાણે સ્નાતક વિશે
પાનુ મળ્યું.

નિર્મલ્ય અને રનાનકનું સંયમરથાન એક જ છે; પુલાકનાં
તેથી અસંખ્યાતમણાં છે; અદ્યનાં તેથી પણ અસંખ્યાત-
નાનાં છે, પ્રતિમેરનાકુનીલનાં તેથી પણ અસંખ્યાતમાગાં,
અને કાલવકુનીલનાં તેથી પણ અનંતમાગાં છે.

કુટુંબ સંપ્રમખ્યાનેભાંગી સૌથી ઓછાં ગ્યાનો પુત્રાકે
અને કાસપદનાસનાં દોષ છે એ અને અમખ્યાન સંપ્રમખ્યાન
- માં ગ્યાથે જ પચ્ચ વતય છે, તારગાદ પુત્રાકે અટકે છે.

[illegible]

સાથે જ વાચ થાય છે; ત્યારપછી અનંજ્યાન સંયમ-ધર્મો
નુંથી કયાપકુલીત, પ્રતિનંવનાકુલીત અને બહુશ / અંકનાથે
વાચે થાય છે; ત્યારનાં બહુશ અટકે છે. ત્યારનાં
અનંજ્યાન રથાન નુંથી મરી પ્રતિનંવનાકુલીત અટકે છે,
અને ત્યાર પછી અનંજ્યાન રથાન નુંથી મરી કયાપકુલીત
અટકે છે. ત્યારપછી આગળ નિર્મંથ અને રનાતક એક જ
સંયમરથાનને પ્રાપ્ત કરે છે. 'ઉક્તરથાનો અનંજ્યાન દોષ
છતાં તે દરેકમાં પૂર્વ કરતાં પછીનાં સંયમરથાનોની મુદ્દિ
અનંતાનંતગણી માનવાનાં આવી છે.'

એક પુત્રાક ખીમ પુત્રાકના ચારિત્રપર્વાઓની અપેક્ષાએ
દીન દોષ, ગુહ્ય દોષ કે અધિક દોષ. પુત્રાક બહુશના
ચારિત્રપર્વાઓની અપેક્ષાએ અનંતગણો દીન છે. એ પ્રમાણે
પ્રતિનંવનાકુલીતના પર્વાઓની અપેક્ષાએ પણ અનંતગણો દીન
છે. તે જ પ્રમાણે નિર્મંથ અને રનાતકની અપેક્ષાએ પણ
બહુશ. પુત્રાક જેમ પુત્રાકના સમતીય ચારિત્રપર્વાઓની
અપેક્ષાએ જ રથાન પતિત છે, તેમ કયાપકુલીતની સાથે પણ
જ રથાન પતિત બહુશો.

બહુશ પુત્રાકના ચારિત્રપર્વાઓની અપેક્ષાએ અનંતગણો
અધિક છે. બહુશ બહુશના ચારિત્રપર્વાઓની અપેક્ષાએ દીન
દોષ, ગુહ્ય દોષ કે અધિક દોષ. દીન દોષ તો જ રથાન પતિત

૧. દીન દોષ તો અનંત ભાગ દીન દોષ, અસંખ્ય ભાગ દીન
દોષ, સંખ્યાત ભાગ દીન દોષ, સંખ્યાતગણો દીન દોષ,
અસંખ્યાતગણો દીન દોષ અને અનંતગણો દીન દોષ. તે જ
પ્રમાણે અધિકશ્વ પછી જ રીતે બહુશ.

હોય. તે જ પ્રમાણે પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કપાયકુશીલ સાથે પણ જાણ્યું. નિર્ઘય અને રનાતકથી તો તે હીન જ છે.

પ્રતિસેવનાકુશીલનું પણ બહુશ પ્રમાણે જ જાણ્યું.

કપાયકુશીલનું પણ એ પ્રમાણે જ જાણ્યું; પરંતુ પુલાક કરતાં બહુશ અધિક જ કહી હતો, તેને બદલે કપાયકુશીલને હીન, ગુણ, અને અધિક કહેવો. હીન હોય ત્યારે જ સ્થાન પતિત હોય.

નિર્ઘય, પુલાકથી માંડીને કપાયકુશીલના ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાએ અનનગણા અધિક છે; પરંતુ અન્ય નિર્ઘયના સમ્મતીય ચારિત્રપર્યાયોની અપેક્ષાએ ગુણ છે. એ પ્રમાણે રનાતકની અપેક્ષાએ પણ જાણ્યું.

તે પ્રમાણે રનાતકનું પણ જાણ્યું:

પુલાક અને કપાયકુશીલના જઘન્ય (ઓછામાં ઓછા) ચારિત્રપર્યાયો પરસ્પર ગુણ છે અને સૌથી ઘોડા છે; તેથી પુલાકના ઉત્કૃષ્ટ (વધારેમાં વધારે) ચારિત્રપર્યાયો અનંતગણા છે. તેથી બહુશ અને પ્રતિસેવનાકુશીલના જઘન્ય ચારિત્રપર્યાયો અનનગણા છે અને પરસ્પર ગુણ છે. તેથી બહુશના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયો અનનગણા છે. તેથી પ્રતિસેવનાકુશીલના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયો અનનગણા છે. તેથી કપાયકુશીલના ઉત્કૃષ્ટ ચારિત્રપર્યાયો અનનગણા છે. તેથી નિર્ઘય અને રનાતક એ બંનેના નદી જઘન્ય-નદી ઉત્કૃષ્ટ એવા ચારિત્રપર્યાયો અનનગણા અને પરસ્પર ગુણ છે.

૧૫ પુલાકથી નિર્ઘય નથીનાઓ કાય-મન-વચનના

અન ન.પ.ન. પુણ છે પરંતુ નનાતક ના નયોગી દોષ

૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦

૧૬. પુલાકગી નાનાતક નુર્લીના સાહાર તેમ જ અનાકાર ઉપયોગવાળા છે.

૧૭. પુલાકગી ખાંડીને કાપકુટીલ નુર્લીના કાપકુટીલ જ દોષ છે; પરંતુ કાપકુટીલ નિવારણા અપાને કોષ, માન, માયા અને જ્ઞાન એ ચારે કાપ દોષ છે; ત્યારે કાપકુટીલને સંસ્વલન પ્રકારના ચાર, ત્રણ (કોષ વિનાના), બે (કોષ અને માન વિનાના) કે એક (જ્ઞાન) કાપ દોષ છે.

નિર્મય અને સ્નાતક કાપરદિન જ દોષ; પરંતુ નિર્મય ઉપચાંતકાપ તેમ જ ક્ષીણકાપ પણ દોષ; ત્યારે સ્નાતક તો ક્ષીણકાપ જ દોષ.

૧૮. પુલાકગી ખાંડીને નિર્મય નુર્લીના ક્ષેરવાયુક્ત જ દોષ છે. પણ પુલાક, અકુચ અને પ્રતિસેવનાકુટીલને તેજ, પદ્મ અને શુક્લ એ ત્રણ જ ક્ષેર્યા દોષ છે; ત્યારે કાપકુટીલને છયે ક્ષેર્યા દોષ છે, તથા નિર્મયને એક શુક્લક્ષેર્યા જ દોષ છે. સ્નાતક તો ક્ષેર્યાવાળો તેમ જ ક્ષેર્યારહિત પણ દોષ. ક્ષેર્યાવાળો દોષ તો એક પરમશુક્લ ક્ષેર્યાવાળો જ દોષ.

૧. જ્યોત્ષ્ણ બ્રાહ્મણ વ્યાપાર તે ઉપયોગ. તેના સાહાર અને નિરાહાર એવા બે ભેદ છે. જે બ્રાહ્મણ વસ્તુને વિશેષરૂપે બળે તે સાહાર ઉપયોગ, અને જે બ્રાહ્મણ વસ્તુને આમાન્ય રૂપે બળે તે નિરાહાર ઉપયોગ. સાહારને જ્ઞાન અથવા સર્વિષ્કપક બ્રાહ્મણ પણ કહે છે, તથા નિરાહારને દર્શન અથવા નિર્વિષ્કપક બ્રાહ્મણ કહે છે.

૨. શુક્લધ્યાનના ત્રીજા ભેદ સમયે એક પરમ શુક્લક્ષેર્યા દોષ; અને અન્યદા શુક્લક્ષેર્યા દોષ; પરંતુ તે પણ ઇતર જ્યોત્ષ્ણ શુક્લક્ષેર્યાની અપેક્ષાએ તો પરમશુક્લ લેર્યા જ દોષ.

૧૯. પુત્રાકથી કથાયકુંક્ષીલ મુધીના વધતા પરિણામવાળા પણ હોય, ઘટતા પરિણામવાળા પણ હોય તથા શિ પરિણામવાળા પણ હોય. નિર્ઘય અને સ્નાતક ઘટ પરિણામવાળા ન હોય.

પુત્રાકે ઓઝામાં ઓઝો એક સમય અને વધારેમાં વધારે અંતર્મુહર્ત મુધી વધતા પરિણામવાળો કે ઘટતા પરિણામવાળો હોઈ શકે; અને ઓઝામાં ઓઝો એક સમય અને વધારેમાં વધારે સાત સમય મુધી રિયર પરિણામવાળો હોઈ શકે.

(પુત્રાકપણામાં મરણ સંભવતું નથી; તેથી તેનો વર્ધમાન સમય કથાય વડે આધિત થાય; બ્યારે જકુસાદિને તો મરણુરથ પણ વર્ધમાન પરિણામ આધિત થાય. મરણુ સમયે પુત્રાક કથાયકુંક્ષીલત્વાદિરૂપે પરિણુમે છે.)

નિર્ઘય ઓઝામાં ઓઝું અને વધારેમાં વધારે અંતર્મુહર્ત મુધી વધતા પરિણામવાળો હોય; (કેવળજ્ઞાન ગ્રાપને ત્યારે જ તેનું વધતું પરિણામ અટકે.) તથા ઓઝામાં ઓઝો એક સમય અને વધારેમાં વધારે અંતર્મુહર્ત મુધી તે રિયર પરિણામવાળો હોય. (ઓઝામાં ઓઝો એક સમય મરણુનો કારણે સંભવે છે.)

સ્નાતક ઓઝામાં ઓઝું અને વધારેમાં વધારે અંતર્મુહર્ત મુધી વધતા પરિણામવાળો હોય. (કેમકે શૈલેલી અવરથામાં વર્ધમાન પરિણામ અંતર્મુહર્ત મુધી હોય) તથા ઓઝામાં ઓઝું અંતર્મુહર્ત અને વધારેમાં વધારે કાંકિકે (આઃ વરસ) મુધી રિયર પરિણામવાળો હોય. અંતર્મુહર્ત મુધી રિયર પરિણામવાળો હોય. અંતર્મુહર્ત, અને

માત્ર યોગનો જ સહભાવ હોય છે; તેથી યોગનિમિત્ત માત્ર વેદનીયકર્મ બાંધે. રનાતકનું પણ તેમ જ જાણ્યું; પરંતુ અયોગી (૧૪ મા) ગુણધ્યાનકે બાંધહેતુનો અભાવ હોવાથી તે એક પણ ન બાંધે.

પુણાકથી કપાયકુશીલ સુધીના આઠે કર્મપ્રકૃતિઓને અનુભવે છે. નિર્મથ મોહનીય સિવાયની સાતને, અને રનાતક વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર એ ચારને.

પુણાક આયુષ્ય અને વેદનીય સિવાયની ૭ કર્મ પ્રકૃતિઓને^૧ ઉદીરે^૨ છે. જકુશ (આયુષ્ય સિવાયની) સાત, આઠ, કે (આયુષ્ય, વેદનીય સિવાય) ૭ ને ઉદીરે છે; એવું જ પ્રતિસેવનાકુશીલનું સમજ્યું; કપાયકુશીલ ઉપર જણાવેલી સાત, આઠ, કે ૭ ઉપરાંત (આયુષ્ય, વેદનીય તથા મોહનીય સિવાયની) પાંચને પણ ઉદીરે છે. નિર્મથ (ઉપર જણાવેલી) પાંચને કે નામ અને ગોત્ર એ બેને ઉદીરે છે. રનાતક નામ અને ગોત્ર એ બેને ઉદીરે કે ન પણ ઉદીરે^૩.

૨૧. પુણાક પુણાકપણું ત્યાગીને કપાયકુશીલપણું કે અસંયમપણું પામે. જકુશ જકુશપણું છાડીને પ્રતિસેવનાકુશીલપણું, કપાયકુશીલપણું, અસંયમ કે સંયમાસંયમ પામે. પ્રતિસેવનાકુશીલ પ્રતિસેવનાકુશીલપણું છાડીને જકુશપણું,

૧. જકુશ નેમજ પકી, કે જે પ્રકૃતિઓ નથી ઉદીરણી તે ને ૧૦ ઉદીરણે જ પુણા- જકુશપણું પામવાના અગ્ર્યું હોય
જન ૩૦ ૪૧ જન. ૩- કપાયકી અવગ્યાનાં નામગોત્ર કર્મના
ઉદીરણ ન ઉદીરણ જન. ૪ ન વપ્યકાગમના જ કુળ આપનાર કર્મને
૨૦ ૪૨, ૪૬ ન જ ૩૦ - ૪ - ૪ - ૪ જન. - વપાના નામની રેકૃં.

કાપકુમીલપાત્રું, અન્નંયમ કે તંપમાતંયન પામે. કાપકુમીલ
કાપકુમીલપાત્રું લાગીને પુલાકપાત્રું, જડપાત્રું, પ્રતિમરના-
કુમીલપાત્રું, નિર્મયપાત્રું, અન્નંયમ કે તંપમાતંયન પામે.
નિર્મય નિર્મયપાત્રું છાડીને કાપકુમીલપાત્રું, ક્ષાતકપાત્રું કે
અન્નંયમ પામે. ક્ષાતક ક્ષાતકપાત્રું છાડીને શિવમતિ
જ પામે.

૨૨. પુલાક આદારાદિની અનાસન્નિ (નોતંજા)થી વુક્ત
છે; અને જડશ. પ્રતિમરનાકુમીલ તથા કાપકુમીલ
આદારાદિની આસન્નિ (સંજા)થી વુક્ત છે તેમ અવુક્ત પણ
છે. ક્ષાતક અને નિર્મય પુલાકની પેઠે (નોતંજા
વુક્ત) જણવા.

૨૩. પુલાકથી માંડીને નિર્મય મુખી આદારકરે દોષ

૧. કપશમનિર્મયક્રેમીથી પડતો સપ્તપાવ - કપાવકુમીલ થાય;
અને ક્રેમીના શિખરે મરણ પામી દેવપણે રત્નન થતો
અન્નંયત થાય.

૨. આદાર એટલે રમુલ શરીરને પોષક આદારરૂપે રમુલ
પુદ્ગલો મેદલુ કરવાં તે. અનાદારક દશા, મર્યા બાદ મુક્ત
થનાર જીવને દોષ છે; કારણ કે તે સદૃશ રમુલ જ્યાં શરીરોથી
રહિત હોય છે; અથવા તે મર્યા બાદ જે અથવા ત્રણ વાંકવાળી
જતિથી અન્ય જન્મસ્થાને જનાર જીવને દોષ છે; કારણકે તે
જતિવાળા જીવોના પહેલો સમય ત્યજી શરીર દ્વારા કરેલા
આદારનો અને અંતિમ સમય કાપતિગ્યાનમાં લીધેલા આદારનો
છે; પરંતુ જે પ્રથમ તથા અંતિમ જે સમયો છાડીને વચ્ચેના કાલ
આદારશૂન્ય હોય છે એક વાંક મુખી જતાં એક સમય જાય.
જીવને જે અથવા વાંક વાંક વળવાના દોષ છે તેને અનાદાર
સમય હોય છે.

છે; અનાદારક નથી હોતા. સ્નાતક કેવલિસમુદ્ધાતના ત્રીજા શ્રેણી અને પાંચમા સમયમાં અને અયોગી અવસ્થામાં અનાદારક છે અને તે સિવાય અન્યત્ર આદારક પણ છે.

૨૪. પુણાકને ઓછામાં ઓછું એક અને વધારેમાં વધારે ત્રણ ભવગ્રહણ હોય. (એક ભવમાં જ પુણાક યજ્ઞને કપાયકુશીલપણાદિ અન્ય કોઈ પણ સંયતપણાને એક વાર કે અનેક વાર તે ભવમાં કે અન્ય ભવમાં પામીને તે સિદ્ધ થાય; અને વધારેમાં વધારે — દેવાદિભવ વડે અંતરિત ત્રણ ભવ સુધી પુણાકપણું પામે.) જકુશને ઓછામાં ઓછું ૧ અને વધારેમાં વધારે આઠ ભવગ્રહણ હોય. (કારણ કે કિટકૃષ્ણે આઠ ભવ સુધી ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે.) પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કપાયકુશીલ સંયધે પણ તેમ જ જનનું. નિર્મયનું પુણાકની પેઠે જાણવું. સ્નાતકને એક જ ભવ હોય.

૨૫. પુણાકને એક ભવમાં ચારિત્રના પરિણામ (ચારિત્રપ્રાપ્તિ-આકર્ષ) ઓછામાં ઓછા એક અને વધારેમાં વધારે ત્રણ હોય; જકુશને ઓછામાં ઓછા એક અને વધારેમાં વધારે અસાધી માંડીને નવસો સુધી હોય. એ પ્રમાણે પ્રતિસેવનાકુશીલ અને કપાયકુશીલ સંયધે પણ જનનું. નિર્મયને એક ભવમાં ઓછામાં ઓછા એક અને વધારેમાં વધારે બે હોય. સ્નાતકને એક ભવમાં એક જ હોય.

પુણાકને અનેક ભવમાં ઓછામાં ઓછા બે અને ૧૫૦૦, ૧૪૦૦ નવ ભવગ્રહણ હોય. ૧ બે - એક ભવમાં એક અને ૧૪૦૦ નવ ભવગ્રહણ માટે ૧૪૦૦ નવ ભવગ્રહણ વધારે ત્રણ

• બચમાં દોષ, તેમાં એક બચમાં વધારેનાં વધારે પણ આકર્ષ દોષ. એટલે પ્રથમ બચમાં એક અને ત્રીજા જેમા પણ પણ મન્દી સાત આકર્ષ.)

જકુશને અનેક બચમાં ઓછામાં ઓછા બે અને વધારેમાં વધારે બે દાનરેથી નવ દાનરે તુલ્યા આકર્ષ દોષ. (જકુશને વધારેમાં વધારે આઠ બચ દોષ, અને પ્રત્યેક બચમાં વધારેમાં વધારે નવસો આકર્ષ દોષ; એટલે નવમાંને આઠ ગુણતાં સાત દાનરે અને ખમો યાય.) એ પ્રમાણે પ્રતિસેવનાકુલીલ અને કપાયકુલીલનું પણ તપનું.

નિર્મયને અનેક બચમાં ઓછામાં ઓછા બે અને વધારેમાં વધારે પાંચ આકર્ષ દોષ. (નિર્મયને વધારેમાં વધારે ત્રણ બચ દોષ. તેમના પ્રથમ બચમાં બે આકર્ષ, ત્રીજામાં બે અને ત્રીજામાં એક [સપ્તકનિર્મયપણનાં]; એમ સાત.) સ્નાતકને અનેક બચમાં એક પણ આકર્ષ નથી.

૨૬. પુલાક કાળની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછા અને વધારેમાં વધારે અંતર્મુહર્ત સુધી રહે. (કારણ કે પુલાક-પણાને પ્રાપ્ત થયેસો ત્યાં સુધી અંતર્મુહર્ત પડું ન યાય ત્યાં સુધી મરે નહીં, તેમ પડું પણ નહીં.) જકુશ કાળની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછા એક સમય અને વધારેમાં વધારે કાંઈક ન્યૂન પૂર્વકોટી વર્ષ સુધી રહે. (કારણ કે જકુશને ચારિત્ર પ્રાપ્ત થયા પછી તુરત જ મરણનો સંબંધ છે; તેથી ઓછામાં ઓછા એક સમય કલ્યો; અને પૂર્વકોટી વર્ષ આયુષવાળો આઠ વરસને અંતે ચારિત્ર મહણ કરે, તે અપેક્ષાએ કાંઈક ન્યૂન પૂર્વકોટી.) તથા જ પ્રતિસેવનાકુલીલ અને કપાયકુલીલનું તપનું.

નિર્ઘય ઓછામાં ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે આંતર્મુહર્ત નુકી રહે. સ્નાતક ઓછામાં ઓછો આંતર્મુહર્ત અને વધારેમાં વધારે કાંઈક ન્યૂન પૂર્વકાગ્રી વર્ષ રહે.

વધે રહે.
પુત્રાકો ઓઝામાં ઓઝો એક સમય અને વધારેમાં વધારે અંતર્મુહૂર્ત મુખી રહે. (એકના અંત્ય સમયે બીજો પુત્રાકપાત્રું પામે એ રીતે ઓઝામાં ઓઝો એક સમય; અને પુત્રાકો એક સમયે વધારેમાં વધારે બે હજારથી નવહજાર મુખી હોય. એમ, તેઓ ઘણા હોવા છતાં તેઓનો કાળ અંતર્મુહૂર્ત નહીં. કેવળ, અનેક પુત્રાકોની સ્થિતિનું અંતર્મુહૂર્ત એક પુત્રાકની સ્થિતિના અંતર્મુહૂર્તથી મોટું છે.) ગરુડોથી કપાયદ્રવીલો મુખીના મર્વ કાળ રહે; નિર્મલો પુત્રાક નેવા જાણવા અને આનાંકો ગરુડો નેવા જાણવા.

૨૭. પુજાકને કાળથી ઓછામાં ઓછું અંતર્મુદ્દર્ત અને વધારેનાં વધારે અનંતકાળનું અંતર દોાય. કાળથી અનંત અવસ્થાપિન્દ્રી-ઉત્પન્નપિન્દ્રીનું અંતર દોાય; અને ક્ષેત્રથી કાંઈક ન્યૂન અપાર્થ પદ્મસપરાવર્તનું અંતર દોાય. એ પ્રમાણે નિમ્નંથ નુંડી જળજનું. આતકને કાળનું અંતર નથી.

પ્રવાસિને આઠામાં આણું એક સમય અને વધારેમાં વધારે મળ્યાન વર્ગોનું અંતરે દોષ. બહુશાસ્ત્રી કાયાકૃતીઓ નીચાને અંતર નથી નિર્મલિને આઠામાં આણું એક

સાધુ-દિવ્યજ્ઞા

સમય અને વખતેમાં વખતે ૭ માસનું અંદર દોષ. આન
જડમાં જેના જડજ્ઞા.

૨૮. પુલાકને વેદના, કાયા અને મારજાનિકા એ
ત્રણ સમુદયાત દોષ છે. જડજ્ઞા અને પ્રતિનિવનાકુલીતને
વેદનાથી નેજન સુધીના પાંચ સમુદયાત દોષ છે.
કાયાકુલીતને વેદનાથી આદારક સુધીના ૭ દોષ છે.
નિર્મયને એક પણ સમુદયાત નથી. આનકને એક
કેવલિસમુદયાત દોષ. •

૨૯. પુલાકથી માંડીને નિર્મય સુધીનાઓ લોકના
અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે. આનક કેવલિસમુદયાત
અવગ્યાનાં શરીરરચ કે દંડકપાટાવગ્યામાં દોષ ત્યારે લોકના
અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહે; મંથાનાવગ્યામાં તેજે લોકના પાંચ
ભાગ વ્યાપ કયો દોષથી અને થોડો ભાગ અવ્યાપ દોષથી
તે લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં દોષ; અને સમગ્ર લોક વ્યાપ
કરે ત્યારે સંપૂર્ણ લોકમાં દોષ.

સ્પર્શનાને અવગાહના પ્રમાણે જ જાણવી.

૩૦. પુલાકથી માંડીને કાયાકુલીત સુધીના ક્ષાયોપસમિક

૧. પુલાકપણમાં મરણ હોય નથી, પણ મરણસમુદયાતથી
નિજન થયા બાદ કાયાકુલીતવાસ્તિક પરિભ્રમના સદ્ભાવમાં
પુલાકનું મરણ થાય છે.

૨. સમુદયાતોના વર્ણન માટે જુઓ આગળ દિવ્યજ્ઞા
ન ૩.

૩૧. એક સમયે, તત્કાળ પુલાકપણું ગ્રામ કરતા પુલાકોની અપેક્ષાએ, પુલાકો કદાચ હોય કે ન હોય. હોય તો ઓઝામાં ઓઝા એક, બે કે ત્રણ હોય અને વધારેમાં વધારે ગણોથી નવસો હોય. પૂર્વે પુલાકપણાને પામેલા પુલાકોની અપેક્ષાએ એક સમયે કદાચ પુલાકો હોય કે ન હોય. હોય તો ઓઝામાં ઓઝા એક બે કે ત્રણ હોય અને વધારેમાં વધારે બે હજારથી નવ હજાર સુધી હોય.

એક સમયે તત્કાળ કપાયકુરીકપણું પ્રાપ્ત કરનારા કદાચ દોષ કે ન દોષ. દોષ નો ઓછામાં ઓછા અને વધારેમાં વધારે એ હજારથી નવ હજાર દોષ. પૂર્વે મ્યેલા કપાયકુરીકોની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછા અને વધારેમાં વધારે એથી નવ હાટી સદસ્ય દોષ.

१ कर्मना शयोपशमधी यदा छवना जावो शायोपशमिक
 + दृष्टाव (जेव्हा ते न-ज्ञान, भ्रमज्ञान पंथरे स्थानो). कर्मना
 दुःखशमधी श्रम यदा जावो शायोपशमिक - दुःखाव (जेव्हा ते
 - दुःख यदारेव, जेव्हा जेव्हा शयनी श्रम यदा जावो शायिक
 - यदा ते यदा शयनिक - यदा ते जावो पावो ते.
 - यदा ते यदा शयनिक - यदा ते जावो पावो ते.

તત્કાળ નિર્મંથપાતું પામતા એક સમયે કદાચ દોષ કે ન દોષ. દોષ તો ઓછામાં ઓછા એક, બે અને ત્રણ દોષ અને વધારેમાં વધારે એકમોને આઠ સપ્ત એષ્ટિવાળા અને ૪૮ ઉપસમએષ્ટિવાળા મળીને ૧૬૨ દોષ. પૂર્વે નિર્મંથપાતું પામેલા એક સમયે કદાચ દોષ કે ન દોષ. દોષ તો ઓછામાં ઓછા એક, બે કે ત્રણ દોષ અને વધારેમાં વધારે અસોડી નવમો તુષી દોષ.

એક સમયે તત્કાળ દનાતકપાતું પામનારા કદાચ દોષ કે ન દોષ. દોષ તો ઓછામાં ઓછા એક, બે અને ત્રણ દોષ અને વધારેમાં વધારે આસો દોષ. પૂર્વે દનાતકપાતું પામેલા એક સમયે ઓછામાં ઓછા અને વધારેમાં વધારે બે કરોડી નવ કરોડ તુષી દોષ.

૩૨. નિર્મંથો સૌથી થોડા છે; તે કરતાં પુલાકો સંખ્યાતગુણ છે; તેથી દનાતકો સંખ્યાત ગુણ છે; તેથી બકુસો સંખ્યાત ગુણ છે; તેથી પ્રતિસેવનાકુશીલ સંખ્યાત-ગુણ છે; અને તેથી કાપકુશીલ સંખ્યાત ગુણ છે.

— શતક ૨૫, ઉદ્દે ૬

દિપાવળી નં ૨ :

દશ કાવ્યો આ પ્રમાણે છે :

૧. આવેલકવ. (નમ્રતા, પહેલા અને છેલ્લા ત્રીય કરોડના સમયમાં મ્વેત વસ્ત્રની છૂટ હોય છે.)

૧. બકુસ અને પ્રતિસેવનાકુશીલ બંનેનું પ્રમાણ આગળ બેથી નવ કોટીશત કહેલું છે. ત્યાં બકુસનું બે-ત્રણ કોટીશતરૂપ ભણવું અને પ્રતિસેવનાકુશીલનું ચાર-છ કોટીશતરૂપ ભણવું.

સંનમાં આત્માના પણ અણુઓ-પ્રદેશો નાનરાના આત્મા છે; પણ તે પ્રદેશો કેઈ પણ પ્રકારે જુદા જુદા થઈ શકતા નથી. તેઓના એકબીજા માથેના સંબંધ અદ્વિતિય અને અવિનશ્વર છે. તે આત્મપ્રદેશોમાં સંકોચશક્તિ અને વિદ્યારશક્તિ છે; જેમ દીવાનો પ્રકાશ આખા ઓરડામાં પણ ફેલાઈ શકે, અને તેના ઉપર કુંડાં લાંછીએ તો તેટલા બાગમાં પણ સંકોચાઈ શકે તેમ. આત્માને જે શરીર પ્રાપ્ત થાય તે પ્રમાણે તે સાંખો પડેાઓ થાય છે. ફેટલીક વાર ફેટલાંક કારણોને લઈને આત્મા પોતાના પ્રદેશોને શરીરથી જદાર પણ પ્રસરાવે છે, તથા પાછા સંકોચી લે છે. તેને સમુદ્ધવાન કહે છે. જેમ કેઈ પક્ષીની પાંખ ઉપર ખૂબ ધૂળ ચડી ગઈ હોય, ત્યારે તે પક્ષી પોતાની પાંખોને પહોળા કરી તેના ઉપરની ધૂળ ખંખેરી નાખે છે, તેમ આત્મા પોતા ઉપર ચડેલ કર્મના અણુઓને ખંખેરવા આ સમુદ્ધવાતક્રિયા કરે છે.

૧. ત્યારે કેઈ જીવ વેદનાથી રિખાય છે, ત્યારે અનંતાનંત કર્મરંકધોથી વીંટાયેલા પોતાના પ્રદેશોને શરીરથી જદારના બાગમાં પણ પ્રસરાવે છે. તે પ્રદેશો શરીરનાં પોલાણોમાં તથા લંબાઈ અને પહોળાઈમાં શરીર નેટલી જગામાં વ્યાપીને રહે છે. એક અંતર્મુહર્ત સુધી તે પ્રકારે જીવ રહે છે. તેટલા કાળમાં તે અસાતાવેદનીય કર્મનાં ઘણાં પુદ્ગલોને— (જે કર્મપુદ્ગલોનો સ્પર્શ બીજે વખતે અનુભવમાં આવનાર છે, તેને પણ ઉદીરણાકમળ વડે ખંચીને વેદી લે છે). પોતા ઉપરની ખંખેરી નાખે છે એ ક્રિયા 'વેદનાસમુદ્ધવાન' કહેવાય છે.

૨. તે જ પ્રમાણે કપાયના ઉદયથી ઘેરાઈ ગઈ, કપાયકર્મનાં પુત્રગણને ખેરવી નાખે, ત્યારે ‘કપાયસમુદ્ધવાત’ થાય.

૩. તે જ પ્રમાણે ચાલુ આયુષ્યનું અંતર્મુહૂર્ત બાકી રહે ત્યારે શરીર કરતાં ઓછામાં ઓછી આંગળના અસંખ્યેય નાગ જોડણી મોટી અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યેય યોજન મોટી જગામાં વ્યાપીને અંતર્મુહૂર્તમાં આયુષ્યકર્મનાં અનેક પૃથક્કારને ખેરવી નાખે, ત્યારે ‘મરણસમુદ્ધાત’ કહેવાય.

૪. દેવ, નારકી, પવન અને કેટલાક મનુષ્ય તથા પંચેન્દ્રિય નિર્વ્યેષામાં ૩૫ કેરવવાની શક્તિ હોય છે. તે પ્રભાવે તે શક્તિથી તે પોતાના પ્રદેશોને શરીર જેટલા પહોળા બનાવવાનું અર્થેય સાંજના દંડના આકારમાં બહાર પ્રસારાવી, જેને લઈને શરીરનું સૌંદર્ય હીણું વગેરે થયું હોય તે પુદ્ગલોને અંતર્મુહૂર્તમાં ખંભેરી નાખી, જેને લઈને શરીર ધારે તેવું દર્શી શકાય તેવાં મુદ્દમ પુદ્ગલો લે છે, અને સાંજું, દૂધું, મુંદર વગેરે ૩૫ ધારણ કરે છે. તે ક્રિયા 'વૈકલ્પસમુદ્ધાત' કહેવાય.

૫. તપસ્યા કરતાં તપસ્વીઓને જેમ અનેક વિદ્વાતોએ
મહે છે, તેમ અનેક યાત્રા પછેરેને આગી નાખવાને મુખ્ય
તેજોવેશ્યા નાનની વિદ્વાતિ પણ મહે છે. ને તેજોવેશ્યા ત્યારે
કેવળનાં આરે ત્યારે તેજમનમુદ્યાત થાય છે.

[illegible]

સાધુ - દિવ્યજ્ઞ

અનુદયાન કરીને પોતાના આત્મા ઉપરનાં આદાર કરી નામકર્મનાં પુદ્ગલો વિખેરવામાં આવે છે.

૨. જેને કેવળજ્ઞાન દોષ ને જ કેવલિતનુદયાન કરી શકે છે. તેનો વખત આઠ સમયનો છે. તટસ્થ વખતમાં તે પોતાના ઉપર રહેલાં આયુષ્ય સિવાયનાં ત્રણ અપાતી કર્મનાં પુદ્ગલો ખેરવી નાખે છે.

આ સાતમાંના પહેલા ચાર નૈરર્થકોને દોષ છે; અનુરકુમાર વગેરે દેવોને પહેલા પાંચ દોષ છે; વાયુ-હવ સિવાય બીજા એકેન્દ્રિય અને વિદ્યેન્દ્રિય (જે દિવ્ય વગેરે) એવાને પહેલા ત્રણ દોષ છે; વાયુકાવને પહેલા ચાર દોષ છે; પંચેન્દ્રિય તિર્યચોને પહેલા પાંચ દોષ છે; હઙ્ગરથોને પહેલા છ દોષ છે અને છેલ્લો સાતમો કેવળ-જ્ઞાનીને દોષ છે.

—શતક ૨, ઉદ્દે ૨

૧. વિરોપ માટે જુઓ આ માળાનું 'ચોતસાંજ' પુસ્તક, પા. ૧૩૩, ૪.

૨. વેદનીય, નામ અને ગોત્ર.

૩. જુઓ આત્મજ્ઞ પાનું ૧૦, નોંધ ૧.

૮

ભિક્ષા

૧

સાતમૂઠ નમરનો પ્રસંગ છે :

ગૌતમ—હે ભગવન! ઉત્તમ શ્રમણુ યા બ્રાહ્મણને નિર્જીવ અને દોષરહિત અન્નપાનાદિ વડે સત્કારતા શ્રમણો-પાસકને શેા લાભ થાય ?

મહા—હે ગૌતમ! ઉત્તમ શ્રમણુ યા બ્રાહ્મણને અન્નપાનાદિથી મત્કારતા શ્રમણોપાસક તે શ્રમણુ યા બ્રાહ્મણને નમાધિ ઉત્પન્ન કરે છે; અને સમાધિ ઉત્પન્ન કરનાર શ્રાવક તે સમાધિ પ્રાપ્ત કરે છે.

ગૌતમ—હે ભગવન! ભંજ કરનારે શ્રમણોપાસક શેાઈ લાભ કરે ?

મહા—હે ગૌતમ! શ્રવણ, દર્શન, (અર્થ) કે શ્રવણનિવાંદના લાભ થાય છે. એવા શ્રવણ, દર્શન, (અર્થ) કે શ્રવણનિવાંદના લાભ થાય છે.

બિદા

કરે, દુર્લભ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરે, જોખિનો અનુભવ કરે. પાડા પડા સિદ્ધ થાય, અને મરતું દુઃખનો અનુભવ કરે.

—શ્લોક ૭, ઉદ્દે ૧

ગૌ—હે બ્રહ્મવત્! ઉત્તમ શ્રમણ વા જ્ઞાત્રણને નિર્જીવ અને નિર્દોષ અસાદિ વડે સાકારતા શ્રમણોપાસકને શું થાય ?

મૌ—હે ગૌતમ! નંદી નિર્જરા થાય; પણ પાપકર્મ ન થાય.

ગૌ—હે બ્રહ્મવત્! ઉત્તમ શ્રમણ વા જ્ઞાત્રણને નશ્વર અને સંદોષ અજપાનાદિ આપતા શ્રમણોપાસકને શું થાય ?

મૌ—હે ગૌતમ! ધણી નિર્જરા થાય, અને અત્યંત અસ્વ પાપકર્મ થાય.

ગૌ—હે બ્રહ્મવત્! વિરતિરહિત, તથા પાપકર્મને ન રોકનારા અને પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક ન ત્યાગનારા અસંયમી સાધુને સંશ્વ કે નિર્જીવ, નિર્દોષ કે સંદોષ અજપાનાદિ આપતા શ્રમણોપાસકને શું થાય ?

મૌ—હે ગૌતમ! ન્યુ પાપકર્મ થાય, પણ નિર્જરા કરા પણ ન થાય.

—શ્લોક ૮, ઉદ્દે ૧

૨

ગૃહસ્થને ઘેર આહાર મહણ કરવાની છત્રાધી દાખલ થયેલા નિર્ગ્રંથને કોઈ ગૃહસ્થ બે પિંડ આપે અને કહે કે, 'એક તમે ખાતે અને બીજો અધિરોને આપજો.' પડી ને નિર્ગ્રંથ ન બંને પિંડ મહણ કરે અને અધિરોની ગ્રાધ

જાણવેલા અંગાર-ધૂમ-સંયોજના દોષોથી રહિત આહાર, સુરસુર કે ચપચપ શબ્દ કર્યા વિના, ગાડુ ઉતાવળથી નહિ કે આહારના કોઈ ભાગને પડતો મૂક્યા વિના, ગાડાની ધરીને તેલ ઝાંઝવું જોઈએ કે વણ ઉપર લેપ કરવો જોઈએ એવી ભાવનાથી, કેવળ મન્યમના નિર્વાહ અર્થે, તથા સાથ આળુઆળુ સ્પર્શ કર્યા વિના સીધો દરમાં પેસે તેમ સ્વાદ માટે મોંમાં ફેરવ્યા વિના ખાય, તો તે આહાર 'શસ્ત્રાતીત'—એટલે કે અમિ વગેરે નાશક વસ્તુ—શસ્ત્ર—ઉપરથી ઝીતરેલો, 'શસ્ત્રપરિણામિત' એટલે કે અમિ વગેરે શસ્ત્રથી નિર્જીવ કરાયેલો, 'એપિત' એટલે કે એપણા દોષોથી રહિત, 'એપિત' એટલે કે વિશેષતઃ એપણા દોષોથી રહિત, તથા 'સામુદાયિક'—એટલે કે જુદેજુદે દેહોથી માગીને મેળવેલો આહાર કહેવાય.

—શતક ૭, ઉવેં ૧

૪

રાજશૃદ્ધ નગરનો પ્રસંગ છે :

નોનમ—દે ભગવત' સાધુને ખ્યાલમાં રાખી તૈયાર કરેલા આદારને ખાનારો શ્રમજી નિર્મથ શું કરે છે ?

મ૦—દે નોનમ' તેજા આદારને ખાનો શ્રમજીનિર્મથ આપુર નિવાવતી તથા પોતે અર્ધન આધિકી સાત

૧. કપર જાણવેલ ૨૨ દોષોમાંના ૩ સિવાય ૧૦ દોષો. બુદ્ધે જી આશાન 'પ ૨૨ ૪' ૧૦૫, ૧૧ ૧૫૦.

૨. તેને પરિણામ ના નામ 'મ' દોષોથી કાપ આહાર બંધ છે

કરે; તપાસ કરતાં ત્યાં સ્થવિરોને જુએ ત્યાં જ તે પિંડ તેમને આપે; જો સ્થવિરો ન જડે, તો તે પિંડ પોતે ખાય નહિ, અને બીજાને આપે નહિ, પણ એકાંત — જવરઅવર વિનાનું નિર્જીવ સ્થળ જોઈને તેને સાક્ષ કરી ત્યાં નાખી દે.

એ પ્રમાણે ત્રણ, ચાર . . . અને દશ પિંડ તથા પાત્ર વગેરેનું પણ સમજવું.

— ચતક ૮, ઉદે ૧

૩

રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે :

ગૌતમ—હે ભગવન ! અંગારદોષસહિત, ધૂમદોષસહિત અને સંયોજનાદોષ વડે દુષ્ટ પાનભોજનનો શો અર્થ છે ?

મનુ—હે ગૌતમ ! કોઈ નિર્ગ્રંથ સાધુ યા સાધ્વી નિર્જીવ અને નિર્દોષ અન્નપાનાદિ ગ્રહણ કરી, તેમાં મુદ્ધિ, પુખ્ત અને આસક્ત યજ્ઞને આહાર કરે, તો હે ગૌતમ ! એ અંગારદોષસહિત પાનભોજન કહેવાય. જો તેને અત્યંત અધીનિપૂર્વક તથા દોષથી ખિન્ન યજ્ઞને ખાય-પીએ તો હે ગૌતમ ! એ ધૂમદોષસહિત પાનભોજન કહેવાય; અને કોઈ સાધુ યા સાધ્વી આહારને ગ્રહણ કરી, તેમાં સ્વાદ ઉત્પન્ન કરવા ખીજા પદાર્થ સાથે સંયોગ કરી તેનું ભોજન કરે, તેને ગૌતમ ! એ સંયોજનાદોષ વડે દુષ્ટ પાનભોજન કહેવાય.

એ અધ્યાત્મી ગ્રહણ કરવું, એ તે દોષથી રાહ પાનભોજન છે.

‘અનન્ય’ ચતુર્થાનુવાક. કાશ્યાપિયન.

‘અનન્ય’ ચતુર્થાનુવાક. પાનભોજન એટલે શું ?

ભિદ્ધ

કર્મ પ્રકૃતિઓને મળતી જાય છે, જાહેરી કરે છે, સંન્યાસમાં ચારવાર બને છે.

મો.—તે બમણું નેનું મું કાંનું ?

મ.—તે જીવન નેના અર્થને ખાતા ધમખાનિર્મલ પોતાના ધર્મને આગળી રાખે છે. પોતાના ધર્મને આગળી ને જમણ રૂચિવીકાય વગેરે અવગણી દરકાર કરતા નથી, તથા જે અવેળાં કરીએ તે ખાવ છે, તે અવેળી પણ દરકાર કરતા નથી. નથી કરીને ઉપર પ્રભાવે કર્યું છે.

પરંતુ તેથી ક્ષણ કરનારો, એટલે કે તેના દોષવાળું અમણ ન ખાનારો અમણ મળતી જાય છે, સાં કર્મપ્રકૃતિઓને પોતી કરે છે, ૧ દુઃખપૂર્વક અનુભવવાના કર્મના ચારવાર ઉપચય નથી કરે, તથા અનાદિ અનંત મંસારથી અરુણનું ઉદ્ધવન કરે છે, સિદ્ધ થાય છે અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરે છે.

—શતક ૧, ઉદ્દે ૬

૫

આધાકર્મ વગેરે દોષોયુક્ત આહારને નિહોંપ માની, પોતે તેનું બોળન કરવું, બીજા સાધુઓને તે આપવો તથા સંભામાં તેનું નિહોંપણું કહેવું, એ બધું વિપરીત શ્રદ્ધારૂપ દોષથી તેનાથી શાન-દર્શન-ચારિત્રની વિરાધતા દેખીતી છે. તેવો સાધુ તે બાજનમાં પોતાની શ્રદ્ધ પ્રગટ કરી, તે બાજનનો અનુભવ કરી, ફરી તેમ ન કરવા સાવધાન બનતા પહેલાં

૧ વગેરે બધા ૧૨ ઉપર જણાવેલ અસદત અનગારથી ક્ષણ સંજન અનગારની પેઠે સમજવું.

કયું પાપ લાગે ?

૧

ગૌતમ—હે ભગવન ! હરણોથી આશ્વિના ચત્રાવનાર, હરણોનો શિકારી વન-જંગલમાં મૃગના વધ માટે ખાડ અને ભગ રહે, તો તે પુરુષને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ?

મન—હે ગૌતમ ! ત્યાં સુધી તે પુરુષ તે જાળને ધારણ કરે છે, અને મૃગને આંધો નથી, તથા મૃગને મારતો નથી, ત્યાં સુધી તે પુરુષ કાયિકી, આધિકરણિકી અને પ્રાદેશિકી એ ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો છે; ત્યાં સુધી તે પુરુષ તે જાળને ધરી રાખે છે અને મૃગને આંધે છે, પણ મૃગને મારતો નથી, ત્યાં સુધી તે કાયિકી, આધિકરણિકી, પ્રાદેશિકી અને પારિતાપનિકી એ ચાર ક્રિયાઓ વાળો છે; અને બ્યારે તે જાળ ધારણ કરી રાખી, મૃગને આંધી, મૃગને મારે, ત્યારે તે

૧. જાળ વગેરે આધિકરણ-ગજનો પ્રયોગ કરવાથી

૨. મનમાં પ્રદેશ ધારણ કરવાથી.

૩. પરિતાપ આપવાથી.

મરણ પામે, તો તે ધર્મનો આરાધક નથી; પરંતુ ઉપર ક્ષેપ પ્રમાણે કરીને જ મરણ પામે, તો તે આરાધક છે. તે જ પ્રમાણે, સાધુ માટે ખરીદેલું ભોજન, સાધુ માટે ગ્રામી મોકેલું ભોજન, બ્રૂકો યર્ષ ગયેલા લાડવાનો સાધુ માટે લાડવો વાળેલું વગેરે (‘રચિત’) ભોજન. જંગલમાં સાધુના નિર્વાહ માટે તૈયાર કરેલ સદાચરનો આહાર, દુકાળ વખતે સાધુ માટે સ્થાપેલ સદાચરનો આહાર, દુર્દિન — વરસાદ આવતો હોય ત્યારે સાધુ માટે તૈયાર કરેલો આહાર (‘વાર્દક્ષિણ-બક્ત’), રોગીની નીરોગતાને અર્થે બિધુને દેવા તૈયાર કરેલો આહાર, જેને ત્યાં ઉતારો ક્યો હોય તેના ઘરનો જ આહાર (‘શુષ્પાતર પિંડ’), અને રાજપિંડ એ ગ્રામી જનના આહાર માટે પણ જાણ્યું.

—શ્લોક ૫, ઉદે૦ ૬

કયું પાપ લાગે ?

૧

ગૌતમ—હે બગવન ! દરણોથી આશ્રવિકા ચક્ષાવનાર, દરણોનો શિકારી વન-જંગલમાં મૃગના વધ માટે ખાડા અને જાળ રચે, તો તે પુરુષને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ?

મન—હે ગૌતમ ! ત્યાં સુધી તે પુરુષ તે જાળને ધારણ કરે છે, અને મૃગને આંધનો નથી, તથા મૃગને મારતો નથી, ત્યાં સુધી તે પુરુષ કાચિકા, આધિકરણિકા^૧ અને પ્રાદેશિકાર એ ત્રણ ક્રિયાઓ વાળો છે; ત્યાં સુધી તે પુરુષ તે જાળને ધરી રાખે છે અને મૃગને આંધે છે, પણ મૃગને મારતો નથી, ત્યાં સુધી તે કાચિકા, આધિકરણિકા, પ્રાદેશિકા અને પારિતાપનિકા^૩ એ ચાર ક્રિયાઓ વાળો છે; અને ત્યારે તે જાળ ધારણ કરી રાખી, મૃગને આંધી, મૃગને મારે, ત્યારે તે

૧. જાળ વગેરે અધિકરણ-સંસ્થાનો પ્રયોગ કરવાથી.

૨. મનમાં પ્રદેશ ધારણ કરવાથી.

૩. પારિતાપ આપવાથી.

ઉપરની ચાર ઉપરાંત પ્રાણાતિપાત^૧ ક્રિયા મળીને પાંચ ક્રિયા વાળો થાય છે.

ગૌં—હે ભગવન્! કોઈ પુરુષ વન-જંગલમાં તરણાં બેઠાં કરી, તેમાં આગ મૂકે. તો તે કેટલી ક્રિયાઓ વાળો કરેલાય?

નં—હે ગૌતમ! ત્યાં મુધી તરણાંને બેઠાં કરે, ત્યાં મુધી ને ત્રણ ક્રિયાઓવાળો છે; આગ મૂકે ત્યારે ચાર ક્રિયાઓવાળો છે અને બાજે ત્યારે પાંચ ક્રિયાઓવાળો થાય છે.

ગૌં—હે ભગવન્! દરણોથી આશ્રવિકા ચક્રાવતાર ચિકારી વન-જંગલમાં કોઈ દરણને મારવા બાણ ફેંકે, તો તે કેટલી ક્રિયાઓ વાળો થાય?

નં—હે ગૌતમ! ત્યાં મુધી ને બાણ ફેંકે છે, ત્યાં મુધી ને ત્રણ ક્રિયા વાળો છે; મૃગને વીધે છે, ત્યાં મુધી ચાર ક્રિયાવાળો છે, અને મૃગને મારે છે, ત્યારે પાંચ ક્રિયાવાળો થાય છે.

ગૌં—કોઈ પારથી મૃગને મારવા બાણ ધનુષ્ય ઉપર ચક્રારી કાન મુધી બેઠે, તેવામાં તેનો શત્રુ આવી તેનું માથું તન્નારથી કાપી નાખે; પરંતુ પેલું બાણ છટકી પેલા મૃગને વીધે, તો પેલા શત્રુને મૃગની દલ્યા પણ કાપે? પામ્બીની શ?

નં—મનની દલ્યા પેલા પામ્બીને જ કાપે છે. પેલા મૃગને જ દલ્યા પાન કાપત કાંઈ જ નથી.

હાની દોષ તે પણ કર્મ જ કહેવાય, એ ન્યાયે જેવા
કર્મોએ મૃતને માર્ગો જ છે. એટલે વિદ્યોત જે, મરનાર
માનસની અંદર મરે, તે મરનાર પુરુષ પાંચે ક્રિયાઓવાળો
જાય, પણ છ માસ પછી મરે તે પારિતાપનિકા સુધીની
માર ક્રિયાઓવાળો જ થાય; પ્રાણરૂપ કૃષી પાંચમી ક્રિયા
જો ન લાગે.

— યતક ૧, ઉદે ૮

૨

ગૌ—હે બગવન્ ! કોઈ પુરુષ ધનુષ્ય ઉપર જાણ
ચડાવી આકાશમાં ફેંકે; પછી તે જાણ આકાશમાં અનેક
પ્રાણોને, જૂનોને, શ્વેનો, અને સત્ત્વોને હણે, તે હે બગવન્ !
તે પુરુષને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ?

મૃ—હે ગૌતમ ! તે પુરુષને પાંચે ક્રિયાઓ લાગે છે.
વળી જે શ્વેના શરીર દ્વારા તે ધનુષ્ય બન્યું છે તે શ્વેને
પણ પાંચે ક્રિયાઓ લાગે છે. ધનુષ્યની પીડને, દોરીને અને
નારુને પણ પાંચ; તથા જાણ, શર, પત્ર (પીછાં), અને નારુને
પણ પાંચ.

ગૌ—હે બગવન્ ! પછી તે જાણ આકાશમાંથી
પોતાના બારેપણને લીધે નીચે પડ્યા માંડે અને તે વખતે
માર્ગમાં આવતા પ્રાણોને હણે, સારે તે પુરુષને કેટલી ક્રિયા
લાગે ?

મૃ—સારે તે પુરુષને પારિતાપનિકા સુધીની ચાર
ક્રિયાઓ લાગે; જે શ્વેના શરીરનું ધનુષ્ય બનેલું છે, તે

ઉપરની ચાર ઉપરાંત પ્રાણાતિપાત^૧ ક્રિયા મળીને પાંચ ક્રિયા વાળો થાય છે.

ગૌ—હે ભગવન્! કોઈ પુરુષ વન-જંગલમાં તરણાં બેગાં કરી, તેમાં આગ મૂકે, તો તે કેટલી ક્રિયાઓ વાળો કહેવાય?

મ—હે ગૌતમ! ત્યાં સુધી તરણાંને બેગાં કરે, ત્યાં સુધી તે વણ ક્રિયાઓવાળો છે; આગ મૂકે ત્યારે ચાર ક્રિયાઓવાળો છે અને બાકે ત્યારે પાંચ ક્રિયાઓવાળો થાય છે.

ગૌ—હે ભગવન્! હરણોદ્યા આશ્વિકા ચલાવનાર ચિકાગી વન-જંગલમાં કોઈ દરણુને મારવા બાણ ફેંકે, તો તે કેટલી ક્રિયાઓ વાળો થાય?

મ—હે ગૌતમ! ત્યાં સુધી તે બાણ ફેંકે છે, ત્યાં સુધી તે વણ ક્રિયા વાળો છે; મૃગને વીધે છે, ત્યાં સુધી ચાર ક્રિયાઓવાળો છે; અને મૃગને મારે છે, ત્યારે પાંચ ક્રિયાઓવાળો થાય છે.

ગૌ—કોઈ પારંપરી મૃગને મારવા બાણ ધનુષ્ય ઉપર નકારી કાન મુઠી ખેંચે, તેવામાં તેનો શત્રુ આવી તેનું માથું તરવારથી કાપી નાખે; પરંતુ પેણુ બાણ છટકી પેણા મૃગને વીધે, તો પેણા શત્રુને મૃગની દત્તા પણ સામે પારંપરીની જ?

મ—મૃગની દત્તા પેણા પામ્યાને જ સામે છે; પેણા મૃગની પામ્યાની જ દત્તા સામે કાગળ કે, જે વણ

કનની દેવ તે પણ કદાચ જ કદેવાય. એ ન્યાયે તેના પાપોએ મૂળને માર્યા જ છે. એટલે વિચાર છે કે, જરૂર છે માત્રની અંદર મરે, તો જરૂર પુરુષ પાંચે ક્રિયાઓવાળો થાય, પણ છ માત્ર પછી મરે તો પારિતાપનિકા સુધીની ચાર ક્રિયાઓવાળો જ થાય; પ્રાણુઓ કુલી પાંચમાં ક્રિયા તેને ન લાગે.

— મનક ૧, ઉદ્દે ૮

૨

ગૌ—હે જગવન! કોઈ પુરુષ ધનુષ્ય ઉપર જાણ અકારી આકાશમાં ફેરે; પછી તે જાણ આકાશમાં અનેક પ્રાણીને, જૂનોને, શ્વેતને, અને સર્વેને હણે. તો હું જગવન! તે પુરુષને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે !

મન—હે ગૌતમ! તે પુરુષને પાંચે ક્રિયાઓ લાગે છે. વળી જે શ્વેતના સરીર દ્વારા તે ધનુષ્ય જન્યું છે તે શ્વેતને પણ પાંચે ક્રિયાઓ લાગે છે. ધનુષ્યની પીડને, દારીને અને નારુને પણ પાંચ; તથા જાણ, શર, પત્ર (પોંછાં), અને નારુને પણ પાંચ.

ગૌ—હે જગવન! પછી તે જાણ આકાશમાંથી પોતાના બારેપણને લીધે નીચે પડ્યા માંડે અને તે વખતે માર્ગમાં આવતા પ્રાણીને હણે, ત્યારે તે પુરુષને કેટલી ક્રિયા લાગે ?

મન—ત્યારે તે પુરુષને પારિતાપનિકા સુધીની ચાર ક્રિયાઓ લાગે; જે શ્વેતના સરીરનું ધનુષ્ય જન્યું છે, તે

મ૦—હે ગૌતમ ! વેચનાર ગૃહસ્થને જાકીતી ચાર લાગે. અને પાંચમી મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયિકી કદાચ લાગે અને કદાચ ન લાગે. ખરીદ કરનારને તે બધી ક્રિયાઓ પ્રત્યુદાય છે. પરંતુ તે કરિયાણું ખરીદનાર પોતાને ત્યાં કર્મ જન્ય, ત્યારે તેથી ઊલટું બને છે. એટલે કે વેચનારને પ્રત્યુદાય છે, અને ખરીદનારને મોટા રૂપમાં હોંચ છે.

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! કરિયાણું વેચનાર ગૃહસ્થનું કરિયાણું કોઈ ખરીદનાર ખરીદ કરે, પરંતુ તેની કિંમત જરૂર તેને આપી ન હોય, તો ખરીદ કરનારને તે ધનથી કેવી ક્રિયાઓ લાગે. અને વેચનારને ન ધનથી કેવી ક્રિયાઓ લાગે!

મ૦—હે ગૌતમ ! ઉપર પ્રમાણે ખરીદનારને મોટા રૂપમાં લાગે. અને વેચનારને ઓછા પ્રમાણમાં લાગે.

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! તેની કિંમત આપી દીધા પછી શું થાય?

મ૦—હે ગૌતમ ! વેચનારને મોટા પ્રમાણમાં અને ખરીદનારને ઓછા પ્રમાણમાં લાગે.

—શતક ૫, ઉદ્દે૦ ૧

૪

ગૌ૦—અનાનુસાર ઉપાધ્યયમાં રહેલો સામાયિક અને આચાર્યનાર અમરજીવામક ગૃહસ્થને એવાંપચિટ્ટી ક્રિયા લાગે નાંપચિટ્ટી ?

મ૦—હે ગૌતમ ! એવાંપચિટ્ટી ન લાગે, પણ આચાર્યનારનાં પાંચ માર્ગો, ન વાવડનાં આત્મા

કાપાળનાં આંખોનાં પુણ્ય છે; તેથી તેને માંપરાદિકા જાને. કાપાળદિત પુણ્યને જ માત્ર માત્ર મેટાં કે પ્રદાનના નિમિત્તથી આંખોનાં પુણ્ય દિવા લાગે.

ગૌ—હે બ્રમરન! કેઈ આવકે જંગમ ઇવોનાં વધ ન કરવાનું મત લીધું હોય, પણ પૃથ્વીકામ ઇવોનો વધ ન કરવાનું મત ન લીધું હોય; તે મુદત્ત પૃથ્વીને ખાદ્યાં કેઈ જંગમ ઇવની દિશા કરે, તો તેને પોતાના મતમાં અતિચાર-હોય લાગે ?

મૃ—હે ગૌતમ ! એ વસ્તુ અસાધ્ય નથી. કારણકે આવક કાંઈ તેનો વધ કરવા પ્રવૃત્તિ કરતો નથી.^૧

તેમ જ વનરપતિના વધનો નિયમ લેનાર પૃથ્વી ખાદ્યાં કેઈ વસ્તુના મૂળને છંદી નાખે, તો પણ તેને હોય નથી.

—શ્લોક ૭, ઉદ્દેશ ૧

૫

રાજગૃહ નગરમાં અન્યતીર્થિક કાશોદાથી પ્રથમ પૂછે છે :

કાશોદાથી : હે બ્રમરન ! જે પુરુષોમાંથી એક પુરુષ અગ્નિ સળગાવે, અને બીજો તેને આલવે; તે બેમાંથી કયો મહાપાતકવાળો અને કયો અદ્ય પાતકવાળો કહેવાય ?

મૃ—હે કાશોદાયિ ! તે બેમાંથી જે આલવે છે તે અદ્ય પાતકવાળો છે; અને જે સળગાવે છે, તે મહાપાતકવાળો

૧. સામાન્ય રીતે અંશતઃ વિરતિ મત લેનાર આવકને સંકલ્પપૂર્વક કરેલ દિંસાના લાગણું મત હોય છે. તેથી જોની દિંસાનો નિયમ હોય તેની દિંસા કરવા સંકલ્પપૂર્વક જ્યાં સુધી તે પ્રવૃત્તિ ન કરે, ત્યાં સુધી તેને તે મતમાં હોય લાગતો નથી.

છે. કારણકે જે અગ્નિ સળગાવે છે, તે તો ઘણા પૃથ્વીકાયોનો નાશ કરે છે, થોડા અગ્નિકાયો નાશ કરે છે, ઘણા વાયુકાયોનો નાશ કરે છે, ઘણા વનસ્પતિકાયોનો નાશ કરે છે, અને ઘણા ત્રસ(જંગમ)કાયોનો નાશ કરે છે. પરંતુ, જે પુરુષ અગ્નિ ઓલવી નાખે છે, તે થોડા પૃથ્વીકાયોનો, થોડા જલકાયોનો, થોડા વાયુકાયોનો, થોડા વનસ્પતિકાયોનો, થોડા ત્રસકાયોનો અને વધારે અગ્નિકાયોનો નાશ કરે છે. તેથી હું કોતોદાસિ ! સળગાવનાર કરતાં ઓલવનાર અધિક પાતકવાળો છે,

—શતક ૭, ઉદ્દે ૧૦

૬

ગૌતમ—હું ભગવન ! કોઈ નિર્મથે બિદ્યા માટે શુદ્ધતા ધરમાં પ્રવેશ કર્યો હોય, ત્યાં તેનાથી કોઈ દોષ થઈ જાય; તે વખતે તેના મનમાં એમ થાય કે, ‘હું અહીંયાં જ આ કાર્યનું આત્મચત્ર, (કળાત) કરી, પ્રાપ્તિતરૂપ તપનો સ્વીકાર કરું; ત્યાર પછી સ્થવિરો પાસે જઈને વિધિમત્રે આત્મચત્રાદિ કરીશ.’ એમ વિચારી તે નિર્મથ સ્થવિરોની પાસે જઈ નીકળે પણ ત્યાં પદોંચ્યા પદોંચ્યા તે સ્થવિરો ચાનાદિ દોષના પ્રકાશથી નૂક થઈ જાય—અર્થાત્ પ્રાપ્તિત ન આપી શકે; તો તે નિર્મથ આરાધક છે કે વિગ્રહક ?

મ્—‘હું ગૌતમ ! તે આરાધક છે, વિગ્રહક નથી. તે વખતે તે શુદ્ધતા પદોંચ્યાં તે નિર્મથ જ નૂક થઈ જાય કે, તે નીકળે ત્યારે તે નિર્મથ મન્ય પાસે વનરે પ્રસન્નોભ્યં

ગો—હે બગરત્ ! એમ આપ ચાલી કદો છો !

મ—હે ગૌતમ ! જેમ કોઈ પુરુષ જન વચ્ચેના બે પક્ષ કે વપારે કડક કરી, તેને અતિમાં નાખે. તેા હે ગૌતમ ! તે હંદાર્યા હંદાયેલું, અતિમાં નખાતાં નખાયેલું, કે બગતાં બગેલું એમ કહેવાય કે નહિ !

ગો—હે બગરત્ ! તેમ કહેવાય.

મ—હે ગૌતમ ! તે પ્રમાણે આરાધના માટે તૈયાર થયેલો તે નિર્મથ આરાધક છે, વિરાધક નથી.

—શ્લોક ૮, ઉદ્દે. ૧

૭

રામચૂદ નગરનો પ્રસંગ છે :

ગૌતમ—હે બગરત્ ! કોઈ પુરુષ, પુરુષનો ધાત કરતાં ચું પુરુષનો જ ધાત કરે કે પુરુષ સિવાય બીજા શ્વેનો પણ ધાત કરે !

મ—હે ગૌતમ ! તે અન્ય શ્વેનો પણ ધાત કરે. તે ધાત કરનારના મનમાં તો એમ છે કે, ‘હું એક પુરુષને હણું છું.’ પણ તે એક પુરુષને હણતાં બીજા અનેક શ્વેનો હણે છે. તેથી એમ કહ્યું કે, અન્ય શ્વેનો પણ હણે.

તે જ પ્રમાણે ઋષિને હણનારો અનંત શ્વેનો હણે છે. [કારણકે, ઋષિ શંવતો હોય તો અનેક પ્રાણીઓને શાને આપે, અને તેઓ મોક્ષે જાય; મુક્ત શ્વેનો તો અનંત શ્વેનોના આદસક છે, તેથી તે અનંત શ્વેનોની અહિંસામાં ઋષિ કારણ છે, માટે ઋષિનો વધ કરનાર અનંત શ્વેનોની હિંસા કરે છે. —ટીકા.]

ન૦—હે ગૌતમ ! (૩૧૨ પ્રમાણે) હાલ તમારો જીવ, કદાચ ચારણો અને કદાચ પાંચાણો પળ દેાય.
—શ્લોક ૬, ઉદે. ૧૮

૬

સાત્ત્વદનમરનો પ્રત્યંભ છે :
ગૌ૦—હે બ્રહ્મણ ! જોડાને તપાવવાની બદ્ધિમાં જોડાના
જોડા વડે જોડાને જંચું નીચું કરનાર પુરુષને કેટલી કિયાઓ
જે ?

ન૦—હે ગૌતમ ! પ્રાણાનિપાત સુધીની પાંચે કિયાઓ
જે છે. વળી જે શ્વેના શરીરનું જોડું જન્યું છે, જોડાની
બદ્ધિ જની છે, સાંસો જન્યો છે, અંગારા જન્યા છે, અંગારા
જોડાનો ચીપિયો જન્યો છે, અને ધમજ જની છે, તે જપ્પા
શ્વેને પણ પાંચ કિયાઓ લાગે છે.

તે જ પ્રમાણે જોડાની બદ્ધિમાંથી જોડાને લઈને એરણ્ય
ઉપર જોડા અને મૂકતા પુરુષને તથા જે શ્વેનો પણ જન્યો
છે, હથોડો જન્યો છે, એરણ્ય જની છે, એરણ્ય જોડાનું
લાકડું જન્યું છે, ગરમ જોડાને દારવાની પાણીની ફૂંડી જની
છે, અને જુદારની કોદ જની છે, તે જપ્પાને પણ પાંચ
કિયાઓ લાગે છે.

—શ્લોક ૧૬, ઉદે. ૧

૧૦

ગૌ૦—હે બ્રહ્મણ ! ૭ ટંકના ઉપવાસના તપપૂર્વક
નિરંતર આતાપના જેવો એવા સાધુને દિવસના પૂર્ણાર્ધમાં

૧. તદ્દશમાં બ્રહ્મણ રહેલું તે.

કાયોત્સર્ગ (સ્થિર રહી ધ્યાન) કરતી વખતે પોતાના હાથ પગ વગેરેને સંકોચવા કે પહોળા કરવા ઘટે નહીં; પરંતુ દિવસના પશ્ચિમાર્ધ ભાગમાં પોતાના હાથ પગ વગેરે પહોળા કરવા કહ્યે છે. હવે તે જ્યારે ધ્યાન કરતો હોય તે વખતે તેની નાસિકામાંથી અશી કટકતા જોઈ કોઈ વૈદ્ય તેને જમ્બી ઉપર સુવાડી તેના અશી કાપે, તો તે કાપનાર વૈદ્યને ક્રિયા લાગે? તેમ જ જેના અશી કપાય છે તેને ધર્મોત્સારપર? ક્રિયા સિવાય ખીજી પણ ક્રિયા લાગે? મં—હે ગૌતમ! જે કાપે છે, તેને (શુભ) ક્રિયા લાગે છે; અને જેના અશી કપાય છે, તેને ધર્મોત્સાર સિવાય ખીજી ક્રિયા નથી લાગતી.

—શતક ૧૬, ઉદે. ૪

૧૧

ગૌં—હે ભગવન! કોઈ પુરુષ તાડના ઝાડ ઉપર ચઢે, અને તેનાં ફળને હલાવે કે નીચે પાડે, તો તેને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે?

મં—હે ગૌતમ! તે પુરુષને પાંચે ક્રિયાઓ લાગે (કારણ કે તે તાડના ફળની અને તેને આશરે રહેલા ઝવેણી દિસા કરે છે.) જે ઝવેણા શરીર દ્વારા તાડરહ તથા તાડનું ફળ ઉત્પન્ન થયું છે, તેમને પણ પાંચે ક્રિયાઓ લાગે છે. (કારણ કે, તે ખીજન ઝવેણે સ્પર્શાદિ વડે સાક્ષાત્ દર્શે છે.)

ગૌં—હે ભગવન! તે પુરુષે હલાવ્યા કે તોડ્યા પછી, તે તાડનું ફળ પોતાના બાગ્યની નીચે પડે અને નીચે પડ્યા

૧. હલાવ્યા પછી તે પડે તો તેના અંતરમાં અનુભવ થાય છે.

તે તાજા રૂળ હારે છેવો દબાવ, તે નેરી તે રૂળ તોડનારને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ?

મ૦—હે ગૌતમ તે પુરુષને પ્રાણાનિવાન તિલાવની માર લાગે; જે છેવોના શરીરથી તાડનું રક્ષ નીવળ્યું છે, તેમને પણ નેરી જ માર લાગે; પણ જે છેવોના શરીરથી તાડનું રૂળ નીવળ્યું છે, તે છેવોને તથા જે છેવો ને નીચે પડના રૂળને ઉપકારક થાય છે, તેમને પાંચે ક્રિયાઓ લાગે.

—શતક ૧૭, ઉદ્દે ૧

—ઔદારિકાદિ શરીર બાંધતો છ' ત્યાં સુધી શ્રીમત છેવોને પરિતાપાદિ ઉત્પન્ન ન કરે, ત્યાંસુધી તેને કામિક્ષી વગેરે વસ્તુ ક્રિયાઓ લાગે; ત્યારે પરને પરિતાપ કરે, ત્યારે માર લાગે, અને અન્ય ઇચ્છની હિંસા કરે, ત્યારે પાંચે લાગે.

—શતક ૧૭, ઉદ્દે ૧

૧૨

ગૌ૦—હે ભગવન્! વરસાદ વરસે છે કે નથી વરસતો એ જાણવા માટે કોઈ પુરુષ પોતાનો હાથપગ સડોએ કે પસારે તો તેને કેટલી ક્રિયાઓ લાગે ?

મ૦—હે ગૌતમ! તેને પાંચે ક્રિયાઓ લાગે.

—શતક ૧૬, ઉદ્દે ૮

૧૩

ગૌ૦—હે ભગવન્! ધીલરહિત, નિર્ગુણ, મહોદારહિત, પોષધોપવાસરહિત, પ્રાયઃ માંસાહારી, મર્યાદાહારી, મધનો આહાર કરનારા, તથા મૃત શરીરનો આહાર કરનારા મનુષ્યો મરણ પછી ક્યાં જશે ?

મં—હે ગૌતમ! પ્રાયઃ નારક અને તિર્યચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થશે.

ગૌં—હે ભગવન્! સિંહો, વાઘો, વરુઓ, દીપડાઓ, ગીંછો, તરક્ષો^૧, શરભો વગેરે નિઃશીલ જીવો ક્યાં ઉત્પન્ન થશે?

મં—હે ગૌતમ! પ્રાયઃ નારક અને તિર્યચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થશે.

ગૌં—હે ભગવન્! કાગડાઓ, કંકો, વિક્રો, બલવાયમાં, મધૂરો વગેરે નિઃશીલ જીવો ક્યાં ઉત્પન્ન થશે?

મં—હે ગૌતમ! પ્રાયઃ નારક અને તિર્યચ યોનિમાં ઉત્પન્ન થશે.

ગૌં—હે ભગવન્! તે એ પ્રમાણે છે; હે ભગવન્! તે એ પ્રમાણે છે.

—શ્લોક ૭, ઉદે. ૧

૧૪

ગૌં—હે ભગવન્! હસતો તથા કાંઈ પણ શ્વેતને ઉતારતો થનાર મનુષ્ય કેટલા પ્રકારનાં કર્મો આપે?

મં—હે ગૌતમ! સાત કે આઠ પ્રકારનાં કર્મો^૧ આપે.

ગૌં—હે ભગવન્! નિદ્રા લેના કે જિભો જિભો શ્રમનો જીવ કેટલા પ્રકારનાં કર્મો આપે?

મં—હે ગૌતમ! તે સાત કે આઠ પ્રકારનાં કર્મો^૨ આપે.

—શ્લોક ૫, ઉદે. ૪

૧ તરિક વાવન્દી એક જન

૨ અપુષ્પાદર્શી જનના એક જ જનન બધાવ છે તેથી

૩ એક જ જનન બધે, તરિક તે જાત પ્રકારના

સાધકોની વિવિધ શક્તિઓ

૧

ગૌતમ—હે બ્રહ્મવત્! સંયમ અને તપ વડે આત્માને
જ્ઞાતિ કરનારો મુનિ (અવધિજ્ઞાનાદિ^૧ શક્તિઓ વડે),
વૈશ્વદેવમુદ્ધવાન^૨ વડે વિમાનરૂપે ગતિ કરતા દેવને જાણે કે
શુભો!

મ૦—હે ગૌતમ! ‘અવધિજ્ઞાનની શક્તિ કર્મના
વૈશ્વદેવને વીધે વિચિત્ર હોય છે. જેમકે, કેટલાકને જે રથને
અવધિજ્ઞાન થયું હોય તે રથને છોડતાં તે જ્ઞાન પણ આપ્યું

૧. જેના દ્વારા પગેલા રહેલા પણ રૂપવાળા પદાર્થો વિસ્તાર-
પર્વકે દેખાય, તે અવધિજ્ઞાન.’ આ જ્ઞાન દેવોને અને નારકીઓને
જન્મથી જ હોય છે. મનુષ્ય અને તિર્યંચને તેનું પ્રતિબંધક
કર્મ તપ વગેરેથી નાશ પામે ત્યારે પ્રાપ્ત થાય છે. વિમાન માટે
જુઓ આગળ પા. ૨૭, ટિ. નં. ૩.

૨. જુઓ પા. ૬૨, ટિ. નં. ૩.

ભય છે; કેટલાકને બધે સ્થળે કાયમ રહે છે; કેટલાકને
ધીમે ધીમે વધતું ભય છે; કેટલાનું વધ-ઘટ પામ્યા કરે છે;
અને કેટલાકનું સ્થિર રહે છે.' તે મુજબ કેટલાક તે દેવને
શુએ, પણ વિમાનને ન શુએ; કેટલાક વિમાનને શુએ પણ
દેવને ન શુએ; કેટલાક દેવ અને યાન બંનેને શુએ તથા
કોઈ એ બેમાંથી એકને ન શુએ.

ગૌ—હે ભગવન્! ન ભાવિત-આત્મા સાધુ માંડ્યો
અંદરના ભાગને શુએ કે બહારના ભાગને શુએ?

મ—હે ગૌતમ! કોઈ અંદરનો ભાગ શુએ, કોઈ
બહારનો શુએ, તથા કોઈ બંનેને શુએ [વગેરે ઉપર મુજબ]

ગૌ—હે ભગવન્! ભાવિત-આત્મા સાધુ વૈકિય શરીર
ધારણ કરી વૈભાર^૧ પર્વતને ઓળંગી શકે?

મ—હે ગૌતમ! ઓળંગી શકે.

ગૌ—હે ભગવન્! તે સાધુ વૈકિય શક્તિ વડે શેટલાં
રૂપો રાજગૃહનગરમાં છે, નંદલાં રૂપો બનાવી, વૈભાર પર્વતમાં
પ્રવેશ કરી, તે સમ પર્વતને વિષમ કરી શકે? કે તે વિષમ
પર્વતને સમ કરી શકે?

મ—હા ગૌતમ! કરી શકે.

—શ્લોક ૩, ઉદે ૪

૨

ગૌ—હે ભગવન્! ભાવિત-આત્મા સાધુ વૈકિય
શક્તિ વડે એક મોટું આંકિય ચર્ચાના સમર્થ છે?

૧ શબ્દવદ્ધથી બદલાવા વાળું નેટલું છે તે પાંચ પદ્ધતિ
અવસ્થા ન. ૧ માં નોંધેલું. ૨ પાંચ રૂપ ને, વિપુલાનકિ, કદાચિદે
નુવન ન. ૧, અન્ય રૂપ ન. ૨

મં—હા ગૌતમ! સમર્થ છે.

ગૌ—હે બગવન! તે કેટલાં સ્ત્રીઓ સમર્થા સમર્થા છે ?

મં—હા ગૌતમ! જેમ કોઈ જુવાન પુરુષ પોતાના દાઘ વડે જુવાન સ્ત્રીના દાઘ પકડે, અર્થાત્ પરસ્પર શાકડા વાગેલા હોવાથી તે બંને જેમ માઠ સંસન્ન દેખાય; તથા જેમ પેદાની ધરીમાં આરાઓ દર સંસન્ન દેાય છે, તે પ્રમાણે તે સાધુ પણ આખા જંજુડોપને ધણાં સ્ત્રીઓ વડે માઠ સંસન્ન—આક્રીર્ણ કરી શકે છે.

હે ગૌતમ! આમ કરવાની એની માત્ર શક્તિ છે— વિવિધ છે; પરંતુ કોઈ વખત એ પ્રકારે વિકૃત્વજ્ઞ થયું નથી, થતું નથી અને થશે નહીં.

—શતક ૩, ઉદ્દેશ ૫

૩

ગૌતમ—હે બગવન! કોઈ પુરુષ દોરડાથી બાંધેલી ધટિકાને લઈને ગમન કરે, તેવું ૩૫ ધારણ કરી, તે આત્મ-ધ્યાની સાધુ જિંવે આકાશમાં ઝીડી શકે ?

મં—હા ગૌતમ! જીડે.

ગૌ—હે બગવન! તે એવાં કેટલાં રૂપો ધારણ કરવાને સમર્થ છે ?

મં—હે ગૌતમ! આખો જંજુડોપ ખીચોખીચ બરાબર જાળ તંટલાં ૩૫ તેધારણ કરી શકે; પણ તે પ્રમાણે કોઈએ કર્યું નથી. કોઈ કુશળતા નથી, અને કોઈ કરશે પણ નહિ.

—શતક ૧૩ ઉદ્દેશ ૬

૪

રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે :

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! તે આત્મધ્યાની સાધુ (વૈશિષ્ણિક સામર્થ્યથી) તરવારની ધાર ઉપર કે અત્માની ધાર ઉપર રહે ?

મહાવીર—હા ગૌતમ ! રહે.

ગૌ—હે ભગવન્ ! તે ત્યાં છેદાય કે ભેદાય ?

મ—ના ગૌતમ ! કારણકે ત્યાં શસ્ત્ર સંક્રમણું નથી.

એ પ્રમાણે અગ્નિકાવચી વચ્ચોવચ પ્રવેશ કરે; પુષ્કર-સંવન નામના મોટા મેઘની વચ્ચોવચ પ્રવેશ કરે; ગંગા મદાનદીના ઊલટા પ્રવાહમાં પ્રતિરખલન ન પામે, અને ઉદકાવર્ત યા ઉદકચિદ્ વિષે પ્રવેશ કરે અને નાશ ન પામે; મત્યાદિ તમણે શ્રેણું.

—શ્લોક ૧૮, ઉદે. ૧૦

૫

ગૌ—હે ભગવન્ ! પ્રમત સાધુ વૈશિષ્ણિક વડે એ વર્ણવાણું એક રૂપ સર્જવા સમર્થ છે ?

મ—હા ગૌતમ ! સમર્થ છે.

ગૌ—હે ભગવન્ ! તે અદો મનુષ્યજાતમાં રહેલાં પાંચ મદજ કરીને તે રૂપ નજરે કે અન્ય રચણે રહેલાં ?

મ—હે ગૌતમ ! અદો રહેલાં પુદ્ગલો મદજ કરીને.

એ પ્રમાણે ૧ એક વર્ણવાણા અનેક આકાર, અનેક વર્ણવાણા એક આકાર, અને અનેક વર્ણવાણા અનેક આકાર.

તે જ પ્રમાણે તે કાચા પુદ્ગલો નીચ કડી થશે; તથા એ જ પ્રમાણે ગર, રમ અને રૂપમાં પણ જાડલી થશે.

—શ્લોક ૭. ઉદે. ૬

૩

નોં—હે બ્રહ્મવત્! પ્રમત્ત મનુષ્ય વૈદિય શક્તિ નો પ્રયોગ કરે, કે અપ્રમત્ત!

મ૦—હે ગૌતમ! પ્રમત્ત મનુષ્ય જ નેમ કરે.

મી૦—હે બ્રહ્મવત્! તેનું શું કારણ!

મ૦—હે ગૌતમ! પ્રમત્ત મનુષ્ય ધી વગેરેથી ખૂબ ચિકિત્સાદાર (પ્રણીત) પાનબોજન કરે છે; તે પ્રણીત પાનબોજન દ્વારા તેના દાડ અને દાડમાં રહેલી મજ્જા ધન થાય છે, તથા તેનું માંસ અને શેડી પ્રતનુ (કૂચ) થાય છે. વળી તે બોજનના પુદ્ગલો ઓત વગેરે દ્રવ્યપણે, દાડપણે, દાડની મજ્જાપણે, કેશપણે, સ્પર્શપણે, રોમપણે, નખપણે, વીર્યપણે અને શેડીપણે પરિણમે છે.

પરંતુ, અપ્રમત્ત મનુષ્ય તો લૂણ પાનબોજન કરે છે. એનું બોજન કરીને તે વચન કરતો નથી, તે લૂણા પાન-બોજન દ્વારા તેનાં દાડ, દાડની મજ્જા વગેરે (પ્રતનુ) કૂચ થાય છે, અને તેનું માંસ અને શેડી ધન થાય છે, તથા તે બોજનના પુદ્ગલો વિષા, મૂત્ર, છીંટ, કફ, રમન, પિત્ત, પૃતિ અને શેડીપણે પરિણમે છે. તે કારણથી અપ્રમત્ત મનુષ્ય વિકૃત્વ કરતો નથી.

—શ્લોક ૭. ઉદે. ૪

• ૩૫ બદલવાની શક્તિ.

૧. નૂળમાં આવી. 'એતુ બોજન કરી કરીને વચન કરે છે,' એટલું વધારે છે 'વચન અગત્ય વિચેન'. —શ્લોક.

૭

ગૌતમ—હે ભગવન ! પોતાના વિષયમાં શિષ્યવર્ગને ખેદરહિતપણે સ્વીકારતા, અને ખેદરહિતપણે સહાય કરતા આચાર્ય કેટલા જન્મ ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થાય ?

મ૦—હું ગૌતમ ! કેટલાક તે જ ભવ વડે સિદ્ધ થાય, તો કેટલાક બે ભવ ગ્રહણ કરી સિદ્ધ થાય; પણ ત્રીજા ભવને કાર્મ અતિક્રમે નહિ.
—શતક ૫, ઉદ્દે. ૬

૮

ગૌ૦—હું ભગવન ! કાર્મ ભાવિતાત્મા સાધુ ઔષ્ઠમાંદિ દેવલોકના આ છંદે આવેલા દેવાવાસની રિયતિ પ્રાપ્ત થવાને યોગ્ય અધ્યવસાય સ્થાનને ઓળંગી ગયો હોય છે; પરંતુ ઉપર રહેલા સત્તત્કુમારાદિ દેવલોકના સ્થાનને યોગ્ય અધ્યવસાયને પ્રાપ્ત થયો નથી; એ અવસરે તે શૂન્ય પામે તો ક્યાં ઊપર ?

મ૦—રૂં ગૌતમ ! ઉપર જતાવેલા લોકની પામે ક્રિયાનાદિ દેવલોકમાં પોતાની લેસ્યા અનુસાર તે તે લેસ્યાગતિ દેવાવાસોનાં તેની ગતિ અને ઉત્પત્તિ થાય છે. ત્યાં જઈને તે પોતાની લેસ્યા છાંડે તો બ્રાવલેસ્યાથી પડે છે. પણ તેની દ્રવ્યલેસ્યા તો કાયમ જ રહે છે. *

શતક ૧૪, ઉદ્દે. ૧

* દેવ અને તારાના દ્રવ્યલેસ્યાથી પડતા નથી; પરંતુ બ્રહ્મલેસ્યાથી જ પડે. તારાના દેવતાના દ્રવ્યલેસ્યાથી પડતા નથી.

ગૌતમ—હે ભગવન! કેવલજ્ઞાની ઉદ્ધમ્યને જાણે નહીં જુએ !

મ૦—હા.

ગૌ—સિદ્ધ પણ ઉદ્ધમ્યને જાણે અને જુએ !

મ૦—હા. તે પ્રમાણે કેવલજ્ઞાની અવધિજ્ઞાનીને. પરમાવધિજ્ઞાનીને, કેવલજ્ઞાનીને અને સિદ્ધને પણ જાણે અને જુએ. તે પ્રમાણે સિદ્ધ પણ સિદ્ધને જાણે અને જુએ. ૨

ગૌ—હે ભગવન! કેવલજ્ઞાની જોતે અથવા પ્રત્નના ઉત્તર કહે ?

મ૦—હા. પરંતુ તે પ્રમાણે સિદ્ધ જોતે નહિ અથવા પ્રત્નોત્તર ન કહે. કારણ કે કેવલજ્ઞાની, જિભા યતું, મમનાદિ ક્રિયા કરતી, બલ, વીર્ય, અને પુરુષકાર-પરાક્રમ સહિત દેવા છે, પણ સિદ્ધો તે બધાથી રહિત દેવા છે.

ગૌ—હે ભગવન! કેવલજ્ઞાની આંખ ઉઘાડે અને માંચે ?

મ૦—હા. ગૌતમ! આંખ ઉઘાડે-માંચે, શરીરને સંકેચિત કરે—પ્રસારે, જિભો રહે—એસે, આડે પડખે થાય, તથા સપ્પા (વસતિ) અને નૈમધિકા (થોડા કાલ માટે વસતિ) કરે.

ગૌ—હે ભગવન! કેવલી રત્નપ્રભા વગેરે પૃથિવીને, તથા સૌધર્મ વગેરે કલ્પોને, 'આ રત્નપ્રભા પૃથિવી વગેરે છે' એ પ્રમાણે જાણે અને દેખે ?

૧. જુએ પા, ૧૦, નો. ૧.

૨ આંખી અનેક પ્રત્નના ઉત્તરને સામટા આપ્યા હ.

મ૦—હા ગૌતમ ! તે પ્રમાણે જાણે અને દેખે. સિદ્ધિ પણ એ પ્રમાણે જાણે અને જુએ.

—શતક ૧૪, ઉદ્દે. ૧૦

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! કેવલીમનુષ્ય અંતકરને વા અંતિમ-સંસ્કારજ્ઞાને જાણે અને જુએ ?

મ૦—હા ગૌતમ !

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! તે પ્રમાણે હ્રદય પલ્લ જાણે અને જુએ ?

મ૦—ના ગૌતમ ! પરંતુ સાંભળીને અથવા (અનુમાનાદિ) પ્રમાણથી જાણે અને જુએ.

—શતક ૫, ઉદ્દે. ૪

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! કેવલીઓ દ્રવિયો દ્વારા જાણે અને જુએ ?

મ૦—ના ગૌતમ ! કારણકે તેઓ તો દરેક દિશામાં નિતને પણ જાણે અને જુએ તથા અભિતને પણ જાણે અને જુએ.

—શતક ૬, ઉદ્દે. ૧૦

૨૦

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! હ્રદયની પેઠે કેવળજ્ઞાની પણ જાણે અને કાંઈ જોવાને ઉતારજો યાવ ?

મ૦—ના ગૌતમ ! કારણકે તથા જ્યાં ચારિત્રમોદનીય જનન. ઉદયથી જ દેખે છે અને ઉતારજો યાવ છે, પણ જાણે અને જુએ તે પ્રમાણે

દર્શનાવસ્થામાં મનો ૧ ઉદય ન હોવાથી તે સંજ્ઞાની અસ્થિતિ પેઠે નિમ્ન મેં નથી. તથા મેં મેં મેં મેં મેં નથી.

—અનુ ૫, ઉદેશ ૧

૧૧

મો—હે બ્રહ્મણ! સૈવેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ તારું કંપે, અને તે ને બાવે પરિણમે ?

મો—ના મોતમ ! સૈવેશી અવસ્થામાં આત્મા આત્મન સ્થિરતાને પ્રાપ્ત થયેલ હોવાથી પરસ્પરોગ સિવાય ન કંપે. યોગ દ્વારા (પ્રવૃત્તિ) આત્મપ્રદેશાનું અથવા પુરુષલક્ષ્યોનું ચલન કે કંપન 'એવના' કહેવાય છે. તેના દ્રવ્યાદિ પાંચ પ્રકાર છે : મનુષ્યાદિ અવસ્થાનું કે મનુષ્યાદિ અવ સંક્ષિપ્ત પુરુષલક્ષ્યોનું કંપન ને દ્યૈવના; મનુષ્યાદિ સંતને વિષે વર્તમાન અવસ્થાનું કંપન ને ક્ષેત્રના; મનુષ્યાદિ કાળે વર્તમાન અવસ્થાનું કંપન ને કાલના; ઔદયિકાદિ બાવમાં વર્તતા

૧. દર્શનાવસ્થામાં મનો 'દર્શન' અર્થાત્ વસ્તુના સામાન્ય જોધને આવરે છે, એટલું જ નહિ પણ, તેનાથી, સહેલાઈથી જ સંકાય તેવી, કે સહેલાઈથી ન જ સંકાય તેવી, તથા જેમાં જેમાં-જેમાં જેમાં-અને આવતાં આવતાં આવે તેવી નિદ્રા પણ પ્રાપ્ત થાય છે; તથા જન્ય અવસ્થામાં ચિત્તવેલ હાય નિદ્રાવસ્થામાં સાધવાનું બળ પણ પ્રગટે છે. શુદ્ધ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૨૨૭.

૨. જ્ઞાનની નિશ્ચલ અવસ્થા. શુદ્ધ 'અંતિમ ઉપદેશ' પા. ૧૮૧, ૧૮૨.

હવેનું કે પુણ્યોનું કંપન તે ભવૈજના; અને મનુષ્યાદિ
ભવમાં વર્તતા હવેની એજના તે ભવૈજના.

—શતક ૧૭, ઉદ્દે. ૩

૧૨

રાજગૃહનગરનો પ્રસંગ છે. મહાવીર ભગવાનના ભં
પ્રકૃતિવાળા શિષ્ય માકંદિપુત્ર પ્રશ્ન પૂછે છે :

માકંદિપુત્ર—હૈ ભગવન ! કાપોતલેસ્થાવાળો પૃથિવીકાલિક
હવે મરણ પામી, તુરત જ મનુષ્યશરીરને પ્રાપ્ત કરી
કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે અને સિદ્ધ થઈ સર્વ દુઃખોનો નાશ કરે !

મં—હા માકંદિપુત્ર ! સર્વ દુઃખોનો નાશ કરે.
તે જ પ્રમાણે કાપોતલેસ્થાવાળા અપ્કાયિક અને
પનસ્પતિકાયિક હવેનું પણ જ્ઞાણનું.

—શતક ૧૮, ઉદ્દે. ૩

૧૩

રાજગૃહનગરનો પ્રસંગ છે :
ગૌ—હે ભગવન ! હવે મનુષ્ય પરમાત્મપુણ્યોનું
જ્ઞાન અને જુએ, કે ન જાણે અને ન જુએ ?
મં—હે ગૌતમ ! કેઈ જાણે પણ જુએ નહીં, એ
કેઈ જાણે નહીં અને જુએ પણ નહીં. એ પ્રમાણે અસંખ્યાત
પદેશિક રૂપોની જાણનાં આ પ્રમાણે જાણનું : કેઈ
જાણે નહીં, કેઈ જાણે પણ જુએ નહીં, કેઈ જાણે નહીં
જાણે નહીં, આ કેઈ જાણે નહીં નહીં જાણે પણ નહીં.
એ નહીં નહીં જાણે પણ જાણે

ગૌ.—હે ભગવન! પરમારધિજ્ઞાની મનુષ્ય પુદ્ગલ પરમાત્મને જે સમયે જાણે તે સમયે જુએ! અને જે નમયે જુએ તે સમયે જાણે!

મં.—હે ગૌતમ! એ બરાબર નથી. કારણકે, પરમારધિજ્ઞાનનું જ્ઞાન સાકાર એટલે કે વિશંખમાદક દોષ છે અને દર્શન અનાકાર એટલે કે સામાન્યમાદક દોષ છે. માટે જે સમયે જુએ છે તે સમયે જાણીને નથી છં.

ગૌ.—હે ભગવન! કેવલજ્ઞાની પરમાત્મપુદ્ગલને જે સમયે જાણે તે સમયે જુએ છં!

મં.—હે ગૌતમ! જેમ પરમારધિ વિષ કર્યું તે પ્રમાણે જ કેવલજ્ઞાનીનું પણ જાણવું.

—શ્લોક ૧૮, ઉદ્દે. ૮

૧૪

ચારણ એટલે આકાશમાં ગમન કરવાની શક્તિવાળા મુનિ.

ગૌ.—હે ભગવન! ચારણ કેટલા પ્રકારના છે?

મં.—હે ગૌતમ! ચારણ બે પ્રકારના છે: વિદ્યાચારણ અને જાંધાચારણ.

ગૌ.—હે ભગવન! વિદ્યાચારણ મુનિને વિદ્યાચારણ માથી કહે છે?

મં.—હે ગૌતમ! નિરંતર છ-છ ટંકના ઉપવાસરૂપ પકર્મ વડે, અને 'પૂર્વ'નામક શાસ્ત્રોરૂપ વિદ્યા વડે પશક્તિને પામેલા મુનિને વિદ્યાચારણ નામની લક્ષિ (શક્તિ) પ્રાપ્ત થાય છે, માટે તે વિદ્યાચારણ કહેવાય છે. હે

ગૌતમ! આ જંબુદ્વીપનો પરિધિ ત્રણ લાખ, સોજડમર
અને અસોસત્તાવીસ યોજન છે; તે સંપૂર્ણ દ્વીપને કે
મહાશક્તિશાળી દેવ ત્રણ ચપટી વગાડે તેટલી વારમાં
ત્રણ વાર ફરીને શીઘ્ર પાછો આવે તેની તેની શીઘ્ર ગતિ છે.
તે એક પગલા વડે માનુષોત્તર^૧ પર્વત ઉપર પહોંચી જઈ,
ત્યાંનાં ચૈત્યોને વંદન કરી, બીજા પગલા વડે નંદીશ્વરદ્વીપમાં^૨
જાય, તથા ત્યાંનાં ચૈત્યોને વંદી અહીં પાછો આવે, અને
અહીંનાં ચૈત્યોને વંદે. ત્રણ એક જ પગલામાં નંદનવનમાં
જાય, અને ત્યાંનાં ચૈત્યોને વંદી, બીજા પગલામાં
પાંડુકવનમાં^૩ જાય, તથા ત્યાંનાં ચૈત્યોને વંદી, અહીં પાછો
આવી અહીંનાં ચૈત્યોને વંદે.

હે ગૌતમ! જે ને વિદ્યાચારણ ગમનાગમન સંજોગે
પાપચ્યાનકોને આત્માચ્યા કે પ્રતિક્રમ્યા વિના મરણ પામે, તે
આરાધક થતા નથી; અને જે આત્માચીને કે પ્રતિક્રમીને
મરણ પામે તે આરાધક થાય છે.^૪

૧. ત્રીજા પુષ્કર દ્વીપની અપ્યમાં આવેલો પર્વત; મનુષ્ય-
દેવની સ્તીમા.

૨. જંબુદ્વીપની અસપાસ પીંટગાદીને આવેલા અને
કોંસામનો અકમલ.

૩. મનુષ્યવંશના સિન્ધુ ઉપર આવેલું વન.

૪. હિંદુઓ ઉપરોક્ત કરવા ને પ્રમાણ છે. તેનો ઉપસાગ
૧૫ દેવ તે નેની અધ્યાત્મના ૮ જગત્ત, પ્રાચલિત અને ત્વાચ)
૧૦ ન ૧૫ દેવ. તે નેન પાંચવની અધ્યાત્મના થઈ નથી.

ગૌં—હે બગવન! જંપાચારણ જંપાચારણ શા માટે કહે છે?

મં—હે ગૌતમ! નિરંતર આઠ આઠ ટંકના ઉપવાસ રૂપી તપકર્મ વડે આત્માને ચિતવતા મુનિને જંપાચારણ નામની સ્તુતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેથી તેને જંપાચારણ કહે છે. તેની યોગ્ય મતિ વિદ્યાચારણ જેવી છે, પણ ફેર એટલો કે વધુ ચપટી રમાડે નેટલામાં તે ૨૧ વાર જંબુદ્વીપને ફરીને ગીધ પાછો આવે છે. વળી તે એક પગલામાં ડુમકવર ૧ દ્વીપમાં જાય, અને ત્યાંનાં ચૈત્યોને વંદી, બીજા પગલામાં નંદીશ્વર દ્વીપમાં જઈ ત્યાંનાં ચૈત્યોને વંદી અહીં પાછો આવે છે અને અહીંનાં ચૈત્યોને વંદે છે. વળી એક પગલામાં તે પાંદુકનમાં જાય, ત્યાંનાં ચૈત્યોને વંદે અને બીજા પગલામાં તે નંદનવનમાં જઈ ત્યાંનાં ચૈત્યોને વંદી અહીં પાછો આવી અહીંનાં ચૈત્યોને વંદે.

—શતક ૨૦, ઉદ્દે ૬

૬૫

ગૌં—હે બગવન! ચૌદ 'પૂર્વ'ને જાણનાર શ્રુતકેવલીર મનુષ્ય એક ધડમાંથી હઝાર ધડાને, એક પટમાંથી હઝાર પટને એમ એક દંડમાંથી હઝાર દંડને કરી દેખાડ્યા સમર્થ છે?

૧. ૧૩મો દ્વીપ.

૨. જંબુદ્વીપી પાણીના સમયમાં કેવલજ્ઞાન સંભવતઃ ન હોવાથી જેમને કેવલજ્ઞાન નથી, પરંતુ જેઓ માત્રમંથો તેા 'પૂર્ણ' રીતે જાણે છે, તેવા.

મં—હે ગૌતમ! ચૌદપૂર્વાએ ‘ઉત્કરિકા’ બેદ વડે બેદાતાં અનંત દ્રવ્યો શક્તિવિશેષ વડે ગ્રહણને યોગ્ય કર્યાં છે, તેથી તે નેમજ્ઞકરવા સમર્થ છે.

વિવરણ : દેશાં વગેરેની પેઠે ટુકડે ટુકડા રૂપ બેદાવાને ‘ખંડબેદ’ કહે છે; કેળાનાં થડ અને અખરખનાં પડનો જે બેદ પડે તે ‘પ્રતરબેદ’; તલ વગેરેના ચૂર્ણ કે થોટની પેઠે પુદ્ગલોના બેદાવાને ‘ચૂર્ણિકાબેદ’ કહે છે; ફૂવાના કાંડાની નરાંડાની પેઠે પુદ્ગલોના બેદાવાને ‘અનુતટિકા’ કહે છે. (અથવા પાંચ શેરડી આદિની જેમ છાલ નીકળવી તે અનુતટિકા બેદ.) અને એરડાં બીજ વગેરેના શીંગ ફૂટીને જે બેદ થાય છે, તે ઉત્કરિકા બેદ. ઉત્કરિકા બેદ વડે બેદાયેલાં દ્રવ્યો છન્ડેકા ઘટ વગેરે પદાર્થોનું નિષ્પાદન કરવાને સમર્થ છે; બીજા બેદ વડે બેદાયેલાં દ્રવ્યો છટ કાર્ય કરવા સમર્થ નથી.—ટીકા.

—સતક ૫, ઉદે ૪

કામ અને ભોગ

૧

ગૌં—હે ભગવન! કામો વિશે પૂછું છું, અને ભોગો વિશે પૂછું છું.

મં—હે ગૌતમ! કામો રૂપી છે. અરૂપી નથી. કામો સચિત્ત પણ છે, અને અચિત્ત પણ છે. કામો જીવ પણ છે અને અજીવ પણ છે. કામો જીવોને હોય છે, અજીવોને નથી હોતા. કામોના બે પ્રકાર છે : શબ્દો અને રૂપો.

હે ગૌતમ! ભોગો પણ રૂપી વગેરે છે; પરંતુ તે ત્રણ પ્રકારના છે : ગંધ, રસ અને સ્પર્શ.

ગૌં—હે ભગવન! જીવો કામી છે કે ભોગી છે?

મં—હે ગૌતમ! જીવો કામી પણ છે અને ભોગી પણ છે. ધ્યાનંદ્રિય અને ચક્ષુની અપેક્ષાએ આ જીવો કામી કહેવાય છે. અને ઘ્રાણ, નિહવા અને અપર્શનિદ્રિયની અપેક્ષાએ જીવો

ભાગી કહેવાય છે. જે હોવાને ચક્ષુ અને શ્રોત્રેન્દ્રિય ન
જાની નથી પણ ભાગી છે.

ગૌ—હે ભગવન્! તેમાંથી કયા હોવા કે
વિશેષાધિક છે?

મ—હે ગૌતમ! કામભાગી હોવા સૌથી ઘોષા
નાકામી-નાભાગી હોવારે તેમનાથી અનંતગણા છે;
ભાગી હોવા તેમનાથી પણ અનંતગણા છે.

—શ્લોક ૭, ૮

૨

ગૌ—હે ભગવન્! કોઈ હઠ્ઠરથ કોઈ પણ દેવ
દેવપણે ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે. તે અત્યારે તો ધીણ
દુર્બલ સરીરવાળો છે; પરંતુ તે ઉત્યાન, કર્મ, બલ,
અને પુરુષકાર-પરાક્રમ વડે વિપુલ એવા બોમ
બોમવવા સમર્થ છે?

મ—હે મૌનમ ' તે ઉત્યાનાદિ વડે કોઈ પણ
એવા બોમ બોમો બોમવવા સમર્થ છે; પરંતુ તેમ
બોમોના ને ત્યાગ કરે છે; તેથી જ ને મહાનિર્ગરાવારે
મહાનિર્ગમ્યથી ફલવાળો થાય છે.

૧. મારનકે તેના ચતુરિન્દ્રિય અને પંચાદ્રિય અ
ભેદ છે.

૨. એણે કે નિષ્ક, તેના અનંત છે.

૩. એ, જે અને વનુ નિદ્રિયવાન નાર નાની છે

૪. . . . .

ને જ પ્રમાણે અવધિજાનરાગાનું પણ મનજું.

ને જ પ્રમાણે ને જ બચમાં તિલ થવાને મોઝ

પરમાવધિજાની માટે પણ સમજજું.

ગૌ—હે બગવન! પૃથ્વીકાચિંકાથી માંડીને વનસ્પતિ-કાચિકા ગુપ્તીના અને મંત્રજ્ઞેશ્વરોમાંના પણ તંમહિમ! જોડીના જે છવે અસંખ્યા એટલે કે મન વિનાના છે, તથા અજ્ઞાની, નદ, અજ્ઞાનાંધકારમાં પ્રવેશ કરેલા તથા અજ્ઞાનરૂપ આવરણ અને મોહમગ્ન વડે દંકાયેલા છે, તેઓ હચ્છાશક્તિ અને જ્ઞાનશક્તિને અબાવે અનિચ્છાપૂર્વક વેદના વેદે છે એમ કહેવાય ?

મ૦—હા ગૌતમ! કહેવાય.

ગૌ—હે બગવન! સમર્થ એટલે કે સંગી હોવા છતાં કોઈ શ્વ અનિચ્છાપૂર્વક વેદનાને વેદે !

મ૦—હા ગૌતમ !

ગૌ—હે બગવન! તેનું શું કારણ ?

મ૦—જેમ જ્ઞેવાની શક્તિવાળો હોવા છતાં અંધકારમાં રહેલા પદાર્થોને પ્રદીપ સિવાય જોઈ શકતો નથી; તેમ જ પાછળ, ઊંચે, નીચે રહેલા પદાર્થોને ખ્યાલ સિવાય જોઈ શકતો નથી; તેમ જ્ઞાનશક્તિ અને હચ્છાશક્તિવાળો પણ અજ્ઞાન દશામાં (તે શક્તિની પ્રરતિને અબાવે) મુખ્યદુઃખનો અનુભવ કરે છે.

૧. પ્રાવાપિતાના સંસાર વિના, મર્મજ છવેના મદ-મુગ્ધાદિમાં પેદા થતા છવે.

ગૌં—હે ભગવન્ ! સમર્થ એટલે કે સંગી પણ તીવ્ર ઇચ્છાપૂર્વક વેદનાને વેદે ?

મં—હા ગૌતમ ! વેદે.

ગૌં—હે ભગવન્ ! તેનું શું કારણ ?

મં—જેમ અસંગી હોવો ઇચ્છા અને જ્ઞાનશક્તિને અભાવે અનિચ્છા અને અજ્ઞાનપૂર્વક મુખદુઃખ વેદે છે; તથા સંગી હોવો ઇચ્છા અને જ્ઞાનશક્તિયુક્ત હોવા છતાં ઉપયોગને અભાવે અનિચ્છા અને અજ્ઞાનપૂર્વક મુખદુઃખ વેદે છે, તેમ સંગી હોવો સમર્થ અને ઇચ્છાયુક્ત હોવા છતાં પ્રાપ્તિના સામર્થ્યને અભાવે માત્ર તીવ્ર અભિલાષથી મુખદુઃખ વેદે છે. જેને સમુદ્રની પાર જવાની શક્તિ નથી; પણ ત્યાં રહેલાં રૂપોનો તીવ્ર અભિલાષ છે, તે તીવ્ર અભિલાષપૂર્વક મુખદુઃખને વેદે છે.

—શતક ૭, ઉકં ૧

પ્રત્યાખ્યાન

૧

ગૌ—હે બગવન ! પ્રત્યાખ્યાન વિશે કહો.

મ—હે ગૌતમ ! (નહીં કરું એવી પ્રતિજ્ઞા૩૫)
પ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારનું છે : મૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાન, અને
ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાન.

૧. તેમાં મૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારનું છે :
સર્વમૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાન, અને દેશમૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાન.

તેમાં સર્વમૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાનના પાંચ પ્રકાર છે :
સર્વ પ્રકારની હિસામાંથી, સર્વ પ્રકારના અસત્યમાંથી,
સર્વ પ્રકારના અશ્વહત્યમાંથી, સર્વ પ્રકારના ઔર્યમાંથી,
અને સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહમાંથી વિરામ પામવું તે.

દેશમૂલગુણ પ્રત્યાખ્યાનના પાંચ પ્રકાર છે :
મૂલ હિસા, અસત્ય, અશ્વહત્ય, ઔર્ય અને
પરિગ્રહમાંથી વિરામ પામવું ૧.

૨. ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાન બે પ્રકારનું છે: સર્વ-ઉત્તર-ગુણ પ્રત્યાખ્યાન, અને દેશ-ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાન.

તેમાં સર્વ-ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાનના ૧૦ પ્રકાર છે: અવિધ્યમાં જે તપ કરવાનું હોય તે પૂર્વે કરવું તે 'અનાગત'; પર્વે કરવાનું તપ પછી કરવું તે 'અતિક્રાન્ત'; એક તપ જે દિવસે પૂરું થાય તે જ દિવસે ખીજું શરૂ કરવું, એ રીતે પ્રત્યાખ્યાનની આદિ અને અંત કોટી મેળવવી તે 'કાદિસંહિત'; નિયમિત દિવસે વિદ્ય આદ્યા છતાં અવશ્ય તપ કરવું, તે 'નિયમિત'; અપવાદપૂર્વક તપ કરવું તે 'સાકાર'; અપવાદ સિવાય તપ કરવું તે 'નિરાકાર'; કાળિયા, ઘર, ચીજ વગેરેનું પરિભાષ કરવું તે 'કૃતપરિભાષ'; ચાર પ્રકારના આદારોના ત્યાગ કરવો તે 'નિરવશેષ'; મુષ્ટિ ઇત્યાદિ મંકેતપૂર્વક તપ કરવું તે 'મંકેત'; અને કાલનું પ્રમાણ કરી તપ કરવું તે 'અદ્દા.'

દેશ-ઉત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાનના જ્ઞાન પ્રકાર છે: દશે દિશામાં અનુક્રમણમાં જ પ્રવૃત્તિની મર્યાદાતપ 'દિગ્વત'; ઉપજોગ-પરિજોગની વસ્તુઓનું પરિભાષ કરવું તે 'ઉપજોગપરિજોગ-પરિભાષ'; નિષ્પ્રયોગન અધર્મવ્યાપરોના ત્યાગ તે 'અનર્થક-નિગમન'; દુષ્કિંતનનો તથા કાપિક વાચિક પાપકર્મોનો નાશ કરી, સત્યના ધારણ કરવારૂપ 'સામાપિક'; દિગ્વતમાં જે મર્યાદા અર્પી દોષ, તેને રાત-દિવસ-પ્રદર પૂરતી વસ્તુ દેશરૂપી તે 'દેશાવશ્યિક' આદમ, ચોરસ, પૂનમ અને

જે જ ક વાંચે છે તે તે ઉપાદ નાહ ત્યા મુખી નમુ

પ્રત્યાખ્યાન

[૪] મોં—હે બગવન! હું પ્રત્યાખ્યાની છે, અપ્રત્યાખ્યાની છે, કે પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની (દેશ પ્રત્યાખ્યાની) છે?

મોં—હે ગૌતમ! હું ત્રણ પ્રકારના છે. મનુષ્યો પણ ત્રણ પ્રકારના છે. પંચેન્દ્રિય નિર્વ્યેા પ્રથમ પ્રકારના રાહિત છે. આકીના વૈમાનિક સુપીના અપ્રત્યાખ્યાની છે. તે ત્રણ પ્રકારોમાં પ્રત્યાખ્યાની સૌથી યોગ્ય છે. પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાન છે અને અપ્રત્યાખ્યાની અનન્યગણ છે. દેશપ્રત્યાખ્યાની પંચેન્દ્રિય નિર્વ્યેા સર્વથી યોગ્ય છે; અને અપ્રત્યાખ્યાની અસંખ્યગણ છે. પ્રત્યાખ્યાની મનુષ્યો સર્વથી યોગ્ય છે; દેશપ્રત્યાખ્યાની સંખ્યાતમગણ છે અને અપ્રત્યાખ્યાની અસંખ્યગણ છે.

—શતક ૧, ઉદ્દે. ૨

૨

ગૌતમ—હે બગવન! જે શ્રમણોપાસકને પૂર્વે અશ્વ-હિંસાનું પ્રત્યાખ્યાન નથી હોતું, તે પડીથી નેનું પ્રત્યાખ્યાન કરે તો કેવી રીતે કરે?

મોં—હે ગૌતમ! અતીતકાલે કરેલ હિંસાને પ્રતિક્રમે (નિન્દે); વર્તમાન હિંસાને સંવર (રોધ) કરે; અને ભવિષ્યની હિંસાનું પ્રત્યાખ્યાન (નહિ કરું એવી પ્રતિજ્ઞા) કરે.

અતીતકાલની હિંસાને પ્રતિક્રમનો તે શ્રમણોપાસક ત્રિવિધ-ત્રિવિધે એટલે કે મન, વાણી અને કાયાથી એ ત્રણ પ્રકારે, તેમજ કરતુ, કરાવતુ કે કરનાગનં અનુમાતિ આપવી—એ ત્રણ પ્રકારે પ્રતિક્રમે, કે પછી ત્રિવિધ-ત્રિવિધે, ત્રિવિધ-એકવિધે, દિવિધ-ત્રિવિધે, દિવિધ-દિવિધે, દિવિધ-એકવિધે.

મનુષ્યોમાં મૂલ્યુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની સર્વથી થોડા છે; ઉત્તરયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની સંખ્યાતમણા છે, અને અપ્રત્યાખ્યાની અસંખ્યમણા છે.

[૨] ગૌ—હે ભગવન! હવે સર્વમૂલ્યુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની છે, દેશમૂલ્યુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની છે કે અપ્રત્યાખ્યાની?

મ—હે ગૌતમ! ત્રણે પ્રકારના છે. નારકો અપ્રત્યાખ્યાની જ છે; પંચેન્દ્રિય તિર્થંચો દેશમૂલ્યુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની અને અપ્રત્યાખ્યાની છે. મનુષ્યો ત્રણે પ્રકારના છે; અને વાનસ્પત્યંચો તિર્થંચો અને વૈમાનિકો અપ્રત્યાખ્યાની જ છે.

તે ત્રણ વર્ગોમાંથી સર્વમૂલ્યુષ્ય સર્વથી થોડા છે; દેશમૂલ્યુષ્ય અસંખ્યમણા છે, અને અપ્રત્યાખ્યાની અનંતમણા છે. હવે, પંચેન્દ્રિય તિર્થંચો અને મનુષ્યનાં અપ્રત્યાખ્યાની જન્મ પહેલાં દંડકની પેઠે જાણવાં; પરંતુ સર્વ થોડા પંચેન્દ્રિય તિર્થંચો દેશમૂલ્યુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની અને અપ્રત્યાખ્યાની પંચેન્દ્રિય તિર્થંચો અસંખ્યમણા અને અપ્રત્યાખ્યાની અનંતમણા.

[૩] ગૌ—હે ભગવન! હવે સર્વઉત્તરયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની છે, દેશઉત્તરયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાની છે કે અપ્રત્યાખ્યાની?

મ—હે ગૌતમ! તેઓ ત્રણે પ્રકારના છે. પંચેન્દ્રિય તિર્થંચો અને મનુષ્યો એ પ્રમાણે છે. આકાશ વૈમાનિકો અપ્રત્યાખ્યાની છે. તે ત્રણ પ્રકારનાં જન્મ પહેલાં પ્રથમ દંડક પ્રમાણે જાણવાં (મનુષ્યો મુખી).

આતોચના, પ્રાયશ્ચિત્ત અને તપ

૧

[પ્રમાદ વગેરેથી કાંઈ દોષ થાય તો તેને ગુરુ સમક્ષ નિખાલસ ભાવે પ્રકટ કરવો તે 'આતોચના'. થયેલ જૂલનો અનુતાપ કરી તેથી નિવૃત્ત થવું, અને નરી જૂલું ન કરવા સાવધાન થવું તે 'પ્રતિક્રમણ'. પ્રમાદજનિત દોષોનું શોધન કરવા કરવામાં આવતી ક્રિયા તે 'પ્રાયશ્ચિત્ત'. અને પ્રમાદાદિને ક્ષીણ કરવા વાસ્તે જોઈતું આધ્યાત્મિક બળ કેળવવા શરીર-દ્રવિય-મનને ને ને તાપણીમાં તપાવાય તે 'તપ'. તેમાં પ્રથમ, દોષ-પ્રતિસેવના-સંયમભંગ કયા કયા થાય તે વિષેના પ્રશ્નથી માંડીને તપ સુધીના પ્રશ્નો છે.]

હે ભગવન! પ્રતિસેવના એટલે કે સંયમનો ભંગ ન થાય છે!

એકવિધ-ત્રિવિધે, એકવિધ-દ્વિવિધે, ૩ એકવિધ-એકવિધે પ્રતિક્રમે.

એ જ પ્રમાણે વર્તમાન હિંસાનો રોધ કરનારો પણ ઉપર જણાવેલ ૪૯ પ્રકારે રોધ કરે; તે જ પ્રમાણે અનામત હિંસાનું પ્રત્યાખ્યાન કરતો પણ ૪૯ પ્રકારે કરે. તે જ પ્રમાણે અસત્ય, ચોરી, નૈયુન, અને પરિગ્રહનું પણ સમગ્રતું.

—શતક ૮, ઉદે. ૫

૩

ગૌતમઃ—હે ભગવન્ ! હવે પ્રત્યાખ્યાનને જાણે છે, અપ્રત્યાખ્યાનને જાણે છે કે પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનને જાણે છે ?

નઃ—હે ગૌતમ ! જે પંચેન્દ્રિયો છે તે ત્રણેને પણ જાણે છે, જાણીના હવે પ્રત્યાખ્યાનને જાણતા નથી. (અપ્રત્યાખ્યાનને જાણતા નથી, અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનને પણ જાણતા નથી.)

ગૌઃ—હે ભગવન્ ! હવેનું આયુષ્ય પ્રત્યાખ્યાનથી અધાય છે, અપ્રત્યાખ્યાનથી અધાય છે કે પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનથી અધાય છે ?

નઃ—હે ગૌતમ ! હવે અને વૈમાનિકો ત્રણેથી અધાપેષા આયુષ્ય વાગ્યા છે. જાણીના અપ્રત્યાખ્યાનથી અધાપેષા આયુષ્ય વાગ્યા છે.

—શતક ૮, ઉદે. ૧

૧. અપ્રત્યાખ્યાનના અધાપેષા આયુષ્ય વાગ્યા છે. ૨. પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનના અધાપેષા આયુષ્ય વાગ્યા છે. ૩. પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનના અધાપેષા આયુષ્ય વાગ્યા છે.

આલોચના, પ્રાયશ્ચિત્ત અને તપ

૧

[પ્રમાદ વગેરેથી કાંઈ દોષ થાય તો તેને યુક્ત સમજી નિખાલસ બાવે પ્રકટ કરવો તે 'આલોચના'. થયેલ જૂલનો અનુતાપ કરી તેથી નિવૃત્ત થવું અને નવી જૂલ ન કરવા સાવધાન થવું તે 'પ્રતિક્રમણ'. પ્રમાદગ્રનિત દોષોનું શોધન કરવા કરવામાં આવતી ક્રિયા તે 'પ્રાયશ્ચિત્ત'. અને પ્રમાદાદિને દૂરથી કરવા વાસ્તે બેઠકનું આધ્યાત્મિક બળ કેળવવા શરીર-દ્રવિય-મનને ને ને તાપણીમાં તપાવાય તે 'તપ'. તેમાં પ્રથમ, દોષ-પ્રતિસેવના - સંયમભંગ કયા કયા નિમિત્તે થાય તે વિષેના પ્રશ્નથી માંડીને તપ સુધીના પ્રશ્નો આ પ્રકરણમાં છે.]

ગૌ. — હે ભગવન! પ્રતિસેવના એટલે કે સંયમનો ભંગ થાય કયાં કારણથી થાય છે?

મં—હે ગૌતમ! પ્રતિસેવના દશ પ્રકારની કહી છે :

૧. દર્પ-અહંકારથી થતી; ૨. પ્રમાદથી^૧ થતી; ૩. અનાભાગ-અજ્ઞાનથી થતી; ૪. આતુરતા એટલે^૨ કે જૂન-નરસનું વ્યાકુળપણું, - તેને લીધે થતી; ૫. આપત્તિથી^૩ થતી; ૬. સંકાર્ણતા-સંકટકાલથી થતી; ૭. સહસાકાર - આકસ્મિક^૪ ક્રિયાથી થતી; ૮. બયથી થતી; ૯. પ્રદ્રેપ - ક્રોધાદિ ક્ષાયોથી થતી; અને ૧૦. વિમર્શ - શંકાકાદિની પરીક્ષા કરવાથી થતી.

યથેલા દોષની ગુરુ આગળ નિખાલસ કબૂલાત કરી નિર્મલ્યે. તે આશ્વાસનાના નીચે પ્રમાણે દશ દોષો છે :

૧. ગુરુને પ્રસન્ન કરીશું તો સહેલું પ્રાયશ્ચિત્ત આપશે એમ માની એવાદિથી તેમને પ્રસન્ન કરી પછી તેમની પાસે દોષની આશ્વાસના કરવી. ૨. તદ્દન નાનો અપરાધ અભાવવાથી આચાર્ય થોડું પ્રાયશ્ચિત્ત આપશે એમ અનુમાન કરી પોતાના અપરાધનું સ્વતઃ આશ્વાસન કરવું. ૩. જે અપરાધ આચાર્યોદિક જોયો હોય તેનું જ આશ્વાસન કરવું. ૪. માત્ર મોટા અનિવારોનું જ આશ્વાસન કરવું. ૫. 'જે મુદ્દમ અનિવારોનું આશ્વાસન કરે, તે સ્થૂલનું કેમ ન કરે', એવો આચાર્યનો વિચાર ઉત્પન્ન કરવા મુદ્દમ મુદ્દમ અનિવારોનું આશ્વાસન કરવું. ૬. ધણી શરમ આવવાને

૧. ખયવાન, વિષયજ્ઞાન, કષાય, નિદ્રા અને વિષયાર્થ.

૨. નિરોધ અજ્ઞાતિ ન મનમાં, જનક વગેરે સ્વયમ્માં આવી પડે. ૩. દુઃખ સહ્યો, અને મેનદિપ્ત.

૪. એવું વિચાર થવું જોઈ પડે. ૫. ના ને પાને ૬. ૭. ૮. ૯. ૧૦.

૧. ન સાંભળે તેમ આશ્લેષન કરવું. ૨. બ્રાહ્મણે
વરા ખૂબ તોરથી બોલીને આશ્લેષન કરવું. ૮. એક
તેયારની પજા ગુરુએ આગળ આશ્લેષના કરી,
ફે ન જાણના (અંગીતાર્ય) ગુરુ પાસે આશ્લેષના
૧૦. જે દોષનું આશ્લેષન કરવાનું હોય તે દોષ
આત્માર્પ પાસે તેનું આશ્લેષન કરવું.

નીચેના દસ ગુણગણો પોતાના દોષની કખૂલાત કરવાને
છે : ૧. ઉત્તમ જ્ઞતિવાળો (કારણ કે જ્ઞતિવાન પુરુષ
અકૃત્ય કરે જ નહીં; અને કયું હોય તેની ભણે પ્રકારે
પના કરે.) ૨. ઉત્તમ કુળવાળો (અંગીકૃત પ્રાયશ્ચિત્ત
કરે તે માટે.) ૩. વિનયવાન. ૪. જ્ઞાનવાન
કૃત્ય વિજ્ઞાનને જાણે તે માટે.) ૫. દર્શનસંપન્ન
શ્રિષ્ઠી થતી શુદ્ધિમાં શ્રદ્ધાવાળો.) ૬. ચારિત્રસંપન્ન.
માવાળો (ગુરુનો હપકો સહન કરે માટે.) ૮. દાનત
ધ્યેયને વશ રાખવાની ટેવવાળો.) ૯. અમાયી (કપટરહિત.)
અપશ્ચાત્તાયી (આશ્લેષના લીધા પછી પસ્તાવો ન
રે.)

નીચેના આઠ ગુણો વાળો સાધુ આશ્લેષના આપવાને
છે : ૧. આચારવાન (જ્ઞાનાદિ આચારવાળો). ૨.
હારવાન (જલ્પાવેલ અતિચારોને મનમાં ધારણ કરનારો). ૩.
હારવાન (આગમ શ્રુતાદિ પાંચ પ્રકારના વ્યવહારવાળો) ૧.
અપત્રીડક (શિષ્યની શરમ દૂર કરાવનાર). ૫. પ્રકુર્વક
શ્રિષ્ઠ આપીને અતિચારોની શુદ્ધિ કરાવવાને સમર્થ).

૧. જુઓ આ પછીનું પ્રકરણ ૧૪ મું.

૬. અપરિસ્તાવી (જણાવેલ અતિચારોને બીજાને સંબજાવનાર). ૭. નિયોપક (અસમર્થ શિષ્યને ધીમે ધીમે આપેલું પ્રાયશ્ચિત્ત પાર કરાવનાર) ૮. અપાયદર્શી (આકોચન નહિ હોવામાં પરજોડનો ભય દેખાડનાર).

સાધુની 'સમાચારી'—સમ્યક્આચાર દશપ્રકારે કહેલ છે : ૧. દષ્ટાકાર—એટલે કે અન્ય સાધુને કોઈ કાર્ય ખોટું વિનંતિ કરવાની હોય અને તે કબૂલ કરે તો અનેએ દષ્ટાકારે કહેવો તે. (એટલે કે તમારી મરજી હોય તો કરો, તથા તમારી મરજી હોય તો કરું, એમ કહેવું, તે.) ૨. મિથ્યાકાર—પોતાનાથી વિપરીત આચરણ થઈ જાય, તો 'એ દુષ્ટ મિથ્યા થાઓ' એમ સમજી મિથ્યાકાર કહેવો તે. ૩. તથાકાર—ગુરુએ આપેલા ઉત્તરને 'તમે કહેલું જરાજર છે' એમ કહેવું તે. ૪. આવશ્યકા—અપાસરામાંથી જહાર આવશ્યક કાર્ય નિમિત્તે જાય તે. ૫. જહારથી પાછા અપાસરામાં પ્રવેશ કરનાર (કુપ્રવૃત્તિઓનો નિગેધ કરતાં) 'નૈવેધિપ્તી' કહેવું તે. ૬. આશ્રમજ્ઞા—અનાટ કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરતા પહેલાં ગુરુને પૂછવું તે. ૭. પ્રતિશ્રમજ્ઞા—ગુરુએ પૂર્વે નિર્ણય કરેલ કાર્યમાં પ્રવેશનવચાન પ્રવૃત્તિ કરવી પડે, તો ફરી પૂછવું તે. ૮. આજ્ઞા—પોતા આજ્ઞામાં અનુપાનાદિમાં આજ્ઞાના સાધુએ આનવજ્ઞા કરવું તે. ૯. નિમંત્રણ—આદાર લાવનાર સાધુએ નિમંત્રણ કરવું, કે 'તમારે માટે આજ્ઞા કરી છે'—૧૦. ઉપનિષદ—ગાનાદિ નિમિત્તે જ્ઞાન-અર્જન કરી, વિવિધ અવજ્ઞાન પૂજા ગુરુનો આશ્રમ કરેલો તે.

પ્રાયશ્ચિત્તના ૧૦ પ્રકાર છે : ૧. 'આલોચના' — એટલે કે માત્ર 'આલોચના' કરવાથી મુક્ત થવાય તેવું. ૨. 'પ્રતિક્રમણ' — એટલે કે, 'ફરી નહીં કરું' એમ કહેવામાયથી મુક્ત થવાય તેવું. ૩. 'મિત્ર' — આલોચના અને પ્રતિક્રમણથી મુક્ત થવાય તેવું. ૪. 'વિવેક' — જૂલથી સંદોષ આધારાદિ આવી મયાં હોય તેા માત્ર તેના વિવેક એટલે કે ત્યાગથી મુક્ત થવાય તેવું. ૫. 'વ્યુત્સર્ગ' — એટલે કે કાપચંદ્રનો રોધ કરી પાન કરવાથી મુક્ત થવાય તેવું. ૬. 'તપ' — એટલે કે ઉપવાસ વગેરે તપથી મુક્ત થવાય તેવું. ૭. 'હંદ' — એટલે કે, દોષ પ્રમાણે દિવસ, પક્ષ, માસ કે વર્ષની પ્રવૃત્તિ પટાકવાથી મુક્ત થવાય તેવું. ૮. 'મૂલ' — એટલે કે, તપ વ્રતપર્યાયનો હંદ કરી ફરી 'મૂલ' મહાવ્રત લેવાથી મુક્ત થવાય તેવું. ૯. 'અનવરથાપ્ય' — એટલે કે અમુક પ્રકારનું વિસિષ્ટ તપ ન કરે, ત્યાં મુધી મહાવ્રત કે વેસમાં રચાથી ન ચકાય તેવું. અને ૧૦. 'પારાંચિતક' — એટલે સાધ્વી, રાજરાણી ઇત્યાદિના શીલબંગરૂપ મહાદોષ કરનારા આચાર્યને ૮ વેસ અને ક્ષેત્રનો ત્યાગ કરી છ માસથી તે બાર વર્ષ તપના બે પ્રકાર છે : બાહ્ય અને આભ્યન્તર.

૧. બેસવા બેઠવાને પણ અશક્ત થઈ જાય ત્યાં મુધીનું.
૨ ઉપાધ્યાયને નવમા પ્રાયશ્ચિત્ત મુધી હોય છે અને માન્ય સાધુને આઠમા મુધી હોય છે. ન્યા મુધી ચૌદ પૂર્વ-ધોના ભણકાર અને પ્રથમ પ્રકારના ચારીરિક બાંધાવાળાઓ છે, ત્યાં મુધી દસ પ્રાયશ્ચિત્ત હોય છે.

આજીવન તપના છ પ્રકાર છે : (૧) અનશન-આહાર ત્યાગ; (૨) બેનોદરી-કંઈકે આહાર શ્રેણી ને (૩) બિદ્યાત્યાગ; (૪) રસત્યાગ; (૫) કામક્રોધ-ચરીત્રને આપવું ને, અને (૬) પ્રતિસંલીનતા-એટલે કે ઇદ્રિયક્રાંતિનું નિવૃત્ત.

નિવેશ.
૧. તેમાં અનશનના બે પ્રકાર છે : (અ) ધર્મશિ-
એટલે કે અમુક કાળ સુધી આહારત્યાગ; અને (આ) પાતકશિ-
-એટલે કે જીવનપર્યંત આહારત્યાગ.

(અ) ધત્વરિત્ત અનશન, ચતુર્થબક્ત * - એક ઉપવાસ.
પદ્મબક્ત - એ ઉપવાસ, અષ્ટમબક્ત - ત્રણ ઉપવાસ.
દશમબક્ત - ચાર ઉપવાસ, દ્વાદશબક્ત - પાંચ ઉપવાસ.
ચતુર્દશબક્ત - છ ઉપવાસ, પદ્મના ઉપવાસ, માસના ઉપવાસ.
મેનાસના - એમ છ માસના ઉપવાસ મુધી અનેક પ્રકારનું છે.

(આ) વાત્સલ્યિકના બે પ્રકાર છે : પાદ્મોપગમન અને બ્રહ્મપ્રત્યાખ્યાન. પાદ્મોપગમન, જેમાં સર્વ દેશનો અન્યની નેવાનો ત્યાગ કરી નિમેષ પડી રહેલાનું હોય તેના બે પ્રકાર છે : જેમાં મૃતસરીર ઉપાસનાદિ અને જ્યાં જાડવાનું હોય તે 'નિર્દારિમ્' અને જેમાં જ્યાં જાડવાનું ન હોય - એટલે એવે સ્થળે જ જાંગલ તરેરે દેવાના કયો હોય, તે 'અનિર્દારિમ્.'

• ଏହାଙ୍କର ନାମ 'ସି' ଏବଂ ତାଙ୍କର ପିତା 'ସି' ଥିବା
 ତାଙ୍କର ନାମ 'ସି' ଏବଂ ତାଙ୍କର ପିତା 'ସି' ଥିବା
 ଏବଂ ତାଙ୍କର ନାମ 'ସି' ଏବଂ ତାଙ୍କର ପିତା 'ସି' ଥିବା
 ଏବଂ ତାଙ୍କର ନାମ 'ସି' ଏବଂ ତାଙ୍କର ପିତା 'ସି' ଥିବା

૨. ધનોદરિકાના બે પ્રકાર છે. (અ) દ્વ્યર્થનોદરિકા, અને (આ) બાવર્થનોદરિકા.

(અ) તેમાં દ્વ્યર્થનોદરિકા બે પ્રકારની છે : ઉપકરણ-ધનોદરિકા અને બક્ષાપાનદ્વ્યર્થનોદરિકા.

તેમાં ઉપકરણદ્વ્યર્થનોદરિકાના ત્રણ પ્રકાર છે : એક તત્ત્વ. એક પાત્ર અને સાધુઓએ ત્યાગ કરેલાં (તત્ત્વ પાત્ર સિવાયનાં) ઉપકરણોનો ઉપભોગ કરવો તે. બક્ષાપાનદ્વ્યર્થનોદરિકાના પ્રકાર પા. ૬૮ ઉપર વર્ણ્યાવેલા અધ્યાપાદારીથી પ્રકાશરત્ત્વોદ્ધ સુધીના પ્રકારો મુગ્ધ જાણવા.

(આ) બાવર્થનોદરિકા અનેક પ્રકારની છે : જેમકે કોપ માંડા કરવો, જોખ ઓછો કરવો, અધ્ય બોલવું, પીમે લેવું, ત્રયા પ્રલાપ ન કરવો ઇત્યાદિ.

૩. બિદ્યાત્રયાં તેને લગતા વિવિધ નિયમો મુગ્ધ માને તે પ્રકારની છે. તે નિયમો જોવા કે, બિદ્યામાં અમુક ચાલને જ પ્રદક્ષ્ય કરવી; કે અમુક ક્ષેત્રમાંથી જ બિદ્યા લેવી, વગેરે. ૧

૪. રસપરિત્યાગ એટલે કે ધૃતાદિ વિકારક પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો, સ્નિગ્ધ રસવાળું બોજન ન કરવું, લૂખો આહાર કરવો વગેરે.

૫. કાયક્લેશ એટલે કે શરીરચેષ્ટાનો ત્યાગ કરી જીભા રહેવું. વિવિધ આસનોએ બેસવું વગેરે. ૨

૧. જુઓ ઔપપાતિકસૂત્ર ૫. ૩૮, ૨.
૨. જુઓ ઔપપાતિકસૂત્ર ૫. ૩૯, ૨.

૧. પ્રતિસંલીનતા ચાર પ્રકારની છે : (૧) દષ્ટિએનો^૧ નિગ્રહ કરવો, (૨) કપાથોનો^૨ નિગ્રહ કરવો; (૩) મન-વાર્તા^૩ કાયાના^૪ વ્યાપારોનો નિગ્રહ કરવો; અને (૪) સ્ત્રી-પુત્ર અને નૃસિંહ સિવાયની વસતતમાં નિદ્રોપ શયનાદિ ઉપકરણોનો ન્યીકાર કરી રહેવું.

આખ્યંતર તપ છ પ્રકારનું છે : (૧) પ્રાયશ્ચિત્ત (૨) વિનય (૩) વૈયાકૃત્ય (૪) રવાધ્યાય (૫) ધ્યાન અને (૬) વ્યુત્સર્ગ.

(૧) પ્રાયશ્ચિત્તના ૧૦ પ્રકાર આગળ (પા. ૧૪૫ કુંવરો) આવી ગયા છે.

(૨) વિનયના સાત પ્રકાર છે : જ્ઞાનનો, દર્શનનો, મારયનો, મનનો, વચનનો, કાવ્યનો અને શોષોપચારનો.

તેમાં જ્ઞાનનો વિનય, જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર મુજબ પાંચ પ્રકારનો છે.

દર્શનનો વિનય બે પ્રકારનો છે : શુશ્રૂષાવિનય અને અનાયાનનાવિનય. શુશ્રૂષાવિનય, સત્કાર કરવો, તત્ત્વજ્ઞાન વગેરે અનેક પ્રકારનો છે. અનાયાનના વિનયના ત્રણ પ્રકાર છે : અરિદતાની, અરિદતાએ કહેલા ધર્મની, આચાર્યનો^૫ દેવાપાપોની, ન્યવિરોની, કૃત્રની, મખની, સંધની^૬, વિષાદની^૭.

૧ કુંવરો પા. ૧૪૫.

૨ ક. વ, મન, મ. વ, લો. મ.

૩ કુંવરો નીતિ, મનમાં પૂર્વજ્ઞાન થઈ, કા. ૧૪૫ ક. ૧૪૬
૪ ક. ૧૪૫ નીતિ, નિદ્રોપ થઈ આશીન અને પ્રશીન નીતિ.

૫ ક. ૧૪૫ નીતિ, નિદ્રોપ થઈ આશીન અને પ્રશીન નીતિ.

૬ ક. ૧૪૫ નીતિ, નિદ્રોપ થઈ આશીન અને પ્રશીન નીતિ.

૭ ક. ૧૪૫ નીતિ, નિદ્રોપ થઈ આશીન અને પ્રશીન નીતિ.

અન્યપ્રાપરિહિત, મનિજ્ઞાનથી માંડીને કેવળજ્ઞાન સુધીનાં પાંચ જાતનાં, તથા ઉપર જણાવેલ ૧૫ની બાકી તેમ જ અદ્વૈતાન તથા એ જ પદ્ધતિનું મુદ્દાસ્થાપન.

ચારિત્રવિનય સામાયિકથી માંડીને વધારાના સુધીનાં પાંચ ચારિત્રાના પ્રકાર મુજબ પાંચ પ્રકારનો છે. મનનો વિનય એ પ્રકારનો છે : પ્રશન્ન મનવિનય, અને પ્રશન્ન મનવિનય.

પ્રાપરિહિત, ક્રોધાદિરિહિત, કાચિટ્ટા આદિ ક્રિયામાં ક્રિયાસ્થિરિહિત, ઝાકાદિ ઉપક્રમેશ્વરિહિત, આસવરિહિત, સ્વપરને આપાત ન કરનાર અને છવેતે બધ ઉત્પન્ન ન કરનાર એમ જ્ઞાન પ્રકારના મનરૂપ પ્રશસ્ત મનવિનય સાત પ્રકારનો છે. તેનાથી કલ્પકા સાત પ્રકારના મનરૂપ અપ્રશસ્ત મનવિનય પણ સાત પ્રકારનો છે.

વચનવિનયના એ પ્રકાર છે : પ્રશસ્ત વચનવિનય, અને અપ્રશસ્ત વચનવિનય. તેમના સાત સાત પ્રકાર પણ મનવિનય મુજબ જણાવ્યા.

કાયવિનયના એ પ્રકાર છે : પ્રશસ્ત કાયવિનય, અને અપ્રશસ્ત કાયવિનય. પ્રશસ્ત કાયવિનય સાત પ્રકારનો છે : સાવધાનતાપૂર્વક જરૂં, સ્થિતિ કરવી, બેસવું, આજોડવું, ઉલ્લંઘન કરવું, વધારે ઉલ્લંઘન કરવું, અને બધી ઇચ્છિયાની

૧ જુઓ આનંદ પા. ૨૭, ટિ. નં ૩.
૨. જુઓ આનંદ પા. ૫૨ તથા ૭૦.

પ્રવૃત્તિ કરેલી. તેનાથી કલટા એવા સાત અપ્રશસ્ત કામ-
વિનય છે.

લોકોપચારવિનયના સાત પ્રકાર છે : ગુરુ ગૌરે
વડીલવર્ગની પાસે રહેવું, તેમની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવું, કામની
મિદ્ધિ માટે હેતુઓની સવડ કરી આપવી, કરેલા ઉપકારોના
બદલો દેવો, રોગીઓની સંભાળ રાખવી, અવસરોગિત
પ્રવૃત્તિ કરવી, અને સર્વે કાર્યોમાં અનુકૂળપણે વર્તવું.

૩. વૈયાટન્ય (સેવા)ના દશ પ્રકાર છે : (૧) અને
આચાર પ્રદર્શ કરાવનાર) આચાર્યનું, (અધ્યાપક)
ઉપાધ્યાયનું, (ગૃહ અને વડીલ એવા) સ્થવિરનું, તપસ્વીનું,
રોગીનું, (નવા પ્રાથમિક શિષ્ય) શૈક્ષનું, (એક આચાર્યના
શિષ્યોના પરિવારરૂપ) કુલનું, (સાથે અધ્યયન કરના
સાધુઓના સમૂહરૂપ) ગણનું, સંઘનું, અને સાધર્મિકનું.

૮. સ્વાધ્યાયના પાંચ પ્રકાર છે : વાચના (અધ્યયન),
પ્રવચના, પુનરાવર્તન, ચિંતન અને ધર્મકથા.

૫. ધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે : આર્ત, રોગ, ધર્મ અને
મુક્તિ.

આર્તધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે : અનિદ વસ્તુની પ્રાપ્તિ
થતાં તેના અરિઓનું ચિંતન કરવું, દુઃખ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતાં
તેના અરિઓનું ચિંતન કરવું, રોગાદિ દુઃખ પ્રાપ્ત થતાં તેના
અરિઓનું ચિંતન કરવું, અને શ્રીનિ ઉત્પન્ન કરનાર કમ-
નના રીતની પ્રાપ્તિ થતાં તેના અરિઓનું ચિંતન કરવું.
અન્ય અધ્યાયનના ચાર પ્રકાર છે : આર્તધ્યાન, રોગધ્યાન, ધર્મધ્યાન, અને મુક્તિધ્યાન.

ધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે: દિસા સંજયી નિરંતર
અસત્ય સંજયી નિરંતર ચિંતન, ગૌરવ સંજયી
ચિંતન, અને ધન-વચ્ચેના સંરક્ષણ સંજયી નિરંતર
સૌન્દર્યધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે: દિસા વચ્ચેની નદિ
પ દોળા, દિસા વચ્ચેમાં પ્રવૃત્તિ કરવાપ દોળા,
અધર્મમાં ધર્મજીવિથી પ્રવૃત્તિ કરવાપ દોળા, અને
ત પાપનો પશ્ચાત્તાપ ન કરવાપ દોળા.

ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે: આત્માવિચય - જેમાં
જનો નિર્ણય છે એવું ચિંતન; અપાપવિચય - રાગ-
ન્ય અનર્થો સંજયી ચિંતન; વિપાકવિચય - કર્મના ફળ
ચિંતન, અને સંરક્ષણવિચય - શોક-હીપ-સમુદ્ગાદિના
સંજયી ચિંતન. ધર્મધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે:
ચિ - જિનોપદેશમાં રુચિ; નિસર્ગરુચિ - અભાવથી
રુચિ; મુત્તરુચિ - શાસ્ત્રાભ્યાસથી તત્ત્વરુચિ; અને
રુચિ - દ્વાદશ અંગમયોના સંવિસ્તર અવમાદનથી
ધર્મધ્યાનના ચાર આલંબન છે: વાચના (અધ્યયન),
ચિંતના, પરિવર્તન (પુનરાવર્તન) અને ધર્મકથા.
નની ચાર ભાવનાઓ છે: એકત્વભાવના,
ભાવના, અશરણુભાવના અને સંસારભાવના.*

મુક્તધ્યાનના ચાર પ્રકાર છે: (અ) પૃથક્ત્વ-ચિત્ક-
ર - એટલે કે જેમાં, 'ચિત્ક' અર્થાત્ પૂર્વમયો અનુભવ

* એમના વિસ્તાર માટે જુઓ આ માળાનું 'યોગ', 'અ'

વિષે વિચાર; પ્રત્યેક ક્ષણે વસ્તુઓમાં ધન વિપરિણામ વિષે વિચાર; સંસારના અશુભપણા સંબંધે ચિંતન અને દિલાહિ-
ત્વ અનુભવોના વિચાર.

(૧) ન્યુત્સર્ગ (અસંગપાત્ર-ત્યાગ) ના બે પ્રકાર છે : ક્ષયન્યુત્સર્ગ, અને આવન્યુત્સર્ગ. તેમાં ક્ષયન્યુત્સર્ગના ચાર પ્રકાર છે : નાશન્યુત્સર્ગ, સ્તરીરન્યુત્સર્ગ, ઉપશિ-
(સાધનસામગ્રીનો) ન્યુત્સર્ગ અને આદારપાપીનો ન્યુત્સર્ગ.

આવન્યુત્સર્ગના ત્રણ પ્રકાર છે : કાયાન્યુત્સર્ગ, સંસાર-
ન્યુત્સર્ગ અને કર્મન્યુત્સર્ગ. કાયાન્યુત્સર્ગના ચાર પ્રકાર છે :
ક્રોધ, માન, માયા અને જ્ઞાનનો એ પ્રમાણે. સંસારન્યુત્સર્ગના
ચાર પ્રકાર છે : નૈરયિક નિર્યસ, મનુષ્ય અને દેવના સંસારનો
ન્યુત્સર્ગ, કર્મન્યુત્સર્ગના પણ ગાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મ
સુદૃઢ આઠ પ્રકાર છે.

— ચતુક ૨૫, ઉદ્દે. ૭

૨

જો ભિક્ષુ કોઈ એક અકૃત્યરથાનને સેવીને તે અકૃત્ય-
રથાનનું આલોચન તથા પ્રતિક્રમણ કયો વિના મરણ પામે,
તો તેને આરાધના^૧ થતી નથી; પરંતુ તે અકૃત્યરથાનનું
આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કરીને મરણ પામે, તો તેને
આરાધના થાય છે. વળી કદાચ કોઈ ભિક્ષુએ અકૃત્યરથાનનું
પ્રતિસેવન કયું હોય; પછી તેના મનમાં વિચાર થાય કે,
‘આ આંતકાળને સમયે તે અકૃત્યરથાનનું આલોચન

૧. જુઓ પા. ૩૨, નોંધ ૧.

કરીશ, તથા તપશ્ચ પ્રાયશ્ચિત્તનો રીતીકાર કરીશ'; ૫૨:
 ત્યાર પછી તે ભિક્ષુ તે અદૃત્યરથાનનું આશ્વાયન કે પ્રતિક્રમ
 કર્યા વિના મરણ પામે, તો તેને આરાધના થતી નથી; અં
 જો તે ભિક્ષુ આશ્વાયન અને પ્રતિક્રમણ કરીને મરણ પામે
 તો તેને આરાધના થાય છે. વળી કોઈ ભિક્ષુ કોઈ અદૃત્ય
 ધ્યાનનું પ્રતિભંવન કરી, મનમાં એમ વિચારે
 'અમળેપાસકો પણ મરણ પામી કોઈ દેવલોકમાં જ દેવપત્ને
 ઉત્પન્ન થાય છે, તો શું હું નહીં થાઉં?', તથા એમ વિચારી
 આશ્વાયનાદિ કર્યા વિના જ તે મરણ પામે, તો તેને આરાધના
 થતી નથી.

—શ્લોક ૧૦, ઉદ્દેશ ૨.

કેટલીક વ્યાખ્યાઓ

વ્યવહાર

વ્યવહાર એટલે મુમુક્ષુની પ્રવૃત્તિ. તેનું કારણ જે જ્ઞાન-
પદ્ધતિ વ્યવહાર કહેવાય છે.

ગૌતમ—હે ભગવન્! વ્યવહાર કેટલા પ્રકારનો છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! વ્યવહાર પાંચ પ્રકારનો છે :

૧. આગમવ્યવહાર; ૨. શ્રુતવ્યવહાર; ૩. આજ્ઞાવ્યવહાર;
ધારણાવ્યવહાર; અને ૫. શ્રુતવ્યવહાર. તે પાંચ પ્રકારના
વ્યવહારમાં જેની પાસે જે પ્રકારે આગમ^૧ હોય, તે પ્રકારે
જે આગમથી વ્યવહાર ચલાવવો. જે આગમ ન હોય તે
ની પાસે જે શ્રુત^૨ હોય તે શ્રુત વડે વ્યવહાર ચલાવવો.

૧. કેવલજ્ઞાન, મનઃપર્યવજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, ૧૪ પૂર્વશ્રંગ,
૧૫ પૂર્વશ્રંગ અને ૧૬ પૂર્વશ્રંગ—આ જ્ઞાનો આગમ કહેવાય છે.

૨. આચારરૂપ વગેરે (શ્રુતિ) શ્રુત કહેવાય.

કરીશ, તથા તપઃપ્રાપ્તિનો સ્વીકાર કરીશ'; પરંતુ ત્યાર પછી તે બિંદુ તે અદૃત્યસ્થાનનું આશ્વાયન કે પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના મરણ પામે, તો તેને આરાધના થતી નથી; અને જે તે બિંદુ આશ્વાયન અને પ્રતિક્રમણ કરીને મરણ પામે, તો તેને આરાધના થાય છે. વળી કોઈ બિંદુ કોઈ અદૃત્યસ્થાનનું પ્રતિગેવન કરી, મનમાં એમ વિચારે કે, 'શ્રમણોપાસંકા પશ્ય મરણ પામી કોઈ દેવલોકમાં જ દેવપદ્મ કિંપમ થાય છે, તો શું હું નહીં થાઉં?', તથા એમ વિચારી આશ્વાયનાદિ કર્યા વિના જ તે મરણ પામે, તો તેને આરાધના થતી નથી.

—શ્લોક ૧૦, ઉદ્દેશ ૨.

યગ્યથી ચેતનાનો પ્રશ્ન થયો ને. અને ૨. નોદનીયમંત્રના ઉદયથી હપેક્ષો—એટલે કે અત્યંત નવ માનવાગ્રપ આ તત્ત્વને અત્યંત માનવાગ્રપ; તથા વિવિધાદિનું સ્વરૂપ માનવાગ્રપ અગ્નિનીની જે કે તેમાં ને તેમાં પ્રવૃત્ત થવાગ્રપ; તથા કામાવેશથી દિવાદિતનું બાન બહી નવાગ્રપ.

—શ્લોક ૧૮, ઉકં ૨

૩

પ્રત્યનીક

પ્રત્યનીક એટલે વિરોધી અથવા દ્વેષી. રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે.

ગૌ—હે ભગવન! ગુરુઓની અપેક્ષાએ કેટલા પ્રત્યનીક છે ?

મં—હે ગૌતમ! ત્રણ પ્રત્યનીકો કલા છે. તે આ પ્રમાણે: આચાર્ય પ્રત્યનીક; ઉપાધ્યાય પ્રત્યનીક અને સ્થવિર પ્રત્યનીક.

ગૌ—હે ભગવન! ગતિની અપેક્ષાએ કેટલા પ્રત્યનીકો કલા છે ?

મં—હે ગૌતમ! ત્રણ પ્રત્યનીકો કલા છે. તે આ પ્રમાણે: દ્રિયાદિકથી પ્રતિકૂલ અગ્નિ કાપાયાચરણ કરનાર 'દૃષ્ટોક્-પ્રત્યનીક'; દ્રિયાના વિષયમાં તત્પર રહેનાર 'પરોક્-પ્રત્યનીક; અને ચૌર્યાદિક વડે દ્રિયોના વિષયોમાં તત્પર રહેનાર તે 'ઉભયોક્-પ્રત્યનીક.'

—શ્લોક ૮, ઉકં ૮

૧. જમર, વિદ્યા, અથવા દીક્ષાનો કાળ એ બાબતોમાં ને સાધુ માટે હોય તે

શ્રુત ન હોય, તો તેની પાસે જે પ્રકારે આગ્રા^૧ હોય તે પ્રકારે તેણે વ્યવહાર ચલાવવો. આગ્રા ન હોય તો જે પ્રકારે ધારણાર (એટલે કે કોઈ જ્ઞાનીએ કરેલું પોતે યદુ રામ્યુ) હોય તે પ્રકારે વ્યવહાર ચલાવવો અને ધારણા ન હોય તો ઇત (એટલે પરંપરાથી ચાલ્યા આવેલા વ્યવહાર) પ્રમાણે^૩ વ્યવહાર ચલાવવો.

આ પાંચ પ્રકારના વ્યવહારને ત્યારે ત્યારે અને ત્યાં ત્યાં ઉચિત હોય. ત્યારે ત્યારે અને ત્યાં ત્યાં (અનિશ્ચયિત રીતે) સુગદેવના ત્યાગપૂર્વક સારી રીતે વ્યવહારો બ્રહ્મનિર્મય આજ્ઞાનો આરાધક થાય છે.

—શતક ૮, ઉદે^૦ ૮

૨

ઉન્માદ

ઉન્માદ એટલે બપોલ મેનનાનો (વિવેકજ્ઞાનનો) ખંચ.

નોં—દે ભગવત^૧ ઉન્માદ કેટલા પ્રકારનો છે !

મં—દે મૌનમ^૨ એ પ્રકારનો ઉન્માદ કયો છે. ૧.

જ્ઞાના આવેશરૂપ—એટલે કે કોઈ દેવનો શરીરમાં પ્રવેશ

૧. કૃષ્ણ દેવમા સદેશ વિદ્વાન પાણેથી મળેલી ગ્રંથઃ
ભગવદ્ ગ્રંથ સ્મૃતિસ્મૃતિયુક્ત સિદ્ધિ લાભ.

૨. કોઈ નાચર્જ (ભગવાત) પુરુષ દ્રવ્ય, ઉપ, કાચ, ને
જેવો વિચાર કરી એ દોષની એ નીતે યુક્તિ કરી દોષ, તે વા
... તે મુજબ કૃષ્ણ ભગવાત ગ્રંથ ને.

કૃષ્ણ ભગવાત ગ્રંથ ને મનિષ્યના આત્મિક ઉન્માદ

યવાળી સેનનાનો મંડળ યંત્ર ને, અને ૨. મોડનીયકમના
ઉદયની ધરેલો—એટલે કે અત્યંત નાનકો માનવાક્ય અને
નાનકો અત્યંત માનવાક્ય; તથા વિષયોનું સ્વરૂપ નાનકો
છતાં અજ્ઞાનીની પેઠે તેમાં ને તેમાં પ્રવૃત્ત યવાક્ય; તથા
કામાવેશથી દિવાલિતનું જ્ઞાન નહીં વ્યાક્ય.

—શ્લોક ૧૮, ઉદે. ૨

૩

પ્રત્યનીક

પ્રત્યનીક એટલે નિરોપી અથવા રૂપી. રાજગૃહ
નગરનો પ્રસંગ છે.

ગૌ—હે ભગવન! ગુરુઓની અપેક્ષાએ કેટલા પ્રત્યનીક
છે?

મં—હે ગૌતમ! ત્રણ પ્રત્યનીકો કલ્યા છે. તે આ
પ્રમાણે: આચાર્ય પ્રત્યનીક; ઉપાધ્યાય પ્રત્યનીક અને
સ્થવિર પ્રત્યનીક.

ગૌ—હે ભગવન! ગતિની અપેક્ષાએ કેટલા પ્રત્યનીકો
કલ્યા છે?

મં—હે ગૌતમ! ત્રણ પ્રત્યનીકો કલ્યા છે. તે આ
પ્રમાણે: ઇન્દ્રિયાદિકથી પ્રતિકૂલ અજ્ઞાન કપાયાચરણ કરનાર
'ઇદ્વેક-પ્રત્યનીક'; ઇન્દ્રિયા વિષયમાં તત્પર રહેનાર
'પરવેક-પ્રત્યનીક'; અને ચૌર્યોદિક વડે ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં
તત્પર રહેનાર તે 'ઉબયવેક-પ્રત્યનીક.'

—શ્લોક ૮, ઉદે. ૮

૧. જંમર, વિદ્યા, અથવા દીક્ષાનો કાળ એ બાબતોમાં જે સાધુ
મોટો હોય તે

બાપા

ગૌં—હે ભગવન! બાપા ૧૨ પ્રકારની છે: ૧. સંબોધન કરવાપૂર્વક બોલાતી 'આમન્ત્રણી;' ૨. આજ્ઞાપૂર્વક બોલાતી 'આજ્ઞાપતી;' ૩. માયના કરવારૂપ 'માયતી;' ૪. પ્રશ્ન કરવારૂપ 'પ્રશ્નતી;' ૫. ઉપદેશ આપવારૂપ 'પ્રજ્ઞાપતી;' ૬. નિર્બંધ કરવારૂપ 'પ્રત્યાખ્યાતી;' ૭. ધ્રુવોને અનુકૂલ એવી 'ધ્રુવજોભા;' ૮. અર્થના નિશ્ચય સિવાય બોલાતી 'અનભિગૃહિતા?.' ૯. અર્થના નિશ્ચયપૂર્વક બોલાતી 'અભિગૃહિતા?.' ૧૦. અર્થનો સંશય કરાવનારી સંશય કરતી? ૧૧. ભોક્ત્રિસિદ્ધ શુદ્ધાર્થવાળી 'વ્યાકૃતા;' અને ૧૨. ગંબીર શુદ્ધાર્થવાળી 'અવ્યાકૃતા.'^૪ હવે, 'અમે આશ્રય કરીશું;' 'રાયન કરીશું,' 'ઝિબા રહીશું,' 'બેરીશું,' 'આજોડીશું' પ્રત્યાદિ બાપા 'પ્રજ્ઞાપતી' કહેવાય? અસત્ય ન કહેવાય?

મં—હે ગૌતમ! તે બાપા પ્રજ્ઞાપતી કહેવાય; પણ જાણ ન કહેવાય.

ગૌં: પ્રવક્તાનો અભિપ્રાય એ છે કે, 'આશ્રય કરીશું' વગેરે બાપા અવિશ્વકાળને લગતી છે; એટલે જન્મે નિર્ભય આત્મા તેમ કરવાનું ન પણ જાણે, એટલે બુદ્ધિ પણ

૧. હમકે, 'તમે ઠીક જાને તેમ ૪૧.'

૨. હમકે, 'આ પ્રમાણે ૪૨.'

૩. હમકે, 'તે-પણ હાથ જમા ને-પણ મગજ પુરુષ, નહીં'

અ- ૧૫૮ બ ૬૧ અથવા ૧૫૯ બ ૬૨ અથવા ૧૬૦ બ ૬૩

૪. ૧૫૯ બ ૬૪ ૧૬૦ બ ૬૫ ૧૬૧ બ ૬૬ ૧૬૨ બ ૬૭

૫૩. ચળ આમંત્રણી રહેરે બાળાઓ વિધિ કે નિંમિષ રહે
તત્ત્વ બાળાની પેઠે વસ્તુમાં નિયત નથી; તેા તેમને ચુ કહેતી।
સ્વામમાં કશું છે કે, અવિષ્કાગમાં જે વસ્તુ કરવાની કદી
હોય, તે વર્તમાનકાગની દૃષ્ટિએ કશું નિમિત્ત નથી કહેતી.
ઉપરાંત આમંત્રણી રહેરે બાળા ક્ષાંતો વિધિપ્રતિષેધ નથી
કેતી, પરંતુ તે પણ નિર્દોષ પુરુષાર્થની સાધક છે.

-- ચાપક ૧૦, ઉર્વે ૩

૫

ઉપધિ-પરિચય-પ્રજિધાન

ઉપધિ એટલે અનનિર્વાહમાં ઉપયોગી શરીર તથા
વસ્ત્રાદિ. ચળગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે.

ગૌ—હે ભગવન! ઉપધિ કેટલા પ્રકારનો કલ્પો છે?

મં—હે ગૌતમ! ઉપધિ ત્રણ પ્રકારનો કલ્પો છે:
કર્મરૂપી ઉપધિ, શરીરરૂપી ઉપધિ અને બાહ્ય પાત્ર-વસ્ત્રાદિ
સામગ્રીરૂપ ઉપધિ. નૈરમિકોને કર્મ અને શરીરરૂપ એ જ
ઉપધિ હોય છે. એકેન્દ્રિય હોવાને પણ એ એ જ પ્રકારનો
હોય છે; તે સિવાયના બીજાઓને ત્રણે પ્રકારનો હોય છે.

ગૌ—હે ભગવન! ઉપધિ કેટલા પ્રકારનો કલ્પો છે?

મં—હે ગૌતમ! ઉપધિ ત્રણ પ્રકારનો કલ્પો છે:
સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર. નૈરમિકોથી માંડી વૈમાનિકો
સુધી બધાને એ ત્રણે પ્રકારનો ઉપધિ હોય છે. ૨

૧. વૈમાનિકો સુધીના.

૨. નારકોનો સચિત્ત ઉપધિ તે શરીર, અચિત્ત ઉપધિ તે
કર્મપત્તિરચાન, અને આસોઝ્ઘાસાદિ યુક્ત શરીર સચેતના-
ચેતનરૂપ મિશ્ર ઉપધિ કહેવાય છે.

જીવનનિર્વાહમાં ઉપયોગી કર્મ, શરીર અને વસ્ત્રો ઉપર કહેવાય છે; અને તે જ મમત્વજુદિથી ગૃહીત યાજ્ઞ ત્યારે પરિગ્રહ કહેવાય છે.

ગૌ—હે ભગવન્! પરિગ્રહ કેટલા પ્રકારનો કલો છે?

મ—હે ગૌતમ! પરિગ્રહ ત્રણ પ્રકારનો કલો છે: કર્મપરિગ્રહ, શરીરપરિગ્રહ, અને જાણ વસ્ત્રપ્રાચારિ ઉપકરણક્રય પરિગ્રહ.

કર્મ પણ પ્રકારના નિશ્ચિત આલંબનમાં મન-વચન-કાયાના વ્યાપારોને રિચર કરવા તે પ્રણિધાન.

ગૌ—હે ભગવન્! પ્રણિધાન કેટલા પ્રકારનું કલું છે?

મ—હે ગૌતમ! પ્રણિધાન ત્રણ પ્રકારનું કલું છે: મનપ્રણિધાન, વચનપ્રણિધાન અને કાયપ્રણિધાન.

ગૌ—હે ભગવન્! દ્વ્યપ્રણિધાન કેટલા પ્રકારનું કલું છે?

મ—હે ગૌતમ! મન-વચન-કાય એમ ત્રણ પ્રકારનું છે. નુપ્રણિધાન પણ એ ત્રણ પ્રકારનું હોય છે. મનુષ્યને પેદાશને નુપ્રણિધાન નુપ્રણિધાન હોઈ શકે છે.

—શુભક ૧૮, ઉત્તર ૧

૧ નેમાણી નેરવિણી નવનિવૃત્તિ મુખીનાને ૪૮
૫૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩
૫૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩
૫૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩ ૪૪૬૩

પરિપદ

ગી૦—હે નમન ' કેદલી પરિપદો કયા છે ?

મ૦—હે ગીતન ' પરિપદો ૨૦ છે : ક્રુધા, વૃણ, ગીત, ઉધ્ધ, દંશ-મતક (કંત-મતક), નમના, અરનિ, (કંદાળો), ગ્રી, ચયાં (મામેગામ પગપાળા કરતું ને), નૈવેદિય (અમ્યાન), યજેરે સ્વાધ્યાય, ધ્યાન દ૦ નાં ધ્યાન), ગ્રાયા, આકાશ (નિરરકાર), વધ (માર), પામના, અલાન, રોગ, ૭૫૨૫૨૦, ૪૪૨૪ (મગ), સત્કારપુરકાર, પ્રજા, જ્ઞાન, અને દર્શન (શ્રદ્ધા).

આ અધી સાધકના માર્ગમાં આવતી મુશ્કેલીઓ છે. ને જાતીસે પરિપદોનો ચાર કર્મપ્રકૃતિઓમાં સમાવેશ થાય છે. ને આ પ્રમાણે : જ્ઞાનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય અને અંતરાય.

તેમાં જ્ઞાનાવરણીયકર્મમાં પ્રજા અને જ્ઞાન એ બે પરિપદોનો સમાવેશ થાય છે. પ્રજાનો અભાવ, તેમ જ જ્ઞાનનો અભાવ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના ઉદયથી જ થાય છે.

વેદનીયકર્મમાં ક્રુધા, પિપાસા, શીત, ઉધ્ધ, દંશ-મતક, ચયાં, શ્યા, વધ, રોગ, વૃણુરપચં અને મતપરિપદ એ અગિયારનો સમાવેશ થાય છે. દર્શનમોહનીય કર્મમાં દર્શનપરિપદ એકલાનો સમાવેશ થાય છે.

૧. ઉત્તરાયણ સુત્ર અ. ૨ મા પ્રજ્ઞા અને જ્ઞાનને બાદે જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એ બે છે.

ચારિત્રમોહનીયકર્મમાં અરતિ, નમતા, સ્ત્રી, નૈષેધિકી, યાચના, આદેશ અને સત્કારપુરસ્કાર એ સાતનો સમાવેશ થાય છે.

અંતરાયકર્મમાં અલાભપરિણામનો સમાવેશ થાય છે.

(આયુષ્ય સિવાયનાં) સાત પ્રકારનાં કર્મ જાંધનારને બાવીસ પરિણામો કળ્યા છે; પરંતુ એક સાથે તે વીસને અનુભવે છે. કારણ કે, ત્યારે શીતને અનુભવે ત્યારે ઉષ્ણને ન અનુભવે, અને ચર્માને અનુભવે ત્યારે નૈષેધિકીને ન અનુભવે.

આઠ પ્રકારનાં કર્મ જાંધનારને માટે પણ તેમ જ જાણી-આયુષ્ય અને મોહનીય એ બે સિવાયનાં છ પ્રકારનાં કર્મ જાંધનારને (દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનાં મળીને આઠ પરિણામો જાદ થતાં) ૧૪ પરિણામો કળ્યા છે; ૫૫

૧. તેનાથી બિલકુલ ૫૫ સમજાવેલું.

૨. જેમાંથી એક નો મત્યા ૫૫ વિરુદ્ધ છે; પરંતુ નામ જાણનારો દોષ, ત્યારે જ્યાંમાં વિશ્રામભોજનાદિ માટે થોડો જગત્ સંચાલન કરે ૫૫ ખરો; ૫૫ તે વખતેય તેના મનમાં ૫૫ જોનુસ દબ્બ મરુનું નથી દોષ; તેથી વારુવિક રીતે તેની વાં (પ્રકારી) જ આવું દોષ છે.

૩. 'દ્વાનકંપણ (૧૦મા) મુખ્યચાનવાનાને'—તીલ તેને નામ જાણ કરે છે. કારણ કે દબ્બ જોમના મુખ અંશે તેના વિરુદ્ધ છે, અને તેને કેવલમાન વગુ નથી. મુખ્યચાન તેના જાણ. કેવલમાન. વગરના પદરજાવિક નામ માટે જુઓ જ ન. ૧૦. ૨ — નામ ૧૫૪૨ ૧૦૦૦ ૧૧ ૧૦૦૦ ૧૦૦૦ ૧૦૦૦

તે એક સાથે મારેનું જ અનુભવે છે; કારણકે ત્યારે માત્ર
અનુભવે ત્યારે ઉપજી નહિ અને ચર્ચા વખતે સમ્યાને ન અનુભવે.^૧
માત્ર વેદનીયરૂપી એક જ ક્રમ જાંખનાર ત્રીતરંગ.
ઉદ્ભવનેરુ ઉપકારનાં ક્રમ જાંખનાર જેટલા પરિપદ મળવા.
પરંતુ સ્વેચ્છા બવર્ય કેવલજ્ઞાનીને (જ્ઞાનાવસ્થાપના બે
પરિપદો વધુ જાણ કરનાં) ૧૧ પરિપદો સંબંધે છે; પણ તેમાં
એક સાથે તે નવને જ અનુભવે છે; કારણકે ત્રીત-ઉપજા,
અને ચર્ચા-સમ્યા, એ બે ત્વેકકાંમાંથી ગમે તે એકને જ
તે અનુભવે છે.

કર્મબંધન અથવા બવર્ય કેવલજ્ઞાનીને જ અગિયાર
પરિપદો તે પ્રમાણે છે.

—સતક ૮, ઉદ્દે. ૮

૭

ગણિપિટક

ગણિપિટક એટલે આચાર્યની પેટી - સાસ્ત્રો.

ગૌં—હે ભગવન! ગણિપિટક કેટલા પ્રકારનું કયું છે?

૧. અદી' તો મોઢનીય અવિષ્ણમાન જેવું જ્યું દોવાથી,
અનીત્યુક્ત્ય જ પ્રવર્તે છે. તેથી સમ્યામાં તે સમ્યામાં જ
છે; ચર્ચાની ઉત્તુક્ત્ય તે વખતે તેને ન દોવાથી તે ચર્ચામાં
દોતો.

૨. ૧૧મા અને ૧૨મા બુદ્ધિસ્થાન વખતે. તેને ત્રીતરંગ
જ છે.

૩. ૧૩ મા બુદ્ધિસ્થાન વખતે.

૪. ૧૪મા બુદ્ધિસ્થાનવાગાને.

ચારિત્રમોહનીયકર્મમાં અરતિ, નમતા, સ્ત્રી, નૈવેદ્યિકા, યાચના, આકોશ અને સત્કારપુરસ્કાર એ સાતનો સમાવેશ થાય છે.

અંતરાયકર્મમાં અલાભપરિપક્વનો સમાવેશ થાય છે. (આયુષ્ય સિવાયનાં) સાત પ્રકારનાં કર્મ આંધનારને બાવીસ પરિપક્વો કલા છે; પરંતુ એક સાથે તે વીસને અનુભવે છે. કારણ કે, ત્યારે શીતને અનુભવે ત્યારે ઉષ્ણને ન અનુભવે, અને ચર્માને અનુભવે ત્યારે નૈવેદ્યિકાને ન અનુભવે.

આઠ પ્રકારનાં કર્મ આંધનારને માટે પછી તેમ જ ભવજી. આયુષ્ય અને મોહનીય એ બે સિવાયનાં છ પ્રકારનાં કર્મ આંધનારને (દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીય મળીને આઠ પરિપક્વો બાદ થતાં) ૧૪ પરિપક્વ હોય છે; ૫૫

૧. તેનાથી હલકું પદ્મ સમજાવેલું.

૨. ચર્માથી એમ તેના માથા પદ્મ વિરુદ્ધ છે; પરંતુ માથાના નીચાંબો દોષ, ત્યારે રસ્તામાં વિશ્રામજોડનાદિ માટે થોડો વળાંક રાખીને જઈ શકે પદ્મ ખરો; પદ્મ તે વખતેય તેના મનમાં નથી જોવાયું હલકું મળ્યું નથી દોષ; તેથી વારંવાર રીતે તેની (નુકસાની) ન થાય દોષ છે.

૩. "મુનિષંપ્રણવ (૧૦મા) મુખરજાનવાત્રાને"—શીલ નીચે જણાવેલ છે. કારણકે હલકું હોમના મુખ નથી તેવું વિદ્યમાન છે, અને તેથી કેવલજ્ઞાન થયું નથી. મુખરજાને તે જણાવેલ છે. કેવલજ્ઞાન, વચન, પરિણામિક નથી માટે મુનિષંપ્રણવ નથી કેવલજ્ઞાન ૧૦મા પા ૧૦૨ નથી

તે એક સાથે જારી નહીં જાય અને એક જ કારણે જીવ
અનુભવે ત્યારે ઉદ્ધવ નદિ અને ચર્ચા વખતે સમજાવે ન અનુભવે. ૧
માત્ર તેનીયથી એક જ કારણે જીવનાર જીવનાર.
ઉદ્ધવનેર ઉદ્ધવનાં કારણે જીવનાર જીવનાર.
પરંતુ નયોગી જગત્તે જીવનારનીને (જાનારનીયના જે
પરિણામે વધુ જાણ કરતાં) ૧૧ પરિણામે સંબંધે છે; ૫મું તેમાં
એક સાથે તે જારી જાય અને એક જ કારણે જીવ-ઉદ્ધવ,
અને ચર્ચા-સમજાવે, એ એ જીવનારનીને જીવનાર
તે અનુભવે છે.

કર્મજન્યરૂપિત અયોગી જગત્તે જીવનારનીને જીવનાર
પરિણામે તે પ્રમાણે છે.

—સાતક ૮, ઉદ્ધે ૮

૭

ગણિપિટક

ગણિપિટક એટલે આચાર્યની પેટી - સાસ્ત્રો.

ગૌં—હે ભગવન! ગણિપિટક કેટલા પ્રકારનું કયું છે?

૧. અહીં તે મોદનીય અવિદ્યમાન જેવું થયું હોવાથી,
સ્વર્ગ અને ભુલુક્ય ન પ્રવર્તે છે. તેથી સમજાવે તે સમજામાં ન
વર્તે છે; સર્વાની કલુષકથા તે વખતે તેને ન હોવાથી તે ચર્ચામાં
થી હોતો.
૨. ૧૧મા અને ૧૨મા ગુણસ્થાન વખતે. તેને વીતરાજ
કહે છે.
૩. ૧૩ મા ગુણસ્થાન વખતે.
૪. ૧૪મા ગુણસ્થાનવાળાને.

ચારિત્રમોહનીયકર્મમાં અરતિ, નમતા, સ્ત્રી, નૈવેદિય, યાયના, આકોશ અને સત્કારપુરસ્કાર એ સાતનો સમાવેશ થાય છે.

અંતરાયકર્મમાં અલાભપરિપહનો સમાવેશ થાય છે.

૧ આયુષ્ય સિવાયનાં) સાત પ્રકારનાં કર્મ જાંધનારને બાળીસ પરિપદો કહ્યા છે; પરંતુ એક સાથે તે વીસને અનુભવે છે. કારણ કે, ત્યારે શીતને અનુભવે ત્યારે ઉષ્ણને ન અનુભવે, અને ચર્માને અનુભવે ત્યારે નૈવેદિકીને ન અનુભવે.

આઠ પ્રકારનાં કર્મ જાંધનારને માટે પણ તેમ જ ભણાં. આયુષ્ય અને મોહનીય એ બે સિવાયનાં છ પ્રકારનાં કર્મ જાંધનારને (દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયના મળીને આઠ પરિપદો ગણાયતાં) ૧૪ પરિપદ હોય છે; ૧૫

૧. તેનાથી બહુ પમુ સમજા લેવું.

૨. જ્યાંથી એમ નો યાવો પમુ વિરુદ્ધ છે; પરંતુ યામ જ્યાં નોયો હોય, ત્યારે રસ્તામાં વિદ્યામંત્રાજ્ઞાદિ માટે થોડો જમ: કાચનેવન કરે પમુ ખરો; પમુ તે વખતેય તેના મનમાં સ્વેદ નોનુકવ હમુ રમું નથી હોય; તેથી વારંવાર રીતે તેની વાં (નુકારી) જ ચાલુ હોય છે.

૩. "શૂન્યપ્રાણ (૧૦મા) મુખરવાનવાસને"—શીશુ જેવે પ્રાણ હોય છે. શીશુને હમુ હોમના શૂન્ય અંદો તેવો વિદ્યમાન છે. અને તેને તેવે તેવડપ્રાણ વધુ નથી. મુખરવાને તેવડ હોય. કેવડપ્રાણ વગરના. વારંવારિક નાદો માટે જીવે જ ન. જ. જ. — તેમ કેવડ ૧૦મા પા. ૧૩૮ તથા ૧૩૯

તે એક સાથે મારને જ અનુભવે છે; કારણકે ત્યારે શીત
અનુભવ ત્યારે ઉષ્ણ નહિ અને ચર્મા વખતે સામાને ન અનુભવે. ૧
માત્ર વેદનીયકાંથી એક જ કર્મ જામનાર વીતરામ.
ઉદ્ધર્યને ૭ પ્રકારનાં કર્મ જામનાર જેટલા પરિપદ જનજવા.
પરંતુ સ્થોગી બરચ કેવલજ્ઞાનીને ૩ (જ્ઞાનાવરણીયના એ
પરિપદો વધુ જાદ કરતાં) ૧૧ પરિપદો સંબંધે છે; ૫૫ તેમાં
એક સાથે તે નવને જ અનુભવે છે; કારણકે શીત-ઉષ્ણ,
અને ચર્મા-સામા, એ એ દોડકાંમાંથી ગમે તે એકને જ
તે અનુભવે છે.
કર્મજમરહિત સ્થોગી બરચ કેવલજ્ઞાનીને ૪ અગિયાર
પરિપદો તે પ્રમાણે છે.

—સતક ૮, ઉદ્દે. ૮

૭

ગણિપિટક

ગણિપિટક એટલે આચાર્યની પેટી - સાસ્ત્રો.
ગૌં—હે ભગવન! ગણિપિટક કેટલા પ્રકારનું કત્યું છે?

૧. અહીં તે મોહનીય અવિષમાન જેવું થયું હોવાથી,
જે અતૈત્સુક્ય જ પ્રવર્તે છે. તેથી સાચાસાજે તે સાચામાં જ
છે; ચર્માની ઉત્સુક્ય તે વખતે તેને ન હોવાથી તે ચર્મામાં
હોતો.
૨. ૧૧મા અને ૧૨મા ગુણસ્થાન વખતે. તેને વીતરામ
જ છે.
૩. ૧૩ મા ગુણસ્થાન વખતે.
૪. ૧૪મા ગુણસ્થાનવાળાને.

મ૦—હે ગૌતમ ! જાર અંગવાળું ગણિપિટક કંઈ
 ન આ પ્રમાણે : આચારાંગ, મુત્રદૂતાંગ, સ્થાનાંગ, સમવા
 બનવતી (આખ્યાપ્રશ્નિ), ગ્રાતાધર્મકથા, ઉપાસક
 અંતદૃશ્યા, અનુત્તરોપપાતિક, પ્રશ્નવ્યાકરણ, વિષાક
 અને દષ્ટિવાદ. ૧

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! આચારાંગ એ શું છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! આચારાંગમાં ૨ શ્રમણ નિર્ગ્રંથ
 મુપ્રસરત આચાર, બિક્ષા લેવાનો વિધિ (ગોચર), વિ
 ધ્યાન, આહારાદિ પદાર્થોનું માપ, સ્વાખ્યાય, બાયાસમિ
 મિ, શય્યા, ઉપધિ, અન્ન-પાન, દોષોની વિશુદ્ધિ, શુદ્ધાશુ
 મદન, મન, નિયમ અને તપ, વગેરેનું વર્ણન છે.

મુત્રદૂતાંગમાં ૩ અસિદ્ધાંત, પરસિદ્ધાંત, શુચ, અશુ
 ચાક, અત્રાક, પુપ્પ, પાપ, આસલવ, સંવર, નિર્ગર, ન
 અને નોક નાંખીના પદાર્થો છે; તથા કંતર દર્શનોપી મેહિ
 ત્યા નરિન્ધ એવા નવા દીક્ષિતની શુદ્ધિની શુદ્ધિ માટે ૧૮
 ક્રિયાવાદીના મન, ૮૪ ક્રિયાવાદીના મન, ૬૭ અજ્ઞાનસાદી
 મન, ૩૦ વિનયવાદીના મન વગેરેનો પરિણેષ કરી
 પામદાંતનું ન્યાયન કરેલું છે.

૧. મુદમા, નંદીગુપ્તના દલા પ્રમાણે જણા અને
 કવચ આપણે એમ કહ્યું છે. પરંતુ અહીં અવજ્ઞાનના મ
 ન મુદમાવાંતના અપેક્ષા માદિથી દૂર કરે આવી છે.
 ૨. આ મુદમા 'એમદા હરિવાળીનો આચારાંગ' અને

૩. આ મુદમા 'એમદા હરિવાળીનો અવજ્ઞાન' અને
 ૪. આ મુદમા 'એમદા હરિવાળીનો અવજ્ઞાન' અને

ગ્યાનાંમમાં રસિદાંત, પરસિદાંત, છવ, અછવ, ત્રોત, અને અઘોકનું રચાવન છે.

તમચાપાંમમાં અગ્નિદાંત, પરસિદાંત, એકાદ સંખ્યા પૂર્વક પદાર્થોનું નિરૂપણ, અને દ્વાદશાંત ગણિપિટકના પદાર્થોનું પ્રતિપાદન છે.

અનવતીમાં અસિદાંત, પરસિદાંત, છવ, અછવ, ત્રોત, અઘોક, શુદ્ધ શુદ્ધ પ્રકારના દેવ, રાગ, રાગિ અને અનેક પ્રકારે સંદિગ્ધ પુરુષોએ પૂછેલા પ્રશ્નોના ચીજિને વિસ્તારપૂર્વક આપેલા ઉત્તરો છે. તેઓ વ્યારિયત બારના પ્રતિપાદક છે, મુમુક્ષુઓના હૃદયના અભિનંદક છે, અંધકારરૂપ મેલના નાશક છે, સુદૃષ્ટ છે, દીપમૂલ છે, તથા જુદિના વર્ધક છે.

જાતાધર્મકથામાં^૧ ઉદાહરણમૂલ પુરુષોનાં નગરો, નાગઓ, ધર્મોચાર્યો, ધર્મકથાઓ, પ્રવચ્ચાઓ, તપો, દેવત્રોત-ગમનો બોધિજાનો વગેરેનું વર્ણન છે.

ઉપાસકદશામાં^૨ ઉપાસકોનાં કે શ્રાવકોનાં શીલવ્રતા, વિરમણા, ગુણવ્રતા, પ્રત્યાખ્યાનો, પૌષ્ઠોપવાસો, તપો, પ્રતિભાઓ, ઉપસર્ગો, બોધજાઓ અને અંતક્રિયાઓનું નિરૂપણ છે.

૧. આ માળામાં 'અનવાન મહાવીરની ધર્મકથાઓ' નામનું પુસ્તક.

૨. આ માળામાં 'અનવાન મહાવીરના દસ ઉપાસકો' નામનું પુસ્તક.

અંતઃકૃદગ્રામાં અંતઃકૃત (તીર્થકરાદિ) પુરુષના ભોગપરત્યાગ, પ્રવચ્ચા, તપ, પ્રતિભા, ક્ષમા, આર્જવ, માર્દવ, શૌચ, સંવૃદ્ધિ, અભિચાર્ય, તપ, ક્રિયા, સમિતિ, શુભિ, અપ્રમાદયોગ, સ્વાખ્યાય, ધ્યાન, કર્મોના ક્ષય, કેવળજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વગેરેનું નિરૂપણ છે.

અનુત્તરૌપપાતકમાં નગરો, ઉદ્યાનો, ચૈત્યો, વનખેડો, રાગ્નઓ, માતપિતાઓ, ધર્મોચાર્યો, ધર્મકથાઓ, ભોગપરિત્યાગો વગેરેનું વર્ણન છે.

પ્રશ્નઆકરણમાં ૧૦૮ પ્રશ્નો, ૧૦૮ અપ્રશ્નો, ૧૦૮ પ્રશ્નાપ્રશ્નો, વિદ્યાના અતિશયો, અને નાગકુમાર તથા ગુપ્તકુમારની સાથે થયેલા દિવ્ય સંવાદો છે.

વિપાકશ્રુતમાં શુદ્ધ કર્મોના અને કૃત્તકર્મોના ફલવિષાઈ વર્ણવેલો છે.

દષ્ટિવાદમાં સર્વ પ્રદાધીની પ્રરૂપણા છે.

—શતક ૨૫, કુંદો ૧

પરચૂરણ

૧

૦—હે બ્રહ્મવત્! જે જીવનને ખાદું બોલવા વડે,
 ૧ બોલવા વડે,^૧ કે મોહામોહ દોષ પ્રકાશવા વડે
 યન કહે, તે કેવા પ્રકારનાં કર્મો બાંધે છે ?

૦—હે ગૌતમ! તે તેવા પ્રકારનાં ૪ કર્મો બાંધે છે;
 ત્યાં ત્યાં જાય છે, ત્યાં તેવાં ૪ કર્મોને અનુભવે છે.

—શતક ૫, ઉદ્દે ૧

૨

૦—હે બ્રહ્મવત્! સરખાસરખી ચામડીવાળા,
 ઉંમરવાળા, અને સરખા દ્રવ્ય અને શસ્ત્ર વગેરે
 પુવાળા કોઈએ પુરુષ સહે, તેમાં એક છતે અને એક
 એ પ્રમાણે થાય ? અને થાય તો તેનું શું કારણ ?

૦—હે ગૌતમ! જે વીર્યવાળો હોય તે છતે, અને
 વિનાનો હારે. જેણે વીર્યરહિત કર્મો નથી બાંધ્યાં
 જેનાં તે કર્મો ઉદયમાં નથી આવ્યાં, તે છતે છે; અને
 જે વીર્યરહિત કર્મ બાંધ્યાં છે, અને જેનાં તે કર્મો
 આવ્યાં છે, તે પુરુષ પરાજય પામે છે,

—શતક ૧, ઉદ્દે ૮

૧. અસદ્બુત એટલે ન સચેક્ષતા ઉદ્ભાવનરૂપ, અથવા
 (ચાર ન હોય તો પણ આ ચાર છે એ પ્રમાણે આરોપ
 રૂપ.

૩

૧. ગૌતમ! સર્વેજ-મોક્ષનો અભિલાષ, નિર્વેદ-
 નંભાગથી વિરક્તતા. યુરુઓની અને સાધર્મિકોની સેવા,
 (નુ. નનદા કચ્છાન ૩૫) પાપોની આશ્વાસના, પોતાની મને
 કે પાની નિદા. વગનમક્ષ પોતાના હોયો પ્રગટ કરવારૂ મહાં,
 યનાપના, વિગસાંતના, શાસ્ત્રાખ્યાસ, હાસ્યાદિ ભાવોને વિષે
 અપ્રતિમદ્વતા. પાપન્યાનાંથી નિવૃત્ત થવું, સ્ત્રીઆદિના સંસર્ગથી
 નિવૃત્ત ઉતારાનો અનં આસનના ઉપયોગ, શ્રોત્રેન્દ્રિય ત્રેરેનો
 ત્રવન (નંદાક્ષણ), યોગ (મન-વાગ્મી-કાયાની પ્રવૃત્તિ)નો ત્યાગ,
 ચર્મરેના આગ્રહિતના ત્યાગ, કાયાઓનો ત્યાગ, મંડળીમાં ભેગી
 નોતરન કરવાનો (નંભાગનો) ત્યાગ, અધિક વસ્ત્રોનો
 ત્યાગ, હાથ, વિગેનતા, ભાવસૂત્ર (અંતરની સમ્માર્ષ),
 પોતનનુ (મન-વાગ્મી-કાયાની સમ્માર્ષ), કર્મસૂત્ર
 (અત્યાગની ન-સમ્માર્ષ), મનનું સંગોપન, વચનનું સંગોપન
 કરવનું સંગોપન, કાંઈ, માન, ભાવા, જ્ઞાન, રાગ, દેવ, કંઈ
 (૧૪૬), અન્યાખ્યાન (નાદા આરોપ), પૈશુન્ય (મુગડી),
 મન અર્થે (અનંદથી મત થવું અને શોકથી ખિન્ન થવું),
 વગેરે ભાવા-વર્ણન (કપટપૂર્વક અસત્ય ભાવ), અને
 (૧૪૭) નનદાક્ષણ (અંતરે દુઃખ, કુનુદ, અનં કુપર્મને સાચા માન્ય
 નરણ) એટલે જ્ઞાન, જ્ઞાનનંપમતા, દમનનંપમતા, આદિ-
 ન પમતા. કુપર્મને પેરનાની મદનગીલતા, અને મારણાનંક
 ૧૪૮ નદનગીલતા એ જ્ઞાન રહ્યું અંતિન દેવ મોક્ષ છે.
 નનદાક્ષણ - એ જ ૧૪૮, નંદાક્ષણ

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૨ લે

.

ચારિત્ર-ખંડ

આર્ય શ્રીસ્કંદક

તે સમયની વાત છે.

આવસ્તી^૧ નગરીમાં કાત્યાયન ગોત્રનો, ગર્દભાલ નામના પરિવ્રાજકનો શિષ્ય સ્કંદક નામનો પરિવ્રાજક (તાપસ) રહેતો હતો. તે ચાર વેદનો, પાંચમા મંત્રિદાસ-પુરાણનો અને છઠ્ઠા નિષંદુ નામના દેશનો સાંગોપાંગ ધારણ કરનાર, તથા પ્રવર્તક હોઈ, તે સંબંધી જૂથોનો અટકાવનાર હતો. તે પડંગનો પણ જાણકાર અને પશ્ચિમ (કાપિલીય શાસ્ત્ર)માં વિચારદ હતો. વળી ગણિત, શિક્ષા,^૨ કમ્પ (આચાર), આકરણ, હંદ, વ્યુત્પત્તિ, ન્યોત્તિય તથા બીજાં પણ અનેક

૧. પ્રાચીન કોશલ દેશની રાજધાની. અયોધ્યાથી કનક તરફ પચાસેક માઈલ ઉપર રાષ્ટ્રી નદીના દક્ષિણ કિનારે આવેલાં સદેવમાદેવનાં ખંડેરોને આવસ્તીનાં વર્તમાન અવશેષ ગણવામાં આવે છે.

૨. અક્ષરના સ્વરૂપને જણાવનારું શાસ્ત્ર.

આદ્યજ્ઞ અને પરિવાજક સંબંધી નીતિશાસ્ત્રો તથા દર્શન શાસ્ત્રોમાં ઘણા ચતુર હતા.

તે જ નગરીમાં પિંગલ નામનો મહાવીર ભગવાનો અનુયાયી નિઃશય સાધુ રહેતા હતા. તેણે એક દિવસ રકંઠ પાને જઈને તને આલોપપૂર્વક પૂછ્યું: હે માગધ! તું કોઈ અંતવાણો છે કે અંત વિનાનો છે? હવે અંતવાણો છે કે અંત વિનાનો છે? સિદ્ધિ અંતવાણી છે કે અંત વિનાની છે? નિદા અંતવાણો છે કે અંત વિનાનો છે? તથા કયા મરણ થઈ મરેલા છ? વધે અથવા ઘટે. અર્થાત્ હવે કેવી રીતે મરે તા તમે નંનારે વધે અથવા ઘટે?

આ પ્રશ્નો નાનગી રકંઠકને શંકા, કંડા અને અસ્થાન^૧ ઉત્પન્ન થતાં નથી જુદા કંઠિત ધર્મ મર્મ, અને ૧ મરે રહેલા પાન્યો. તથા કંઈ જવાબ ન આપી શકવાથી મૌન રહ્યા.

૧ અરેનાના નજીકના આંધેલી ફૂતંગલા નગરીની બહાર ૬૪ હજારથી વધુના શ્રીમદ્વાસી ભગવાન પંથાયાં. તે જગત્પ્રેમીઓ તમને દર્શને લાવવા. રકંઠકને પણ ત્યાં જવાનો વિચાર આવ્યો. તથા પોતાનો ત્રિદંડ, કુંડી (કનકંડુ), મુઝેન્ડા (મ. ૧૬ (આનનિકા)), કરોટિકા (મારીનું પાત્ર), જુલિંગ (અ. ૧૧૪), રુદ્રાદિકા (૧૬૬૫), વરુનાજક (ત્રિનદી), અંકુશ, ૩

૧. અરેનાના નજીકના આંધેલી ફૂતંગલા નગરીની બહાર ૬૪ હજારથી વધુના શ્રીમદ્વાસી ભગવાન પંથાયાં. તે જગત્પ્રેમીઓ તમને દર્શને લાવવા. રકંઠકને પણ ત્યાં જવાનો વિચાર આવ્યો. તથા પોતાનો ત્રિદંડ, કુંડી (કનકંડુ), મુઝેન્ડા (મ. ૧૬ (આનનિકા)), કરોટિકા (મારીનું પાત્ર), જુલિંગ (અ. ૧૧૪), રુદ્રાદિકા (૧૬૬૫), વરુનાજક (ત્રિનદી), અંકુશ, ૩

પવિત્ર (સીટી), મહેવિકા (સાકરનું પરોઢું). હવે, પનરખાં. પાવડી અને એરુવાં વચ્ચે પનરે પારખ કરીને તે ફાંવના દવા નીકળ્યો.

આ તરફ મહાતીર બગવાને. ગૌતમને સંજોઈને હતું. “હે ગૌતમ! આજ તું તારા મૂના સંજોઈને જોઈશ.” એમ કહી, તેમણે રકંદક કેવી રીતે આ તરફ આવવા નીકળ્યો તેના તે કહી સંભળાવ્યું. ત્યારે ગૌતમે પૂછ્યું કે ‘તે આપની પાસે દીક્ષા લેશે કે કેમ?’ ત્યારે મહાતીર બગવાને દા પાડી.

એવામાં રકંદક ત્યાં આવી પહોંચ્યો; ગૌતમ ઊઠીને તેની સામા ગયા; અને તે શા માટે આવ્યો છે તે જાણું તેને કહી સંભળાવ્યું. આથી વિરિમન થઈ રકંદકે ગૌતમને પૂછ્યું કે તમને આ જાણું સ્વચ્છિત્તથી જાણી લઈને કોણે હતું! ત્યારે ગૌતમે મહાતીર બગવાનનું નામ દીધું. પછી જને મહાતીર બગવાન પાસે ગયા.

મહાતીર બગવાન તે સમયે હંમેશ જોગન કરતા હતા. તેમનું શરીર ઉદાર, શણગારેલા જેતું, કલ્યાણરૂપ, શિવરૂપ, ધન્ય, મંગલરૂપ, અલંકારો વિના પણ શોભતું તથા સારાં લક્ષણો,^૧ ચિહ્નો અને ગુણોથી યુક્ત હતું. તેમને જોઈ રકંદક

૧. એટલે કે માન તથા ઉન્માનયુક્ત. પાણીથી બરેલી ફાંદીમાં કોઈ પુરુષ પ્રવેશ કરે, અને જેના પ્રવેશથી તે ફાંદીનું ૩૨ રોર પાણી (દ્રોણ) બહાર નીકળે, તે માનયુક્ત કહેવાય. જે પુરુષનું વજન ૪૦૦૦ તોલા (અર્ધો ભાર) થાય તે ઉન્માન-યુક્ત કહેવાય. પોતાના આંત્રજથી માપતાં જેની જાચાઈ ૧૦૮ આંત્રજ હોય, તે પ્રમાણયુક્ત કહેવાય.

અત્યંત હર્ષ પામ્યો. તથા પુલકિત ચિત્તયુક્ત યર્ષ, ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી, તેણે તેમને વંદનાદિ કર્યાં. મહાવીર ભગવાને પણ તેને પિંગલકના પ્રશ્નો વગેરેની વાત કહી સંભળાવી; તથા તેના વચ્ચાળ પણ કહી સંભળાવ્યા :

‘૬ રકંદક’ ‘લોક અંતવાણો છે કે અંત વિનાનો છે’ એ પ્રશ્નનો જવાબ આ પ્રમાણે છે : મેં લોકને ચાર પ્રકારનો જણાવ્યો છે : દ્રવ્યલોક, ક્ષેત્રલોક, કાળલોક, અને બાવલોક. દ્રવ્યલોક તો એક છે અને અંતવાણો છે. ક્ષેત્રલોક અસંખ્ય કોણકોટી યોગ્યન નુસી લંગાઈ અને પહોળાઈવાળો છે; તથા તેનો પરિધિ અસંખ્ય યોગ્યન કોણકોટીનો કલો છે. તેનો પણ અંત — છેડો — છે. કાળલોક કોઈ દિવસ ન દતો તેમ નથી, કોઈ દિવસ નથી એમ પણ નથી અને કોઈ દિવસ નહીં દમે એમ પણ નથી. તે ધ્રુવ, નિપત, શામત, અક્ષત, અન્યથ, અવન્યિત અને નિત્ય છે. વળી તેનો અંત નથી. બાવલોક પણ, મધ્ય, રસ, અને રસદાના અનંત પર્વો (પરિણામો) રૂપ છે; અનંત મંદ્યાન (આકાર) પર્વપરૂપ છે; તથા તેનો અંત નથી. એટલે કે લોકને દ્રવ્ય અને ક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ વિભાગીએ તો તે અંતવાણો છે; પણ કાલ અને બાવની દૃષ્ટિએ વિભાગીએ તો તે અંત વિનાનો છે.

દો. ‘જીવ અંતવાણો છે કે અંત વિનાનો છે’ ને જવાબ : જવાબ આ પ્રશ્નને છે. દ્રવ્યથી જીવ એક છે અને અંતવાણો છે. ક્ષેત્રથી જીવ અસંખ્ય પ્રકારવાળો છે, તથા તેનો અંત પણ નથી. કાળથી જીવ નિત્ય છે અને અંત — નથી. બાવથી જીવ અનંત પર્વપરૂપો છે.

અનંત દર્શનપર્યાવરણ છે, અને અનંત અગુરુસધુ^૧ પર્યાવરણ છે.

તે જ પ્રમાણે સિદ્ધિ^૨ પણ દ્વ્યથી એક છે અને અંતવાળી છે; દ્યેત્રથી સિદ્ધિની લંબાર્ધ તથા પદોગાર્ધ તથા જ્ઞાન યોગ્યતાની છે; અને તેનો પરિધિ ૧ કરોડ, ૪૨ લાખ, ૬૦ હજાર, અને ૨૪૬ ચોરસ કરતાં કાર્મિક વિશાળાધિક છે. તેનો અંત—છેદો—પણ છે. કાળથી સિદ્ધિ કોઈ દિવસ ન હતી એમ નથી, નથી એમ પણ નથી, તથા નહિ હોય એમ પણ નથી. જાતથી સિદ્ધિ જાવજોક પ્રમાણે ગાળતી. એટલે કે, દ્વ્યસિદ્ધિ અને દ્યેત્રસિદ્ધિ અંતવાળી છે; અને કાળસિદ્ધિ અને જાતસિદ્ધિ અંત વિનાની છે.

તે જ પ્રમાણે સિદ્ધ પણ દ્વ્યથી એક છે, અને અંતવાળો છે. દ્યેત્રથી સિદ્ધ અસંખ્ય પ્રદેશવાળો છે; તથા તેનો અંત પણ છે. કાળથી સિદ્ધ આદિવાળો છે અને અંત વિનાનો છે. જાતથી સિદ્ધ અનંત જ્ઞાનપર્યાવરણ છે, અનંત દર્શનપર્યાવરણ છે, અનંત અગુરુસધુ પર્યાવરણ છે અને તેનો અંત નથી.

‘જીવ કેવી રીતે મરે તો તેનો સંસાર વધે અને ઘટે’ એ પ્રશ્નનો જવાબ આ છે : મેં મરણના બે પ્રકાર જણાવ્યા છે : બાહ્યમરણ, અને પાંડિતમરણ.^૩

૧. અણુઓના, સૂક્ષ્મરેકંઘોના તથા અમૂર્ત વસ્તુઓના પયયિ અગુરુસધુ (નદી બારે, નદી હલકા) ગણાય છે.

૨. એટલે કે સિદ્ધશિષ્યા, જે સિદ્ધજીવોના આધારભૂત આકાશની નજીક આવેલી છે.

૩. સરખાવો ઉત્તરાધ્યયન અ. ૫; તથા અ. ૩૧-૨૫૬.

તેમાં ગાલમરણના ચાર ભેદ કહ્યા છે : વધતમરણ (તરકડિયાં ખાતા મરવું); વશાત્તમરણ (પરાધીનતાપૂર્વક રિવાજન મરવું); અંતઃશયમરણ (શરીરમાં શસ્ત્રાદિક પેસી વળાથી મરવું); તદ્ભવમરણ (જો ગતિમાં મર્યા હોય તે જ નતિમાં પાછું જન્મવું); પહાડથી પડીને મરવું, જાડથી પડીને મરવું, પાણીમાં ડૂબીને મરવું, અગ્નિમાં પેસીને મરવું, ઝેર ખાઈને મરવું, શસ્ત્ર વડે મરવું, જાડ વગેરે સાથે ગળે ઠાંભા ખાઈને મરવું, અને ગીધ વગેરે શરીરને ફાડી ખાય તે રીતે મરવું. એ ચાર પ્રકારના ગાલમરણ વડે મરે, તો શ્રવ અનંત ચાર નૈર્યપિક ભવોને પામે છે; અનાદિ અનંત તથા આગ નિર્વાણા અંતરમાં રખડ્યા કરે છે; તથા તે પ્રકારે પોતાના નંનારને વધારે છે.

વંશિનમરણ પણ એ પ્રકારનું છે : પાદપોષનમન (જાડની પેડે નિચો રીતે આધારત્યાગપૂર્વક મરવું) અને બક્ષપ્રત્યાખ્યાન (દાવવાઆલવાની છૂટ સાથે ખાનપાનનાખાન-હાંકે મરવું). પાદપોષનમનમાં ખીગતી એવા જવાની રૂઝ નથી દેતી, ત્યારે બક્ષપ્રત્યાખ્યાનમાં હોય છે, તેનેજ આધારિયાન નરેના જ છે. એ બંને મરણ વંશિનમન વડે મરેના શ્રવ પોતે નૈર્યપિકના અનંત નાંકે મરણ નથી, નનારેજ વળે વડી મરણ છે, તથા તે પ્રકારે જ હજાર નનારે પડે છે.

૧. ૧૭૧, ૧૭૨, ૧૭૩, ૧૭૪, ૧૭૫.

૨. ૧૭૬, ૧૭૭, ૧૭૮, ૧૭૯, ૧૮૦, ૧૮૧, ૧૮૨, ૧૮૩, ૧૮૪, ૧૮૫, ૧૮૬, ૧૮૭, ૧૮૮, ૧૮૯, ૧૯૦, ૧૯૧, ૧૯૨, ૧૯૩, ૧૯૪, ૧૯૫, ૧૯૬, ૧૯૭, ૧૯૮, ૧૯૯, ૨૦૦.

આચ' ધીરકંદક

આ 'સાત સંબંધગતાં રકંદક' પદ્ધિના અર્થે સાત સાત
અને બનવાન પાને કેવળાએ હંદેલ પર્મની દીક્ષા માગવા
લાગ્યો. ત્યાર પછી બગવાને તેને તથા બેગી ધવેલી મોદી
સખાને પર્મ કહ્યો. તેથી દર્શન ધર્મ રકંદક તેના ધર્મને
તથા બગવાને ત્રણ વાર પ્રવક્ષિણા કરીને બોલ્યો, 'દે બગવન'
નિર્મયના પ્રવચનમાં હું થકા રાખું હું, પ્રીતિ રાખું હું,
તથા તે મને રુચે છે. તેના હું પ્રીતિ કરું હું, દે
બગવન' તે સત્ય છે, સદેહ વિનાનું છે, હટ્ટ છે, અને
પ્રતીષ્ઠ છે. આમ કરી. બગવાને વંદન કરી, ત કડીયન
ખૂણામાં ગયો, અને ત્યાં પોતાનો પ્રિદંડ વચેરે ઉપકરણો
એકાંત જગ્યાએ છોડી આવ્યો; પછી બગવાન પાસે આવી
તેમને ત્રણ પ્રવક્ષિણા કરી તે બોલ્યો : દે બગવન! ધડપાન
અને મોતના કુઃખથી આ લોક સજગેશો છે. જેમ જેમ
શુદ્ધ પોતાના સજગતા ધરમાંથી અદુ મૂલ્યવાળા અને
ઓછા વજનવાળા સામાનને અચાવી લે છે, કારણ કે ત
ઘોડો સામાન પણ તેને આગળપાછળ દિતરૂપ, સુખરૂપ,
કુશળરૂપ અને છેવટે કલ્યાણરૂપ થાય છે, તેમ મારો આત્મા
પણ એક જાતના અદુમૂલ્ય સામાનરૂપ છે; તે હટ્ટ છે,
કાંત છે, પ્રિય, સુંદર, મનગમનો, સ્થિરતાવાળો, વિશ્વાસપાત્ર,
સંમત, અનુમત, અદુમત અને ધરેણીના કરંડિયારૂપ છે.
માટે તેને ટાલતડકો, બ્રૂખતરસ, ચોરવાધ, કે સંનિપાતાદિ
અનેક રોગો, મહામારીઓ, અને પરિપડો તથા ઉપસંગો
નુકસાન કરે. ત્યાર પહેલાં તેને ને અધામાંથી અચાવી લઉં,

૧. વિદ્યા.

તેમાં બ્રાહ્મભરણના બાર બેદ કલા છે : વક્ત્રભરણ (નરકક્રિયાં ખાતા ભરવું); વશાર્તભરણ (પરાધીનતાપૂર્વક રિઆક્રિયાં ભરવું); અંતઃશત્રુભરણ (શરીરમાં શત્રુદિક પેલી વસાવી ભરવું); તદ્ભવભરણ (જે ગતિમાં મર્યા હોય તે જ ગતિમાં પાછું જન્મવું); પલાકથી પડીને ભરવું, ઝાડથી પડીને ભરવું, પાણીમાં ડૂબીને ભરવું, અગ્નિમાં પેસીને ભરવું, ઝેર ખાઈને ભરવું, શસ્ત્ર વડે ભરવું, ઝાડ વગેરે સાથે મળે ક્ષિપ્ત ખાઈને ભરવું, અને ગીધ વગેરે શરીરને કાઢી ખાય તે રીતે ભરવું. એ બાર પ્રકારના બ્રાહ્મભરણ વડે મરે, તેા અવ અનંત પાર નૈરસિકા બનેને પામે છે; અનાદિ અનંત તથા આગળ ગતિવાળા સંસારમાં રખડ્યા કરે છે; તથા તે પ્રકારે પોતાના નંતારને વધારે છે.

ચિત્તભરણ પણ એ પ્રકારનું છે : પાદપોષનમન (ઝાડની પેઠે ગિયર રડીને આદારત્યાગપૂર્વક ભરવું) અને બ્રહ્મપ્રત્યાખ્યાન (દાસવાસાસવાની છૂટ સાથે ખાનપાનનાત્યાગ પૂર્વક ભરવું). પાદપોષનમનમાં બીજનની મેલા મેલાની રૂઝ નથી દેતી, જ્યારે બ્રહ્મપ્રત્યાખ્યાનમાં દેાય છે. જનિયા આદારત્યાગ નરેને જ છે. એ બને બંને ચિત્તભરણ વડે નરેને અવ પોને નૈરસિકાના અનંત ખર્ચે પાનવા નથી. જન્યારેક વળે વડી જાય છે, તથા તે પ્રકારે જન્મના નંતારે મરે છે.

૧. નૈરસિકા, બ્રહ્મ, ૧૪, નારા.

૨. બ્રહ્મ, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૩, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૪, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૮, ૪૯, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૫૮, ૫૯, ૬૦, ૬૧, ૬૨, ૬૩, ૬૪, ૬૫, ૬૬, ૬૭, ૬૮, ૬૯, ૭૦, ૭૧, ૭૨, ૭૩, ૭૪, ૭૫, ૭૬, ૭૭, ૭૮, ૭૯, ૮૦, ૮૧, ૮૨, ૮૩, ૮૪, ૮૫, ૮૬, ૮૭, ૮૮, ૮૯, ૯૦, ૯૧, ૯૨, ૯૩, ૯૪, ૯૫, ૯૬, ૯૭, ૯૮, ૯૯, ૧૦૦.

અર્થ' સ્ત્રીરકંઠ

‘અભિયારી દત્તા, તથા ત્યાગી, સંદેગ, પુન્ય, સમાગી
 કિંતવિય, મુદ્ધવતી, નિરાશંકી, ઉત્સુકનાદિના સંપ્રમાણ
 ચિત્તાનિવાજા, મુંદર સાપુષ્પામાં રત તથા હમનગીત દત્તા.
 એ પ્રમાણે નિર્મયસાત્વ અનુસાર ને વિદરેતા દત્તા.

ને રકંઠકમુનિ મદારીર ભગવાનના વૃદ્ધ સિધ્ધો (સ્થવિરો)
 પામે અગિયાર અંગો. બધ્યા તથા પાછી મદારીર ભગવાનની
 પરવાનગીથી નેમજે એક પાછી એક એમ નિધુની ખારે પ્રતિમાઓ
 આરાધી. ને પ્રતિમાઓ એટલે કે વિશિષ્ટ તપોનો વિધિ આ
 પ્રમાણે છે. ગરબથી બહાર નીકળી, જુદા રેડી, એક
 મહિના સુધી અમ અને પાણીની એક દત્તિ વડે જ અવરુ
 ને પહેલી પ્રતિમા કહેવાય. દત્તિ એટલે દાન દેનાર ત્યારે
 અમ કે પાણીને દેતા હોય, ત્યારે દેવાતા અમ કે પાણીની
 ત્યાં સુધી એક ધાર હોય અને તે એક ધારમાં એટલું આવે
 તેટલું જ સંપૂર્ણ ધાર તૂટ્યા પછી જરા પણ ન મેવું ને. ખીંચ
 પ્રતિમામાં જે માસ સુધી અમ અને પાણીની એ દત્તિ મેવાની

૧. અગિયાર અંગોમાં ભગવતીસૂત્રનો પણ સમાવેશ થાય છે.
 ૨. પાછી અગિયાર અંગોમાંના એક અંગમાંની ક્યામાં ‘અગિયાર
 ન’ બધ્યા એમ કેવી રીતે કહી શકાય? કારણ કે જે અંગમાં
 નું અવરુ હોય તે પુરુષ તે અંગની પહેલાં હયાત હોય.
 કાર આનો ખુલાસો જે રીતે આપે છે: એક તો, રકંઠકની
 માનતા નથી ત્યાં સુધી રકંઠકના જેવી ખીનાને ખીલ કોઈના
 ન દ્વારા જાણવાય છે; અને રકંઠક થયા પછી રકંઠકના
 રનો આધાર લઈને કહેવાય છે. અને ખીજી: જલુધરો અતિશય
 હળા હોવાથી ભવિષ્યકાળની ખીના પણ તેઓ જાણીને
 રકં.

‘મહાચારી’ દત્તા, તથા ત્યાગી, દારૂગ, પન્ન, દામાગીલ, બિનનંદિય, મુદ્દતલી, નિરાકાંક્ષી, કિલ્લુકાલિના સ્વયમચ્ચંદ્ર ચિત્તગતિવાળા, મુંદર સામુપજામાં રત તથા દમનગીલ દત્તા. એ પ્રમાણે નિર્મયસાન્ન અનુસાર ને ચિદરતા દત્તા.

ને રકંદકમુનિ મદારીર બગવાનના ટૂંક સિખો (સ્થિતિરો) પામં અગિયાર અંગો^૧ બળ્યા તથા પછી મદારીર બગવાનની પરવાનગીથી નંમળે એક પછી એક એમ બિહુની આરે પ્રતિમાઓ આરાધી. ને પ્રતિમાઓ એટલે કે ત્રિચિદ્ર તપોનો ત્રિધિ આ પ્રમાણે છે : ગરુડથી બદાર નીકળી, મુદા રેડી, એક મહિના મુધી અમ્મ અને પાણીની એક દત્તિ વડે જ ઇવનુ ને પહેલી પ્રતિમા કહેવાય. દત્તિ એટલે દાન દેનાર વ્યારે અમ્મ કે પાણીને દેતો હોય, ત્યારે દેવાતા અમ્મ કે પાણીની વ્યાં મુધી એક ધાર હોય અને તે એક ધારમાં જેટલું આવે તેટલું જ લેવું; ધાર વૃદ્ધ પછી જરા પથ્થુ ન લેવું ને. બીજી પ્રતિમામાં બે માસ મુધી અમ્મ અને પાણીની બે દત્તિ લેવાની

૧. અગિયાર અંગોમાં ભગવતીસૂત્રનો પણ સમાવેશ થાય છે. તે પછી અગિયાર અંગોમાંના એક અંગમાંની કથામાં ‘અગિયાર અંન’ લખ્યા એમ કેવી રીતે કહી શકાય ? કારણ કે જે અંગમાં જેવું ઇવનુ હોય તે પુરુષ તે અંગની પહેલાં દયાત હોય. શીદાદાર આનો ખુવાસો બે રીતે આપે છે : એક તો, રકંદકની વિદ્યમાનતા નથી ત્યાં મુધી રકંદકના જેવી બીનાને બીજા કોઈના ચરિત્ર દ્વારા જણાવાય છે; અને રકંદક થયા પછી રકંદકના ચરિત્રનો આધાર લઈને કહેવાય છે. અને બીજું : મધુધરો અતિશય જ્ઞાનવાળા હોવાથી અવિધ્યદાનની બીના પણ તેઓ જાણીને કહી શકે.

દોષ છે. તે જ પ્રમાણે ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠી અને
 નાનમી પ્રતિમામાં અનુક્રમે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ અને સાત
 દાંતઓ અનુક્રમે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ અને સાત માસ ગુણી
 કરવાની દોષ છે. આઠમી પ્રતિમામાં સાત રાત્રીદિવસ પાણી
 પિંચા વિના એકાંતરે ઉપવાસ કરવાના હોય છે; પારણામાં
 આંખો કરવાનું હોય છે; ગામતી બહાર રહેવાનું હોય છે;
 ચતુર્થ પદમે મૂરાનું હોય છે; તથા ઉભડક ખેસીને જે
 આંખ ન લાદવા કરવાનું હોય છે. દુર્ગા પ્રતિમામાં તેડલાં જ
 રાત્રીદિવસ ન પ્રમાણે જ ઉભડક રહેવાનું હોય છે તથા ત્રાંસા
 પાકડાની પેઠે મૂરાનું હોય છે. ૧૦મી પ્રતિમામાં જ
 તરવા જ રાત્રીદિવસ ને પ્રમાણે જ ગોદોદાસન અને
 સંગમનનાં રહેવાનું તથા સંકોચાદ્યને ખેસવાનું હોય છે.
 ૧૧મી પ્રાંતમામાં પાણી વિનાંનાં છઠ્ઠ-૭ ટંકનો ઉપવાસ કરવો
 જ છે. તથા એક રાત્રીદિવસ ગામ બહાર દાષ સંવાસીને
 રાત્રી હોય છે. ૧૨મી પ્રતિમામાં એક અડધન-ત્રણ ઉપવાસ
 વિના એક મારી નદી નમેરેને કડિ બેખડ ઉપર અંગિ
 કરવાના વિના રહેવાનું હોય છે.

૧૨મી મુનિએ આ તારે પ્રતિમાઓરે મુલ અનુભવ.

૧. આંખ એકે ચી-કુચ વનરે રક્ષ વિનાનું નાન મો જો
 ૨. એકે વાન પાણી પીનું ને
 ૩. આ વાન પાણી વાન ને આપુ ન કરી રહી ૧૧
 ૪. આ ૧૧ વાન એકે એકે અંધારા હોય ને જ કરી ૧૨
 ૫. આ ૧૨ વાન એકે એકે અંધારા હોય ને જ કરી ૧૩
 ૬. આ ૧૩ વાન એકે એકે અંધારા હોય ને જ કરી ૧૪
 ૭. આ ૧૪ વાન એકે એકે અંધારા હોય ને જ કરી ૧૫
 ૮. આ ૧૫ વાન એકે એકે અંધારા હોય ને જ કરી ૧૬
 ૯. આ ૧૬ વાન એકે એકે અંધારા હોય ને જ કરી ૧૭
 ૧૦. આ ૧૭ વાન એકે એકે અંધારા હોય ને જ કરી ૧૮
 ૧૧. આ ૧૮ વાન એકે એકે અંધારા હોય ને જ કરી ૧૯
 ૧૨. આ ૧૯ વાન એકે એકે અંધારા હોય ને જ કરી ૨૦

આચાર્ય અનુસાર, માર્ગ અનુસાર, સંપ્રદાયો અને નારી
રીત નવસો, પાંચો, સાતો, આઠો અને સત્તમ કરી. ૧

ત્યાર પછી ૨૩૬૬ મુનિએ મદાદીર જમવાન પામે
આવી 'ગુણરત્ન સંપ્રદાય' નામનું તપ સ્ત્રીધારવાની પરવાનગી
માગી. અને નમવું પણ ને પરવાનગી આપી. તે તપસ્યા
વિધિ આ પ્રમાણે છે : પહેલા માસમાં નિરંતર ચતુર્થના
ઉપવાસ કરવા એટલે કે ચાર દેક ન ખાનું; દિવસે સૂર્યના
સામે નજર માંડી વ્યાં તડકે આવના દોષ નેવી જગામાં
(આનાપના જમિમાં) ઉભડક એવી રહેવું; તથા રાત્રીએ કાંઈ

સોદાસવાળામાં જ કરે છે. ૨૩૬૬ મુનિ પૂર્વ પ્રથા બધવા જ
નહોતા. છતાં તેમને મદાદીરે ચોતે પ્રતિમાઓની પરવાનગી
આપેલી તેથી તેમાં કાંઈ દોષ નથી.

૧. આ પ્રતિમાઓ સ્ત્રીધારતા પહેલાં તે પ્રતિમામાં જે
જનનો નીરસ આદાર ચેવાતો દોષ તથા જેવી જ્વતનું ધ્યાન અને
ચિત્તરસુ થઈ દોષ તે જમું ચોતાની જ્વત ઉપર અજમાવી હેતું
જોઈએ, જેથી તે જરાબર પાર પડી શકે. 'જે પ્રતિમા જ્વતલા કાજ
સુધી આવવાની દોષ તેટલા કાજ સુધી તેનો અવ્યાસ કરવો
જોઈએ.' આ નિયમ શરૂઆતની સાત પ્રતિમાને લાગુ પડે છે.
સાત પ્રતિમામાંની પહેલી અને બીજીનો નો એક સાથે એક વર્ષમાં
અવ્યાસ થાય છે. પછીની ત્રીજીના અવ્યાસ માટે એક વર્ષની
જરૂર છે; તથા ચોથી માટે પણ એક છે. પછીની ત્રણ
પ્રતિમાઓનો અવ્યાસ જુદે વર્ષે થાય છે, તથા તેનો સ્ત્રીધાર
પ. જુદે વર્ષે થાય છે; એક જ વર્ષમાં સાથે તેનો અવ્યાસ
અને સ્ત્રીધાર થઈ શકે નથી. એ પ્રમાણે શરૂઆતની સાત
પ્રતિમાઓ ૬ વર્ષ વડે સમાપ્ત થાય છે.

૨. જુઓ પા ૧૮૬, નોંધ.

હોય છે. તે ૪ પ્રમાણે ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠી અને
 સાતમી પ્રતિમામાં અનુક્રમે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ અને સાત
 દક્ષિણે અનુક્રમે ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ અને સાત માસ પુરી
 કરવાની હોય છે. આઠમી પ્રતિમામાં સાત રાત્રીદિવસ પાણી
 પીવા વિના એકાંતર ઉપવાસ કરવાના હોય છે; પારણામાં
 આંખો કરવાનું હોય છે; ગામની બહાર રહેવાનું હોય છે;
 મતા કે પડખ ચૂરાનું હોય છે; તથા ઉભડક ખેસીને જે
 આવે તે સહન કરવાનું હોય છે. હમી પ્રતિમામાં તેટલાં ૪
 રાત્રીદિવસ ૪ પ્રમાણે ૪ ઉભડક રહેવાનું હોય છે તથા સાંઠ
 પાકાણી પેટે ચૂરાનું હોય છે. ૧૦મી પ્રતિમામાં ૧૫
 તરવા ૪ રાત્રીદિવસ તે પ્રમાણે ૪ ગોદોદાસન અને
 સંગ્રામના રહેવાનું તથા સંકોચાકરને ખેસવાનું હોય છે.
 ૧૧મી પ્રતિમામાં પાણી વિનાં ૭-૭ ટંકનો ઉપવાસ કરવાનો
 હોય છે. તથા એક રાત્રીદિવસ ગામ બહાર હાથ જંજારીને
 રહેવાનું હોય છે. ૧૨મી પ્રતિમામાં એક અડધ - ત્રણ ઉપવાસ
 કરીને એક મારી નદી તમેરેને કાંઈ બેખડ ઉપર આવે
 રાત્રીદિવસ વિના રહેવાનું હોય છે.

૧૩મી મુનિએ આ બારે પ્રતિમાઓને મૂકે અનુમાર.

- ૧ - ૧૧મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે
- ૨ - ૨મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે
- ૩ - ૩મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે
- ૪ - ૪મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે
- ૫ - ૫મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે
- ૬ - ૬મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે
- ૭ - ૭મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે
- ૮ - ૮મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે
- ૯ - ૯મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે
- ૧૦ - ૧૦મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે
- ૧૧ - ૧૧મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે
- ૧૨ - ૧૨મી મુનિએ ૧૦-૧૫ વર્ષે ૧૪ વિધાનું નામ આપે

આચાર્ય અનુસાર, માર્ગ અનુસાર, સંપત્તિપૂર્વક અને તારી
રીતે નવધી, પાઠ્ય, શાખાવી અને સમાપ્ત કરી. ૧

ત્યાર પછી રકંઠક મુનિએ મદાવીર બમવાન પાને
આવી 'મુખ્યરત્ન સંપત્તિ' નામનું ૧૪ સ્તીકારવાની પરવાનગી
માગી. અને તેમણે ૧૫ ને પરવાનગી આપી. તે નવધી
વિધિ આ પ્રમાણે છે: પહેલા માસમાં નિરંતર ચતુર્થના
ઉપવાસ કરવા એટલે કે ચાર દેહ ન ખાવું; દિવસે સૂઈની
સામે નગર માંડી વ્યાં તડેલા આવના દોષ નેથી જગ્યામાં
(આનાપના જમિમાં) ઉતરક બેસી રહેવું; તથા રાત્રીએ કાંઈ

સાધકશ્યાસુમાં ન કરે છે. રકંઠક મુનિ પૂર્વ પ્રથા મળ્યા ન
નહોતા. છતાં તેમને મદાવીરે રોતે પ્રતિમાઓની પરવાનગી
આગેડી તેથી તેમાં કાંઈ દોષ નથી.

૧. આ પ્રતિમાઓ સ્વીકારવા પહેલાં તે પ્રતિમામાં જે
ભગનો નીરસ આદાર લેવાતો દોષ તથા જેવી ભવનું ધ્યાન અને
વિચરણ થઈ દોષ તે બધું રોતાની ભવ ઉપર અજમાવી લેવું
જોઈએ, જેથી તે બરાબર પાર પડી શકે. 'જે પ્રતિમા નંદલા કાળ
સુધી આવવાની દોષ તેટલા કાળ સુધી તેનો અભ્યાસ કરવો
જોઈએ.' આ નિયમ સદાચાતની સાત પ્રતિમાને લાગુ પડે છે.
સાત પ્રતિમામાંની પહેલી અને બીજીનો નો એક સાથે એક વર્ષમાં
અભ્યાસ થાય છે. પછીની ત્રીજીના અભ્યાસ માટે એક વર્ષની
ગરબ છે; તથા ચોથી માટે ૧૫૫ એક છે. પછીની ત્રણ
પ્રતિમાઓનો અભ્યાસ છુદે વર્ષે થાય છે, તથા તેનો સ્વીકાર
અને સ્વીકાર થઈ ગઈ નથી. એ પ્રમાણે સદાચાતની સાત
પ્રતિમાઓ ૬ વર્ષ વડે મમામ થાય છે.

૨. જુઓ પા. ૧૪૬, નોંધ.

પણ વજ્ર આદ્યા પદેયાં વિના વીરાસને બેસી રહેયું. પછી
 બીજો મહિને તે જ પ્રમાણે નિરંતર છંદના એટલે કે છ ટંકના
 ઉપવાસ કરવા; પછી ત્રીજો મહિને નિરંતર અક્રમ એટલે કે
 આઠ ટંકના ઉપવાસ કરવા; ચોથો માસે દશમ એટલે કે
 દશ ટંકના ઉપવાસ કરવા; પાંચમે માસે દ્વાદશ એટલે કે ગાર
 ટંકના ઉપવાસ કરવા; છઠ્ઠે માસે ચતુર્દશ એટલે કે
 ચૌદ ટંકના ઉપવાસ કરવા; સાતમે માસે પોંદશ એટલે કે
 બોળ ટંકના ઉપવાસ કરવા; આઠમે માસે અષ્ટાદશ એટલે કે
 અડાદ ટંકના ઉપવાસ કરવા; નવમે માસે વિંશતિ એટલે કે
 વીસ ટંકના ઉપવાસ કરવા. દશમે માસે દ્વાવિંશતિ એટલે કે
 ગારીસ ટંકના ઉપવાસ કરવા; અગિયારમે માસે ચતુર્વિંશતિ
 એટલે કે ચોવીસ ટંકના ઉપવાસ કરવા; બારમે માસે
 પચ્ચવિંશતિ એટલે કે છત્તીસ ટંકના ઉપવાસ કરવા; તેમજ
 માસે અષ્ટાવિંશતિ એટલે કે અઠ્ઠાવીસ ટંકના ઉપવાસ કરવા;
 એકમે માસે વિંશતિ એટલે કે વીસ ટંકના ઉપવાસ કરવા
 કરંમે માસે દ્વાવિંશતિ એટલે કે બેવીસ ટંકના ઉપવાસ
 કરવા. તથા એકમે માસે નિરંતર ચોવીસ ટંકના ઉપવાસ
 કરવા. વિવિધ જાતે રાત્રિ ઉપવાસ જે રીતે બેમાસનું શ્રાવણ
 મહાનવમી નામક જ એક જ ઉપવાસ મળ્યું.

આમ જાણીને તરત જ નાલ જાતે નવ
 દિવસ ઉપવાસ કરવા જોઈએ. આ દિવસ મારજાના છે. કે

૧. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦. ૩૧. ૩૨. ૩૩. ૩૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭. ૩૮. ૩૯. ૪૦. ૪૧. ૪૨. ૪૩. ૪૪. ૪૫. ૪૬. ૪૭. ૪૮. ૪૯. ૫૦. ૫૧. ૫૨. ૫૩. ૫૪. ૫૫. ૫૬. ૫૭. ૫૮. ૫૯. ૬૦. ૬૧. ૬૨. ૬૩. ૬૪. ૬૫. ૬૬. ૬૭. ૬૮. ૬૯. ૭૦. ૭૧. ૭૨. ૭૩. ૭૪. ૭૫. ૭૬. ૭૭. ૭૮. ૭૯. ૮૦. ૮૧. ૮૨. ૮૩. ૮૪. ૮૫. ૮૬. ૮૭. ૮૮. ૮૯. ૯૦. ૯૧. ૯૨. ૯૩. ૯૪. ૯૫. ૯૬. ૯૭. ૯૮. ૯૯. ૧૦૦.

આ પ્રમાણે: પદેતા માસમાં ૫૬૨ દિવસ ઉપવાસના અને
૫૬૨ દિવસ પારખાના છે; જીવનમાં ત્રીણ ઉપવાસના અને
૧૦ પારખાના; ત્રીણમાં તે ૪૨ પ્રમાણે અનુક્રમે ૪૨ અને
૮; સોપામાં ૨૪ અને ૬; પાંચમાં ૨૫ અને ૫, છઠ્ઠામાં
૨૪ અને ૪; સાતમાં ૨૧ અને ૩, આઠમાં ૨૮ અને
૩; નવમાં ૨૭ અને ૩; દશમાં ૩૦ અને ૩; ૧૧માં
૩૩ અને ૩; ૧૨માં ૨૪ અને ૨; ૧૩માં ૨૬ અને ૨;
૧૪માં ૨૮ અને ૨; ૧૫માં ૩૦ અને ૨; અને
૧૬માં ૩૨ અને ૨. જે માસમાં દિવસો ખૂટતા હોય ત
આગળના માસમાંથી ખેંચીને પૂરા કરવા. અર્થાત્ જેમાં
૩૨ દિવસ તપ કરવાનું હતું હોય, તે માસની પાસેના
માસના જે દિવસો ઉપરના માસમાં ખેંચી લેવા; અને જે
માસમાં તપ કરતાં વધારે દિવસો હોય તે દિવસો તેની
પછીના માસમાં મેળવી દેવા.

હવે રકંદક મુનિ આ પ્રકારના ઉદાર (આશા વિનાના),
વિરતીર્ણ, કન્યાચરણ, મંગળચરણ, શોભાચરણ, (સારી રીતે
પાળેલું હોવાથી) ઉત્તમ, ઉચ્ચત્વજ, અને મોટા પ્રભાવવાળા
તપકર્મથી શુદ્ધ થઈ ગયા, જૂષને પ્રભાવે રૂપા થઈ ગયા,
માંસરહિત થયા, તથા માત્ર હાડકાં અને ચામડાથી જ ઢંકાયેલા
રહ્યા. તે ચાલતા ત્યારે શરીરનાં બધાં હાડકાં ખડખડતાં
હતાં તથા તેમના શરીરની નાડીઓ ઉપર તરી આવી હતી.
હવે તે માત્ર પોતાના આત્મચળથી જ ચાલવું બેસવું વગેરે
ક્રિયાઓ કરી શકતા હતા. તે એટલા બધા દુર્બળ થઈ ગયા
હતા કે, ખોલી રહ્યા પછી, અને ખોલતાં ખોલતાં તથા
ખોલવાનું કામ પડે ત્યારે પશુ ગતિની પામતા હતા. પાંડડાં,

તત કે તેવા મુકા સામાનથી ભરેલી સગડીને કોઈ દસકે
ત્યારે જેવો અવાજ થાય, તેવો જ અવાજ તે રકંદક મુનિ
વાસના ત્યારે પણ થતો. તે મુનિ તપથી પુટ હતા, જેને
માંસ અને શેદાંથી લીધું હતું. તેમ છતાં રાખમાં ભરેલા
અમિની જેમ તે તપ અને નેજાથી શોભતા હતા.

હવે કોઈ એક દિવસે રાત્રીને પાછલે પહેરે જનતાં
જનતાં તથા ધર્મ વિષે વિચાર કરતાં તે રકંદક મુનિના મનમાં
આ પ્રમાણે સંકલ્પ થયો કે, હું અનેક પ્રકારના તપકર્મથી દુનિયા
ધર્મ મેળો છું. બોલતાં બોલતાં પણ યાદી જાઉં છું. તથા
આમું છું ત્યારે પણ મુકાં લોકમાં પગેરેથી ભરેલી સગડીઓ
દેખાતી હોય તેવા અવાજ થાય છે. આવી સ્થિતિમાં પણ
દાનુ જ્યાં મુંડી મારામાં ઝડવાની શક્તિ. કર્મ, બળ, સીધું
જન પડુલકાર-પગાકમ છે, ત્યાં મુંડી હું મારા ધર્મવાદ
ધમનુનનનન રાને જઈને અનગન નત લીકાકું. ખો
જાતની કાંઈ મગનકું થયા પછીથી શ્રીરામચંદનમરણ
સારેના મદાસીરે જમવાન પાને જઈ, તેમની અનુમતિ લઈ,
કાન મદાનગને આરોપિ, ધમજી તથા ધમનીઓની રાન
નાન કેનન -ધરિમે નાથે વિદ્યુત પરીન કારે પ્રીમે પાને

૧ મુનિ, જેવો અવાજ થાય, તેવો જ અવાજ તે રકંદક મુનિ
વાસના ત્યારે પણ થતો. તે મુનિ તપથી પુટ હતા, જેને
માંસ અને શેદાંથી લીધું હતું. તેમ છતાં રાખમાં ભરેલા
અમિની જેમ તે તપ અને નેજાથી શોભતા હતા.

ચી. મેંના અનુદ જેવા વર્ણનાથી અને ફેવાનં મેંનાના
જેવાનાંય કાળી મિયાને જેઠનીપાળી, તેના ઉપર કાળના
નંધારો પાપરી, ખાનપાનના ત્યાગ કરી, કલેખનાં ન
નીકારી, તથા મૃત્યુની કાંસા નહ. ૬ પ્રકારની જેઠે રિયર થાઉં.

૧ પ્રમાણે મદારીર બનવાનથી અનુમતિ મેંનાનીને તે
કેંક મુનિ વિપુલ પર્વન ઉપર પીરે પીરે ગણ્યા અને કાળી
સિલાનો બાગ જેઠનીપાસી, પાસે મહામન્યાં ર્યાનો જેઠ.
નપાસી. ૨ તેના ઉપર કાળનાં નંધારો પાપરી, પૂર્વ દિશામાં
મુખ રાખી. પર્વકાસને (પદ્માસને) બેસી, ફેરે નખ સદિત
અને દાય બેગા કરી. તથા માયા માથે અડકાડી, આ
પ્રમાણે બોલ્યા :

“અરિદંતબગવંતા, સિદ્ધી વગેરેને નમસ્કાર ! તથા
અચળચાનને પામવાની દુઃખાયાળા શ્રમણુભગવંત મદારીરને
નમસ્કાર ! ત્યાં રહેલા શ્રમણુભગવંત મદારીરને અર્ધી રહેલા
દું વંદું છું. ત્યાં રહેલા શ્રમણુભગવંત મદારીર અર્ધી રહેલા
મને જુઓ. મેં પહેલાં પણ શ્રમણુભગવંત મદારીરની
પાસે 'કાઈ પણ શ્વનો વિનાશ ન કરવો, તથા કાઈ પણ પ્રકારે
કાઈને દુઃખ ન દેવું' એવો નિયમ જિંદગી દેકે ત્યાં મુધી
લીધા હતા; તેમ જ ને તથા ખીજ પણ નિયમો લીધા હતા;
'વસ્તુનું જ્ઞાન જેવી વસ્તુ હોય તેવું જ કરવું, પણ તેથી
'જુદું કે કિલકું ન કરવું' એવો નિયમ પણ શ્વું ત્યાં મુધી

૧. શરીર અને કપાથોને અનાદારથી દૂર કરવાગી તથ.
૨. પાંચોપનમન અવરથા સ્વીકાર્યાં પહેલાં કલુશાંકા વગેરેની
જરૂર રહે છે; ને માટે, પગી તેા લાલપાચાલવાનું હોતુ જ નથી.

પાળવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. અત્યારે પણ શ્રમણજનના મદારી પાસે ને બધા નિયમો થઈ હું, તથા સર્વ પ્રકારની ખાવાની વસ્તુનો, સર્વ પ્રકારની પીવાની વસ્તુનો, સર્વ પ્રકારનાં મેવા-મીઠાઈનો, અને સર્વ પ્રકારના મસાલા-મુખરામનો એમ ચારે જાતના આહારનો ત્યાં સુધી હું ત્યાં નુધી ત્યાગ કરું છું. વળી દુઃખ દેવાને અપોષ, મૃત, કાંત અને પ્રિય એવું જે મારું શરીર છે, તેને પણ મારા છેલ્લા આસાદ્વાસે ત્યાગી દઈશ." આ પ્રમાણે તેમજે ખાનપાનનો ત્યાગ કરી, જાડની પેટે ગિયર રહી, મૃત્યુની આકાંક્ષા કર્યો વિના રહેવા માંડ્યું.

આ પ્રમાણે ૪૬૬ મુનિ ૬૦ ટંક ખાધા વિના પીનારી, પોતે કરેલા દોષોની કળ્યાણ (આતોગના) અને પ્રતિજ્ઞા કરી, મનાપિ પ્રાપ્ત કરી, મરણ પામ્યા. તેમજ તેમને મરણ પામેલા જાળી પેલા ન્યવિર જનમનોએ તેમજ પશ્ચિમીનું નિમિત્તે પ્યાન (કાપોત્તર્ગ) કર્યું; તથા તેમનાં જન્મો અને તથા જન્મ તેઓ શ્રીમદ્વાતીર જનમના અને ના. ના અને પોમકંદકનુનના મરણની પાત કરી, તેમજ પંચકાંસા તેમને નિવેદિત કર્યો.

તરી, જે જનમનું એમ કરી જનમના ને. જે ૧-૫૫૫૫૫૫ મદા. હિમે વરણ કરી આ પ્રમાણે ૧૦૫ :

૧ - ૫૫૫૫૫૫ મદા. હિમે વરણ કરી આ પ્રમાણે ૧૦૫ :
૧ - ૫૫૫૫૫૫ મદા. હિમે વરણ કરી આ પ્રમાણે ૧૦૫ :
૧ - ૫૫૫૫૫૫ મદા. હિમે વરણ કરી આ પ્રમાણે ૧૦૫ :

“આપના ચિપ્પ રકંઠક મરણ પામી ક્યાં નયા છે,
મને ક્યાં ઉત્પન્ન થયા છે ?”

ત્યારે, ‘હે ઓતમ !’ એમ કહી તેમણે જવાબ આપ્યો,
‘તે સાધુ અમ્યુતકાંધમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા છે; તે કાંધમાં
કટલાક દેવોનું રર સાગરોપમનું આયુષ્ય છે. રકંઠક દેવનું
પણ તેટલું જ છે. તે બરનો હાથ થયા પછી તે દેવ ત્યાંથી
અમ્યુત થઈ મદાવિદેહ દેવમાં સિદ્ધ થશે, બ્રહ્મ થશે, મુક્તિ
થશે, પરિનિર્વાણ પામશે અને તારું દુઃખિનો વિનાશ કરશે.

— શ્લોક ૨, ઉદ્દેહ ૧

પાળવાના નિયમ

મદાતીન પામે

ખાતની ૧૦

પ્રતિબદ્ધ

મુખ્ય મંત્રી

માનની

કાંઈ નહીં

માટે

ખાત

આ

દેવરાજ

‘અર્થસંદાહિ’ જ્યોતિષક દેવ
 યોગન મદદ પછી, સૌધર્મ, એ
 છે. તે એકએકથી ઉપર આપેલા
 નીચે છે. એવાન કદવનો ૫૨ મહિ
 એક વખત પાળાની મુખ્યમો
 નામના નિંદાનન ઉપર, દેવ ૨૦ દવસ
 નાથે એટલે દગા: આ નવ પાળ, ન
 નામના પાળના મદાતીન અનુભવ
 એક આ પાળના આભન કરવો
 નામ આ: પાળના નિયમ મુજબ
 નામ નામ: નામ નામ નામ
 નામ નામ નામ નામ નામ નામ
 નામ નામ નામ નામ નામ નામ

નગરમાં જાઓ અને જમવાન મદારીએ વડનાં
 કે પોતાના જેટલું વિદ્યાળ ક્ષેત્ર ત્યાં કરો. ત્યાં અને
 ર આપો. તેમજ તેમ ક્યાં બાદ કથાને કે પોતાના
 કથું કે, તું પંડ તમારીને જ્યાં દેવ-દેવીને જમ
 થાને કે મદારીર જમવાને વડન કરેલા જાણ છે.
 હો તમારા ઐશ્વર્ય સદિત તમાર થકીને જેની
 પછી ન બધાથી પીટણાઈને એક સાખ
 બુવાળા વિમાનમાં બેસી ન હો મદારીરને
 થો. રસ્તામાં નંદીશ્વર કોપમાં તેજ પોતાનું
 કથું. પછી તે રાગગુણ નગરમાં

દેવરાજ ઇશાનેંદ્ર

‘નૃપેન્દ્રસિંહિ ભવેન્નિજ્ઞ દોના ચાની કેર અત્યંતવાત
 પાનન નરજા પડી, નીપન, એમન આદિ ખાર નરખોજા
 ને એકલેઈથી કેર અરેકા છે. એમન કાલ અનુકલન
 ને એ એમન કાલની કેર કમિયન કદેશન છે.’

એક વાર નેમનું નૃપેન્દ્ર નાનકી નવામાં, કમિયન
 નેમનું નેમનું કેર, કેર કેમનું કમિયન નેમનું
 નેમનું કેર નેમનું નેમનું નેમનું નેમનું
 નેમનું નેમનું નેમનું નેમનું નેમનું
 નેમનું નેમનું નેમનું નેમનું નેમનું
 નેમનું નેમનું નેમનું નેમનું નેમનું
 નેમનું નેમનું નેમનું નેમનું નેમનું
 નેમનું નેમનું નેમનું નેમનું નેમનું

રાજગૃહ નગરનાં જાણીતા અને જનવાન મહારાજના રાજાઈ
કરી, એક પોતાના રાજાઈ વિચારના હેતુ તાર કરો. તમારું
નગર ખબર આપે. તેમજ તેમ રાજાના ખાસ કાર્યનાં પોતાના
સેનાપતિને કહ્યું કે, તું પંદર વાગીને જ્યાં દેવ-દેવીને ખબર
આપ કે 'કર્મનાં મહારાજ જનવાનને રાજ કરવા જાય છે,
માટે તમે જલદી તમારા સ્વયં નિર્ધન તૈયાર થઈને જ્યાં
પાસે જાઓ.' પછી તે જ્યાંથી પાંદળાઈને એક વાખ
પોતાના પ્રમાણવાળા વિમાનમાં બેસી ન દેડ મહારાજને
રાજ કરવા નીકળ્યો. રસ્તામાં નદીશર દીપમાં તેણે પોતાનું
મોટું વિમાન ટૂંકું કર્યું. પછી તે રાજગૃહ નગરમાં ગયો.
ત્યાં તેણે જગત્તને ત્રણ પ્રદક્ષિણાઓ કરી. પછી, પોતાના
વિમાનને જમીનથી ચાર આંગળાં ઊંચું રાખી, જગત્તની
પાસે જઈ, તે તેમની પુરુષાસના કરવા લાગ્યો.

ત્યારબાદ જગત્તની પાસે ધર્મ સાંભળી, તે દેડ આ
પ્રમાણે બોલ્યો : 'હે જગત્ત! તમે તો અધુર જાણો છો અને
જુઓ છો. માત્ર ગૌતમાદિ મહર્ષિઓને હું દિવ્ય નાટ્યવિધિ
દેખાડ્યા છું છું.' એમ કહી, તેણે ત્યાં એક દિવ્ય મંડપ
ખોદા કર્યો. તેની વચ્ચે મણિપીઠિકા અને સિંહાસન પણ
રચ્યું. પછી જગત્તને પ્રણામ કરી તે ઇંદ્ર તે સિંહાસન ઉપર
બેઠો. પછી તેના જમણા હાથમાંથી ૧૦૮ દેવકુમારો નીકળ્યા;
અને ડાબા હાથમાંથી ૧૦૮ દેવકુમારીઓ નીકળ્યા. પછી
અનેક જાતનાં વાજિંત્ર અને ગીતોના શ્રદ્ધથી તેણે બગીચા
જાતનું નાટક ગૌતમાદિને દેખાડ્યું. ત્યાર બાદ પોતાની

શ્રીભગવતી-સાર

૬૦
જાણી કહિને લાંકેલી લઈ પોને ત્યાંથી આવ્યો હતો ત્યાં
ને પાછો આવ્યો ગયો.

પછી ગૌતમે ભગવાનને પ્રશ્ન પૂછ્યો : હું ભગવાન!
દેવનેશ્વર પ્રેમાનંદ આ જાણી દિવ્ય કહિ, દિવ્ય દેવકાંતિ અને
દિવ્ય દેવપ્રનાય તો રીતે પ્રાપ્ત કર્યો ? તે પૂર્વભવમાં કોણ
દત્તા ? તબે શું સાંભળ્યું હતું, શું હીમું હતું, શું ખામું હતું,
જ આશ્ચર્ય હતું, તથા કયા શ્રમણ વા બ્રાહ્મણ પાસે એવું
એક વખત કહ્યું આવું અને માર્મિક વચન સાંભળીને અશ્ચર્ય
હતું, કે જેને જીવિને તો આ જાણુ પ્રાપ્ત થયું ?

૧૦ હું ગૌતમ ! તાપેવિમ્બી ! નામની નમરીમાં
જાણી ગામનો મોયંવંશી મદન્ય રહેતો હતો. તે અતિ
વનંત વખત હતો એક વખત તો રાત્રીના આનગના અને
વનગના જાનના - મરણ - જનનાં જનનાં કૃત્યની
વિચાર કરતા એક પ્રકારે સંકલ્પ કરતા થયા કે, હું
કરોશ. જાણી રીતે આશ્ચર્ય, ગુપ્તકલપણ, શુભ અને
અશુભનાં નામો રીતેનાં કામ, જુગતો, પ્રતાપ હતું ત્યાં
જનનાં કે કે જેનાં નામ જેને દિવ્ય (૧૧૧) નામો, મન,
૧૧૧, ૧૧, ૧૧ જેને કૃત્યનાં નામો, તે જાણુ

૧ મહાપરમ, મહાવરના જે જાણુ જેની મુજબ ૧.૧૧૧૧
૨.૧૧૧૧ ૩.૧૧૧૧ ૪.૧૧૧૧ ૫.૧૧૧૧ ૬.૧૧૧૧ ૭.૧૧૧૧ ૮.૧૧૧૧ ૯.૧૧૧૧ ૧૦.૧૧૧૧
૧૧.૧૧૧૧ ૧૨.૧૧૧૧ ૧૩.૧૧૧૧ ૧૪.૧૧૧૧ ૧૫.૧૧૧૧ ૧૬.૧૧૧૧ ૧૭.૧૧૧૧ ૧૮.૧૧૧૧ ૧૯.૧૧૧૧ ૨૦.૧૧૧૧
૨૧.૧૧૧૧ ૨૨.૧૧૧૧ ૨૩.૧૧૧૧ ૨૪.૧૧૧૧ ૨૫.૧૧૧૧ ૨૬.૧૧૧૧ ૨૭.૧૧૧૧ ૨૮.૧૧૧૧ ૨૯.૧૧૧૧ ૩૦.૧૧૧૧
૩૧.૧૧૧૧ ૩૨.૧૧૧૧ ૩૩.૧૧૧૧ ૩૪.૧૧૧૧ ૩૫.૧૧૧૧ ૩૬.૧૧૧૧ ૩૭.૧૧૧૧ ૩૮.૧૧૧૧ ૩૯.૧૧૧૧ ૪૦.૧૧૧૧
૪૧.૧૧૧૧ ૪૨.૧૧૧૧ ૪૩.૧૧૧૧ ૪૪.૧૧૧૧ ૪૫.૧૧૧૧ ૪૬.૧૧૧૧ ૪૭.૧૧૧૧ ૪૮.૧૧૧૧ ૪૯.૧૧૧૧ ૫૦.૧૧૧૧
૫૧.૧૧૧૧ ૫૨.૧૧૧૧ ૫૩.૧૧૧૧ ૫૪.૧૧૧૧ ૫૫.૧૧૧૧ ૫૬.૧૧૧૧ ૫૭.૧૧૧૧ ૫૮.૧૧૧૧ ૫૯.૧૧૧૧ ૬૦.૧૧૧૧
૬૧.૧૧૧૧ ૬૨.૧૧૧૧ ૬૩.૧૧૧૧ ૬૪.૧૧૧૧ ૬૫.૧૧૧૧ ૬૬.૧૧૧૧ ૬૭.૧૧૧૧ ૬૮.૧૧૧૧ ૬૯.૧૧૧૧ ૭૦.૧૧૧૧
૭૧.૧૧૧૧ ૭૨.૧૧૧૧ ૭૩.૧૧૧૧ ૭૪.૧૧૧૧ ૭૫.૧૧૧૧ ૭૬.૧૧૧૧ ૭૭.૧૧૧૧ ૭૮.૧૧૧૧ ૭૯.૧૧૧૧ ૮૦.૧૧૧૧
૮૧.૧૧૧૧ ૮૨.૧૧૧૧ ૮૩.૧૧૧૧ ૮૪.૧૧૧૧ ૮૫.૧૧૧૧ ૮૬.૧૧૧૧ ૮૭.૧૧૧૧ ૮૮.૧૧૧૧ ૮૯.૧૧૧૧ ૯૦.૧૧૧૧
૯૧.૧૧૧૧ ૯૨.૧૧૧૧ ૯૩.૧૧૧૧ ૯૪.૧૧૧૧ ૯૫.૧૧૧૧ ૯૬.૧૧૧૧ ૯૭.૧૧૧૧ ૯૮.૧૧૧૧ ૯૯.૧૧૧૧ ૧૦૦.૧૧૧૧

પૂરેં કરેલાં ને કનો નદન ખરખર્ક જલ ને મોં મોં દેશ
 રુંડો તથા બરિખત લાખ વિષે નેરણર મદુડા જગપ
 નદિ! કલકું, મારે નો ત્યાં નુપી માગ મિત્રા, માનિજનો,
 અને સુખાંતજીએ રનેરે મારો આદર કરે છે, અને નું
 કલ્યાણર જાણી નેત્રની પેઠે મારી વિનયપૂર્વક મેરા કરે
 છે, ત્યાં નુપી મારું કલ્યાણ લાપી લેવાની જગ છે, મારે
 કાલે સવાર થયે મૂર્ખ નેત્ર પડી નામું સમાવદાલાને
 નોનરી, જમાડી, તેમની સમક્ષ મારા મોટા પુત્રને કુટુંબના
 બાર સોંપી, લાકડાનું પાત્ર લઈને, મુઠ્ઠા ધર્મને 'પ્રાણામા'
 નામની દીક્ષા^૧ વડે દીક્ષિત થાઉ. દીક્ષિત થયા બાદ
 જીવીશ ત્યાં નુપી રૂં નિરંતર ૭ ટંકના ઉપવાસ કરીશ તથા
 મૂર્ખની સામે ગિયા હાય રાખી તડકો સદન કરીશ;
 પારખાને દિવસે આનાપના લેવાની જગાએથી ગિતરી
 લાકડાનું પાત્ર લઈ તાત્રલિમો નગુરીમાં ગિય - નીચ - મધ્યમ
 કુઓમાંથી, બિદ્યા લેવાની વિધિપૂર્વક, દાળ ચાક ચિનાના
 કેવળ રાંધેલા ચોખા લાવી તેમને પાણી વડે એકવીસ વાર
 પોઈ, ત્યાર પછી ખાઈશ.

ને પ્રમાણે બીજે દિવસે તેણે પ્રાણામા દીક્ષા તેમ જ
 ધોયેલા ચોખા ખાવાનો નિયમ લીધો. પ્રાણામા દીક્ષા
 લેનાર ત્યાં ત્યાં ઈદ્ર, રકંદ (કાર્તિકેય), રદ્ર, શિવ, ર કુબેર,
 પાર્વતી, મહિષાસુરને કૂટતી ચંડિકા, રાગ, યુવરાજ,

૧. તેમાં વારંવાર પ્રમામ કરવાના હોય છે.

૨ એક જાતનો વ્યંતર : અથવા અમુક જાતનો આકાર
 ધારણ કરનાર રુદ્ર. — દીકા.

રેવણના ઉત્થાનનું

પૂર્વે કરેલાં તે કમો નરન ખરેખરે જન્ય ન બોલે તે
 હું! તથા જરિખર ધાન વિષે નેરકાર ગદું!
 નદિ! મલદ, મારે નો ત્યાં સુધી માગ મિત્રા. તો
 આં સેનાસેનામાં વહેરે મારો આદર કરે છે. આ
 કલ્યાણરૂપ જનપી એત્તની પોં મારી વિનયપૂર્વક મેં
 છે, ત્યાં મુખી માટે કલ્યાણ તાપી સેવાની વગર છે.
 કાલે સવાર થયે સૂર્યે ધર્યા પછી મારું મમાં
 નોનરી, જમાડી, નેમની સમસ્ત માગ મોટા પૂર્વે
 બાર સોંપી, લાકડાનું પાત્ર લઈને, મુક થઈને પ્રાણ
 નામની દીક્ષા વડે દીક્ષિત થાઉ. દીક્ષિત થયા
 સુધી ત્યાં મુખી હું નિરંતર ૭ ટંકના ઉપવાસ કરીશ
 સૂર્યની સામે ગંગા તાય રાખી તરફે સંકળ કર
 પારખાને દિવસે આતાપના સેવાની જગ્યાએથી ગ
 લાકડાનું પાત્ર લઈ તાત્કાલિક નગુરીમાં ગય - નીચ - મખ
 કુજોમાંથી, બિદ્યા સેવાની વિધિપૂર્વક, દાળ ચાક વિના
 કેવળ સંધેલા ચોખા લાવી નેમને પાણી વડે એકત્રીસ વ
 ધોઈ, ત્યાર પછી ખાઈશ.

તે પ્રમાણે બીજે દિવસે નેજે પ્રાણમા દીક્ષા નેમ
 ધોયેલા ચોખા ખાવાનો નિયમ લીધો. પ્રાણમા દીક્ષ
 લેનાર ત્યાં ત્યાં દર, રકંદ (કાર્તિકેય), રદ, શિવ, ર કુબેર,
 વાર્વતી, મહિપાસુરને ફટતી ચંડિકા, રાગ, યુવરાજ,

૧. તેમાં વારંવાર પ્રસાદ કરવાના હોય છે.
- ૨ એક જાતનો અંતર : અથવા અમુક જાતનો આકાર
 રણ કરનાર દુદ્ધ. — દીકા.

તત્ત્વરોષ, માંડવિકર, કૌરુજિક, ઇન્દ્રવજ, શ્રેષ્ઠી, સૈનાસનિ,
 નાર્યવાદ, કાવડો, કૃતરો તથા ચાંડાળ શુએ છે, ત્યાં ત્યાં
 તે પ્રભામ કરે છે; ઊંચાને લેઈને ઊંચી રીતે પ્રભામ કરે
 છે, નીચાને લેઈને નીચી રીતે પ્રભામ કરે છે; જેને જો
 રીત શુએ છે, તરી રીત નેને પ્રભામ કરે છે.

ત્યાં પડી ન મોપંપુત્ર નામલી તેવા આસ (મુઠ) તપ-
 કનં વડે નુકારી નવા અને કુળગા થયા. પડી કોઈ તપન
 મધ્યમન મનના મનના, અનિત્યતા સંજોગે વિચાર કરતાં ને
 નાનલી આવ તપનીને એવા વિરૂપ થયો કે, હમુ ત્યાં
 નાં મારામ નાના એવાની સક્તિ છે, ત્યાં ત્યાં કે
 આવી કાં નુપોદય પડી નારા બધા મળીના મુદ્દા
 તથા નાનુએન પડીને આપડી, કંડી, કાકડાનું પાન વગેરે
 નામ કેવડેએને અલગ કરી, નામકોલી નનરના પ્રેમન
 તપનના નિર્વર્તિત નંડાએ આવીની (એટલે કે તપનના
 દરિય જેટલી જગતની આમવાન કુંડાનું દોરી), ખાવાદિતને
 જાન કરી, મધ્યમ જે વિદ્યુત કરી, તપુની આપડી કાં
 વિદ્યા કરે.

૧. દનવ નાંડે નંડે જાનવે ત્યાં આપડી કાં જે
૨. નંડે નંડે કાંડે કાંડે કે નંડે નંડે નંડે નંડે
૩. નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે
૪. નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે
૫. નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે નંડે

તેમને વિષયને ને તેને ને પ્રમાણે અનુચિત નથી પણ તે
તમને બલિયનમાં નગરીમાં વગનામ અસુરકુમારદેવાએ
ચિંતાર કષો કે, દાસમાં બલિયનમાં નગરી દર અને પુરોહિત
ચિનાની છે; તથા આપણે પણ દરને તામે રહેનારા છીએ
અને આપણું બધું કામ દરને તામે છે; માટે આપણે તામથી
નગરીને બલિયનમાં નગરીમાં દર તરીકે આવવાનો નોકર
કરાવીએ.

આમ ચિંતારી તેઓ દિવ્યમતિથી જાણવપસી તામથી
નગર કરેના દરને ત્યાં આપ્યા, અને તેની બરાબર સામે મેના
રહી, તેને પોતાની દિવ્ય દેવજાતિ, દિવ્ય દેવકાંતિ, દિવ્ય દેવ-
પ્રભાવ અને રૂઝ જાતનો દિવ્ય નાટકવિધિ બનાવ્યો. ત્યાર
બાદ તેની ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરીને તથા તેને વંદન કરીને તેમણે
કહ્યું : "હે દેવાનુમિત! અમે બલિયનમાં નગરીમાં રહેનારા
ધણી અસુરકુમાર દેવો તથા દેવીઓ આપને વંદીએ છીએ.
દાસમાં અમારી રાજધાની છે અને પુરોહિત ચિનાની છે;
માટે તમે બલિયનમાંના સ્વામી થવાનો સંકલ્પ કરો." એ
પ્રમાણે તેઓએ ત્રણ વાર કહ્યું છતાં તામથીએ મૌન રહી
કંઈ જવાબ ન આપ્યો. તેથી તેઓ પાછા ચાલ્યા ગયા.
પછી બે માસ - ૧૨૦ ટંક - સુધી અનુચિત મત ધારણ

૧. ઉત્તર દિશાના અસુરકુમારના ઉદ્દ બલિની રાજધાની.
૨. બૂજમાં તેમની દિવ્યમતિનાં ઉદ્દ, ત્વરિત, ચપલ,
ચંદ, જયવતી, (બીજાઓની મતિઓને છતનારી), નિપુણ, સિંદ
રેવી (અમરદિત દેવાથી), શીખ, ઉદ્દત (વેગવતી) -- એવા
વેગવતી છે.

તત્ત્વવેદ, માઝેગિકર, કૌટુંબિક, ઇશ્યુ, શ્રેષ્ઠી, સેનાપતિ,
 નાયકવાદ, કાગડો, કૃતરો તથા ચાંડાળ શુએ છે, ત્યાં ત્યાં
 તેને પ્રભુભ કરે છે : ઊંચાને વેતર્કને ઊંચી રીતે પ્રભુભ કરે
 છે; નીચાને વેતર્કને નીચી રીતે પ્રભુભ કરે છે; જેને જેની
 રીત શુએ છે, તરી રીત તેને પ્રભુભ કરે છે.

ત્યાર પછી તે મોયંપુત્ર નામની તેણા બાલ (મદ) તપ-
 કર્મ વડે મુક્તિ મેળવે અને કુશળ થયા. પછી કોઈ વખત
 મધ્યગત જનતા જનતા, અનિયતા તંત્રમાં વિચાર કરતાં તે
 તામરી બાલ તપનીને એના વિકલ્પ મયો કે, દમ્બુ ત્યાં
 જ્યાં તામરી પાયા એમણી સ્થિત છે, ત્યાં ત્યાં કે
 તથા તામરીના પૃષ્ઠની સામગ્રી. કેટલી, વાકાનું તાલ સિદ્ધ
 થાય કલકરેજીને અતનાં કરી, તામરીના તમરના કલકર
 તપાસ નિવંરણ નાંચીને આંતરની (અંતર) કે તામરી
 મરીને જેટલા તમરનાં આગવાન ફળાનું ફેરી, તામરીનાં
 જાત કરી ત્યાંની જે વિચર કરી, તામરી આંતરનાં ફળ
 વિચર કરી.

૧. કલકર ત્યાંની જે વિચર કરી, તામરી આંતરનાં ફળ
 વિચર કરી.
 ૨. તામરી આંતરનાં ફળ ત્યાંની જે વિચર કરી, તામરી આંતરનાં ફળ
 વિચર કરી.
 ૩. તામરી આંતરનાં ફળ ત્યાંની જે વિચર કરી, તામરી આંતરનાં ફળ
 વિચર કરી.
 ૪. તામરી આંતરનાં ફળ ત્યાંની જે વિચર કરી, તામરી આંતરનાં ફળ
 વિચર કરી.

ત્યારે તેઓએ મદપુત્રે, આમ જવાનું કાગળ મોકલેલા
કાગ છે, ત્યારે તેઓ દેવરાજ કથાનંદ આમ અંતરથી દેવરી
કરમદવા માગ્યા. પણ કથાનંદે પોતાની પ્રજા નિમેષેશ્વર
પાછી ખેંચી લીધી. ત્યારથી અનુરકુમાર દેવો નથા દેવીઓ
તેની આજ્ઞામાં અને તાજાનાં રહે છે. દે નોતમ ' દેવંદ
દેવરાજ કથાનંદે પોતાની દિવ્ય દેવસદિ આ પ્રમાણે
મેળવી છે.

અનક ૩, ઉકંઠ ૧

ટિપ્પણી

ટિપ્પણ નં. ૧ :

રામ્યપ્રત્રીય સૂત્રમાં ૩૨ પ્રકારના નાટ્યવિધિનું
અંશિતર વર્ણન છે. તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે :

૧. અટ મંગલના આકારોનો અભિનય. (સ્વસ્તિક,
ત્રીવલ્લ, નંદાવર્ત, વર્ધમાનક, બદાસન, કલશ, મલય, અને
દર્પણ એ આઠ મંગલો.) ૨. આકર્ષા, પ્રત્યાવર્ત,
મલયાણક, જર, માર, પદ્મપત્ર, વાસંતીલતા અને પદ્મલતા
વગેરેના ચિત્રનો અભિનય. ૩. ઠંદામૃગ, ત્રપાળ, પુરગ,
નર, મકર, વિહગ, કિંનર, કુંવર, વનલતા અને પદ્મલતા
વગેરેના ચિત્રનો અભિનય. ૪. એકતઃચક્ર, દ્વિધાચક્ર,
ચક્રાર્ધ વગેરેનો અભિનય. ૫. ચંદ્રાવલિપ્રવિભાગ,
સૂર્યાવલિપ્રવિભાગ, હંસાવલિપ્રવિભાગ વગેરેનો અભિનય.
૬. ઉદ્દગમનોદ્દમન પ્રવિભાગ. ૭. આગમાગમન પ્રવિભાગ
૮. આવરણાવરણપ્રવિભાગ. ૯. અગ્તગમનાગ્તગમનપ્રવિભાગ

કયાં બાદ મૃત્યુ પામી? તે તપસવી ઈશાન કષ્ટમાં, ઈશાના-
વતંસક વિમાનમાં, ઉપપાતર સજામાં, દેવસપ્તમાં, દેવસપ્તથી
દંડાયેલ તથા આંગળના અસંખ્યેય ભાગ જેટલી અવમાન-
નામાં ઈશાનદેવેંદ્રપત્ને ગન્ધ મારણ કર્યો. તે વખતે તે
ત્રણ દસ અને પુરોહિત વિનાનું હતું.

ત્યારે અમુરકુમારોએ જણ્યું કે તામડી ઈશાનકષ્ટમાં
દેવેંદ્રપત્ને ઉત્પન્ન થયો, ત્યારે તેઓ ધણી ગુસ્સે થયા. પત્ની
તેમજે તામડીખીમાં જઈ તામડીના મુઠાને કાપે પત્ને દોરડી
ખાંચીને તથા તના મોંમાં ગાળ વાર ધૂંકાને, તે નમસ્કાર
કરી આંતરના દત્તકનું તથા તેની મન બાવતી કાર્યના કરી.
પત્ની કો એક બાળુ દેંડા તેઓ પાછા આપ્યા ગયા.

આ બંન્ન ઈશાન કષ્ટનાં ધણી દેવ-દેવીઓએ એક-
એકે ન્યાયે દેવરાજ ઈશાનને તેની બાજર કહી. આ
ન્યાયને મુજબ દેવરાજે દેવરાજે દેવરાજામાં રહ્યા રહ્યા
ન્યાયના નવરી તરફ કાંઈપણ કષ્ટમાં ગળુ બાક રહે
તથા બાક મરણને એકુ તે જ મનપે તે દિવસ ક્રમા રહે
ત નવરી ન્યાયને જેટી, આત્મા કલ્પિત જેટી, મન જેટી,
તેજ દેવરાજ કલ્પિત જેટી તથા બુદ્ધિ જેટી બાક જેટી
દેવરાજે એ એક અમુરકુમારો અવધી વ્યવસ્થા કરી તથા
બાકે બાકે તામડીના કરી તામડીના તામડી કરી

૧. ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫

૨. ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫

૩. ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫

૪. ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫ ૧૫૫૫

ત્યારે તેઓએ મળ્યું કે, આમ થવાનું કારણ કંઈકોઈના કોઈ છે, ત્યારે તેઓ દેવગાદ કંઈકોઈ માને અંતરથી લેદી કરેમરવા લાગ્યા. પાડી કંઈકોઈ પોતાની પ્રજા વિશેષેથી પાડી ખેંચી લીધી. ત્યારથી અનુરુદ્ધમાર દેવો તથા દેવીઓ તેની આજ્ઞામાં અને તાજામાં રહે છે. તે મૌનમ ' દેવેન્દ્ર દેવગાદ કંઈકોઈ પોતાની દિવ્ય દેવશક્તિ આ પ્રમાણે મેળવી છે.

અનક ૧, ઉદ્દેશ ૧

ટિપ્પણી

દિપંજ નં. ૧ :

સામ્યપ્રતીય સૂત્રમાં ૩૨ પ્રકારના નાટ્યવિધિનું સંવિસ્તર વર્ણન છે. તેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે :

૧. અષ્ટ મંગલના આકારોનો અભિનય. (સ્વસ્તિક, ત્રીપલ્લ, નંદાવર્ત, વર્ધમાનક, બદાસન, કલ્પસ, મત્સ્ય, અને દર્પણ એ આઠ મંગલો.)
૨. આકર્ષા, પ્રત્યાવર્ત, મત્સ્યાણક, માર, માર, પદ્મપત્ર, વાસંતીલતા અને પદ્મલતા વગેરેના ચિત્રનો અભિનય.
૩. ઠંદામૃગ, ઋષભ, ગુરુગ, નર, મકર, વિહગ, કિનર, કુંવર, વનલતા અને પદ્મલતા વગેરેના ચિત્રનો અભિનય.
૪. એકતઃચક્ર, દ્વિધાયક, ત્ર્યધાયક વગેરેનો અભિનય.
૫. ચંદ્રાવલિપ્રવિભાગ, સૂર્યાવલિપ્રવિભાગ, હંસાવલિપ્રવિભાગ વગેરેનો અભિનય.
૬. ઉદ્દગમનોદ્દગમન પ્રવિભાગ.
૭. આગમાગમન પ્રવિભાગ.
૮. આવરણાવરણપ્રવિભાગ.
૯. અન્તગમનાન્તગમનપ્રવિભાગ.

અમુરરાજ ચમર

રાજશૂદ્રનમરમાં નદાવીર બગવાન પધાર્યા દતા, ને
 ચખનં અમુરરાજ ચમર ગૌતમાદિને નાટ્યવિધિ દેખાડી ગયા.
 ને ઉપરથી ગૌતમ પ્રશ્ન પૂછે છે :

ગૌ—હે બગવન ! અમુરકુમાર દેવો ક્યાં રહે છે ?
 ન—હે ગૌતમ ! એક લાખ અને એટલી હજાર

ચોળનની ગદાકૌવાળી આ રાત્રિપ્રભા પૃથિવીની વચગાળે તે
 અમુરકુમાર દેવો રહે છે. [અમુરકુમારોનો આવાસ દક્ષિણે
 અને ઉત્તરે એમ બે દિશામાં આવેલો છે. તેમાં દક્ષિણમાં
 ચમર અને ઉત્તરમાં બલિ એ નામના બે ઇંદ્રો છે. ચમરની
 રાજધાનીને ચમરચંચા અને બલિની રાજધાનીને બલિચંચા
 કહેવામાં આવે છે. ચમરચંચામાં ૩૪ લાખ ઘર છે, અને
 બલિચંચામાં ૩૦ લાખ છે તે દેવોનું આયુષ્ય એાઢામાં
 એાધુ ૬૪ હજાર ૫૫ અને વધારેમાં વધારે એક નાગરોપમ
 વર્ગોથી અધિક છે].

ગોઁ—હે ભગવન ! તે અસુરકુમારોમાં પોતાના સ્થાનથી ઊંચે નીચે જવાનું સામર્થ્ય છે ખરું ?

૧૮ - હે ગૌતમ ! તેઓ પોતાના સ્થાનથી નીચે (નરાની) નાતના ગ્રંથી મુખી જઈ શકે; પરંતુ તેઓ ત્યાં મુખી નથી નથી, જરૂં નાદિ અને જતા પણ નથી. તેઓ માત્ર ઓછ ગ્રંથી મુખી કમ છે, કમ છે અને જરૂં પણ ખરા. પોતાના જૂના સુત્રો દુઃખ દેવા અને પોતાના જૂના મિત્રો તુલો કરવા ત દેવા ઓછ ગ્રંથી મુખી મારા છે, કમ છે તથા જરૂં.

૧ પ્રનાલે પોતાના સ્થાનથી નીચે પણ અત્યંત દીવ અને નમુઃ મુખી જવાની તેઓની શક્તિ છે; પરંતુ તેઓ અનિર્દય ભગવતાના જન્મ વિદ્યા તાત્પર્યોપાધિ અને પરિનિર્વાણ પ્રત્યેક નિર્મલ નરામર દીવ મુખી જ કમ છે, તથા છે, અને જરૂં.

૨ પોતાના સ્થાનથી ઊંચે તેઓ અન્યુત દીવ મુખી જરૂં કરે ન, પરંતુ તેઓ માત્ર નીચે દીવ મુખી કમ છે, તથા છે, અને જરૂં.

૩ હે ભગવન ! તેઓ તેને નીચે દીવ જરૂં કરે ન, પરંતુ તેઓ માત્ર નીચે દીવ મુખી કમ છે, તથા છે, અને જરૂં.

૪ હે ભગવન ! તેઓ તેને નીચે દીવ જરૂં કરે ન, પરંતુ તેઓ માત્ર નીચે દીવ મુખી કમ છે, તથા છે, અને જરૂં.

૫ હે ભગવન ! તેઓ તેને નીચે દીવ જરૂં કરે ન, પરંતુ તેઓ માત્ર નીચે દીવ મુખી કમ છે, તથા છે, અને જરૂં.

તેના કથોચિત નાનાં નાનાં મૂળોને ત્યાં દેખાઈ જાનખા
માફકા બધું છે.

તો—હે બનવન! તારે તે અનુરો વિમાનિઓના
તેના ઉપાડી જાય, તારે વિમાનિઓ તેઓને મુ કરે!

તો—હે તોતમ! તેના તેમને મારીરિક અથા
કેવળપ છે.

તો—હે બનવન! મને મયા પડી તે અસુરકુમારો
ત્યાં રહેલી અપ્સરાઓ સાથે જોગો જોગવી શકે ખરા!

તો—હે તોતમ! જો તે અપ્સરાઓ તેમનો આદર
કરે અને તેઓને શ્વામી તરીકે સ્વીકારે, તો તેમની સાથે
તેઓ જોગો જોગવી શકે છે, નહિ તો નહિ.

વળી તેઓનું આમ ઉપર જવું હંમેશ નથી બનતું;
અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી પીત્યા પડી
દોષમાં અચ્ચો પમાડનાર એ બાવ! ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ
તેઓ પોતાના આપજગતી ત્યાં નથી જઈ શકતા; પણ
જેમ કોઈ સખર, અખર, પુલિંદર વગેરે અનાય જાતિના
લોકો જંગલ, ખાડા, ગુફા વગેરેનો આશ્રય કરીને મુસલિમત
લસકરને પણ હંફાવવાની હિંમત કરે છે, તેમ અસુરકુમારો

૧. આ અવસર્પિણીનાં તેવાં દશ આશ્ચર્યો મળાય છે. તે
માટે જુઓ આ માળાનું 'આચારધર્મ' પુસ્તક, પા. ૧૮૬.

૨. મૂળમાં હંફાવ, બુતુઅ, પશ્કડ એટલા વધારે છે.
સૂત્રકૃતાં, પૃ. ૧૨૩, પ્રશ્નબ્યાકરણ પૃ. ૧૪, પ્રજ્ઞાપના પૃ. ૫૫
વગેરેમાં અનાય' દેગો, અનાય' પ્રજ્ઞાઓ અને અનાય' જાતિઓના
વર્ણન છે. જુઓ બનવનીમત્ર પાંડ ૨, પા. ૫૩ નોંધ.

જો—એ બગચા તો હોય
ત્યાં જ્યાં સામ્રાજ્ય છે ખરું ?
તે જોતમ તેઓ પોતાના ધ્યાનથી નીચે (નરાયણી)
તેઓ પરંતુ તેઓ ત્યાં મુખી મધ્ય

૧. સુભાષચંદ્ર બોસ્ - આજીવન ગાંધીજીના આંદોલનમાં સક્રિય ભાગ લેનાર અને ગાંધીજીના આંદોલનને આગળ વધારવા માટે સુભાષચંદ્ર બોસ્એ ઘણું શ્રમ કર્યો હતો. તેમણે ગાંધીજીના આંદોલનને આગળ વધારવા માટે ઘણું શ્રમ કર્યો હતો.

[illegible]

1. The first part of the document is a list of names and addresses, which appears to be a directory or a list of contacts. The names are written in a cursive script, and the addresses are listed below them.

ત્યાં ૧૬૦મિત્ર નાનાં નાનાં કેળેંતે '૧૬' ઉલ્લસઃ જાનખા
જોડ્યા ત્યજ છે.

નોં—હે જનવત્! ત્યારે ત અમુરો પેમાનિયોના
કેળો ઉપાડી ત્યજ, ત્યારે પેમાનિયો તેઓને મુ કરે ?

૧૦—હે મૌતમ! તેઓ તેમને શારીરિક અથા
દિવ્યત્વે છે.

નોં—હે જનવત્! કાંઈ મયા પડી તે અમુરકુમારો
ત્યાં દેહી અપ્તરાઓ સાથે જામે જોગવી સહે ખરા ?

૧૦—હે મૌતમ! તે તે અપ્તરાઓ તેમનો આદર
કરે અને તેઓને શ્રામી તરીકે સ્વીકારે, તે તેમની માથે
તેઓ જોમે જોગવી સહે છે, નહિ તે નહિ.

૧૧ તેઓનું આમ ઉપર જતું દંમેશ નથી જનતું;
અનંત ઉત્સર્પિણી અને અનંત અવસર્પિણી વીત્યા પડી
જોકમાં અચંબો પમાડનાર એ જાવ? ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ
તેઓ પોતાના આપજગતી ત્યાં નથી જઈ શકતા; પણ
જેમ કોઈ સખર, ગજખર, પુલિંદર વગેરે અનાય? જાતિના
જોકો જંગલ, ખાડા, ગુફા વગેરેનો આશ્રય કરીને મુસલિમત
લક્ષરને પણ લંકાવવાની હિંમત કરે છે, તેમ અમુરકુમારો

૧. આ અવસર્પિણીનાં તેવાં દશ આશ્ચર્યો ગણાય છે. તે
માટે જુઓ આ માળાનું 'આચારધર્મ' પુસ્તક, પા. ૧૮૬.

૨. મૂળમાં ૬૩૫, જુગુઅ, ૫૭૬ એટલા વધારે છે.
મૂલકાવ, પૃ. ૧૨૩, પ્રશ્નભાષ્ય પૃ. ૧૬, પ્રશ્નાપના પૃ. ૫૫
વગેરેમાં અનાય? દેરો, અનાય? પ્રશ્નઓ અને અનાય? જાતિઓના
વર્ણન છે જુઓ અગવતીમુત્ર નંદ ૨, પા. ૫૩ નોંધ.

માત્ર એક પદ્યમાં ઉપર નાસ્ત્ર માંડીને આપેલા ૧૬૪-ના
અરીસેને જરૂર આમળના બામમાં નમતું મૂકીને.
નવું દરિયેને સુધેલિત કરીને એક મારોની
પ્રતિમા • સ્વીકારીને વિદગ્ધા લગા.

તે કાંતે અમરમંડા શાસ્ત્રાનીમા દંડ ન લગા, તમ
પૂરેલિત ન લગા. પેલો પૂરેલુ તપસી નામ દંડ અનશ્વન રાપ
સૂચુ પામી. અમરમંડામાં દંડપણે કુપમ થયો. એક વ
અવધિગાન પડે તેણે તોષર્મ કપના દેવરાજ [માર
પાશ્ચાન્ન, અતકુ. નદરસાક્ષ. વચ્ચપાણિ. પૂરંદર] શ
એ નાનના સિંદાન્ન ઉપર બેની દિવ્ય બોગો બોગવ
તેયો. તેને લેઈ અમરમંડા એવો વિચાર આવ્યો કે, અ
નદારો લક્ષ્મણયો. લાજ અને માંડા વિનાનો, મરણને
દેખુક, લીંછી પુષ્પ ઓદસનેર દલાડે જ-મેલો એવો કોણ
કે, જે મારી ઉપર વિના નજરાતે બોગોને બોગવના
વિદરે છે.

પછી દેવેંડ ચક્રને તની ગોમાથી બ્રહ્મ કરવાની
દેખાથી તેણે અવધિગાનનો પ્રયોગ કર્યો અને મને ઉપર
પ્રમાણે મદા પ્રતિમા લઈને બેઠેલો જોયો. પછી મારે

• પ્રતિમા એટલે એક પ્રકારનું તપ. જુઓ આમળ પા. ૧૭૬.

૧. આ બધા શબ્દો અને વિરોધાનો સાથે જ આ દેવેંડને
લાગુ પડતાં હતાં. કે ઈદ્રને માટે પ્રચલિત બધા શબ્દો કાશમાંથી
અહીં મૂકવા એ જ કૃતિ હશે.

૨. જન્મને માટે ઓદસની તેમજ પવિત્ર વસ્તુાય છે; અને
અત્યંત આગ્યવંતના જન્મ સમયે જ તે તેમજ ૧૭૬ દોષ છે.

વૈમાનિક દેવો ત્રીંચે બહુ જલદી જઈ શકે છે, પણ ત્રીંચે બહુ મંદ ગીતે જઈ શકે છે. એક સમયમાં શકે જોડો જાગે ઉપર જઈ શકે છે. નેટલું જ ઉપર જવાને વળને પે સમય લાગે છે; અને ચમરને ત્રણ સમય લાગે છે; પરંતુ અનુરોધ ચમર એક સમયમાં જોડલું ત્રીંચે જઈ શકે, નેટલું ત્રીંચે જવાને શકે છે એ સમય લાગે છે, અને વળને ત્રણ સમય લાગે છે.

દશે વળના બચ્ચી મુક્ત થયેલો, અને દેવરાજ શો દાગે મોટા અપમાનથી અપમાનિત થયેલો, તથા શોકસાગરમાં ડુબેલો અનુરોધ વિચાર કરવા લાગ્યો કે, શ્રમજી બચ્ચી મદાસિરની પ્રનાયથી જ હું બચી ગયો છું. • પછી તેને પોતાના મામાનિકોને કહ્યું કે, દે દેવાનુશ્રિયો! મને જાણે તમા જઈએ અને શ્રમજીબચ્ચી મદાસિરની પત્ની પાળના કરીએ તરી ન તમા સાથે તે અમારો મન નીચે આવે. અને મને ત્રણ વાર પ્રસિદ્ધા કરી બેઠે. • દે બચ્ચી હું જાણના પ્રનાયથી બચી તમા છું. આજથી હવે મન 'હું' તરી ને પાછો આવ્યો તમે.

દે દેવરાજ ત મનરોડની આરણ માનરોડન કાંઈ છે, અને • જાણે જાણે મદાસિરોડેવનાં મિત્ર થઈ તમે મને હું જાણે મેં છું.

દેવરાજ બચ્ચી જાણ અનુરોધનાં નીચેનાં નુર • જાણે જાણે મેં છું મેં છું.

ચિત્તારી અરધિતારી તોડી દેજે અને તોડી દેવા અમર નહીં
 'આ મું' હું મર્યાદા મર્યાદા... એમ તોડી દેવા...
 વસ્તુને પાછું પકડવા ઉત્તમ રિત્ત દેવાનું...
 માતાથી આવે આરે આંખો છોરે રહેલા...
 ત્યારે તેજે ને વસ્તુને નહીં પાછું ત્યારે નહીં ખરી એક
 વસ્તુથી વસ્તુ દલી કે ને નહીં પાછું માગે...
 પછી તેજે વસ્તુ વાર પ્રદક્ષિણા કરી ને નમન કરું અને કરું.
 'હે ભગવન' આ અમર તમારો આગરો...
 ક્રાંતારી બંદ કરવા આંખો દવા દવા, ત્યારે ને આ...
 તેની પાછળ મર્યાદા દવા... એમ કરી, દામા માની ન પાછી
 ર્યો અને ઉત્તર-પૂર્વ ભાગમાં થોડે દૂર ગયા પછી વસ્તુ વાર
 મર્યાદા પૂર્વ ઉપર પછાડી તેજે અમરને કરું કે...
 અમુરેંડ, અમુરુરુ, અમર' અનુભવનંત મદારીરના
 પ્રભાવથી તું બની ગયો છે; હવે તને મારાથી દરેક વસ્તુ
 બધ નથી'. આમ કરી ને આંખો ગયો.
 ગૌ—હે ભગવન! પોતે સાથે ફેંકલી વસ્તુને તેની
 પાછળ દોડી દેવ પકડી શકે?

મ—હા ગૌતમ! વસ્તુને ત્યારે ફેંકવામાં આવે છે.
 ત્યારે તેની ગતિ ઉતાવળા દેવા છે, અને પછી મંદ થઈ
 બધ છે; ત્યારે મોટી કદિવાળો દેવ નો પહેલાં પણ અને
 પછી પણ શીઘ્ર ગતિવાળો હોય છે; તેથી તેને પકડી શકે છે.
 ગૌ—હે ભગવન! તો પછી કેવેંડ શકે પોતાને સાથે
 અમુરેંડ અમરને કેમ ન પકડી શક્યો?
 મ—હે ગૌતમ! અમુરુરુમારો નીચે જઈ શીઘ્ર ગતિ
 શકે છે અને ઉપર જઈ મંદ ગતિ શકે છે.

મન—હે નીતમ' ને તારા ઉપન્ય રહેતા કે જાણના
 અર્થ ઉપર આપેલા રહેતો એવો તારા માથે છે.
 આપણે જેની દિવ્ય દેવતાદિ પ્રાપ્ત કરી છે, તરી દેવતા
 એ પણ પ્રાપ્ત કરી છે. તે આપણે જાણીએ અને તેની દેવ
 ત્વાદિ જોઈએ, તથા આપણી દેવતાદિ તેમ જાણીએ. એ
 શરૂથી તેઓ ત્યાં પુરી થાય છે.

- અગ્ર ૧, ઉદા ૨

ને દરદરે પ્રથમ તે કૃષ્ણ, ઉચ્ચર્યાસાગા, મંદા મંદારા
તપર ધમેલા તથા મંદારથી બચ્ચાન ધમેલા હતા, પણ
પાછળથી જાનારિયા બાજુ કુરુવાના આમારસાગા, ધારી
નપેલા, સિધિધામારી, કુમીલ તથા વપાછરેનિદારી દર્ધ, મરણ
નમશે ત્રોલ દોનો ઉપસાય કરી, પાનાનાં મમારયાનોનું
આશાનન-પ્રતિક્રમણ કર્યા વિના જ મરણ પામ્યા, તેથી
નેઓ અનુરેદ અનુરકુષાર રાત્ર ચમરના ત્રાપત્તિશક દેવપણે
ઉત્પન્ન થયા.

પ્ર૦—તે બગવાન ત્યારથી નેઓ ત્રાપત્તિશકપણે
ઉત્પન્ન થયા, ત્યારથી જ અનુરેદ ચમરને ત્રાપત્તિશક
દેવો છે ?

ત્યારે સ્યામદસ્તીએ આ પ્રમાણે પૂછ્યું, ત્યારે
બગવાન ગૌતમ શંકિત થઈને સ્યામદસ્તી સાથે બગવાન
મહાવીર હતા ત્યાં આવ્યા અને તેમને નમસ્કારાદિ કરીને
ઉપરનો પ્રશ્ન પૂછ્યો. ત્યારે બગવાને જવાબ આપ્યો :
હે ગૌતમ ! તે અર્થ યોગ્ય નથી; ચમરના ત્રાપત્તિશક
દેવોનાં નામો શામલ દેવો છે; તેથી તેઓ કદી ન હતાં
એમ નથી, કદી ન હશે એમ નથી, તથા કદી નથી એમ
પણ નથી; માત્ર અન્ય અર્થ છે, અને અન્ય ઉત્પન્ન થાય
છે, એ રીતે તેમનો કદી વિચ્છેદ થતો નથી.

આ પ્રમાણે બલિ, નાગરાજ ધરણ, દેવરાજ શક,
ઈસાનેંદ્ર, અને સનતકુમારના ત્રાપત્તિશક દેવોના પૂર્વજન્મની
વાતો પણ સમજી લેવી.

પદેલા કૃષ્ણના પાંડુને દિવને ન મિલનાથી ન, તપસાની જનાએથી નારી નીચે આપે. અને પદેલા વલ પદેરી પોતાની શ્રેષ્ઠિએ આપે. તથા કારણે પદેરિયામાં પાણી પડી, "પૂરં દિશાના મામ મહારાજા પર્વતાર્પણમાં પ્રવેશ કરેલા શિવ શાસ્ત્રીનું રક્ષણ કરે. અને પૂરં દિશામાં રહેલ કંદ, વલ, કાંત, પાદમ, પુષ્પ, રત્ન, ખીજ અને દરિયાનું મદલ કરવાની અનુમતિ આપે. જેમ કદી, પૂરં દિશા તરફ આવે, અને કાવડ બંધીને કાંદમાં, પુષ્પ વગેરે ઘડી આવે. પછી શ્રેષ્ઠિએ પાંડુ આવી, કાવડો નીચે મૂકી, પેદિકાને ચાક કરી, તેને કાળ-પાણી વડે લીંપી લીંપી. પછી કામ તથા કલસને લાધમાં લઈ તે મંગા મહાનદીએ મણે, અને ત્યાં સ્નાન-આચમન કરી, પરમ પવિત્ર યર્ષ, દેવતા અને પિતૃકાર્ય કરી, શ્રેષ્ઠિએ પાકો આવે. પાકા આવી કામ, કુશ અને રેતીની વેળા બનારી, ત્યાં મયનકાદ વડે અરજીને ધરી અગ્નિ પાકયો; પછી સમિધ નાખી તેને પ્રત્યક્ષિત કર્યો તથા તેની દક્ષિણ આગુએ નીચેની સાત વસ્તુઓ મૂકી : સકયા (એક ઉપકરણ), વસ્કલ, દીપ, શમ્યાનાં ઉપકરણ, કમંડલુ, દંડ અને આત્મા (એટલે કે પોતાની જાત). પછી મધ, ઘી અને ચોખા વડે અગ્નિમાં હોમ કર્યો, તથા ચરુ-બલિ તૈયાર કર્યો. ચરુ વડે વૈશ્વદેવની પૂજા કરી, પછી અતિથિની પૂજા કરી, અને પછી પોતે આહાર કર્યો.

એ પ્રમાણે બીજા પારણા વખતે દક્ષિણ દિશા અને તેના લોકપાલ મહારાજા યમ, ત્રીજા વખતે પશ્ચિમ દિશા અને તેના લોકપાલ વરુણ મહારાજા, અને ચોથે પારણે

સિદ્ધવાણી

જનવાન નીચે છે, સર્વને અને નરોડમાં છે. મારે હું તમને
 પાને તરફ અને તેમને ઉપરે તમારું, તો તમે અને
 જાણું અને પરંતુમાં એવ મારે હું

પણ મદારીરે જનવાન પાને પર્ષ નાંખવું. તમા
 પ્રદાપુષ્પ જની, તેમજ પોતાનાં શ્રેદાનાં ઉપરજેનાં જ્ઞાન
 કરો, અને પોતાની મેલે પદ્મમુદિ શ્રોમ કરી, જનવાન પાને
 પ્રવૃત્તિ લોડી. પણ અનિયત અને બધી વિચિત્ર તપકર્મ
 વડે ધર્મ વડેલ શ્રી તેમજ આત્માને બાવિત કરતા કરતાં
 સાધુવર્ગ પાડ્યો. અને અને મદિનાના ઉપવાસ વડે
 માં દુઃખ ન ખાઈ, મરણ પામી. તિલ થઈ, મરણ દુઃખને
 આંત પ્રાપ્ત કર્યો.

— સતક ૧૧, ઉકંઠ ૯

એક વખત મદારીર બગવાન શાખિલ્યમાનની બદારે
કેવડાગાડા સેવના પદાર્થો દત્તા. તે પ્રસન્ને તે મનના
વળગેલાનકે માર્યાન મેં? તેમને નીચેના પ્રશ્નો પાઠ્યો:

[illegible][illegible]

1. 凡在本行存款，不論金額大小，均按存款種類及期限，分別計算利息。
 2. 凡在本行存款，不論金額大小，均按存款種類及期限，分別計算利息。
 3. 凡在本行存款，不論金額大小，均按存款種類及期限，分別計算利息。
 4. 凡在本行存款，不論金額大小，均按存款種類及期限，分別計算利息。

દિવસ થાય છે, અને માંડ પોરખાંની મારો થાય છે. મોટામાં મોટી દિવસ અને મગીની પોરખાં નાના માંડ મુહર્તની થાય છે; અને નાનામાં નાની પણ મુહર્તની થાય છે. ત્યારે ને પડે છે કે પડે છે ત્યારે ન મુહર્તના એકમાં ખાલીકામાં જામ જોડાતી પડે છે જા પડે છે. ત્યારે અઢાર મુહર્તનો માંડ દિવસ દોષ અને જાર મુહર્તની નાની રાત્રી દોષ ત્યારે આઠમાર મુહર્તની દિવસની મોટામાં મોટી પોરખાં દોષ છે. આઠમાર પશ્ચિમાને દિવસે અઢાર મુહર્તનો માંડ દિવસ દોષ છે, અને જાર મુહર્તની નાની મગી દોષ છે; તથા પોષામાંની પશ્ચિમાને સમયે અઢાર મુહર્તની મોટી રાત્રી અને જાર મુહર્તનો નાનો દિવસ દોષ છે. રાત્રી પૂનમ અને આસો માસની પૂનમ દોષ, ત્યારે દિવસ અને રાત્રી સરખાં — પંદર પંદર મુહર્તનાં — દોષ છે.

યથાવર્તિતિકાલ એટલે નૈરમિક, મનુષ્ય, દેવ વગેરેએ પોને જેવું આયુષ્ય આપ્યું હોય. તે પ્રકારે તેનું પાલન કરવું તે.

શરીરથી છવનો અને છવથી શરીરના વિયોગ થાય એ મરણકાલ કહેવાય.

અઢાકાલ^૧ અનેક પ્રકારનો છે. કાલનો નાનામાં નાનો અવિભાજ્ય અંશ ‘સમય’ કહેવાય છે. એવા અસંખ્ય સમયોની એક આવલિકા થાય છે; સંખ્યેયર આવલિકાનો

૧. મનુષ્યલોકમાં સૂર્યના ક્રિયાત્મકી અપાતો મળ.

૨. ૨૫૬ આવલિકા = એ- શુદ્ધિભવ; અને ૧૭થી વચા- શુદ્ધિભવ = એક કુદ્ધાસનિઃશ્વામકાળ.

એક ઉચ્ચાસકાલ થાય છે; અને સંખ્યેય આવલિકાનો એક
નિઃશ્વાસકાલ થાય છે. આધિરહિત એક જાંતુનો એક
ઉચ્ચાસ અને એક નિઃશ્વાસ ને એક પ્રાણ કહેવાય. ૧૧
પ્રાણ એટલે એક સ્તોક; સાત સ્તોકનો એક ક્ષત્ર; ૭
ક્ષત્ર એક મુહૂર્ત : ૩૦૭૩ ઉચ્ચાસનું એક મુહૂર્ત ૬૧
એક જનન ગાળીએ એ કહ્યું છે; ત્રીસ મુહૂર્તનો એ
અંદોરાલ; ૫૬૭ અંદોરાલનો પક્ષ ૪૦. ૮૪ ત્રાપ
૪૦ એટલે એક પૂર્વાંગ, ચારાશી લાખ પૂર્વાંગ એટલે એ
પૂર્વ. ૧ પ્રનામે મુદિતાંગ, મુદિત, અડધંગ, અડધ,
અસાંગ અસ, હૃદ્યાંગ, હૃદ્ય, ઉપાંગ, ઉપ, ૩૫૪,
૧૬૦૦, ૫૫, નિતિતાંગ, નિતિત, અર્ધનિતિતાંગ, અર્ધનિતિ,
અનુપાંગ, અનુપ, પ્રપૂતાંગ, પ્રપૂત, નપૂતાંગ, નપૂત, મુલિતાંગ,
મુલિતા, ગાર્ભપ્રદેશિતાંગ અને ગાર્ભપ્રદેશિતા — નનુપાંગ. ૧૫
૧૫૪ નિજિત છે. ૧૫૪ આઠ નંખ્યા તરે તરે ૩૬
૩૬૦૩ છે ૪૪ કાલ એકનો કાલ છે.

१. १९४७-४८
 २. १९४८-४९
 ३. १९४९-५०
 ४. १९५०-५१
 ५. १९५१-५२
 ६. १९५२-५३
 ७. १९५३-५४
 ८. १९५४-५५
 ९. १९५५-५६
 १०. १९५६-५७
 ११. १९५७-५८
 १२. १९५८-५९
 १३. १९५९-६०
 १४. १९६०-६१
 १५. १९६१-६२
 १६. १९६२-६३
 १७. १९६३-६४
 १८. १९६४-६५
 १९. १९६५-६६
 २०. १९६६-६७
 २१. १९६७-६८
 २२. १९६८-६९
 २३. १९६९-७०
 २४. १९७०-७१
 २५. १९७१-७२
 २६. १९७२-७३
 २७. १९७३-७४
 २८. १९७४-७५
 २९. १९७५-७६
 ३०. १९७६-७७
 ३१. १९७७-७८
 ३२. १९७८-७९
 ३३. १९७९-८०
 ३४. १९८०-८१
 ३५. १९८१-८२
 ३६. १९८२-८३
 ३७. १९८३-८४
 ३८. १९८४-८५
 ३९. १९८५-८६
 ४०. १९८६-८७
 ४१. १९८७-८८
 ४२. १९८८-८९
 ४३. १९८९-९०
 ४४. १९९०-९१
 ४५. १९९१-९२
 ४६. १९९२-९३
 ४७. १९९३-९४
 ४८. १९९४-९५
 ४९. १९९५-९६
 ५०. १९९६-९७
 ५१. १९९७-९८
 ५२. १९९८-९९
 ५३. १९९९-००
 ५४. २०००-०१
 ५५. २००१-०२
 ५६. २००२-०३
 ५७. २००३-०४
 ५८. २००४-०५
 ५९. २००५-०६
 ६०. २००६-०७
 ६१. २००७-०८
 ६२. २००८-०९
 ६३. २००९-१०
 ६४. २०१०-११
 ६५. २०११-१२
 ६६. २०१२-१३
 ६७. २०१३-१४
 ६८. २०१४-१५
 ६९. २०१५-१६
 ७०. २०१६-१७
 ७१. २०१७-१८
 ७२. २०१८-१९
 ७३. २०१९-२०
 ७४. २०२०-२१
 ७५. २०२१-२२
 ७६. २०२२-२३
 ७७. २०२३-२४
 ७८. २०२४-२५
 ७९. २०२५-२६
 ८०. २०२६-२७
 ८१. २०२७-२८
 ८२. २०२८-२९
 ८३. २०२९-३०
 ८४. २०३०-३१
 ८५. २०३१-३२
 ८६. २०३२-३३
 ८७. २०३३-३४
 ८८. २०३४-३५
 ८९. २०३५-३६
 ९०. २०३६-३७
 ९१. २०३७-३८
 ९२. २०३८-३९
 ९३. २०३९-४०
 ९४. २०४०-४१
 ९५. २०४१-४२
 ९६. २०४२-४३
 ९७. २०४३-४४
 ९८. २०४४-४५
 ९९. २०४५-४६
 १००. २०४६-४७

વાલામ; નેરા આતો દુરંધરેદના બનુ'વેના રાવાન, નેરા
આતી એક દિશા, આ દિશાની એક પડા, આ પડાને
એક વચખચ, આ વચખચનો એક અંગુલ, ૧૭ અંગુળના
એક પાદ; બાર અંગુલની એક પેંત; ૦૮ અંગુલનો એક દાપ,
૪૮ અંગુલની એક ફરિંગ; ૬૬ અંગુલનો એક દંડ, પગ, ૫૫,
પુન, નાલિકા, બેડા અથવા મુતલ થાય, એવા ૨૦૦૦ પગનો
એક માત્ર; અને એવા ચાર માત્રનું એક યોગન.

એવા એક યોગન આપાન અને વિષ્કંબકયાત્રો, એક
યોગન ત્રિસાક્રિયાત્રો અને ત્રણ યોગન પાંચધિયાત્રો એક
પથ (ખાટો) દાપ; તેમાં એક દિવસના ગમેલા, બે દિવસના
ત્રેલા, ત્રણ દિવસના ગમેલા અને વપારેમાં વપારે સાત
સનના ગમેલા કરોડો વાલામો કાંઈ સુખી હોઈને બધાં દાપ;
પછી તે પથમાંથી સો સો વરસે એક વાલામ કાઢવામાં આવે,
અને એ રીતે જોડે વર્ષે તે ખાટો બિલકુલ ખાલી થઈ જાય,
તેટલાં વર્ષને પથોપમ કહે છે. તેવાં કોટકોટી પથોપમને
૧૦ ગણાં કરીએ તો એક સાગરોપમ થાય છે. *

પ્ર૦—હે બગવન્! એ પથોપમનો તથા સાગરોપમનો
કદી હાય કે અપહાય થાય ખરો ?

ઉ૦—હા, થાય.

પ્ર૦—હે બગવન્! એમ આપ કયા કારણથી
કહે છો ?

ઉ૦—હે મુદ્ધર્શન! તે બાબતમાં હું કહું છું તે સાંભળ.
તે કાળે હગ્નિનાપર નામે નનર હતુ. ત્યાં સહસ્રાશ્રવન

૨૨૧

શ્રીભગવત-સાર

નામે ઉદ્યાન હતું. તે નગરમાં બહુ નામે. રાગ તનો; અને
તને પ્રભાવતી નામે રાણી હતી. તેને એક વખત રાગમાં
એવું દેખાયું કે બાળે કોઈ સિંહ આકાશમાંથી ગતરી તેના
મુખમાં પ્રવેશ કરે છે. આતું સ્વાન જોઈ તે બધી ગઈ.
અને રાગના સ્વાનગૃહમાં આવીને તેણે તેને તે સ્વાનની સાથે
કેના સંબંધારી. રાગએ આનંદિત થઈને તેને કહ્યું કે,
એ સ્વાન કોઈ તેમજી પૂજનો જન્મ મુચરે છે. ખરે
દિવસે રાગએ સ્વાન-સહસ્ર-પાદિને બોલાવી તેણે
રાણીના સ્વાનનું રાગ નિમિત્ત કરીને કહેવા વખતનું.
તમને કહ્યું.

જાન્યારી ૧૯૫૭ :
 જે દેવાનુંમિષ્ટ : તીર્થકરની માતા જે સકરનીની માતા
 જ્યારે તીર્થકર જે સકરની જાનમાં આવી ત્યારે ત્યારે જ
 જે જાનમાં જાનમાં જાનમાં છે દાણી, જાન, ગિંદ,
 જે જાનમાં જાનમાં, એક, મુજબ, પાન, કાન,
 જે જાનમાં જાનમાં જાનમાં, જે જાનમાં જાનમાં

અમન જતાં મેલ્યાંને દિનન કપડાંને દરમ આપે
ને રખેને પ્રવેશનોએ દસ દિવસ પાનખૂંદા દરમ
મેલેલાય દેવો. દેવને પણ ખારેને દિવસે મહામંજરેએને
મેલ્યાં નેમની તમેલ ને પુણ 'મદાગલ' એક નામ પાડ્યું.

મદાગલ દિવાળ્યા બપોને મોરે ધવા ખાદ નેને આ
દેવોએ સાથે પરજારવાનાં આપે. ન વખને ત્યાં માતા
પિતાએ કુતમ પ્રકારે પ્રોતિદાન આપ્યું. અને નેને આ
મેલેલા તથા નેમની ખરેખરે અપ્યનાં મેલેલા પાંખલાવાળું એક
જવન ખેલાઈ આપ્યું. તેમાં ને મદાગલ અપૂર્વ ભાગો
ભાગવતો ત્રદરે છે.

ને કાલે વિમલનાથ તીર્થ કરના પ્રપોત ધર્મધોય નામે
સાધુ દતા. ને પાંચનાં સાધુની સાથે નામેમાન કરતા કરતા
ને નગરમાં આવી પડેએ. નેમનાં દરને જતાં અનેક
મનુષ્યોને જોઈ મદાગલ પણ ત્યાં ગયો; અને નેમનો ઉપદેશ
સાંભળી પ્રવળ્યા ધારણ કરવા હિતુક થયો. પરંતુ
માગપિતાના કહેવાથી રાત્ર્યાખિએક થતા સુધી ચૂપ રત્યો.
પછી દીક્ષા લઈ ને ધર્મધોય અનગાર પાસે ૧૪ પૂર્વમંથોને
બપો અને વિચિત્ર પ્રકારનાં અનેક તપકર્મો વડે આત્માને
ભાવિત કરી, ખાર વર્ષ શ્રમખુપયાંય પાળી, અતે સાઠ ટકો
ઉપવાસ કરી, સમાધિયુક્ત ચિત્તે મરણ પામી, બહુબ્રોકકલ્પમાં
દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ દશ સાગરોપમ
વર્ણની છે. તેમાં મદાગલ દેવની પણ દસ સાગરોપમની

૧. તેનું વર્ણન રમિક યશે એમ માની પ્ર-રખને અ ને
દિષ્ટ્ય નં. ૧ માં આપ્યું છે.

આઃ અંજારી, પંખાળ, રૂથ, હાંસી, નાન (દરદારને કાનૂન આપ
 એવાં), દાંત્રા, દાંત્રાઓ, કમુદિઓ. પાંચમે (અનુભવ
 ખાતર), જોના - રૂપાની દાંત્રીઓ (અનુભવન દાંત્રા)
 દંડ્યુકા દાંત્રાઓ, પંચરે દાંત્રા, ધાગ, નાનક, અલ્પિયા,
 રોજીઓ (નવિદ્યા), અમયા (દરદારનાં). તરેયા, તરે.
 પાંચી, બિનિદ્યા (અનુભવ), કોટિકા (દાંત્રા). પાંચમ.
 રોજી, દંત્રાનન, રોજીનન, નરુદનન, ગંધા આલેન્દા,
 દાંત્રાનના, બદાલના, પદાલના, મકરાનના, પદાનના.
 દિવ્યનિકાલના, નેલના કાળના. (જુઓ રાજપ્રધાન્યમુલ્ય ૫.
 ૧૮-૧), અરેલવના દાંત્રા. કુળક દાંત્રાઓ (ઓપપાતિક
 ૫. ૭૬-૨); આઃ પાંચલિક દેશની દાંત્રાઓ; આઃ હંત્રા,
 આઃ હંત્રા ધરનારી દાંત્રીઓ, નંન આઃ આમંરો, આમંર
 ધરનારી દાંત્રીઓ, પંખા, પંખા પાંચનારી દાંત્રીઓ,
 નાંખૂલના કરંડિયા, તેમને મારણ કરનારી દાંત્રીઓ.
 હીરધાત્રીઓ, અંકધાત્રીઓ, અંગમદિકાઓ, ઉન્મદિકાઓ.
 નેનાન કરાવનારી દાંત્રીઓ, અલંકાર પદેરાવનારીઓ, અંદન
 પસનારીઓ, તાંખૂલ-ચૂર્ણ પીસનારીઓ, કોષ્ટાગારનું રક્ષણ
 કરનારી, પરિહાસ કરનારી, સખામાં પાસે રહેનારી, નાટક
 કરનારી, સાથે જનારી, રસોઈ કરનારી, બાંડાગારનું રક્ષણ
 કરનારી, માલણી, પુષ્પ ધારણ કરનારી, પાણી લાવનારી,
 ખસિ કરનારી, પથારી તૈયાર કરનારી, તથા*આઃ અંદરની
 અને આઃ બહારની પ્રાત્નદારીઓ. આઃ માલા કરનારી.
 આઃ ગેપણ કરનારી. . . . ૬૦.

આઠ અંગારી, વજાણ, રથ, લાપી, નાન (દરદાર) કાનુ મે-
 ચેયી), ઘંઘે, દાંડોઆ, કમુડીઆ, વાંચીએ (અનુભવ
 પાવ), નોના-દેવાની લાંડીઆ (અનુભવ દોર)
 દંડપુત્ર દોવાઆ, પંદર દોરો, પાગ, તાન્કા, નરજીયા,
 રોશંઆ (નરજીયા), અનઆ (અનુભવ), નરેયા, તરા,
 પાંચી, બિન્દી (અનુભવ), કોટીયા (કોટી), પાંચ,
 દોપણી, દંડાનુ, કોંઆનુ, નરુદાનુ, અંઆ અનુભવ,
 દોપોતનો, બદાતનો, પદાતનો, મકદાનના, વજાનનો,
 હિન્દુલિકાનનો, તેલના કાગડા, (જુઆ રાજપ્રત, ૫મુ ૫,
 ૬૮-૧), મરદાવના કાગડા, કુવર દાનાઆ (ઓપપાનિક
 ૫, ૭૬-૨); આઠ પારલિક દેશની દાનાઆ; આઠ ડેવા,
 આઠ ડેવ ધરનારી દારીઆ, તેમ આઠ આમરો, આમર
 ધરનારી દારીઆ, પંઆ, પંઆ પોંચનારી દારીઆ,
 તાંબૂલના કરંડિયા, તેમને મારણ કરનારી દારીઆ,
 લીરધાત્રીઆ, અંકધાત્રીઆ, અંગમદિકાઆ, ઉમદિકાઆ,
 નાન કરાવનારી દારીઆ, અલંકાર પદેરાવનારીઆ, અંદન
 ધસનારીઆ, તાંબૂલ-ચૂર્ણ પીસનારીઆ, કોષ્ટામારનું રક્ષણ
 કરનારી, પરિહાસ કરનારી, સખામાં પાસે રહેનારી, નાટક
 કરનારી, સાથે ગનારી, રસોઈ કરનારી, બાંડગારનું રક્ષણ
 કરનારી, માલજો, પુષ્પ મારણ કરનારી, પાણી લાવનારી,
 બલિ કરનારી, પયારી તૈયાર કરનારી, તથા*આઠ અંદરની
 અને આઠ બહારની પ્રાનદારીઆ. આઠ માલા કરનારી,
 આઠ ગેપણ કરનારી. . . . ૬૦.

બોલાવવા મોકલીએ. પછી તેઓએ પુષ્કલી નામના ધાત્રી
શંખની પાસે મોકલ્યો. પુષ્કલીએ ઉત્પલાને જઈને શંખ
વિગે પૂછ્યું અને પોપધયાલામાં જઈ શંખને બધી વાત કી.
ત્યારે તેણે કહ્યું કે. પુષ્કળ અન્નપોનાદિ આહારનો આપણ
કેતા પોપધનું પાલન કરું મને યોગ્ય ન લાગ્યું; મને એ
આ રીતે પોપધયાલામાં પોપધયુક્ત યજ્ઞને વિદરું યોગ્ય
લાગે છે. પરંતુ, તમે બધા તો પહેલાં તક્કી ક્યાં પ્રમાણ
અન્નપાનાદિનો આગ્રહ કેતા વિદરો.

પછી પેલા બધા શ્રમણોપાસેને તો વિપુલ અન્નપાન-
દિનો આગ્રહ કેતા વિદરવા લાગ્યા.

ત્યાર બાદ મધ્યરાત્રીના સમયે ધર્મ-જનમરણ કરી
શંખને એવો વિચાર આવ્યો કે, આપણી કાંઈ ક્ષતિ જવાને
નમયે તદાતીર જનવાળને વંદનાદિ કરીને માણે ન.
પોપધનને પડે પડે. એન વિચારી તે પંચાંગિય તમને
પોપધયાલામાંથી તદાત નીકળી, શુક, ગદાર જવા ને તમ
તથા મમજાપ વંદના ઉત્તમ રીત પહેરી, અને તદાત
તદાતીર જનવાળને વંદનાદિ કરવા ને.

જેમા સમજોપાનનો પણ તેના યજ્ઞ જનવાળને પડે
કેતા આવ્યા. પછી તદાતીર જનવાળે તેઓ પોપધ
રખી પડી ને બધા જવા થઈ ગયાં શંખ કરી
આવ્યા અને, તમ તમે આવ્યા લાગ્યા ત્યારે તદા
જનવાળે તે સમજોપાન કરી કે પડે આવ્યા
શંખને શંકર તમ અન્નપાન ન કરે. તમ
તે પોપધે રીતે કેતા રા અન્ન પડે.

પડી શકે તો જાણી શકાય તેમ જોઈને કહ્યું કે, હું
દેવાનુશ્રેયો : તમે પુષ્કળ ખાન-પાન વગેરે તમારે કરાવેલ
પડી આપણે તો જાણતા આનંદ હોય, તમારો પરંપરો દેવા
અને ખાતા પાશિક પોષણનું અનુપાલન કરતા વિદ્વાન્મય
તે જાણી શકાય છે અને ત્યજ્ય પિતૃપૂર્વક સીધા પૂરું.

પરંતુ, ત્યાગનાદ તો એ અને એવો મંત્રણ થયો કે,
અમપાનાદિનો આનંદ હોય, પરંપરો દેવા-ખાતા પાશિક
પોષણનું મદદ કરીને કરેલું એ મારે મારે અપરંપર નથી;
પરંતુ પોષણશાળાના વ્યવસ્થાપક પૂરું. મળી અને સુવર્ણના
ત્યાગ કરી, અંત, વિવેચન, યજ્ઞ અને મુક્તિ તમે રેને ત્યાગી,
તમા કાળના સંધ્યાને નહિત મારે એકલાએ - ખીમની મદદ
સિવાય - પોષણનો સીધો કરી વિદ્વાન્મય થય છે. એમ
ચિંતાર કરી, તે પાત્રો આનંદ અને પોતાની પત્નીને પૂરી,
પોષણશાળામાં જઈ, તને રાગી-મુદી, મગ-મગાદિની જગા
તેમ-તપાસી, કાળના સંધારો પાથરી, તેના ઉપર એકાઠા
અને પોષણ મદદ કરી, વ્યવસ્થાપક પાશિક પોષણનું
પાલન કરવા લાગ્યો.

પેલા અમરજોપાસકોએ તો પોતપોતાને ઘેર જઈ,
પુષ્કળ અમપાનાદિ તૈયાર કરાવ્યા અને એકબીજાને બોલાવીને
કહ્યું, કે, આપણે જાણીએ તો પુષ્કળ અમપાનાદિ તૈયાર કરાવેલ
છે; પણ હવે શંખશ્રાવક આનંદ નહિ, મારે આપણે તેમને

૧. પોષણ મત એ પ્રગટ છે કે, દરજ્જાને બોજન-
દાનાદિય, તથા આદારાદિય છે, અને ખીમું પોષણશાળામાં
જઈ વ્યવસ્થાપક પૂરું પાનાદિ - રવાન થાય છે.

ત્યારાદ અને નિઠાના તાનથી નૃસિંહ - ઝાંની ની જનનગી
કરે છે.

પછી, તે યાંત્ર મનજોપાસકો જગવાનને વંદન કરીને
પૂછ્યું: 'જગવન! કોઈને વચ્ચે દેવાથી પશ્ચિમ યથેચ્છા શ્રવ
કરું કર્મ જાણે તથા એકદુ' કરે?

મન—તે સંખ! કોઈને વચ્ચે દેવાથી પશ્ચિમ યથેચ્છા શ્રવ
આપુલ નિરાપની સાત કર્મપ્રકૃતિઓ સિધ્ધિ અપેક્ષાથી
જાણેલી દેવા તે મેમને કર્મિન અપેક્ષાથી કરે છે; અત્ય
રિયનિરાગીને દીર્ઘ રિયતિવાળી, મંદ જ્ઞાનનાગવાળીને તીવ્ર
અનુનામવાળી, તથા અત્ય પ્રદેશવાળીને બદ્ધ પ્રદેશવાળી કરે
છે; અસાતાવેદનીય કર્મ વારંવાર એકદુ' કરે છે, તથા
અનાદિ અનંત અને દીર્ઘમાર્ગવાળા આ સંસારારબ્ધને વિષે
પર્વટન કરે છે. તે કારણથી તે સિદ્ધ થતો નથી તેમ જ સર્વ
દુઃખોનો અંત લાવી શકતો નથી. તે પ્રમાણે માન, માયા
અને લોભને વચ્ચે થયેલાઓનું પણ સમજવું.

ત્યારાદ તે શ્રમજોપાસકો જગવાન પાસેથી એ વાત
જાંબળી બધ પામ્યા અને ઉદ્ધિગ્ન થયા; પછી તેઓ જગવાનને
વંદન કરી સંખ પાસે આવ્યા અને તેની વારંવાર વિનયપૂર્વક
ક્ષમા માગવા લાગ્યા. ત્યારે આદ તેઓ પાછા ચાલ્યા ગયા.
તે પછી ગીતમે જગવાનને પૂછ્યું: જગવન! તે
સંખ શ્રમજોપાસક આપની પાસે પ્રવ્રત્યા શેશે?

૧. જગરિકા વધુ પ્રકારની છે: (જલ્લચારી સાધુઓ વગેરે)
પુષ્કાંતી; (મેમને હજી કેવલજ્ઞાન નથી થયું એવા) અપુષ્કાંતી;
અને (શ્રદ્ધાજી આવકો ૩૫) સુદર્શનોની.

મન—હે જોતમ! એ અર્થ મયાર્ય નથી. પણ દે
 જોતમ! તે શુંજ શ્રમજોપાસક ધણું શીલવત, યુલવત, રહે
 વડે તથા મયાયોગ્ય સ્ત્રીકારેલાં તપકર્મ વડે આત્માને ભાવે
 કર્મના. ધાનું વરસો સુખી શ્રમજોપાસકપણું પાળી, અને તેનાં
 દેવ ઉપવાસ કરી, અમાધિયુક્ત ચિત્તે મરણ પાળી.
 સોધર્મકર્મમા અનુભાજ નામે વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થઈ
 તથા પેટલાક દેવોની ચાર પડ્યોપમની ત્રિયતિ કરી દે.
 તથા તની પણ ચાર પડ્યોપમની ત્રિયતિ કરે. પડી તે
 ત્રિયતિનો દામ માપ ભાદ. તે મદાવિદેહ છેવનાં નિર્દેશ
 પામશે જન નર્મ દુઃખાનો અંત લાવશે.*

— ૪૧૩ ૧૨. ઉદે. ૧

૮

જ્યંતી શ્રાવિકા

કોઈંજી નગરીમાં ચંદ્રાવતરણ નામનું મૈત્ર્ય હતું. તે નગરીમાં ઉદાયન નામે રાજા હતો. તેના પિતાનું નામ યત્રાનીક હતું, તથા તેની માતાનું નામ મૃગાવતી દેવી હતું. તે મેટક રાજની પુત્રી હતી. યત્રાનીકને જ્યંતી નામની બહેન હતી. તે શ્રાવિકા હતી; તથા અમલ્યબગવંત મહારીરના સાધુઓની પ્રથમ 'ચપ્પાતર' (ઉતારો આપનાર) હતી.

એક વખત મહારીરવાખી તે નગરમાં પધાર્યા. તે સાંભળી બધા તેમનાં દર્શને નીકળ્યા. ઉદાયન રાજા પણ તેમનાં દર્શને ગયો. પછી જ્યંતીએ પોતાની બોમ્બ મૃગાવતીને કહ્યું કે, 'હે દેવાનુપ્રિયે' અહીં અમલ્યબગવાન મહારીર પધાર્યા છે, તેવાનાં નામ-જોતના શ્રવણથી પણ મોટું ફળ થાય છે; તો પછી તેમને વંદનાદિ કરવાથી તે

શુ જ દેવું. તથા એક પણ આર્થ અને ધાર્મિક મુશ્કેલી
 શ્રવણથી મોટું કશું થાય છે; તો પછી વિપુલ અર્થને મદદ
 કરવા વડે મદદારક થાય તેમાં નવાઈ શી? મારે માં
 આપણે કર્મ એ અંત તેમને વંદન કરીએ. એ આપણે
 આ બધા તથા પરબધમાં દિલ, મુખ, અને નિઃશ્વસ મો
 થય.

આ નામની શ્રીભગવતી પણ મદદારીસ્થાનીનાં છે
 તાર તપને થઈ તથા કર્મવંતીની સાથે વાદનમાં બેઠી ત્યાં
 મદદારીક બનવાનું દત્તા ત્યાં મળે.

કર્મનરિ કર્યાં બાદ તથા પૂર્વકથા સાંભળ્યા ત
 ત્યાં જોઈ ત્યાં ઉદાસન અને શ્રીભગવતી પાછાં રહ્યાં.
 રત્ન શ્રવણી તો બનવાનું નમસ્કાર કરી દત્તા
 બધા : 'દે બધાન' છો જારેપાતું ચાલી પાને ?
 નર - દે શ્રવણી છો અવધિમાણી જારે રમ્યાં

૧. નર -

શ્રવણી—દે બધાન' છો જારે બધાનિકર્યા
 ત્યાં રહી જ રે રત્નશ્રવણી છે ?

નર - દે શ્રવણી બધાનિકર્યા છો ત્યાં બધાનિકર્યા
 રત્નશ્રવણી ત્યાં

શ્રવણી—દે બધાન' રે નરો બધાનિકર્યા
 રત્નશ્રવણી ત્યાં બધાનિકર્યા છો રત્નશ્રવણી

૨. નર -

જયંતી દર્શન

મં—જે અર્થે વધારું નથી તેમ તરું આઠમી
 દોષ; તે અનાદિ અવન, તથા કેવળી બાદુઓને પરિભ્રમ
 બાદુ એવીઓથી પરિભ્રમ દોષ. તમાંથી નમરે નમર
 પરમાત્મ પુરુષ માય ખરી કાદવા કાદવા અનવ
 રીતી ભય, તે પપ્ત તે એવી ખાલી યાવ નહ. ત પ્રમા
 તથા બરમિલિકે એવા તિદ્ધ થવાની મોજવાવાળા
 તેપણ શોક બરમિલિકે એવા વિનાશો થશે નહીં.
 જયંતી—હે બગવન ' સુગલાપણુ નારું કે જાનેવાપણુ
 સારું !

મં—હે જયંતી! કેટલાક એવાનું સુગલાપણુ તારું,
 અને કેટલાક એવાનું ભગેલાપણું સારું. અધર્મો શોકોનું
 સુગલાપણું જ તારું; કારણ કે તે જ એ શોકો અનેક
 જાત્રાણીઓને કુઃખ આપનારા ન યાય, તેમ જ પોતાને કે
 ખીતને કે જાનેને ધણી અધાર્મિક સંયોજના (ક્રિયા) સાથે
 ન જોડે. પરંતુ જે એવા ધાર્મિક છે, તેઓનું ભગેલાપણું
 તારું છે; કારણ કે તેઓ અનેક જાત્રાણીઓને સુખ
 આપનારા યાય છે; અને પોતાને, પરને કે જાનેને ધણી
 ધાર્મિક સંયોજના (ક્રિયા) સાથે જોડનાર યાય છે. વળી
 એ એવા ભગતા હોય તેા ધર્મભગરિકા વડે પોતાને ભગ્યત
 રાખે છે. માટે એ એવાનું ભગેલાપણુ સારું છે.
 જયંતી—હે બગવન ' સખણપણુ સારું કે કુર્મણપણુ
 સારું !

મં—હે જયંતી! કેટલાક એવાનું સખણપણુ તારું અને
 કેટલાકનું કુર્મણપણુ તારું. ધાર્મિક એવાનું સખણપણુ સારું,
 અને અધાર્મિકનું કુર્મણપણુ તારું.

જયંતી—દક્ષપાત્રું—ઉવમીપાત્રું સાતું કે આગમુપાત્રું
નાતું ?

ન૦—હે જયંતિ ! ધાર્મિક ઇવેનું ઉવમીપાત્રું સાતું
અન અપાર્થિક ઇવેનું આગમુપાત્રું સાતું. ધાર્મિક ઇવે
ઉવમ (દક્ષ) દેવ. નો આચાર્યાદિની પછી સેવા કરે છે,
તારે ત્યોનું દક્ષપાત્રું સાતું છે.

જયંતી—શ્રોત્રેન્દિયને પણ યવાળી પીડિત થયેલા હવ
શું થાય ?

ન૦—હે જયંતિ ! જેમ કોઈને પણ થયેલા હવ નંતરે
આગમ મુખ્યેક વખતે કરું, તેમ અહીં પણ જાણું. તેમ
પાત્રું ને જોઈને પણ થયેલાઓ વિશે પણ જાણું.

સ્વાસ્થ્ય ન જયંતી શ્રમજોષામિત્રા શ્રમજુવતી
નડાતરે રહે એ વાત માંલતી દર્શવાળી અને નંતરે કે
પણ જયંતી પાને શ્રમજોષા નીકારી. આજે એવન
દિવસજુએ રહી. આનિયાર નેના જાણી, પાત્રું
જાણેલું જાણે એવ નાડ દેકે ઉવમન કરી, તમણ પ
જોઈને જાણે પણ નાં ફાળેલી મુજા થઈ.

—છતાં ૧૨, ૧૩

ઉદાયન રાજ

તે સમયે સિંધુસૌવીર દેશને વિંધ વીનજય નામે નગર હતું. તેના ઈશાનપૂર્ણામાં મૃગવન નામે ઉદાયન હતું. તે નગરને વિંધે ઉદાયન નામે રાજા હતો. તેને પ્રભાવતી નામની રાણી હતી, તથા તે રાણીથી યયેદેવ અબ્બીચિ નામે કુમાર હતો. તે રાજાને કેટલાકુમાર નામે બાળેજ હતો. તે ઉદાયન રાજા સિંધુસૌવીર વગેરે ૧૬ દેશો, વીનજય વગેરે ત્રણસો ને ત્રણ નગરો અને ખાણો તથા જોમને છત્ર-ચમર-વીંજણા દાયમાં આપેલા છે એવા મહાસેનૃ વગેરે દશ મુકુટબદ્ધ

• આ મહાસેન તે ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ અવન્તીનો પ્રધાંત અથવા ચંદ્રપ્રધાંત. તેની સાથેના યુદ્ધની વિગત અવૃત્ત સૂત્ર દીક્ષા પા. ૨૬૬-૩૦૦માં આ પ્રમાણે વર્ણવેલી છે : કેટલાક મુસાફરોને સમુદ્રના તોફાનમાંથી બચાવી એક દેવે ચંદનની જિનમૂર્તિ આપી હતી. તેને ઉદાયનની રાણી પ્રભાવતીએ પોતાના મહેલમાં રાખી હતી. રાણીના મૃત્યુ પછી એક કુબ્જી દાસી તેની પૂજા કરતી હતી. દેવીપ્રભાવવાળી ગોળીઆ ખાતાં તે દાસી અપૂર્વ સુંદરી બની નહીં. પછી તેની દષ્ટિથી ઉન્નતિનીનો ચંદ્રપ્રધાંત તે

ત્યાર પછી અન્ય કોઈ દિવસે અબ્દીચિકુમારને માધવરાયને
સમયે કુંડુબગ્ગરણ કરતાં કરતાં એવો વિચાર થયો કે, 'હું
ખરેખર ઉદાયન રાગ્ગનો પ્રભાદેવીની કુશિયી ઉત્પન્ન થયેલ
પુત્ર છું; છતાં ઉદાયન રાગ્ગએ મને છોડી પોતાના બાળ્યે
કેશીકુમારને રાગ્ગ ઉપર બેસાડી, બગવંત મદાદીર પત્ને
પ્રત્યક્ષા લીધી.' આવા પ્રકારના મોટા અપ્રીતિયુક્ત માનના
કુઃખથી પીડિત થયેલો તે અબ્દીચિકુમાર પોતાના
અંતઃકુરના પરિવાર સહિત પોતાનો સરલામાન ધર્મને માટે
નીકળ્યો અને ચંપાનગરીમાં કૃષિક રાગ્ગને આશ્રય રહ્યો.
ત્યાં તેને વિપુલ ભોગસામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ. પછી તે પ્રાપ્ત
પણ થયો; પરંતુ ઉદાયન રાગ્ગે પ્રત્યે તેની પૈરણિ ૩૫૫
૪૨ રહી. રાગ્ગપ્રત્યા પૂરીના નરકાગમોની પાત્ર બેસી
પ્રાપ્ત અનુરુકુમારના આવસો રહ્યો છે. અબ્દીચિકુમાર પછી
ત્યાં નૃપી શ્રમજોપાસકપણું પાડ્યું. અર્ધમાનિક નરકપદમાં
(ચોલ ટંક ઉપચાલ કરી.) પોતાના પૈરની આગેયના તરે
ત્યાં વિના મરણ પામ્યો; અને અનુરુકુમારે રાગ્ગને કૌશલ
થયેલ ત્યાં કેટલાક અનુરુકુમારે કેળવી અને પાંચાત્ર
નિયતિ કરી છે. અને અબ્દીચિકુમારે પણ નરકાગમોને
વિષયમાં કૌશલ થયા પછી તે નરકાગમોને કેટલાક નરક પદ
અને નરક કુલેજો અંગ રહે.

૧૫૫ ૧૬ ૩૧૦ ૧

કુલ નરકોનેનો કલક પુનઃ કોલક ને ૧૫૫ ૧૬ ૩૧૦ ૧
કુલે ૧૬૫ ૧૬ ૩૧૦ ૧
કેશીકુમારે તે અનુરુકુમારે ૧૫૫ ૧૬ ૩૧૦ ૧
૧૫૫ ૧૬ ૩૧૦ ૧

રાજ જાણી પ્રજાઓ દર્શન થઈ તેમનાં જીવને નીકળ્યા અને ઉદાયન રાજ પાલ પરિવારથી પીટગાળિને ઋષ્ટપદ ત્યાં ગયો. ત્યારબાદ બમરાને પર્મકયા કરી. ૧ નાંબગી દર્શન થઈ ઉદાયન રાજએ બમરાને પ્રદક્ષિણા કરીને કનું કે, અનીચકુમારને રાજ્ય વિશે શ્યાપન કરી. આપની પામે હું પ્રમત્યા છેવા કનું ૧૩. પછી મદાસીર બમરાની પરવાનગી મગનાં રાજ પર નરક જ્યા નીકળ્યો. પરંતુ તેને રસ્તામાં વિચાર આવ્યો કે, મારા પ્રિય પુત્રને હું રાજ્ય સોંપી પ્રવર્જિત થાઉં, ના મારો તે પ્રિય પુત્ર મનુષ્ય સંજયથી કામભોગોમાં મર્દિત, લુબ્ધ અને બદ્ધ થઈને અનાદિ અને અનંત સંસારસાગરમાં અટવાયા કરશે. માટે હું ના મારા બાણેજ કેરીકુમારને રાજ્ય વિશે શ્યાપું.

થેર આવી રાજએ કેરીકુમારના રાજ્યાભિષેકના મહોત્સવની તૈયારી કરવાનો દુકમ આપ્યો. અને યોગ્ય સમયે ત્રિધિપુરઃસર કેરીકુમાર રાજ થયો પણ ખરો. પછી ઉદાયન પાલ પ્રવર્જિત થઈ, યોગ્ય તપ-કર્મ કરેનો મરણ પામી સિદ્ધ થયો - મુક્ત થયો. *

• પછીના આવરયકચૂલ્લિ, દીક્ષા આદિ ગ્રંથોમાં ઉદાયનના મૃત્યુની નોંધ આ પ્રમાણે લીધી છે : દીક્ષા લીધા પછી લગ્ના-ચૂકા બિસાદારને કારણે તેના શરીરમાં વ્યાધિ થયો. વૈદ્યોએ તેને દર્દી ખાવાનું જણાવ્યું. તે માટે તે જનમાં રહેવા લાગ્યો. એક વખત તે વીતભયમાં ગયો. ત્યાં તેનો બાણેજ કેરી રાજ્ય કરતો હતો. તેને દુષ્ટ મંત્રીઓએ મરમાવ્યો કે, આ રાજ બિશુલવનથી કંદાળી રાજ્ય મેળવવા આવે છે. ત્યાં તેણે કહ્યું કે, તેણે રાજ્ય માર્યું છે, ના તે પાછું હાથરો ના આપી દઈશ. પરંતુ આ તે

ત્યાં પછી અન્ય કોઈ દિવસે અબીચિકુમારને માખરાંચિને
 સમયે કુકુળગ્નયરખ કરતાં કરતાં એવો વિચાર થયો કે, 'હું
 ખરેખર ઉદાપત્ત રાગનેા પ્રમાદેશીની કુશિયી ઉપમ થયેલો
 'હું છું. છતાં ઉદાપત્ત રાગએ મને છોડી પોતાના બાહેધ
 રાગમારને રાગ્ય ઉપર બેસાડી, બગવંત મદાતીર પાને
 મનન્યા લીધી.' આવા પ્રકારના મેઘા અપ્રીતિપુજા માનનાર
 હું. ખરી 'દિગ્ધિ' થયેલો તે અબીચિકુમાર પોતાના
 અનુરુદ્ધના પરિવાર સહિત પોતાનો સરલામાન ધર્મને મ. પ્ર
 નીકળ્યા અને સપાનમરીમાં રૂઝિક રાગને આશ્રયે રહ.
 ત્યાં જો વિપુલ ભાગલામયી પ્રાપ્ત થઈ પછી તે યાત્રા
 પત્ત થયો. પરંતુ ઉદાપત્ત રાગતરિ પ્રયે તેની પેરસાતિ રાગ
 પા ના અપ્રેમ્યા પૂર્ણના તરકારાગેલી પાને મેના
 રાગ અનુરુદ્ધમારેજી આવાનો કલ્પા છે. અનંચિકુમારે રાગ
 રાગે નાંકા અનુરુદ્ધમારેજી પાને, અર્ધમાનિક નકેનપાં
 રાગને રાગે રાગત કરી. પોતાના પેરની આલેખના રાગ
 રાગે રાગત તરતુ રાગે, અને અનુરુદ્ધમારે રાગને રાગ
 રાગે રાગે રાગત અનુરુદ્ધમારે રાગે રાગે રાગે રાગે
 રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે
 રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે
 રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે રાગે

૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫

૨૩૬ ૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦ ૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪ ૨૪૫
 ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮ ૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨ ૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫
 ૨૫૬ ૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦ ૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪ ૨૬૫

ગંગાદત્ત દેવ

તે કાળે ઉચ્છ્વસનીર નામે નગર હતું. તેની બહાર એક-
જાંબુક નામે ચેત્ય હતું. એક વખત મહાવીરશ્યામી ત્યાં
પધાયાં. તે વખતે ચક્ર દેવેન્દ્ર મહાવીર બગવાનને આવી
મંદિમ આઠ પ્રશ્નો પૂછી ઉતાવળપરંક બગવાનને વંદન
કરી, દિવ્ય વિમાન ઉપર પાછા ચડી, જ્યાંથી આવ્યો હતો
ત્યાં પાછો આવ્યો ગયો. તે પ્રશ્નો આ પ્રમાણે હતા : હે
બગવન ! મોટી ઋદ્ધિવાળો દેવ બહારના પુદ્ગલો મહણ
કરીને જેમ અર્ધા આવવાને સમર્થ છે, તેમ બહારના પુદ્ગલોને
મહણ કરીને જવા-બોલવા-ઉત્તર દેવા-આંખ ઉધાડવા મીંચવા
-ચરીરના અવયવોને સંકોચવા પહોળા કરવા-સ્થાન સમ્યા
કે સ્વાધ્યાય ભૂમિ (નિષ્ઠા) બોગવવાને-વૈક્રિયરૂપ ધારણ
કરવાને-અને વિષયોપબોગ કરવાને સમર્થ છે ?

તેના જવાબમાં મહાવીરશ્યામીએ કહ્યું કે, હું શક,
મોટી ઋદ્ધિવાળો દેવ બહારના પુદ્ગલો મહણ કરીને એ

આ વાત માંહે ઉ નેટવામાં તેા તેમો નમ્બનદષ્ટિ દેવ
ગાથ ત્યાં આત્મેા અને જમવાનની પ્રાણિજ્વાલુક તેજે તેા .
પ્રથમ તેમને પૂછ્યો. ત્યારે જમવાને તેનું મંત્રત્વ જ નાનું
કરું. આવી દર્શિત કરી ન દેવ ત્યાં જ જોની જમવાનની
પૂજાસત્તા કરવા લાન્ધા. પછી જમવાને ત દેવને અને
સંજાજનોને ધર્મકથા કર્દો. તરી મનુષ્ટ તથા આરાધક બની
તે દેવ તેમો થયો અને જમવાનને વદન કરીને આત્મેા :
'હે જમવન ! હું બવસિદ્ધિક છું કે અનવસિદ્ધિક ?
સંખ્યનદષ્ટિ છું કે ત્રિધ્યાદષ્ટિ ? પરિમિત તમારવાળો છું કે
અપરિમિત સંસારવાળો ? મુક્તજનોધિક છું કે દુર્લ્ભજનોધિક ?
આરાધક છું કે વિરાધક ? (ચરમ) આંતરમ શરીરવાળો છું કે
અચરમ શરીરવાળો ?

ત્યારે જમવાને તેને જવાબ આપ્યા : 'હે ગંગદત્ત !
તું બવસિદ્ધિક છે, . . . તથા અચરમશરીરવાળો છે.

પછી ગંગદત્ત દેવ ગૌતમાદિને અત્રીસ પ્રકારનાં નાટક
દેખાડીને જ્યાંથી આત્મેા દતો ત્યાં પાછો ચાલ્યો ગયો.

મૌ—હે જમવન ! ગંગદત્ત દેવની તે અત્રી દિવ્ય ઋદ્ધિ
ક્યાં ચાલી ગઈ ?

મૌ—હે ગૌતમ ! તે તેના શરીરમાં સમાઈ ગઈ.

મૌ—હે જમવન ! ગંગદત્તે તે દિવ્ય ઋદ્ધિ કેવી રીતે
મેળવી ?

મૌ—હે ગૌતમ ! દક્ષિનાપુરમાં જૂના સમયમાં ગંગદત્ત
નામનો મુદ્ગથ રહેતો હતો. તે વખતે આદિકર. સર્વજ.

મહુકે શ્રાવક

તે કાથે રાજગૃહ નામે નગર હતું. તેની પાસે ગૃથુગ્રીવ નામે ચૈત્ય હતું. તે ચૈત્યની પાસે થોડે દૂર કાલોદાયી, શૈલોદાયી, સેવાલોદાયી, ઉદય, નામોદય, નર્મોદય અન્યપાલક, શૈલપાલક, શંખપાલક અને સુહસ્તી ગૃહસ્થ નામના અન્ય-નીયિકો^૧ રહેતા હતા. એક વખત તેઓ એકલા ધર્મ મુખપૂર્વક બેઠા હતા, ત્યારે તેમનામાં આ પ્રકારનો વાર્તાલાપ થયો :
 ‘અમણ ગાતપુત્ર (મહાવીર) પાંચ અસ્તિકાયો જણાવે છે :
 ધર્મોસ્તિકાય, અધર્મોસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને જીવાસ્તિકાય. તેમાં જીવાસ્તિકાયને તે જીવકાય જણાવે છે. વળી પુદ્ગલ સિવાયના અસ્તિકાયોને અરૂપીકાય (અમૂર્ત) જણાવે

૧. અન્યના નીધને - સંપ્રદાયને - મળને અનુસરનાર.

નર્મદી, આકાશગત ચક્રવાજા. તથા દેવો વડે ખેંચાતા પુખ્ત-
 પચ્ચયુક્ત સી મુનિ ગુપ્ત તે નગરમાં સદસાધ્વન નામના
 ઉદ્યાનમાં રહેતા રહેતા આવીને ગેતપા. તેમને આવેલા તપ્ત
 પ્રભાતમાં નાથે ગમદત પણ તેમનાં દર્શને ગયો, અને તેમની
 'મ કથા નાંખી. પોતાના પુત્રને બધો કારનાર સોંપે
 પ્રવેશ થયો. પત્ની ન અગિયાર અંગો બધપો અને અંગો
 નવ આચરણ સાધ્યો. અંગ તમને ૬૦ ટંકનો ઉપવાસ કરી, તે
 બંને સાધ્યો અને મદાગુક કપનાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો. તેની
 ન નિયતિ મળત નાગરોત્તમ વર્ગની છે. ત્યાંથી મુક્ત થયો
 પત્ની ન મદાગુક ઉપમાં મિદ. ગુદ અને મુક્ત થયો.

— સુત ૧૧, ઉત્તર

૭ એક પ્રકારના જાંબુનાં ત્રણસો મુક્તિનાં મેળા
 મળતા પછીના કાલે નવાં મહાવ નિર્માણે ૩૨ પ્રકારનાં વાજા
 નાંખ્યાં થયાં. તેને તે કાલે તેણે ગીતે ગાત કરી મેળા
 કરતા. આજનાં મળવાને દાંભવન પુરના ૧૦૦૮ વર્ષનાં
 મળવા પછીના કાલે ૩૨ ને પત્ન મુને મુવરંદે ૩૨
 ને ૩૨ ૧૦૦૮ વર્ષનાં મળવાને વર્ષનાં પછીના ૩૨
 વર્ષનાં કાલે ૩૨ આજનાં મળવાને ૩૨ વર્ષનાં ૩૨
 ને ૩૨ વર્ષનાં કાલે ૩૨ આજનાં મળવાને ૩૨ વર્ષનાં ૩૨
 ને ૩૨ વર્ષનાં કાલે ૩૨ આજનાં મળવાને ૩૨ વર્ષનાં ૩૨

મદ્રુક શ્રાવક

તે કાલે રાગ્નૃદ નામે નગર હતું. તેની પાસે ગુણશીલ નામે ચૈત્ય હતું. તે ચૈત્યની પાસે થોડે દૂર કાલોદાવી, શૈલોદાવી, સેવોદાવી, ઉદય, નામોદય, નર્મોદય અન્યપાલક, શૈલપાલક, સંખપાલક અને ગુહસ્તી ગૃહસ્થ નામના અન્ય-નીચિકો^૧ રહેતા હતા. એક વખત તેઓ એકલા ધર્મ મુખપૂર્વક બેઠા હતા, ત્યારે તેમનામાં આ પ્રકારનો વાર્તાલાપ થયો :
 ‘શ્રમણ જ્ઞાતપુત્ર (મહાવીર) પાંચ અસ્તિકાયો જણાવે છે :
 ધર્મોસ્તિકાય, અધર્મોસ્તિકાય, આકાશસ્તિકાય, પુદ્ગલોસ્તિકાય અને જીવાસ્તિકાય. તેમાં જીવાસ્તિકાયને તે જીવકાય જણાવે છે. વળી પુદ્ગલ સિવાયના અસ્તિકાયોને અરૂપીકાય (અમૂર્ત) જણાવે

૧. અન્યના નીચંને - સંપ્રદાયને - મનને અનુસરનાર.

નર્મદશી, આકાશમત ચક્રવાળા, તથા દેવો વડે ખેંચાતા પર્વ-
 વ્યવસ્થાથી મુનિ મુચત તે નગરમાં સહસ્રાશ્રયન નામના
 ઉદ્યાનનાં કરતા ફરતા આરીને ગિતપાં. તેમને આવેલા તપશ્વી
 પ્રદર્શનો સાથે મગદન પણ તેમનાં દર્શને મયો, અને તેમની
 નર્મદયા સામગ્રી, પોતાના પુત્રને બધો કારબાર સોંપે
 યન જન થયો. પછી તે અગિયાર અંગો બપ્પો અને અંગ
 નવ આવરવા સામ્યો, અંત સમયે ૬૦ ટંકનો ઉપચાર કરી, તે
 નગર સામ્યો અને મદાશુક કર્મમાં દેવપણે ઉત્પત્ત થયો. જેથી
 નિયતિ મતઃ નામરોપન વાંચી છે. ત્યાંથી મુનિ થયા
 પછી તે મદાવેદ પ્રેમમાં સિદ્ધ, બુદ્ધ અને મુક્ત થયો.

— મુનિ ૧૧, પૃષ્ઠ ૧

● નીચે પ્રકારેના નગરમાં નવરીમાં જન્મપુત્રિક દેવમ.
 નવરીમાં ૧૫૫૫ દસ સ્વામી સંકેત આપીને ૩૬ સ્વામીને આપી
 થયા નવરીમાં થયો. તેથી તે જાતિ કે જે રીતે વાત કરી બધા
 જાતના જાતનામાં નવરીને સંસ્કૃતના પુત્રના ૧૦૦૬ થાનુપાસ્ય
 ૧૦૫૫ સંસ્કૃત સંસ્કૃતિ થઈ પડે. તે પત્નુ મુનિ મુનિને ૧૦૫૬
 નવરી ૧૦૦૬ થાનુપાસ્ય થાને દેવચિત્ત થયો ૧૦૫૬ ૧૦ ૧૧
 ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬
 ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬
 ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬ ૧૦૫૬

— મુનિ ૧૧, પૃષ્ઠ ૧

દેવ આપણું દેવતા નથી; તમને જે રાજ કંઈ છે, તે
આપણે તેમને દેવતા નથી. દેવતાકમાં પણ પરાધો છે. પણ
તેમને આપણું દેવતા નથી. એ પ્રમાણે તમે કે દુ કે એવા
આત્માની જેને ન જાણીએ કે ન દેખાએ, તે જાણ ન દોષ, તે
પણી વસ્તુએના અજાણ થઈ જાય.

આમ કરીને મહુકે તમને નિરુત્તર કયો પડી ન
આનંદ માણો અને જગવાન પાસે રહી તમને વંદનાદિ
કર્ષો. ત્યારે જગવાને તેને એ જાણુ અનેકું કહી સંજગ્યાની
જાણુએ કે, હું મહુકે! જે કોઈ પુરુષ. જોઈ નહિ જોયેલી,
નહિ સંજગ્યાની, નહિ સ્ત્રીકારેલી કે નહિ જાણેલી પરગુને, દેવગુને,
પ્રભુને કે ઉત્તરને પણા માણમાં વચ્ચે કહે છે: તે અદતોની
અને તેમણે કહેલા ધર્મની આચારના (અવમાનના) કરે છે.
માટે તે પેલાઓને એ પ્રમાણે હીક કહ્યું છે, સાહે કહ્યું છે.
ત્યારે જગવાને મહુકને એમ કહ્યું, ત્યારે તે અતિ સંતુષ્ટ
થયો. પછી જગવાને તેને અને સમાજનોને ધર્મકથા કહી.
પછી મહુકે પણ જગવાને ધણા પ્રશ્નો પૂછ્યા અને અર્થો
જાણ્યા. પછી તે તેમને વંદનાદિ કરી પાછો ચાલ્યો ગયો.

ગૌ—હું જગવન! તે મહુકે આવકે આપતી પાસે
પ્રવચ્ચા બેસે?

મહુ—હું ગૌતમ! એ અર્થ સમર્થ નથી. પણ તે
ધણાં શીલનતાદિ વડે તથા યથાચોચ સ્ત્રીકારેલાં તપકર્મ
વડે આત્માને ભાવિત કરતાં અતિ સાદા ટંક ઉપવાસ કરી,
મરણ પામી સૌધર્મ કલ્પમાં અરુણાબ વિમાનમાં દેવપણે

૧. એટલે કે કેવલજ્ઞાન વિતાતા — ઉદાહરણ.

કે અને પુરુષાત્તમકાવ્યને અપીકાવ (મૂર્ત) જલ્પાને કે
અભાણે કેમ માની ચકાવ ?

દવે તે નગરમાં મદુક નામના ધનવાન આવક
 દેતા. એક વખત મદાસીરને રાગશૂદમાં આવેલા
 મદુક તેમને દર્શન કરતા દેતા; તેટલામાં પેલા અ
 તીથિઓએ તેને જોયો. એટલે તમજું તને જોલાસીને પોત
 કિપરનું મનન્ય જાણાવ્યું. ત્યારે તેણે જવાબ આપે
 ને કે માર્ક વગુ કાપું કરે. ના આપણું તેને કાપું દારા જન
 યાદીએ કે તેમજ શુદ્ધાએ પણ મે તે પોતાનું કાપું ન કરે
 તે આપણું તને જાણી શકતા નથી તને તેમજ શકતા નહી
 રવન રાવ છે પણ આપણે તને કપ તેમજ શકતા નહી
 નોંધવુંજાગતા કાંતો છે, છતાં તમનું કપ આપણે કો
 કાંત નથી. અનિદતા કાંતના અંગે છે, છતાં તે અંગે

• 2-10-1964

ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਅਤੇ ਨਿਰਵਾਹਕਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

이것이 바로 우리들의 현실이다. 이 현실을 어떻게 극복할 것인가? 그것은 바로 우리의 의지와 노력에 달려 있다. 우리는 이 현실을 받아들이고, 그것을 극복하기 위한 노력을 기울여야 한다. 그래야만 우리는 더 나은 미래를 향해 나아갈 수 있을 것이다.

[illegible]

C

1. The first step is to identify the problem or question that needs to be answered. This involves understanding the context and the specific requirements of the task.

મદુકે આજક

રૂપ આપજું દેવતા નથી. તમુકને પેંચે પારે કંઈ છે.
આપજે તેમને દેવતા નથી. દેવતાકર્મ પણ પદાર્થો છે.
તેમને આપજું દેવતા નથી. એ પ્રમાણે તમે કે હું કે એ
અજ્ઞાની જેને ન જાણ્યોએ તે ન જાણ્યોએ. ત જાણ ન જાણ.
પણી વસ્તુઓના અભાવ કર્મ તપ

આમ કરીને મદુકે તમને નિરુત્તર ક્યાં. પછી
આનંદ આપ્યો અને બગવાન પાને કર્મ તમને વદનાદિ
ક્યાં. ત્યારે બગવાને તેને એ બધું બંધાવું કરી ન જાણીને
તપ્યાનું કે, હું મદુક! જે કોઈ પૂરુષ. પોને નાદ લેયેલી.
નદિ સાંભળેલી, નદિ સ્વીકારેલી કે નદિ જાણેલી વસ્તુને, દેવને,
પ્રશ્નને કે ઉત્તરને પણ માન્યતા વચ્ચે કરે છે. તે અદનાની
અને તેમજે કહેલા ધર્મની આશાવના (અવમાનના) કરે છે.
નદિ તે પેલાઓને એ પ્રમાણે કીક કર્યું છે, મારું કર્યું છે.
ત્યારે બગવાને મદુકને એમ કર્યું, ત્યારે ત આત્મ સંતુષ્ટ
થયો. પછી બગવાને તેને અને સંજાગનોને ધર્મકથા કરી.
જી મદુકે પણ બગવાને પણ પ્રશ્નો પૂછ્યા અને અર્થો
તપ્યા. પછી તે તેમને વદનાદિ કરી પાછો ચાલ્યો ગયો.

જી—હે બગવન! તે મદુક શ્રાવક આપની પાસે
ક્યાં લેશે?

મ—હે જીતમ! એ અર્થ સમર્થ નથી. પણ તે
જી શીલવતાદિ રહે તથા યથાચોમ્ય સ્વીકારેલાં તપકર્મ
આત્માને બાવિત કરતાં અતે સાક દંકે ઉપવાસ કરી,
પામી સૌધર્મ કલ્પમાં અરુણાબ વિમાનમાં દેવપણે
૧. એટલે કે કેવલજ્ઞાન વિનાના — ઉચ્ચત્વ.

સોમિલ પ્રાદ્ય

ઉ૦—હે સોમિલ ! મને તે જાણ છે.

પ્ર૦—હે ભગવન ! તમને શાશ્વત યુ છે ?

ઉ૦—હે સોમિલ ! તપ, તપમ, મંચમ, ત્યાગ અને પાનાદિમાં જે મારી પ્રશંસા છે, તે મારી શાશ્વત યુ છે.

પ્ર૦—હે ભગવન ! તમને શાશ્વત યુ છે ?

ઉ૦—હે સોમિલ ! શાશ્વત યુ પ્રકારનું છે : દીપ્તિ, શાશ્વત અને નોદન્દિયશાશ્વત. શ્રાવણ પાંચ દિવસે મને આશીન થઈ છે. એ મારે દન્દિયશાશ્વત છે; અને મારે, માન, માયા, અને જ્ઞાન એ ચારે કપાયો વ્યુત્તિ છે અને ઉદયમાં આવતા નથી. એ મારે નોદન્દિય શાશ્વત છે.

પ્ર૦—હે ભગવન ! તમને અત્યાગ્રાધ યુ છે ?

ઉ૦—હે સોમિલ ! મારા વાત, પિત, કષ્ટ અને મૈત્રિપાત્રાદિ અનેક પ્રકારના શરીરસંગ્રહી દોષો ઉપશાંત થયા છે અને ઉદયમાં આવતા નથી, એ મને અત્યાગ્રાધ છે.

પ્ર૦—હે ભગવન ! તમારે પ્રાસુકવિહાર યુ છે ?

ઉ૦—હે સોમિલ ! આરામો, ઉદ્ધાનો, દેવકુલો, સભાઓ જેઓ તથા સ્ત્રી-પશુ-નપુંસક રહિત વસતિઓમાં નિર્દોષ અને સ્ત્રીકારવાચોચ પીઠ (સુવાનું પાટિયું), કલક (પીઠ પાછળ ઓઢિંગથ રાખવાનું પાટિયું) ચમ્પા અને પયારીને પ્રાપ્ત કરી હું વિહરું છું, તે મારો પ્રાસુક વિહાર છે.

પ્ર૦—હે ભગવન ! સરિસવો આપને ભક્ત્ય છે કે અભક્ત્ય ?

ઉ૦—હે સોમિલ ! મારાં પ્રાદ્યન, ગાત્રોમાં સરિસવ પ્રદાના જે અર્થ કલ્યા છે તે સદશયવા. — એટલે કે મિત્ર

[illegible]

ઉપરના સોમિત : હું એક પણ પુ. અને નાં કાંઈ ન
 જાણું જન-જનમાન-જાણી પરિણામને યોગ્ય (જાણી પણ) પુ.
 સ્વરૂપે હું એક પુ. અને જાનાપે તથા દશાંશરૂપે એ પુ.
 પ્રદેશ (આત્મપ્રદેશ) રૂપે હું અશ્વપ પુ. અન્યથા પુ અને
 અવરિચત પણ પુ. તથા ઉપયોગની દૃષ્ટિએ હું અને
 જન-જનમાન-જાણી પરિણામને યોગ્ય પુ.
 અહીં સોમિત આપણને મિત્ર

અહીં સોમિત્ર યાજ્ઞવલ્ક્ય પ્રતિબોધ પામ્યો અને પ્રવત્યા
 દેવાની પોતાની અસક્તિ દેવાથી બાર પ્રકારનો આવક ધર્મ
 અંગીકાર કરી વિહરવા સામ્યો. બાકીનું બધું સંખ આવકની
 જેમ મળ્યું.

કેટલા શિષ્યો સિદ્ધ થશે ?

એક વખત મહાશુક નામના દેવલોકમાંથી, મહાસર્ગ નામના મોટા વિમાનમાંથી મોટી ઋદ્ધિવાળા બે દેવો શ્રમણ-બગવંત મહાવીરની પાસે પ્રાદુર્ભૂત થયા. તેમણે મનથી જ બગવાનને વંદનાદિ કરી, પ્રશ્ન પૂછ્યા; તથા બગવાને પાલુ નેમને મનથી જ જવાબ આપ્યા, તે સાંભળી મંતુષ્ટ યર્ષ તેઓ ફરી મનથી જ નેમને વંદનાદિ કરી તેમની પયુષાસના કરવા લાગ્યા.

તે વખતે બગવાનના મોટા શિષ્ય ગૌતમ મહાવીર-સ્વામીની પાસે ઉબડક બેસીને ધ્યાન ધરતા હતા. ધ્યાન પૂરું થયા પછી તેમને મંકદ્વ થયો કે, બે દેવો બગવાન પાસે પ્રાદુર્ભૂત થયા હતા. તે ક્યાંથી શા માટે આપ્યા હતા તે હું બગવાનને પૂછું.

બગવાને તેમનો દરોહો તેમને પ્રથમથી જ કહી બતાવીને તેમને તે દેવો પામે જ શંકા ટાળવા માકળ્યા. દેવો તેમને

ગૌતમને આશ્વાસન

તે સમયે બ્રહ્મવાન રાજગૃહમાં પધાર્યા હતા. તે અરંજામાં ગૌતમસ્વામી પોતાને દેવસ્રજાનની પ્રાપ્તિ ન થવાથી ખિન્ન રહેતા હતા. એટલે ધર્મકથા પૂરી થયા પછી શ્રોતા પીપ્પરાઈ ગયા જ્યાં મહારીરજ્યામી ગૌતમને સંબોધીને કહેવા લાગ્યા :

‘હે ગૌતમ ! તું મારી સાથે ઘણા કાળ મુઠ્ઠી રોહયા અંધારેલ છે; હે ગૌતમ ! તેં ઘણા લાંબા કાળથી મારી પ્રશંસા કરી છે; હે ગૌતમ ! તારો મારી સાથે ઘણા લાંબા કાળથી પરિચય છે; હે ગૌતમ ! તેં ઘણા લાંબા કાળથી મારી સેવા કરી છે; હે ગૌતમ ! તું ઘણા લાંબા કાળથી મને અનુસર્યો છે; હે ગૌતમ ! તું ઘણા લાંબા કાળથી મારી સાથે અનુદ્વેષપણે વર્ત્યો છે. હે ગૌતમ ! તુરતના દેવબ્રવમાં અને તુરતના મનુષ્યબ્રવમાં તારી માથે તારો ન અધ છે.

૨૧૦

શ્રીભગવતી-સાર

તમારે તો શું ! પણ મરણ પછી શરીરનો નાશ થયા પછી
અહીંથી ચમત્તી આપણે જાને સરખા, એક પ્રયોગનાથી
(એક નિર્દિષ્ટેષમાં ગદેવાવાળા), તથા વિશેષતા અને નેદરદેશ
(નિર્દેશ) થઈ શકે.

ગૌ- -હે ભગવત આ તાત અનુત્તરોપપાતિ છે.
પણ જાણે છે અને જુએ છે.

મં- હા ગૌતમ તો જોઈએ અનંત મનોરમનો
પરંતુ આને જેણે પ્રાપ્ત કરી છે તથા આપ કરી છે.
તેથી તમે આ તાત તન ક અને જુએ છે.

૧૯૧૭, ૧૮, ૧૯૨૦

મહાશિલાકંઠક સંગ્રામ

ઐતિહાસિક નોંધ

આ વૃદ્ધમાં તે વખતના મુખ્ય રાજવંશોનો ઉલ્લેખ છે. મગધદેશના રાજગૃહ નગરમાં રાજા શ્રેણિક (બૌદ્ધ મંથેનો મિત્રિસાર) રાજ્ય કરતો હતો. તેના પુત્ર કૃષ્ણિક (બૌદ્ધ મંથેના અનતસત્તુએ) શ્રેણિકના મરણ^૧ પછી ચંપાનગરીનર^૨ પોતાની રાજધાની બનાવી. કૃષ્ણિક પછી તેના પુત્ર ઉદાયિએ પાટલિપુત્રને રાજધાની બનાવી, અને તેના પછી નવ નંદોએ રાજ્ય કર્યું. પછી મૌર્યવંશી ચંદ્રગુપ્ત આવ્યો.

૧. રાજ્યલોભને કારણે અનતસત્તુએ ખિખિસારને કેદ કરી મારી નાખ્યો હતો. જુઓ આ માળાનું 'બુદ્ધચરિત' પુસ્તક, પા. ૧૨૬.

૨. ચંપા એ અંવદેશની રાજધાની હતી. પરંતુ મગધદેશના રાજાએ અંગદેશ હતી સીધા પછી 'અંગ-મગધ' એ બે દેસમાસથી અંગનો મગધ સાથે કલેષ કરવામાં આવતો. જુઓ 'બુદ્ધચરિત' પુસ્તક, પા. ૧૨૮

ચેત્રજાને પુત્ર ને જ રાજાનું નામ.

એ દારૂ અને વિદ્યુત નામે એ નાના બાઈઓ દતા. ને અને દંભયાં મેચનક નામના નપેદની^૧ કુપર એના વિલાસ કરતા. ને દેશને કૃષિકની પત્ની પદ્માત્નીએ અંદાખરી તેમની પાસેથી ને દંભી લઈ લેતા માટે કૃષિકને કર્યું. કૃષિકે તેઓની પાસે દારૂની માગણી કરી. ત્યારે પેદશ્વે^૨ લખાવ્યું કે એ દારૂ તથા દારૂ અને રાજાનું નામ છવતા દતા ત્યારે તેમની મારકને અમને મળેલાં છે. માટે તારે ને દારૂ દેશને લેવા નો અર્થ રાજ્ય મને અદલામાં આપ. પરંતુ તેમ કરવું કષ્ટ ન રાખતાં કૃષિક નો પોતાની માગણી ચાલુ રાખી. પછી તેના બપોરી અને બાઈઓ પોતાના દારૂ તથા દારૂ લઈને દાદા ચેટકને ત્યાં વેચાણી નગરીમાં નાણાં આપ્યા. કૃષિકે દૂત મોકલી ને અને બાઈઓને સોંપી દેવાની ચેટક પાસે માગણી કરી. પણ ચેટક રાજ્યએ તેમ કરવાની ના પાડી. પછી કૃષિકે પોતાના કાલ વગેરે દશ બાઈઓને ચેટક સાથે યુદ્ધ કરવા બોલાવ્યા. ચેટકે પણ નવ મસ્લકિ અને નવ લેમ્લકિ એમ અઢાર ગણ-રાજ્યએને એકઠા કર્યાં. યુદ્ધ શરૂ થયું. ચેટક રાજ્યને એવું વત હવું કે દિવસમાં એક વાર બાણ ફેંકવું. દશ દિવસમાં ચેટકે કૃષિકના કાલાદિ દશ બાઈઓનો નાશ કર્યો. અગિયારમે

૧ ઉત્તમ દારૂ, જેના નપેદી ન બીજા દારૂ બાગી બધ છે.

૨ નિર્યાવલિ સૂત્રમા માત્ર વેદલ્લનો ન ઉલ્લેખ છે; અમલીની દીકરા અને બાઈઓનો ઉલ્લેખ છે.

દિવસે ચેટકને ઇતરા ઢૂણિજે દેવનું આરાધન કરવા અંદમ
 (આઃ ટંકના ઉપવાસ) નું તપ કર્યું. તેથી થકે અને
 ગમરેન્દ આગ્યા. થકે કર્યું કે ચેટક પરમ ગ્રાવક છે, પડી
 તેને કે નારીય નર્દી. પણ તારું રહ્યું કરીય. પડી થકે
 ઢૂણિકનું રહ્યું કરવા સારુ વચ્ચના જેવું અનેવ કરવ
 કર્યું—શ્રી ૫૦ ૩૧૬.

મહાસિલાકંઠક સંમામ

જેઓના પ્રાણ મુશ્કેલીમાં છે એવા નેઓને ચારે તરફ
નસાડી મૂકવા.

તે સંમામમાં જે પેટા, દાપી, પેટા અને મારણ
દખ, કાઠ, પાંદડા કે કાંકરા વગી દખાવા. નેઓ નવળા એ
જાણવા દવા કે દુ મહાસિલાયી દખાવે. ન તેનુપી
મહાસિલાકંઠક સંમામ કહેવાય છે. ૧ ન સમામનાં ૮૪ લાખ
નાણુસો દખાવા; તથા નિઝાલ, રોંગ બરાયેલા, ગુન્મે થયેલા
પુલમાં પાવલ થયેલા અને અનુપસાંત એવા નેઓ થળે બાએ
નરક અને તિયંચ ચોગિનાં ઉપમ થયા છે.

પછી રથમુસલ નામે જાગે સંમામ થયા. નેમાં
કોણિક અને દેવેન્દ્ર સહ ઉપરાંત અસુરેન્દ્ર ચમર રાગ્નએ પણ
બામ લીધો હતો; ને એક મોટું લોહાનું કિડીન (તાપસોનું
વાંસનું પાત્ર) જેવું કવચ ચિકુરીને ગિંતો રલ્યો હતો.
કોણિક ને વખતે જુતાનંદ નામના હાથી ઉપર હતો. ને
સંમામમાં અધરહિત, સારથિરહિત, ચોદાઓ રહિત, અને
મુલકસહિત એક રથ ઘણો જનસંહાર કરતો ચારે બાજુ
દોડતો હતો માટે તે રથમુસલ સંમામ કહેવાય છે. નેમાં
પણ કોણિક હતો અને નવમલ્લકિ અને નવ લેન્લકિ
પરાજય પામ્યા અને ચારે દિશામાં બાગી ગયા.

૧. પછી આવતા 'રથમુસલ' યંત્ર જેવું આ 'મહાસિલા-
કંઠક' પણ એક યુદ્ધયંત્ર હતો, જે મોટી ગિલાઓ ફેંકતો હતો.
પછીના વખતમાં હરાનીઓ તલવાગવાળો રથ મુશ્કેલીમાં
મોકલતા, જેની વાંઝાની તલવાગો દારુણ હતલ ચલાવતા, તેવું આ
'રથમુસલ' યંત્ર લાગે છે.

મહાસિંહાકંઠક સંવાદ

મારે તેને મારે મારે; જાનને નાદ. પાડી દેવા કું
રથમાં બેસી તેની સામે આવ્યો અને તેને પ્રદાન કરવાનું
કરેલા સામ્યો; ત્યારે વરુણે તેને પોતાના નિયમ કું
નબળાઓ. એટલે પેલાએ જાણ્યો વરુણને નબળ પાવવ
ક્યો. પછી વરુણે પણ તેને જાણ્યો દખ્યા. પછી પોતાના
પણ અંતકાળ આવ્યો. ગળીને એકાંત ન્યાનમાં આવ્યો
મયો અને યોગ્યોને છૂટા કરી. ગળના મંથારા ઉપર પૂર્વ
દિશામાં પર્વતોને (પદ્માસને) બેઠો; અને આ પ્રમાણે
બોલ્યો :

‘પૂજ્ય અદ્યતને નમસ્કાર થાઓ, જેઓ સિદ્ધિગતિને
પ્રાપ્ત થયા છે. શ્રમજન્યગતિ મહાવીરને નમસ્કાર થાઓ. જે
નીર્યાના આદિકર છે, સિદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવાની દૃષ્ટિવાળા છે;
તથા જે મારા ધર્મીયાર્થ અને ધર્મના ઉપદેશક છે. ત્યાં મંદેલા
બગવાનને અહીં રહેલો દુર્લભ પુરુષ. ત્યાં રહેલા બગવાન
મને જુઓ.’ પછી તે આ પ્રમાણે બોલ્યો : ‘પહેલાં મેં
શ્રમજન્યગતિ મહાવીર પાસે જીવનપર્યંત રથૂલ દિસા
વગેરે પાંચ મહાપાપોના ત્યાગનો નિયમ લીધો હતો. પરંતુ
હવે અત્યારે તો સર્વ પ્રકારનાં દિસાદિ મહાપાપોના ત્યાગ
કરું છું — વગેરે રકંઠક મુનિની કથાની પેઠે જાણ્યું. પછી
તેણે જામર છોડી નાખ્યું અને જાણ્યું જેથી કાઠ્યું. પછી
આલોચનાદિ કરી સમાધિને પ્રાપ્ત થયેલો તે મરણ પામ્યો.
હવે તે નાગના પૌત્ર વરુણનો એક પ્રિય બાલમિત્ર પણ
તે પુદ્ગમાં સામેલ હતો. તે પણ ન્યારે ધાયલ થયો ત્યારે
તેણે નાગના પૌત્ર વરુણને સમામમાયી બહાર નીકળના
બોલ્યો. એટલે તેણે પોતાના ઘોડાઓને યોજાવ્યા અને

પરુખની ચેડે વિસ્મૃતિ ક્યાં. પછી વસ્ત્ર પાથરી, તે ડાહ્ય
ભેરી તે પૂર્વદિશા તરફ અંગૂળ કરીને બોલ્યો કે, 'હે
ભગવન' મારા પ્રિય બાલમિત્ર વરુણને જે ધીલનતરિકા દેશે
તે મને પણ દેશે'. એમ કહી તેણે બાજર ડાહ્યું અને પાછું
નિઘ્ની કાઢ્યું. પછી તે પણ અનુક્રમે મંરણ પામ્યો.

વરુણને મરણ પામેલા જોઈ, પાસે રહેલા તાનવંશર
દેવાએ તેના ઉપર દિવ્ય સુગંધી ગંધાદ્રવ્યની દ્રષ્ટિ કરી. તેમ
વર્ણનું પૂત તરી ઉપર નાખ્યાં, અને દિવ્ય ગીતમંત્રો
સુન્દર પણ ક્યાં. તે પ્રમાણે નામના પૌત્ર વરુણની વિદ્યા
જાણી અને પ્રનામ માંન્યોને તથા જોઈને તેણે મ. ૩૦.
(ઉપર મળ્યાં પ્રમાણે) પરંપર એમ કહે છે કે
તમામ મુક્તિ પાવક ધર્મોના દેવોને પામે છે.

નોં. હે ભગવન તે વરુણ મરીને ક્યાં ગયો!
૧૦-હે જોડન તે ગૌતમ દેવોને વિશે અનુભવ
સંપન્ન દેવોને જન્મ ધર્મો છે, જેની આપુર્વિચ્છેદન
મંત્રોના વર્ણો છે. જેની નીચે તે મહાવિદ્યા
નિર્દેશ પામે.

... ૩૦. ૩. ૧૦. ૩

દેવાનંદા આત્મણી

ને કાલે આત્મજીકુંડામ નામે નગર હતું. તેમાં મહુસાલક નામે ચૈત્ય હતું. તે નગરમાં અપભ્રંશ નામે આત્મજી રહેતો હતો. ને ધનિક તેમ જ ચારે વેદોમાં નિપુણ તો. તે શ્રમણોનો ઉપાસક હતો. તેની પત્ની દેવાનંદા પણ શ્રમણોની ઉપાસિકા હતી.

૧. તે વખતે વૈશાલ શહેરમાં (અત્યારનું બસાર. ૫૮૯૫થી ૨૭ માર્ચ ઉત્તરે) તેની પાસેનાં બે ગણ પરાંનો પણ સમાવેશ થતો હતો. કુંડામ તેનું પરુ હોય તેમ લાગે છે. તેમાં કાત્રિયોનો મહોલ્લો કાત્રિયકુંડામ નરીકે પ્રસિદ્ધ હતો; નેવે. આકાશોનો મહોલ્લો આકાશકુંડામ નામે પ્રસિદ્ધ હતો.

નં-—દે નૌનન આ દેવાનંદા મારી ખરી માતા છે. અને હું તેનો પુત્ર છું. મારે નન તેમ થયું છે.

૫૪૧ જમવાને અપામનને, દેવાનંદાને અને ત્યાં જંગલ કંપડા કોળીને ધનં કર્યા. ત્યાર પછી ૧૪૮ થઈ અપામનને ૫૪૬ની જેડે જમવાન પામે પ્રવરતા લીધી. ૧૧ અંગોનું અપ્યવન કર્યું. અનેક નપકમાં કર્યા અને અંતે નાક ટંકના અનસન વડે મરણ પાની, તે સિદ્ધ, ભુદ અને મુક્ત થયા. દેવાનંદાએ પણ જમવાન પામે દાક્ષા લીધી. ત્યારબાદ નદારીરે તેમને આર્ષમંદના નામની આપાને સિધ્ધાપણે મેંયાં. તેમણે પણ ૧૧ અંગોનું અપ્યવન કર્યું. અનેક નપ કર્યાં અને અને નાક ટંકના સિપલાસ વડે મરણ પામી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી.

—શ્લોક ૫. ઉલ્લે ૩૩

૧. શકેંદ્રની આસાથી તેના સેનાપતિ હરિભંજમેસિ દેવે મદારીરના યમોધાન પછી ૮૩ મા દિવસે તેમને દેવાનંદાની રૂખ-માંથી ૭૫૪૧ ત્રિશલા કાનિયાળીની રૂખમાં મૂકી દીધા હતા; અને ત્રિશલાનો યમ દેવાનંદાની રૂખમાં મૂક્યો હતો. શુદ્ધ આચારાંગ સુવ ૨, અં ૧૫ આ માળાનું 'આચારધમ' પુરવક, પા. ૧૬૮. દેવાનંદાને આવા નર્મરતનની હાનિ થઈ તેના કારણમાં એમ જલ્પાવવામાં આવે છે કે. પૂર્વજન્મમાં તે અને ત્રિશલા જોડાણી દેશાળી હતાં. તે વખતે દેવાનંદાએ ત્રિશલાનો રતનકરંડ ચોર્યો હતો. ત્રીશકર અંત્યકુલોમા, હરિદ્રકુલોમા, બિશુકુલોમાં કે શ્રાદ્ધાળીકુલોમાં ન અવતરી શકે. મદારીરને શ્રાદ્ધાળીના જેટ અવતરણું પડ્યું તેનું કારણ એ હતું કે, પોતાના આગલા જન્મમાં તેમણે જોત્રમદ કર્યો હતો.

જમાત્રિ

વ.અનુક્રમમાનની સમિતિ દિવાલે એ ૧૪ ૧૯૧
 ધર્મવ્યવસ્થાન નવરે ૬૩. ગર્ભાં જમાત્રિ નામની ધર્મવ્યવસ્થા
 નેદેશ દર્શાવે ૬ પત્રિકા ૬૩ ગર્ભાં જમાત્રિ નેદેશનો અર્થ
 એકાદશી ગર્ભાં ગુરુત્તરે ૬૩ ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં
 ન.૬૩ ૬૩ ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં
 ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં

ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં
 ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં
 ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં
 ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં

ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં
 ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં ગર્ભાં

८५३

નામ, વસ્ત્ર, દેવ, કૃષિ, ન્યાય, નદી, ધરો, પવન, મહા
મંદિર, દેવ કે યાનો ઉત્થાન છે કે જેની જાણ આમ
પ્રેમાદલ કરતા બદાર તથા છે । ત્યારે કંચુકિએ તને
મદારીર બગવાનના આજ્ઞાની પાન કરી. ને જાણી જમાલિ
પમુ દેનાનાદિથી પવિત્ર યજ્ઞ રથમાં એમી ત્યાં જવા નીકળ્યો.
પછી ચેલ પાસે આવતાં રથમાંથી ઘતરી. તેણે પુષ્પ, નાંજૂવ,
આયુષાદિ તથા પમરમાં દૂર કર્યા; ખેલને જનોપત્ની જેડે
વીંટાળ્યો; અને પ્રેમજો કરી. જોખાના યજ્ઞ, અંજલિ જેડે
દાય જોડી ને મદારીર પાન ગયો. અને પંડનાદિ કરી
પ્રમોદદેશ સાંબજવા લાગ્યો.

બગવાનને ધર્મોપદેશ સાંભળ્યા બાદ સંતુષ્ટ થઈ, તેણે ક્રેબા યજ્ઞને બગવાનને વાચુ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, તથા નમસ્કાર કરી આ પ્રમાણે કહ્યું, “હે બગવન! હું નિર્મથના પ્રવચન ઉપર શ્રદ્ધા કરું છું, વિશ્વાસ કરું છું. મુચ્ચિ કરું છું; તથા હું બગવન! હું ને પ્રવચન અનુસાર વર્તવાને નૈપાર થયો છું. હું બગવન! તમે જે ઉપદેશ આપો છો તે નેમ જ છે, સત્ય છે, તથા અસંદિગ્ધ છે; પરંતુ, હું દેવાનુમિય' મારાં માતપિતાની રજા માગીને હું આપની પામે દીક્ષિત થઈ, શ્રદ્ધવાસનો ત્યાગ કરી, સાધુપણું સ્વીકારવા ધન્ય છું છું. પછી ને પોતાને ઘેર ગયો અને મારાં પિતાને ધર્મોપદેશ કર્યો.”

પણ ને પોતાને ઘેર ગયો અને માતપિતાને ભગવાનના
ધર્મોપદેશની અને તેમાં પોતાને થયેલી રુચિની વાત કરી.
તે જાણી તેનાં માતપિતા તેના પુણ્યશાળાપણાથી ખુશ થયાં.
પરંતુ ત્યારે તથે સંસારભયથી કિંદ્રિમ થઈ સાધુ થવાની
વાત કરી, ત્યારે તની માતા એકદમ પરમેવાથી ભીના શરીરવાળા
થઈ ગઈ; તેનાં અંગે જાણવાથી કે પત્તા વાગ્યાં ન નિઃશ્વર

માતાપિતા—હે પુત્ર ! તારું શરીર ઉનમ ૨૫. હાથ, જીભ (મસ્તકના પાંચે) અને મુઝાંથી યુક્ત છે. તથા જિનમ પીપ્પા અને સ્તનપદ્મિન છે. તું વિજ્ઞાનમાં વિચરણ છે. અન્નપ્રાણથી ઉનમ છે. ફલીન છે. અન્નત નમય છે. પ્રમાણના વ્યાપિ અને રોગથી રદિત છે. નિરુપદન, અને નાંદર છે. મારે હે પુત્ર ત્યાં નુપી તારા રમાં કપ-ચીવનાદિ મુજા છે, ત્યાં નુપી તું નેના અનુભવ પછી અમારા મરણ પામ્યા બાદ, ફલતંગુની પ્રવિ કરી, પરચામાં તું સાધુ થશે.

જમાલિ—હે માતાપિતા ! આ શરીર દુઃખનું ઘર છે, કાંઈ વ્યાધિઓનું ગ્રાહ્ય છે; અરિય, સ્નાયુ અને નાડીના કનું જોડું છે; માડીના વાસાનું જેવું ફુગાં છે; મુચિથી બરેલું છે; નેની સારવાર નિરંતર કરતી પડે છે; કાંઈ ધરતી જેડે સડતું, પડતું અને તારા પામવા એ તના જ ધર્મો છે. વળી એ શરીર પાંડલાં કે પછી અવસ્ય જવાનું છે. તો હે માતાપિતા ! કાણ જાણે છે કે કાણ જાણે છે અને કાણ પછી જશે ?

માતાપિતા—હે પુત્ર ! તારે આ આ સ્ત્રીઓ છે. વિશાળ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી બાળાઓ છે. તે ૩૫, ૪૫ અને ૫૦ વનથી યુક્ત છે. વળી તે સમાન કુલથી જાણેલી, કલામાં કુશલ અને સર્વકાલ લાડમુખને યોગ્ય છે. માર્દવગુણથી યુક્ત, નિપુણ, વિનયોપચારમાં પાંડિત અને ચક્ષુ છે. મંદર, મિત્ર અને મધુર બોલવામાં, તમ જ જાણ, કટાક્ષ, ગતિ, વિલામ અને નિયતિમાં વિચારદ છે, તમ કુલ અને ગાલથી નુગોળિત છે, વિશુદ્ધ કુલક

માતાપિતા—હે પુત્ર ! તારું શરીર કુળમ ૨૫, ૫૩૫, ૫૩૫૫ (મહાનય અને) અને મુજાથી પુક્ત છે. તથા કુળમ ૫૩૫, ૫૩૫ અને સન્નનદિત છે. તુ વિગાનમાં વિગાન છે. મોખાન્નમુજાથી કુળમ છે. ફરીત છે. અન્ન નમય છે. અને પ્રકારના આધિ અને રોમથી રદિત છે. નિરુપદન, કુલત અને નનાદર છે. માટે હું પુત્ર ત્યા નથી તામ શરીરમાં રૂપ-યોવનાદિ મુજા છે, ત્યાં નથી તુ તેના અનુભવ કરે; પછી અમારા મરણ પામ્યા બાદ, ફલતનની ગદિ કરી. પ્રકારનામાં તું સાધુ થશે.

જમાલિ—હે માતાપિતા ! આ શરીર ફુલનું પર છે. અને આધિજ્ઞાનુ ધ્યાન છે. અરિય, સ્વાપ અને નાડીના સનદનું અનેલું છે; મારીના વાસખું જેવું ફુલ છે; અમુચિથી બરેલું છે; તેની સારવાર નિરંતર કરવી પડે છે; તથા છાત્ર પરની જેડે સડવું. પડવું અને નાચ પામવો એ તેના સદગ ધર્મો છે. વળી એ શરીર પહેલાં કે પછી અવશ્ય છેડવાનું છે. તો હું માતાપિતા ! કોણ જાણે છે કે કોણ પહેલાં જશે અને કોણ પછી જશે !

માતાપિતા—હે પુત્ર ! તારે આ આહ સ્ત્રીઓ છે. તે વિચાળ કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલી બાળાઓ છે. તે રૂપ, લાવડા અને યોવનથી પુક્ત છે. વળી તે સમાન કુલથી આણેલી, કલામાં કથલ અને સર્વકાલ લાડમુખને યોગ્ય છે. ત માર્દવમુલ્યથી પુક્ત, નિપુલ, વિનયોપચારમાં પંડિત અને વિચક્ષણ છે. મુંદર, મિત અને મધુર બોલવામાં. તેમ જ કાન્ધ, કટાક્ષ, ગતિ, વિલામ અને નિયતિમાં વિશારદ છે. તેમ જ કલ અને વીલથી નુગોલિત છે, વિમુક્ત કલકપ

છે. મારે તેના વડે માનુષિક કાનખોનો જાગવ. અને પડી મુખનો અનુભવ કરી . . . . લીલા કેળે.

જામાલિ—‘દે માતાપિતા’ એ દિરૂપ્ય વનરે આત્મને સાધારણ છે, મારને સાધારણ છે, રાગને સાધારણ છે. મૃત્યુને સાધારણ છે, તથા દાવાદ (બાવાત)ને સાધારણ છે. વળી તે અદ્વૈત, અનિત્ય અને અશાશ્વત છે. ફોળ વળે છે કે પડેલાં ફોળ વળે અને પડી ફોળ વળે . . . મારે કે પ્રવચ્ચા ક્ષેત્રા ઇચ્છું છું.

આ પ્રમાણે ત્યારે વિવચને અનુદત ઉક્તિઓથી તને મનાવી ન શકાયો, ત્યારે વિવચને પ્રતિદૃષ્ટ અને મંચનને વિષે બધ અને ઉદ્દેગ કરનારી ઉક્તિઓથી તેમાં માતાપિતાએ નેને આ પ્રમાણે સુમગ્નવચા માંડયો: ‘દે પુત્ર! એ નિર્મય-પ્રવચન ખરેખર સત્ય, અદ્વિતીય, ન્યાયયુક્ત, શુદ્ધ, શુદ્ધને કાપનાર, સિદ્ધિમાર્ગરૂપ, મુક્તિમાર્ગરૂપ, નિર્વાણમાર્ગરૂપ અને નિર્વાણમાર્ગરૂપ છે; તેમ જ અસત્યરહિત તથા નિરંતર અને સર્વ દુઃખના નાશનું કારણ છે. તેનામાં તત્પર થયેલા શ્રેષ્ઠ સિદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત યર્ષ, નિર્વાણને પ્રાપ્ત થાય છે તથા સર્વ દુઃખોનો નાશ કરે છે. પરંતુ તે ચર્પની પેડે એકાંત-નિશ્ચિત દષ્ટિવાળું, અજ્ઞાની પેડે એકાંત ધારવાળું, કોદાના જળને ચાવવાની પેડે ફુકર, અને વેળુના કાળિયા જેવું નિઃસ્વાદ છે; વળી તે ગંગા નદીને સામે પ્રવાહે જવાની પેડે અને બે હાથથી સમુદ્ર તરવા જેવું મુશ્કેલ છે; તીકળ તલવારની ધાર ઉપર ચાલવા જેવું ફુકર છે. તથા માંડી શિલા કાંચકવા બરાબર છે. નિર્મયોને આધારમિત્ર (નાનું ખ્યાલમાં રાખીને તૈયાગ કરેલો આહાર) ઔદેશિક (માથુને

[illegible]

કરે. હે દેવ ! વિદ્યાને જીતી તું તિલ્લિમનિમાં નિવાસ કરે.
 મૈષ્ટકેષ કમળો મહાજન જાણી. ૧૪ વડે રામદેવેષ મર્યાનો
 તું પાળ કરે ઉત્તમ મુકુટધ્યાન વડે અટ્ટ કર્મકેષ યજુન
 તું મદન કરે હે પીર. ૧ અપ્રમન યજ્ઞ. ૫૫ શોકકેષ
 રંભકેષ મળે આરાધનાપતાકાને પ્રદાન કરી, નિર્મળ અને
 અનુભવ એવા કેવલજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કર તથા જિનવરં ઉપદેશક
 સરસ્વ તિલ્લિમાર્ગ વડે પરમપદકેષ મોક્ષને પ્રાપ્ત કર. તું
 પશ્ચિમદેવ સેનાને દક્ષીણ દક્ષિણે પ્રતિફલ ઉપમર્ગોનો
 પરાજય કર; તને ધર્મમાર્ગમાં આપ્યા યાઓ !

પછી ચૈત્ય નજીક આવતાં, જન્માલિ શિષ્યિકાથી નીચે
 ગતયો. પછી તેને આગળ કરી તેનાં નાતપિતા શ્રમણ-
 બ્રમવાન મહાવીર પાસે આવ્યાં. પછી તેમને વળી વાર
 પ્રદક્ષિણા કરીને તેઓ બોલ્યાં. 'હે ભગવન ! આ અમારો
 એક કુટુંબ અને પ્રિય પુત્ર છે. જેમ કોઈ કમળ કાદવમાં
 ઉત્પન્ન થાય અને પાણીમાં વધે, તે પછી તે પંકતી રજથી
 તેમ જલના કણથી સેવાતું નથી, તેમ આ જન્માલિ
 કાનિયકુમાર પણ કામથી ઉત્પન્ન થયો છે અને બોગોથી
 શુદ્ધિ પામ્યો છે, તે પછી તે કામરજથી અને બોગરજથી
 સેવાતો નથી તેમ જ મિત્ર, શાતિ, સ્વચ્છ, સંબંધી અને
 પરિવ્રજનથી પણ સેવાતો નથી. હે દેવાનુપ્રિય ! આ જન્માલિ
 કાનિયકુમાર સંસારના બચથી ઉદ્ધિમ થયો છે, જન્મ-મરણથી
 બચબીત થયો છે. અંત આપની પાસે મુક-વીક્ષિત થઈને
 સાધુપણુ સ્વીકારવા દરજે છે; ના આપ દેવાનુપ્રિયને અમે આ
 શિષ્યરૂપ ભિક્ષા આપીએ છીએ. તે હે દેવાનુપ્રિય ! આપ
 આ શિષ્યરૂપ ભિક્ષાનો સ્વીકાર કરે.'

કરું તે દેવ ! પિયોને છતી તું તિલિમનિમાં નિવાસ કર.
 પૈર્વૈય કન્ધો મગ્નપ્ત જાંધી, તપ વડે રામદેવપ નકલો
 તું પાત કર ઉત્પન્ન મુલકપાત વડે અટક મંડપ છતુન
 તું મદન કર તે પાર. તુ અપ્રમન થઈ. તપ લોકપ
 રંમમંડપ મળે આરાધનાપતાકાને પ્રદણ કરી. નિર્મળ અને
 અનુતર એવા કેવલજાનને પ્રાપ્ત કર તથા જિનવરે ઉપદેશ
 સરલ સિદ્ધિમાર્ગ વડે પરનપદપ મોક્ષને પ્રાપ્ત કર. તુ
 પરિપદપ સેનાને દળિને દરિયાને પ્રતિદલ ઉપમગેનો
 પરાજય કર; તને ધર્મમાર્ગમાં અધિયા થાઓ !

પછી ચૈત્ય નશ્ક આપતાં, જન્માલિ શિખિકાથી નીચે
 જતર્યાં. પછી તેને આગળ કરી તેનાં નાતપિતા થમણ
 બગવાન મહારીર પામે આવ્યાં. પછી તેમને ત્રણ વાર
 પ્રદક્ષિણ કરીને તેઓ બોલ્યાં. 'તે બગવન ! આ અમારો
 એક કુટ અને પ્રિય પુત્ર છે. જેમ કેઈ કમળ કાદવમાં
 ઉત્પન્ન થાય અને પાણીમાં વધે, તે પણ તે પંકની રજથી
 તેમ જલના કણથી લેપાતું નથી, તેમ આ જન્માલિ
 ક્ષત્રિયકુમાર પણ કામથી ઉત્પન્ન થયો છે અને બોગોથી
 જલિ પામ્યો છે, તે પણ તે કામરજથી અને બોગરજથી
 લેપાતો નથી તેમ જ મિત્ર, જાતિ, સ્વજન, સંબંધી અને
 પરિજનથી પણ લેપાતો નથી. હું દેવાનુપ્રિય.' આ જન્માલિ
 ક્ષત્રિયકુમાર સંસારના બધથી ઉદ્ધિત થયો છે, જન્મ-મરણથી
 બધબીત થયો છે. અને આપની પામે મુક-દીક્ષિત થઈને
 સાધુપણું સ્વીકારવા હચ્છું છે; તા આપ દેવાનુપ્રિયને અમે આ
 શિષ્યરૂપ બિક્ષા આપીએ છીએ. તે હું દેવાનુપ્રિય.' આપ
 આ શિષ્યરૂપ બિક્ષાનો સ્વીકાર કરો.'

તેને કોઈ દિવસ જન્માલિને મંત્રણદિવ. ૧૫. ૧૩. ૧.
 જન્મ-વંશના કાળ પીલી મયા પડીનું, પ્રમાણથી ત્યારે કે
 જોઈએ તથા માન વાનંતજન વારંવાર ખાસમાં આત્માથી
 શરીરમાં મોટા આધિ થયો. તન્ શરીરે વિવલ્લરથી જામ
 દોરાથી તે દાહ્યુજન દતા. વેદનાથી પીડિત થઈ તેણે
 પોતાના શ્રમજનિર્મથાને બોલાવીને કહ્યું. “હે દેવાનુપ્રિયો”
 તમે મારે માટે પયારી પાયરો.” પેલાઆ તે વાનંતા
 વિનયપૂર્વક શીકાર કરી પયારી પાયરવા લાગ્યા. પરંતુ
 જન્માલિએ અત્યંત વેદનાથી આકુલ થઈ તેમને કરી બોલાવીને
 કહ્યું, “હે દેવાનુપ્રિયો” મારે માટે પયારી પાયરી !”
 ત્યારે તેઓએ કહ્યું કે, હજુ પાયરી નથી, પણ પયરાય છે.
 ત્યારે જન્માલિને એવો મંકડય થયો કે, “શ્રમજન જગવાન
 મહાવીર તો એમ કહે છે કે, ‘ચાલતું હોય ને ચાલ્યું
 કહેવાય ૬૦.’ પણ આ તો અપટ દેખાય છે કે, ત્યાં સુધી
 પયારી પયરાતી હોય, ત્યાં સુધી તેને પાયરી એમ ન
 કહેવાય.” એમ વિચારી તેણે શ્રમજનિર્મથાને બોલાવીને
 કહ્યું, “હે દેવાનુપ્રિયો !” શ્રમજન જગવાન મહાવીર કહે છે કે,
 ‘ચાલતું ને ચાલ્યું કહેવાય ૬૦.’ પરંતુ મને તો પ્રત્યક્ષ
 દેખાય છે કે, ચાલતું હોય ત્યાં સુધી ચાલ્યું ન કહેવાય ૬૦.”
 તેની આ વાત કેટલાકોએ માની, અને કેટલાકોએ ન
 માની. તેથી તે ન માનનારા તેનો ત્યાગ કરી જગવાન
 પાસે ચાલ્યા ગયા. જન્માલિ પણ વખત જતાં નીરોગ થયો.
 ત્યારે સાંથી નીકળી ચંપામાં આવ્યો. તથા જગવાન પાસે

પ્રગટ કરીને તથા મિથ્યાત્વના અભિનિવંશ વડે પોતાને તથા પરંતે જાત કરેતો અને મિથ્યાજ્ઞાનવાળા કરેતો, ધર્મી વરસ સાધુપણે જીવે, અને અને ત્રીજા ટંકના ઉપવાસ કરી, પોતાના પાપરથાનકને આત્માત્મા-પ્રતિક્રમ્યા વિના મરણ પામી જાનના દેવલોકમાં તેર સાગરોપમ સ્થિતિવાળો કિલ્ચિત્કે દેવ થયે.

જમાલિને મરણ પામેલા જાણી ગૌતમે મદાવીર જમવાને તેની ગતિ વિષે પ્રશ્ન પૂછ્યો અને તેની વિગત જાણી તેમણે કિલ્ચિત્કે દેવો વિષે વધુ પ્રશ્નો પૂછ્યા :

પ્ર—હે જમવન ! કિલ્ચિત્કે દેવો કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ—હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના છે : ત્રણ વસ્ત્રોપમની સ્થિતિવાળા, ત્રણ સાગરોપમની સ્થિતિવાળા, અને તેર સાગરોપમની સ્થિતિવાળા. તેમાં પહેલા પ્રકારના દેવો જ્યોતિષ્ક દેવોની ઉપર અને સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકની નીચે રહે છે. બીજા પ્રકારના દેવો સૌધર્મ અને ઈશાન દેવલોકની ઉપર, તથા સુતકુમાર અને મહેન્દ્ર દેવલોકની નીચે રહે છે. તથા ત્રીજા પ્રકારના દેવો જલલોકની ઉપર અને સાંતક કલ્પની નીચે રહે છે.

જે છવે આચાર્યના દેવી, ઉપાધ્યાયના દેવી; કુલ, ગણ અને સંઘના દેવી, તથા તે બધાનો અમલ અને અકીર્તિ કરનારા દેવ; તથા ઘણા અસાત્ય અર્થો પ્રગટ કરનારી અને મિથ્યા કદાચલથી પોતાને અને પરંતે જાનના મરણ પામે, તેઓ કિલ્ચિત્કે દેવ તરીકે જન્મે છે.

ત્યાંથી અવગ્યા માદ કેટલાક તો નારક, તિર્થંચ, મનુષ્ય અને
દાના ચાર કે પાંચ જોવા કરી પછી મિદ, બુદ્ધ અને ગુણ
થાય છે, પરંતુ કેટલાક તો અન્યદિ અનંત અને
વાર્ધનાર્ધવાયા ચાર મતિયુક્ત સંસારમાં જન્મા જ કરે છે.

જનાસિ જે કે રસરસિન આદાર કરેના દેવો, કેવળ
અનુસારે દના, તથા પવિત્ર અને એકાંત અવનસારે દના
દના ન આગાધ અને ઉપાધ્યાયનો કેવી તથા અકારી કરેના
દના, તમ જ પોતાને તથા પશ્ચિમને જાન્ય કરેના દેવો જ
ન શિશિરિક દવ થયો, પરંતુ ત્યાંથી અવગ્યા માદ તિર્થંચ
મનુષ્ય અને દાના ચાર પાંચ જોવા કરી, તે મિદ અને
અન નાં દુઃખનો અંત કરે.

— મુદ્રા ૬, ૩૧૫ ૩૨

ગોશાલક

તે કાળે આવતી નગરીના ઈશાન ખૂણામાં કોઈક નામે
 હતું. તે નગરીમાં આશ્વિક^૧ મતની ઉપાસિકા
 હાલાહલા નામે કુંભારણુ રહેતી હતી. તે ધનસંપન્ન હતી
 તથા તેણે આશ્વિકના સિદ્ધાંતનો અર્થ મહણ કર્યો હતો,
 અને તે અર્થનો નિશ્ચય કર્યો હતો.

તે સમયે ચોવીસ વર્ષના દીક્ષાપર્યાયવાળો મંખસિપુત્ર
 ગોશાલક હાલાહલા નામે કુંભારણુના હાટમાં આશ્વિકના

૧. દીક્ષાગર તેના વિષે નીચે પ્રમાણે કહે છે: “આશ્વિક
 એટલે એક પ્રકારના સપ્રદાયના લોકો. કોઈ તો કહે છે કે,
 “આશ્વિકો એટલે નમ્રતા ધારણ કરનારા ગોશાલકના શિષ્યો”,
 અથવા આવેલેકી લોકથી પ્રાપ્ત થતી લખિય, પૂન અને ખ્યાતિ
 આદિ વગેરે તથા અને ચારેત્રને જે ધારણ કરે તે, અથવા આશ્વિકાવાળા
 હોવાથી આશ્વિકે.”

દડીકત જોડેને મોંએ સાંબળો. આપી નંમનું પાઝા નયા
 જાદ મદાતીરને ગોશાલકનો જન્મથી માંડીને રૂતાંત પૂછ્યાં.
 એકજે મદાતીરે કહ્યું. દે ગીતમ! એ ગોશાલક જ કહે છે
 કે 'દુ જિન પું' કરવાદિ, ન બિપ્યા - અસત્ય છે. દે ગીતમ!
 આ મંખલિપુત્ર ગોશાલકનો મંખલિ નામે મંખ મતિનો
 પિતા હતો. તે મંખલિને બડા નામે મુંદર ઓ હતી. તે બડા
 અન્ય કાર્મ દિવસે ગર્ભિણી થઈ. તે તમયે શરવણ ગામમાં
 ગોખડુલ નામે શાલ્મલ્ય રહેવા હતા. તે પાનિક તથા
 ઋગ્વેદાદિ શાલ્મલ્યશાસ્ત્રેને રિંગે નિપુણ હતા. તે શાલ્મલ્યને
 એક ગોશાલક હતી. પેલા મંખલિ ગર્ભિણી બડા સાથે
 ચિત્રનું પાટિયું હાથમાં લઈ બિલાચરપણાવડે આત્માને
 બાવિત કરેતો એક ગામથી બીજે ગામ કરેતા કરેતા શરવણ
 ગામમાં આવ્યો. ત્યાં તેણે ગોખડુલ શાલ્મલ્યની ગોશાલકના એક
 બામમાં પોતાનું રાચરચીકું મૂક્યું; તથા પછી શરવણ ગામમાં
 બિલાચર્યા માટે કરેતો કરેતો તે પોતાને રહેવા માટેના સ્થાનની
 શોધ કરવા લાગ્યો. ચોતરફ તપાસ કરવા છતાં કાર્મ સ્થળે
 રહેવાનું સ્થળ નહિ મળતાં તેણે તે ગોશાલકમાં જ વસીસતુ
 માટે નિવાસ કર્યો. તે વખતે બડાએ પૂરા ત્રણ માસ અને
 ત્રણસાત દિવસ ચીત્યા જાદ એક મુંદર પુત્રને જન્મ આપ્યો.
 તેનાં માતપિતાએ ૧૨ મે દિવસે તેનું ગોશાલક નામ પાડ્યું,
 કારણકે તેનો જન્મ ગોશાલકમાં થયો હતો. કમે કમે
 ગોશાલક પણ આસ્થાવગ્ધાનો ત્યાગ કરી, વિજ્ઞાન વડે પરિણત
 નતિવાળો થઈ, યૌવનને પ્રાપ્ત થયો અને પોતે જ નવનંત્ર

૧. ચિત્રનું પાટિયું હાથમાં રાખી, તે બનાવીને આશ્ચર્ય
 અભાવનાર બિજુડ.

મિત્રપદ દાયમાં કર્ત્ત આશ્રિતકા મહાવનો વિદ્યો
વાચ્યા.

ત અન્નમાં ૬ તૌસ ચર્ચ ગૃહવાસમાં રહી, માર્ગે
ગંગા સ્થા પડી, ગુરુપૂર્ણિમા ત્યામ કરી, એક દેવદૂધ-સ્વતે
નદન કરી, પ્રમગ્નિત થયા હતા, તે વખતે કે મૌન
પદના ચર્ચને વિષે અર્ધો-અર્ધો મદિનાના કિવાસ કરેલું
અન્યમાનમાં પ્રથમ ચર્ચકાવમાં રહો, પડી મદિના-મદિના
કેવાસ કરેલા હું એક નામથી જીને નામ કરેલું
મદદની મદારે નામમાં ચર્ચકોના કરેલા
ગુરુસ્થાપનાના એક જાનમાં ચર્ચકનું રહા, તે રહા
મદદના ચર્ચ કરેલા કરેલો ત્યાં આચાર્ય અને ચર્ચકોના
જાનમાં એક જાનમાં મદદનીસું મુકી, જીતારો મદદ
નામ પો ચર્ચ પદને જીતારો ન જાનમાં ત્યાંજ રહેલા અને

મદિનાના પ્રથમ કિવાસનું પાકું કરેલા મદદના જવાબ
પો ૧૧, મિત્રા માગના કરેલું કરેલું મિત્રાવનો રહા
ચર્ચકો જે જાનમાં રહો, મદદ મિત્રો ત આજના જાનમાં
મદદના જાનમાં એક જાનમાં મદદનીસું મુકી, જીતારો મદદ
નામ પો ચર્ચ પદને જીતારો ન જાનમાં ત્યાંજ રહેલા અને

મદદના જાનમાં એક જાનમાં મદદનીસું મુકી, જીતારો મદદ
નામ પો ચર્ચ પદને જીતારો ન જાનમાં ત્યાંજ રહેલા અને

એવી યોગજ્ઞા. યોગીવારમાં નમરના કોંઠામાં એ વાત કેતાર્ક નહીં, અંત લેધો વિચરવને અને તેના મનુષ્યપદ્મ-મને પુન્યવાદ દેવા લાગ્યા, તથા તેના પુખ્તશાસ્ત્રીપણને અભિનંદવા લાગ્યા.

આ વાત સાંભળી ગોશાલક નવાઈ પામી વિચરવને ધેર આવ્યાં; ત્યાં તોયે વરમેલી વરુધારા, પુષ્પવૃદ્ધિ અને વરમાંગી જદાર નીકળના મને તથા વિચરવને લેયા. તે લેતાર્ક પ્રસન્ન થઈ ને મારી પાસે આવ્યાં અને મને પ્રદક્ષિણા તથા વંદનાદિ કરી પોતાને શિષ્ય બનાવવા વિનવવા લાગ્યો, પરંતુ હું મૌન રહ્યા. પછી બ્રીજ્ઞ મદિનાના ઉપવાસના પારખા વખતે આનંદ ગૃહપતિને ત્યાં, વીંછ વખતે સુનંદને ધેર અને ચોથી વખત નાકંદા પામેના કોડલાક નાનિવેશમાં વેદવાદી બદ્ધ જાત્રાળુને ધેર પણ તેમ જ અન્યુ. * હું બદ્ધને ત્યાં જ હતો તેવામાં ગોશાલક મને શોધતો શોધતો વણકરોના ઝંડલામાં મળ્યા. પણ ત્યાં મને ન લેતાં તેણે શાટિકા (અંદરનાં વસ્ત્ર), પાટિકા (ઉપરનાં વસ્ત્ર), કુંડીઓ, પગરખાં અને ચિત્રપટ જાત્રાળુને આપી દઈ, દાઢી મૂછનું મૂંડન કરાવ્યું અને પછી તે કોડાક સંનિવેશ તરફ ચાલી નીકળ્યો. રસ્તામાં તેણે કોંકો દ્વારા બદ્ધને ત્યાં થયેલી વૃદ્ધિ આદિનું વર્ણન સાંભળ્યું. આથી, "ઋદ્ધિ-દ્યુતિ-તેજઃવશ-જલ-વીર્ય-પરાક્રમ વાળા મારા ધર્મોચાર્ય અને ધર્મોપદેશક અમણબગવાન મહાવીરને જ આવા પ્રકારની ઋદ્ધિ વગેરે સંભવે છે, ખીજા કોઈ અમણ-

* આનંદને ત્યાં ' અનેક પ્રકારનો બોજનવિધિ,' સુનંદને ત્યાં ' સર્વજામનાગમયુક્ત બોજન,' અને બદ્ધને ત્યાં, ' પુષ્કળ મધ-પાદ અને વીં સયુક્ત પરમાત્મ-સીર' એટલો વિશેષ છે.

હોડ નીપજશે કે નહિ નીપજશે ? તેમ જ આ જાત તલના પુષ્પના છવો મરીને કપાં જશે અને ગ્રીપજશે ?' ત્યારે તે જવાબ આપ્યો, 'આ તલનાં હોડ નીપજશે, અને આ જાત તલના પુષ્પના છવો મરીને આ જ તલના હોડની એક તલ્લજીને વિષ સાત તલરૂપે ગ્રીપજશે.'

પછી મને ખોટો પાડવાના ધરાદારી, તેણે મારાથી છૂપી રીતે તે તલના હોડને મારી સહિત મળાથી ઉખાડી નાખ્યો અને એક બાબુએ મૂકી દીધો. પછી અમે કુર્મગ્રામ નગર તરફ આગળ ચાલ્યા. એ દરમ્યાન આકાશમાં દિવ્ય વાદળ થયું. અને ફાલ્ગુ વારમાં ત્યાં અત્યંત કાદવ ન થાય તેવી થોડા પાણીનાં જિંદુવાળી તથા રજા અને ધૂળને શાંત કરનાર દિવ્ય વૃષ્ટિ થઈ. તેથી તે તલનો હોડ જમીનમાં ચોટી ગયો અને કમેકમે બદમૂલ થઈ ગયો. તે સાત તલપુષ્પના છવો પણ મરણ પામી તે જ તલના હોડની એક તલ્લજીમાં સાત તલરૂપે ઉત્પન્ન થયા.

આ તરફ અમે ચાલતા ચાલતા કુર્મગ્રામ પાસે આવી પહોંચ્યા. ત્યાં ગામ બહાર વેરયાપન નામે બાલતપસ્વી નિરંતર ૭ ૭ ટંકના ઉપવાસ કરતો, પોતાના બંને હાથ ગિયા રાખી, મૂર્ચની સામે ડિભો રહી તાપ તપતો હતો. તે વખતે મૂર્ચના નેજાથી તપેલી જૂઓ નેના શરીર ઉપરથી ચોતરફ બહાર નીકળતી હતી અને પેલો તપસ્વી તે જૂઓને પાછી પોતાના શરીર ઉપર મૂકતા હતા. આ જોઈ ગોશાલક તન કહેવા લાગ્યો કે, તમે મુનિ હો કે, ચસકેલ (મુનિક) હો. અથવા જૂઓના ભિજવાન હો ? આમ બ્યારે ગોશાલકે એ તણ વાન કહ્યું. ત્યારે પેલાએ ગુન્મે થઈ ગોશાલકને

ને પ્રમાણે પેલા તથા તથાને ગળાનાં નેને એવા વિચાર આવ્યો કે, આ પ્રમાણે ગયા છવો પળ ખરીને તે જ શરીરમાં ઉત્પન્ન થતા રોવા જોઈએ. ૧ દે મોતમ' મંખલિપુત્ર ગોશાલકનો આ પરિવર્તવાદ છે. અને તે મોતમ' મારી પાસેથી નેનેલેસ્વાનો ઉપદેશ પ્રદાન કરીને મંખલિપુત્ર ગોશાલકનું આ શુદ્ધ પડ્યું છે.

ત્યાર પછી મંખલિપુત્ર ગોશાલક મેં જતાવેલ વિધિ વડે હાથ ઝાંચા રાખીને તેજોલેસ્વા સિદ્ધ કરવા માટે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો; અને છ માસને અંતે તેને તે પ્રાપ્ત થઈ પળ ખરી. ત્યાર પછી તે ગોશાલકને પેલા છ દિવાચરો આવી મળ્યા. અને હવે તે પોતે જિન નદિ છતાં જિન શબ્દને પ્રકાશિત કરતો વિહરે છે.

પછી મહાવીર બગવાને ત્યાં બેગી થયેલી પરિવર્તને ધર્મકથા કહી. ત્યારબાદ રસ્તામાં ચોટામાં વગેરે ડેકાણે એ વાત ફેલાઈ ગઈ કે, 'ગોશાલક તો મંખનો દીકરો છે, તથા તે જિન નથી છતાં પોતાને જિન કહેવરાવતો ફરે છે; વાસ્તવિક રીતે તો મહાવીર જિન છે છં.' આ બધું ગોશાલકના સાંભળવામાં આવતાં તે ખૂબ ગુસ્સે થયો.

એક વખત મહાવીર બગવાનના આનંદ નામે શિષ્ય મહાવીરની પરવાનગીથી છ ટંકના ઉપવાસનું પારણું કરવા ગામમાં બિહા માટે ગયા. ત્યાં તે હાલાહલા કુંભારશુના દાટ પાસે આવી પહોંચ્યા. તેમને જોઈ ગોશાલકે કહ્યું, "હે આનંદ! અહીં આવ, અને મારું દષ્ટાંત સાંભળ : આમથી

૧ મૂળમાં 'પ્રવત્તપરિહાર' એટલે કે શરીરાવરપ્રવેશ છે. પણ દીકરાને અહીં આવો અર્થ સૂચ્યો છે.

તદિત પદોંચાઃપાં. એ પ્રમાણે દે આનંદ ' તાં પદોંચાપં
અને પદોંપદેયક પ્રમણુ ચાતપુત્ર ઉદાર અરથા પ્રાપ્ત કરી
છે, અને દેવ-મનુષ્યાદિમાં તેમની કીર્તિ અને પ્રશંસા વધેલી
છે; પણ એ તે મારી બદબોઈ કરી કરી મને યુરસે કરસે,
તેા માત્ર તપના તેજ પડે પેલા વાલ્મીયાઓની પેઠે તમને પૂ
જાગીને બન્ન કરીય; માત્ર પેલા દિતક તલાદ આપનાર
વાલ્મીયાની પેઠે તને પૂં બચારી લઈય. મારે જાનિ તું તારા
ધર્મીચાર્યને એ પ્રમાણે કરે."

આ સાંભળી, બપ પામી. આનંદ જટપટ પોતાને ઉતારે
પાછા ગયા અને ત્યાં મહાવીરને એ બધી વાત કહી; તથા
ગોશાલક તેમને બાળી શકે કે કેમ તે પૂછ્યું. ત્યારે મહાવીરે કત્યું
દે. તે પોતાના તપના તેજ પડે ગમે તેને એક ધાએ પાવાણુમય
મારણુ મહાધનના આધાતની પેઠે જલદી ભરમરાયિ કરવાને
સમર્થ છે; પરંતુ અરિહંત ભગવંતને બાળી ભરમ કરવા સમર્થ
નથી; અલબત્ત, તે તેમને પરિતાપ - દુઃખ - ઉત્પન્ન કરવા
નમર્થ છે. ગોશાલકનું જોટલું તપસ્તેજ છે, તેનાથી અનગાર
(સાધુ) ભગવંતનું અનંતયુણુ વિશિષ્ટ તપસ્તેજ છે; કારણ કે
અનગાર ભગવંત દામા - ક્રોધનો નિમ્મલ - કરવામાં સમર્થ છે.
હે આનંદ ! અનગાર ભગવંતોનું જોટલું તપોબલ છે, તેથી
અનંતયુણુ વિશિષ્ટ તપોબલ, દામાના કારણથી રથવિર
ભગવંતોનું છે; અને રથવિર ભગવંતોના તપોબલથી

૧. તેમના તણુ પ્રકાર છે: વયઃરથવિર - ક્રમરમા ૪૫;
રુતરથવિર - શાસ્ત્રજ્ઞાનમા વધેલા; અને પર્યાય રથવિર - જેને દીક્ષા
પીરે ૩૦ વર્ષથી વધુ સમય થયેા હોય તે.

શરીરમાં પ્રવેશ કર્યો છે. એ ખારો માન્યો (પ્રત્યક્ષદર્શ) શરીરાન્તરપ્રવેશ છે.

હે આયુષ્યમન શરયપ ! જે કોઈ મારા સિદ્ધાંત અનુસારે મેણે ગણેલા છે, ત્યાં છે અને વળે, તે સર્વે ગોસાલકી લાખ મહાકવ્ય^૧ (કાવ્યવિશેષ), સાત દેવમનો, સાત સંયુથ નિકાયો,^૨ સાત સંતીગર્જ (મનુષ્યગર્જવાન), અને સાત પ્રત્યક્ષપરિદાર (શરીરાન્તરપ્રવેશ) કરી, તથા પાંચ લાખ, સાઠ હજાર, હસો ત્રણ કર્મના બેદોનો^૩ અનુક્રમે ક્ષય

૧. સરખાવો બીજાઓમાં વાનુંવેલ ગોસાલકનો મત : ‘૮૪ લાખ મહાકવ્યના ફેરામાં તથા પછી માંડા અને ડાલા બનેના દુઃખનો નાશ થાય છે. . . .’

૨. આનો શો અર્થ છે તે નક્કી નથી. આવજા જ્યાં સાત દેવમનો અને સંતીગર્જોના ક્રમ બતાવે છે, ત્યાં સંયુથ શબ્દ ત્રીજા કોટીને બદલે દેવોનો ‘નિકાય’ એ અર્થમાં વપરાયો લાગે છે.

૩. આ શબ્દનો અર્થ દીક્ષાકરે જરા ઘટ લઈને કર્યો છે : મૂળમાં ‘પંચ કર્મણિ તયસહસ્તાઈ સદ્ધિ ચ સહસ્તાઈ ઇષ સદ્ધિ તિમ્નિ ચ કર્મસે’ છે. તેનો સીધો શબ્દાર્થ : પાંચ કર્મો, એક લાખ, સાઠ હજાર (અને) હસો (જન્મો), તથા ત્રણ કર્મોનો - એમ થાય. દીધનિકાય ૨-૨૦ ઉપરની સુમંગલવિદ્યાસિની દીક્ષામાં બુદ્ધ-ચોપાચાર્ય મહાપદ્મ ગોસાલના સિદ્ધાંતનો અર્થ કરે છે, ત્યાં ‘ચોનિપમુખસતસદરસાનિ’ — એક લાખ મુખ્ય જન્મો, ૬૦,૦૦૦ (તિમેટન પાઠ પ્રમાણે) બીજા જન્મો, અને ૬૦૦ બીજા જન્મોનો ઉલ્લેખ છે, તથા ‘પાંચ પ્રકારનાં કર્મો અને ત્રણ પ્રકારનાં કર્મો’ નો ઉલ્લેખ છે. અવળજ, બુદ્ધચોપાચાર્યને પણ આ બધાનો અર્થ કરવાનું સુરકેલ (નિરયંક) લાગે છે; અને ચૂલ્હિંકાર પણ ગોસાલકના સિદ્ધાંતને ‘સદિન્ધ’ નહીં તેનો અર્થ - રવાનું માંડી વાળે છે.

અનંત શ્રવણા સંપ્રદાયના નિકાસથી શ્રવણની મંદિર
 દેવનાય વિશે ઉત્તમ માનસ-સર પ્રમાણ આપુપ વડે ઉત્તમ
 થાય છે. ૧. ત્યાં ને દિવ્ય અને જોડ્ય એવા જોડોને
 જોગવનો વિદ્ય છે. પછી ત્યાંથી આવીને ને પ્રથમ મંત્રી
 ગર્ભજ પંચેદિય મનુષ્યપણે ઉત્પન્ન થાય છે (૧) પછી
 ત્યાંથી અપીને મધ્યમ માનસ-સર પ્રમાણ આપુપ વડે સંયુક્ત
 દેવનિકાય વિશે ઉત્પન્ન થાય છે. ૨. ત્યાં દિવ્ય જોડો
 જોગવીને જીગ્ઝ સંજીગર્ભજ મનુષ્યને વિશે જન્મે છે.
 (૨) પછી ત્યાંથી ત્રીજી કનિષ્ઠ માનસ-સર પ્રમાણ આપુપ વડે
 સંયુક્ત દેવનિકાયને વિશે ઉત્પન્ન છે. ૩. ત્યાંથી ત્રીજા સંજી
 ગર્ભજ મનુષ્યમાં, (૩) ત્યાંથી ઉત્તમ માનસોત્તર —
 મહામાનસ આપુપ વડે સંયુક્ત-દેવનિકાયને વિશે, ૪. ત્યાંથી
 ચોથા સંજી ગર્ભજ મનુષ્યમાં, (૪) ત્યાંથી મધ્યમ
 માનસોત્તર આપુપ વડે સંયુક્ત-દેવનિકાયમાં, ૫. ત્યાંથી
 પાંચમા સંજીગર્ભજ મનુષ્યમાં, (૫) ત્યાંથી કનિષ્ઠ માનસોત્તર
 આપુપ સહિત સંયુક્ત-દેવનિકાયમાં, ૬. ત્યાંથી છઠ્ઠા સંજી
 ગર્ભજ મનુષ્યમાં, (૬) ત્યાંથી અલ્પજોડ નામે કલ્પ-
 દેવજોડ — માં. તે દેવજોડ પૂર્વ તથા પશ્ચિમ લાંબો છે અને ઉત્તર
 તથા દક્ષિણ વિસ્તારવાળો છે. ૭. ત્યાં દશ સાગરોપમ વર્ષો
 મુધી દિવ્ય જોડો જોગવી તે સાતમા સંજી ગર્ભજ મનુષ્યમાં
 ઉત્પન્ન છે. (૭) ત્યાં નવ માસ બરોબર પૂર્ણ થયા પછી
 અને માઝાસાત દિવસ ચીત્યા બાદ હું મુકુમાર, બદ્ર, મૃદુ
 અને દર્ભનાં કુંડલની પેઠે વાંકડિયા કેશવાળો અને કર્ણના
 આનંદથી વડે ગાલને નિશાનો એવા દેવકુમાર નમાન

ગોશાલક

કરનાર, કુખને મદન કરનાર, મુખને તાલન કરનાર
ગંગ મચ્છર વગેરે પરિવહ અને ઉપસર્મને તાલન
તથા નિયર આંધાવાળું છે એમ સમજ, મેં તેમાં ૧૧
પ્રવેશ કર્યો છે."

આ સાંભળી બગવાન મદાવીરે કહ્યું, 'હે ગો
એમ કોઈ ચાર ગામના લોકોથી બાગતો, કોઈ ખાટો.
કે આડ ન મળવાથી એક ગોટા જીનના તાંતણાથી.
તાંતણાથી, કપામના તાંતણાથી, અને વણના અમમ
પોતાને ઠંકવા પ્રયત્ન કરે, અને પોતે નહિ ઠંકાયેલા
ગોતાને ઠંકાયેલ માને, તેમ તું અન્ય નદી છતાં પે
અન્ય દેખાડે છે. એમ કરવું તને યોગ્ય નથી.
તારી એ જ પ્રકૃતિ છે, બીજી નથી.'

આ સાંભળી ગોશાલક ગુસ્સે થઈ ગાળાગાળી કરી
લાગ્યા અને બૂમબરાડા પાડવા લાગ્યો. તે બોલ્યા :
આને નહ, વિનહ અને બ્રહ થયો લાગે છે; તું આને હલે
નહતો થઈ જવાનો છે; તને મારાથી મુખ થવાનું નથી.'

આ સાંભળી પૂર્વ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા, બગવાનના
શિષ્ય સર્વાનુભૂતિ અનગાર ગોશાલકને વારવા લાગ્યા : 'હે
ગોશાલક ! કોઈ શ્રમણુચાહ્નણુ પાસે એક પણ આર્ય
અથવા સાંભળ્યું હોય તો પણ તેને વંદન અને નમસ્કાર
આપી ઘટે છે; તો બગવાને તો તને દીક્ષા આપી છે,
શિક્ષણ કર્યો છે, અને બહુશ્રુત કર્યો છે; છતાં તે બગવાન
એ જો અનાર્યપાત્ર આદ્યુ છે, તે યોગ્ય નથી. પશું
તે એ જ પ્રકૃતિ છે, બીજી નથી.'

પડી જાયલી નામમાં ત્યાં ત્યાં લોકો વાત કરે છે કે, દરે આ બેઠાંથી 'ભાગ' મિ'વાવાઈ છે અને ભાગ તત્કાલી છે તેની પ્રત્યક્ષ પરીક્ષા થયે.

પડી બનવાન મદાતિરે પોતાના નિર્મથોને આ'તમિને કહ્યું કે, જેમ તુજા કાઠ, પાંદડાં વગેરેનો દમથો અમિયી સંગથી મયા પડી નહતજ થાય, તમ ગોસ્વાલક મારો વધ કરવા ભેગેલેસ્યા કાઠીને નહતજ થયો છે. માટે હે આપોં 'દરે તમે ખુશીયા ગોસ્વાલકની નામે તમા મનથી પ્રતિકૂલ વચન કહો, તેના મનથી પ્રતિકૂલપણે વિન્મૂલ અર્થનું તેન સંદેશરૂપ કરાવો અને ધર્મ સંજયી તેનો નિન્મકાર કરો, તથા અર્થ, દેતુ, પ્રદા, ઉત્તર અને કારણ વડે પૂછલા પ્રશ્નોના ઉત્તર ન આપી શકે તેમ તેને નિરુત્તર કરો.

આમ થવાથી ગોસ્વાલક વળી વધુ મુઝે થયો, પણ તે નિર્મથોના શરીરને કાંઈ કંઈ કરવા શક્તિમાન ન થયો. આથી ઘણા આશ્ચરિક અવિરો ગોસ્વાલકની પામેથી નીકળી શ્રમણુ બગવંતને આશ્રમે આવ્યા.

ત્યારબાદ ગોસ્વાલક દિશાઓ તરફ લાંબી દૃષ્ટિથી જોતો, ઉપ્પુ નિસાસા નાખતો, દાઢીના વાળ ખેંચતો, કાંકને પાછળથી ખંજવાળતો, ઢગડા ઉપર હાથથી ફડાકો બોલાવતો, હાથ હલાવતો તથા બંને પગ જમીન ઉપર પછાડતો, 'હા હા ! હા હા !' એમ વિચારી કુંબારણુના હાટમાં પાછો આવ્યો, બંને દાઢની શાંતિ માટે હાથમાં કેળીનો ગોટલો મળી, મઘપાન નો, વારંવાર ગાતો, વારંવાર વાચતો, વારંવાર હાલાહલા માગણુને અગ્રસિ કરતો અને માટીના વાસણુમાંથી માટી ગા કાઢી પાણી વડે શરીરને સિંચતો વિદગ્ધ લાગ્યો.

પ્રમાણ : માથા પાછી પડેલું (નવરે ૧), હાથ પાછી મલકેલું.^૧
 રૂપના તાપ પાછી નવેલું, અને ચિહ્ન પાછી પડેલું. આર અપાના-
 એટલે કે પીવા માટે નદિ, પણ દાદ સમાવવા માટે અપાર્શિક
 માટે વાપરવાની માનવ વસ્તુઓ — ત આ પ્રમાણ છે : પાણી પા-
 નીનાં દંડાં ચામળ તે ત્યાજપાણી, ફેરી, બાંધ વગેરે માં
 વડે આવે, પણ તેના બન ન પીએ તે ત્યાજપાણી; તેનું જ
 માનવનું પાણી; અને ચામળ શુદ્ધ પાણી — એટલે કે જ
 માત્ર મુખી શુદ્ધ ખાદ્ય (મેંદા વગેરે) આધારને આપ,
 તેમાં બે માત્ર મુખી જામિયા કરે, બે માત્ર લાકડાની
 પથારી કરે તથા બે માત્ર મુખી દાખની પથારી કરે; પછી
 જ માત્રની ઊંચી રાત્રીએ મદા ક્ષતિવાળા મણિબદ્ધ અને
 પૂર્ણબદ્ધ એ બે દેવ પ્રગટ થાય; તેઓ શીતલ અને બીના
 હાથ વડે આપના શરીરને સ્પર્શ કરે; તેનું જો અનુમોદન
 કરીએ તો તે આશીર્વાદપ નીવડે અને ન અનુમોદન કરીએ,
 તો પોતાના શરીરમાં અગ્નિ ઉત્પન્ન થાય અને પોતાના
 તેજ વડે શરીરને બાળી નાખે; પછી તે મનુષ્ય શુદ્ધ અને
 સુકલ થાય.

હવે તે નગરમાં અયોધ્ય નામે આશ્ચર્યક મતનો ઉપાસક
 આવક રહેતો હતો. તેને અન્ય કોઈ દિવસે કુટુંબ-જગરણ
 કરતાં કરતાં મધ્યરાત્રિના સમયે એવો સંકેત થયો કે,
 ‘હજારો આકાશ કેવો હોય?’ પછી એ વસ્તુ પોતાના

૧. કુંભાર યંત્ર બનાવતાં જે પાણીમાં હાથ બાળી ધડાને
 લીસો કરે છે.

૨. કીટવિશેષ.

જાદ મને નુમરો નપોદક વડે નરનારને; નુમરો જનના
વંચ વડે મારી શરીરને તૂટાને; ગોશાલકનાં દેવ કંને.
સેદ મદામુલ્ય પહેડી પદેનારને; સારોવંકામી તિનાવન
કરને અને દાનન પુરુષોએ નરોવ પાલખીમાં અને એનાડી
આવસ્તીના રાજમાર્ગમાં ' રજના ડેલા નીચે'કે મેખાલિપુત
ગોશાલક, જિન થયા, સિદ થયા, મુક્ત થયા અને નર
દુઃખથી રદિન થયા,' એ પ્રમાણે ધોપણા કંતા કંતા માગ
શરીરને બદાર કાઢને.

પરંતુ સાત ગત્રી પૂરી થયા આનનાં ગોશાલકનું
મિથ્યાત્વ દૂર થયું અને તેને ખ્યાલ આવ્યો કે, ' હું ખરેખર
જિન નથી છતાં જિન કહેવડાવતા ક્યો છું, મેં અમણાંના
ધાત ક્યો છે અને આચાર્યનો દેવ ક્યો છે. અમાનુ જગવાન
જ સાચા જિન છે.' આથી તેણે પેલા અધિરોને પાછા
બોલાવ્યા અને કહ્યું કે, "હું જિન નથી, પણ જૂડો જ જિન
કહેવડાવતા ક્યો છું. મહાવીર જગવાન જ સાચા જિન છે;
હું તો અમણધાતી, અને આચાર્યદ્વિપી છું. માટે મયાં જાદ
મારા ગયા પગે દોરડું બાંધી તમે ત્રણ વાર મારા મોંમાં
થુંકજો અને પછી આવસ્તી નગરીના રાજમાર્ગમાં, ' ગોશાલક
જિન નથી, મહાવીર જ જિન છે' એમ ધોપણા કંતા
કરતા મારા શરીરને દસડજો."

પછી તે આશ્ચરિક અધિરોએ ગોશાલકને મંણ
પામેસો જાણી, કુંબાગળના હાટનાં આગળાં બંધ કર્યાં અને
જમીન ઉપર આવસ્તી નગરીનું ચિત્ર કાઢી. ગોશાલકના
શરીરને, ડાબે પગે દોરડું બાંધીને. ત્રણ વાર મોંમાં થુંક
દસડજું અને ધીમે નવાજ ક્યો કે, ' ગોશાલક જિન નથી.

ગોશાલક

દેવઆયુર્ણી પ્રાપ્તિ કરી, ત્યાં 'દેવનીએ' વચન
 ઇવિત-નનું ૧૫ પ્રાપ્ત કર્યું છે. એણે આશ્વિનનાં પાંચ
 પડી મદારીઃ બગવાને તે જિજ્ઞાસે આશ્વિનનાં
 પાંચ, તથા સાપ દેવનાં પેને તેમ (મોનાં ત્યાં માટે મનગા-
 વિના) સરીરશ્ચી કાદામાં નાખી. પડી તમને ન પીડકા
 રોગ તરત ચાંત થશે. આથી દેવ-મનુષ્ય વચે મહિન નમ
 વિશ્વ અત્યંત સંગુહ થયું.

ગૌ—હે બગવન! આપના મવાનુર્જાત અનગાર-
 નેમને ગોશાલકે બાળી નાખ્યા, તે મરીને ક્યાં ગયા છે?

મં—હે ગૌતમ! તે બાળ્ય લોકમાં ચંદ્ર અને સૂર્યને
 તથા યદ્વ, હાંતક અને મદાનુક દેવગોંને ઓળંગી સદસ્વા-
 ક્ષ્પમાં અદાર સાગરોપમ આયુષ્યવાળા દેવ થયા છે. ત્યાંથી
 અવીને મદાવિદેહક્ષેત્રમાં તે સિદ્ધ, ભુદ્ધ, અને મુક્ત થશે.

ગૌ—હે બગવન! તે પ્રભાણે ગોશાલકે બાળેલા
 મુનક્ષત્ર અનગાર ક્યાં ગયા છે?

મં—હે ગૌતમ! તે આશ્વત, પ્રાશ્વત અને આરણ્ય
 ક્ષ્પને ઓળંગી, અમ્યુત દેવલોકમાં ૨૨ સાગરોપમ આયુષ્ય-
 વાળા દેવ થયા છે. [બાકા બધું સર્વાનુશ્રુતિ પ્રમાણે.]

ગૌ—હે બગવન! આપનો કુશિખ્ય ગોશાલક ક્યાં
 ગયો છે.

મં—હે ગૌતમ! તે પણ અમ્યુતક્ષ્પમાં ૨૨ સાગરોપમ
 આયુષ્યવાળો દેવ થયો છે. ત્યાંથી અવીને તે વિંધ્યાચલની
 તજેડીમાં પુરૂ નામે દેશ વિષે શતહાર નામે નગરમાં સન્મુર્તિ
 નામે રાજાની બદા નામની બાર્યાની કુશિને વિષે પુત્રરૂપે
 ઉત્પન્ન થશે. તે વખતે તે નગરમાં અને બદા બાગ્રપ્રમાણ્ય

હાલે સમય દોરા છતાં તારો અત્યાચાર નહન કરો કે.
 'જુદું નો નદો ચડન કરું, જુદું નો નો જાગો મરીશ.' ૪૫
 ચેતવણીને ધ્યાનમાં લાવ્યા વિના રામ નો ત્રીજો વાર
 જુદી રચના કોરેલી તેમને પાડી નાખ્યાં. એટલે મુખ્યત્વે
 તે રથ અને યોગસહિત જાગો નાખ્યાં. પાછો તે સમંગલ
 ભંગે ૧૫૬મું કરના કરના પૂજાં વરસ આપુપાત્ર પાગી,
 અને સાદ દેના ઉપવાસ વડે (આત્માત્મા અને પ્રતિક્રમણ
 પૂર્વક સમાધિ પ્રાપ્ત કરીને) મરણ પામી, તો મિત્રેયક
 વિમાનાવાસને ઓગાંતી. સર્વોર્થસિદ્ધ મદાવિમાનમાં ૩૩
 સામરોપમ આયુષ્યવાળા^૧ થઈ, તથા આયુષ્ય પૂરું થયે
 ત્યાંથી સ્વર્ગી, મદાવિદેહસ્ત્રમાં સિદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત થશે.

આ જાણુ પેશો વિમલવાદન તો નરકની સાતમી^૨
 પૃથ્વીમાં લાંગામાં લાંગા આયુષ્યવાળો નારક થશે; ત્યાંથી
 સ્વર્ગીને મરણ થશે; ત્યાંથી ફરી સાતમા નરકમાં નારક થશે.
 ત્યાંથી સ્વર્ગીને પણ મરણ થશે. ત્યાંથી છઠી પૃથ્વીમાં
 નારક થશે. ત્યાંથી સ્વર્ગીને સ્ત્રી થશે, ત્યાંથી ફરી છઠી
 પૃથ્વીમાં નારક થશે. ત્યાંથી બીજો વાર સ્ત્રી થશે; ત્યાંથી
 પાંચમીમાં નારક થશે. ત્યાંથી પેટે ચાલનાર (સાપ વગેરે)

૧. આ મદાવિમાનમાં વધારેમાં વધારે કે ઓછામાં ઓછું
 તેટલું જ આયુષ્ય છે. આ પહેલાં બીજાં જ આયુષ્ય જણાવ્યાં
 છે તે ત્યાં ત્યાં બધાને નથી હોતાં, પણ કેટલાકને હોય છે એમ
 જણાવું. તે દેવલોકની આયુષ્યચિત્તિ માટે જુઓ આ શ્લોકનું
 'અતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૨૬૬.

૨. સાત નરક પૃથ્વીઓના નામ માટે જુઓ આગળ
 મિષ્ટાંતજી ૮ લો-વિમાન.

જન્મ નાશ પામું; ત્યાંથી દક્ષિણ દિશાના અગ્નિકુમાર દેવોમાં; તથા ત્યાંથી મનુષ્યદેવોમાં. પરંતુ ત્યાં ન નમ્મન દર્શન (સાચી શ્રદ્ધા) પામશે. પછી કપ્ત સંતતકુમાર પામી, સાધુ ધર્મને તે દીક્ષા કરે; પણ તેને વિરાધી. ન દક્ષિણ દિશાના અસુરકુમાર દેવોમાં ઉત્પન્ન થશે. પછી ફરી મનુષ્યજન્મ - દીક્ષા - અને વિરાધનાના ક્રમથી દક્ષિણ નિઝાયના નામકુમાર દેવોમાં; પછી એ જ ક્રમથી સુપર્ણકુમારમાં, વિદ્યુત્કુમારમાં, એમ અગ્નિકુમાર સિવાયના બવનવાસીઓમાં.^૧ પછી ત્યાંથી નીકળી તે પુનઃ મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરે; ત્યાં શ્રમણપણું વિરાધી વ્યોતિષિક દેવમાં ઉત્પન્ન થશે; ત્યાંથી પુનઃ મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરે; પરંતુ પછી શ્રમણપણું વિરાધ્યા વિના મરણ પામી, તે સૌધર્મ દેવલોકને વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી સ્વર્ગને તે મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરે; અને માત્ર સમ્યગ્દર્શનનો અનુભવ કરે. ત્યાંથી પણ શ્રમણપણું વિરાધ્યા વિના મરણ પામી ઇશાન દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થશે. ત્યાંથી સ્વર્ગ મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરે. ત્યાં પણ શ્રમણપણું વિરાધ્યા વિના મરણ પામી સનતકુમાર દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થશે; [સનતકુમારને વિષે કલ્પે તેમ બ્રહ્મ દેવલોક, મહાશુક્ર, આનંદ અને આરણ્ય દેવલોકને વિષે જાણવું.] ત્યાંથી સ્વર્ગ મનુષ્ય ધર્મ, ત્યાં શ્રમણપણું વિરાધ્યા સિવાય મરણ પામી, તે સર્વાર્થસિદ્ધ મહાવિમાન વિષે દેવપણે ઉત્પન્ન

૧. બવનવાસીના અસુરકુમાર, નામકુમાર, વિદ્યુત્કુમાર, સુપર્ણકુમાર, અગ્નિકુમાર, વાયુકુમાર, સ્તનિતકુમાર, ઉદધિકુમાર, ક્રીપકુમાર અને દિઠકુમાર એમ ૧૦ વર્ગો છે. તત્ત્વાર્થ ૪-૧૧.

શ્રીભક્તવતી-સાર

એ. ત્યાંથી આવી તે મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે પતિના પ્રત્યે
 પ્રવરૂપે ઉત્પન્ન થયે; અને પછી તેને ઉત્તમ મેલકાન અને
 સ્વચ્છંદ્યન પ્રાપ્ત થયે. તેનું નામ તે વખતે હરદાસ
 રાજે તે પેનાના અતીત કાળ જોઈને પ્રમખનિવંદે
 'પ્રમખનિ રહેશે, 'હે આપો! આગળથી પમા કાળ પહે
 નું નખતિપુત્ર ગોચારક નામે હજો અને પ્રમખેત્રી વ
 રી. હરદાસપાયામાં પ્રભુ પામ્યો હજો. 'હે આપો! હ
 નિવંદે હ-અનાદિ, અનાંત અને તિર્થમાર્ગકાંદ વર
 નિવાસ નનારાકીયા જન્મો પુ. જાહે તમે હ
 નનાર્ગકાંદેશી ન થયો; ઉપાસાપના દેવી ન થયો. હ
 નનાર્ગકાંદેશી અને ઉપાસાપના અવશ કરનામ, તેમ જ અના
 રાકાંદેશી ન થયો.

ત્યારે પતિ ન પ્રમખનિવંદેશી હરદાસ ગોચર
 ને હા હાન રે, નથ થયે. નાનાર્ગકાંદેશી પ્રમખે
 રી. હરદાસે પ્રમખે નાનાર્ગકાંદેશી, અને હરદાસે
 અનાર્ગકાંદેશી અને પ્રમખેશી

ત્યારે હરદાસે પ્રમખે પ્રમખે પ્રમખે
 પ્રમખે પ્રમખે પ્રમખે પ્રમખે પ્રમખે પ્રમખે
 પ્રમખે પ્રમખે પ્રમખે પ્રમખે પ્રમખે પ્રમખે

श्रीभगवती-सार

अं० ३ वे

सिद्धांत-अं०

૧

દ્રવ્યવિભાગ

૧: દ્રવ્યો

૧

ગો.—હે બ્રહ્મવત્! દ્રવ્યો કેટલા પ્રકારનાં કહ્યાં છે?

મ.—હે ગૌતમ! દ્રવ્યો બે પ્રકારનાં કહ્યાં છે :

અવદ્રવ્ય અને અઅવદ્રવ્ય.

વિવરણ: સત્તા સ્વરૂપ વિશે બિન્નબિન્ન દર્શનોના બિન્ન બિન્ન મત છે. કોઈ દર્શન સંપૂર્ણ સત્ પદાર્થને (બ્રહ્મને) કેવળ ધ્રુવ-નિત્ય જ માને છે. કોઈ દર્શન સત્ પદાર્થને ક્ષણિક (માત્ર ઉત્પાદવિનાશથી) માને છે. કોઈ દર્શન ચેતનતત્ત્વરૂપ સતને તો કેવળ ધ્રુવ (કૃતર્ય નિત્ય) અને પ્રકૃતિતત્ત્વરૂપ સતને પરિણામી નિત્ય (નિત્યાનિત્ય) માને છે. કોઈ દર્શન અનેક સત્ પદાર્થોમાંથી પરમાત્મ, કાળ, આત્મા આદિ કેટલાંક સત્ તત્ત્વોને કૃતર્ય નિત્ય, અને ઘટ વસ્ત્ર આદિ કેટલાંક સતને માત્ર ઉત્પાદવ્યવશીલ (અનિત્ય) માને છે.

મ૦—હે ગૌતમ! ને પ્રાણનાં કયાં છે? ૩૧૧ અને આત્મા.

ગૌ૦—હે બ્રહ્માણ્ડ! અજ્ઞાત દ્રવ્યો સંખ્યાત છે. અસંખ્યાત છે કે અનંત છે?

મ૦—હે ગૌતમ! અનંત છે. કાન્ત્યુદય પદમાવ પુદ્ગલો અનંત છે, દિપ્રદેશિક રક્ષો અનંત છે, તથા અનંતપ્રદેશિક-રક્ષો પણ અનંત છે,

ગૌ૦—હે બ્રહ્માણ્ડ! અજ્ઞાત દ્રવ્યો સંખ્યાત છે, અસંખ્યાત છે કે અનંત છે?

મ૦—હે ગૌતમ! અજ્ઞાત દ્રવ્યો અનંત છે. કારણ કે નેરયિકો અસંખ્ય છે; એમ વાયુકાયિક મુખીના અજ્ઞાત દ્રવ્યો અસંખ્ય છે; વનસ્પતિકાયિકો અનંત છે; ને ઇન્દ્રિયો અને એ પ્રમાણે વૈમાનિકો મુખીના અજ્ઞાત દ્રવ્યો સંખ્યાત છે, તથા સિદ્ધી અનંત છે.

ગૌ૦—હે બ્રહ્માણ્ડ! અજ્ઞાત દ્રવ્યો અજ્ઞાત દ્રવ્યોના પરિભોગમાં તરત આવે કે અજ્ઞાત દ્રવ્યો અજ્ઞાત દ્રવ્યોના પરિભોગમાં તરત આવે?

મ૦—હે ગૌતમ! અજ્ઞાત દ્રવ્યો અજ્ઞાત દ્રવ્યોના પરિભોગમાં તરત આવે, પણ અજ્ઞાત દ્રવ્યો અજ્ઞાત દ્રવ્યોના પરિભોગમાં તરત આવતાં નથી. કારણ કે, અજ્ઞાત દ્રવ્યો અજ્ઞાત દ્રવ્યોને મહત્ત્વ કરે છે, અને મહત્ત્વ કરી, તેમને ઔદારિકાદિ પાંચ શરીરરૂપે, શ્રોત્રેન્દ્રિયાદિ પાંચ ઇન્દ્રિયરૂપે, મનોયોગાદિ ત્રણ યોગરૂપે, તથા શ્વાસોચ્છ્વાસપણે પરિણમી આવે છે.

સ્તિબ્ધતા (સ્તીકાશ) વાગ્યા પરમાત્મેનાં કે જે ન મળે
 નદતા (લૂખાપણ) વાગ્યા પરમાત્મેનાં જો ન થઈ શકે.
 પરંતુ વિષમ સ્તિબ્ધતાવાળા એના કે વિષમ નદતાવાળા એના
 જો થઈ શકે. પરંતુ તેમાં પણ નિષમ એ છે કે જે
 અંશથી માંડીને અનંત અંશ સુધી અધિક સ્તિબ્ધતા કે
 નદતાવાળા એના સંજોગ થઈ શકે, પણ એક અંશ અધિક
 દોષ તો ન થાય. તથા ત્યારે સ્તિબ્ધતા નદા બાધે સંજોગ
 થાય, ત્યારે પણ એવળા સ્તિબ્ધતાદિ તથા એવળા નદતાદિના
 સંજોગ થાય છે.

મનિપરિણામ એ પ્રકારના છે : નૃશત્, અને
 અનૃશત્, બીજી વસ્તુને સ્પર્શ કરતો જે મનિપરિણામ
 — જેમ કે તળાવમાં કાંકરીને તીરછી નાખી દોષ તો ને
 પાણીની સપાટીને સ્પર્શ કરતી ચાલી જાય છે — તે નૃશત્
 મનિપરિણામ. અને બીજી કોઈ વસ્તુને સ્પર્શ કર્યા વિનાનો
 જે મનિપરિણામ, તે અનૃશત્ મનિપરિણામ.

સંસ્થાન (આકૃતિ), વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને
 સ્પર્શ વિશે માહિતી આગળ પુદ્ગલવિભાગમાં આવવાની છે.
 અગુરુલઘુ પરિણામ એટલે કે, ન બારે કે ન હળવું એવો
 પરિણામ. કર્મદ્રવ્યો, મનોદ્રવ્યો, અને બાપાદ્રવ્યો અગુરુલઘુ
 છે. આકાશાદિ અમૂર્ત દ્રવ્યો પણ અગુરુલઘુ છે. ઔદારિક
 વૈદિક, આદારક, અને તૈજસ એ દ્રવ્યો ગુરુલઘુ છે.

— શતક ૧૪, ઉદે ૪

બેદના પાંચ પ્રકાર છે.^૧

હિસાન, પરાક્રમ્યાદિમાં વર્તેલા છ ૧ અન્ય છે, અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે; દેવમનુષ્યાદિ૧૫માં વર્તમાન છ ૧ અન્ય ૩ અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે, જ્ઞાનાવરણીયાદિ ક્રમમાં વર્તમાન છ ૧ અન્ય છે, અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે; કૃષ્ણાદિ હેરયામાં, સૂચ્યનદર્શનમાં, મિથ્યાદર્શનમાં, મતિઆદિ જ્ઞાન-અજ્ઞાનમાં, આદારાદિ સંજ્ઞાઓમાં,^૧ ઔદારિકાદિ સરીરોમાં, મન-વાણી-કાયાના યોગમાં, તથા સાકારાદિ ઉપયોગમાં^૨ વર્તમાન છ ૧ અન્ય છે, અને જીવાત્મા તેથી અન્ય છે. તો હે બગવન્! તે કેમ તત્ત્વ હોય ?

મ૦—હે ગૌતમ! તેમનું તે કહેવું મિથ્યા છે. હું તો આ પ્રમાણે કહું છું કે, એ ૧૬માં વર્તમાન પ્રાણીનો તે જ છ ૧ છે અને તે જ જીવાત્મા છે.^૩

—શ્લોક ૧૭, ઉદે૦ ૨

૨

રાજગૃહનગરનો પ્રસંગ છે :

ગ૦—હે બગવન્! એસાણકના શિષ્ય આજીવિકાએ

૧. આદાર, ભય, મેયુન, પરિશ્વેદ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિશેષ જોષ (લોક), અને સામાન્ય જોષ (ઓય) એમ ૮૪ સંજ્ઞાઓ છે.

૨. વિશેષ જ્ઞાન અને સામાન્ય જ્ઞાન અનુક્રમે સાકાર અને નિસાકાર ઉપયોગ કહેવાય છે.

૩. સંજ્ઞાદર્શન ચિત્ત અને અહંકારના ધર્મોથી અલિપ્ત એવા પુરુષ ભિન્ન માને છે; અને વેદાતદર્શન કર્તા-કેાક્ષા છવથી કૃતસ્થ કે બહાને અન્ય માને છે. જેનદર્શન તેવો બંદ નથી પાડવું

ઉપાન, પરાક્રમ્યાદિમાં વર્તેલાં છે. અન્ય છે, અને જ્ઞાતમા તેથી અન્ય છે; દેવમનુષ્યાદિપણમાં વર્તમાન છે. અન્ય ૧, અને જ્ઞાતમા તેથી અન્ય છે, જ્ઞાનાવરંપિયાદિ કર્મમાં વર્તમાન છે. અન્ય છે, અને જ્ઞાતમા તેથી અન્ય છે, કૃષ્ણાદિ ભેદમાં, સૂચ્યવૃદ્ધિમાં, મિથ્યાદર્શનમાં, મનિઆદિ જ્ઞાન-અજ્ઞાનમાં, આદારાદિ સંજ્ઞાઓમાં,^૧ જીદારિકાદિ સરીરોમાં, મન-પ્રાણી-કાયાના પોષમાં, તથા સાકારાદિ ઉપયોગમાં^૨ વર્તમાન છે. અન્ય છે, અને જ્ઞાતમા તેથી અન્ય છે. તો હે બ્રહ્મવત્! તે કેમ સત્ય દોષ ?

મ૦—હે ગૌતમ! તેમનું તે કહેવું મિથ્યા છે. હું તો આ પ્રમાણે કહું છું કે, એ ભક્તિમાં વર્તમાન પ્રાણીનો તે જ છે અને તે જ જ્ઞાતમા છે.^૩

—શ્લોક ૧૭, ઉદે૦ ૨

૨

રામચંદ્રનમરનો પ્રસંગ છે :

મ૦—હે બ્રહ્મવત્! શ્રેયાશક્તિ શિષ્ય આશ્ચર્યોએ

૧. આદાર, ભય, મેયુન, પરિશદ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, વિરોધ લોભ (લોક), અને સામાન્ય લોભ (ઓધ) એમ છ સંજ્ઞાઓ છે.

૨. વિરોધ જ્ઞાન અને સામાન્ય જ્ઞાન અનુક્રમે સાકાર અને નિરાકાર ઉપયોગ કહેવાય છે.

૩. સંખ્યદર્શન ચિત્ત અને અહંકારના ધર્મોથી આવેષ્ટ એવો પુરુષ ભિન્ન માને છે; અને વેદાંતદર્શન કર્તા-ભોક્તા એવથી રૂપરૂપ કે બ્રહ્મને અન્ય માને છે. જૈનદર્શન તેવો ભેદ નથી પાડતું.

તો તેના પ્રસાદ ને આરંભ જેટલો થાય છે. પામળા દેવતા
નીચે નો તે રાવણ જેટલો થાય છે; તથા નાના રૂઝ નીચે
મોટો તે રૂઝ જેટલો થાય છે. તેમ છડે જ પોતાના
કર્મો વડે નાનું અથવા મોટું જે સરીક પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે.
તે આખા સરીકને છડ પોતાના પ્રદેશાથી નમિત
કરી દે છે.

ગાનક ૭, ઉદે. ૧

૪:

મો—હે બનવનુ! છવો ન્યત પ્રગતિમાત્ર
(આત્મારંબ) છે, પરતઃપ્રગતિથીય (પરારંબ) છે. ઉભયતઃ
પ્રગતિથીય (ઉભયારંબ) છે, કે ઉભયત અપ્રગતિમાત્ર
(અનારંબ) છે.

મ—હે ગૌતમ! છવો બે પ્રકારના છે : સંસાર-
સમાપનક (સંસારી) અને અસંસારસમાપનક (મુક્ત). તેમાં
જે અસંસારસમાપનક છવો છે, તેઓ આત્મારંબ, પરારંબ કે
ઉભયારંબ નથી; પરંતુ અનારંબ છે. તથા જે સંસાર-
સમાપનક છવો છે, તે સંયત અને અસંયત એમ બે
પ્રકારના છે. તેમાં જે સંયતો છે, તે બે પ્રકારના છે :
પ્રમત્તસંયત, અને અપ્રમત્તસંયત. તેમાં જે અપ્રમત્તસંયત છે,
તેઓ આત્મારંબ, પરારંબ કે ઉભયારંબ નથી; પણ અનારંબ
છે. પરંતુ જે પ્રમત્તસંયતો છે, તે ત્યારે કાળછપૂર્વક
પ્રવૃત્તિ કરે છે, ત્યારે તો અનારંબ જ છે; પરંતુ કાળછ-
વિના પ્રવૃત્તિ કરે છે, ત્યારે આત્મારંબ, પરાંરંબ કે ઉભયારંબ
છે, પણ અનારંબ નથી.

૧. આરંબ એટલે આશ્રયદારે પ્રવૃત્તિ કરતી તે.

જે અત્યંતો છે તેઓ અવિરતિની અપેક્ષાને
આત્મારંભ પણ છે, પરારંભ પણ છે અને ઉત્તરારંભ પણ
છે, પરંતુ અનારંભ નથી.

— 370 —

4

નગી—હે બગચા! હો રાણીન અને પો છે!

५०- दे नीलम । 'कर्म' करनासे कर्मने से
 'नान्दमे' कहेतु कर्म जीवानी नैवान् नयी; नैम कर्म
 कर्मना ज्ञानना विना पुरुषादि नयी. तो 'नान्' कर्म
 नैवान् कर्म नैवान् कर्म के नामद्वारे नैवान् कर्म नैवान्
 नैवान् कर्म के नाम नैवान्-मुक्त यथा देव, नैवान् कर्म
 नैवान् नैवान्.

... 2000 10 10

5

$\frac{1}{2} \leq \frac{1}{2} \leq 1$

1. 1945年10月，日本投降，国民党政府接收了台湾。

૫૦—હે ઝોનમ! હવે ત્રીર્ષવાળા ૫૫ છે અને ત્રીર્ષ વિનાના ૫૫ છે.

ઝો—હે ભગવન! તેનું શું કારણ ?

૫૦—હે ઝોનમ! હવે બે પ્રકારના છે : સંતારી, અને મુક્ત (સિદ્ધ). તેમાં મુક્ત હવે તો ત્રીર્ષરહિત છે. સંતારી હવે બે પ્રકારના છે : મુક્તપ્રાપ્તથી થેલ જેવી નિમ્નલ (ઐશ્વર્ય) દશામાં રિયત થયેલા; અને તેવી દશા વિનાના. તેમાં જેઓ ઐશ્વર્ય દશામાં રિયત છે, તેઓમાં સત્તા રૂપે તો ત્રીર્ષ (લગ્નિર્ષીર્ષ) છે; પરંતુ ક્રિયા કરતું ત્રીર્ષ (કરણીર્ષ) નથી; પણ ઐશ્વર્ય દશામાં રિયત નહિ એવા હવેમાં સત્તારૂપે ત્રીર્ષ તો હોય છે; પણ ક્રિયા કરતું ત્રીર્ષ હોય પણ ખરું અને ન પણ હોય. [એટલે કે ત્યારે તેઓ ઉત્થાનાદિ ક્રિયાવાળા હોય ત્યારે તેઓ સત્રીર્ષ છે, અને ઉત્થાનાદિ ક્રિયા વિનાના હોય ત્યારે અત્રીર્ષ છે. વળી અપર્યાપ્તાદિ^૧ અવસ્થા વખતે પણ તેઓ અત્રીર્ષ જ હોય છે].

—શતક ૧, ઉદ્દે ૮

૨ : જીવનો જ્ઞાન

૧

ઝો—હે ભગવન! જ્ઞાન ઐહલવિક (આ ભવમાં જ રહેનારું) છે ? પારભવિક (ચાલતા ભવમાં અણાયેલું) બીજા

૧. ચોતાની ચોતિને ચોગ્ય શરીર, હંદ્રિયાદિ પર્યાપ્તિઓ • હજુ પ્રાપ્ત ન કરી હોય તે અવસ્થામાં.

અને નિર્મિત જ્ઞાન); ધુનજ્ઞાન (અર્થાત્ ઇન્દ્રિય-જ્ઞાન-જન્ય);
 ધુન-ચાતુર્ય-મંથાનનારે ધનુ જ્ઞાન); અરુપિજ્ઞાન (અર્થાત્
 ઇન્દ્રિય-મનની સંદર્શના વિના આક્રમણી પ્રિયિટ સોનનાથી
 ધનુ સર્વ સ્વર્ગ દ્યોનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન. નન પર્વતજ્ઞાન (અર્થાત્
 મનોદ્યના આક્રમણિકજ્ઞાન) જ્ઞાન — એટલે કે બીજાના મનનું
 જ્ઞાન); અને કેવલજ્ઞાન (અર્થાત્ નવં દ્ય-પર્વતનું
 સંપૂર્ણ જ્ઞાન).

ગો—હે બ્રહ્મવત્! આબિનિઓધિક જ્ઞાન કેટલા
 પ્રકારનું છે?

મ—હે ગૌતમ! આબિનિઓધિક જ્ઞાનના ચાર ભેદો
 છે: અવમદ, ઈદા, અવાય અને ધારણા.

[વિવરણ: ૧. નામ-જ્ઞાતિ આદિની વિશેષ કલ્પનાથી
 રૂઢિત, માત્ર જે સામાન્યનું જ્ઞાન તે અવમદ કહેવાય. જેમ
 કે, ગાદ અંધકારમાં કાંઈક સ્પર્શ થતાં, 'આ કાંઈક છે,'
 એવું જ્ઞાન.

૨. અવમદથી મદલ્ય કરેલા સામાન્ય વિષયનો
 વિશેષરૂપે નિશ્ચય કરવા માટે જે વિચારણા થાય છે, તે
 ઈદા. જેમકે, 'આ દોરડાનો સ્પર્શ છે કે સાપનો?' એવો
 મંથન થતાં એવી વિચારણા થાય છે કે, 'આ દોરડાનો
 સ્પર્શ હોવો જોઈએ; સાપ હોત તો ફૂંકાડો મારત.']

૩. ઈદા દ્વારા મદલ્ય કરેલા વિશેષનો કાંઈક અધિક
 મેકામતાથી જે નિશ્ચય થાય છે, તે અવાય. જેમકે, થોડોક
 મય તપાસ કર્યા પછી એવો નિશ્ચય થાય કે, 'આ સાપનો
 સ્પર્શ' નથી, દોરડાનો જ છે.'

—તેનું જ્ઞાનાનુસારે જ્ઞાન — સર્વ જાણ છે. ૭ દિગ્વિમાર્ગથી
નેત્ર અને મન વડે અંગનાવમદ નથી થતો; કારણ કે એ
જાને વિષય માથે સંયોગ વિના જ માત્ર ચેતન સંનિધાનથી
પોતપોતાના માત્ર વિષયોને જાણે છે; નથી તે જેને
‘અપ્રાપ્તકારી’ કહે છે. અને તેમનાથી થતી જ્ઞાનધારાને
પદ્ધતિક કહે છે. પરંતુ કર્મ, વિત્તિ, પ્રાણ અને સ્પર્શન
એ ચાર દિગ્વિ મંદકનિક જ્ઞાનધારાનું કારણ છે. કેમ કે એ
ચારે પ્રાપ્તકારી, અર્થાત્ માત્ર વિષય માથે સંયુક્ત થઈને જ
જેને મદલ કરે છે. ત્યાં મુખી સજ્જ, સાકર, પુષ્પકલ
વગેરે જ્ઞાન, હન, નાક વગેરેને અડકે નહીં ત્યાં મુખી તેની
પથર પડતી નથી.

જુલજ્ઞાનના અંગજાલ અને અંગપ્રવિષ્ટ એવા બે પ્રકાર
છે. તીર્થંકરો દ્વારા પ્રકાશિત જે જ્ઞાનને એમના સાક્ષાત્ શિષ્ય
મહાધરોએ મદલ કરી દાદશ અંગરૂપે સૂત્રબદ્ધ કર્યું, તે
અંગપ્રવિષ્ટ; અને દાદશાંગીમાંથી બિન્ન બિન્ન વિષયો ઉપર
મહાધરો પડીના શુદ્ધબુદ્ધિ આચાર્યોએ જે શાસ્ત્રો રચ્યાં, તે
અંગજાલ.

અવધિજ્ઞાનના બે પ્રકાર છે : ભવપ્રત્યય, અને ગુણ-
પ્રત્યય. જે અવધિજ્ઞાન જન્મતાંની સાથે જ પ્રગટ થાય છે
(નારક અને દેવોને) તે ભવપ્રત્યય; અને જે જન્મસિદ્ધ નથી,
પરંતુ જન્મ લીધા બાદ વ્રત, નિયમ આદિ ગુણોના અનુક્રાંતના
અગથી પ્રગટ થાય છે, તે ગુણપ્રત્યય કહેવાય છે.

મનઃપર્યવજ્ઞાનના ઋગ્બુમતિ અને વિપુલમતિ એવા બે
પ્રકાર છે : વિષયને સામાન્યરૂપે જાણનારું તે ઋગ્બુમતિ.
જેને વિશેષરૂપથી જાણનારું તે વિપુલમતિ મનવાળાં સંજો

પ્રાણીઓ તેથી પણ વસ્તુનું ચિંતન મળ્યા કરે છે. તેના
 ચિત્તનીય વસ્તુના જેટ પ્રમાણે તે મન પણ મિથ્ય છે.
 આત્મિયોને ધારણ કરે છે. એ આત્મિયો પણ
 પદ્મોત્તર છે. અને એ માનસિક આત્મિયો તર
 મહાવાસાનું જ્ઞાન મળવાપર્યાપ્ત છે. પણ તે અત્યંત
 સ્વચ્છા અનુમાન દ્વારા તેમના પડે ચિંતના પદ્મોત્તર
 પદ્મોત્તર છે. મન પદ્મોત્તર દ્વારા મનસ્વ પદ્મોત્તર
 અને તે પણ મનસ્વોત્તરની અંદરનાં જ. મહાવાસી ઉપર
 મન આદિ મારે જ્ઞાન મને જેટલાં કરે તેટલાં
 મનસ્વ જ્ઞાન અત્યંત વિશાળપણે દોષાય છે. પણ તે
 મનસ્વ તાત્કાલ મનુષ્યના અનુભવ દોષ છે. જે જે
 જે મનુષ્ય તે પણ જાણે મનુષ્ય છે તે જે જે
 મનુષ્ય મનસ્વ પણ મનુષ્ય છે. અને જે જે
 મનુષ્ય છે તે જે જે મનુષ્ય છે. જે જે જે
 મનુષ્ય મનસ્વ મનુષ્ય મનુષ્ય છે. જે જે જે
 મનુષ્ય મનસ્વ મનુષ્ય મનુષ્ય છે. જે જે જે
 મનુષ્ય મનસ્વ મનુષ્ય મનુષ્ય છે. જે જે જે

હે: જ્ઞાતાનાં વજ્ર એક જીવનને છોડીને વજ્ર દોઢ થયે છે. ત્યારે વજ્ર જ્ઞાન દોષ ત્યારે મળે. યુગ અને અવધિ દોષ: અધરા મળે, યુગ અને મન-પર્યાય દોષ: કેમકે વજ્ર જ્ઞાનનાં સંબંધ અપૂર્ણ અવસ્થામાં જ દોષ છે; અને એવે સમયે અવધિજ્ઞાન દોષ કે મન-પર્યાય દોષ, પરંતુ મળે અને યુગ એ બે અવસ્થા દોષ છે જ. ત્યારે ચાર જ્ઞાન દોષ છે. ત્યારે મળે, યુગ, અવધિ અને મન-પર્યાય દોષ છે, કેમકે એ ચારે અપૂર્ણાવસ્થામાં થતાં દોષાશ્રી એકા સાથે દોઢ થકે છે. આ અધુ સક્તિની અપેક્ષાએ સમગ્રયુગ, પ્રવૃત્તિની અપેક્ષાએ નહીં; અર્થાત એકાન્તાથે આત્મામાં વધારેમાં વધારે ચાર જ્ઞાનશક્તિઓ દોષા છતાં એક સમયમાં કોઈ એક જ શક્તિ પોતાનું જાણવાનું કામ કરે છે; અન્ય શક્તિઓ નિષ્ક્રિય રહે છે.

[મળે, યુગ આદિ પાંચે જ્ઞાન ચેતનાશક્તિના પાંચ છે. એમનું કાર્ય પોતાના વિષયને પ્રકાશિત કરવો એ છે. તેથી એ અર્થ જ્ઞાન કહેવાય છે; પરંતુ એમાંથી પહેલાં વજ્ર, જ્ઞાન તેન જ અજ્ઞાન એમ બન્ને રૂપે હોય છે: જેમ કે મતિજ્ઞાન, મનિઅજ્ઞાન; શ્રુતજ્ઞાન, શ્રુઅજ્ઞાન; અને અવધિજ્ઞાન તથા અવધિઅજ્ઞાન કે વિભંગજ્ઞાન. જે પુરુષ મિથ્યાદાષ્ટ છે, તેનાં મળે, યુગ અને અવધિ એ ત્રણે જ્ઞાન અજ્ઞાન રૂપ જ છે; ત્યારે સમ્યક્દષ્ટિનાં ઉક્ત ત્રણે જ્ઞાન જ્ઞાનરૂપ છે. મોક્ષાભિ-મુખ આત્માઓ પોતાના જ્ઞાનનો ઉપયોગ સમજાવતી પુષ્ટિમાં કરે છે, સાંસારિક વાગ્દાનની પુષ્ટિમાં નહીં; તેથી તેમનું જ્ઞાન એમ નહિ અર્થ દોષ નો પણ તે જ્ઞાન છે. તેથી કેવલ જ્ઞાનારાભિમુખ આત્માઓનું જ્ઞાન એમ નહિ વિશાળ અને

આરનાદિદેવતામાં આકારે, વાંધર વાંધના આકારે, વાંધના આકારે, રક્તના આકારે, રૂપના આકારે, પોદના આકારે, કાપીના આકારે, મનુષ્યના આકારે, કિંનરના આકારે, સ્ત્રી રૂપના આકારે, મહેરાજના આકારે, માંધવના આકારે, રૂપના આકારે, તથા પશુ, પત્તન અને ખરીયાતું જંગલી પાંચુ), પદ્મી અને વાનરના આકારે.

ગો—હે બ્રહ્મવત્! નારો જાની છે કે અજાની?

મ—હે ગૌતમ! નારો જાની પણ છે અને અજાની પણ છે. તેમાં જે જાની છે, તે અવશ્ય તથા જ્ઞાન વાળા છે; મતિ, શ્રુત અને અવધિ. જે અજાની છે, તેમાં કેટલાક જે અજ્ઞાનવાળા છે, અને કેટલાક તથા અજ્ઞાનવાળા છે. તે પાંચે અસુરકુમારથી રત્નનિનકુમાર સુધી જાય.

પૃથ્વીકામિક, અપૃથ્વીકામિક, અગ્નિકામિક, વાયુકામિક, અને વનસ્પતિકામિક હોવા જાની નથી પણ અજાની છે; અને તે અવશ્ય જે અજ્ઞાનવાળા છે: મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન.

જે દ્વિવેદી માંડીને ચાર દ્વિવેદ સુધીના હોવા મતિ અને

૧. કિંનરથી માંડીને માંધવ સુધીના હોવા વ્યંતર વર્તના છે, તેમાં યશ, રાક્ષસ, બ્રૂત અને પિશાચ ઉમેરતાં કુલ આઠ થાય.

૨. એટલે કે તેના તેટલો જ માત્ર વિષય છે.

૩. કેમકે કોઈ અસંજ્ઞી પાંચે દ્વિવેદ તિથ્યાં નરકમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે અપયપ્તિવસ્થામાં તેને વિભંન નથી હોતું; અને જો મધ્યાહ્નિ સંજ્ઞી પાંચે દ્વિવેદ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય તો તેઓને અપયપ્તિવસ્થામાં પણ વિભંન હોય છે.

દોષ છે. જે અજ્ઞાની નથી પણ આત્મિક વિચારમાં જાય છે, તેને વિચારજ્ઞાન અથવા દોષાત્મક પણ અજ્ઞાન દોષ છે. નરકપ્રતિનું પણ તેજુ નથી જાય. વિચારજ્ઞાનમાં જતા છે. એને જે જ્ઞાન છે તે અજ્ઞાન દોષ છે. મૈત્રિય છે. એને વિચારે ચાર જ્ઞાન અને પણ અજ્ઞાન દોષ છે. કે અનિન્દિય છે (મુક્ત) ને મિત્રની પેઠે જાય. ૩

સંજી છે. અને વેદસંદિગ્ધ છે. મૈત્રિય પ્રમાણે જાય. તત્કાલિન છે. પાંચ જ્ઞાન અને પણ અજ્ઞાન વેદસંદિગ્ધ દોષ છે. સંયોગી છે. તત્કાલિનની પેઠે જાય. ૪ સ્વાધ્યાયા છે. પણ તેમજ જાય. ૫ કૃષ્ણ થી પદ્મ સ્વાધ્યાયાને મૈત્રિય જેવા તથા શુદ્ધસ્વાધ્યાયાને સ્વસ્વાધ્યાયા જાય. અત્યેસને સિદ્ધ જેવા જાય. ૬

૧. કારણ કે સ્વસ્વાધ્યાય છે. અવધિજ્ઞાનથી પડ્યા પછી મૈત્રિ-સુવજ્ઞાન સંદિગ્ધ વિચારજ્ઞાનમાં જાય છે; તેથી તેમને જે જ્ઞાન દોષ છે. અને મિથ્યાદિ છે. વિચારજ્ઞાનથી પડ્યા પછી વિચારજ્ઞાનમાં જાય છે, માટે તેમને જે અજ્ઞાન દોષ છે.

૨. તેઓને કેવલજ્ઞાન નથી હોતું; કારણ કે તે અનિન્દિય જ્ઞાન છે.

૩. જે જ્ઞાની છે તેને જ્ઞાન, અને અજ્ઞાની છે તેને અજ્ઞાન એમ સર્વજ્ઞ સમજવું.

૪. કારણ કે કાય એટલે ગરીર, તે તો કેવલજ્ઞાન પણ દોષ.

૫. કેમ કે કેવલજ્ઞાને પણ મનોબોધાદિ દોષ.

૬. કારણ કે કેવલજ્ઞાને પણ શુદ્ધસ્વાધ્યાય દોષ.

જ્ઞાનાન્વરૂપે એટલે કે દ્રવ્યમાત્રરૂપે જાણે છે. પણ તેનાં એવા સર્વ વિષયની અપેક્ષાએ જાણતા નથી.

તેનું જ શ્રુતજ્ઞાનનું પણ જાણતું. અર્થાત્ મતિ અને શ્રુતજ્ઞાન દ્વારા રૂપી-અરૂપી બંને દ્રવ્યો જાણી શકાય છે., પરંતુ એના પર્માણ નો કેટલાક જ જાણી શકાય છે, બધા નહિ. શ્રુતજ્ઞાનમાં અનોખાવારની પ્રધાનતા દેવાયેલી તેનાં વિચારોંચ અધિક અને ૨૫૯ દેાય છે, તપ્તી મતિ કરનાં શ્રુતનો વિષય દ્રવ્યના પર્માણરૂપ માત્રની અપેક્ષાએ વિશેષ છે. તેકે દ્રવ્યરૂપ માત્રની અપેક્ષાએ નો જનના વિષયોમાં ન્યૂનાધિકતા નથી.^૨

અવધિજ્ઞાની દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછું તંમત્ત અને બાહ્યદ્રવ્યોની વચ્ચેનાં એવાં મુદ્દમ અનંત પુદ્ગલ દ્રવ્યોને જાણે; અને વધારેમાં વધારે બાદર અને મુદ્દમ સર્વ દ્રવ્યોને જાણે, અને અવધિદર્શનથી દેખે. ક્ષેત્રથી અવધિજ્ઞાની ઓછામાં ઓછું આંગળના અસંખ્યાતમા બાગને અને

૧. મતિજ્ઞાનમાં પણ બીજી ઉદ્વિધો સાથે મનનો વ્યાપાર સહિત છે; અને મન રવાનુભૂત તથા શાસ્ત્રશ્રુત બધાં મૂર્ત-અમૂર્ત દ્રવ્યોનું ચિત્તન કરે છે. તે પછી મતિ અને શ્રુત વચ્ચે ભેદ શો રહ્યો એ પ્રશ્ન સહેજ થાય છે. તેનો જવાબ એ છે કે, ત્યારે માનસિક ચિત્તન શબ્દોલ્લેખ સહિત હોય, ત્યારે શ્રુતજ્ઞાન; અને ત્યારે સહિત હોય ત્યારે મતિજ્ઞાન કહેવાય. 'શબ્દોલ્લેખ' એટલે વ્યવહારસાધનામાં શબ્દસાક્ષિના મહાભૂતી ઉત્પત્તિ થવું તે. છે. અર્થાત્ જેમ શ્રુતજ્ઞાનની ઉત્પત્તિના સમયે શબ્દ-અર્થના સંતોનનું ત્મરણ અને શ્રુતશ્રંગનું ન્યનુસરણ અપેક્ષિત છે, તેમ ઉદ્ધા અર્થે મતિજ્ઞાનની ઉત્પત્તિમા નથી.

વર્ષાના અનંત રકોને માણતી હતી. પરંતુ તેને
 વિનંતિ પડાદિપ અર્થે અનુમાનથી હતી. મારે તેને
 'દેખે' એમ કહે છે. વિપુલમતિમાન પુણ્ય વિનંતિવિધિ
 મનોહરનું ગાન હોય છે. જેમકે 'તેજે નારીના,
 પાદસિયુઓ, વસંતકાળના અને પીળા વર્ણનો પદ વિનંતિઓ.'
 સેવથી કશુમતિ આજામાં આપું આંગળના અસંખ્યાતમા
 બાનમાં અને વધારેમાં વધારે તિયંક મનુષ્યલોકમાં રહેલા
 સંગી પંચેદિય પર્યામ હોવાના મનોગત બાવને જાણે; અને
 વિપુલમતિ અતી આંગળ અધિક ન હોવામાં રહેલા મનોગત
 બાવને જાણે અને દેખે. કાલથી કશુમતિ આજામાં આજા
 પત્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા અતીત અનાગત
 કાલને જાણે અને જુએ. તેને જ વિપુલમતિ વધારે
 સ્પષ્ટપણે જાણે. બાવથી કશુમતિ સર્વ ભાવોના અનંતમા
 બાને રહેલા અનંત બાવને જાણે અને જુએ; તેને વિપુલમતિ
 વિશુદ્ધ અને સ્પષ્ટપણે જાણે અને જુએ.

કેવલજ્ઞાની દ્રવ્યથી સર્વ દ્રવ્યોને જાણે અને જુએ છે.
 એ પ્રમાણે ભાવ વગેરેથી સર્વ ભાવ વગેરેને જાણે છે અને
 જુએ છે.

સૌથી થોડા હોવા મનઃપર્યાવરણની છે; ૧ તેથી અવધિ-
 ગાની અસંખ્યાતગણા છે; તેથી આભિનિબોધિકગાની અને
 શ્રુતગાની અને વિશેષાધિક છે અને પરસ્પરગુણ છે; તેથી

૧. કારણ કે સંયતને જ મનઃપર્યાવરણ હોય છે. અવધિ-
 ગાની (નરક, દેવ, મનુષ્ય અને તિયંચ એમ) ચારે ગતિમા
 હોવાથી અસંખ્યાતગણા છે.

છે. કારણ કે તેનો વિષય અભિલાષ અને અનભિલાષ પદાર્થો હોવાથી તેથી અનંતગણા છે. તથી કેવલજ્ઞાનના પદાર્થો અનંતગણા છે, કેમકે તેનો વિષય મર્વ દ્રવ્યો અને સર્વ પદાર્થો હોવાથી અનંતગણા છે.

સૌથી યોગ્ય વિભંગજ્ઞાનના પદાર્થો છે, તથી અનંતગણા શ્રુતજ્ઞાનના પદાર્થો છે, અને તેથી અનંતગણા મતિજ્ઞાનના પદાર્થો છે.

જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બંનેનો મિશ્ર રીત વિચાર કરીએ, તો સૌથી યોગ્ય મતઃપર્યવજ્ઞાનના પદાર્થો છે; તથી વિભંગજ્ઞાનના પદાર્થો અનંતગણા છે, કેમકે ઉપરના મૈત્રેયકૃષ્ણી આરંભી સાતમી નરક પૃથ્વીમાં અને તિર્થક અસંખ્યાત દ્વીપ સમુદ્રમાં કેટલાં કેટલાંક રૂપી દ્રવ્યો અને તેમના કેટલાક પદાર્થો વિભંગજ્ઞાનનો વિષય છે; અને તે મતઃપર્યવજ્ઞાનના વિષયની અપેક્ષાએ અનંતગણા છે. વિભંગજ્ઞાનથી અવધિજ્ઞાનના પદાર્થો અનંતગણા છે, કેમકે અવધિજ્ઞાનનો વિષય સકલ રૂપી દ્રવ્યો અને પ્રત્યેક દ્રવ્યના અસંખ્યાત પદાર્થો છે, અને તે વિભંગજ્ઞાનની અપેક્ષાએ અનંતગણા છે. તેથી શ્રુત અજ્ઞાનના પદાર્થો અનંતગણા છે, કેમકે શ્રુતઅજ્ઞાનનો વિષય શ્રુતજ્ઞાનની પેઠે સામાન્ય રૂપે કરીને સર્વ મૂર્તામૂર્ત દ્રવ્યો અને સર્વ પદાર્થો હોવાથી અવધિજ્ઞાનની અપેક્ષાએ અનંતગણા છે; તેથી શ્રુતજ્ઞાનના પદાર્થો વિશેષાધિક છે, કેમકે શ્રુતઅજ્ઞાનને અગોચર કેટલાક પદાર્થોને શ્રુતજ્ઞાન જાણે છે. તેથી મતિજ્ઞાનના પદાર્થો અનંતગણા છે, કેમકે શ્રુતજ્ઞાન અભિલાષવશ્ચુ વિષયક હોય છે. બ્યારે મતિજ્ઞાન તનાથી અનંતગણા અનભિલાષ વધારે પદાર્થો

તે પૂર્વ જાહેરાત નિશાનીની જે જાન થાય તે પાંચ
 મહત્ત્વ એટલે કાપડું જેને નિશાનીઓથી પરીક્ષા કરવા
 જે જાન થાય તે જેમજે, અતી મોરનો જાન દેવે
 માત્ર દેવો જોઈએ. એક પદાર્થના સ્વરૂપનું નિર્ણય
 કરવાથી એકાદ અવગણના થી જાન પદાર્થો પણ એકાદ
 જે એક જે જાન તે સ્વમાધિકાર્યનું અનુભવ કરે
 જેમજે, જેમ દેવનારના એક જાને જોઈથી એક જે
 જે જાન તે પણ કરીવળ કરેલાય તે જે જાન.
 જે જાનનું જાન આ પ્રમાણે છે જે જાન જે

૧૪૫

જાનનું જાન એ જોઈએ અને જોઈએ
 જે જાન ન જાન. જાનનું જાન એ જોઈએ અને જોઈએ
 જે જાન અને જાનનું જાન એ જોઈએ અને જોઈએ
 —જાન ન જાન

૩ હંચન પરીક્ષણ

૧

ઉ૦—હે ગૌતમ ! તે પુરુષવિદ્યાનો દેવ, અથવા દૃષ્ટિમંત્રપુરુષ દેવ.

પ્ર૦—હે બ્રમર ! તેને કેટલા કાયાં દેવ ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! તેને મંત્રવલન પ્રકારના^૧ દેવ, માન, માયા અને જ્ઞાન એ ચાર કાયા દેવ. તેના અધ્યવસાયો પણ પ્રચરત વર દેવ.

—શ્લોક ૬, ઉદે૦ ૩૧

૪

પ્રમાણ

જેનાથી અર્થ—પદાર્થ—જાણી શકાય તે પ્રમાણ. અથવા ‘પ્રમાણું’ તે પ્રમાણ.

ગૌ૦—હે બ્રમર ! પ્રમાણ તે શું ?

ઉ૦—હે ગૌતમ ! પ્રમાણ ચાર પ્રકારનું છે : પ્રત્યક્ષ, અનુમાન, ઉપમાન, અને આગમ.

પ્રત્યક્ષના એ પ્રકાર છે : ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ, અને નોઇન્દ્રિય-પ્રત્યક્ષ. ઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ એટલે પાંચ ઇન્દ્રિયોથી થતું જ્ઞાન. નોઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ એટલે ઇન્દ્રિય અને મનની સહાયતા વિના ફક્ત આત્માની ચેતનાના જળથી ઉત્પન્ન થતું જ્ઞાન. અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યાવજ્ઞાન, અને કેવલજ્ઞાન એ નોઇન્દ્રિયપ્રત્યક્ષ જ્ઞાનો છે.

અનુમાન ત્રણ પ્રકારનું છે : પૂર્વવત્, શેષવત્ અને દદૃશાધર્મવત્. [જેમ નાસી વર્ષને ફરી આવેલા પુત્રને માતા કાઈ (ત્રણ વર્ષેરેના) પૂર્વ નિશાનથી ઓળખી કાઢે.

૧. જુઓ આગળ પા ૨૯, દ્રિ નં ૫.

અધ્યાનું ચર્ચાકરણ

તેમાં પુસ્તકાલેખના બે વર્ગ છે : મુદ્દમ^૧ પુસ્તકાલેખ અને આદર (રેખા) પુસ્તકાલેખ. મુદ્દમ પુસ્તકાલેખના પાંચ વર્ગો છે : પર્યામ અને અપર્યામ, ૨. આદર પુસ્તકાલેખના પાંચ વર્ગો છે : મુદ્દમ (જોકે કરેલા દેશ નહીં) કાલી નીલી વગેરે પુસ્તકો, અને ખર (ઉપલ, સિંહ કાંકરો વગેરે), ૩

અપુસ્તકાલેખના પાંચ મુદ્દમ^૧ તથા આદર એવા વિભાગ છે; તથા મુદ્દમના પર્યામ અને અપર્યામ એવા વિભાગ છે. આદર અપુસ્તકાલેખ તો લીમ, કરા, દંડ પાળી, મીઠું પાળી, ખાટું પાળી વગેરે અનેક પ્રકારનું છે. નેગરકાલેખના પાંચ મુદ્દમ (પર્યામ અને અપર્યામ), તથા (અંગાર, વ્તરાળા, અમિ, ઉલ્કા રીંગળી વગેરે) આદર એવા બે પ્રકાર છે.

વાયુકાલેખના પાંચ મુદ્દમ (પર્યામ અને અપર્યામ), તથા (પૂરું દિશાનો, દક્ષિણ દિશાનો, વટાળયો વગેરે) આદર એવા બે પ્રકાર છે.

વનરપતિકાલેખના મુદ્દમ (પર્યામ અને અપર્યામ), તથા આદર એવા પ્રકાર છે. તેમાં આદરના પાછા 'પ્રત્યેકચરિત્',

૧. આ મુદ્દમત્વ અને રેખાત્વ આપેલિક ન સમજાવું. પરંતુ એ મુદ્દમ પુસ્તકાલેખો, પેટીમાં મૂકવાના અવયવોની જેમ, ચારે બાજુ ફેલાઈ રહેલા હોય છે, તથા સકલ હો-માં વ્યાપેલા હોય છે. પરંતુ આદર પુસ્તકાલેખો તો નિયત હેરામાં જ હોય છે.
૨. આ માટે જુઓ આ પ્રકરણમાં જ વિભાગ ૩, પા. ૩૫૧.
૩. આ તેમ જ પાના વર્ગોની વિવેચના અને પેટા વિવેચના માટે જુઓ આ માળાનું 'અ' તમ ૩૫-૩. પુસ્તક, પા. ૨૫૬-૨૬૦.

અધ્યાત્મ વર્ણન

નિર્વ્યાના વાત પ્રકાર છે. જ્યારે, જ્યારે, જ્યારે.

જ્યારેના પાછા નંનદિમ અને ગર્ભજ એમ બે છે. સંનદિમ નો નપુસક જ દોષ છે. ગર્ભજ પાછા નો પુરુષ અને નપુસક એમ વાત પ્રકારના દોષ છે. જ્યાંના પાછા પર્વામ અને અપર્વામ એવા બે બેદ છે.

અક્ષર તથા અક્ષરનુ વાત ન પ્રમાણે જાણુ. મનુષ્યના બે પ્રકાર છે : સંમાહમ અને ગર્ભજ. સંનદિમ મનુષ્યો ગર્ભજ મનુષ્યોના કશ, લોટ, લોહી, પિત્ત, પુરુ, શીર્ષ, મડદું વગેરે અશુચિ ગ્યાનોમાં પેદા થાય છે. નેમનુ કદ આંજના અમંગ્યેય ભાગ જેટલું દોષ છે; તેમને મન તેમ જ સમ્યક્દર્શન નથી હોતું; નેઓ અજાની દોષ છે તથા સર્વ પર્વામિઓ પૂર્ણ કરતા પહેલાં અંતર્મુદ્દર્તમાં જ મરી જાય છે.

ગર્ભજ મનુષ્યો પણ ત્રણ પ્રકારનાં છે : કર્મજ્ઞમિનાં, કર્મજ્ઞમિનાં અને અંતરદીપોનાં. અંતરદીપો જાણુદીપની આસપાસ ચીટલાઈને આવેલા લગણુસમુદ્રમાં આવેલા છે.

કર્મજ્ઞમિમાં આવેલાના પાછા બે વિભાગ છે : આર્ય અને બ્રહેમ્હ. શક, યવન, શિલાત, શબર, જર્જર વગેરે બ્રહેમ્હો અનેક પ્રકારના છે. ૨

૧. જેમાં ભાક્ષમાર્ગને જાણનારા અને તેનો ઉપદેશ કરનારા ની કર પેદા થઈ શકે, તે કર્મજ્ઞમિ, તે જાણના વિગતો માટે જુઓ આ ખડમા આગળ પાચમો લોકવિભાગ.

૨. આર્યઅનાર્યની વિગતો માટે જુઓ આ માળાનું 'પ્રમ કથાઓ' પુસ્તક - પા ૧૦૫-૭.

તેમાં વીતરાન દર્શનાર્થના જે પ્રકાર છે : જેના કાયાંમાં માત્ર ઉપસાંત થયા છે તેવા 'ઉપસાંતકાયા' ; અને જેના કાયાંમાં ક્ષીણ થયા છે તેવા 'ક્ષીણકાયા' . તેમાં પાછા 'ક્ષીણકાયા' ના 'ઉદ્ભવ' અને 'વેપલી' એવા બે ભેદ છે. અને 'વેપલી'ના પાછા 'તયોગી' , અને 'અયોગી' એવા બે ભેદ છે. *

૬. ચારિત્રાર્થો પણ બે પ્રકારના છે : નરાગ ચારિત્રાર્થ, અને વીતરાન ચારિત્રાર્થ.

દેવો ચાર પ્રકારના છે : જનનવાસી, વાનસ્પતર, જ્યોતિષ્ક, અને વૈમાનિક. તેમાં જનનવાસીના, અસુરકુમાર, નાગકુમાર, સુપર્ણકુમાર, વિષ્ણુકુમાર, અમ્બિકુમાર, ક્ષીપકુમાર, હૃદયિકુમાર, દિકકુમાર, વાયુકુમાર, અને રતનિતકુમાર—એવા દસ ભેદ છે. વાનસ્પતરના, કિંનર, કિંપુરુષ, મંદારગ, ગાંધર્વ, યક્ષ, રાક્ષસ, જૂત, અને પિશાચ એવા આઠ ભેદ છે.

જ્યોતિષ્કના પાંચ ભેદ છે : ચંદ્ર, સૂર્ય, મહા, નક્ષત્ર, અને તારા. વૈમાનિકના બે ભેદ છે : કક્ષોપપન્ન અને કક્ષાતીત. તેમાં કક્ષોપપન્નના સૌધર્મ, ઐશાન, સાનતકુમાર, માર્દેન્દ્ર, ચલ્લસોક, ધાન્તક, મહાશુક, સહસાર, આનત, પ્રાણત, આરણ્ય અને અચ્યુત એવા બાર ભેદ છે. અને કક્ષાતીતના ઐવેયક અને અનુત્તર એવા બે વિભાગ છે. તેમાં ઐવેયકના ત્રે દેહગના, મધ્યમ અને ઉપરના; તથા તે દરેકના તેવા ત્રણ ત્રણ ભેદ

* આ વિભાગો સમજવા માટે ગુણરથાનો વિષે કાઈક સમજવાની જરૂર છે. તેને માટે જુઓ આ વિભાગને અતે દિ. ન. ૧, પા. ૩૪૪.

જગ નથા છતાં ચારિત્રમોહનીયતા સત્તા નવિર્ગત દોષથી
રિરિતિ (લાભરૂતિ) ઉદય નથી પામતી.

૫. જે અવધ્યામાં રુચિ ઉપરાંત અસ્પર્શિ પણ વિરતિ
(લાભરૂતિ) ઉત્પન્ન થાય છે, તે 'દેશવિરતિ'.

૬. જેમાં ત્યાગર્જિત પણ ઉદય પામતા છતાં વચ્ચે
વચ્ચે પ્રમાદ-અપ્રજ્ઞ મંબવે છે, તે 'પ્રમત્તસંયત'.

૭. જેમાં પ્રમાદનો સદેહ મંબવ નથી, તે
'અપ્રમત્તસંયત'.

૮. જેમાં પૂર્વે કદી નાદ અનુભવેલા આત્મશુદ્ધિના
અનુભવ થાય છે અને અપૂર્વ તીર્થોદ્ઘાસ પ્રગટે છે, તે
'અપૂર્વકરણ'.

૯. જેમાં ચારિત્રમોહનીય કર્મના કોય રહેલા અંશોને
સમાવવાનું કે દીલુ કરવાનું કામ ચાલતું હોય છે, તે
'અનિરૂત્તિગ્રાહર'.

૧૦. જેમાં મોહનીયનો અંશ લોભરૂપે જ ઉદયમાન
હોય છે, પણ તદ્દ શુદ્ધ પ્રમાણમાં, તે 'શુદ્ધમસંપરાય'.

૧૧. જેમાં શુદ્ધલોભ સુધ્ધાં સમી જાય છે, તે
'ઉપશાંતમોહનીય'. આ ગુણુચ્ચાનમાં દર્શનમોહનીયનો
સર્વથા ક્ષય સંભવે ખરો; પણ ચારિત્રમોહનીયનો તેવો ક્ષય
નથી હોતા; માત્ર તેની સર્વાંશે ઉપશાંતિ હોય છે. આને
લીધે જ મોહનો કરી ઉદેક થતાં અવશ્ય પતન થાય છે
અને પ્રથમ ગુણુચ્ચાન નુધી જવું પડે છે.

૧૨. જેમાં દર્શનમોહનીય અને ચારિત્રમોહનીયનો
સર્વથા ક્ષય થઈ જાય છે, તે 'લીલુમોહનીય'. અર્ધાંથી
પતન મંબવી શકતું નથી.

ઉપયોગાત્મા દોષ છે. નમ્યન વિશેષ આપણે જાનાત્મા
સર્વ સમ્યન્નુદ્ધર્ષને દોષ છે. મામાન્ય અવયોગી
દર્શનાત્મા સર્વ ઉપોત્તં દોષ છે. ચારિત્રાત્મા વિરતિવાજાને
દોષ છે; અને શીર્ષાત્મા કમ્પીયં રાગા સર્વ મસાર
ઉપોત્તં દોષ છે.

જેને દ્વ્યાત્મા દોષ અને કાપાત્મા અને યોગાત્મા
(સંકાપા અને તયોગી અવગ્યામાં) દોષ અને (લીલુકાપા,
ઉપસાન્નકાપા અને અયોગી દ્વ્યામાં) ન પણ દોષ. જેને
દ્વ્યાત્મા દોષ તેને ઉપયોગાત્મા તો અવશ્ય જ દોષ (કારણ કે
મુક્ત કે સંસારી જ્યાં ઉપોત્તં ઉપયોગ એટલે કે બાધ
આપાર હમેશ દોષ છે.) જેને દ્વ્યાત્મા દોષ તેને જાનાત્મા
દોષ કે ન પણ દોષ (સમ્યન્નુજાની દોષ કે ન દોષ તેની
અપેક્ષાએ). દ્વ્યાત્માને દર્શનાત્મા તો અવશ્ય દોષ (કેમકે
સિદ્ધને પણ કેવલદર્શન દોષ છે જ) દ્વ્યાત્માને
ચારિત્રાત્મા વિકલ્પે દોષ છે કારણ કે સિદ્ધ અથવા વિરતિ
રહિતને દ્વ્યાત્મા દોષ હતાં દ્વિસાદિ દોષથી નિરતિરૂપ
ચારિત્રાત્મા હોતો નથી; અને વિરતિવાજાને દોષ છે. તત્તુ
શીર્ષાત્માનું પણ મમજ્જવું. કારણ કે સકરણુવીર્યની

૧. ઉપયોગ એટલે બાધબાધાર — બહુવાની ક્રિયા એ બાધ
જે વસ્તુને વિશેષરૂપે બાધે તે સાધાર ઉપયોગ; અને જે બાધ
જે વસ્તુને સામાન્યરૂપે બાધે તે નિરામાર ઉપયોગ. સાધારને
અથવા સવિકલ્પક બાધ છે; અને નિરામારને અજ્ઞાન
વા નિર્વિકલ્પક બાધ છે.
૨. જુઓ પા. ૩૧૬.

ન દોષ. કયાયાત્મા અને યોગાત્માની પેઠે કયાયાત્મા અને વીર્યાત્માનો સંબંધ કહેવો.

એ પ્રમાણે યોગાત્માનો ઉપયોગાત્મા વગેરે પાંચ નામે સંબંધ કહેવો.

જેમ દ્રવ્યાત્માનું કર્તૃ નેમ ઉપયોગાત્માનું ખીચન આદિ સાધે સમજાવું.

જ્ઞાનાત્મા દોષ તેને દર્શનાત્મા અવશ્ય દોષ; અને જેને દર્શનાત્મા દોષ તેને જ્ઞાનાત્મા વિકલ્પે દોષ. જેને જ્ઞાનાત્મા દોષ તેને ચારિત્રાત્મા વિકલ્પે દોષ; પરંતુ ચારિત્રાત્માને જ્ઞાનાત્મા અવશ્ય દોષ. જ્ઞાનાત્મા અને વીર્યાત્મા બંને પરસ્પર વિકલ્પે દોષ.

દર્શનાત્માને ચારિત્રાત્મા અને વીર્યાત્મા વિકલ્પે દોષ, પરંતુ જેને તે બંને આત્મા દોષ તેને દર્શનાત્મા અવશ્ય દોષ.

ચારિત્રાત્માને અવશ્ય વીર્યાત્મા દોષ; પરંતુ વીર્યાત્માને ચારિત્રાત્મા વિકલ્પે દોષ.

સૌથી થોડા ચારિત્રાત્મા છે; તે કરતાં જ્ઞાનાત્મા અનંત-ગુણ છે; તે કરતાં કયાયાત્મા અનંતગુણ છે; તે કરતાં યોગાત્મા વિશેષાધિક છે; તેથી વીર્યાત્મા વિશેષાધિક છે; તથા તે કરતાં ઉપયોગાત્મા, દ્રવ્યાત્મા અને દર્શનાત્મા વિશેષાધિક છે અને પરસ્પર ગુણ છે.

પ્રેમ—હે ભગવન! આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે કે અજ્ઞાનસ્વરૂપ?

૧. બીજી જ્ઞાન એટલે સમ્યગ્જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એટલે મિથ્યાજ્ઞાન સમજાવું.

પાંમ અને અપપાંમ સ્વરૂપેન્દ્રિય; ૧૧. અપપાંમ અન્તઃકીર્ણેન્દ્રિય; ૧૨. પપાંમ અન્તઃકીર્ણેન્દ્રિય; ૧૩. અપપાંમ અન્તઃકીર્ણેન્દ્રિય અને ૧૪. પપાંમ અન્તઃકીર્ણેન્દ્રિય.

અનુક્ર ૨૫, ઉદે. ૧

વિવરણ : ઉપર જે પપાંમ કે અપપાંમનો ઉલ્લેખ છે, તેના વિષે કાંઈક વિગતથી સમજાવવાની જરૂર છે.

જીવદર્શનમાં શરીરને રચનાર તરીકે 'કાર્મ' ક્રિયા કે માત્ર અપચયમદાનુભૂતિનું સંમિશ્રન જ સ્વીકાર્યું નથી. તેને અને કમો વડે બદલ આત્મા જ તેના પ્રકારનાં પુદ્ગલો દ્વારા શરીર રચે છે. તેનું પોષણ અનુકૂળ આદાર વડે થાય છે. એટલે કે, આદારના લોહી માંસ દત્ત્યાદિરૂપે પરિણામ થાય છે અને તેના અંતિમ વિકાસ દ્રવ્યોરૂપે થાય છે. આમ થવામાં કેટલાક, શરીરની એવા પ્રકારની યંત્રરચનાને જ કારણ માને છે; તો બીજાઓ તે માટે શક્તિવિશેષતા મહત્ત્વને સ્વીકારે છે; ત્યારે, જીવદર્શન તેમ થવામાં પુદ્ગલની જ ખાસ એક શક્તિને સ્વીકારે છે, અને તેને 'પર્મામિ' કહે છે. તેનો સામાન્ય અર્થ 'સંપૂર્ણ નિર્માણ' થાય છે. તો પણ તેનો વિશેષ અર્થ એ છે કે, 'પુદ્ગલોના સમઘટી યનાર અને પુદ્ગલોને લેવામાં તથા પરિણામવામાં હેતુભૂત શક્તિ-વિશેષ', તે પર્મામિ. વિષયોના બેઠ વડે તે જ પ્રકારની^૧ છે : ૧. આદારપર્મામિ - જેના દ્વારા બહારના આદારને લક્ષ્ણ રસપણું પમાડાય તે. ૨. શરીરપર્મામિ - અવ્યય થયેલો

૧. બનવનીચૂત, અનુક્ર ૩, ઉદે. ૧, પ્ર. ૧૧માં પાંચ પર્મામિ જણાવી છે; પણ ત્યાં જાણા અને મનઃપણા અને બેની મરેલી છે.

સમય છે. એમ જાનવેલાની ચેતના યોગ્ય જ્યાં
પર્યામિત્યને કેટલાક આત્માઓ પૂર્ણ કરીને મરે છે. ત્યારે
કેટલાક તેમ નથી કરતા. એમાંથી પડેલાને પર્યામકો, અને
જાણીનાઓને અપર્યામકો કહે છે. [તેઓ પણ આદાર, શરીર
અને દૃશ્યપર્યામિત્યોની પૂર્ણતામાં જ મરે છે. નહિ કે
પડેલાં; કારણકે આવતા જવનું આયુ જાંધીને જ દેવામાં
મરે છે. જે આમ ન થાય તો જ્યાં આત્મા મુક્ત થાય.
તે જવાનરનું આયુ, આદાર, શરીર અને દૃશ્યની પર્યામિત્યોની
પૂર્ણતામાં જ અધાય છે.]

સંગી અને અસંગી : ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે એકેન્દ્રિય
પૃથ્વીકાયાદિથી માંડીને ચતુરિન્દ્રિય સુધીના વર્ગોને તો મન
હોતું નથી. પંચેન્દ્રિયના વર્ગોમાંથી દેવ અને નારક એ એમાં
તો અધાને મન હોય છે; અને મનુષ્ય તથા તિર્યચ એ એમાં
જે ગર્ભોત્પન્ન હોય તેઓને જ હોય છે, તાત્પર્ય એ છે કે,
મનુષ્ય અને તિર્યચ ગર્ભોત્પન્ન તથા સંમૂર્છિત એમ બે બે
પ્રકારના હોય છે, જેમાં સંમૂર્છિત મનુષ્ય અને તિર્યચને
મન હોતું નથી.

સંજ્ઞા હોય અથવા ન હોય તે ઉપરથી અમુકને મન
છે કે નહિ, તે જાણી શકાય છે. અહીં સંજ્ઞા એટલે
મુલુહોત્પન્ની વિચારણા કે જેનાથી હૃદયની પ્રાપ્તિ અને
અહિતનો પરિહાર થઈ શકે, એ વિશિષ્ટ વૃત્તિ જાણવી. અહીં
એવા પુષ્ટ મનની વિવક્ષા છે કે નિમિત્ત મળતાં જેનાથી
દેહયાત્રા ઉપરાંત બીજો વિચાર પણ કરી શકાય. તાત્પર્ય કે
જેનાથી પૂર્વ જન્મનું ન્મરણ મુખ્યાં થઈ શકે એટલી વિચારની
ચોખ્ખતાથી સંપ્રધારણ સંજ્ઞાની અહીં વિવક્ષા છે.

પ અને અનુમદ છે. જે વિચિટ તપસી તપસ્યાનન્મ
સ શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે, તે કુપિત ધર્મ એ શરીર દ્વારા
તાના કોપપાત્રને બાળી પશુ શકે છે અને પ્રસન્ન ધર્મ તે
રીર દ્વારા અનુમદના પાત્રને શાંતિ પશુ આપી શકે છે.^૧
ને પ. હવે બાંધેલો કર્મસમૂહ એ જ કાર્મણુ શરીર છે.
ના કાર્મણુ શરીર ત્યાં સુધી અન્ય શરીર સદાપક ન હોય
યાં સુધી જીવનો કાંઈ ઉપભોગ સાધી શકતું નથી. આથી
સ્થમનાં ચારની પેઠે તે સોપભોગ ન કહેવાતાં નિરુપભોગ
કહેવાય છે. અલ્પજાત તે અન્ય શરીરોનું મૂળ હોઈ,
પરંપરાથી તે જીવના ઉપભોગનું સાધન છે જ, અને તેથી
તેને શરીર ગણ્યું છે.

આ પાંચમાંથી તૈજસ અને કાર્મણુ શરીરનો સંબંધ
આત્માની સાથે પ્રવાહરૂપે અનાદિ છે; તે શરીરો બધા
સંસારીઓને હોય છે. ત્યારે, ઔદારિક આદિ ત્રણ તે
આત્મા સાથે અસ્થાયી સંબંધવાળાં છે.]

એક સાથે એક સંસારી જીવને ઓછામાં ઓછાં બે
અને અધિકમાં આઠક ચાર શરીર હોઈ શકે; પાંચ ક્યારે
પણ હોઈ શકે નહિ. જ્યારે બે હોય ત્યારે તૈજસ અને
કાર્મણુ હોય. કેમકે એ બંને, જીવને સંસાર હોય ત્યાં સુધી
રહેનારાં છે. એ રિયતિ અંતરાલગતિરમાં જ હોય છે.
કેમકે એ સમયે અન્ય કોઈ શરીર હોતું નથી. જ્યારે ત્રણ

૧. જુઓ આગળ ગ્રંથાલોકના ચરિત્રમાં તેનો બંને રીતનો
ઉપયોગ, પા. ૨૮૩-૪.

૨. એક શરીર છોડી, બીજા શરીરને રથાને જવા સુધીની.

ગો—હે જગત્ત! હવે જે પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ઔદારિક શરીરપણે મદલુ કરે, તે રિચત દ્રવ્યોને મદલુ કરે. કે અરિચત દ્રવ્યોને !

મ૦—હે ગૌતમ! તે રિચત દ્રવ્યોને મદલુ કરે અને અરિચતને પણ કરે. પ્રતિજ્ઞા ન દોષ તો હવે દિશાઓમાંથી

ચાર ઇન્દ્રિય પર્યાપ્ત સુધી જાણવું. પણ પર્યાપ્ત બાહ્ય વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયને તે ઉપરાંત વૈક્રિય પણ હોય.

(૨) અપર્યાપ્ત રત્નપ્રમા પૃથ્વી નારક પંચેન્દ્રિયને વૈક્રિય, તેજસ અને કાર્મણુ દોષ; પર્યાપ્તને પણ તે જ દોષ. એમ સાતે પૃથ્વી સુધી જાણવું.

(૩) અપર્યાપ્ત સંમૂર્ઠિમ જલચરને ઔદારિક, તેજસ અને કાર્મણુ દોષ. પર્યાપ્તને પણ તે જ દોષ. ગર્ભજ અપર્યાપ્તને પણ તે જ દોષ. પરંતુ ગર્ભજ પર્યાપ્તને તે ઉપરાંત વૈક્રિય દોષ. જલચરના ચાર વિકલ્પો પ્રમાણે જ ચતુષ્પદ, ઉરપરિસર્પ, બુદ્ધપરિસર્પ અને જેચરના પણ ચાર વિકલ્પ જાણવા.

(૪) સંમૂર્ઠિમ મનુષ્યેન્દ્રિયને ઔદારિક, તેજસ, અને કાર્મણુ દોષ. ગર્ભજ અપર્યાપ્તને પણ તે જ દોષ. ગર્ભજ પર્યાપ્તને તે ઉપરાંત વૈક્રિય અને આહારક દોષ.

(૫) નેરચિકાની પેઠે અપર્યાપ્ત તથા પર્યાપ્ત અમુરકુમાર જનનવાસી જાણવા. એ બે વિકલ્પો પ્રમાણે રત્નનિતકુમારો સુધી, પિશાચોથી માંડીને ગાંધર્વો સુધી, ચંદ્રોથી માંડીને તારાઓ સુધી, સાંપર્મથી અચ્યુત કલ્પ સુધી, તથા નૈવેદ્યક અને અનુરોપપાતિક સુધીનું પણ જાણવું.

૧. જેણે આકાશસ્ત્રવમા હવે રહેલો છે, તેની અંદર ર-લા ને પુદ્ગલદ્રવ્યો ને રિચત દ્રવ્યો હોવાય છે. તેની બહારના ર-મા રહેલા 'અગ્નિત' હોવાય છે.

પાંચ દ્રવિયો

મો—હે ભગવન! દ્રવિયો કેટલી કડી છે ?

મ—હે મોતમ! દ્રવિયો પાંચ કડી છે. તે આ પ્રમાણે : સ્પર્શદ્રવિય (ચામડી), રસનેદ્રવિય (અન્ન), ધાત્વેદ્રવિય (નાક), નેત્રેદ્રવિય (આંખ) અને શ્રોત્રેદ્રવિય (કાન).*

જ્યાં સંસારીઓને પાંચે દ્રવિયો નથી હોતી. (૪)વી આદિ કેટલાક ઉપેક્ષા એક (સ્પર્શ), કરમિયાં વગેરે કેટલાકને બે (સ્પર્શ અને રસ), કીટી વગેરે કેટલાકને ત્રણ (સ્પર્શ, રસ, ધાત્વ), જમરા વગેરે કેટલાકને ચાર (સ્પર્શ, રસ, ધાત્વ, નેત્ર), અને મનુષ્ય વગેરે કેટલાકને પાંચ (સ્પર્શ, રસ, ધાત્વ, નેત્ર અને શ્રોત્ર) દ્રવિય હોય છે.

પાંચે દ્રવિયોના 'દ્રવ્ય' અને 'ભાવ' એમ બન્ને બેદ છે. પુદ્ગલમય જડ દ્રવિય તે દ્રવ્યેદ્રવિય છે; અને આત્મિક પરિણામરૂપ દ્રવિય તે ભાવેદ્રવિય.

દ્રવ્યેદ્રવિયના પચ્ચ પાછા નિર્ટતિ અને કરણ એમ બે પ્રકાર છે. શરીરની ઉપર દેખાતી દ્રવિયોની આકૃતિઓ, જે પુદ્ગલરૂપોની વિશિષ્ટ રચનાઓ છે, તે નિર્ટતિદ્રવિય; અને નિર્ટતિદ્રવિયની બહાર અને અંદરની પૌદ્ગલિક શક્તિ, જેના વિના નિર્ટતિદ્રવિય જ્ઞાન પેદા કરવાને અસમર્થ છે, તે ઉપકરણેદ્રવિય.

ભાવેદ્રવિય પચ્ચ 'લઘ્વિ' અને 'ઉપયોગ' એમ બે પ્રકારની છે. દ્રવિયદેહુક જ્ઞાનને રોકનારાં કર્મોનો લય અને

* ૧. ૧૬ ૧૧, ૩૬૦ ૧, ૧૧૮ ૧૬, ૩૬૦ ૧ ૫૫

અસંખ્યમાં બામ નેટલી છે. ત્રિદૃષ્ટિયની પદોગાર્ધ બેથી નવ આંગળ નેટલી છે; અને અર્ધદ્રિયની પદોગાર્ધ શરીર નેટલી છે. પાંચ દ્રિયો અનન પ્રદેશની બનેલી છે. તે દ્રિયો અસંખ્યેય પ્રદેશમાં રહેલી (અવગાદ) છે. નેત્રદ્રિયની અવગાદના સૌથી ઘોડી છે; તેથી સંખ્યાતગણી અવગાદના કર્ણદ્રિયની છે; તેથી સંખ્યાતગણી ધ્રાવ્યદ્રિયની; તેથી અસંખ્યેયગણી ત્રિદૃષ્ટાદ્રિયની, અને તેના કરતાં સંખ્યેયગણી અવગાદના અર્ધદ્રિયની છે.

નેત્ર સિવાયની બીજી બધી દ્રિયો અડોકા અને પ્રવિષ્ટ થયેલા વિષયનું ગ્રહણ કરે છે. બધી દ્રિયોનો વિષય ઓછામાં ઓછો આંગળના અસંખ્ય ભાગ નેટલો છે, અર્થાત્ ઓછામાં ઓછું આંગળના અસંખ્યેય ભાગ નેટલા દૂર રહેલા વિષયને તે જાણી શકે છે. કર્ણદ્રિયનો વધારેમાં વધારે વિષય બાર યોગ્ગનના છે, અર્થાત્ વધારેમાં વધારે બાર યોગ્ગનથી આવેલા શબ્દને કર્ણદ્રિય સાંભળી શકે છે; નેત્રદ્રિયનો વધારેમાં વધારે વિષય લાખ યોગ્ગન કરતાં વધારે છે — અર્થાત્ લાખ યોગ્ગન નેટલે દૂર રહેલા પદાર્થને તે જાણી શકે છે. * અને આંખની બધી દ્રિયોનો વધારેમાં વધારે નવ યોગ્ગન નેટલો વિષય છે.^૧

—શતક ૨, ઉદે૦ ૪

* આ નિયમ તેજ વિનાની વસ્તુને માટે છે.

૧ મૂળમાં તે બહી 'પ્રજ્ઞાપના સૂત્ર' અંધમાથી પંદરમાં

૬૫ પદનો આંગળ પ્રથમ ઉદ્દેશક બહી ઉતારવો એમ જણાવ્યું છે.

આકારે રહેવાપાત્રું, કોઈ રીતે ફાટનું-નોખા યનું-નંદાનું, અંધારું,^૧ ઊંચો,^૨ આતપ,^૩ અને ઉઘોત.^૪

પુદ્ગલમાં પ્રત્યેક અનુભવે તથા છેક મોટા રક્ષામાં પણ તે ચીઢે ગુણો દોષ છે. વિશેષ એટલો કે કોઈ અનુભવે રક્ષામાં અમુક ગુણનું આધિક્ય દોષ થા અમુક ગુણની ત્રિલુપ દોષ.

ઉપર વંચાવેલા આઠે જાતના પુદ્ગલો મોટાકાશમાં હોસાહસ બરેલા છે. બાપાવર્ગજાનાં પુદ્ગલોનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે : તે અનંત પ્રદેશવાળાં છે; રહેવા માટે અસંખ્ય પ્રદેશ જોટલી જગા રોકે છે; તે એક સમય સુધી અને અસંખ્ય સમય સુધી પણ એક સ્થળે ટકી રહે છે, પણ વધારે ટકતાં નથી; તે અણુઓમાં ફાળો, નીસો, લાલ, પીળો અને ઘોળો એમ પાંચે વર્ણ છે; ગુર્ગંધ અને દુર્ગંધ એમ બે ગંધ છે; કડો, ઝીનો, ચીકણો અને લૂનો એ ચાર સ્પર્શ છે;^૫

૧ અંધારું ભીતની પેઠે આંખની ભેવાની શક્તિને આડે આવે છે, માટે પુદ્ગલરૂપ છે.

૨ ઊંચો કંટા વાયુની પેઠે કંડક આગી આપણને પુગી કરે છે, માટે પુદ્ગલરૂપ છે.

૩. તડકો અગ્નિની પેઠે બનો હોવાથી પુદ્ગલરૂપ છે.

૪. જુઓ તત્ત્વાર્થ અ. ૫, સૂ. ૨૩-૪. સૂર્ય આદિનો ઉષ્ણ પ્રકાશ તે આતપ અને ચંદ્ર આદિનો અનુષ્ણ પ્રકાશ તે ઉઘોત.

૫. કુલ સ્પર્શો તો ઉપર જણાવેલા ઉપરાંત કઠણ, કોમળ, ભારે અને હળવો મળીને આઠ છે. મોટા રક્ષામાં આઠે સ્પર્શ દોષ છે.

પ્રકાશક : ગોપાલદાસ જીવાભાઈ પટેલ
મંત્રી, શ્રી જૈનસાહિત્ય પ્રકાશન સમિતિ
અમદાવાદ

આવૃત્તિ પહેલી, સને ૧૯૩૮

મ૦—હે ગૌતમ ! કાય આત્મા પણ છે (કારણ કે શરીરને રૂપથી થતાં તેનો આત્માને અનુભવ થાય છે.); તેમ જ આત્માથી ભિન્ન પણ છે. (નદિ તો શરીરનો નાશ થતાં આત્માનો પણ નાશ થાય).

ગૌ૦—હે બગવન ! કાય રૂપી છે કે અરૂપી ?

મ૦—હે ગૌતમ ! (રૂપી શરીરની અપેક્ષાએ) રૂપી પણ છે; અને (કાર્મણ્ય શરીરની અપેક્ષાએ અતિ મુક્ત હોવાને લીધે) અરૂપી પણ છે.

ગૌ૦—હે બગવન ! કાય સચિત્ત (સજીવ) છે, કે અચિત્ત છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! (જીવંત અવસ્થામાં ચૈતન્યયુક્ત હોવાથી) સચિત્ત પણ છે, અને (મૃત અવસ્થામાં ચૈતન્યનો અભાવ હોવાથી) અચિત્ત પણ છે.

ગૌ૦—હે બગવન ! જીવેને કાય હોય છે કે અજીવેને ?

મ૦—હે ગૌતમ ! જીવેને પણ હોય છે, અને અજીવેને (તીર્થંકરાદિની મૂર્તિને) પણ હોય છે.

—શતક ૧૩, ઉદ્દે. ૭

૬ : જીવને લગતી કેટલીક બાબતો

૧

અધિકરણ

‘અધિકરણ એટલે હિંસાદિ પાપકર્મના હેતુભૂત વસ્તુ. તેના આંતરિક અને બાહ્ય બે બેદ છે. તેમાં શરીર અને દ્રવ્યો આંતરિક અધિકરણ છે, અને કુલાદિ, કોશ વગેરે પશ્ચિમદામક વસ્તુઓ બાહ્ય અધિકરણ છે.’

અવને સગલી કેદલીક બાબતો

૩૧૬

મં—હે ગૌતમ ! તે તમે છે. અવિરતિગ્ય નેત્રી
અવ નિરધિકરણી નથી.

—સત્રક ૧૧, ઉકેં ૧

૨

વેદક

ગૌ—હે બગવન ! સ્ત્રીવેદક, * પુરુષવેદક, નપુંસકવેદક,
અને અવેદક—એ બધા અવોમાં કયા અવ કોનાથી વધારે,
ઓછા કે વુદ્ધ છે ?

મં—હે ગૌતમ ! સૌથી ઘોઠા પુરુષવેદકો છે; નેનાથી
સંખ્યેયગણા સ્ત્રીવેદક છે; અવેદક અનંતગણા છે અને
નપુંસકવેદક અનંતગણા છે.

દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યચરૂપ પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ
અનુક્રમે ૩૨ વધારે ૩૨ ગણી, સત્તાવીસ વધારે સત્તાવીસ-
ગણી, અને ત્રણ વધારે ત્રણગણી છે. વળી નવમા વગેરે
ગુણુચ્ચાનોવાળા ૪૦. અવો અને સિદ્ધો અવેદક છે; અને
તે બધા અનંત હોવાથી સ્ત્રીવેદકાગણાઓ કરતાં અનંતગણા
છે. વળી સિદ્ધો કરતાં અનંતકાયિકો (જેઓ નપુંસક છે તે),

* સ્ત્રીવેદ એટલે સ્ત્રીભક્તિને યોગ્ય કામાદિ વિહાર. તે

પ્રમાણે પછીના વેદોનું સગજરૂં.

૧ અનંત અવોનું મળીને એક જ સામાન્ય શરીર હોય તે
અનંતકાયિક કહેવાય છે. તે જેવા કે આદુ, બટાટા વગેરે
વન-પાનિઓ.

સાલિન્દ્રાદિનું કરણ, અથવા ક્ષેત્ર દ્વારા સ્વાધ્યાયનું કરવું તે ક્ષેત્રકરણ. કાલરૂપ કરણ અથવા કાગનું. કાગ વડે અથવા કાગમાં કરવું તે કાગકરણ. ૪. નારકાદિ ભવરૂપ કરણ તે બવકરણ. ૫. એ પ્રમાણે ભાવકરણ સંબંધે પણ જાણવું.

વળી પાંચ પ્રકારનાં શરીર પ્રમાણે પાંચ પ્રકારનું શરીર-કરણ છે; પાંચ પ્રકારની દ્રવિયો પ્રમાણે પાંચ પ્રકારનું દ્રવિયકરણ છે; તે પ્રમાણે ચાર પ્રકારે બાપાકરણ,^૧ ચાર પ્રકારે મનકરણ,^૨ ચાર પ્રકારે કપાયકરણ, સાત પ્રકારે સમુદ્ધાત^૩ કરણ, ચાર પ્રકારે સંજ્ઞાકરણ, છ પ્રકારે લેસ્યાકરણ, અને ત્રણ પ્રકારે દષ્ટિકરણ^૪ કહેવું. વેદકરણ પણ સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક એ ત્રણ પ્રકારો મુજબ ત્રણ પ્રકારનું છે.

એકેન્દ્રિયથી માંડીને પંચેન્દ્રિય સુધી પાંચ પ્રકારના છવેા મુજબ પ્રાણાતિપાતકરણ પણ પાંચ પ્રકારનું છે.

વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને સંસ્થાન (આકૃતિ) - એ પાંચ પ્રમાણે પુદ્ગલકરણ પણ પાંચ પ્રકારનું છે.^૪

— શતક ૧૯, ઉદ્દે ૯

૧. જુઓ આગળ બાપા તથા મનના ચાર પ્રકાર, પા. ૩૧૪.

૨. જુઓ સાત પ્રકારના સમુદ્ધાત માટે પા. ૬૨, ટિં ૩.

૩. સમસ્તિદષ્ટિ, મિથ્યાત્વદષ્ટિ અને મિશ્રદષ્ટિ - એ ત્રણ દષ્ટિઓ - સમજણ - બધીઓ છે.

૪. કરણ પ્રમાણે જ નિર્જાતિ (નિષ્પત્તિ - તે પ્રમાણે થવું તે) પણ જાણવી. જેમકે જવનું એકેન્દ્રિયાદિ જવરૂપે થવું તે એકેન્દ્રિયજવનિર્જાતિ; એ પ્રમાણે કમનિર્જાતિ, શરીરનિર્જાતિ, બાપાનિર્જાતિ, ઇન્દ્રિયનિર્જાતિ, મનોનિર્જાતિ, કપાયનિર્જાતિ વગેરે

વાંચા કરે, એ પરિબ્રામી - નિત્યતા. એથી જ જનસંગન જ્ઞાન, સુખ, દુઃખ આદિ પર્વાયો આત્માના જ માને છે. આત્માના બધા પર્વાયો એક જ અવસ્થાવાળા નથી હોતા. કેટલાક પર્વાયો કોઈ એક અવસ્થામાં તો બીજા કેટલાક બીજા કોઈ અવસ્થામાં મળી આવે છે. પર્વાયોની તે બિન બિન અવસ્થાઓ બાવ કહેવાય છે. આત્માના પર્વાયો અધિકમાં અધિક છ બાવવાળા હોઈ શકે છે.

૧. કર્મના ઉપશમથી પેદા થાય તે બાવ ઔપશમિક કહેવાય છે. ઉપશમ એક પ્રકારની આત્મશુદ્ધિ છે, જે કચરો નીચે એસી જવાથી પાણીમાં આવતી સ્વચ્છતાની પેઠે જનાગન કર્મનો ઉદય તદ્દન રોકાઈ જતાં ઉત્પન્ન થાય છે.
૨. કર્મના ક્ષયથી પેદા થાય તે ક્ષાયિક બાવ છે. ક્ષય એ આત્માની એક એવી પરમ વિશુદ્ધિ છે, જે સર્વથા કચરો કાઢી નાખવાથી જળમાં આવતી સ્વચ્છતાની જેમ કર્મનો સંબંધ અત્યંત છટી જતાં પ્રગટ થાય છે.
૩. ક્ષય અને ઉપશમથી પેદા થાય એ ક્ષાયોપશમિક બાવ છે. ક્ષાયોપશમ એક પ્રકારની આત્માની શુદ્ધિ છે, જે કર્મના ઉદયમાં નહિ આવેલા અંશના ઉપશમથી અને ઉદયમાં આવેલ અંશના ક્ષયથી પ્રગટ થાય છે. એ વિશુદ્ધિ મિશ્રિત હોય છે.
૪. ઉદયથી પેદા થાય તે ઔદયિક બાવ. ઉદય એક પ્રકારની આત્માની કલુષિતતા છે, જે મેલ મળવાથી પાણીમાં આવતી મલિનતાની પેઠે કર્મના વિપાકાનુભવથી ઉત્પન્ન થાય.
૫. પારિણામિક બાવ દ્રવ્યનો એક પરિણામ છે, જે દ્રવ્ય દ્રવ્યના અસ્તિત્વથી જ પોતાની જાને જ ઉત્પન્ન થયા છે. એ, અર્થાત કોઈ પણ દ્રવ્યનું વ્યભાવિક સ્વરૂપપરિણામન જ

ઉપોદ્ધાત

આગુમાંસને ઠાંકણે જ શીમદ્ભગવતીમુત્રનો આ
 ધાધાગુવાદ પ્રસિદ્ધ કરતાં આનંદ થાય છે. આઃ મદિના
 સુધી સંયમ અને તપથી આત્માને બાવિન કરતા કરતા
 સાધુભગવતો વિદ્યો દોષ, તે આગુમાંસને કારણે એક કેકાણું
 રિધર થતાં, પાસેનો આરકવર્ગ તેમના સત્સંગનો સામ લેવા
 ઉત્તુક થાય જ. સામાન્ય રીતે પશુસહુના પર્વ દરમ્યાન
 શ્રીકૃષ્ણમુત્રનું પારાયણ થાય છે. પરંતુ સગંગ આગુમાંસ
 દરમ્યાન તો અદ્વાણુ આરકવર્ગ શીમદ્ભગવતીમુત્રનું જ
 પારાયણ કરાવવાને ઉત્તુક રહે છે. જે મુત્રમાં કેવળગાનીને
 ગળુધરે પૂઝેલા પ્રશ્નોનો જ સીધો સમાવેશ થતો હોય, તે
 મુત્રનું અવધુ સાધુભગવતોને મુખે આગુમાંસ દરમ્યાન
 સાંભળવાનો લોભ આભાવિક જ હોય. કેવળગાનીના એક
 એક બોલને બારોબાર મુવણું જેવો કીમતી ગણી, ધનિક
 વર્ગ ભગવતીમુત્રના એક એક પ્રત્ને એનાનાણું કે ચાંદીનાજ
 ચડાવે છે. અલગ્ય એ કદિ અન્યારે તો ભગવતીમુત્રના

૬

રાગગૃહનગરનો પ્રસંગ છે.

ગૌ—હે બગવન! જીવ જીવતી અપેક્ષાએ પ્રથમ
છે કે અપ્રથમ છે ?

ઉ૦—હે ગૌતમ! તે પ્રથમ નથી, પણ અપ્રથમ છે.
જે જીવે જે બાવ પૂર્વે પ્રાપ્ત કરેલો છે, તેની અપેક્ષાએ તે
અપ્રથમ કહેવાય છે, જેમકે જીવત્વ અનાદિ કાળથી જીવને
પ્રાપ્ત થયેલું છે, માટે જીવત્વની અપેક્ષાએ જીવ અપ્રથમ છે.
પરંતુ જે જીવ પૂર્વે અપ્રાપ્ત એવા જે બાવને પ્રાપ્ત કરે,
તેની અપેક્ષાએ તે પ્રથમ કહેવાય; જેમકે સિદ્ધત્વની અપેક્ષાએ
સિદ્ધ પ્રથમ છે, કારણ કે સિદ્ધત્વ પૂર્વે જીવને પ્રાપ્ત થયેલું
નથી. અનાદારક જીવનો અનાદારક બાવ વિચારીએ તો જે
જીવ સિદ્ધગતિમાં છે, તે સિદ્ધગતિના અનાદારક બાવ કરતાં
પ્રથમ છે : કારણ કે તેણે તે ગતિનું અનાદારકપણું પૂર્વે પ્રાપ્ત
કયું નથી; પરંતુ વિગ્રહગતિને પ્રાપ્ત સંસારી જીવ અપ્રથમ
છે, કારણ કે, તેણે વિગ્રહગતિમાં પૂર્વે અનાદારકપણું
અનંત વાર પ્રાપ્ત કયું છે.

સમ્યગ્દષ્ટિજીવને સમ્યગ્દષ્ટિભાવ વડે વિચારીએ તો,
જે જીવો પહેલી વાર જ સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કરે છે, તેઓ
સમ્યગ્દષ્ટિભાવ કરતાં પ્રથમ છે; પરંતુ જેઓ સમ્યગ્દર્શન
પ્રાપ્ત કર્યા બાદ ત્યાંથી પડીને તેને ફરી પ્રાપ્ત કરે છે, તેઓ
અપ્રથમ છે. સમ્યગ્દષ્ટિભાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધોને પણ પ્રથમ
ગણવા, કારણ કે સિદ્ધત્વસહચરિન સમ્યગ્દર્શન મોક્ષગમન
નમયે પ્રથમ પ્રાપ્ત થાય છે.

અવને હમતી કેદલીક બાબતો

૩૭૭

ઉપજામલક્ષ્મિ, અને ત્રીયલક્ષ્મિ કહેવાય છે. ૧૦. મતિ-જાનાવરણ કર્મના કાયોપચમથી પ્રાપ્ત થયેલ બાવેન્દ્રિયોનો તથા એકેન્દ્રિયાદિ જ્ઞાતિનામકર્મ અને પચામનામકર્મના ઉદયથી દ્યેન્દ્રિયોનો લાભ થવો તે દ્વિયલક્ષ્મિ.

તેમાં જ્ઞાનલક્ષ્મિ જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર પ્રમાણે પાંચ પ્રકારની છે. અજ્ઞાનલક્ષ્મિ પણ મતિઅજ્ઞાન, શ્રુતઅજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન અનુસાર ત્રણ પ્રકારની છે.

દર્શનલક્ષ્મિ ત્રણ પ્રકારની છે: ૧. મિથ્યાત્વ-મોહનીયકર્મના ઉપશમ, કાય કે કાયોપચમથી થયેલ શ્રદ્ધાન-ક્રમ આત્મપરિણામ તે સમ્યક્દર્શન લક્ષ્મિ. ૨. અશુદ્ધ મિથ્યાત્વપુદ્ગલના વેદનથી થયેલ વિપર્યાસરૂપ અવપરિણામ તે મિથ્યાદર્શનલક્ષ્મિ. અને ૩. અર્ધવિશુદ્ધ મિથ્યાત્વપુદ્ગલના વેદનથી ઉત્પન્ન થયેલ મિથ્ય રુચિરૂપ અવપરિણામ તે સમ્યક્મિથ્યાદર્શનલક્ષ્મિ.

ચારિત્રલક્ષ્મિ પાંચ પ્રકારની છે: ૧. હિંસાદિ સંત્રોષ પ્રજનિથી વિરતિ તે 'સામાયિક ચારિત્ર.' તેના બે પ્રકાર છે: ઈતર અને યાવતકથિક. ઈતર એટલે અસ્પર્શીન. તે ઈતર સામાયિક પહેલા અને છેલ્લા તીર્થ કરના તીર્થને વિષે પ્રથમ નીકા લેનારને હોય છે. યાવતકથિક એટલે

૧. પહેલા તીર્થ કરના મુનિઓ જનુજડ હતા એટલે તેમને ધર્મ સંમજ્જવો મુશ્કેલ હતો પણ પાળવો સહેલો હતો; જ્યારે અંતિમ તીર્થ કરના મુનિઓ વક્રજડ હતા; તેથી તેમને ધર્મ મમજ્જવો સહેલો હતો, પણ પાળવો મુશ્કેલ હતો. જ્યારે વચ્ચાળના મુનિઓ જનુપ્રાણ હતા. જુઓ કનરાધ્યયન : ૧૩, ૨૫-૩.

આપંખિલ કરે છે. આ પ્રમાણે ૭ માસ મુખી તપ કર્યા બાદ તપ કરનારાઓ સેવા કરે છે, અને સેવા કરનારા ૭ માસ તપ કરે છે. ત્યાર પછી ગુરુ એ પ્રમાણે ૭ માસ તપ કરે છે; બાકીનાઓમાંથી એક ગુરુ થાય છે, અને બીજા બધા સેવા કરે છે. એ પ્રમાણે ૧૮ માસ પૂરા થયા બાદ તેઓ મઝ્છમાં પાછા આવે છે, કે જિનકલ્પનો^૧ સ્વીકાર કરે છે. પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર તીર્થંકર કે કેવલજ્ઞાની પાસેથી જ લઈ શકાય છે; કે જેણે તીર્થંકર કે કેવલજ્ઞાની પાસે પૂર્વે લીધું હોય તેની પાસેથી લઈ શકાય છે. ૮. મુદ્ધમસંપરાય : જેમાં માત્ર મુદ્ધમ કપાય અને તે પણ લોભાંશનો ઉદય હોય છે તે મુદ્ધમસંપરાય. તેના બે પ્રકાર છે : વિશુદ્ધ્યમાનક અને સંકલ્પસ્યમાનક. તેમાં વિશુદ્ધ્યમાનક, ક્ષપકશ્રેણી અને ઉપશમ-શ્રેણીએ ચડનારને હોય છે, અને સંકલ્પસ્યમાનક ઉપશમ-શ્રેણીથી પડનારને હોય છે. ૯. યથાખ્યાત : સર્વથા કપાયોદયનો અભાવ જે ચારિત્રને વિશે હોય તે. તેના બે પ્રકાર છે : ઉપશમક-કપાયોનો ઉપશમ જેમાં હોય તે; અને ક્ષપક એટલે કપાયોનો ક્ષય જેમાં હોય તે.

ચારિત્રાચારિત્ર લલ્ખિ એક જ પ્રકારની છે.

તીર્થલલ્ખિ ત્રણ પ્રકારની છે : ૧ જેથી બાલ — સંયન-રહિત અજ્ઞાની — ની અસંયમ — અજ્ઞાન — પૂર્વક કષ્ટદાયક અનુક્રાનોમાં પ્રવૃત્તિ થાય, તે બાલતીર્થલલ્ખિ ૨. જેથી નયમને વિષે પ્રવૃત્તિ થાય તે પંડિતતીર્થલલ્ખિ ૩. અને જેથી દેશવિરતિમાં પ્રવૃત્તિ થાય તે બાલપંડિતતીર્થલલ્ખિ.

મિશ્રદષ્ટિ) એવોને પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે.

મિશ્રદષ્ટિ એવોને મિયાદસંનલ્પજ્ઞિવાજાની પેઠે જાણવા અને મિશ્રદષ્ટિરહિત એવોને મિયાદસંનલ્પજ્ઞિરહિત એવોની જેમ જાણવા.

ચારિત્રલ્પજ્ઞિવાજા એવોને પાંચ જ્ઞાન વિકલ્પે જાણવાં અને ચારિત્રલ્પજ્ઞિરહિત એવોને મનઃપ્રમાણજ્ઞાન સિવાયનાં ચાર જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે જાણવાં.

સામાયિક ચારિત્રલ્પજ્ઞિવાજા એવોને કેવલજ્ઞાન સિવાય ચાર જ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે; અને સામાયિક ચારિત્રલ્પજ્ઞિરહિત એવોને પાંચ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે હોય છે.

તે પ્રમાણે યથાખ્યાતચારિત્ર સુધી સમજવું; પરંતુ તેની લ્પજ્ઞિવાજાને પાંચ જ્ઞાન વિકલ્પે જાણવાં.^૪

ચારિત્રાચારિત્ર (દેશચારિત્ર) લ્પજ્ઞિવાજા એવો જ્ઞાની છે પણ અજ્ઞાની નથી. તેમાં કેટલાક જે જ્ઞાન (મતિ અને શ્રુત) વાળા છે; અને કેટલાક ત્રણ જ્ઞાન (મતિ, શ્રુત અને અવધિ) વાળા છે. ચારિત્રાચારિત્રલ્પજ્ઞિરહિત એવોને

૧. કારણકે અવિરતિપણમાં પ્રથમનાં જે કે ત્રણ જ્ઞાન હોય છે; અને સિદ્ધપણમાં એક કેવલજ્ઞાન જ હોય છે.

૨. કારણકે યથાખ્યાતચારિત્રીને જ કેવલજ્ઞાન હોય છે.

૩. કારણકે સામાયિકચારિત્રની લ્પજ્ઞિરહિત જે જ્ઞાની એવો છે તેઓને ઉદોપજ્ઞાપનીયભાવે અને સિદ્ધભાવે પાંચ જ્ઞાન વિકલ્પે છે. તથા જે અજ્ઞાની છે, તેમને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે છે.

૪. કારણકે યથાખ્યાતચારિત્રી ઉપરથી કે કેવલી હોય એટલે તેને પાંચ જ્ઞાન વિકલ્પે હોય.

અવને વમતી કેદલીક બાખતો

૩૮૩

આલ-પંડિત વીરલ્લખિવાળાને ત્રણ ગાન વિકલ્પે દોય છે; અને આલ-પંડિતવીરલ્લખિરહિત એવાને પાંચ ગાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે દોય છે. ઈદ્રિયલ્લખિવાળા એવાને વિકલ્પે ચાર ગાન અને ત્રણ અજ્ઞાન દોય છે. ઈદ્રિયલ્લખિરહિત એવા અવસ્થ એક કેવલજ્ઞાનવાળા છે.

શ્રોત્રેન્દ્રિયલ્લખિવાળાને ઈદ્રિયલ્લખિવાળાની પેઠે જાણવા. શ્રોત્રેન્દ્રિયલ્લખિરહિત એવામાં જેઓ જાની છે તેઓ કાંતો (મતિ-શ્રુત) એ જાનવાળા છે; કે કાંતો (કેવલજ્ઞાનથી) એક જાનવાળા છે. અને જે અજ્ઞાની છે, તે એ (મતિ અને શ્રુત) અજ્ઞાનવાળા છે. નેત્રેન્દ્રિય અને ધ્રાણેન્દ્રિયલ્લખિવાળાને શ્રોત્રેન્દ્રિયલ્લખિવાળાની પેઠે જાણવા. તે પ્રમાણે રહિતનું પણ જાણવું.

નિહ્વેન્દ્રિયલ્લખિવાળાને ચાર ગાન અને ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પે દોય છે. નિહ્વેન્દ્રિયલ્લખિરહિત એવામાં જે જાની છે તેઓ અવસ્થ એક કેવલજ્ઞાની છે; અને જેઓ અજ્ઞાની છે. તે (મતિ-શ્રુત) એ અજ્ઞાનવાળા છે.

દોય. મનઃપર્યવજ્ઞાન માત્ર પંડિતવીરલ્લખિવાળાને દોય. સિદ્ધાં પંડિતવીરલ્લખિરહિત છે. કેમકે તેઓને અદિસાદિ ધર્મવ્યાપારમાં પણ પ્રવૃત્તિ નથી.

૧. કારણ કે કેવલજ્ઞાનીને ઈદ્રિયનો ઉપયોગ નથી.
૨. તે અપર્યાપ્તિવગ્મામાં સારવાદન સમ્યગ્દષ્ટિ વિકલ્પેન્દ્રિય નથી છે.
૩. એટલે કે એકેન્દ્રિય એવા; તેઓમાં સારવાદન ન હોવાથી નના અભાવ છે, તેમ જ વિમનનો પણ અભાવ છે.

પારાયણની વ્યાપકતામાં વિદ્યારૂપ બની છે, કારણ કે પ્રજા ઉપર રોકડ નાણું મૂકવાનું હોય, તો ૧૩૮ શત ઉપર મૂકવા માટે કેટલું બધું નાણું જોઈએ!

મૂળ ભગવતીસૂત્રનો, મૂળ પાઠ સાથે શબ્દશઃ વિસ્તૃત અનુવાદ ચાર ખંડોમાં આની અગાઉ આ સંસ્થા તરફથી બહાર પડી ચૂક્યો છે. તથા તેના સળંગ અનુવાદક પંડિત. બેચરદાસજીએ આખા સૂત્રની વિદ્વતાભરી વિસ્તૃત સમાસોચના યોગ્ય ખંડની શબ્દઆતમાં ઉમેરી છે. એટલે અત્રે તો આ છાયાનુવાદ પૂરતું જ થોડુંધાણું કહેવાનું છે.

ભગવતીસૂત્રના ખીજા નામ 'આખ્યાયમિ' ઉપરથી નક્ષિત થાય છે તેમ, આ આખું સૂત્ર પ્રજો અને તેની વ્યાખ્યાઓ એટલે વિસ્તૃત ઉત્તરોદ્દેશ છે. એ પ્રજા પૂરનારાઓમાં મુખ્ય તો ભગવાન મહાવીરના પદ્મશિખ ગૌતમ દ્વિજનિ જ છે; ભગવાનના ખીજા શિષ્યોમાંથી કોઈ વાર મોકલિપુત્ર, કોઈ વાર રોક, કોઈ વાર અભિમૂળિ, કોઈ વાર વાયુજનિ તથા કોઈ વાર મંડિતપુત્ર દેખા દે છે. અન્યતીથિકો એટલે કે અન્ય મંદેરાયીઓ પણ કોઈ કોઈ વાર વિવાદ કરવા કે કોઈ જાગતમાં ગંઠા કરવા આવી ચડે છે; તથા તમકાલીન મૂલ્યો કે આવકો અને જપતી જેવી શાનિકાઓ પણ આવીને પ્રજો પૂંડી જાય છે. પરંતુ એક જીવ કહી શકાય કે, આખા મંદેરાયી ગૌતમ અને મહાવીરના મંદેરાયી તમકાલીન એટલે મંદેરાયી કે એક વખત તો

ભગવાન - - - - - મુખ્ય શ્રીમદ્ભગવતીસૂત્ર
- - - - - ૧૩૮ શત

નિપજ ન થાય ત્યાં સુધી ઔદારિક મિશ્ર યોગ વડે આદાર કરે. વળી, ઔદારિક શરીરવાળો ત્યારે વૈક્રિય શરીર કરે, ત્યારે, ત્યાં સુધી વૈક્રિય શરીર પૂર્ણ ન કરે, ત્યાં સુધી વૈક્રિયની સાથે ઔદારિક શરીરની મિશ્રતા હોવાથી ઔદારિક મિશ્ર કાયપ્રયોગ જાળવે.

વૈક્રિયમિશ્રકાયપ્રયોગ દેવ અને નારકમાં ઉત્પજ થના અપર્યામને જ હોય. અહીં વૈક્રિયની મિશ્રતા કાર્મણ સાથે છે. વળી વૈક્રિય શરીરનો ત્યાગ કરી, ઔદારિકને પ્રહણ કરતા ઔદારિક શરીરવાળાને વૈક્રિયની પ્રધાનતા હોવાથી વૈક્રિયની મિશ્રતા છે.

આદારક મિશ્રની મિશ્રતા ઔદારિકની સાથે હોય છે. આદારક શરીર પોતાનું કામ પૂરું કરી ત્યારે આદારકને ત્યાગવા લાગે, અને ઔદારિકને પ્રહણ કરી રહે ત્યાં સુધી તે હોય છે.

કાર્મણશરીરકાયપ્રયોગ વિમલગતિમાં સર્વ સંસારી જીવને હોય છે. પૂર્વદેહથી મળેલી ગતિ વાંક સુધી જ પહોંચે છે. ત્યાંથી આગળ જવા ખીજ પ્રયત્નની જરૂર પડે છે. તે વખતે ખીજું કોઈ શરીર તો હોવું નથી, તેથી કાર્મણ શરીરના પ્રયત્નથી જીવ આગળ ગતિ કરે છે. વળી સમુદ્ધાત કરતા કેવલજ્ઞાનીને ત્રીજા, ચોથા અને પાંચમા અમયે^૧ તે કાયયોગ હાય છે.

૧. તેની વિગતો મોટે ભાગે જુઓ આ માળાનું 'યોગશાસ્ત્ર' પુસ્તક, પા. ૧૩૩

૬

કથાથ

ગૌ.—હે ભગવન્ ! ક્યાય કેટલા છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! ક્યાય ચાર છે : ક્રોધ, માન, માયા, અને લોભ.

ગૌ.—હે ભગવન્ ! ક્રોધનાં રથાન કેટલા પ્રકારનાં છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારનાં છે : પોતાની જાન; ખાનની જાન; બનેની જાન; અને અપ્રતિષ્ઠિત (કામના ઉપર નહીં નેવો).

એ પ્રમાણે માન, માયા અને લોભ વિગે પણ જાણવું.

ગૌ.—હે ભગવન્ ! ક્યાં ક્યાં કારણે વડે ક્રોધ થાય છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! સંત્રને કારણે, વસ્તુને કારણે, શરીરને કારણે, અને સાધનસામગ્રીને કારણે. એ પ્રમાણે માન, માયા અને લોભનું પણ જાણવું.

ગૌ.—હે ભગવન્ ! ક્રોધ કેટલા પ્રકારનો છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! ચાર પ્રકારનો છે : અનંતાનુબંધી (સમ્યક્ત્વ ગુણનો જ નાશ કરી અનંત બવ બટકાવનાર); અપ્રત્યાખ્યાન (દેશવિરતિ ગુણનો વિધાત કરનાર); પ્રત્યાખ્યાનાવરણ (સર્વવિરતિગુણવિધાતી); અને સંન્યસન (મયાખ્યાત ચારિત્રનો વિધાતક). એ પ્રમાણે માન, માયા અને લોભનું પણ જાણવું.

ગૌતમ.—હે ભગવન્ ! ક્રોધ કેટલા પ્રકારનો છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! પૂરતું કારણ સમજીને કરેલો આનંદનિર્વર્તિતા, ગુણદોષની વિચારણા વિના જ કરેલો

અવને સમતી કેટલાક બાબતે

૪૧

૬

૨૫૫

૧૫૧

૧૫૨

૧૫૩

૧૫૪

૧૫૫

૧૫૬

૧૫૭

૧૫૮

૧૫૯

૧૬૦

૧૬૧

૧૬૨

૧૬૩

૧૬૪

૧૬૫

૧૬૬

૧૬૭

૧૬૮

૧૬૯

૧૭૦

૧૭૧

૧૭૨

૧૭૩

૧૭૪

૧૭૫

૧૭૬

૧૭૭

૧૭૮

૧૭૯

ગૌ—હે ભગવન્ ! કયાં કેટલાં છે ?

મં—હે ગૌતમ ! કયાં એક છે ?

માયા અને સોબ.

ગૌ—હે ભગવન્ ! કયાં એક છે ?

મં—હે ગૌતમ ! આર પ્રકારનાં છે ?

બાળની જન, અનેની જન; અને અપ્રત્યાખ્યાન નદા નેવા.

એ પ્રમાણે માન, માયા અને સોબ સિંધુ.

ગૌ—હે ભગવન્ ! કયાં એક છે ?

આય છે ?

મં—હે ગૌતમ ! એકને કારણે, રૂઢિને કારણે.

કારણે અને સાધનસામગ્રીને કારણે એ કારણે.

માયા અને સોબનું પણ જાણવું.

ગૌ—હે ભગવન્ ! કોઈ કેટલા પ્રકારનાં છે ?

મં—હે ગૌતમ ! આર પ્રકારનાં છે ?

(સમ્યક્ત્વ ગુણનો જ નાશ કરી અર્જન કરવાને કારણે)

અપ્રત્યાખ્યાન । દેશવિરતિ ગુણનો નિર્વાણને કારણે.

પ્રત્યાખ્યાનાવરણ (સર્વવિરતિગુણવિધાન) ને કારણે.

(અપ્રત્યાખ્યાન આગ્રિકનો વિધાનક) એ કારણે.

અને સોબનું પણ જાણવું.

ગૌતમ—હે ભગવન્ ! કોઈ કેટલાં છે ?

મં—હે ગૌતમ ! પૂરતું છે.

આનાગનિર્વાણના ગુણોની વિચારણા.

હોવાથી

તે છે હકીકત -

જીવને સમગ્રી કેટલીક બાબતો

૩૯

ગૌરીકાવિંદો પણ તમે વેદના અનુભવે છે. તે પ્રશ્નને મનુષ્ય સુધી જાણવું.

ગૌ. — હે બ્રહ્મવત્! વેદના કેટલા પ્રકારની છે? કન્યા, મં. — હે ગૌતમ! વેદના ચાર પ્રકારની છે: કન્યા, સ્ત્રી, કાલ્યાણ અને બાવરી. [પુરુષ સ્વના સંજ્ઞાએ અપેક્ષાએ કન્યાવેદના, નારકાદિ બવકાલની અપેક્ષાએ કાલ્યાણવેદના; અને વેદનીયકર્મના ઉદયથી થતા ઉત્પાદની અપેક્ષાએ બાવરીવેદના.]

આ ચારે વેદના નૈરવિક્રમી માંડીને અધાને હોય છે. ગૌ. — હે બ્રહ્મવત્! વેદના કેટલા પ્રકારની છે? મં. — હે ગૌતમ! વેદના ત્રણ પ્રકારની છે: શારીરિક, માનસિક અને શારીરિક-માનસિક. આ વેદનાઓ પણ અધાને હોય છે; પરંતુ તેમાં વિશેષ એ કે, એકેન્દ્રિય અને વિકેન્દ્રિય હોય. માત્ર શારીરિક વેદના જ અનુભવે છે. ગૌ. — હે બ્રહ્મવત્! વેદના કેટલા પ્રકારની છે? મં. — હે ગૌતમ! વેદના ત્રણ પ્રકારની છે: (શુષ્કરૂપ સાતા. (દુઃખરૂપ) અસાતા અને સાતા-અસાતા. અધ

શુષ્કરૂપ સાતા. (દુઃખરૂપ) અસાતા અને સાતા-અસાતા. અધ

મં. — હે ગૌતમ! વેદના કેટલા પ્રકારની છે? મં. — હે ગૌતમ! વેદના ત્રણ પ્રકારની છે: (શુષ્કરૂપ સાતા. (દુઃખરૂપ) અસાતા અને સાતા-અસાતા. અધ

શુષ્કરૂપ સાતા. (દુઃખરૂપ) અસાતા અને સાતા-અસાતા. અધ

૧. નૈરવિક્રમી. તે અસાતાવેદના જ હોય છે; પરંતુ નૈરવિક્રમી નૈરમાદિકાલે નેમને સાતાવેદના માની છે; ઉપરાંત નૈરમાદિકાલે નેમને સાતાવેદના અનુભવે છે, અને શારીરિક તો કૌતમ પ્રમાણથી અમાત્રાવેદના અનુભવે છે; ઉપરાંત ને દેવાદિના દર્શનથી અને તેના ચરનઅવનુથી મનમા ને સાતાવેદના પણ અનુભવે

નિરાકાર ઉપયોગ અથવા 'દર્શન'ના માર બેદ છે :
૧. જે સામાન્ય બોધ નેત્રગત્ય દોષ, તે અમુદર્શન; જે
સામાન્ય બોધ નેત્ર સિવાય બીજી કોઈ પણ દ્રવ્ય અથવા
મનથી થાય છે તે અચમુદર્શન. ૩. અવધિસન્ધિથી મૂર્ત
પદાર્થોનો સામાન્ય બોધ તે અવધિદર્શન, અને ૪. કેવળ-
સન્ધિથી થતો સમસ્ત પદાર્થોનો સામાન્ય બોધ તે કેવળદર્શન
કહેવાય છે.^૧

—શતક ૧૬, ઉદ્દે. ૭

૭: છવ અને લેશ્યા

૧

‘સિશુ-એટલે ચોટવું. લેશ્યા એટલે જે વડે કર્મ
આત્મા સાથે ચોટે તે. અર્થાત્ આત્માનો એક પ્રકારનો
શુભ કે અશુભ પરિણામ. પ્રશ્ન એ છે કે, લેશ્યા એ
જ્ઞાનગ્ની કે વૃત્તિરૂપ છે કે અલ્પરૂપ છે? પ્રજાપનાની રીકામાં
‘જ્ઞાન્યું’^૨ છે કે લેશ્યા એ અલ્પરૂપ છે. તો બીજી સવાલ
એ થાય છે કે, અલ્પરૂપ આદ પ્રકારના છે;^૩ તેમાં કઈ
જાતિમાં લેશ્યાનાં અલ્પરૂપોનો સમાવેશ થાય છે? શ્રી મલય-

૧. દર્શનોમાં કેવળદર્શન સમ્યક્ત્વ સિવાય શું નથી.
પરંતુ બાકીનાં ત્રણ, સમ્યક્ત્વનો અભાવ હોય તો પણ થાય છે.
છતાં તેનાં પ્રતિપક્ષી ત્રણ અદર્શન ન કહેવાયું કારણ એ છે કે,
દર્શન એ માત્ર સામાન્ય બોધ છે. તેથી સમ્યક્ત્વની અને
મિથ્યાત્વની દર્શનો વચ્ચે કોઈ એક વ્યવહારમાં બતાવી શકાતો
નથી.

૨. પૃ. ૩૩૦, ૫૬ ૧૭.

૩. જુઓ આગળ પા ૩૬૨.

નાકરિયું પૂરેલા પ્રમતો જવાબ આપતી વખતે જે નીચમ
 એવું નિર્ણયન પ્રદર્શિતવામાંને એ પ્રશ્ન કરાવી એમ છે. જ
 અનુસાર, દીકારાને તેની કોઈ માંડવાજ કરી ૪૦ છે.
 ૫૦૦ નાપૃષ્ઠ એ છે કે પ્રમતોમાંમાં મુખ્યત્વે મોતમ જ
 છે. એ પ્રમો કોઈક જ વાત કોઈ અન્યતીયિતનું મંતવ્ય
 નાંખવાને શક્ય છે તેના થયેલા દોષ છે; જાણ ના. જુદા
 જુદા પ્રમો પ્રમતોના મુખમાં મળેને ઉત્તરરૂપે જ પ્રથેનો
 વિષય જુદા જુદાના પ્રમતોનાં કરાદો દોષ એવું જ મર્જ
 લાગ્યા કરે છે. એ પ્રમોની રજુઆતમાં વિષયનો કે દર્શીતનાં
 કર્યા જ કમ રાખવામાં આવ્યા નથી. કોઈ કોઈ વાત એક જ
 ઉદ્દેશમાં બિન બિન વિષયને લગતા પ્રમો મુકવામાં આવ્યા
 છે. નજ ઉદ્દેશોનાં વિભાગ પણ કર્યા કમને કારણે કરવામાં
 આવ્યા દોષ, કે એક જ રચણ કે એક જ પ્રમતે કરવામાં
 આવેલા પ્રમોના મંદદરૂપ દોષ, એમ જણાય નથી.
 દીકારાને તે એક પ્રમ ૫૦૦ આવતા બીજા પ્રમને અને
 એક ઉદ્દેશક ૫૦૦ આવતા બીજા ઉદ્દેશકને કે એક રાતક
 ૫૦૦ આવતા બીજા રાતકને વિષયના કે દર્શીતના કોઈક
 મંજૂરથી જોડી આવવા હંમેશ મુજબ પ્રયત્ન કરે છે;
 પરંતુ એ પ્રતીતિકારક થેનો જ નથી.
 કોઈ કોઈ વાર એ પ્રમો જ કે એ પ્રમોના વિષય
 નાકરિયું જાય છે કે તેવડાઈ જાય છે; અને પછી વાર નો
 ના જવાબમાં બીજા કોઈ ઉપાંગમાંથી કે પછીના
 આપના પ્રમમાંથી અમુક ભાગ કે આખાં ને આખાં

પદ્મલેસ્થા નિર્ધાર્ય, મનુષ્ય અને નૈમાનિક દંવાને હોય છે. તેનો રંગ હળદર જેવો, તેનો રસ અનંતમંજાર મધુર. તેનો ગંધ મુગધી અને તેનો સ્પર્શ કામળ છે. તેની સ્થિતિ ઓઠામાં ઓછી અર્ધમુહૂર્ત અને વધારેમાં વધારે ૧૦ સાગરોપમ ઉપરાંત એક મુહૂર્ત છે.

શુકલલેસ્થા પણ પદ્મલેસ્થાવાળા નેટલાએને ૩ હોય છે. તેનો રંગ શંખ વગેરે જેવો ધોળો, તેનો રસ ગોળ વગેરેની પેઠે અનંતમંજાર સ્વાદુ, તેનો ગંધ મુગધી તથા તેનો સ્પર્શ કામળ હોય છે. તેની ઓઠામાં ઓછી સ્થિતિ અર્ધમુહૂર્ત અને વધારેમાં વધારે સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ ઉપરાંત એક મુહૂર્ત છે.

બધી લેસ્થાએનો પરિણામ (એટલે કે ન્યૂનાધિકતા વા તીવ્રતા મંદતા) ઘણો અને ઘણા પ્રકારનો હોય છે. તેમનાં સ્થાન^૪ એટલે કે નિમિત્તો પણ અસંખ્ય હોય છે. ને તે દરેકમાં પુનર્જન્મ લેસ્થાની ઉત્પત્તિ થયા પછી એક મુહૂર્ત અથવા લેસ્થાનો અંત થવાને એક મુહૂર્ત બાકી હોય

૧. પ્રજ્ઞાપના પદ ૧૭ પ્રમાણે ચંપક જેવો.

૨. ચંદ્રપ્રભા મઘની પેઠે તીખો-કપાયલો-મધુર. પ્રજ્ઞાપના પદ ૧૭.

૩. હથે લેસ્થાના અધિકારીઓ બાબત શુદ્ધો શતક ૩, ઉદ્દેશ ૪.

૪. દ્રવ્યાર્થપણે લેસ્થાઓમાં ઓઠામાં ઓઠાં સ્થાનોની સરખામણી આ પ્રમાણે છે : કાષેતલેસ્થાનાં સૌથી ઘોડાં નીલ-લેસ્થાનાં તેથી અસંખ્યમણાં; કૃષ્ણ લેસ્થાનાં તેથી અસંખ્યમણાં, તેજલેસ્થાનાં તેથી અસંખ્યમણાં, પદ્મલેસ્થાનાં તેથી અસંખ્યમણાં અને શુકલલેસ્થાનાં તેથી પણ અસંખ્યમણાં.

100

100

100

100

100

100

ગો—દે બમવન ! નૈરયિકોને કેટલી લેશ્યાઓ દોષ છે ?

મ—દે ગૌતમ ! કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત એ ત્રણ તિર્યચ્ચયોનિકોને છે; દોષ છે; એકેન્દ્રિયોને કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને નેજા એ ચાર દોષ છે; પૃથ્વીકાવિકોને, અપૃથ્વીકાવિકોને, અને વનસ્પતિકાવિકોને પણ એ જ પ્રમાણે જાણ્યું. નેજા, વાયુ, બે દ્વિચ્ચ, ત્રણ દ્વિચ્ચ, અને ચાર દ્વિચ્ચોને નૈરયિકો પ્રમાણે જાણ્યું.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચોને છે; લેશ્યા જાણવી. સંમૂર્ઠિમ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચયોનિકોને નૈરયિકો પ્રમાણે જાણવી. ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ચયોનિકોને ૭ લેશ્યાઓ; તિર્યચ્ચયોનિની માદાઓને ૭ લેશ્યાઓ; મનુષ્યોને ૭ લેશ્યાઓ; સંમૂર્ઠિમ મનુષ્યોને નૈરયિકો પ્રમાણે; ગર્ભજ મનુષ્યોને ૭ લેશ્યાઓ; મનુષ્ય સ્ત્રીઓને ૭; દેવોને પણ ૭; દેવીઓને કૃષ્ણ, નીલ, કાપોત અને નેજા એ ચાર; બવનવાસીઓને, બવનવાસિનીઓને, વાનસ્પતિ દેવોને તથા વાનસ્પતિદેવીઓને પણ એ ચાર;

તેજોલેશ્યા અને પદ્મલેશ્યામાં વીતરાગપણું સંભવતું નથી; પણ શુદ્ધમાં જ સંભવે છે. ૨. સિદ્ધાં લેશ્યારહિત જ હોય છે. —શતક ૧, ઉદ્દે ૧. ૩. નારકોને, વિકલેન્દ્રિયોને, તથા તેજકાય અને વાયુકાય છવોને પ્રથમની ત્રણ જ લેશ્યાઓ હોય છે : બવનપતિ, પૃથ્વી, પાણી, વનસ્પતિ અને વ્યંતરોને પ્રથમની ચાર લેશ્યાઓ છે. (ગર્ભજ) પંચેન્દ્રિય, તિર્યચ્ચ અને મનુષ્યોને ૭ લેશ્યાઓ છે; જ્યોતિષ્કોને તેજોલેશ્યા છે. વૈમાનિકોને ત્રણ શુભ લેશ્યાઓ તે નેમા પણ સૌંદર્ય અને દર્શાનમાં તેજોલેશ્યા જાણવી; તનુકુમાર, માહેદ્ર અને પદ્મકુમાર પદ્મલેશ્યા જાણવી; અને નાથી જ્ઞાનના શુદ્ધલેશ્યા જાણવી.

મીઠું—દે બચવન! કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોત લેશ્યા-
વાળા નૈરયિકામાં કઈ લેશ્યાવાળા વધારે છે?

મ૦—દે ગૌતમ! કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા નૈરયિકા ઘોડામાં
સાડા^૧ છે; તેનાથી નીલ લેશ્યાવાળા અસંખ્યાતગણા^૨ છે,
તથા કાપોત લેશ્યાવાળા તેથી અસંખ્યાતગણા^૩ છે.

પંચેન્દ્રિય તિર્થચોનું આહાવતાપણું સામાન્ય હોવાના
આહાવતાપણા પ્રમાણે જાણવું; પણ વિશેષ એટલો કે, તેમાં
લેશ્યારહિત હોવાનું પદ ન કહેવું; કારણ કે તિર્થચોમાં
અલેશ્ય હોવાનો અસંભવ છે.

એકેન્દ્રિયોમાં તેજેલેશ્યાવાળા સૌથી ઘોડા^૪ છે; તેના
કરતાં કાપોતલેશ્યાવાળા અનંતગણા છે;^૫ તેના કરતાં
નીલલેશ્યાવાળા વિશેષાધિક છે, અને તેના કરતાં કૃષ્ણલેશ્યા-
વાળા વિશેષાધિક છે.

૧. ઘોડાક પાંચમી પૃથ્વીના નરકાવાસોમાં તથા છઠ્ઠી અને
સાતમી પૃથ્વીમાં જ નૈરયિકાને કૃષ્ણલેશ્યા હોવાથી.

૨. કેટલાક તૃતીય પૃથ્વીગત નરકાવાસોમાં, આખી ચોથીના,
તથા કેટલાક પંચમ પૃથ્વીગત નરકાવાસોના અસંખ્યાતગણા
નારકોમાં નીલલેશ્યા હોવાથી.

૩. પૂર્વોક્તિ નારકો કરતાં અસંખ્યાતગણા તથા પ્રથમ
અને દ્વિતીય પૃથ્વીમાં તેમજ તૃતીય પૃથ્વીના કેટલાક નરકાવાસોમાં
રહેતા નારકોમાં કાપોતલેશ્યા હોવાથી.

૪. કારણ કે બાહર પૃથ્વી, અપ્સ, અને વનસ્પતિદાયોમાં
અપર્યાપ્તાવસ્થામાં જ તેનો સંભવ હોવાથી.

૫ સૂક્ષ્મ બાહર નિગોદ હોવામાં કાપોતલેશ્યા હોવાથી.

દેવામાં શુક્લદેસ્વાવાળા સૌથી યોગી છે,^૧ તેમના કરતાં પદ્મદેસ્વાવાળા અસંખ્યેયગણા છે;^૨ તેમના કરતાં કાપોતદેસ્વાવાળા અસંખ્યાતગણા છે;^૩ તેમના કરતાં નીલદેસ્વાવાળા વિશેષાધિક^૪ છે; તેમના કરતાં કૃષ્ણદેસ્વાવાળા વિશેષાધિક છે; તથા તેમના કરતાં તેજોદેસ્વાવાળા સંખ્યેયગણા છે.^૫

દેવીઓમાં કાપોતદેસ્વાવાળા સૌથી યોગી છે;^૬ તેમના કરતાં નીલદેસ્વાવાળા વિશેષાધિક^૭ છે; તેમના કરતાં કૃષ્ણદેસ્વાવાળા વિશેષાધિક છે, અને તેમના કરતાં તેજોદેસ્વાવાળા સંખ્યેયગણી^૮ છે.

આ પછી મૂળમાં દેવ-દેવીનું બેચું અસ્પત્યનદત્વ વર્ણવ્યું છે.^૯ તથા બવનવાસી, દેવો, બવનવાસી દેવીઓ,

૧. લાન્તકાદિ દેવલોકમાં જ તેમનો સંદ્ભાવ હોવાથી.

૨. સનત્કુમાર, મહેન્દ્ર અને બ્રહ્મલોકવાસી દેવોમાં તે હોવાથી.

૩. બવનપતિ તથા વ્યંતર દેવોમાં તેમ જ સનત્કુમારાદિ દેવોમાં હોવાથી.

૪. વધારે બવનપતિ અને વ્યંતરોમાં તે હોવાથી.

૫. ચોટાક બવનપતિ અને વ્યંતરોમાં તથા સમસ્ત જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મ તથા ઈશાન લોકમાં તે હોવાથી.

૬. કેટલીક બવનપતિ અને વ્યંતર દેવીઓમાં તે હોવાથી.

૭. વધારે બવનપતિ અને વ્યંતર દેવીઓમાં તે હોવાથી.

૮. જ્યોતિષ્ક, સૌધર્મ અને ઈશાન લોકની બધી દેવીઓને તે હોવાથી.

૯. દરેક વર્ષની દેવીઓ તે તે વર્ષના દેવો કરતાં ૩૨ ગણી હોય.

પ્રકરણુ લેઈ લેવાં, એવું જ કહી મૂક્યું હોય છે. એ
 ને બીજા અંથોમાં લેવાના ભાગે પૂરેપૂરા ઉતારીને
 આખો અંથ છપાવવામાં આવે, તો અત્યારે છે તે
 મૂળ અંથનું કદ કદલું વધી જાય. ભગવતીસૂત્ર ઉપાંગો
 પ્રસ્તાપના જેવા અન્ય આચાર્ય રચિત અંથો કરતાં ઘણું
 પ્રાયોગિક હોવાય. પરંતુ, વલ્લભીમાં ત્યારે દેવર્ધિગણિ વગેરે
 (ઈ. સ. ૪૫૪) બધાં અંગોનો પાઠ નક્કી કર્યો ત્યારે, અમુક
 અમુક પ્રશ્નોના જવાબો પછીના અંથોમાં વધુ વિસ્તારથી
 કે અવગણિત રીતે રજૂ થયેલા નોંધને. તે અંથોમાંથી તે
 જવાબો સમજી લેવા એમ કહીને મૂળ અંથનો પાઠ પડતા
 મૂક્યો. એ પડતા મૂકેલા પાઠ કેવા હશે તે અત્યારે
 આપણે કલ્પના ન કરી શકીએ. સામાન્ય રીતે સ્ત્રી-પુરુષો
 કે નગર-પર્વનાના વર્ણનોની જાળમાં ના અંગઅંથોમાં
 અમુક એક જાતનું વર્ણન નક્કી કરી, તે પ્રમાણે બધે સમજી
 લેવું એવી પદ્ધતિ બીકારવામાં આવી છે. પરંતુ સિદ્ધાંત કે
 ગર્ભાની મુખ્ય જાળમાં મુખ્ય અંથને આ રીતે પછીના
 અંથો ઉપર છપવાશે કેમ મૂકે એ વસ્તુ અમુક ખાસ
 નાંદેશોનાં, કે ત્યારે બુધા અંથોના વિષય કેમ કરીને જલદી
 નક્કી કરી લેવા અને આખી વસ્તુ એક વખતને માટે કેમ
 કરીને પતરી ફેરી, એવી મનોરાજીમાં બંને દાન્ય હોય; પરંતુ
 સામાન્યનાની દૃષ્ટિએ લેવા જઈએ તો તે કદ નથી જ સાગત.
 પત્રાનીમુદ્રમાં એ રીત કદા કદા અંથોમાંથી તે પ્રમાણે

ગુરુ-સધુ (નંદી, વાયુ, કારણ કે તેનો તીરછા જવાનો અભાવ છે.) અને અ-ગુરુસધુ (આકાશ). મારે સ્પર્શવાળા અને અત્રી પદાર્થો અગુરુસધુ કહેવાય છે. જે દ્રવ્ય ગુરુસધુ હોય તે સ્પર્શાળું હોય; અને જે દ્રવ્ય અગુરુસધુ હોય તે સ્પર્શાળું અને સ્પર્શ વિનાનું પણ હોય. ઔદારિક, વૈદ્ય, આદારક અને નૈજસ એ જાદી વર્ગભાષ્યો (અર્થભાષ્યો) ગુરુસધુ છે. અને કાર્મણ, મન, અને બાળા એ વર્ગભાષ્યો અગુરુસધુ છે. પ્રમાદિનકાય, અધમાદિનકાય અને આકાશારિતકાય અમૂર્ત હોવાથી અગુરુસધુ છે. સમયો (કાલ) અમૂર્ત છે મારે અગુરુસધુ છે. દષ્ટિ, દર્શન, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, મંજા વગેરે જીવના પર્યાપર છે મારે અગુરુસધુ છે.

ગૌં—હે ભગવન! દૃષ્યસેસ્યા ગુરુ છે, સધુ છે, ગુરુસધુ છે કે અગુરુસધુ છે?

મં—હે ગૌતમ! તે ગુરુસધુ છે અને અગુરુસધુ પણ છે.

ગૌં—હે ભગવન! તેનું શું કારણ?

મં—હે ગૌતમ! દ્રવ્યસેસ્યાની અપેક્ષાએ ગુરુસધુ છે, અને ભાવસેસ્યાની અપેક્ષાએ અગુરુસધુ છે. તેનું જ શુક્લ ગુંધાની જાદી સેસ્યાઓ મારે જાણ્યું.*

—શતક ૧, ઉદે ૯

* દીક્ષામાંથી : ઔદારિક શરીર વગેરેનો જે સજો પણ તે દ્રવ્ય દૃષ્યસેસ્યા છે અને ઔદારિકાદે ગુરુસધુ છે. મારે દૃષ્યસેસ્યા ગુરુસધુ છે. અને ભાવસેસ્યા નો જીવનો પરિણામ છે, મારે અમૂર્ત હોઈ અગુરુસધુ ન.

મા૦—હે બગવન્! કાપોતક્ષેસ્થાવાળો અપ્કાયિક ત્યાંથી
મરીને તુરત જ મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરી, કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે
અને ત્યાર બાદ સિદ્ધ થાય ?

મ૦—હા માકંદિપુત્ર !

મા૦—હે બગવન્! કાપોતક્ષેસ્થાવાળો યનરપતિકાયિક
૯૪ ત્યાંથી મરીને તુરત જ મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરે અને
ત્યારબાદ સિદ્ધ થાય ?

મ૦—હા માકંદિપુત્ર !

મા૦—હે બગવન્! તે એમ જ છે; હે બગવન્! ને
એમ જ છે.

એમ કહી, માકંદિપુત્ર મહાવીરને વંદન કરીને ત્યાં
શ્રમણનિર્મથો હતા ત્યાં આવીને તે મુળજનું કહેવા લાગ્યા.
આ વાત તે શ્રમણનિર્મથોએ માન્ય ન કરી અને તેઓ
બગવાન મહાવીર પાસે આવી, તેમને વંદન કરી, તે બાબત
પૂછવા લાગ્યા. ત્યારે બગવાને કહ્યું, “હે આર્યો !
માકંદિપુત્રે તમને જે કહ્યું છે, કે ‘કાપોતક્ષેસ્થાવાળા પૃથ્વીકાયિક,
અપ્કાયિક, અને યનરપતિકાયિક ત્યાંથી મરીને તરત જ
મનુષ્યશરીર પ્રાપ્ત કરી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે અને ત્યાર
બાદ સિદ્ધ થાય છે’ તે વાત સત્ય છે. હે આર્યો ! હું પણ
એ જ કહું છું કે, કૃષ્ણ, નીલ અને કાપોતક્ષેસ્થાવાળા
પૃથ્વીકાયિકો, અપ્કાયિકો, અને યનરપતિકાયિકો એ પ્રમાણે
કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સિદ્ધ થાય છે.”*

* તેજ અને વાયુદેવો તરત જ મનુષ્યત્વ ન પામી
જ કદા કોણથી તેમનો ઉદ્ધેશ નથી. — શ્રીમા.

ગૌં—હે બગવન્! અવધિમરણ શાર્પી કહેવાય છે!

મં—હે ગૌતમ! નરક ગતિનો જીવ આયુષકર્મને અપારે બોગવીને ઝાડેનો જાય છે, તે જ કર્મને બવિધ્યકારે નારક થઈને તે ફરીથી પણ મદણ કરીને ઝાડે, તે માટે હે ગૌતમ! તે અવધિમરણ કહેવાય છે.

ગૌં—હે બગવન્! આત્યંતિકમરણ શા માટે કહેવાય છે.

મં—હે ગૌતમ! નારકપથે વર્તતો જીવ જે કર્મને અપારે બોગવીને ઝાડે છે, તેને બવિધ્યમાં ફરી નદિ ઝાડે, તેથી તે આત્યંતિકમરણ કહેવાય છે.

ગૌં—હે બગવન્! આસમરણ કેટલા પ્રકારનું છે!

મં—હે ગૌતમ આસમરણ ૧ આર પ્રકારનું છે!

ગૌં—હે બગવન્! પંડિતમરણ કેટલા પ્રકારનું છે!

મં—હે ગૌતમ! પાદ્મોપગમન (પડેલા પાદ્મ-ટક્ષની પેઠે હાથ્યા ચાથ્યા સિવાય એ જ સ્થિતિમાં મરતા સુધી આદારત્યાગપૂર્વક રહેવું તે), અને બક્તપ્રત્યાખ્યાન (આદારપાણીનો ત્યાગ કરી બીજાની સેવા સેવા વગેરેની છૂટ રાખવી તે).^૨

—શતક ૧૩, ઉદ્દે. ૭

૨

મતિ

વિવરણ : જીવ મરણ પામી એક સ્થાન છોડી બીજે સ્થાને જાય છે, ત્યારે તે અંતરાલગતિ-વચગાજાની ગતિ

૧. જુઓ આગળ પા. ૧૭૬.

૨. જુઓ આગળ પા. ૧૭૬.

ધ્યાન સુધી બીજો એમ) બે સમય સામે, બે વાંક દોષ નેને ત્રણ સમય સામે; અને ત્રણ દોષ નેને ચાર સમય સામે.

ઋણુગતિથી કે વક્રગતિથી જન્માન્તર કરતા જીવને પૂર્વ આયુષ પૂર્ણ થાય કે તરત જ નવીન આયુષ, મનિ વગેરે કર્મોના વધાસંબંધ ઉદય થઈ જાય છે.

મુખ્યમાન જીવને અંતરાલગતિમાં આધારનો પ્રશ્ન જ નથી, કેમકે તે સૂક્ષ્મ સ્થૂલ બંધાં શરીરોથી રહિત છે. પરંતુ સંસારી જીવને તો અંતરાલગતિમાં પણ સૂક્ષ્મ શરીર અવશ્ય હોય છે; તેથી નેને આધારનો પ્રશ્ન છે. આધાર એટલે સ્થૂલ શરીરને યોગ્ય પુદ્ગલો મહણ કરવાં. એવો આધાર સંસારી જીવોમાં અંતરાલગતિને સમયે હોય પણ ખરો અને ન પણ હોય. ઋણુગતિવાળા જીવો જે સમયે પૂર્વ શરીર છોડે છે, તે જ સમયે નવું ધ્યાન પ્રાપ્ત કરે છે; તેમાં સમયાંતર થતો નથી. તેથી તેઓનો ઋણુગતિનો સમય નવીન જન્મસ્થાનનો મહણ કરેલ આધારનો જ સમય છે. એક વાંકવાળી ગતિના બે સમયોમાંથી પહેલો સમય અનાધારનો છે, અને બીજો સમય નવા ઉત્પત્તિસ્થાનમાં આધારમહણનો છે. તે પ્રમાણે ત્રણ સમયની બે વાંકવાળી સ્થિતિમાં પ્રથમ બે અનાધારના, અને ચાર સમયની ત્રણ વાંકવાળી ગતિમાં પ્રથમ ત્રણ સમય અનાધારના સમજી લેવા.

૧. તે વખતે શરીરપોષક આધારરૂપે સ્થૂલ પુદ્ગલોના મહણનો અભાવ હોય છે, પણ કાર્મણ શરીર દ્વારા થતા કંપનને લીધે કર્મપુદ્ગલનું મહણ તો થયાં જ કરે છે. કેમકે યોગ-પ્રવૃત્તિ માત્ર કર્મબંધનનું કારણ છે.

24

25

ગૌ.—હે ભગવન! હવે પરબ્રહ્માં કાળી સમયે કયે સમયે અનાદારક હોય?

મ.—હે ગૌતમ! પરબ્રહ્માં પ્રથમ સમયે હવે કદાચ આદારક હોય, અને કદાચ અનાદારક હોય; પરંતુ ત્યારે વક્રગતિ વડે એ સમયે ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે પ્રથમ સમયે અનાદારક હોય છે, અને બીજો સમયે આદારક હોય છે; ત્યારે ત્રણ સમયે ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે પ્રથમ એ સમયે અનાદારક હોય છે, અને ત્રીજો સમયે આદારક હોય છે; ત્યારે ચાર સમયે પરબ્રહ્માં ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે આદિના ત્રણ સમયે અનાદારક હોય છે અને ચોથો સમયે આદારક હોય છે. ચોથો સમયે હવે અવશ્ય આદારક હોય.

ગૌ.—હે ભગવન! હવે કયે સમયે સૌથી અત્ય આદારવાળો હોય?

મ.—હે ગૌતમ! ઉત્પન્ન થતાં પ્રથમ સમયે, અને જીવિતને છેલ્લે સમયે. એ સમયે હવે સૌથી અત્ય

૧. મુક્ત જ થાય તો એક પણ શરીર ન હોવાથી અનાદારક જ હોય.

૨. જેમકે કોઈ મત્સ્યજીવ ભરતક્ષેત્રના પૂર્વભાગથી ઐરવતક્ષેત્રના પશ્ચિમભાગની નીચે નરકમાં ઉત્પન્ન થાય, ત્યારે તે એક સમયે ભરતના પૂર્વભાગથી પશ્ચિમભાગ તરફ જાય; બીજો સમયે ઐરવતના પશ્ચિમભાગ તરફ જાય અને ત્રીજો સમયે નરકમાં જાય.

૩. જેમકે ત્રસનાદીની બહાર વિદિશામાં રહેલો કોઈ જીવ ત્યારે અધોલોકથી ઉર્ધ્વલોકમાં ત્રસનાદીની બહારની વિદિશામાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે પ્રથમ સમયે તે વિઝેણીમાંથી સમંઝેણીમાં આવે; બીજો સમયે નાદીમાં પ્રવેશ કરે; ત્રીજો સમયે ઉર્ધ્વલોકમાં જાય; અને ચોથો સમયે લોકનાદી બહાર ઉત્પત્તિસ્થાને જાય.

ઉત્તાર કરી જોવાના હતા છે, તેની વિમળશર મેઘ વિદ્યાર્દ્ર
પ્રકાશિત મનુષ્યજાતે જન આપેલી છે. આ આશામાં ન
જ્યા મધિમાં અનુવાદ પ્રમિદ થવાનો જ છે, એટલે આ
મધ્યમાં ને જ્યા આગામી પૂનરાવર્તન કર્યું નથી. જ્યા
બગવતીમુખમાં અમુક અમુક વિષયોની ચર્ચા જ નથી એવું
ન લાગે. ને મારે ન પ્રભો નો કાલમ ગણ્યા છે, અને ત્યા
જ્યાનો પણ તેને મધિમાંથી દૂરથીને આશા છે તથા
નીચે આપ્યા જ્યામ કયા મધ્યમાંથી સમગ્ર જોવા એ
ગોપ્યું પણ છે. જતાં સામાન્ય જન ના એ જ રહ્યા છે કે,
તેના બાગો પડ્યા જ મકરા.

આટલું નો ને મધ્યની રચનાના સ્વરૂપ વિષે, હવે તેના
વિષય અને પ્રયોજન ઉપર આવીએ. નંદીમુખ નેમ જ
સમવાયોગ બંને રચે જ્યાં બગવતીમુખના વિષયનું વર્ણન
કરેલું છે, ત્યાં તેની એક મુખ્ય વિશેષતા ખાસ તારવેલી
જણાય છે. બીજા ઘણા વિષયો નો જ્યાં અંગોમાં એક
સરખા જ દેખાય છે, પરંતુ આ વિશેષતા માત્ર બગવતીમુખ
માટે જ કહેલી છે, અને ને તેની 'બુદ્ધિવર્ધકતા.' આ વરતુ
જરા વિગતથી સમજાવે.

આપણે શ્રીમદ્ રાજચંદ્રને અનુસરીને સાત્રમધિના એ
વિભાગ પાડીએ, નો એક વિભાગ ઉપદેશમધિનો થાય; અને
બીજો સિદ્ધાંતમધિનો થાય. ઉપદેશમધિમાં સામાન્ય જન
મનુષ્યોમાં વિવેક વૈરાગ્યાદિ જોપજો એવી સર્વધર્મસાધારણ
આત્મના ચર્ચાલી હોય; તથા એ મધ્યમાં ગમે ન ધર્મના

ગો—હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની છે ?

મ—હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારની છે; સચિત્ત, અચિત્ત અને મિશ્ર. તેમાં નારકો તથા દેવોની યોનિ અચિત્ત છે; ગર્ભાંત્રેની યોનિ મિશ્ર છે; અને અન્યની ત્રિવિધ છે.

ગો—હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

મ—હે ગૌતમ ! યોનિ ત્રણ પ્રકારની છે : સંતૃપ્ત (દંકાયેલ કે દબાયેલ), વિતૃપ્ત (ખુદ્ધી) અને મિશ્ર.

તેમાં એકેન્દ્રિયો, દેવો અને નારકોની યોનિ સંતૃપ્ત હોય છે. ૨-૩-૪ દ્વિદ્રિયવાળા (વિક્ષેન્દ્રિય) જીવો, અને અગર્ભાંજ પંચેન્દ્રિય તિર્થંક તથા મનુષ્યોની યોનિ વિતૃપ્ત છે; ન્યારે ગર્ભાંજ મનુષ્ય અને તિર્થંકોની મિશ્ર છે.

ગો—હે ભગવન્ ! યોનિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

મ—હે ગૌતમ ! યોનિ ત્રણ પ્રકારની છે : કાચખા જેવી ઉત્પન્ન; શંખ જેવાં આવર્તવાળી; અને વાંસના પાન જેવી. તેમાં સ્ત્રીરત્નની યોનિ શંખ જેવાં આવર્તવાળી હોય છે; તેમાં ઉત્પન્ન થયેલો ગર્ભ અવશ્ય નાશ પામે છે. કાચખા જેવી ઉત્પન્ન યોનિમાં તીર્થંકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ અને બલરામ પેદા થાય છે; ન્યારે વાંસના પાન જેવી યોનિમાં અન્ય જનો પેદા થાય છે.

—શતક ૧૦, ઉદ્દે. ૨

૧. પૃથ્વીઆદિની, અને સંમૂર્છાંજ મનુષ્યાદિની.

૨. દેવશાસ્ત્રમાં વસુધી દંકાયેલ આંગળના અસંખ્યાત ભાગ જેટલો દેવ ઉત્પન્ન થાય છે; અને નરકમાં વજની ભીંતના ગ્રાખ પણ વાસેલી બારી જેવા હોય છે; તેમાં ઉત્પન્ન થયા બાદ તેમની આકૃતિ વધતાં તેઓ નીચે તબડે છે.

૩. જેમકે, ચક્રવર્તીને પ્રાપ્ત થવું સ્ત્રીરત્ન.

સંસ્કારવાળો જની એ સમયે જો મરણ પામે, તો તે નૈરપિકોમાં ઉત્પન્ન થાય.

ગૌ—હે બ્રહ્મવત્ ! ગર્ભમાં મળેલો જીવ દેવલોકે જાય ?

મૌ—હે ગૌતમ ! કોઈ સંગી. પંચેન્દ્રિય અને સર્વ

પ્રયોમિયી પૂર્ણ થયેલો જીવ ઉત્તમ શ્રમાળ કે વ્યાઘ્રજી પામે એક પણ ધાર્મિક અને આર્પવચન સાંભળી, તરત જ સર્વગ્રામી ધર્મમાં શ્રદ્ધાળુ, ધર્મમાં તીવ્ર અનુરાગથી રંગાયેલો, ધર્મનો લાલચુ, પુણ્યનો લાલચુ, સ્વર્ગનો લાલચુ, મોક્ષનો લાલચુ, તેમાં ચિત્તવાળો, તેમાં મનવાળો, તેમાં આત્મ-પરિણામવાળો, તેમાં અધ્યવસાયવાળો, તેમાં તીવ્ર પ્રયત્નવાળો, તેમાં સાવધાનતાવાળો. તેને માટે ક્રિયાઓ કરનારો, અને તેના સંસ્કારવાળો જની, તે સમયે જો મરણ પામે, તો તે દેવલોકે જાય.

ગૌ—હે બ્રહ્મવત્ ! ગર્ભમાં મળેલો જીવ ચતો હોય, પંચમાનેર હોય, કેરી જેવો કુન્જર હોય, શિભેલો હોય, બેઠેલો હોય કે સૂતેલો હોય ? તથા જ્યારે માતા સૂતી હોય ત્યારે સૂતો હોય, જ્યારે માતા જાગતી હોય ત્યારે જાગતો હોય, માતા ચુપ્પી હોય ત્યારે ચુપ્પી હોય અને માતા ફુગ્ગી હોય ત્યારે ફુગ્ગી હોય ?

મૌ—હા ગૌતમ ! હવે જો તે ગર્ભ પ્રસવ સમયે માથા દ્વારા કે પગ દ્વારા આવે તો સરખી રીતે આવે; અને જો આડો ચઢીને આવે તો મરણ પામે. જે જીવ ગદાર આવે તેનાં કર્મો અશુભ હોય તો તે જીવ કદરૂપો, દુર્વર્ણી, દુર્ગંધી, ખરાબ રસવાળો, ખરાબ સ્પર્શવાળો, અનિષ્ટ, અકાંત, અપ્રિય, અશુભ, અમનોગ, સંભાર્યો પણ સારો ન

નંદકારવાળો જતી એ સમયે જો મરણ પામે. તો તે નંદવિદ્યામાં ઉત્પન્ન થાય.

ગૌ.—હે જગવન ! ગર્ભમાં મળેલો છવ દેવદાંડે જાય !

મ૦.—હે ગૌતમ ! કાર્ત્ત સંગી. પંચેન્દ્રિય અને સર્વ પ્રાણિયી પૂર્ણ થયેલો છવ ઉત્તમ શ્રમણ કે શાસ્ત્રજ્ઞ પામે એક પણ પ્રાણિક અને આર્યવચન સાંભળી, તરત જ સંવેગથી ધર્મમાં થકાણુ, ધર્મમાં તીવ્ર અનુરાગથી રંભાયેલો, ધર્મનો લાલચુ, પુણ્યનો લાલચુ, અમનો લાલચુ, મોક્ષનો લાલચુ, તેમાં ચિત્તવાળો, તેમાં મનવાળો, તેમાં આત્મ-પરિણામવાળો, તેમાં અધ્યવસાયવાળો, તેમાં તીવ્ર પ્રયત્નવાળો, તેમાં સાવધાનતાવાળો. તેને માટે ક્રિયાઓ કરનારો, અને તેના સંદેહારવાળો જતી, તે સમયે જો મરણ પામે, તો તે દેવદાંડે જાય.

ગૌ.—હે જગવન ! ગર્ભમાં મળેલો છવ ચતો હોય, પડખામેર હોય, કેરી જેવો કુખ્જ હોય, ઝિમેલો હોય, બેઠેલો હોય કે સૂતેલો હોય ? તથા જ્યારે માતા સૂતી હોય ત્યારે સૂતો હોય, જ્યારે માતા જાગતી હોય ત્યારે જાગતો હોય, માતા મુખી હોય ત્યારે મુખી હોય અને માતા દુઃખી હોય ત્યારે દુઃખી હોય ?

મ૦.—હા ગૌતમ ! હવે જો તે ગર્ભ પ્રસવ સમયે માથા દ્વારા કે પગ દ્વારા આવે તો સરખી રીતે આવે; અને જો આડો થઈને આવે તો મરણ પામે. જે છવ ગદાર આવે તેનાં કર્મો અશુભ હોય તો તે છવ કદરૂપો, દુર્વર્ણી, દુર્ગંધી, ખરાબ રસવાળો, ખરાબ સ્પર્શવાળો, અનિષ્ટ, અકાંન, અગ્રિય, અશુભ, અમનોગ, સંભાર્યો પણ સારો ન

ગો—હે ભગવન્! ઉદકમર્મ કેટલા સમય સુધી
દશગર્ભરૂપે રહે ?

મં—હે ગૌતમ! આઠામાં આઠા એક સમય, અને
વધારેમાં વધારે ૭ મહિના.

ગો—હે ભગવન્! તિર્પ્ત્યોનિકમર્મ કેટલા સમય
સુધી ગર્ભરૂપે રહે ?

મં—હે ગૌતમ! આઠામાં આઠું અંતર્મુહર્ત અને
વધારેમાં વધારે આઠ વરસ.

ગો—હે ભગવન્! મનુષીગર્ભ કેટલા સમય સુધી
ગર્ભરૂપે રહે ?

મં—હે ગૌતમ! આઠામાં આઠું અંતર્મુહર્ત અને
વધારેમાં વધારે બાર વરસ.

માતાના પેટની વચ્ચે રહેલ ગર્ભનું શરીર તે ‘કાય’
તે શરીરમાં ઉત્પન્ન થતું તે ‘કાયબવ’ અને તેમાં જ જે
જન્મ્યો હોય તે કાયબવસ્થ કહેવાય. કાર્મ એક જીવ હોય,
તેનું શરીર ગર્ભમાં રચાર્મ થતું હોય. પછી તે જીવ તે
શરીરમાં પોતાની માતાના ઉદરમાં બાર વર્ષ સુધી રહી,
મરણ પામી, પાછો પોતે રચેલ તેને તે શરીરમાં ઉત્પન્ન થઈ
પાછો બાર વર્ષ સુધી રહે. અને એ પ્રકારે ચોવીસ વર્ષ
સુધી કાયબવસ્થરૂપે રહી શકે.

ગો—હે ભગવન્! કાયબવસ્થ કેટલા સમય સુધી
‘કાયબવસ્થ’ રૂપે રહે ?

મં—હે ગૌતમ! આઠામાં આઠું અંતર્મુહર્ત અને
વધારેમાં વધારે ૨૪ વર્ષ.

ગૌ—હે જગવન! મૃત્યુનો મંગલો મનુષ્ય દેવા પ્રકારની દિક્ષા કરે છે ।

મૃ—હે ગૌતમ! જેમ કોઈ પુરુષ તપાવતા સેનાના સજિયાને કે ખરેલી પોલા વાંસની નળીમાં કે ખૂરની નળીમાં ખોસે, અને તે કે વહેરેનો ખંસ કરે, તે પ્રમાણે પુરુષ, યોનિમાં રહેલ અવેના નાશ કરે છે,

—શ્લોક ૨, ઉદે. ૫

૩

ગૌ—હે જગવન! હવેનો સંબંધી, શકેનો ફલ, હરિષેઝમેસિ નામનો સેનાપતિ દેવ ત્યારે જોના મર્જનું સંહરણ કરે છે, ત્યારે એક ગર્ભાશયમાંથી ગર્ભ લઈને ખીજા ગર્ભાશયમાં મૂકે છે, કે ગર્ભાશયમાંથી લઈને યોનિ દ્વારા ખીજતા ઉદરમાં મૂકે છે, કે યોનિ દ્વારા ગર્ભને કાઢીને ખીજા ગર્ભાશયમાં મૂકે છે, કે યોનિ દ્વારા ગર્ભને પેટમાંથી કાઢીને પાછો યોનિ દ્વારા જ ખીજતા પેટમાં મૂકે છે ।

મૃ—હે ગૌતમ! પોતાના હાથ વડે ગર્ભને અડી અડીને અને તે ગર્ભને પીડા ન થાય તેવી રીતે યોનિ દ્વારા બહાર કાઢીને ખીજા ગર્ભાશયમાં મૂકે છેર.

અને જન્મ પણ લે છે. મનુષ્ય જોની યોનિમાં જોકે પણ અવે ઉત્પન્ન થાય છે, પણ તે બધાય જન્મતા નથી. —ટીકા

૧. એક જાતની વનરપતિને એક જાતનો જાત.

૨. બધા ચિકિત્સામાંથી આ ચિકિત્સા જ સ્વીકારવાનું હકું કારણ ટીકાકાર નથી આપતા. માત્ર એટલું જણાવે છે કે, સામાન્ય ક્રમમાં યોનિ વાટે જ ગર્ભ બહાર આવે છે ।

વાચક વાંચે નો પણ નેને ને સહેલાઈથી સમજાય તથા
 સ્વીકાર્ય થાય. ઔદ્ધર્મનો 'ધર્મપદ' ગ્રંથ એ જાતનો
 ખાસ ગ્રંથ કહી શકાય. ગીતામાં ઉપદેશવિભાગને દેર
 ફેર સિદ્ધાંતવિભાગ દર્શાવી દે છે, અને તેથી જ હવે
 ગીતામાંથી 'ચૂંટી કાઢેલા શ્લોકો' છાપવાની પ્રતિ વધતી
 જાય છે. જનગ્રંથોમાં ઉત્તરાધ્યયનને ને જાતનો ગ્રંથ કહી
 શકાય. પણ તેમાં પંછીથી સિદ્ધાંતવિભાગ ઉમેરીને તે
 ગ્રંથને ઉપદેશગ્રંથ રહેવા દેવામાં આવ્યો નથી. એ
 ચર્ચામાં વધુ ન જાવરીએ; નો પણ એટલું સહેજે સમજાઈ
 જાય કે, દરેક ધર્મમાં એવા ઉપદેશગ્રંથો હોય છે, કે જે સર્વ
 ધર્મના નેમ જ ને જ ધર્મના સર્વસામાન્ય સમાજ માટે
 ઉપયોગી હોય છે.

પરંતુ સિદ્ધાંતગ્રંથોનું નેમ નથી. ને ગ્રંથો તો તે
 ધર્મનો જ કે ને ધર્મનો અભ્યાસ કરવા ઇચ્છનારો જ
 વાંચવા-નમજવા પ્રયત્ન કરી શકે. જૈનનિવૃત્તિધિગમ્યુત્ર
 ને પ્રકારનું છે. સામાન્ય મનુષ્ય તેનો નિત્ય પાઠ કરે છે,
 તથા દોઝ પાઠ કરવાના પુરુષને જોવા ચુકકાના આકારે તેને
 પ્રકાશકો પ્રસિદ્ધ પણ કરે છે, પરંતુ અન્યધર્મો ને પુરુષમાં
 ને પાન પણ આગળ ન વધી શકે.
 નો હવે આપણે વિચારીએ કે ભગવતીસૂત્રને એ જો
 વિભાગોમાંથી કયા વિભાગમાં મુકાય ? ને ઉપદેશગ્રંથ તો નથી
 જ. કારણ કે તેમાં ઉપદેશાત્મક ભાગ નહોતો જ છે. તથા
 નેમો ભાગ પણ ઉપદેશરૂપે નહીં, પણ તની ખાસ ખામિયત
 કે જે દેને પંડી વર્ણવ્યાનું છે ને અન્ય ને જ નહીં કરવાનું
 નેમો.

કમળના નાગ જેવા પાદપાશા, નાભિ ઉપર ચાંદરખી નામની નાટી દોષ છે; અને તે નાટી માતાની નાભિ નાથે સંબદ્ધ દોષ છે. તે વારે મર્મનો છવ ઓછા મદખ્મ કરે છે. અને તે વડે જન્મે ત્યાં સુધી રહિ પામે છે. . . . નવ માસ તીત્યા પછી, કે નવ માસ પૂરા થતા પહેલાં તે મર્મવતી સ્ત્રી નીચેના ચારમાંથી એકને પ્રમથે છે : પુત્રીને, પુત્રને, નપુંસકને કે પિંડ (જિંબ) ને. ત્યારે ત્રીય ઓછું અને ઓછા વધારે દોષ ત્યારે પુત્રી થાય; ત્રીય વધારે અને ઓછા ઓછું દોષ, ત્યારે પુત્ર થાય; બીજે ચરખાં દોષ ત્યારે નપુંસક થાય; અને ઋગુવતી સ્ત્રીનો સંયોગ થાય ત્યારે કોઈ આકાર વિનાનો માંસપિંડ (જિંબ) થાય. કોઈ મદાપાત્રી છવ વધારેમાં વધારે બાર વરસ સુધી મર્મવાસમાં રહે છે.

[આથી આગળ પુરુષ અને સ્ત્રીના શરીરની પાંચગણીઓ, નસો વગેરેનું વર્ણન, કોટી વગેરે ધાતુઓનું વર્ણન, હૃદયાદિ અવયવોનું વર્ણન, વગેરે વિગતો છે.]

૬: છવ વિષે પરચૂરણ વિગતો

૧

ગૌ—હે ભગવન! નૈરયિકામાં ક્રિયજતો નૈરયિક શું એક ભાગ વડે એક ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય, એક ભાગ વડે સર્વ ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય, સર્વ ભાગ વડે એક ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય કે સર્વ ભાગ વડે સર્વ ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય ?

મૃ—હે ગૌતમ! સર્વ ભાગ વડે સર્વ ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય. 'છવ પોતાના સર્વ ભાગો વડે

કમળના નાગ જેવા પાટલાગા, નાભિ ઉપર દગદગી નામની નાડી દોષ છે; અને તે નાડી માતાની નાભિ નામે મંબદ દોષ છે. તે વારે મર્મનો છવ ઓગ મદખ કરે છે. અને તે વડે જન્મે ત્યાં મુઠી રહિ પામે છે. . . . નવ માસ ચીત્યા પછી, કે નવ માસ પૂરા થતા પહેલાં તે મર્મવતી જો નીચેના ચારમાંથી એકને પ્રસવે છે : પુત્રીને, પુત્રને, નપુંસકને કે પિંડ (જિંબ) ને. ત્યારે વીયં ઓખું અને ઓગ વધારે દોષ ત્યારે પુત્રી થાય; વીયં વધારે અને ઓગ ઓખું દોષ, ત્યારે પુત્ર થાય; બંને મરખાં દોષ ત્યારે નપુંસક થાય; અને કમળવતી જોનો સંયોગ થાય ત્યારે કોઈ આકાર વિનાનો માંસપિંડ (જિંબ) થાય. કોઈ મહાપાપી છવ વધારેમાં વધારે બાર વરસ મુઠી ગર્ભાવાસમાં રહે છે.

[આથી આગળ પુરુષ અને સ્ત્રીના શરીરની પાંસળાઓ, નસો વગેરેનું વર્ણન, કોઠી વગેરે ધાતુઓનું વર્ણન, હૃદયાદિ અવયવોનું વર્ણન, વગેરે વિગતો છે.]

૯: છવ વિષે પરચૂરણ વિગતો

૧

ગૌ—હે ભગવન! નૈરયિકામાં ઊપજતો નૈરયિક શું એક ભાગ વડે એક ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય, એક ભાગ વડે સર્વ ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય, સર્વ ભાગ વડે એક ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય કે સર્વ ભાગ વડે સર્વ ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય ?

મ—હે ગૌતમ! સર્વ ભાગ વડે સર્વ ભાગને આશરીને ઉત્પન્ન થાય. 'છવ પોતાના સર્વ ભાગો વડે

અપેક્ષાએ અનાદિ સાંત છે; કારણ કે (મુક્ત થવાની યોગ્યતાથી) એ સખિ મિદપણ પામ્યા પછી નાશ પામે છે. અભવસિદ્ધિએ (કદી મુક્ત થવાની યોગ્યતા વિનાના હોવા) અંગારને અપેક્ષી અનાદિ અનંત છે. *

—શતક ૧. ઉદં ૩

૩

ગૌં—હે ભગવન! હોવા વધે છે. ઘટે છે કે અવસ્થિત રહે છે?

મં—હે ગૌતમ! હોવા વધતા નથી. કે ઘટતા નથી પણ અવસ્થિત રહે છે.

ગૌં—હે ભગવન! નૈરયિકો શુ વધે છે, ઘટે છે કે અવસ્થિત રહે છે?

મં—હે ગૌતમ! નૈરયિકો વધે પણ છે, ઘટે પણ છે અને અવસ્થિત પણ રહે છે. એ પ્રમાણે છેક વૈમાનિક દેવો સુધી ગણવું.

ગૌં—હે ભગવન! સિદ્ધો વધે છે, ઘટે છે કે અવસ્થિત રહે છે?

મં—હે ગૌતમ! સિદ્ધો વધે છે, અને અવસ્થિત પણ રહે છે; પરંતુ કદી ઘટતા નથી.

ગૌં—હે ભગવન! કેટલા કાળ સુધી હોવા વધ્યા-ઘટ્યા વિના અવસ્થિત રહે?

* મહાવીરનો આ સ્યાદ્વાદી ઉત્તર આનંદા રાખવા જેવો છે.

ગૌ—હે બગવન્ ! બવસિદ્ધિઃ નૈરયિક દોષ કે નૈરયિક બવસિદ્ધિઃ દોષ !

મં—હે ગૌતમ ! બવસિદ્ધિઃ નૈરયિક પણ દોષ અને અનૈરયિક પણ દોષ; તથા નૈરયિક બવસિદ્ધિઃ પણ દોષ અને અબવસિદ્ધિઃ પણ દોષ.

—શતક ૬, ઉદે ૧૦

૫

ગૌ—હે બગવન્ ! એક એક શ્રવના કેટલા શ્રવપ્રદેશો? કલ્પા છે ?

મં—હે ગૌતમ ! જેટલા સંકાકાશના પ્રદેશો કલ્પા છે. તેટલા એક એક શ્રવના પ્રદેશો કલ્પા^૧ છે.

—શતક ૮, ઉદે ૧૦

ગૌ—હે બગવન્ ! કાચબો, ગોધા, ગાય. મનુષ્ય, કે મહિષના તથા તે ગધાની શ્રેણીના બે, ત્રણ કે સંખ્યાતા ખંડ ક્યાં દોષ, તે તેઓની વચ્ચેના ભાગ શ્રવપ્રદેશથી સ્પૃષ્ટ હોય ?

મં—હા ગૌતમ ! હોય.

ગૌ—હે બગવન્ ! કોઈ પુરુષ એ ખડોના વચ્ચેના ભાગને હાથથી, આંગળીથી કે સળીથી સ્પર્શ કરે, તથા છેદે

૧. અપિમાન્ય અંશ તે પ્રદેશ. અણુઓ તે જડ દ્રવ્યથી પ્રતા થઈ શકે છે; જ્યારે પ્રદેશો જીવથી કદી છૂટા પડી શકતા નથી એક આળ જેટલી જગા મેકે તે ભાગને પ્રદેશ કહેવાય.

૨. કારણકે જ્યારે શ્રવ વિસ્તાર પામે ત્યારે વધારેમાં વધારે સોનાસાગ જેટલા પ્રદેશને વ્યાપી શકે છે, જેમકે કેવલિ-મમુદવાત વખતે. જુઓ 'યોગસાગ્ર' પા. ૧૩૩.

રંગ રંગો છે, તેમાં બમણીમૂળનું ઉપદેશાનુકૂળ નામ વગર
આવી મધુ છે એમ કહી શકાય. માર્ગેશ્વરનાં ધોરણ પડે
ઉપદેશનામ અવગણ આવે છે, પણ તે એક અલગ વિભાગ
જ છે. એ માધ્યમનાં જોતાં જ જણાશે. એ રીતે રંગ
કેરોની વચ્ચેનાં ઉપદેશાંશ ન કહી શકાય. ઉપરાંત, પ્રકરણનાં
નામ બદલીને તેમ જ અમુક બાંધો ટુંકારીને કે વિસ્તારીને
તે વિભાગને સુવાચ્ય હોવા પ્રયત્ન રહ્યો છે, છતાં તેનું મળકપ
તો નવ જ દેખાઈ આવે તેવું છે.

એ જ પ્રમાણે પાડીના સિદ્ધાંતનાં ઉપર નજર કરતાં
જણાશે કે, તેમાં મંથકતાની સિદ્ધાંત રચી કરવાની મહેનત પણ
રૂપિ નથી. પ્રકરણનાં સિદ્ધાંતો નો અપા જળીને જ ભેટલા છે;
એટલે તે રીતનો પ્રયત્ન જ ન કરતા નથી. કોઈ કોઈ
જાગ્યતમાં યંત્ર દોષ, તો આખા ઉત્તરને જ પ્રકરણે તે પોને જ
મંથ છે, જેથી જવાબ આપનારને તો માત્ર 'હા' જ કહેવાનું
દોષ! અલગત આ અનુવાદમાં તો વાચકને સરળતા થાય
તે માટે સિદ્ધાંતને સમગ્રી ખીણ ધણી 'જાગ્યતો' 'વિવરણ'
એવા મથાળા નીચે, કે ચોરસ કોસ કે અવતરણસિદ્ધોમાં
અન્ય પ્રયોગમાંથી સર્જને શરૂઆતમાં મૂકી છે, જેથી તેને
અંગેના પ્રશ્નોત્તર કાંઈક પણ સમજમાં આવે. પરંતુ એકંદર
રીતે જોતાં લાગ્યા વિના રહેશે નહીં કે મંથકારનો ઉદ્દેશ
સિદ્ધાંત રચી કરવાનો છે જ નહીં. 'સિદ્ધાંતનાં'નો હુલ,
પરમાત્મ, અસ્તિકાય એમ કોઈ પણ વિભાગ જોતાં એ વસ્તુ
જણાઈ આવશે. તો પછી મંથકતાનો ધરાદો શો છે ?

મંથકારે એમ સ્વીકારી લીધું છે કે, વાચક જૈન સિદ્ધાંતને
તેમની મૂઝમમાં મૂકી વિગતોથી જાણે છે. ગૌતમ જેવા ગણધરને

મં—હે ગૌતમ! ઓઘાદિ ઇન્દ્રિયાવાળા દોષાથી પુદ્ગલો
છે; અને અવનું બીજું નામ પુદ્ગલ દોષાથી તે પુદ્ગલ
પણ છે.

પરંતુ મિદ્ધો પુદ્ગલો નથી; કારણ કે તેઓને દ્રવિયાદિ
નથી; પરંતુ તેઓ અવ દોષાથી પુદ્ગલ તો હતા.

—શતક ૮, ઉદ્દે. ૧૦

૭

ગૌ—હે ભગવન! અવો શાશ્વત છે કે અશાશ્વત?

મં—હે ગૌતમ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અવો શાશ્વત છે;
અને પર્યાયોનીર અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે.

—શતક ૭, ઉદ્દે. ૨

૮

ગૌ—હે ભગવન! અવો દ્વારા પ્રાપ્તિપાત ક્રિયા
(દિત્તા) કરાય છે?

મં—હા ગૌતમ! કરાય છે.

ગૌ—હે ભગવન! તે ક્રિયા આત્માએ સ્પર્શેલી કે કરાય
કે આત્માના સ્પર્શ વિના કરાય?

મં—હે ગૌતમ! સ્પર્શેલી કરાય, પણ અસ્પૃષ્ટ ન
કરાય. વળી તે ક્રિયા અનુક્રમે કરાય છે, પણ અનુક્રમ વિના

૧. પુદ્ગલની બનેલી ઇન્દ્રિયાદિવાળો.

૨. વિવિધ પરિણામોની અપેક્ષાએ અવ અશાશ્વત છે;
નારમ્મક એક પરિણામ ઉત્પન્ન થાય છે, અને બીજું નામ પામે
છે, પરંતુ અવદ્રવ્ય તો કાયમ રહે છે.

૩. હિંસા વગેરે પાપગુણોથી ઉત્પન્ન થતાં અનુક્રમ.

૧૦

રામચંદ્રનગરનો પ્રશ્ન છે :

ગૌ—હે ભગવન! ૧. હવે પાપકર્મ બાંધ્યું છે, બાંધે છે અને બાંધશે? ૨. અથવા હવે પાપકર્મ બાંધ્યું છે, બાંધે છે અને નહીં બાંધશે? ૩. અથવા હવે પાપકર્મ બાંધ્યું છે, નથી બાંધતો અને બાંધશે? ૪. અથવા હવે પાપકર્મ બાંધ્યું છે, નથી બાંધતો અને નહીં બાંધે?

મ૦—હા ગૌતમ! અભવ્ય હવતી બાબતમાં પહેલાં વિકલ્પ સંભવે છે; ભવ્ય હવતી બાબતમાં બીજો; મોહનો ઉપશમ કરનાર હવતી બાબતમાં ત્રીજો. અને ક્ષીણમોહ હવતી બાબતમાં ચોથો વિકલ્પ સંભવે છે.

ગૌ—હે ભગવન! શેષ્યાચાર્યા હવતી બાબતમાં પણ ચાર વિકલ્પ સંભવે છે?

મ૦—હા ગૌતમ! શુક્લશેષ્યાચાર્યા હવે પાપકર્મના બધાં પણ હોય છે; અને કૃષ્ણાદિ પાંચ શેષ્યાચાર્યાને પ્રથમ બે જ વિકલ્પ સંભવે છે; કારણ કે તેમને વર્તમાનકાળે મોહનીવરૂપ પાપકર્મનો ક્ષય કે ઉપશમ નથી; તેથી તેમને છેલ્લા બે વિકલ્પ નથી. શેષ્યાચાર્ય હવને ચોથો (નથી બાંધતો, નહીં બાંધે) વિકલ્પ છે.

કૃષ્ણપાદિકા હવને પ્રથમ બે જ છે; કારણ કે વર્તમાનકાળે તેને પાપકર્મનું અબંધકપણ નથી. શુક્લ-

૧. જે હવને અર્ધપુરવટપરાવર્તકાળથી અતિક સંસાર બાબતે, તે કૃષ્ણપાદિકા; અને જે તેની અદર ન મેળે જવાના છે તે શુક્લપાદિકા-

છવ મોહનીયરૂપ પાપકર્મને મુદ્ધમસંપરાધ* (૧૧મુ) ગુણ-
ધ્યાન ગ્રામ ન થાય ત્યાં તુરંતી આંધિ છે અને આંધરો;
અથવા ત્યાંથી પડીને પણ આંધરો. (૧). વેદ લીધુ થયા
પછી પાપકર્મ આંધિ છે, પણ મુદ્ધમસંપરાધાદિ અવસ્થામાં
આંધનો નથી. (૨). ઉપશાન્તવેદ મુદ્ધમસંપરાધાદિ અવસ્થામાં
પાપકર્મ આંધનો નથી, પણ ત્યાંથી પડીને આંધિ છે. (૩).
અને વેદ લીધુ થયા પછી મુદ્ધમસંપરાધાદિ ગુણરથાનકે
આંધનો નથી, અને પછી આંધરો પણ નહિ. (૪). કયાપવાગા
છવેને ચારે વિકલ્પ જાણવા : પ્રથમ વિકલ્પ અભવ્યની
અપેક્ષાએ; ખીજો, જોને મોહનીયકર્મનો હાથ થવાનો છે
એવા ભવ્યની અપેક્ષાએ ; ત્રીજો, ઉપશમક મુદ્ધમસંપરાધને
અપેક્ષીને; અને ચોથો, હાપક મુદ્ધમસંપરાધને અપેક્ષીને.
એમ જ્ઞાનકયાનીનું પણ જાણવું. પરંતુ ક્રોધ, માન અને
માયાવાગાને પ્રથમ જે જાણવા; કેમકે તેમના ઉદય હોય
ત્યારે અગંધપણું સંભવતું નથી. પ્રથમ વિકલ્પ અભવ્યને
અપેક્ષીને અને ખીજો ભવ્યવિશેષને અપેક્ષીને જાણવો.
સંયોગીને પણ ચારે જાણવા. (૧-અભવ્ય; ૨-ભવ્ય-
વિશેષ; ૩-ઉપશમક, ૪-હાપક); તથા અયોગીને હેત્તો
જાણવો.

નારક છવને ઉપશમકેણિ અને હાપકેણિ ન હોવાથી
પ્રથમના જે વિકલ્પ જ હોય. તે જ પ્રમાણે અસુરકુમારથી
સ્તનિતકુમાર દેવો, વાનવ્યંતર દેવો, વ્યોતિષિક દેવો અને

* જંમા મોહનીયનો અંશ લોભકરો જ ઉદયમાન હોય છે,
પ ન બહુ મુદ્ધમ પ્રમાણમાં. તે મુદ્ધમસંપરાધ.

મોળ સિવાયના આકાના ત્રણ જાણવા. મુક્તપાદિકને
 હેલો અને ખીજી, તથા મુક્તપાદિકને ત્રીજા સિવાયના
 આકાના ત્રણ જાણવા. સમ્યગ્દષ્ટિને પણ એમ જ જાણવા.
 કારણકે, તેને અયોગિપણાનો સંબંધ દોવાયો અથવા યોગ નથી.
 ત્રીજા ત્રીજા સિવાયના આકાના ત્રણ દોષ છે; મિત્રદષ્ટિ
 અને મિત્રદષ્ટિને (અયોગિપણાનો અભાવ દોવાયો) પ્રથમ
 જો જાણવા. જાની અને કેવલજાનીને (અયોગિપણામાં યોગો
 સંબંધવતો દોવાયો) ત્રીજા સિવાયના આકાના ત્રણ જાણવા;
 અને મતિજાનીથી મનઃપર્યવજાની સુધીનાં પ્રથમ જો જાણવા.
 એ પ્રમાણે મોક્ષજાણાને, વેદરહિતને તથા અકાયાળને
 ત્રીજા સિવાય આકાના ત્રણ જાણવા; અયોગીને હેલો, અને
 આકા અથવા નયજો પહેલો અને ખીજો એમ જો જાણવા.

પાપકર્મની પેઠે મોક્ષનીયકર્મ માટે જાણવું.

આયુષકર્મની આગતમાં જીવને ચારે વિકલ્પ જાણવા.^૧
 વૈશ્વનાથજાણે ચાર અને વૈશ્વનાથરહિતને હેલો વિકલ્પ જાણવો.
 મુક્તપાદિકને પહેલો અને ત્રીજો તથા મુક્તપાદિક,
 સમ્યગ્દષ્ટિ અને મિત્રદષ્ટિને ચારે જાણવા. મિત્રદષ્ટિને
 ત્રીજો અને યોગો સંબંધ છે. જાની તેમ જ મતિથી
 અવધિજાની સુધીનાં જાણવાજાણે ચારે વિકલ્પ જાણવા;

૧. નારકે જાણ્યું છે, જાણકાણે જાણે છે અને જ્યાંતરે
 જાણે છે પહેલો; જ્યાંતરે અપેક્ષાએ ખીજો; જાણકાણે જાણે, અને
 જાણજાણકાણે અપેક્ષાએ ત્રીજો; અને તેણે પરમવિકલ્પ આયુષ્ય
 જાણ્યું છે, અને પછી તેનો હેલો જ્યાંતરે છે તેની
 અપેક્ષાએ ચોથો.

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

૯૨ વિશે પદ્યવલ્લુ વિવરણ

૧૦૦

એ પ્રમાણે મનુષ્યને અને પદ્યવલ્લુને કહ્યું હતું
 તમને તેમજ તેમને પદ્યવલ્લુને વિશે જોઈ ૧૦૦
 અને તેને વિશે જોઈ તેમજ તેમને વિશે જોઈ
 આરે દેવતાને જોઈ તેમજ તેમને વિશે જોઈ
 દેવતા: ૧૫ વિશે એ કે, નમસ્કાર, નામ, મનમંગલ,
 અને મનમંગલ સંગે જોઈ તેમજ તેમને વિશે જોઈ
 નિર્વાણને જોઈ તેમજ તેમને વિશે જોઈ
 વિશે દેવતા: ૧૫ નમસ્કાર, નામ, મનમંગલ,
 દેવતા: ૧૫ નમસ્કાર, નામ, મનમંગલ,
 દેવતા: ૧૫ નમસ્કાર, નામ, મનમંગલ,
 આરે દેવતા જેમ દેવતા સંગે કહ્યું, નમ નમસ્કાર, નામ, મનમંગલ,
 તમને ૧૫ વિશે એ કે, નમસ્કાર, નામ, મનમંગલ,
 મનમંગલ અને અધિકારનાં જીવન નિવાસ આજીના ૧૫
 તમને ૧૫ વિશે એ કે, નમસ્કાર, નામ, મનમંગલ,
 અનુરુપનાં જેમ જાનમંગલ, નમસ્કાર અને વિમાનિક

૧. દારણ કે ત્યાંથી સ્ત્રીના મનુષ્યપદ્ય સંબંધી નથી.
૨. દારણ કે તેમને વરન મનુષ્યપદ્ય સંબંધી દોષાથી નથી.
૩. દારણ કે તેમનું સમ્બંધ વગેરે સારવાદનનાં અપવાગિ.
૪. તેને વરન સ્ત્રી સંબંધિત નથી તેથી.
૫. દારણ કે ત્યાં આયુષનો જાંબ જ નથી.
૬. દારણ કે તેને દેવાવના જ પ્રાપ્ત થાય, અને ત્યાં ફરી આયુષ થાય જ.

પ્રશ્નકર્તા તરીકે મૂકીને તેણે એ જ વસ્તુ સૂચિત કરી છે.
 ગણધરને કાંઈ સિદ્ધાંતની પ્રાથમિક જાળતો માટે શંકા હોય
 જ નહિ. તેને તો સિદ્ધાંતના ફૂટ ભાગોની કે સિદ્ધાંત ન કહી
 શકાય તેવી જીવનની અન્ય જાળનો શંકા કે જિજ્ઞાસા
 હોય. 'કેવલજ્ઞખંડ'માં સહેજ નજર ફેરવતાં જ એ વસ્તુની
 પ્રતીતિ થશે; જો કે સુસુક્ષ્મ ગણધર કેવલજ્ઞાની ગુરુને આવા
 જ પ્રશ્નો પૂછે શું. એમ ત્યાં તરત પ્રશ્ન થશે; અને તેથી જ
 ન ખંડનું નામ જાણીનેઈને 'કેવલજ્ઞખંડ' આપ્યું છે, અસ્તુ; તો
 તથા તેને એ રીતે જુદો તારવી બનાવ્યો છે. અસ્તુ; તો
 પછી આ મંથનું પ્રયોજન અને વિષય શું છે ?
 આખા મંથ જેવા જાદુ એવો નિર્ણય કરવાનું મન
 થાય છે કે, આ મંથ 'ગણિતાનુયોગ' કાઢીને મંથ છે.
 એટલે કે આમાં સિદ્ધાંત નહીં, પણ સિદ્ધાંતનું ગણિત છે.
 એટલે કે, જેમ આપણે ગણિતનો દાખલો ગણ્યા જાદ,
 ન ખરો છે કે નહિ, એ જાણવા તાજો મેળવીએ છીએ, તેમ
 આ મંથમાં સિદ્ધાંતના જુદી જુદી રીતે તાજો મેળવ્યા છે.
 ન તાજો જવાબમાં કાંઈ જૂઠું પકડ્યા માટે નથી મેળવ્યો;
 પરંતુ જિજ્ઞાસાની જુદી નીજી થાય, તેની અનિશ્ચિત કસાય,
 અને ધ્યાનાદિથી પરવાર્યા જાદ અપરિમલ સાધુને જુદી
 મનવાનું એક નિર્દોષ તેમ જ પવિત્ર માધન મળી રહે.
 એ જ આ મંથનો હેતુ બાને છે. જુદામવાન ધ્યાનાદિથી
 પરવાર્યા માધુને મનને રોકવાના નિર્દોષ માધન તરીકે
 મને રોકે; વારે જતા અને આવતા આનંદ ઉપર કાંઈ ગણવાનું
 હેતુ નથી જેવું જ આ માધન પણ છે. મથમા

•

•

•

૨૪

સંસારસંસ્થાનકાળઃ સંસાર એટલે એક બન્યો ખીન બન્યાં જવારૂં ક્રિયા. તેની જે સંસ્થાન-અવસ્થાન-સ્થિતિ સંસ્થાપ ક્રિયા અને તેનો જે કાળ તે સંસારસંસ્થાનકાળ.

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! અતીત કાળમાં નારકાદિ વિશેષણ-વિશિષ્ટ જીવને સંસારસંસ્થાનકાળ કેટલા પ્રકારના કશો છે ? (અર્થાત્ ! આ જીવ અતીતકાળમાં કઈ ગતિમાં અવસ્થિત રૂતો ?)

મ૦—હે ગૌતમ ! સંસારસંસ્થાનનો કાળ ચાર પ્રકારનો કશો છે : નૈરયિકસંસારસંસ્થાનકાળ, તિર્યચસંસારસંસ્થાનકાળ, મનુષ્યસંસારસંસ્થાનકાળ, અને દેવસંસારસંસ્થાનકાળ.

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! નૈરયિકસંસારસંસ્થાનકાળ કેટલા પ્રકારનો કશો છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તે ત્રણ જાતનો કશો છે : યન્યકાળ, અયન્યકાળ, અને મિશ્રકાળ.

વિવરણ : વર્તમાનકાળમાં સાતે પૃથ્વીઓમાં જે નારકો વર્તે છે, તેઓમાંથી જ્યાં સુધી કોઈ ઉદ્ધતે (મરે) નહિ, અને ખીન્ને કોઈ ઉત્પન્ન થાય નહિ, કિંતુ જેટલા છે તેટલા જ રહે, તે કાળ નારકોને આશ્રીને ‘અચન્ય’ કાળ કહેવાય. તે જ નારકોમાંથી એક-બે-ત્રણ એમ એમ કરીને બધા ઉદ્ધત થવા માંડે; પરંતુ, જ્યાં સુધી તેમાં છેવટે એક પણ

—
નનૂત હોવાથી, પરમાણુ સૂક્ષ્મ હોવાથી અને શૈલેશાપ્રાપ્ત સાધુ હપદેગ વગેરે દ્વારા પ્રેરણાદિ ન કરતા હોવાથી અનુપયોગી છે, તેથી તે જીવન્તા પરિભોગમાં આવના નથી.

શુભાશુભ ક્રમોના ફલવિપાકથી ' એમ સમજાવું. એવું જ મનુષ્યો મુખી જાણવું.

ગાં—હે ભગવન્ ! આપ સ્વયં આ પ્રમાણે જાણો છો કે અશ્વયં જાણો છો ? સાંબળ્યા સિવાય આ પ્રમાણે જાણો છો કે સાંબળીને જાણો છો ?

મં—હે ગાંગેય ! આ બધું હું સ્વયં જાણું છું, તથા સાંબળ્યા વિના જાણું છું. કેવલગાની બધી દિશાઓમાં મિત (મર્યાદિત) પણ જાણે અને અમિત પણ જાણે છે. તે સર્વ કાળે સર્વ ભાવોને પણ જાણે છે. તેને અનંત જ્ઞાન અને અનંત દર્શન છે, તથા તે જ્ઞાનદર્શનને કોઈ જાનવું આવરણ નથી.

ત્યાર પછી ગાંગેય અનગાર મહાવીરને સર્વજ્ઞ અને સર્વદર્શી જાણી, તેમની પાસે ચારમહાવ્રતધર્મમાંથી નીકળી પાંચમહાવ્રતધર્મમાં આવ્યા તથા શ્રમણપણું બહીષેરે પાળી, સિદ્ધ થયા તથા મુક્ત થયા.

—શતક ૯, ઉદ્દે. ૩૨

કર્મપુદ્ગલો છવ દ્વારા પ્રદણ થા કર્મરૂપે પારણામ પામે છે તેની સાથે જ તેમાં પ્રકૃતિ, રિયતિ, વગેરે અંગોનું નિર્માણ થાય છે. પ્રકૃતિ એટલે જ્ઞાનને આવરવાનો વગેરે અવબાવ, તે પ્રકૃતિઓ આઠ પ્રકારની છે.

ગૌ—હે ભગવન્! કર્મપ્રકૃતિઓ કેટલી કદી છે ?

મં—હે ગૌતમ! આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ કદી છે : જેમકે જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, વેદનીય (જેથી સુખદુઃખાદિ અનુભવાય તે), મોહનીય, આયુષ, નામ (જેથી વિશિષ્ટ ગતિ, જ્ઞાનિ આદિ પ્રાપ્ત થાય તે), ગોત્ર, અને અંતરાય (જેનાથી દેવા-ક્ષેવા-આગવવામાં અંતરાય આવે તે).

ગૌ—હે ભગવન્! જે છવને જ્ઞાનાવરણીય કર્મ છે, તેને શું દર્શનાવરણીય કર્મ છે? અને જેને દર્શનાવરણીય કર્મ છે તેને શું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ છે?

મં—હે ગૌતમ! જેને જ્ઞાનાવરણીય છે, તેન અવશ્ય દર્શનાવરણીય હોય છે, અને જેને દર્શનાવરણીય છે તેને પણ અવશ્ય જ્ઞાનાવરણીય હોય છે.

ગૌ—હે ભગવન્! જેને જ્ઞાનાવરણીય છે તેને શું વેદનીય હોય છે? તથા જેને વેદનીય છે, તેને જ્ઞાનાવરણીય હોય છે?

મં—હે ગૌતમ! જેને જ્ઞાનાવરણીય છે તેને અવશ્ય વેદનીય છે; અને જેને વેદનીય છે તેને જ્ઞાનાવરણીય કદાચ હોય કે કદાચ ન હોય. (કેવલજ્ઞાનીને વેદનીય હોય, પણ જ્ઞાનાવરણીય ન હોય.)

ગૌ—હે ભગવન્! જેને જ્ઞાનાવરણીય છે તેને શું મોહનીય છે? તથા જેને મોહનીય છે, તેને જ્ઞાનાવરણીય છે?

ગૌં—હે બગવન્! જોને વેદનીય છે, તેને શું આયુષ્ય-કર્મ હોય ?

મં—હા ગૌતમ! એ બંને પરસ્પર અવરુદ્ધ હોય. ન જ પ્રમાણે નામ અને ગોત્રની સાથે પશુ રહેવું. પરંતુ જોને વેદનીય છે તેને અંતરાયકર્મ કદાચ હોય, અને કદાચ ન હોય. પણ જોને અંતરાયકર્મ છે તેને અવરુદ્ધ વેદનીય હોય.

ગૌં—હે બગવન્! જોને મોહનીય છે તેને શું આયુષ્ય હોય ? અને જોને આયુષ્ય છે, તેને શું મોહનીય હોય ?

મં—હે ગૌતમ! જોને મોહનીય છે તેને અવરુદ્ધ આયુષ્ય હોય; પરંતુ જોને આયુષ્ય હોય તેને મોહનીય કર્મ કદાચ હોય, અને કદાચ ન હોય. એ પ્રમાણે નામ, ગોત્ર અને અંતરાય કર્મ કહેવું.

ગૌં—હે બગવન્! જોને આયુષ્યકર્મ છે, તેને નામ-કર્મ હોય ? અને જોને નામકર્મ છે, તેને આયુષ્યકર્મ હોય ?

મં—હે ગૌતમ! તે બંને પરસ્પર અવરુદ્ધ હોય. તે પ્રમાણે ગોત્ર સાથે પણ રહેવું.

ગૌં—હે બગવન્! જોને આયુષ્ય છે, તેને અંતરાયકર્મ હોય ? અને તેને અંતરાયકર્મ છે તેને આયુષ્યકર્મ હોય ?

મં—હે ગૌતમ! જોને આયુષ્ય છે તેને અંતરાય કદાચ હોય અને કદાચ ન હોય. પણ જોને અંતરાયકર્મ છે, તેને અવરુદ્ધ આયુષ્યકર્મ હોય.

૧ વેદનીય, આયુષ્ય, નામ અને ગોત્ર એ કર્મો તો કેવલ-જ્ઞાનીને પણ હોય છે; તેમનો નો ગરીરના નાશ સાથે જ ક્ષય થાય છે. તેમને પારિજાપામા 'ચાર કેલિકર્માંશો' કહે છે.

મંથનમાંથી જેવી મોટાટ મીન પાકે જાડી છે. આખાનું આરક સમુદાય આમળા આ મુજબ જે પાકાયજી થાય છે, તે ઉપરથી તો કોઈ એમ જ બાની ભેમે જે, આ મંથ કેઈ સોશિયલ ઉપદેશમંથ દરેક પડેજી અને તામે છે જે આ મંથ ‘અધ્ય’—સાંબળવાનો મંથ તો છે જ નહિ. જેને આપો મંથ અને તેનો વિષય કંઈય છે, તે પણ આ મંથ જોઈતોને મોંએ સાંબળોને સાથે આવી ન શકે. કાંઈ જે આમાં તો એક એક વસ્તુ જાણે જાણનાં છે. તેમાં સાંબળવાનું કે સમગ્રવાનું કશું નથી. એટલે જ એવો મંથ અવળ અને પાનાયજી માટે પસંદ કરવામાં શા રેતુ દરેક તે સમગ્રનું નથી. કદાચ કેવળજાનીને પૂછેલા અનેક પ્રશ્નોના કેવળજાનીએ કેવળમે આપેલા ઉત્તરો તેમાં છે, તે રેતુથી પુરુષદષ્ટિએ કેવળજાનીનાં ઉચ્ચારેલાં વચ્ચોનાં પાનાયજી કરવાનો કરાંઈ દોષ તો જુદી વાત.

એટલે જ પડેલી વાત ઉપદેશમંથ ધારીને આ મંથ વાંચવાનું શરૂ કરનાર થોડે જ દર જર્જરે અટકી પડે છે. મંજાય છે અને કંટાળે છે; પરંતુ ત્યારે તેની ગણિતની કસરનોની ખાસિયત તેને સમગ્રતા લાગે છે, અને તેમાં તે એકામ થાય છે, ત્યારે તેને ધાર્પા કરતાં જુદી તરેદનો રસ ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી જ આ મંથ જુના કાવ્ય-શાસ્ત્રીઓના શબ્દમાં કહીએ તો, ‘નાટિકેતમત્કાર’ છે. ઉપરનું કહ્યું પડ બેઠો, તો પછી અંદર અમૃતરસ વિષમાન છે; બાકી તો કાપીની મોટલી જ છે, જેમાં નથી રવાદ, નથી મંથ, નથી રસ, કે નથી રપર્શ; અથવા તો દાંત અને આયુ નોડે તેવું કાચલું જ છે!

કર્મને અને આયુષ્ય કર્મને ન જાંધતો હોવાથી છ પ્રકારે કર્મ જાંધે છે. *

—શતક, ૬, ઉકે. ૬

૨ : કર્મ અને તેની સ્થિતિ

વિવરણ : જધાયેલ કર્મની સ્થિતિના એ પ્રકાર છે : એક તો કર્મરૂપે રહેવું; અને બીજી, અનુભવ યોગ્ય કર્મરૂપે રહેવું. એવો નિયમ છે કે જે કર્મની સ્થિતિ જેટલાં કોડા-કોટી સાગરોપમ વર્ષની હોય, તેટલાં સો વર્ષ તે અનુભવમાં આવ્યા તિવાય અકિંચિત્કર થઈને આત્મામાં પડી રહે છે. જેમકે મોહનીય કર્મની વધારેમાં વધારે સ્થિતિ ૭૦ કોડાકોટી સાગરોપમ વર્ષની છે; તો તે ૭૦ સો વર્ષ સુધી અર્થાત્ ૭૦૦૦ વર્ષ સુધી તો માત્ર પડ્યું જ રહે છે. એટલે વખત પસાર થયા બાદ જ એ આત્મામાંથી સમયે સમયે અનુક પ્રમાણુત્તાળાં આત્મા પોતાનું ફળ આપવા લાગે છે. જેટલો વખત એ આત્મા આત્માને પોતાનું વિગ ચડાવ્યા વિના પડી રહે છે, તેટલા વખતને ‘અખાધાકાળ’ કહે છે. કર્મની કુલ સ્થિતિમાંથી અખાધાકાળને બાદ કરતાં બાકીનો સમય—જેમાં કર્મો ફળ આપવું શરૂ કરે છે—તે કર્મનિષેક-

• આ પ્રમાણે જ્ઞાતાવશ્યીયાદિ એક પ્રકૃતિના ઉદયમાં અન્ય કેટલી પ્રકૃતિનો ઉદય હોય; એક પ્રકૃતિના ઉદયમાં અન્ય કેટલી પ્રકૃતિઓનો જન્મ હોય; એક પ્રકૃતિના જન્મમાં અન્ય કેટલી પ્રકૃતિનો ઉદય હોય અને એક પ્રકૃતિના જન્મમાં અન્ય કેટલી પ્રકૃતિનો જન્મ હોય—અન સચિરતર વર્ણન પ્રજાપના સૂત્રના ૨૮-૨૯-૩૦ તથા ૩૩ પદોમાં તેલું.

1

2

3

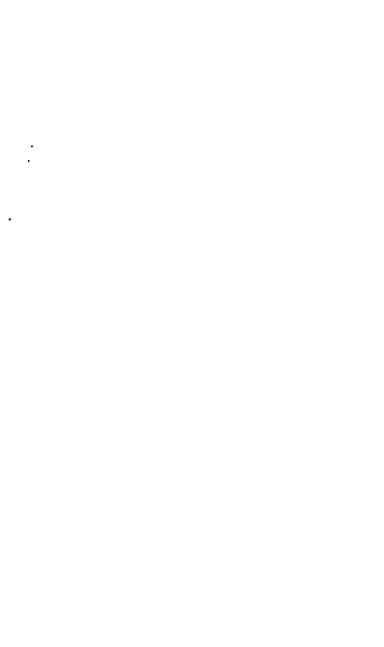
4 - 5

મ૦—હે ગૌતમ ! બંને કદાચ બાંધે અને કદાચ ન બાંધે;^૧ એ પ્રમાણે વેદનીય સિવાય સાતે માટે જાણવું. વેદનીયને બાપક બાંધે, તથા અબાપક^૨ કદાચ બાંધે કે કદાચ ન બાંધે.

ગૌ૦—પરિત્ત છવ (એટલે કે એક શરીરવાળો એક છવ, અથવા અઘ્વ સંસારવાળો છવ) જ્ઞાનાવસ્થીય કર્મ બાંધે ? અપરિત્ત છવ (એટલે કે અનંત છવો સાથે એક શરીરમાં રહેતા હોય તે—અથવા અનંત સંસારવાળો છવ) બાંધે કે નોપરિત્ત-નોઅપરિત્ત છવ બાંધે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! પરિત્ત છવ કદાચ બાંધે અને કદાચ ન બાંધે;^૩ અપરિત્ત છવ બાંધે, અને નોપરિત્ત^૦ એટલે કે સિદ્ધ ન બાંધે. એ પ્રમાણે આયુષ સિવાય સાતે માટે જાણવું. પહેલાં બે આયુષને કદાચ બાંધે^૪ અને કદાચ ન બાંધે, પણ નોપરિત્ત^૦ (સિદ્ધ) તો ન બાંધે.

ગૌ૦—હે ભગવન ! આભિનિબોધિકજ્ઞાની (મતિજ્ઞાની), જ્ઞાતજ્ઞાની, અવધિજ્ઞાની, મનઃપર્યવજ્ઞાની કે કેવલજ્ઞાની જ્ઞાનાવસ્થીયકર્મ બાંધે ?

૧. વીતરાગભાપક ન બાંધે; અભાપકમાં અયોગિકેવલી અને સિદ્ધ ન બાંધે; પણ વિશ્રદ્ધ્યતિએ જનારા પૃથ્વી આદિ છવો બાંધે.

૨. અયોગી અને સિદ્ધ ન બાંધે; પૃથિવી વગેરે બાંધે.

૩. વીતરાગ ન બાંધે.

૪. આયુષના બાંધકાળે.

ગૌ—હે ભગવન્! આદારક કે અનાદારક એ જ્ઞાનાવરણીયકર્મ બાંધે !

મં—હે ગૌતમ! જન કદાચ બાંધે અને કદાચ ન બાંધે.^૧ એ પ્રમાણે વેદનીય અને આયુષ સિવાયની ૭ કર્મ-પ્રકૃતિઓ માટે જાણવું. વેદનીય કર્મ આદારકજીવ બાંધે,^૨ તથા અનાદારક^૩ કદાચ બાંધે અને કદાચ ન બાંધે; આયુષકર્મને આદારક કદાચ બાંધે અને કદાચ ન બાંધે.^૪ અનાદારક^૫ ન બાંધે.

ગૌ—હે ભગવન્! સૂક્ષ્મ જીવ, બાદર જીવ કે નોસૂક્ષ્મ-નોબાદર જીવ જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બાંધે ?

મં—હે ગૌતમ! સૂક્ષ્મ જીવ બાંધે; બાદર જીવ કદાચ બાંધે, કદાચ ન બાંધે;^૬ નોસૂક્ષ્મ (સિદ્ધ) ન બાંધે. એ પ્રમાણે આયુષ સિવાયની સાતે માટે જાણવું. આયુષને પ્રથમ બે કદાચ બાંધે અને કદાચ ન બાંધે^૭; નોસૂક્ષ્મ ન બાંધે.

૧. ચીતરાગ આદારક ન બાંધે; અને અનાદારક એટલે કેવલી, તથા વિમ્બગતિને પ્રાપ્ત જીવ, એ બંનેમાં કેવલી ન બાંધે, બીજા ન બાંધે.

૨. કારણકે અયોગી સિવાયના બધા જ વેદનીય બાંધે.

૩. વિમ્બગતિવાળો જીવ, સમુદ્ધાતને પ્રાપ્ત કેવલી, અયોગી અને સિદ્ધ એ બધા અનાદારક છે. તેમાં પહેલા બે વેદનીયને બાંધે; બાકીના બે ન બાંધે.

૪. આયુષબંધકાળે બાંધે.

૫. વિમ્બગતિને પ્રાપ્ત જીવ પણ આયુષનો અબંધક જ છે.

૬. ચીતરાગ ન બાંધે.

૭. આયુષબંધકાળે ૪ બાંધે, નહિ નો ન બાંધે.

રીતે આ સુચિનો ઉપયોગ કરવાથી આ ગ્રંથ સમજવામાં
ઘણી સુગમતા થશે એવી માન્યતા છે.

આ અનુવાદથી જન સમાજનો એક બહુમાન્ય ગ્રંથ
થોડે પણ અંશે સુવાચ્ય તેમ જ સુલભ થાય, એ ધરાવાથી
આ પ્રયત્ન કરેલો છે. તે ફેટલે અંશે સફળ થયો છે, તે
દેવેવાનું કામ તબ્દ્દોનું છે.

મ૦—હે માકંદિપુત્ર ! આહાર માટે પ્રલભ્ય કરેલા પુદ્ગલોનો અક્ષન્ધ્યાતમો ભાગ આહારરૂપે ગૃહીત થાય છે, અને અનન્તમો ભાગ (નિર્ગંરાય) તમ્બ છે.

મા૦—હે ભગવન્ ! નિર્ગંરાતા પુદ્ગલો ઉપર એસવાને વાં મરવાને કોઈ પુરુષ સમર્થ છે ?

મ૦ હે માકંદિપુત્ર ! એ નિર્ગંરાતાં પુદ્ગલો કાંઈ પણ ધાતુ કરવાને સમર્થ નથી એમ કહ્યું છે.

મા૦—હે ભગવન્ ! તે એમ જ છે, હે ભગવન્ ! તે એમ જ છે.

—શતક ૧૮, ઉદ્દે. ૩

૨

ગ૦—હે ભગવન્ ! હિંસા, અસત્ય, ચોર્ય, મૈથુન અને પરિગ્રહ એ બધાં (યી ઉત્પન્ન થયેલું કર્મ, અથવા એ બધાને ઉત્પન્ન કરનાર ચારિત્રમોહનીય કર્મ) કેટલા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળાં છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! પાંચ વર્ણવાળાં, એ ગંધવાળાં, પાંચ રસવાળાં અને ચાર સ્પર્શવાળાં છે.

તે પ્રમાણે ક્રોધ તથા તેના વિશેષો — જેવા કે ક્રોધ (સ્વભાવથી અક્ષિત યવારૂપી), રોષ (ક્રોધની પરંપરારૂપી), દોષ (પોતાને કે પરને દ્વેષ આપવારૂપી), અક્ષમા, સંજ્વલન (વાગ્વાર ક્રોધથી બળવું તે), કલ્હ (મોટેથી બૂમ પાડીને

૧ મહત્ત્વ પરિણામવાળાં પુદ્ગલોને ત્રિગ્ધ, રૂક્ષ, શીત અને હ્રસ્વ એ ચાર ગુણ દેાય છે. અને હમં પણ મહત્ત્વ પરિણામવાળું છે, માટે તેને પણ તે ચાર ગુણ છે.

અદનતા (પોતાના સ્વરૂપને ધુપાવવું તે), વંચનતા (ખીમનને ઇતરવો તે), પ્રતિકંચનતા (સરસપણે કંદેલા વચનનું ખંડન કરવું ને), સાનિયોગ (ઉત્તમ દ્રવ્યની સામે દીન દ્રવ્યનો યોગ કરવો ને) — એ અષ્ટા વિગે પશુ જાણ્યું.

તે જ પ્રમાણે સોબ અને તેના વિશેષો — જેવા કે દમ્બા (અભિલાષ), મર્જા (સંરક્ષણ કરવાની નિરંતર અભિલાષ), કાંક્ષા (અપ્રાપ્ત પદાર્થની દમ્બા), શૃદ્ધિ (પ્રાપ્ત અર્થમાં આસક્તિ), તૃપ્ત્યા (પ્રાપ્ત પદાર્થનો વ્યય ન થાય તેવી દમ્બા), બિધ્યા (વિષયોનું ધ્યાન), અભિધ્યા (અદદ આગ્રહ — ચિત્તની ચલાયમાન રીતિ), આશંસના (પોતાને હજ અર્થની દમ્બા), પ્રાર્થના (ખીમ માટે હજ અર્થની માગણી), લાક્ષપનતા (અત્યંત જોડીને પ્રાર્થના કરવી), કામાશા (હજ શબ્દ અને રૂપની પ્રાપ્તિની સંભાવના), ભાગાશા (હજ ગંધાદિની પ્રાપ્તિની સંભાવના), હવિતાશા (હવિન્યની પ્રાપ્તિની સંભાવના), મરણાશા (કોઈક અવસ્થામાં મરણપ્રાપ્તિની સંભાવના), નંદીરાગ (છતી સમૃદ્ધિનો રાગ) — વિગે પશુ જાણ્યું.

ગૌં—હે ભગવન્! પ્રેમ, દેવ, કલહ, અભ્યાખ્યાન (ખોટા આક્ષેપ), પૈશુન્ય (યુગ્મી), રતિ-અરતિ, પરપરિવાદ (ખીમની નિંદા), માયામૃપાવાદ, અને મિથ્યાદર્શનશસ્ત્ર (કુદેવ, કુધર્મ અને કુગુરને સાચા માની મેવવા તે) — એ અષ્ટા કેટલા સ્પર્શવાળાં છે !

મં—હે ગૌતમ ! ક્રોધની પેઠે ચાર સ્પર્શવાળાં છે.

ગૌં—હે ભગવન્ ! તે અષ્ટાની પેઠે, તે અષ્ટાનો ત્યાગ — જન્મ કે પ્રાણ્યાતિપાતવિરમણ વગેરે, ક્રોધનો ત્યાગ વગેરે,

ગૌં—હે ભગવન! અન્યતીર્થિકો એમ કહે છે કે, એક જીવ એક સમયે બે આયુષ્ય કરે છે : આ બવનું અને પરબવનું. જે સમયે આ બવનું આયુષ્ય કરે છે, તે સમયે પરબવનું કરે છે; અને જે સમયે પરબવનું કરે છે, ત્યારે આ બવનું કરે છે. વળી આ બવનું આયુષ્ય કરવાથી પરબવનું કરે છે, અને પરબવનું આયુષ્ય કરવાથી આ બવનું આયુષ્ય કરે છે. હે ભગવન! તે એ પ્રમાણે કેમ હોઈ શકે ?

મં—હે ગૌતમ! તે શેકોનું કહેવું ખોટું છે. હું એમ કહું છું કે, એક જીવ એક સમયે એક આયુષ્ય કરે છે. આ બવનું અથવા પરબવનું.

—શતક ૧, ઉદે૦ ૯

ગૌં—હે ભગવન! અન્યતીર્થિકો એમ કહે છે કે, જેમ જાળ એક છે, પણ તેમાં જેમ અનેક ગાંઠો પરસ્પર વળગી રહેલી છે, તેમ ક્રમે કરીને અનેક જન્મો સાથે સંબંધ ધરાવનારાં ઘણાં આયુષ્યો ઘણા જીવો ઉપર પરસ્પર ક્રમે કરીને ગૂંથાયેલાં છે. તેથી તેમાંનો એક જીવ પણ એક

૧. આ મતનો અર્થ સ્પષ્ટ સમજાતો નથી. શીકાકાર કહે છે કે, “તેઓના મન પ્રમાણે ‘જીવ પોતાના પચાસાના સમૂહરૂપ છે. તેથી જ્યારે તે આયુષ્ય એક પચાસને કરે છે, ત્યારે બીજાને પણ કરે છે.’ પરંતુ તેમનું કહેવું ખોટું છે કારણ કે આત્મા જ્યારે સિદ્ધત્વ પચાસને કરે છે, ત્યારે સંસારિત્વ પચાસને નથી કરતો, તેમ જીવ એક કાળે બે આયુષ્યોને ન કરી શકે.”

૨. આ બવનું એટલે જે આયુષ્યના રૂપ આ આજીવન ને આયુષ્ય. -- શીકા.

મૃ—હે ગૌતમ ! આયુષનો અષ્ટ પ્રકારનો હતો છે. તે જેમકે : જ્ઞાતિનામનિધતાયુ, ગતિનામનિધતાયુ, સ્થિતિનામનિધતાયુ, અવગાહનાનામનિધતાયુ, પ્રદેશનામનિધતાયુ, અને અનુભાગનામનિધતાયુ.

વિવરણ : અર્થાત્ જ્ઞાતિ એટલે એકેદ્રિયાદિ પાંચ પ્રકારની જ્ઞાતિ; તે રૂપ જે નામકર્મ તે જ્ઞાતિનામ કહેવાય; તેની સાથે નિધતા — નિષિદ્ધતા — નિષેકને પ્રાપ્ત થયેલું — એટલે અનુભવવા માટે નૈવાર થયેલું જે આયુષકર્મ તે જ્ઞાતિનામનિધતાયુ કહેવાય. તે પ્રમાણે ગતિ એટલે નૈરયિકાદિ ચાર પ્રકારની ગતિ; અને અવગાહના એટલે ઔદાસિક વગેરે શરીર. એ જ જ્ઞાતિ, જ્ઞાતિ અને અવગાહનાની સ્થિતિ, પ્રદેશ અને અનુભાગ (વિષય) તે બાકીનાં ત્રણ.

તાત્પર્ય એ છે કે, નારકાદિ આયુષનો ઉદય થાય ત્યારે જ જ્ઞાતિ વગેરે નામકર્મોનો ઉદય થાય છે; એકલું આયુષકર્મ જ નૈરયિકાદિના ભવનું ઉપમાલક હોય છે.

— સતક ૬, ઉદે૦ ૮

ગૌ—હે ભગવન્ ! દ્રવ્યસ્થાનાયુ, ક્ષેત્રસ્થાનાયુ, અવગાહનાસ્થાનાયુ, અને ભાવસ્થાનાયુ, એ ગદ્યામાંથી કયું કોનાથી અધિક છે ?

મૃ—સૌથી થોડું ક્ષેત્રસ્થાનાયુ છે. ક્ષેત્રાયુ એટલે એક પ્રદેશાદિ ક્ષેત્રમાં પુદ્ગલોનું જે અવસ્થાન, તદ્રૂપ જે આયુ તે ક્ષેત્રાયુ. ક્ષેત્ર અમૂર્તિમાન હોવાથી અને તેથી જ તેની સાથે પદ્મગ્ધોના બંધનું કારણ (ચીકાશ) ન હોવાથી પુદ્ગલોના ક્ષેત્રાવસ્થાનકાળ કાળ થોડો છે. તે કરતા અસંખ્યગણું અવગાહનાસ્થાનાયુ છે. અવગાહનાસ્થાનાયુ એટલે કે અમુક

વિવરણ : જનતા કેવલજ્ઞાનીની પ્રજાથી પણ વિભાગ ન કરી શકાય, એવા મુદ્દમ અંશોનં અવિભાગપરિચ્છેદ કહે છે. તે કર્મપરમાણુઓની અપેક્ષાએ, અથવા જ્ઞાનના નેટલા અવિભાગપરિચ્છેદોનું આચ્છાદન કર્યું હોય, તેની અપેક્ષાએ અનંત છે. જ્ઞાનાવરણીય પ્રમાણે આ કર્મ-પ્રકૃતિના અવિભાગપરિચ્છેદો કહેવા.

મૌ—હે બગવન્ ! એક એક જીવનો એક એક જીવપ્રદેશ જ્ઞાનાવરણીયકર્મના કેટલા અવિભાગપરિચ્છેદો (અંશો)થી આવેદિત છે !

મૌ—હે ગૌતમ ! કદાચ આવેદિત હોય, અને કદાચ નહોતો; ને આવેદિત હોય, તે અવશ્ય અનંત અવિભાગ-પરિચ્છેદો વડે આવેદિત હોય.

—શતક ૮, ઉદે૦ ૧૦

૫

વિવરણ : મોહનીયકર્મના બે પ્રકાર છે. સારિત્રમોહનીય અને દર્શનમોહનીય. તેમાં દર્શનમોહનીયને કાંક્ષામોહનીય પણ કહે છે; કારણ કે કાંક્ષા એટલે બીજા બીજા મનોનું પ્રહણ કરવું, અર્થાત્ અમુક મતમાં જ અહા ન રાખતાં બિજા બિજા મનોને અવધાનું. તદ્દય કાંક્ષાક્રમ જે મોહનીયકર્મ તે કાંક્ષામોહનીય અથવા મિથ્યાત્વમોહનીયકર્મ છે. હવે કાંઈ પણ ક્રિયા કરવાની પદ્ધતિ સોઠમાં ચાર પ્રકારે પ્રસિદ્ધ છે. ૧. ૨. ૩. ૪. મનુષ્ય કશાને ટાંકવાની ક્રિયા કરતો હોય.

૧. સ્વલજ્ઞાનીની અપેક્ષાએ આવેદિત ન હોય, કારણ કે તેને જ્ઞાનાવરણીયકર્મ તોણુ થયેલું હોય. ૨. નર જીવોના પ્રદેશ, અને ૩. અવજ્ઞાનપરિચ્છેદોથી આવેદિત. ૪.

અનુક્રમણિકા

ઉપાદેશાન

ખંડ ૧ લો

સાધન-ખંડ

મંત્રસાચાર્ય

૧. સત્સંબંધો મદિમા	૩
૨. ધર્મજ્ઞાનનું મૂળ	૫
૩. જ્ઞાન અને ક્રિયા	૧૬
૪. ક્રિયા અને બંધ	૩૦
૫. વેદના અને નિર્જરા	૩૪
૬. ભવોનું બારેપણું અને અલ્પાધુનીપણું	૪૬
૭. સાધુ	૫૧
૮. જિજ્ઞાસા	૫૪
૯. કયું પાપ લાગે?	૬૬
૧૦. સાધકોની વિવિધ સંજ્ઞાઓ	૧૦૩
૧૧. કર્મ અને ભોગ	૧૧૭
૧૨. પ્રત્યાખ્યાન	૧૩૧
	૧૩૫

ગૌ.—હે ભગવન! સું હવ પોતાની મેળે જ તે કર્મને ઉદીરે છે,^૧ પોતાની મેળે જ તેને ગર્વે છે, અને પોતાની મેળે જ તેને અટકાવે છે ?

મં.—હા ગૌતમ! કેઈ પણ હવને જરા પણ બંધાદિ ખીન પદાર્થના નિમિત્તથી કલ્પા નથી.

—ચતઃ ૧, ઉદ્દે ૩

ગૌ.—હે ભગવન! નૈરયિકા કાંક્ષામોહનીય કર્મને અનુભવે છે ?

મં.—હા ગૌતમ! એ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી મળ્યું.

ગૌ.—હે ભગવન! પૃથ્વિકાયિકા કાંક્ષામોહનીય કર્મ અનુભવે છે.

મં.—હા ગૌતમ! 'અમે કાંક્ષામોહનીય કર્મ વેદીએ છીએ' એ પ્રમાણે તે હવેને તર્ક,^૨ સંજ્ઞા, પ્રજ્ઞા, મન કે

૧. જે કર્મ સામાન્ય કર્મમાં અવિધ્યકાળમાં જ ફળ આપવાનું છે, તેને કરણવિરોધથી ખેંચી લાવી અત્યારે જ જ્ઞાનવશમાં નાખી દેવું, એથી તેનો જલદી નાશ થઈ જાય, તે ક્રિયાને ઉદીરણ કહે છે. તેમાં યાદ રાખવાનું કે, જે કર્મની ઉદીરણ ધણી મોટી થવાની છે, તથા જે કર્મની ઉદીરણ અવિધ્યમાં થવાની નથી, તેની ઉદીરણ વર્તમાન કે અવિધ્યકાળમાં ફાઈ જાય નથી. પરંતુ જે કર્મ તુરતમા જ ઉદીરણને યોગ્ય છે, તેને ઉદીરણ છે.

૨. 'આમ યગે' એવા સ્વરૂપવાળો ને તર્ક; સંજ્ઞા એટલે જ્ઞાન વચ્ચેનું જ્ઞાન, પ્રજ્ઞા એટલે બધા વિશેષ સંબંધી જ્ઞાન. અને મન એટલે એક પ્રકારના રમણાદિ રૂપ મતિજ્ઞાનનો ભેદ.

૬

ગૌ—હે ભગવન્ ! શ્રવેને કર્કસવેદનીય — દુઃખપૂર્વક
જાગવવા યોગ્ય કર્મો—કેવી રીતે અધાય ?

મં—હે ગૌતમ ! શ્રવણિસાથી માંડીને મિથ્યાદર્શન-
સભ્ય નુધીના^૧ દેષોને કારણે શ્રવેને કર્કસવેદનીય કર્મો
અધાય છે.

ગૌ—હે ભગવન્ ! શ્રવેને અકર્કસવેદનીય — મુખપૂર્વક
જાગવવા યોગ્ય કર્મો કેમ અધાય ?

મં—હે ગૌતમ ! હિંસાદિનો ત્યાગ કરવાથી.^૨

ગૌ—હે ભગવન્ ! શ્રવેને સાતાવેદનીય કર્મ કેમ
અધાય ?

મં—હે ગૌતમ ! ખીજને વિષે અનુકંપાથી, ખીજને
દુઃખ ન દેવાથી, શોક ન ઉપજાવવાથી, ખેદ ન ઉત્પન્ન
કરવાથી, વેદના ન કરવાથી, ન મારવાથી, તેમ પરિતાપ ન
ઉપજાવવાથી શ્રવે સાતાવેદનીય કર્મો બાંધે છે.

ગૌ—હે ભગવન્ ! શ્રવેને અસાતાવેદનીય કર્મ કેમ
અધાય ?

મં—હે ગૌતમ ! ખીજને દુઃખ દેવાથી, શોક
ઉપજાવવાથી, ખેદ ઉત્પન્ન કરવાથી, વગેરે વડે.

—શતક ૭, ઉદ્દે ૬

૧ નુબ્ધો આત્મજ પા ૫૧

૨ નારકથી માંડીને વૈમાને- નુધીનાને સમમનો અભાવ
હાવાથી તે કર્મ બાંધવાપટ્ટ હોત નથી, મનુષ્યશ્રવેને માટે ન
તે :૩,૬૫ છે.

પુદ્ગલવિભાગ

૧ : પુદ્ગલ

૧

ગૌં—હે ભગવન! પુદ્ગલ (પરમાણુ) જૂતકાળમાં હવું, વર્તમાનકાળમાં છે, અને ભવિષ્યકાળમાં રહેશે, એમ કહેવાય ?

મં—હા ગૌતમ! એમ કહેવાય.

—શ્લોક ૧, ઉદ્દે ૪

૨

ગૌં—હે ભગવન! પુદ્ગલાર્થિતકાય યુરુ છે, લઘુ છે, યુરુલઘુ છે, કે અયુરુલઘુ છે ?

મં—હે ગૌતમ! યુરુલઘુ છે, અને અયુરુલઘુ પણ છે. મૌદારિક વગેરે ચાર દ્રવ્યો^૧ યુરુલઘુ છે; અને હાર્મણુ વગેરે ત્રણ અયુરુલઘુ છે.^૨

—શ્લોક ૧, ઉદ્દે ૬

૧. આદારિક, વૈક્રિય, આહારક અને તેજસ.
૨. હાર્મણુ, મન, અને બાધા એ બધી વર્મણુઓ.
૩. અહીં આજ્ઞા, બલ, નિમિત્તચતુષ્ટયની દ્રષ્ટિએ (પારમાર્થિક દ્રષ્ટિએ) છે. તે દ્રષ્ટિ પ્રમાણે સૌથી મોટું અને સૌથી જગત્તે ૩ કોઈ દ્રવ્ય.

મ૦—હે ગૌતમ! અનપતીયિંકો જે એ ગદ્યું કહે છે, તે નાહું છે. હું એમ કહું છું કે એ પરમાણુપુદ્ગલો એક એક પરસ્પર ચોટી જાય છે. એ પરમાણુપુદ્ગલોમાં નીકાશ છે માટે એ પરમાણુપુદ્ગલો એક એક પરસ્પર ચોટી જાય છે. જો તે એ પરમાણુપુદ્ગલોના એ ભાગ કરવામાં આવે તો એક તરફ એક પરમાણુપુદ્ગલ આવે, અને બીજી તરફ એક આવે.^૧ તે પ્રમાણે ત્રણ અને ચારનું પણ સમજવું. પાંચ પરમાણુપુદ્ગલો એક એકને ચોટીને રકંધ ગને ખરો; તથા તે હાનિવૃદ્ધિ પણ પામે; ‘પરંતુ તે દુઃખ-કર્મ-પણું ન સંભવે. કારણ કે કર્મ અનંત પરમાણુરૂપ હોવાથી અનંત રકંધરૂપ છે. પાંચ પરમાણુ તો માત્ર રકંધરૂપ જ છે. કર્મ જો પાંચ જ પરમાણુરૂપ હોય તો અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા છપને કેવી રીતે ઢાંકી શકે? વળી કર્મને સાચત માનવામાં આવે તો તેનો દુષોપશ્ચમ વગેરે ન થવાથી જ્ઞાનાદિની હાનિ અનંત વૃદ્ધિ ન સંભવે, માટે કર્મ સાચત ન હોવું લેઈએ. તેનો સ્થ અનંત નાશ સંભવે જ છે.’

વિવરણ : પુદ્ગલો સ્પર્શ, રસ, ગંધ અને વર્ણવાળાં છે. જ્યાં સ્પર્શ હોય ત્યાં અધિ રસ, ગંધ અને રૂપ પણ હોય. માટે પૃથ્વીની પેઠે પાણીમાં, વાયુમાં અને તેજમાં પણ એ ચારે ગુણો છે; તથા પૃથ્વીપરમાણુની પેઠે મનમાં પણ

૧ જો એક બાજુ હોઈ આવે, તો અડધા પરમાણુમાં પણ ચીકાટ, નીકારી; તો પછી એ પરમાણુ ન ચોટે એમ કહેવાનો પણ અર્થ જોઈ જાય. એનો અડધો માત્ર થઈ શકે, તે પરમાણુ ન હોય.

૧૩. આલોચના, પ્રાયશ્ચિત્ત અને તપ .

૧૪. કેટલીક વ્યાખ્યાઓ

વ્યવહાર ૧૫૪; ઉન્માદ ૧૫૬; પ્રત્યનીક ૧૫૭;

ભાષા ૧૫૮; ઉપધિ-પરિમલ-પ્રભુધાન ૧૫૯; પરિપલ ૧૬૧; નલિપિટક ૧૬૩;

૧૫. પરચૂરણ .

અંડ ૨ લે

ચારિત્ર-અંડ

૧૬૬

૧. આયુ' શ્રીરકંદક

૨. દેવરાજ દરિયાનેદ

૩. અમુરરાજ ચમર

૪. પ્રાયશ્ચિત્તક દેવો

૫. શિવરાજ

૬. સુદર્શન રોક

૭. મંજરોક

૮. જયંતી આપિકા

૯. ઉદાયન રાજ

૧૦. નંદન દેવ

૧૧. મદુક આજક

૧૨. ગોમિલ આપ્રન

૧૩. નાનો અનિમુખક

૧૪. રેણા ગિર્યા નિધ યગે

૧૫. જોતમને આપાસન

૧૬. મદા રાજાકંદક સયામ

૧૭. રાજાના આદ્ય

૧૮. નવ લ

૧૯. નવ

૧૭૧

૧૮૮

૧૯૭

૨૦૬

૨૦૮

૨૧૨

૨૨૦

૨૧૫

૨૨૬

૨૩૩

૨૩૭

૨૪૨

૨૪૬

૨૪૭

૨૪૮

૨૪૯

૨૫૦

૨૫૧

૨૫૨

ગૌં—હે ભગવન! બે પ્રદેશનો રકંધ કંપે ?

મં—હે ગૌતમ! કદાચ કંપે, કદાચ ન કંપે; કદાચ એક ભાગ કંપે, એક ભાગ ન કંપે. એ પ્રમાણે બેથી અનંત પ્રદેશવાળા રકંધો માટે સમજવું.

ગૌં—હે ભગવન! પરમાણુપુદ્ગલ તરવારની ધારનો આશ્રય કરે ?

મં—હા ગૌતમ!

ગૌં—હે ભગવન! તે ધાર ઉપર આશ્રિત પરમાણુ છેદાય-બેદાય ?

મં—ના ગૌતમ! પરમાણુઓમાં સત્ત્વ ક્રમણ કરી ન શકે. નહિ તો તે પરમાણુ જ ન કહેવાય. તે જ પ્રમાણે અસંખ્ય પ્રદેશવાળા રકંધ મુધીના રકંધ પણ સત્ત્વ દ્વારા ન છેદાય કે બેદાય.^૧

ગૌં—હે ભગવન! અનંત પ્રદેશવાળો રકંધ તરવારની ધારથી છેદાયબેદાય ?

મં—હે ગૌતમ! કોઈ એક છેદાય અને કોઈ એક ન બેદાય : સૂક્ષ્મપરિણામવાળા^૨ કેટલાક ન છેદાય; અને સ્થૂળ-પરિણામવાળા કેટલાક છેદાય. —શતક ૫, ઉદ્દે ૭

૫

ગૌં—હે ભગવન! શું પરમાણુપુદ્ગલ અર્ધસહિત છે, નખ્યમસહિત છે, અને પ્રદેશસહિત છે, કે ને બધાથી રહિત છે ?

૧. કારણ કે તે સૂક્ષ્મ હોય છે.

૨. અનંત પરમાણુનો રકંધ પણ સૂક્ષ્મ પરિણામવાળો હોય તો ન છેદાય.

એ પ્રમાણે ત્રણ પ્રદેશવાળા રક્ષકને સ્પર્શતા પરમાણુ તાતમા, આઠમા અને નવમા વિકલ્પ વડે સ્પર્શે; એટલે કે સર્વથી દેશને, સર્વથી ધણા ભાગેને, અને સર્વથી સર્વને. એ પ્રમાણે ચાર-પાંચ એમ અનંત પ્રદેશવાળા રક્ષકની સાથે સમજવું.

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! પરમાણુને સ્પર્શતા એ પ્રદેશવાળો રક્ષક કેવી રીતે સ્પર્શે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! ત્રીજા અને નવમા વિકલ્પ વડે સ્પર્શે. એવી રીતે એ પ્રદેશવાળા રક્ષકને સ્પર્શતા દ્વિપ્રદેશિક રક્ષક પ્રથમ, તૃતીય, સમમ અને નવમા વિકલ્પ વડે સ્પર્શે; ત્રણ પ્રદેશવાળા રક્ષકને સ્પર્શતા દ્વિપ્રદેશિક રક્ષક પહેલા ત્રણ વિકલ્પો વડે તેમ જ છેલ્લા ત્રણ વિકલ્પો વડે સ્પર્શે. એ પ્રમાણે ચાર-પાંચ અને અનંત પ્રદેશવાળા સુધી જાણવું.

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! પરમાણુને સ્પર્શ કરતો ત્રણ પ્રદેશવાળો રક્ષક કેવી રીતે સ્પર્શે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! ત્રીજા, છઠા અને નવમા વડે સ્પર્શે. દ્વિપ્રદેશિકને સ્પર્શ કરતો ત્રિપ્રદેશિક પ્રથમ, તૃતીય, ચતુર્થ, પાંચ, સમમ અને નવમા વડે સ્પર્શે. ત્રિપ્રદેશિકને સ્પર્શ કરતો ત્રિપ્રદેશિક નવે વિકલ્પ વડે સ્પર્શે. તે પ્રમાણે ચાર, પાંચ અને અનંત પ્રદેશવાળા સુધી જાણવું.

—શ્લોક ૫, ઉદે૦ ૭

૬

ગજગુહનગરનો પ્રસંગ છે.

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! એ પરમાણુ એના ચાર ના

ચ ચાર

એ પ્રમાણે ૧૦ વિભાગ સુધી ગણવા કરવું.
જો તેના સંખ્યાના વિભાગ કરવામાં આવે, તો સંખ્યાન
પરમાણુ થાય.

અસંખ્યાના પરમાણુ એકઠા મળે તો અસંખ્યાન-
પ્રદેશિક ઝકધ થાય. તેનો વિભાગ કરીએ તો બેથી ૧૦ સુધીના
તમજ સંખ્યાના કે અસંખ્યાના વિભાગ થાય. તેનું સ્વરૂપ
આ પ્રમાણે છે :

એ વિભાગનું સ્વરૂપ : ૧-અસં. એ પ્રમાણે ૧૦-અસં.
અથવા સં-અસં.; અથવા અસં-અસં.

તથા વિભાગ : ૧-૧ અસં., ૧-૨ અસં. એ પ્રમાણે
૧-૧૦-અસં.; અથવા ૧-સં-અસં. અથવા ૧-અસં-
અસં.; અથવા ૨-અસં-અસં., એ પ્રમાણે ૧૦-અસં-
અસં.; અથવા સં-અસં-અસં. અથવા અસં-અસં-
અસં., એ પ્રમાણે દશ સુધી જવું.

જો સંખ્યાના વિભાગ કરવામાં આવે તો :

સંપરમાણુ-અસં.; સંદ્વિપ્રદેશિકરકધ-અસંખ્યાન;
એ પ્રમાણે સંદશપ્રદેશિક-અસંખ્યાત; અથવા સંખ્યાન
સંખ્યાતપ્રદેશિક-અમ. અથવા સંખ્યાના અસંખ્યાન-
પ્રદેશિક ઝકધો.

જો તેના અસંખ્ય વિભાગ કરવામાં આવે તો અસંખ્ય
પરમાણુપુદ્ગલો થાય છે.

દરે અનતપરમાણુના અનંતપ્રદેશાત્મક ઝકધના વિભાગ
કરવામાં આવે, તો બે થી દશ, તમજ સંખ્યાના અસંખ્યાન
અને અનંત વિભાગ થાય.

ગૌં—હે ભગવન્! શબ્દપરિણામ પુદ્ગલને ફરી શબ્દ-
રૂપે પરિણમના પદેલાં કાળનું કેટલું અંતર થાય ?

મં—હે ગૌતમ! ઓછામાં ઓછો એક સમય; અને
વધારેમાં વધારે અસંખ્યકાળ.

ગૌં—હે ભગવન્! અશબ્દપરિણતને ફરી અશબ્દ-
પરિણત થતાં કાળથી કેટલું અંતર વીતે ?

મં—હે ગૌતમ! ઓછામાં ઓછો એક સમય, અને
વધારેમાં વધારે આવસિકાનો અસંખ્યેય ભાગ.

—શતક ૫, ઉદ્દે. ૭

૮ . . .

રાજગૃહમાં કાસોદાપી^૧ પૂછે છે :

કાં—હે ભગવન્! અચિત્ત છતાં પણ કયા પુદ્ગલો
પ્રકાશ કરે ?

મં—હે કાસોદાપિ! ક્રોધાયમાન થયેલા સાંધુની તેજો-
ભેસ્મા દૂર જઈને દૂર પડે છે. ત્યાં ત્યાં તે પડે છે; ત્યાં
ત્યાં (તેના) અચિત્ત પુદ્ગલો પણ પ્રકાશ કરે છે.

—શતક ૭, ઉદ્દે. ૧૦

૯

ગૌં—હે ભગવન્! પુદ્ગલનો પરિણામ કેટલા પ્રકારનો
છે ?

મં—હે ગૌતમ! પાંચ પ્રકારનો છે : વર્ણપરિણામ, ગંધ-
પરિણામ, રસપરિણામ, સ્પર્શપરિણામ અને સંસ્થાનપરિણામ.

ગૌં—હે ભગવન્! વર્ણપરિણામ કેટલા પ્રકારનો છે ?

૧. તેની કયા માટે જુઓ આગળ અન્યતીર્થિક ખંડ.

‘ શ્રોત્ર પરિમંડલ સંધ્યાનવાણા પુદ્ગલરૂપેષા વતઃ નિરંતર બરેન્દ્રા છે. તેમાં તુલ્ય પ્રદેશવાણાં, તુલ્ય પ્રદેશાવગાદી, અને તુલ્ય વર્ણાદિ પર્થાયવાણાં ને ને પરિમંડલ દ્રવ્યો હોય, ને અર્ધાંને કલ્પનાથી એક એક પંક્તિમાં સ્થાપિત કરતાં તથા તેની ઉપર તેમ જ નીચે એક એક જ્ઞાતિવાણાં પરિમંડલ દ્રવ્યો એક એક પંક્તિમાં સ્થાપિત કરતાં, તેમાં અસ્પત્યજાત્ય પર્થાયી પરિમંડલ સંરચાનેનો સમુદાય યવના આકારવાળો થાય છે. તેમાં જલ્પપ્રદેશિક દ્રવ્યો સ્વભાવથી અસ્પ હોવાથી પ્રથમ પંક્તિ નાની હોય છે, અને ત્યાર પછી જાડીની પંક્તિ અધિક — અધિકતર પ્રદેશવાળી હોવાથી અનુક્રમે મોટી અને વધારે મોટી થાય છે. ત્યાર પછી ક્રમશઃ ઘટતાં છેવટે ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશવાળાં દ્રવ્યો અત્યંત અસ્પ હોવાથી છેવટની પંક્તિ અત્યંત નાની હોય છે. આમ યવાકાર ક્ષેત્ર થાય છે.

ગૌ—હે ભગવન્ ! વૃત્ત સંરચાન કેટલા પ્રદેશવાળું છે ? અને કેટલા આકાશપ્રદેશમાં અવગાદ રહેલું છે ?

મ—હે ગૌતમ ! વૃત્ત સંરચાન ઘનવૃત્ત અને પ્રતર-વૃત્ત એમ બે પ્રકારનું છે. તેમાં પ્રતરવૃત્ત બે પ્રકારનું છે : એજ પ્રદેશવાળું (એટલી સંખ્યાવાળું) અને યુગ્મસંખ્યા-પ્રદેશવાળું (એટલે કે બેટલી સંખ્યાવાળું). તેમાં ને એજ પ્રદેશવાળું પ્રતરવૃત્ત છે, ને એજામાં એણું પાંચ પ્રદેશવાળું, અને પાંચ આકાશપ્રદેશમાં અવગાદ છે; અને વધારેમાં વધારે અનંત પ્રદેશવાળું, અને અસંખ્યાત આકાશ-પ્રદેશમાં અવગાદ છે.

ઘનવૃત્ત પણ એજ પ્રદેશિક (એટલી સંખ્યાવાળું) અને યુગ્મપ્રદેશિક (બેટલી સંખ્યાવાળું) એમ બે પ્રકારનું છે

ખંડ ૩ એ

શિદ્ધાંત-ખંડ

૧. દ્રવ્યવિભાગ

૧. દ્રવ્યો	૩૦૧
------------	-----

૨. દુષ્ણવિભાગ

૧. દુષ્ણ	૩૧૪
૨. દુષ્ણનાં જ્ઞાન	૩૧૬

પ્રમાણ ૩૩૭

૩. દુષ્ણનું વર્તીકરણ	૩૨૮
૭ વર્ત ૩૩૮; ૧૪ પ્રકારના સંસારી દુષ્ણ ૩૪૦	

૪. દુષ્ણ અને શરીર	૩૪૪
પાંચ શરીર ૩૪૪; પાંચ ઉદ્વિધો ૩૪૬	

૫. દુષ્ણ અને બાપા-મન-હાય	૩૪૨
બાપા ૩૬૨; મન ૩૬૬; હાય ૩૬૬	

૬. દુષ્ણને લગતી કેટલીક બાબતો	૩૬૭
અધિકરણ ૩૬૭; વેદક ૩૬૯; કરણ ૩૭૦; સંજ્ઞા ૩૭૨; બાવો ૩૭૨; લબ્ધિ ૩૭૬; યોગ ૩૮૪; કપાય ૩૮૭; વેદના ૩૮૮; ઉપયોગ ૩૯૨	

૭. દુષ્ણ અને લેશ્યા	૩૯૩
૮. દુષ્ણનાં મરણ, જન્મ અને મોક્ષ	૪૦૮

મરણ ૪૦૮; જાતિ ૪૦૯; યોગિ ૪૧૪; મર્મવાસ ૪૧૬; મોક્ષ ૪૨૪

૯. દુષ્ણ વિષે પરચૂરણ વિષયો	૪૨૬
----------------------------	-----

૩. કર્મવિભાગ

૧. આઠ કર્મપ્રકૃતિઓ	૪૫૨
૨. કર્મ અને તેની સ્થિતિ	૪૫૭

તથા યુગ્મશ્રેણીને એ પ્રદેશવાળું ગણવું. ઓગ્મપ્રતર ને ઓછામાં ઓછું ૧૫ પ્રદેશવાળું, અને યુગ્મપ્રતર ને ૭ પ્રદેશવાળું સમજવું. તથા ઓગ્મબંધનને ઓછામાં ઓછા ૪૫ પ્રદેશવાળું, અને યુગ્મબંધનને ૧૨ પ્રદેશવાળું ગણવું.

પરિમંડલ સંસ્થાન પણ એ પ્રકારનું છે : ધનપરિમંડલ, અને પ્રતર પરિમંડલ. પણ તે બંને માત્ર યુગ્મપ્રદેશિક જ છે. પ્રતરપરિમંડલ ઓછામાં ઓછું ૨૦ પ્રદેશવાળું અને ધનપરિમંડલ ૪૦ પ્રદેશવાળું છે.

ગૌ—હે ભગવન ! આકાશપ્રદેશની શ્રેણીઓ ક્યારે સંખ્યાતી છે, અસંખ્યાતી છે કે અનંત છે ?

મં—હે ગૌતમ ! અનંત છે.

ગૌ—હે ભગવન ! પૂર્વ અને પશ્ચિમ લાંબી શ્રેણીઓ ક્યારે સંખ્યાતી છે, અસંખ્યાતી છે કે અનંત છે ?

મં—હે ગૌતમ ! અનંત છે. એ પ્રમાણે જ દક્ષિણ અને ઉત્તર લાંબી, તથા ઊર્ધ્વ અને અધો લાંબી શ્રેણીઓ સંખ્યાતી ગણવું.

પરંતુ શોકાકાશની શ્રેણીઓ ક્યારે અસંખ્યાતી છે; તેન જ તેની પૂર્વપશ્ચિમ આદિ શ્રેણીઓ પણ અસંખ્યાતી છે. પરંતુ અંકાકાશની સર્વ પ્રકારની શ્રેણીઓ અનંત ગણવી.

આકાશની સર્વ પ્રકારની શ્રેણીઓ પ્રદેશરૂપે અનંત છે. પરંતુ શોકાકાશની શ્રેણીઓ પ્રદેશરૂપે કેઈ સંખ્યાત પ્રદેશરૂપ છે તથા કેઈ અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ છે, પણ અનંત પ્રદેશરૂપ નથી. (૧) શોકાકાશની અંકાકાશમાં ગણેલ સંતકની શ્રેણીઓ સંખ્યાત પ્રદેશરૂપ છે અને (૨) શોકાકાશની અંકાકાશમાં ગણેલ અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ છે.

લોકાન્તની પાસે બધી શ્રેણીઓનો અંત થતો હોવાથી તેની અપેક્ષાએ અનાદિ-સાંત છે; અને લોકને છોડીને જે શ્રેણીઓ આવેલી છે, તે અનાદિ અનંત છે. એ પ્રમાણે પૂર્વ-પશ્ચિમ લાંબા, અને દક્ષિણ-ઉત્તર લાંબી શ્રેણીઓ સંબંધી જનજનું, પણ તે સાદિ-સાંત નથી. કારણ કે અલોક વિષે પૂર્વ-પશ્ચિમ અને ઉત્તર-દક્ષિણ શ્રેણીઓનું આદિ છે, પણ અંત નથી.)

ગૌ-—હે ભગવન ! કેટલી શ્રેણીઓ છે ?

મ-—હે ગૌતમ ! સાત શ્રેણીઓ છે :

વિચરણ : ત્યાં હવે અને પુદ્ગલની ગતિ થાય, તે આકાશપ્રદેશની પંક્તિ, તેનું નામ શ્રેણી. તેના સાત પ્રકાર છે. ૧. જ્ઞાનુઆયન - સીધી અને લાંબી. (ગિર્ધલોકાદિમાંથી અધોલોકાદિમાં સીધા જાય ત્યારે). ૨. એકતઃપક્કા - એક તરફ વાંકા (સીધા જઈને વક્રગતિ કરે, અર્થાત્ ખીણ ખીણમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે). ૩. ઉભયતઃપક્કા - એ તરફ ઇંડા (એટલે કે એ વાર વક્રગતિ કરે - એ વાર ખીણ શ્રેણીમાં વેશ કરે ત્યારે. આ શ્રેણી ગિર્ધલોકની આગળે દિશાથી ધોલોકની વાયવી દિશામાં જે ઉત્પન્ન થાય તેને હોય છે. પ્રથમ સમયે આગળે દિશામાંથી તીરછો નૈર્ઝતી દિશામાં જાય, ત્યાંથી ખીણ સમયે તીરછો વાયવી દિશામાં જાય, અને ત્યાંથી ત્રીજા સમયે અધો - તીરે વાયવી દિશામાં જાય). ૪. એકતઃપ્ખા - એટલે કે એક તરફ લોકનાડી સિવાયના આકાશવાળી. (તસ નાડીના વામપાર્શ્વાદિ ભાગથી તસનાડીમાં પ્રવેશ કરે. અને પુનઃ તે તસનાડી દ્વારા જઈને તેના વામપાર્શ્વાદિ ભાગમાં ઉત્પન્ન થાય તે એકતઃપ્ખા શ્રેણી કહેવાય કારણકે તેની એક દિશામાં જ એટલે લોકનાડી

પ્રમાણે અસંખ્યાન પ્રદેશિક રકંધ મુખી જાણવું. પરંતુ અનંતપ્રદેશિક રકંધ વાયુકાય વડે રૂપિ છે; પણ વાયુકાય અનંતપ્રદેશિક રકંધ વડે કદાચ રૂપિ હોય અને કદાચ રૂપિ ન હોય.

ગૌ—હે ભગવન! મસક વાયુકાય વડે રૂપિ છે કે વાયુકાય મસકવડે રૂપિ છે?

મં—હે ગૌતમ! મસક વાયુકાય વડે વ્યાપ છે. પણ વાયુકાય મસક વડે વ્યાપ નથી.

—શતક ૧૮, ઉદે ૧૦

૧૨

ગૌ—હે ભગવન! પરમાણુપુદ્ગલ કેટલા વર્ણવાળો, કેટલા ગંધવાળો, કેટલા રસવાળો અને કેટલા સ્પર્શવાળો છે?

મં—હે ગૌતમ! તે એક વર્ણવાળો, એક ગંધવાળો, એક રસવાળો અને એ સ્પર્શવાળો છે. જો તે એક વર્ણવાળો હોય તો કદાચ કાળો, કદાચ લીલો, કદાચ રાતો, કદાચ પીળો અને કદાચ ઘાંચો હોય. જો તે એક ગંધવાળો હોય તો કદાચ સુગંધી અને કદાચ દુર્ગંધી હોય. જો તે એક રસવાળો હોય, તો કદાચ કડવો, કદાચ તીખો, કદાચ તૂરો, કદાચ ખાટો અને કદાચ મધુર હોય. જો તે એ સ્પર્શવાળો હોય તો કદાચ ગીત અને ગિનગ્ધ. કદાચ શીત અને નક્ષ. કદાચ ઉષ્ણ અને ગિનગ્ધ તથા કદાચ ઉત્પ્લ અને નક્ષ હોય છે.

૧. જ્યાં તે મોટો હોય ત્યાં.

૨. પરમાણુમાં ગીત, કડમ, ગિનગ્ધ અને નક્ષ એ ચારમ ના રૂપ પણ અવિનાશી એ સ્વરૂપ હોય છે.

•
•
•
•
•

પ્રમાણે અસંખ્યાન પ્રદેશિક સ્કંધ સુધી ગાણું. પરંતુ અનંતપ્રદેશિક સ્કંધ વાયુકાય વડે સૃષ્ટ છે; પણ વાયુકાય અનંતપ્રદેશિક સ્કંધ વડે કદાચ સૃષ્ટ હોય અને કદાચ સૃષ્ટ ન હોય.

ગૌ—હે ભગવન! મત્સક વાયુકાય વડે સૃષ્ટ છે કે વાયુકાય મત્સકવડે સૃષ્ટ છે?

મં—હે ગૌતમ! મત્સક વાયુકાય વડે વ્યાપ છે. પણ વાયુકાય મત્સક વડે વ્યાપ નથી.

—શ્લોક ૧૮. ઉદ્દે. ૧૦

૧૨

ગૌ—હે ભગવન! પરમાણુપ્રદગ્ધ કેટલા વર્ણવાળો, કેટલા ગંધવાળો, કેટલા રસવાળો અને કેટલા સ્પર્શવાળો છે?

મં—હે ગૌતમ! તે એક વર્ણવાળો, એક ગંધવાળો, એક રસવાળો અને એ સ્પર્શવાળો છે. જો તે એક વર્ણવાળો હોય તો કદાચ કાળો, કદાચ લીલો, કદાચ રાતો, કદાચ પીળો અને કદાચ ઘોળો હોય. જો તે એક ગંધવાળો હોય તો કદાચ સુગંધી અને કદાચ દુર્ગંધી હોય. જો તે એક રસવાળો હોય, તો કદાચ કડવો, કદાચ તીખો, કદાચ તૂરો, કદાચ ખાટો અને કદાચ મધુર હોય. જો તે એ સ્પર્શવાળો હોય તો કદાચ ગીત અને ગિન્ગ્ધ. કદાચ શીત અને ગ્રહ. કદાચ ઉષ્ણ અને ગિન્ગ્ધ તથા કદાચ ઉષ્ણ અને ગ્રહ હોય છે.

૧. જ્યાં તે મોટો હોય ત્યાં.

૨. પરમાણુમાં ગીત, ક્રિય, ગિન્ગ્ધ અને ગ્રહ એ ચારમાના

૨૬૫૩ અવિદ્યોથી એ સ્પર્શ હોય છે.

1

2

3

4

5

6
7

પાંચ કદાચ ચાર સ્પર્શવાળો, કદાચ પાંચ સ્પર્શવાળો, કદાચ છ સ્પર્શવાળો, કદાચ સાત સ્પર્શવાળો તથા કદાચ આઠ સ્પર્શવાળો પણ હોય. ૧

ગૌ—હે ભગવન! શાશ્વત — જોગની રાજમાં કેટલા ગાન, મંથ, રસ અને સ્પર્શ હોય ?

મં—હે ગૌતમ! આદી પારમાર્થિક (નૈશ્વર્યિક) અને વ્યવહારિક એમ બે નયો (દષ્ટિબિંદુઓ)થી જવાબ આપી શકાય. વ્યવહારિક નયની અપેક્ષાએ શાશ્વત જોગ મધુર

૨. ચાર સ્પર્શવાળો હોય તો સર્વ કંકરા, સર્વ ગુરુ, સર્વ શીત, અને સર્વ સ્નિગ્ધ હોય; કે સર્વ કંકરા, સર્વ ગુરુ, સર્વ શીત અને સર્વ રક્ષ હોય; કંકરાદિ મૃદુ, લઘુ, ઉષ્ણ, અને રક્ષના ૧૬ ચિહ્નનો સમાવેશ.

પાંચ સ્પર્શવાળો હોય તો સર્વ કંકરા, સર્વ ગુરુ, સર્વ શીત, એકદેશ સ્નિગ્ધ અને એકદેશ રક્ષ હોય (અથવા ઉષ્ણના બેમાં અનેકદેશ સ્નિગ્ધ અને એકદેશ રક્ષ હોય, અથવા એકદેશ સ્નિગ્ધ અને અનેકદેશ રક્ષ હોય.) એમ અને તે એક જોડકાને એકદેશાદિ ૩૧ે ગણી ૩૨ ચિહ્નનો કરવા.

છ સ્પર્શવાળો હોય તો સર્વ કંકરા, સર્વ ગુરુ, એકદેશ શીત, એકદેશ ઉષ્ણ, એકદેશ સ્નિગ્ધ, એક રક્ષ, એમ અને તે બે જોડકાને એકદેશાદિ ૩૧ે ગણતાં ૩૮ ચિહ્નનો થાય.

સાત સ્પર્શવાળો હોય, તો સર્વ કંકરા, એકદેશ ગુરુ, એકદેશ લઘુ, એકદેશ શીત, એકદેશ ઉષ્ણ, એકદેશ સ્નિગ્ધ, એકદેશ રક્ષ એમ અને તે ત્રણ જોડકાને એકદેશાદિ ૩૧ે ગણતા ૪૧ ચિહ્નનો થાય અને આઠ સ્પર્શવાળામાં ચાર જોડકા એકદેશાદિ ૧૨૬ ચિહ્નનો થાય

૩. કર્મને બાંધનારા
૪. કર્મો વિશે કેટલીક વિગતો

૧. પુદ્ગલ
૨. પુદ્ગલવિભાગ

૧. અસ્તિકાય
૨. અસ્તિકાય અને કાલવિભાગ

૧. લોક
૨. લોકનો આકાર
૩. લોકની સ્થિતિ
૪. કર્મ અને અકર્મભૂમિ

૪૫૮

૪૬૬

૪૮૩

૫૨૦

૫૩૫

૫૩૭

૫૪૫

૫૫૬

૫૫૮

૫૬૭

૫૭૦

૫૭૬

૫૭૭

ખંડ ૪ થી

અન્યતીર્થિક-ખંડ

એક સાથે એક જ વેદ દોષ પૃ૩; કર્મ પ્રમાણે
જ વેદના ન અનુસરે પૃ૪; અતી નયુ દુઃખ જ
નથી પૃ૫; એકાંબાણ પૃ૫; કેવલતાની અને વક્ષ
પૃ૬; શાસ્ત્રદ નસરનો લેના પાળીનો કંઈ પૃ૭;
મિત્રવાદિત્રુ વિષગીન માન પૃ૮; નારક લોક પૃ૯;
મુક્તિ ન દેનારી કાવ નહીં પૃ૧૦; નહીં ન વચમ
પૃ૧૧; નહીં ન વચમ પૃ૧૨; નહીં ન વચમ
પૃ૧૩; નહીં ન વચમ પૃ૧૪; નહીં ન વચમ

મ૦—હે ગૌતમ ! દ્વિપ્રદેશિક કરતાં પરમાણુઓ દ્રવ્યાર્થ-
રૂપે^૧ ધણાં છે. ને પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશિક કરતાં દ્વિપ્રદેશિક રકંધો
ધણાં છે. . . એ પ્રમાણે દશ પ્રદેશવાળા કરતાં નવ પ્રદેશવાળા
વધારે છે. પરંતુ દશ પ્રદેશવાળા રકંધો કરતાં સંખ્યાત
પ્રદેશવાળા રકંધો ધણાં^૨ છે, અને સંખ્યાતપ્રદેશિક રકંધો
કરતાં અસંખ્યાતપ્રદેશિક રકંધો ધણાં^૩ છે. પરંતુ અનંત-
પ્રદેશિક રકંધો કરતાં અસંખ્યાત પ્રદેશિક રકંધો ધણાં છે.^૩

પરંતુ પ્રદેશાર્થપણે વિશેષાધિકત્વ વિચારીએ, નો
પરમાણુ કરતાં દ્વિપ્રદેશિક રકંધો ધણાં^૪ છે, એ પ્રમાણે
નવપ્રદેશિક કરતાં દશપ્રદેશિક ધણાં છે, દશપ્રદેશિક કરતાં
સંખ્યાતપ્રદેશિક ધણાં છે; સંખ્યાત૦ કરતાં અસંખ્યાતપ્ર૦
ધણાં છે, અને અનંતપ્ર૦ કરતાં અસંખ્યપ્ર૦ ધણાં છે.

ગૌ૦—હે ભગવન ! એક પ્રદેશમાં રહેલાં અને એ
પ્રદેશમાં રહેલાં પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યાર્થરૂપે કયાં કોનાર્થો
વિશેષાધિક છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! એ પ્રદેશમાં રહેલાં કરતાં એક

૧. આણુ કરતાં દ્વિપ્રદેશિક થોડા છે, કારણ કે તે રૂપ છે.
બીજા એમ પણ કહે છે કે, તેનું કારણ વસ્તુસ્વભાવ જ છે.

૨. તેમનાં ધ્યાન વધારે હોવાથી. —શીલા.

૩. કારણ કે અનંતપ્રદેશિક રકંધનો તથાવિધ સદૃશ
પરિણામ થાય છે.

૪. એમકે દ્રવ્યત્વ વડે પરિમાણથી પરમાણુ સો હોય, અને
દ્વિપ્રદેશિક ૬૦ હોય; તોપણ પ્રદેશાર્થપણે પરમાણુઓ નો સો જ
૧.૫૧, પણ દ્વિપ્રદેશિકો તો ૧૨૦ થયા.

વિશેષ છે; દશગુણ કરતાં સંખ્યાનગુણ, સંખ્યાનગુણ કરતાં અસંખ્યાનગુણ, અને અસંખ્યાતગુણ કરતાં અનંતગુણ કર્કશ^૧ પુદ્ગલો અધિક છે. એ પ્રમાણે પ્રદેશાર્થપણે સમગ્રવું, અને એ પ્રમાણે મૃદુ, ગુરુ અને લઘુરૂપર્થ વિશે પણ કહેવું. પણ શીત, ઉષ્ણ, તિનઘ અને રક્ષરૂપર્થ વિશે વર્ણની પેઠે કહેવું.

ગૌ—હે ભગવન! એ પરમાણુપુદ્ગલો, તથા સંખ્યાત-પ્રદેશિક, અસંખ્યાતપ્રદેશિક અને અનંતપ્રદેશિક રકધોમાં દ્રવ્યાર્થરૂપે, પ્રદેશાર્થરૂપે અને દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થરૂપે કયાં કોનાથી વિશેષાધિક છે?

મ—હે ગૌતમ! દ્રવ્યાર્થરૂપે સૌથી થોડા અનંત-પ્રદેશિક રકધો છે, તેથી પરમાણુપુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થરૂપે અનંતગણા છે, તેથી સંખ્યાતપ્રદેશિક દ્રવ્યાર્થરૂપે સંખ્યાતગણા છે, અને તેથી અસંખ્યાતપ્રદેશિક રકધો દ્રવ્યાર્થરૂપે અસંખ્યાતગણા છે. પ્રદેશાર્થરૂપે—અનંતપ્રદેશવાળા રકધો પ્રદેશાર્થરૂપે સૌથી થોડા છે; તેથી પરમાણુપુદ્ગલો અપ્રદેશાર્થરૂપે^૧ અનંતગણા છે. તેથી સંખ્યાતપ્રદેશિક રકધો પ્રદેશાર્થરૂપે સંખ્યાતગણા છે, અને તેથી અસંખ્યાતપ્રદેશિક રકધો પ્રદેશાર્થરૂપે અસંખ્યાતગણા છે. દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થરૂપે: દ્રવ્યાર્થરૂપે અનંતપ્રદેશિક રકધો સૌથી થોડા છે, અને તે ૪ રકધો પ્રદેશાર્થરૂપે અનંતગણા છે. તથા પરમાણુપુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થ-અપ્રદેશાર્થરૂપે અનંતગણા છે; તેથી સંખ્યાતપ્રદેશિક રકધો દ્રવ્યાર્થરૂપે સંખ્યાતગણા છે. અને તેથી ૧ ૪ રકધો પ્રદેશાર્થરૂપે સંખ્યાતગણા છે.

એકગુણ કાળા, સંખ્યાતગુણ કાળા, અસંખ્યાતગુણ કાળા અને અનંતગુણ કાળા એમ) વર્ણ, ગંધ અને રસ સંબંધે જાણવું.

ગૌ—હું બ્રહ્મવત્! એકગુણ કર્કશ, સંખ્યાતગુણ કર્કશ, અસંખ્યાતગુણ કર્કશ અને અનંતગુણ કર્કશ એ પુદ્ગલોમાં દ્રવ્યાર્થરૂપે, પ્રદેશાર્થરૂપે તથા દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થરૂપે કાણ કાનાથી વિશેષાધિક છે?

મં—હું ગૌતમ! એકગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થપણે સૌથી થોડાં છે; તેથી સંખ્યાતગુણ કર્કશ દ્રવ્યાર્થરૂપે સંખ્યાતગણાં છે; તેથી અસંખ્યાતગુણ કર્કશ દ્રવ્યાર્થરૂપે અસંખ્યાતગણાં છે; તેથી અનંતગુણ કર્કશ દ્રવ્યાર્થરૂપે અનંતગણાં છે. પ્રદેશાર્થરૂપે પણ એમ જ જાણવું; પરંતુ સંખ્યાતગુણ કર્કશ પ્રદેશાર્થરૂપે અસંખ્યાતગણાં કહેવાં.

દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થરૂપે: એકગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થ-પ્રદેશાર્થપણે સૌથી થોડાં છે; તેથી સંખ્યાતગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થરૂપે સંખ્યાતગણાં છે, અને તે જ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થરૂપે સંખ્યાતગણાં છે; તેથી અસંખ્યાતગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થરૂપે અસંખ્યાતગણાં છે, અને તે જ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થરૂપે અસંખ્યાતગણાં છે. અનંતગુણ કર્કશ પુદ્ગલો દ્રવ્યાર્થરૂપે તેથી અનંતગણાં છે. અને તે જ પુદ્ગલો પ્રદેશાર્થરૂપે તેથી અનંતગણાં છે. એ જ રીતે મૃદુ, ગુરુ અને લઘુ સ્પર્શોનું જાણવું, પરંતુ રીત, ઉપલ્પ, ત્રિવિધ અને નદી સ્પર્શોનું વર્ણન કરવાનું જાણવું.

ઔદારિક શરીરને યોગ્ય દ્રવ્યો ઔદારિકશરીરપણે મહણ કરેલાં છે. તથા તેણે તે પરિણામ પામેલાં છે, નિર્જરાયેલાં છે, હવપ્રદેશથી નીકળેલાં છે અને હવપ્રદેશથી છૂટાં થયેલાં છે, માટે તે ઔદારિક પુદ્ગલપરિવર્ત કહેવાય છે. એ પ્રમાણે બીજાનું પણ સમજી શેવું.

ગૌ—હે ભગવન! ઔદારિકપુદ્ગલપરિવર્ત કેટલા કાળે નીપજે?

મં—હે ગૌતમ! અનંત કિત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી^૧ વડે નીપજે. એ પ્રમાણે અન્યનું પણ સમજવું.

ગૌ—હે ભગવન! એ બધાની નિષ્પત્તિકાળમાં કયો કાળ કેનાથી વિશેષાધિક છે?

મં—હે ગૌતમ! સર્વથી થોડા કાર્મણનો છે (કારણ કે તે સૂક્ષ્મ તથા બહુતમ પરમાણુનિષ્પન્ન હોય છે, એક વારે બહુ સ્વીકારાય છે, તથા સર્વ નારકાદિપદમાં વર્તમાન હવ વડે તે નિરંતર મહણ કરાતા હોવાથી, તે બધાં પુદ્ગલોનું મહણ થોડા વખતમાં થઈ શકે); તેનાથી અનંતગણો તૈજસનો છે (કાર્મણથી રચૂલ હોવાથી); તેનાથી અનંતગણો ઔદારિકનો (તેનાથી રચૂલ હોવાથી); તેનાથી અનંતગણો આનપ્રાણનો^૨; તેનાથી અનંતગણો

૧. એટલે કે એક હવ માદક હોવાથી, અને પુદ્ગલ અનંત હોવાથી, તથા પૂર્વે મહણ કરેલા અણુવાનાં ન હોવાથી.

૨. તેકે તે ઔદારિક પુદ્ગલ કરતા સૂક્ષ્મ હોય છે, તથા બહુપ્રમાણ હોય છે; કદાં અપયઃ ૧ હવરણમા તેમનું મહણ નહીં થાય; ૧ પરાંમ - ૧ નાં ૫૦ ઔદારિક શરીરનાં પુદ્ગલો - ૨૦૦ ને થોડા હોવા હોય છે.

•

•

પરંતુ અમુક કેવલજ્ઞાનીએ સમુદ્ધાન ક્યોં રાંપ. તે કેવલ-
જ્ઞાનીના સંબંધવિશિષ્ટ પરમાણુ કોઈ પણ સમયે તે ક્ષેત્રનો
આશ્રય નહીં કરે, કારણ કે તે કેવલીનું નિર્વાણ થવાથી તે
ક્ષેત્રમાં પુનઃ કદી નથી આવવાના. માટે તે અપેક્ષાએ તે
ચરમ છે. તે પ્રમાણે પૂર્વોદ્ધાદિ કાળને વિષે જે કેવલીએ
સમુદ્ધાન ક્યો, તે કાળને વિષે જે પરમાણુ રહેશે છે, તે
પરમાણુ તે કેવલિસમુદ્ધાનવિશિષ્ટ તે કાળને કદી પણ પ્રાપ્ત
નહીં કરે માટે તે ચરમ છે; પણ વિશેષણરહિત કાલની
અપેક્ષાએ તે અચરમ છે. તે જ પ્રમાણે કેવલિસમુદ્ધાતને
અવસર જે પરમાણુ વર્ણાદિ વિશેષભાવને પ્રાપ્ત થયો હતો.
તે પરમાણુ વિવક્ષિત કેવલિસમુદ્ધાતવિશિષ્ટ વર્ણાદિપરિણામની
અપેક્ષાએ ચરમ છે.]

૧૭

ગૌ.—હે ભગવન! કેટલા પ્રકારના પુદ્ગલો કલ્યા છે?

મ.—હે ગૌતમ! ત્રણ પ્રકારના પુદ્ગલો કલ્યા છે.

૧. પ્રયોગપરિણુત — એટલે કે જીવના વ્યાપારથી શરીરાદિરૂપે
પરિણામ પામેલા. ૨. મિથપરિણુત (પ્રયોગ અને સ્વભાવ
બંનેના સંબંધથી પરિણામ પામેલા*), અને ૩. વિસ્રસા-
પરિણુત (સ્વભાવથી પરિણમેલા).

• પ્રયોગપરિણામનો ત્યાગ ક્યાં બિના વિસ્રસા — સ્વભાવથી
પરિણામાન્તરને પ્રાપ્ત થયેલા મૃત કલેવરાદિ પુદ્ગલો તે મિથ
પરિણુત; અથવા વિસ્રસાથી પરિણુત થયેલી તથા ઔદારિકાદિ શરીર-
પરિણામ પામેલી ઔદારિકાદિ વર્ણાદિઓ જીવના પ્રયોગથી
પરિણુત થાય ત્યાં તે પુદ્ગલો પરિણુત કહેવાય છે.

ખંડ ૫ મો

વિજ્ઞાન-ખંડ

૧. ખગોળ	૧૦૧
મુખ ૧૦૧; મંદ્ર ૧૦૧; ચંદ્ર ૧૦૧; અન્ધવાનુ- અંધારું ૧૦૨; તારાસમ ૧૧૧; દૃષ્યશક્તિ ૧૧૩.	
૨. બીજોળ	૧૧૫
કાલુમ્મિ ૧૧૫; વાયુમ્મિ ૧૧૫; બરડીમ્મિ ૧૧૭; શક્તિ ૧૧૮; દિશામ્મિ ૧૧૮.	
૩. ઓષધિ	૧૨૩
૪. યનિ અને બંધ	૧૩૨
૫. પદ્મસૂત્ર	૧૪૧
આશાચિરો ૧૪૧; દીરો ૧૪૨; રવમ્ ૧૪૩; રંગ ૧૪૧; રાખ ૧૪૩.	

ખંડ ૬ ઠી

ગણિત-ખંડ

૧. પ્રવેશનકનું ગણિત	૧૫૧
૨. શશિમ્મિ	૧૫૮

ખંડ ૭ મો

કુતૂહલ-ખંડ

૧. વિવિધ પ્રશ્નો	૧૭૨
----------------------------	-----

ખંડ ૮ મો

દેવ-ખંડ

૧. સામાન્ય કથન	૧૭૬
દેવોના પ્રકાર ૧૭૬; દેવોની સ્થિતિ ૧૮૧; દેવોના આવાસ ૧૮૩; દેવોની વધવટ ૧૮૬; દેવોનો	

•
•

નવત્ર તત્ત્વ પણ નથી માનતા. એટલે અશ્વત્ત્વમાં ચાર અસ્તિકાયો છે, અને પાંચમો હવાસ્તિકાય, એમ કુલ પાંચ અસ્તિકાયો થયા.

એમાં હવ, આકાશ અને પુદ્ગલ એ તરવો તો વૈગેષિક, ન્યાય, સાંખ્ય આદિ દર્શનોને પણ માન્ય છે; જો કે પુદ્ગલાસ્તિકાયને જદાં જીવન દર્શનોમાં પ્રકૃતિ, પરમાત્મ આદિ શબ્દોનો ઉપયોગ થાય છે. પરંતુ, ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય એ અને તરવો જૈનદર્શન સિવાય બીજા કોઈ પણ દર્શન માનતું નથી.

અર્થાં દ્રવ્યો આકાશમાં અવકાશ મેળવીને રહેલાં છે. તે પ્રમાણે ધર્મ, અધર્મ હવ, અને પુદ્ગલ પણ આકાશમાં જ સ્થિત છે. તેમાં હવ અને પુદ્ગલ એ બે દ્રવ્યો જ ગતિ-શીલ અને ગતિપૂર્વક સ્થિતિશીલ છે; અર્થાત્ ગતિ અને સ્થિતિનું ઉપાદાનકારણ હવ અને પુદ્ગલ જ છે. તો પણ નિમિત્તકારણ કે જે કાર્યની ઉત્પત્તિમાં અવશ્ય અપેક્ષિત છે, તે ઉપાદાનકારણથી ભિન્ન હોવું જ જોઈએ. એથી હવ-પુદ્ગલની ગતિમાં નિમિત્તરૂપે ધર્માસ્તિકાયની અને સ્થિતિમાં નિમિત્તરૂપે અધર્માસ્તિકાયની સિદ્ધિ થઈ જાય છે. આ અભિપ્રાયથી શાસ્ત્રમાં ધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ જ ‘ગતિશીલ પદાર્થોની ગતિમાં નિમિત્ત થવું’ અને અધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ ‘ચિત્તિમાં નિમિત્ત થવું’ એટલું બતાવ્યું છે.

એ ધર્મ અને અધર્મનું કાર્ય આકાશથી નિદ્ધ થઈ શકે નમ નથી કેમકે તે અનન અને અખંડ હોવાથી જડ તથા ચેતન દ્વયને પોતાનામાં નવત્ર ગતિ અને ચિત્તિ કરનાં શક્તિ રહે ન-તે એટલે અનન પુદ્ગલ અને અનન હવવ્યક્તિઓ

•

•

•

2

4

4

4 4 4

ગૌ—હે ભગવન ! આકાશાસ્તિકાયવડે હવેની અને અહવેની શી પ્રવૃત્તિ થાય ?

મં—હે ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાય એ હવ અને અહવદ્વચ્ચેના આશ્રયરૂપ છે. (જેમ એક ઓરડાનું આકાશ એક દીવાના પ્રકાશથી બરાબ, અને બીજા સહસ્ર દીવાનો પ્રકાશ પણ ત્યાં જ સમાય, તેમ પુદ્ગલના પરિણામની વિચિત્રતાને લીધે) એક કે બે પરમાણુથી પૂર્ણ એક આકાશ પ્રદેશની અંદર એ પરમાણુ પણ માય અને હમર કરેડ — કે અનંત સુધીનાં પરમાણુઓ પણ સમાય.

ગૌ—હે ભગવન ! હવાસ્તિકાયવડે હવેનું શું પ્રવર્તે ?

મં—હે ગૌતમ ! હવાસ્તિકાય વડે હવ અનંત આભિનિબોધિક જ્ઞાનના (મતિજ્ઞાનના) અને અનંત શ્રુતજ્ઞાનના પર્યાયોના — એમ કેવલજ્ઞાન અને દર્શનના અનંતપર્યાયોના — એમ તે તે જ્ઞાન અને દર્શનના ઉપયોગને પ્રાપ્ત થાય છે. કેમકે ઉપયોગ (બોધવ્યાપાર) એ હવનું લક્ષણ છે.

ગૌ—હે ભગવન ! પુદ્ગલાસ્તિકાય વડે શું પ્રવર્તે ?

મં—હે ગૌતમ ! તેના વડે હવેને ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તૈજસ, (અને) કાર્મણુ (શરીર), શ્રોત્રેન્દ્રિયથી માંડીને સ્પર્શનેન્દ્રિય સુધીની ઇન્દ્રિયો, મનોયોગ, વચનયોગ, કાયયોગ અને આસોઅધ્ધાસનું ગ્રહણ પ્રવર્તે છે. કેમકે ગ્રહણલક્ષણ પુદ્ગલાસ્તિકાય છે.

ગૌ—હે ભગવન ! ધર્માન્નિકાયનો એક પ્રદેશ કેટલા ધર્માન્નિકાયના પ્રદેશો વડે સ્પર્શાયેલો હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! આકાશમાં આકાશ પ્રદેશો વધારેમા વધારે છે. પુદ્ગલમાં પુદ્ગલ પ્રદેશો વધારેમા વધારે છે.

મ૦—હે ગૌતમ ! કદાચિત્ સ્પર્શયેત્તા હોય, અને કદાચિત્ ન સ્પર્શયેત્તા હોય.^૧ જો સ્પર્શયેત્તા હોય તો અનંત સમયો વડે સ્પર્શયેત્તા હોય.

[અધર્માસ્તિકાયમાં પણ તે પ્રમાણે જ છે.]

ગૌ૦—હે બ્રહ્મવત્ ! આકાશાસ્તિકાયના એક પ્રદેશ કેટલા ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે સ્પર્શ કરાયેત્તા હોય ?

મ૦—હે ગૌતમ ! કદાચિત્ ! (લોકની અપેક્ષાએ) સ્પર્શ કરાયેત્તા હોય, અને (અલોકની અપેક્ષાએ) સ્પર્શ કરાયેત્તા ન હોય. જો સ્પર્શ કરાયેત્તા હોય, તો ઓછામાં ઓછા એક, કે બે, ત્રણ કે ચાર વડે સ્પર્શ કરાયેત્તા હોય; અને વધારેમાં વધારે સાત પ્રદેશો વડે સ્પર્શ કરાયેત્તા હોય.^૨ તે પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયનું પણ જણવું. આકાશાસ્તિકાયના છ પ્રદેશો વડે તે સ્પૃષ્ટ હોય; ઊવાસ્તિકાયના પ્રદેશો વડે કદાચિત્ સ્પૃષ્ટ

૧. કારણકે લોકમાં પણ કાલ તો માત્ર અઢી દ્વીપમા જ વ્યાપેલો છે

૨. કારણકે તે અનાદિ હોવાથી તેને અનંત સમયની સ્પર્શના હોય છે; અથવા વર્તમાન સમયવિશિષ્ટ અનંત દ્રવ્યો તે અનંત સમય કહેવાય છે, માટે.

૩. અલોકકાશના અમ્ભાગમાં વર્તેલા આકાશપ્રદેશ લોકાન્તમાં વર્તેલા એક ધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશને જ સ્પર્શે. વર્ત્યત આકાશ-પ્રદેશ બે વડે સ્પૃષ્ટ હોય; જો અલોકકાશના પ્રદેશની આગળ, નીચે અને ઉપર ધર્મોના પ્રદેશો હોય, તે ત્રણ વડે સ્પૃષ્ટ હોય; લોકાન્તને વિષે ખૂણામાં રહેલો આકાશપ્રદેશ ઉપર, નીચે, અને બે દિશામાં રહેલા બે એમ ચાર પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ હોય.

૪. જો આકાશનો પ્રદેશ ઉપર-નીચે, ચાર દિશા અને પાંચ ન વ્યાપી જ રહેલા પ્રદેશ વડે સ્પર્શાય તે સાત વડે સ્પર્શાય.

4

5

6
7

8

9

10

વિષયભાગ ૬૯૧; દેવોની ભાષા ૬૯૪; દેવોની શક્તિ
૬૯૫; દેવ મરીને ક્યાં જાય ? ૬૯૭, દેવ વગેરે ક્યાંથી
આવીને ઉત્પન્ન થાય ૬૯૭; દેવની શરમ ૭૧૦.

૨. વિશેષ કથન

ભવનવાસી દેવો ૭૧૪; વૈમાનિકો ૭૧૯

ખંડ ૯ મો

નારક-ખંડ

૧. સામાન્ય કથન

ખંડ ૧૦ મો

અન્યથા-ખંડ

૧. પૃથ્વીકાચિકાદિ જીવો
લેખકનું સ્તવન

ગૌ.—હે ભગવન! ધર્માંસ્તિકાયદ્વય ધર્માંસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશો વડે સ્પર્શ કરાયેલ હોય ?

મ.—હે ગૌતમ! એક પણ પ્રદેશ વડે સ્પર્શ કરાયેલ ન હોય; પરંતુ અધર્માંસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશો વડે, આકાશાસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશો વડે, જીવાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો વડે, અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંત પ્રદેશો વડે સ્પૃષ્ટ હોય. પરંતુ અદ્વા—કાલ—સમયો વડે તો કદાચ સ્પૃષ્ટ હોય, અને કદાચ સ્પૃષ્ટ નહોય. (કારણ કે અદ્વા—સમય—માત્ર અઢીઢીપમાં જ છે.) એ પ્રમાણે બીજો બધે પણ સમજવું.

ગૌ.—હે ભગવન! ધર્માંસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાદ હોય, ત્યાં બીજા કેટલા ધર્માંસ્તિકાયના પ્રદેશો અવગાદ હોય ?

મ.—હે ગૌતમ! એક પણ નહિ; પણ અધર્માંસ્તિકાયનો એક, આકાશાસ્તિકાયનો એક, જીવાસ્તિકાયના અનંત અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનંત હોય; અદ્વા—સમયના કદાચ હોય અને કદાચ ન હોય. હોય તો અનંત હોય.

એ પ્રમાણે અધર્માંસ્તિકાયનું સમજવું. આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ હોય, ત્યાં પણ એ મુજબ જ જાણવું; પરંતુ આકાશાસ્તિકાયમાં નર્વર ધર્માંદિ નથી; તેથી આકાશના પ્રદેશ આગળ કદાચ ધર્માંદિનો પ્રદેશ ન પણ હોય.

જીવાસ્તિકાયના પ્રદેશ આગળ ધર્મં પ્રમાણે જ સમજવું; ... તેના પ્રદેશ આગળ, ... પણ અનંત પ્રદેશો હોય

શક્તિમાન ન થાય; અને છતાં ત્યાં દગ્તર દીવાનો પ્રકાશ
રહેલો છે; તેમ. — શતક ૧૩, ઉદ્દે. ૪

૪

ગૌં—હે ભગવન્! ધર્માસ્તિકાવ્યના મધ્ય પ્રદેશો
કેટલા છે ?

મં—હે ગૌતમ! આઠ છે.

એ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાવ્ય, આકાશાસ્તિકાવ્ય, અને
અવાગ્તિકાવ્યનું પણ સમગ્રવું.

ગૌં—હે ભગવન્! અવાસ્તિકાવ્યના એ આઠ મધ્ય-
પ્રદેશો આકાશાસ્તિકાવ્યના કેટલા પ્રદેશોમાં સમાઈ શકે ?

મં—હે ગૌતમ! ઓછામાં ઓછા એક, બે, ત્રણ,
ચાર, પાંચ અને છ પ્રદેશમાં સમાય; તથા વધારેમાં વધારે
આઠમાં સમાય; પણ સાતમાં ન સમાય.

ગૌં—હે ભગવન્! તે એમ જ છે, હે ભગવન્! તે
એમ જ છે. — શતક ૨૫, ઉદ્દે. ૫

૫

ગૌં—હે ભગવન્! ધર્માસ્તિકાવ્યનાં અભિવ્યક્તો —
અભિધાયક શબ્દો — પર્વાયો — કેટલાં છે ?

૧. મેદુના મધ્યભાગમાં આવેલા આઠ દુચક પ્રદેશોથી આઠ
દિશાઓની ગરુઆત થાય એ, તેની અપેક્ષાએ આ મધ્યભાગો
જાણ્યા હોય એમ ધારે છે. — ટીકા

૨. અવપ્રદેશોનો સંકોચ અને વિકાસ ધર્મ હોવાથી એથી
માફતે છ આકાશપ્રદેશોમાં સમાય. પણ વસ્તુસ્થિતિથી
નાના ન સમાય.

(ગમન ઝીલ), જંતુ, યોનિ (ઉત્પાદક), રવચંદ્રાનિ, સરીરી, નાયક (કર્મી) અને અંતરાત્મા. આ તથા તેના જેવા બીજા અનેક શબ્દો હવાસ્થિતકાપનાં અભિવચનો છે.

—શતક ૨૦, ઉદ્દે ૨

૨ : કાલ

૧

ગૌ—હં ભગવન! આ સમયક્ષેત્ર શું કહેવાય ?

મ—હે ગૌતમ! આ જંભુદ્વીપ, તેની આસપાસ આવેશો લવણસમુદ્ર,^૧ તેની આસપાસ આવેશો ધાતકીખંડ દ્વીપ, તેની આસપાસ આવેશો કાલોદધિ, અને તેની આસપાસ આવેશો પુષ્કરદ્વીપનો અર્ધોભાગ એમ અઢીદ્વીપ અને એ સમુદ્ર એ સમયક્ષેત્ર છે.

ત્રિવરણ્ય : ઉપર જણાવેશો ભાગ મનુષ્યલોક પણ કહેવાય છે. સૂર્યની ગતિથી ઓળખાનો દિવસ અને માસાદિદ્વિપ કાળ મનુષ્યક્ષેત્રમાં જ છે, પણ આગળ નથી; કારણકે આગળ રહેનારા સૂર્યો ગતિવાળા નથી. મનુષ્યલોકમાં જે જ્યોતિષક છે, તે સદા ભ્રમણ કરે છે. એમનું ભ્રમણ મેરુની ચારે બાજુ થાય છે. મનુષ્યલોકમાં કુલ સૂર્ય અને ચંદ્ર એકસોગત્રીસ

૧. જંભુદ્વીપ વાળી જેવો ગોળ છે. તેની આસપાસ લવણ-સમુદ્ર કડાની પેઠે ગોળ વીંટળાયેલો છે, તેની આસપાસ ધાતકી-ખંડ અને તેની આસપાસ કાલોદધિ પણ તે જ રીતે કડાની પેઠે ગોળ વીંટળાયેલા છે. તેની આસપાસ પુષ્કરદ્વીપ પણ કડાની પેઠે ગોળ વીંટળાયેલો છે. તે પુષ્કરદ્વીપની બહારના ગોળ ફરતા જે ભાગ કરની વચ્ચેની ઝીંદી જેવો માનુષ્યોનર પર્વત છે તેની આ તરફનો ભાગ તે અર્ધો પુષ્કરદ્વીપ.

•

•

(ગમન ઝીલ). જાતુ, યોનિ (ઉત્પત્તિ) ના
નાયક (કર્મનો) અને આંતરાત્મા
ગામન અનેક શબ્દો અવાન્તિકાપનાં

૨ : ૬૧૬

૧

ગૌતમ ! બગવન ! આ સંસ્કૃતિ
મનુષ્યો ગૌતમ ! આ

આવેલો કવચસમુદ્ર. ૧ તેની આસપાસ
દ્વીપ, તેની આસપાસ આવેલો
આસપાસ આવેલો પુષ્કરદ્વીપનો
અને એ સમુદ્ર એ સમયક્ષેત્ર છે.

દિવચ્ચ : ઉપર જણાવેલો
છે. અર્પણી ગતિથી ઓળખાયેલો
કાળ મનુષ્યક્ષેત્રમાં જ છે, પરંતુ
આગળ રહેનારા મુખે ગતિવાર
ત્યોત્તિષ્ક છે. તે મહા બ્રહ્મ કરે છે.
જાણુ થાય છે. મનુષ્યક્ષેત્રમાં કુલ

૧. જાણુદ્વીપ યાજ્ઞો જેવો એક
મનુષ્ય કહાની જેકે ગોળ વીંટળાયેલો છે.
મનુષ્ય તેની આસપાસ કાલોત્તિષ્ક
ગોળ વીંટળાયેલો છે. તે પુષ્કરદ્વીપ
જેવો ગોળ વીંટળાયેલો છે. તે
મે બાળ કરી જાયેલી ઝીંડી જેવો
મનુષ્ય નામ તે

૬

લોકવિભાગ

૧ : લોક

૧

તે કાલે, તે સમયે અમણભગવંત મહારાજાને તે સમયે
નામે અનગાર હતા; તે સ્વભાવે બંદ, કોઈને કોઈને
ઓછાં ક્રોધ-માન-માયા અને શોખવાળા, અનુભવ
ગુરુને આશરે રહેનારા. કોઈને સંન્યાસ ન કરે પણ
ગુરુભક્ત હતા. તે રોહ નામના અનગાર પેઠે તે સમયે
નીચે નમેલ મુખવાળા. ધ્યાનરૂપ કોઈને કોઈને
અને તપ વડે આત્માને બાંધીને રાખીને તે સમયે
મહાવીરની આંખુઆંખુ વિહરે છે.

તે રોહ અનગારને એક વખત તે સમયે તે સમયે
બગવાનને આવી પહોંચા લાગ્યા.

પ્ર૦--તે બગવાન! પહેલું તે સમયે તે સમયે
પહેલાં અલોક છે અને તે સમયે તે સમયે

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૧ સ્ત્રી

સાધન-ખંડ

ગો.—હે બગવન! એવડા મોટા આ શોકમાં એવો કોઈ પરમાત્મ જેટલો પણ પ્રદેશ છે કે ત્યાં આ હવ ઉત્પન્ન થયો ન હોય કે મરણ પામ્યો ન હોય!

મ.—હે ગૌતમ! એ અર્થ બરાબર નથી. જેમ કોઈ એક પુરુષ સો બકરી માટે એક વાંટા કરે; અને તેમાં વધારેમાં વધારે હગ્ગર બકરી પૂરે; અને તે વાડામાં ઘણું પાણી અને ચરવાનું ન્યજા હોવાથી તે બકરીઓ ત્યાં વધારેમાં વધારે છ માસ ગુધી રહે; તો હે ગૌતમ! તે વાડાનો એવો કોઈ પરમાત્મ જેટલો પ્રદેશ હોય કે જે તે બકરીઓની લોંડીઓથી, મૂત્રથી, રોમથી, શોંગડાથી, ખરીથી અને નખથી પૂર્વે સ્પર્શ ન કરાયેલો હોય? “ના, એવો ન હોય.” હે ગૌતમ! તો પણ એમ માની શકાય કે એ વાડામાં એકાદ પ્રદેશ એવો હોય કે ત્યાં તે બકરીની લોંડી વગેરેનો સ્પર્શ ન થયો હોય; પરંતુ આ શોક તો શાશ્વત હોવાથી, સંસાર અનાદિ હોવાથી, હવ નિત્ય હોવાથી, તથા કર્મની અને જન્મ-મરણની અદ્વિતતા હોવાથી એવો એક પણ પ્રદેશ નથી કે ત્યાં આ હવ જન્મ્યો ન હોય કે મર્યો ન હોય. *

—શતક ૧૨, ઉદે૦ ૭.

૪

ગો.—હે બગવન! શોકના પૂર્વ ચરમાંતમાં (પૂર્વ આશ્રુના છંડાને અંતે) હવો, હવદેશો, હવપ્રદેશો, અહંતો કે તમના દેશ પ્રદેશો છે ?

મ.—હે ગૌતમ! ત્યાં હવો નથી. પણ હવદેશો અને હવપ્રદેશો છે. શોકનો છેલ્લો ભાગ વિષમ એક

•
•
•

સ્થિતિપદેશ તથા ત્ર્યંબકા પ્રદેશ એમ કુલ ૭ પ્રકારના છે. ત્યાં અદ્વાસમય (કાળ) નથી; કારણ કે તે તો અદીતીપર્મા ન હોય છે. રૂપીઅણુવના નો સ્કંધ, દેશ, પ્રદેશ અને પરમાણુ એ ચાર પ્રકાર છે.

એ ૮ પ્રમાણે જ્ઞાકના દક્ષિણ દિશાના ચરમાંતમાં. તથા પશ્ચિમ અને ઉત્તર ચરમાંતમાં પશુ જાણવું.

પરંતુ લોકના ઉપરના ચરમાંતમાં થોડાક ફેર છે. ત્યાં સિદ્ધ હોવાથી ત્યાં એકદ્રિયોના દેશોની માફક અનિદ્રિયોના દેશો અવસ્ય હોય છે. નથી ત્યાં જે ઉપદેશો છે, તે અવસ્ય એકદ્રિયોના દેશો અને અનિદ્રિયોના દેશો છે; અથવા એકદ્રિયોના દેશો, અનિદ્રિયોના દેશો અને જે દ્રિયનો એક દેશ છે; અથવા એકદ્રિયોના દેશો, અનિદ્રિયોના દેશો અને જે દ્રિયોના દેશો છે. એ પ્રમાણે વચ્ચા વિકલ્પ સિવાયના બીજા અથવા વિકલ્પો પાંચેદ્રિયો મુધી કહેવા. ત્યાં જે ઉપ-પ્રદેશો છે, તે અવસ્ય એકદ્રિયોના પ્રદેશો, અને અનિદ્રિયોના પ્રદેશો છે; અથવા એકદ્રિયોના પ્રદેશો, અનિદ્રિયોના પ્રદેશો અને એક બેદ્રિયના પ્રદેશો છે; અથવા એકદ્રિયોના

૧. અહીં ઉપરના પૂર્વ દિશાના ચરમાન્તની પેઠે 'એકે-દ્રિયોના દેશો, અનિદ્રિયોના દેશો અને જે દ્રિયના દેશો' એવો વિકલ્પ નથી; કારણ કે, પ્રદેશની હાનિશક્તિથી થયેલ વિષમભાગ અહીં ન હોવાથી પૂર્વ ચરમાન્તની પેઠે ત્યાં જે દ્રિયના અને દેશો સંભવતા નથી. પૂર્વ ચરમાન્તમાં નો પ્રદેશની હાનિશક્તિ થી હોવાથી અને પ્રત્યક્ષ-લોકદેશ-હોવાથી ત્યાં બેદ્રિય હોવાના અને દેશ સંભવે છે.

અથવા (૨) એકેન્દ્રિયદેશો અને બેદન્દ્રિયદેશો. અથવા (૩) એકેન્દ્રિય દેશો અને બેદન્દ્રિયોના દેશો — એમ ત્રણે વિકલ્પો થાય છે. કારણકે રત્નપ્રભામાં બેદન્દ્રિયો રહે છે, અને તેઓ એકેન્દ્રિયની અવેશાએ યોગ્ય હોય છે. તેથી તેના ઉપરના ચરમાંતમાં બે દન્દ્રિયો એક. અથવા અનેક દેશ સંબંધિત છે. એ પ્રમાણે અનિદ્રિય સુધી જાણવું.

જીવના જે પ્રદેશો છે. તે અવસ્થા એકેન્દ્રિયના છે. અથવા એકેન્દ્રિય પ્રદેશો અને બેદન્દ્રિયના પ્રદેશો. અથવા એકેન્દ્રિયજીવપ્રદેશો અને બેદન્દ્રિયોના પ્રદેશો — એમ બે બે વિકલ્પ જાણવા. ત્યાં કપી અજીવના ચાર અને અકપી અજીવના ત્રણ પ્રકાર જાણવા. કારણ કે તે સમયસેવતી અંદર હોવાથી ત્યાં અદ્વાસમય પણ હોય છે.

રત્નપ્રભાનો નીચકો ચરમાંત લોકના નીચલા ચરમાંતની પેઠે જાણવો, પણ વિશેષ એ કે, જીવદેશો સંબંધે લોકના નીચેના ચરમાંતમાં બેદન્દ્રિયાનિર્મા મધ્યમ વિકલ્પ રહિત બે બે વિકલ્પો કહ્યા છે. પણ અહીં પચ્ચેન્દ્રિય એકધાની જાગૃતમાં ત્રણે વિકલ્પ કહેવા; કારણકે રત્નપ્રભાના નીચેના ચરમાંતમાં દેવકપ પચ્ચેન્દ્રિયોનાં ગમનાગમન દ્વારા પચ્ચેન્દ્રિયો દેશ અને તેના દેશો મંબલે છે. અને બેદન્દ્રિયાદિ તો રત્નપ્રભાના નીચેના ચરમાન્તમાં મરણસમુદ્ધાતથી જાય ત્યારે જ તેનો નંબવ હોવાથી ત્યાં તેમનો દેશ જ સંબંધિત છે પરંતુ દેશો સંબંધિત નથી. કેમકે રત્નપ્રભાનો નીચેનો ચરમાંત એક પ્રત્યક્ષ હોવાથી અનેક દેશનો હેતુ થતો નથી.

૧. અહીં ૫ અને ૬ એકેન્દ્રિયપ્રદેશો અને બેદન્દ્રિયોના પ્રદેશો.
૨. બેદન્દ્રિય ન સંબંધિત. કારણ માટે જુઓ પા. ૫૪૨ નો ૧

સાતે જૂમિઓની જોડજોડથી જનકાર્થ કરી છે, એની ઉપર તથા નીચેના એક એક હગ્ગર યોજન છોડતાં બાકીના મધ્ય ભાગમાં નરકવાસ છે. દરેક નરકજૂમિમાં માળવાળા ધરનાં તળની પેઠે પ્રતર છે. રત્નપ્રભામાં તેમાં ૧૩, શર્કરાપ્રભામાં ૧૧ એમ દરેક નીચેની જૂમિમાં બે બે ઓછાં કરતાં સાતમીમાં એક જ પ્રતર છે. એ પ્રતરોમાં નરક છે. એ પ્રતર અને ખીજા પ્રતર વચ્ચે જે અવકાશ છે, તેમાં નરક નથી. દરેક પ્રતરની જનકાર્થ જે ત્રણ ત્રણ હગ્ગર યોજનની માનવામાં આવે છે, એમાં એ વિવિધ સંસ્થાન (આકાર) વાળાં નરક છે.

પહેલીથી સાતમી જૂમ સુધીનાં નરક વધતી જતી અશુભનાયુક્ત રચનાવાળાં છે. રત્નપ્રભાને છોડીને બાકીની ૭ જૂમિઓમાં નથી દ્વીપ, સમુદ્ર, પર્વત, સરોવર, ગામ કે શહેર વગેરે. નથી વૃક્ષલતાદિ, કે નથી એકેન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય પર્થતિર્થ; નથી મનુષ્ય કે નથી દેવ. રત્નપ્રભાને છોડીને એમ કહેવાનું કારણ એ કે, એની ઉપરનો થોડો ભાગ મધ્યલોકમાં સંમિલિત છે. તેથી તેમાં દ્વીપાદિ મળી આવે છે. રત્નપ્રભા સિવાયની બાકીની ૭ જૂમિઓમાં ફક્ત નારક અને કેટલાક એકેન્દ્રિય જીવ હોય છે. એ જૂમિઓમાં ક્યારેક કોઈ સ્થાન ઉપર મનુષ્ય, દેવ અને પંચેન્દ્રિય તિર્થોનો પણ સંભવ છે. મનુષ્યનો સંભવ એ અપેક્ષાએ છે કે કેવલિસમુદ્ધાત કરતો મનુષ્ય સર્વલોકવ્યાપી હોવાથી એ જૂમિઓમાં પણ આત્મપ્રદેશ ફેલાવે છે. એ ઉપરાંત વૈદિક્ષલ્પિધવાળા મનુષ્યો અને તિર્થો પણ ત્યાં પહોંચે છે. કેટલાક દેવો પણ ક્યારેક પોતાના પૂર્વજન્મના

ભરતની ઉત્તરે દેશવત, દેશવતની ઉત્તરે દરિ, દરિની ઉત્તરે વિદેહ, વિદેહની ઉત્તરે રમ્યક, રમ્યકની ઉત્તરે દિરપ્પવત, અને દિરપ્પવતની ઉત્તરે ઐરવત છે. સાને ક્ષેત્રોને એક બીજાથી જુદાં પાડ્યા માટે તેમની વચમાં ૭ પર્વતો છે. તે વર્ષધર ક્ષેત્રવાય છે. તે બધા પૂર્વથી પશ્ચિમ ક્રાંત્યા છે. ભરત અને દેશવતની વચ્ચે દિશવત છે; તે પ્રમાણે પડીનાનાં નામ મહાદિશવત, નિગધ, નીલ, રૂકમી અને શિખરી છે.

જલુદ્વીપની અપેક્ષાએ ધાતકીખંડદ્વીપમાં મેરુ, વર્ષ અને વર્ષધરની સંખ્યા જમણી છે. જોકે તેમનાં નામ એક-તરખાં છે. વલયાકૃતિ ધાતકીખંડના પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધ એમ બે ભાગ છે. તેમનો વિભાગ બે પર્વતથી થાય છે. તે દક્ષિણથી ઉત્તર ફેલાયેલા છે અને બાણ સમાન સરળ છે. પ્રત્યેક ભાગમાં એક એક મેરુ, સાત સાત વર્ષ, અને ૭ ૭ વર્ષધર છે.

મેરુ, વર્ષ અને વર્ષધરોની જે સંખ્યા ધાતકીખંડમાં છે, તે જ પુન્ડરાધ્વીપમાં છે. એટલે કે એમાં પણ બે મેરુ આદિ છે. તે પણ બાણાકાર પર્વતોથી વિભક્ત થયેલા પૂર્વાર્ધ અને પશ્ચિમાર્ધમાં રહેલા છે. આ રીતે સરવાળો કરતાં અદ્વીપમાં કુલ પાંચ મેરુ, ત્રીશ વર્ષધર, પાંત્રીશ ક્ષેત્રો, પાંચ દેવકુરુ, પાંચ ઉત્તરકુરુ, પાંચ મહાવિદેહના ૧૦૮ વિજય, (ક્ષેત્રવિશેષો) અને પાંચ ભરત તેમ જ પાંચ ઐરવતના બસો પંચાવન આપદિશ છે. અંતરદ્વીપ દક્ષા ધ્રુવજીવમુદમાં ૫૬ છે.^૧ જેમાં મોક્ષમાર્ગને જાણનારા

૧. નવમા શ્લોકમાં ત્રીજા ઉદેશકમાં ‘અવાભિગમચૂરમાં જણાવ્યા પ્રમાણે અંતરદ્વીપોનું વર્ણન કરેલું અને એમ ૨૮ ઉદેશકો મળી લેવા’, એમ જણાવ્યું છે. પરંતુ એ રીતે (પ્રતિ ૩,

2
3

•

•

૩

ગૌં—હે ભગવન ! કોવલોક કેટલા પ્રકારનો હતો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારનો હતો છે : અર્ધા,

તિર્થંગ અને કિર્ણ. તેમાં અર્ધાલોક સાત પ્રકારનો છે :

(૧) નપ્રમાર્થી અર્ધઃસપ્રમાર્થી મુધીની સાત પૃથ્વીઓ

પ્રમાણે .

તિર્થંગલોક અસંખ્ય પ્રકારનો છે. (જંબુદ્વીપથી માંડીને

અવધનૂરમણ સમુદ્ર મુધીના દ્વીપ-સમુદ્રો પ્રમાણે).

કિર્ણલોક પંદર પ્રકારનો છે. (સૌધર્મથી માંડીને

અચ્યુત મુધીના ૧૨ કડ્ડો, ઐવેયક વિમાન, અનુત્તરવિમાન,

અને દશતપ્રાજ્ઞારજુયિષી પ્રમાણે).

ગૌં—હે ભગવન ! અર્ધાલોક કેવા આકારે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રાપાન આકારે. તિર્થંગલોક

જાણરને આકારે છે : અને કિર્ણલોક કિળા મૃદંગને આકારે છે.

ગૌં—હે ભગવન ! અલોક કેવા આકારનો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! પોલા ગોળાના આકારનો છે.

ગૌં—હે ભગવન ! લોક કેટલો મોટો હતો છે ?

૨. ગૌતમ ! આ જંબુદ્વીપ સર્વ દ્વીપોની અંદર

જંબુ લાખ. સોળ હજાર, બેસો સત્તાવીસ યોગન,

૧૦૦૦ અક્ષવીશ ધનુષ અને કાંઈક અધિક

૧ પરિધિવાળો છે. હવે મોટી દિવ્ય ઋદ્ધિ —

૨. જંબુદ્વીપમાં મેરુપર્વતની અલિકાને ચારે

૩. તરફ ગંગા, યમુના, સિંધુ, નીચે મોટી ચાર

૪. ૧૦ અલિપેશન મહાજ કરી. જંબુદ્વીપની ચારે

૫. ૨૦ અલિપેશન મહાજ કરી. જંબુદ્વીપની ચારે

મૌન—હે ભગવન્ 'કેવલોક્ષે' કૃત્વ પ્રકારનો કૃષ્ણ છે.
 મૌન—હે મૌનમ' ત્વ પ્રકારનો કૃષ્ણ છે. અર્થ
 નિર્વિકલ્પ અને નિર્વિકલ્પ, તમાં અધ્યાત્મિક નાન પ્રકારનો
 (વેળાએથી) અધ્યાત્મિક નાન પ્રકારનો
 પ્રમાણે.

નિર્વિકલ્પે અત્તમ પ્રકારનો છે. (જલુકાપથ) માંડીને
 સ્વદેશમય સમુદ્ર સુધીના કૌપ-અમુક પ્રમાણે.
 કૌપ-અમુક પ્રકારનો છે. (સૌધર્મથી) માંડીને
 અત્તમ સુધીના ૧૦ કૃષ્ણ, પ્રવેશક વિમાન, અનુગતવિમાન,
 અને કૌપ-અમુક પ્રકારનો પ્રમાણે.

મૌન—હે ભગવન્ 'અધ્યાત્મિક' કેવા આકાર છે !

મૌન—હે મૌનમ' ત્વ પ્રકારનો આકાર છે. નિર્વિકલ્પે
 અત્તમ પ્રકારનો છે. અને કૌપ-અમુક પ્રકારનો આકાર છે.

મૌન—હે ભગવન્ 'અધ્યાત્મિક' કેવા આકારનો છે !

મૌન—હે મૌનમ' પોતા જોગના આકારનો છે.

મૌન—હે ભગવન્ 'કૌલ' કેટલો મોટો કૃષ્ણ છે !

મૌન—હે મૌનમ' આ જલુકાપ સર્વ કૌપની અંદર

છે; અને ત્વ કૌપ, જોગ દળર, જોગ સત્તાવીસ જોગ, ત્વ

કૌલ, એકમાત્ર આકાર છે. હવે મોટી વિષ્ણુ કૌલ -

સાક્ષી આમગ પશ્ચિમવાસ છે. હવે મોટી વિષ્ણુ કૌલ -

સાક્ષી આમગ પશ્ચિમવાસ છે. હવે મોટી વિષ્ણુ કૌલ -

સાક્ષી આમગ પશ્ચિમવાસ છે. હવે મોટી વિષ્ણુ કૌલ -

સાક્ષી આમગ પશ્ચિમવાસ છે. હવે મોટી વિષ્ણુ કૌલ -

સાક્ષી આમગ પશ્ચિમવાસ છે. હવે મોટી વિષ્ણુ કૌલ -

સાક્ષી આમગ પશ્ચિમવાસ છે. હવે મોટી વિષ્ણુ કૌલ -

સાક્ષી આમગ પશ્ચિમવાસ છે. હવે મોટી વિષ્ણુ કૌલ -

૩

ગૌં—હે ભગવન ! કોણે કેટલા પ્રકારના કળો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના કળો છે : અર્ધા,

ત્રિપર્યંબ અને નિપર્યંબ. તેમાં અર્ધાશોક માત્ર પ્રકારનો છે :

રત્નપ્રભાવી અધરૂપમયુગ્મી મુધીની સાત પૃથ્વીઓ પ્રમાણે).

નિપર્યંબોક અસંખ્ય પ્રકારનો છે. (જલુકીપથી માંડીને રત્નપ્રભાવ સમુદ્ર મુધીના દ્વીપ-સમુદ્ર પ્રમાણે).

ત્રિપર્યંબોક પંદર પ્રકારનો છે. (સૌધર્મથી માંડીને અચ્યુત મુધીના ૧૨ કડો, કૈવલ્યક વિમાન, અનુનરવિમાન, અને દયાપ્રાચનારૂપિણી પ્રમાણે).

ગૌં—હે ભગવન ! અર્ધાશોક કેવા આકારે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! ત્રાપાન આકારે. તિર્યગ્શોક આકારને આકારે છે : અને ત્રિપર્યંબોક ક્રિષ્ણ મૃદંગને આકારે છે.

ગૌં—હે ભગવન ! અર્ધોક કેવા આકારનો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! પોલા ગોળાના આકારનો છે.

ગૌં—હે ભગવન ! શોક કેટલો મોટો કલો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! આ જલુકીપ સર્વ દ્વીપોની અંદર છે; અને ત્રણ લાખ, સોળ લગ્નર, ત્રણ સત્તાવીસ યોગન, ત્રણ કોશ, એકસો અઠાવીસ ધનુષ અને કાંઈક અધિક સાગરને આંગળ પરિધિવાળો છે. દરે મોટી દિવ્ય ઋદ્ધિ-શક્તિવાળા છ દેવો જલુકીપમાં મેરુપર્વતની ચુલિકાને ચારે તરફ ચીંટાઈને બેસી રહે. પછી નીચે મોટી ચાર દિક્કુમારીઓ ચાર ગણિપ અને પ્રહાર કરી. જલુકીપની ચારે દિશામાં ચાર મુખ ગામીને નબા બે. પછી ૮ ચારે

સીમા રેલી માનસાગર પવનની બહારની દિશામાં પિંડ ફેરે,
એમ મળ્યું. આ દાખલામાં જાગૃતિ આપુપ એક
લાખ વર્ષનું મળ્યું. અને અંત મમન કરાયેલા હેતુ કૃત્યાં
નદી મમન કરાયેલું હેતુ અનંતગામું મળ્યું.] હું ગૌતમ !
અસોડ એટલો મોટો છે.

ગૌ.—હું બગવન ! સોહના એક આકાશપ્રદેશમાં જે
એકેન્દ્રિય હોવાના પ્રદેશો છે. . . તમજ બે દ્વિવર્તી માંડીને
પંચેન્દ્રિયના પ્રદેશો અને અનિન્દ્રિયના પ્રદેશો છે, તે બધા
પરસ્પર બદ્ધ, રૂપિય અને સંબદ્ધ છે ! વળી હું બગવન ! તે
બધા પરસ્પર એકબીજાને આગ્રાધા ઉત્પન્ન કરે તથા
અવયવનો છેદ કરે !

મ.—હું ગૌતમ ! એ વાત બરાબર નથી. જેમ
શૃંગારના આકાર સ્થિત, સુંદર વેશવાળી અને સંગીતાદિને
વિશે નિપુણતાવાળી કોઈ એક નર્તકી હોય, અને તે મેંકડા
અથવા લાખો માણસોથી બરેલા રંગચાનમાં બગીચા પ્રકારના
નાટ્યમાંનું કોઈ પણ એક પ્રકારનું નાટ્ય દેખાડે, તો હું
ગૌતમ ! તે પ્રેક્ષકો શું તેને અનિમેષ દષ્ટિએ ચોતરફથી
શ્રુએ ? 'હા બગવન ! શ્રુએ !' તો હું ગૌતમ ! તે પ્રેક્ષકોની
દષ્ટિએ તે નર્તકીને વિશે ચારે બાજુથી પડેલી હોવા છતાં
તેને કોઈ આગ્રાધા ઉત્પન્ન કરે અથવા તેના અવયવનો
છેદ કરે ? 'ના બગવન !' અથવા તે નર્તકી તે પ્રેક્ષકોની
દષ્ટિએને કોઈ આગ્રાધા ઉત્પન્ન કરે ? 'ના બગવન !'
તે પ્રમાણે ઉપર પણ સમજવું.

ગૌ.—હું બગવન ! સોહના એક આકાશપ્રદેશમાં
આકાશમાં આજી ગંડેલા હવપ્રદેશો, વધારેમાં વધારે ગંડેલા

પડી મસકનું મોં ઉપાડું કરી ત બાળનો પવન કાઢી નાંખે,
પડી ને મસકના ઉપરના બાગમાં પાણી બરી, પાણુ ત
મસકનું મુખ જાંધી દે; અને પડી તેની વચલી માંઃ છાંટી
દે, ના દે ગૌતમ! ને બરેહું પાણી ને પવનની ઉપર ઉપરના
બાગમાં રહે! 'હા રહે!' અથવા દે ગૌતમ! જેમ કોઈ
એક પુરુષ આમણની મમકને ફસારી પોતાની કંઠે બાંધે;
પડી તે પુરુષ અજ કોણ પાણીમાં પ્રવેશ કરે; ના દે
ગૌતમ! ને પુરુષ પાણીના ઉપર ઉપરના બાગમાં રહે! 'હા
રહે!' તે કારણથી દે ગૌતમ! લોકની રિધતિ આઃ
પ્રકારની કહી છે.

—શ્લોક ૧. ઉદ્દે૦

૨

ગૌ૦—હે ભગવન! લવણસમુદ્રનો આકાર કેવો છે?

મ૦—હે ગૌતમ! ગોતીર્થ જેવો, નૌકા જેવો, હીપના
મંપુટ જેવો, અશ્વરકંઠ જેવો, તથા વલ્લભી જેવો વૃક્ષ અને
વલ્લખના આકારનો છે.

ગૌ૦—હે ભગવન! તેનું માપ શું છે?

મ૦—હે ગૌતમ! લવણસમુદ્રનો ચક્રવાલ વિષકંભ બે
સાખ યોજનનો છે. તેનો ઘેરાવો પંદર સાખ, એકાશી હજાર.
અને એકસો આગણ્યાલીસ યોજન ઉપરાંત થોડો ધણો
વત્તો આછો છે. તેનો ઉદ્દેધ એકહજાર યોજન છે; તેનો
ઉત્તેધ માળ હજાર યોજન છે; અને તેનું સર્વાંશ ૧૭ હજાર
યોજન છે.

ગૌ૦—હે ભગવન! ના પડી એવંડો મોટો લવણ-
સમુદ્ર આ જલુદ્ધાપ નામના હીપને શા માટે ડુબાડેના નથી!
અને જલમય કરી દેના નથી?

મંગલાચરણ

પૂર્વનં ધ્યાય 'અર્દનો'ને નમરકાર !

મોક્ષગતિને પામેલા 'સિદ્ધો'ને નમરકાર !

મર્યાદાપૂર્વક સેવવા સાધક 'આચાર્યો'ને નમરકાર !

જેમના સાક્ષિધર્મો સામ્રાજ્યના જાત્રી થાય છે, તે
'હિપાધ્યાયો'ને નમરકાર !

મોક્ષનં સાધવા સ્થાના સમ્યક્તર યુક્ત 'સાપ્તમ્યો'ને નમરકાર !

સામ્રાજ્ય પાત્ર જેની મદદથી થાય છે, તે બ્રાહ્મી લિપિને
નમરકાર !

સામ્રાજ્ય પોતાને નમરકાર !

૧. ઓ=મર્યાદાપૂર્વક+આયં સેવાય, તે. અથવા : ઓ=મર્યાદા-
પૂર્વક=સામ્રાજ્યસાર+આદિ=આચરણ કરનાર, કહેનાર અને દર્શાવનાર
તે આચાર્ય.

૨. મોક્ષં સાધયન્તિ, સમતાં વા સર્વભૂતેષુ પ્યાયન્તિ ।

૩ આદિ તીર્થંકરે જ્ઞાને લેખવાદથી લિપિનું વિધાન
પદોલ્લેખલેખ પોતાની બ્રાહ્મી નામની પુત્રીને મળવું હોવાથી લિપિ
અથવા લેખન-જ્ઞાને બ્રાહ્મી નામ મળ્યું છે, જે કે બ્રાહ્મી નામની
વિગ્રિહ પ્રકારની લિપિ પણ છે. જુઓ અહાર પ્રકારની લિપિ
માટે ના માળાનું 'ધર્મકલાઓ' પુસ્તક પા ૦૦૨

ગૌ.—હે જગવન્! પાંચ જરોનામાં અને પાંચ ઐરવનોમાં ઉત્તરપિણ્ડી અને અવનપિણ્ડી કાળ છે ?

મ.—હા, ગૌતમ ! છે.

ગૌ.—હે જગવન્! પાંચ મહાવિદેહમાં ઉત્તરપિણ્ડી અને અવનપિણ્ડી કાળ છે ?

મ.—નથી. હે આયુષ્માન શ્રમણ ! ત્યાં એકઠાં અવરિધત કાળ કલો છે.

ગૌ.—હે જગવન્! એ પાંચ મહાવિદેહમાં અરહંત જગવાનો પાંચ મહાવતવાળા અને પ્રતિક્રમણુસક્તિ ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે ?

મ.—હે ગૌતમ ! પાંચ જરોનામાં અને પાંચ ઐરવનામાં પદેલા અને છેડેલા એ એ અરહંત જગવતો પાંચ મહાવતવાળા તથા પ્રતિક્રમણુસક્તિ ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે; આટીના અરહંત જગવતો ચાર મહાવતવાળા ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે. વળી પાંચ મહાવિદેહમાં પણ અરહંત જગવાનો ચાર મહાવતવાળા ધર્મનો ઉપદેશ કરે છે.

ગૌ.—હે જગવન્! જલુડીપ નામે દ્વીપના જારતવર્ષમાં આ અવસર્પિણીમાં કેટલા તીર્થ કરો થયા છે ?

મ.—હે ગૌતમ ! ચોવીસ તીર્થ કરો થયા છે : સપ્તમ, અગ્નિત, સંભવ, અભિનંદન, સુમતિ, સુપ્રભ, સુપાર્શ્વ,

૧. એ જે વરુણ પાશ્વનાં સિદ્ધાંતથી જુદી પડતી મહાવીરના માર્ગની વિરોધતાઓ છે. પાશ્વ ચાર મહાવત જ ઉપદેશતા : બ્રહ્મચર્યને અપરિમલમા સમાવી લેવામાં આવત અને પ્રતિક્રમણુ પણ હંમેશાં હરવાને બદલે પ્રસંગ આવ્યે જ હરવામાં આવત.

ગૌ૦—હે બગવન્ ! જન્મુદ્ધાપ નામે દોષના આગ્નિચર્યાનાં આ અવસ્થાપિની કામનાં આપ દેવાનામિયન્ તીર્થ દેવતા કાળ નુર્ધી રહેશે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! એકલીય દાનરૂ વર્ષ નુર્ધી રહેશે !

ગૌ૦—હે બગવન્ ! તેની રીતે જાતી તીર્થકરોનાંના ઉદ્ધવા તીર્થકરન્ તીર્થ દેવતા કાળ નુર્ધી રહેશે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! કોણક દેશના ઝાપમદેવ અર્દનનો નેટલો વિનપયોય કલો છે, તેટલાં (દાનરૂ વર્ષ ન્યૂન લાખ પૂર્વ)^૧ વર્ષ મુધી.

ગૌ૦—હે બગવન્ ! તીર્થ એ તીર્થ છે કે તીર્થકર તીર્થ છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! અર્દત તો અવસ્થ તીર્થકર છે; પરંતુ ચાર પ્રકારનો શ્રમણપ્રધાન મંથ : સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા, તે તીર્થરૂપ છે.

ગૌ૦—હે બગવન્ ! પ્રવચન એ પ્રવચન છે કે પ્રવચની એ પ્રવચન છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! અર્દત તો અવસ્થ પ્રવચની (પ્રવચનના ઉપદેશક) છે; અને દ્વાદશાંગ ગણિપિટક (આચારાંગાદિ ૧૨ અંગગ્રંથ) પ્રવચન છે.

ગૌ૦—હે બગવન્ ! આ જો ઉગ્રકુલના, બોગકુલના, રાજન્યકુલના, ઇક્ષ્વાકુકુલના, જાતકુલના અને કૌરવ્યકુલના દાસિયો આ ધર્મમાં પ્રવેશ કરે છે. અને પ્રવેશ કરીને આઠ પ્રકારના કર્મરૂપ રજોમલને પુએ છે. તેઓ ત્યાર પછી મિદ્ધ

8

9

ગૌ.—હે બ્રહ્મવત્ ! તે એ પ્રમાણે છે, તે બ્રહ્મવત્ ! તે એ પ્રમાણે છે.

—શ્લોક ૬, ઉદ્દે. ૭

૬

ગૌ.—હે બ્રહ્મવત્ ! જાણુદ્દોષ નામે દોષમાં બારતવર્ષાને વિશે આ અવસ્થામાં દુઃખમાદુઃખમા કાલ અત્યંત ઉત્કટ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થશે, ત્યારે બારતવર્ષાનો આકાર અને બાવેનો આવિર્ભાવ કેવે પ્રકારે થશે ?

મૃ.—હે ગૌતમ ! હાહાજૂત (જ કાળે દુઃખી થોકે 'હાહા' શબ્દ કરશે), બંબાજૂત (જે કાળે દુઃખાર્ત પશુઓ બાં બાં શબ્દ કરશે), અને કોલાહલજૂત (ત્યારે દુઃખ-પીડિત પક્ષીઓ કોલાહલ કરશે) એવો તે કાલ થશે. કાલના પ્રભાવથી ધણા કંઠાર, ધૂળથી મેલા, અસચ્ચ, અનુચિત અને બચકર વાયુ, તેમ જ સંવર્તક વાયુ (બમરિયા વાયુ) વાશે. આ કાળે વારંવાર ચારે બાજુએ ધૂળ ઝડતી હોવાથી રજથી મહિન, અને અંધકાર વડે પ્રકાસરહિત દિશાઓ ધૂમાડા જેવી ઝાંખી દેખાશે. કાલની રૂક્ષતાથી ચંદ્રે અધિક શીતતા આપશે અને સૂર્યે અત્યંત તપશે. વળી વારંવાર ધણા ખરાબ રસવાળા, વિરુદ્ધ રસવાળા, ખારા, ખાતર સમાન (ખાટા) પાણીવાળા, અશ્વિની માફક દાહક પાણી વાળા, વીજળીયુક્ત, કરા વરસાવનારા કે પર્વત બેદનારા અશ્વિનિમેધ, વિષમેધ તથા વ્યાધિ-રોગ-વેદના ઉત્પન્ન કરનાર પાણીવાળા અને મનને રુચે નહીં તેવા પાણીવાળા મેધો તીક્ષ્ણ ધારાઓ નાખતા પુષ્કળ વન્સડો. તેથી બારતવર્ષામાં નામનગર વગેરે કેકાણે રહ્યા મનુષ્યો. ચાપમાં, બચર,

રૂઢિ, બેડાજ કપવાળાં, વાંદા નખ-રોડ-સાદી-નજ અને
 રોમવાળાં, કાળાં, અવન કોર, સ્વામવર્ણ વાળાં, છટા
 રેશવાળાં, ઘોળા રેશવાળાં, ગદ્ ગાવુથી ખાંધેલ દેવાને
 લોધે ફુદ્દીનીય કપવાળાં, વાંકાં અને કરચલીઓવાળાં
 પ્રત્યેક અંગયુક્ત. ગદાય-ચાવુક્ત પુરુષ જેવાં, છટા અને સડી
 ગયેલા દાંતની શ્લિષાળાં, બચકર એવો ટોક પાછળનો ભાગ
 અને મુખવાળાં, વિવિધ નેત્રવાળાં, વાંદા નાસિકાવાળાં, વાંકાં
 અને રલિઓથી વિદૂત યથેલાં, બચકર મુખવાળાં, ખસ અને
 ખરડથી વ્યામ, કંકણ અને નીકળ નખો વડે ખગ્ગવાળવાળી
 વિદૂત યથેલાં, દરાગ-રોડ-અને કરોળિયાવાળાં, કાદી ગયેલ
 અને કોર ચામડીવાળાં, વિવિધ અંગવાળાં, ગેષ્ટાદિના જેવી
 ગનિવાળાં, સાંધાના વિવિધ અધનવાળાં, ચોખ્ખે સ્થાને નહીં
 ગોઠવાયેલ તથા છટાં દેખાતાં હાડકાંવાળાં, ફુર્જલ, ખરાય
 આંધાવાળાં, ખરાય પ્રમાણુવાળાં, ખરાય આકૃતિવાળાં, ખરાય
 કપવાળાં, ખરાય સ્થાન અને આસનવાળાં, ખરાય
 શરવાવાળાં, ખરાય ભોગનવાળાં, જેઓનાં પ્રત્યેક અંગ અનેક
 વ્યાધિઓથી પીડિત છે તેવાં, અપલનાયુક્ત વિદૂલ ગતિવાળાં,
 હિંસાહરહિત, સત્વરહિત, વિદૂત એટલાવાળાં, તેગરહિત; વારંવાર
 ગીન, ઉખ્ય, અને કોર પવન વડે વ્યામ, જેઓનાં અંગ
 ધૂળ વડે મલિન અને રજ વડે વ્યામ છે એવાં; અડ્ડ કોધ, માન
 અને માયાવાળાં, અડ્ડ શોભવાળાં, અશુભ દુઃખનાં ભાગી,
 પ્રાયઃ ધર્મસંગતા અને સમ્યક્ત્વથી બ્રહ્મ વધારેમાં વધારે એક
 રાધ પ્રમાણુ શરીરવાળાં, વધારેમાં વધારે ભોળ અને વીથ
 રાંના આયુષવાળાં, પુત્રપૌત્રાદિ પરિવારમાં અત્યંત રનેહવાળાં
 ૧ ધણા પુત્રપૌત્રાન્નિ પાલન કરનારાં ૧. ઓગળા જેવાં. અને

પરચૂરણ વિભાગ

૧ : ચાલતું ચાલ્યું કહેવાય

૧

વિચરણ : મહાવીરના સમયમાં જે અનેક દાર્શનિક હતા, તેમાં જમાલિ નામના મહાવીરના બાણેજ પણ એક દાર્શનિક તરીકે હતા. ૧ મહાવીરનો આગમ અનોકાંતવાદપૂર્ણ છે, એટલે તે એક જ પદાર્થને પણ અનેક પ્રકારની દૃષ્ટિઓથી ભિન્ન ભિન્ન રૂપે જોઈ શકે છે. જમાલિ અને મહાવીર વચ્ચે જે એક બાબતમાં મતભેદ હતો એમ જણાય છે, તેનું ઉદાહરણ નીચે પ્રમાણે છે : એક શાળવીને આપણે ચતર આપી વણવાનું કહ્યું. તે શાળવીએ કપડું વણવાનું શરૂ પણ કર્યું. પત્ની બે ચાર દિવસ બાદ આપણે તેને પકડાશું કે ચતરનું શું થયું ? ત્યારે તે કહેશે કે કપડું વણાયું.

૧. જુઓ ચારેવ ખંડમાં તેમનું ચરિત્ર, પા. ૨૬૨.

ને ક્રિયા નકામી મળ્યાય છે, તો પાડી પટ જેમ પ્રથમ સમયે ઉત્પન્ન થતા નથી, તેમ ઉત્તર સમયેને વિષે પણ ઉત્પન્ન ન જ થયો જોઈએ. કારણકે ઉત્તર સમયની ક્રિયાઓમાં શું વિશેષતા છે કે, જેથી પ્રથમ સમયની ક્રિયાથી પટ ઉત્પન્ન ન થાય અને ઉત્તર સમયની ક્રિયાઓથી થાય ? તાત્પર્ય એ છે કે ત્યારે અંત્ય સમયે આપણે પટને ઉત્પન્ન થયેલો જોઈએ છીએ. ત્યારે ને પટને અંત્ય સમયની પદેલા આદિ દરેક સમયમાં અંગે અંગે ઉત્પન્ન થતાં માનવો જ જોઈએ. અર્થાત્ ઉત્પન્નમાન પટ ઉત્પન્ન થાય છે, એ મંતવ્ય નિર્ણય છે.

—શાક ૧, ઉદે ૧, ૧૦

૨

રાજગૃહનગરમાં ગુણશિલ્પક ચેત્યની આસપાસ થોડે દૂર ધણા અન્યનીચિકા રહેતા હતા. તેઓ ભગવાનના રથવિરોને આવીને કહેવા લાગ્યા કે, “તમે અસંયમી અને પાપી છો. કારણ કે તમે અદત્ત (કાર્ધ એ નહિ આપેલ) પદાર્થનું મદલું કરો છો, અદત્ત પદાર્થને ખાઓ છો અને અદત્તનો સ્વાદ લો છો. કારણ કે તમને આપવામાં આવતો પદાર્થ ન્યાં મુઠ્ઠી પાત્રમાં પડ્યો નથી, તેવામાં વચમાંથી કાર્ધ તે પદાર્થને લઈ લે, તો દાતા ગૃહસ્થના પદાર્થનું અપહરણ થયું કહેવાય; પણ તમારા પદાર્થનું અપહરણ થયું ન કહેવાય. મારે તમે અદત્તનું મદલું અને બોજન કરો છો એમ કહેવાય. અને ને કારણે તમે જરૂર અસંયમી કહ્યાનિ છો.”

છે.^૧ પરંતુ તે કુપર્યા તમની ચેતસ માન્યતા મી દતી ને રપટ જાણી શકાતું નથી. તાપજ એટલુ જાણી શકાય છે કે ક્રિયાવાદી વગેરે સ્વતંત્ર મનો નહીં હોય, પરંતુ મદાતી બમવાનના સમયમાં જે મનો પ્રચલિત હતા, તે અધાનો પૂર્વોક્ત ચાર પ્રકારમાં સમાવેશ કર્યો હશે.

૧. ક્રિયાવાદી : આ મનોની બિજ બિજ વ્યાખ્યા છે. પ્રથમ વ્યાખ્યા પ્રમાણે, કનાં ક્રિયાય ક્રિયા સંબંધની નથી; માટે ક્રિયાના કનાં તરીકે આત્માના અસ્તિત્વને માનનાર ક્રિયાવાદી કહેવાય છે. બીજી વ્યાખ્યા પ્રમાણે, ક્રિયા પ્રધાન છે, અને જ્ઞાનનું કાંઈ પણ પ્રયોગન નથી એવી માન્યતાવાળા ક્રિયાવાદી છે. ત્રીજી વ્યાખ્યા પ્રમાણે ક્રિયાદિ પદાર્થના અસ્તિત્વને માનનારા ક્રિયાવાદી કહેવાય છે. ક્રિયાવાદીના કુલ એંશી પ્રકાર કહેવાય છે.

૨. અક્રિયાવાદી : તેઓનું મંતવ્ય એ છે કે, કોઈ પણ અનવરિયત પદાર્થમાં ક્રિયા હોતી નથી. જે તેમાં ક્રિયા હોય, તે તેની અનવરિયત ન હોય. માટે ક્રિયાના અભાવને માનનારા અક્રિયાવાદી છે. અથવા, ક્રિયાનું શું પ્રયોગન છે ? માત્ર ચિત્તશુદ્ધિ જ આવશ્યક છે—એવી માન્યતાવાળા અક્રિયાવાદી કહેવાય. અથવા ક્રિયાદિના નાસ્તિત્વને માનનારા અક્રિયાવાદી કહેવાય. અક્રિયાવાદીના ૮૪ પ્રકાર કહેવાય છે.

૩. અજ્ઞાનવાદી : 'અજ્ઞાન શ્રેયસ્પ છે, કારણકે જ્ઞાનથી કર્મનો નીવ બંધ થાય છે. અને અજ્ઞાનપૂર્વક કર્મબંધ

૧ તથા જુનું આચાર્ય મીરા, અધ્ય૦ ૧, કુદે૨ ૧, પૃ૦ ૧૬.

પાંચ જ્ઞાન વાગ્યાઓમાંથી દરેક ક્રિયાવાદી જ દોષ. પરંતુ
ત્રણ અજ્ઞાનવાદી છતાં પછીના ત્રણ વાદવાળા દોષ.^૧

નૈરયિકો ચારે વાદવાળા દોષ. પૃથિવીકાપિષો માત્ર
અક્રિયાવાદી અને અજ્ઞાનવાદી દોષ. એમ જ મનુરિંદ્રિય
સુધીનું જાણવું.

ગૌ—હે બ્રહ્મવત્ ! ક્રિયાવાદી છતાં કેનું આયુષ
આધે ?

મૃ—હે ગૌતમ ! નૈરયિક અને તિર્થંચરોનિકનું ન
આધે, પણ મનુષ્યકે અને દેવનું આધે. દેવનું આધે તો
વૈમાનિકનું જ આધે.

અક્રિયાવાદીઓ નૈરયિકથી માંડીને જે સુધીનું આધે.
એ પ્રમાણે અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી વિષે પણ જાણવું.

ક્ષેત્રવાદી ક્રિયાવાદી મનુષ્ય અને દેવનું આધે.
કૃત્યક્ષેત્રવાદી ક્રિયાવાદી મનુષ્યનું આધે. કૃત્યક્ષેત્રવાદી
અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી નૈરયિક, તિર્થંચ,

૧. એ પ્રમાણે મૂળમાં સંજ્ઞાઓવાળા, નોસંજ્ઞાવાળા,
વેદવાળા, કપાથી, યોગવાળા, ઉપયોગવાળા વગેરેના કહેલો છે.
પણ તેમાં રમૂતિની કસરત સિવાય બીજું મહત્ત્વ નથી. તેથી
અહીં તે બધા કહ્યા નથી.

૨ તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ છે તેથી તેઓ અક્રિયાવાદીઓ અને
અજ્ઞાનવાદીઓ જ હોય. કોઈ પણ વાદનો અભાવ હોય તો પણ
તે બે વાદને યોગ્ય કહેવો પરિણામ સંભવ છે. મૂળમાં આ
ઉપરાંત અન્ય યોગ્યોના પણ કહેલો છે.

૩. જે દેવો અને નારકો છે તેઓ મનુષ્યનું, અને મનુષ્યો
તથા પંચેન્દ્રિયતિર્થંચરોનું બાહ્ય.

કેટલા મતો છે ?

ક્રિયાવાદી પંચેન્દ્રિય નિર્ણય, દેવનું આધિ, અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી પંચેન્દ્રિય નિર્ણયો ચારે પ્રકારનાં આધિ. કૃષ્ણસંસ્થાવાગા ક્રિયાવાદી પંચેન્દ્રિય નિર્ણય કેળવેલું ન આધિ.^૧ કૃષ્ણસંસ્થાવાગા, અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી પંચેન્દ્રિય નિર્ણયો ચારે પ્રકારનું આધિ, તેમજ નીલ અને કાપોત સંસ્થાવાગા પંચેન્દ્રિય નિર્ણયોનું પણ જાણવું. તેજોસંસ્થાવાગા ક્રિયાવાદી પંચેન્દ્રિય નિર્ણયો વૈમાનિક દેવનું જ આધિ, પરંતુ તેજોસંસ્થાવાગા અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદી પંચેન્દ્રિયનિર્ણયો દેવ, નિર્ણય અને મનુષ્યનું આધિ. એમ જ પણ અને શુક્લવાગાનું પણ જાણવું.

સમ્યગ્દષ્ટિ વૈમાનિકનું જ આધિ, મિથ્યાદષ્ટિને કૃષ્ણ-પાશ્વિકોત્તરી જેમ જાણવા. સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ એક પણ ન જાણે.^૨

પરમવત્તું આયુષ્ય જાંઘાય છે. અપ્રકાશિક અને વનસ્પતિઆયનું પૃથ્વીકાશિક પ્રમાણે જ જાણવું. અગ્નિકાશ અને વાયુકાશ નિર્ણયનું જ આધિ. બે ઉદ્રિયથી ચાર ઉદ્રિય સુધીના પણ પૃથ્વીકાશ પ્રમાણે જાણવા. પણ સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનમાં તેઓ એક પણ આયુષ્ય નથી જાંઘતા. કારણ કે તેમને તેનો કાળ અકષ્ય હોય છે.

૧. કારણ કે જ્યારે સમ્યગ્દષ્ટિ પંચેન્દ્રિય નિર્ણય કૃષ્ણાદિ અશુભ લેશ્યાના પરિણામવાળા હોય છે, ત્યારે તેઓ કોઈ પણ આયુષ્યનો જાંઘ નથી કરતા. અને તેજોલેશ્યાદિ શુભ પરિણામવાળા હોય છે ત્યારે જ કેવળ વૈમાનિકાયુષ્યનો જાંઘ કરે છે.

૨. આમ આ ઉપરાંત અન્ય લાગેલો વિસ્તાર મૂળમાં છે.

૪: પરચુરણ બાબતે

૧

ગૌ—હે બગવન્! દર્શેશાં મુક્તમ ન્નેદકાય - અપૂકાય
(એક જનનું પાણી) માપપૂર્વક પડે છે ?

મં—હા ગૌતમ! પડે છે. તે કાંચે પડે છે, નીચે
પણ પડે છે, અને તીરછે પણ પડે છે.

ગૌ—હે બગવન્! તે મુક્તમ અપૂકાય, આ સામાન્ય
સ્વપ્ન અપૂકાયતી (પાણીતી) સાથે પરસ્પર સમાયુક્ત થઈને
સાંભાળાગ મુકી રહે ?

મં—ના ગૌતમ! તે ગીધ નાશ પામી જાય છે.

—શતક ૧, ઉદ્દે ૨

૨

ગૌ—હે બગવન્! અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં પરિણમે.
અને નાસ્તિત્વ નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે ?

મં—હા ગૌતમ!

ગૌ—હે બગવન્! તે શું પ્રયોગથી - જીવના વ્યાપારથી
તેમ પરિણમે છે કે સ્વભાવથી !

મં—હે ગૌતમ! તે પ્રયોગથી અને સ્વભાવથી એમ
બંને પ્રકારે પરિણમે છે.

—શતક ૧, ઉદ્દે ૩

૩

ગૌતમ—હે બગવન્! જાજુડીપમાં આ બારતવર્ષમાં
આ અવસર્ષિણીના કાળમાં કેટલા ફલકરે થયા ?

સત્સંગનો મહિમા

જ્ઞાના વખતની વાત છે. સુંગિઠા^૧ નગરીમાં તે વખતે
 ચમ્પા જૈન ગૃહસ્થો રહેતા હતા. તેઓ અદ્યક્ષ ધનવાળા
 અને મુસંપત્ત હતા. તેઓ પ્રીતધાર કરીને તેમ જ કળા-
 દૂષરમાં પૈસા રોટીને આશુવિકા ચલાવતા હતા. તેઓ
 હવ શું, અહવ શું વગેરે ધર્મસિદ્ધિનાના જાળુકાર હતા;
 તેમને પાપ-પુણ્યનો ખ્યાલ હતો; સાથી પાપકર્મ બંધાય છે,
 કેવી રીતે તેને રોકા શકાય, કેવી રીતે તેને ખંખેરી નાખી
 શકાય, શારીરિક વગેરે ક્રિયાઓમાંથી કર્મ શુભ છે કે અશુભ
 છે, તેમ જ હવનવ્યવહારનાં વિવિધ સાધનોમાંથી કયાં સ્વીકાર્ય
 કે અસ્વીકાર્ય છે, એ બધું તેઓ સમજતા હતા. તેઓ કોઈ
 પણ કાર્યમાં બીજાની આશા ઉપર નિર્ભર ન હતા; તથા

૧. એક જ્ઞાના આદેવાલ મુજબ તે નગરી પાટલિપુત્ર (પટના) -
 થી ૧૦ કોશ (ગાઉ) દૂર હતી.

નિયમ જાંખ્યા. દિગંજરો ૧૨ કુલકર માનં છે, અને તેમને
 'મનુ' પણ કહે છે. બ્રાહ્મજૂમયોમાં એ રીતે મનુઓએ
 વ્યવસ્થા દાખલ કર્યાની દફતર આવે જ છે. પ્રીમેપ્રીમે
 કલ્પવૃક્ષ ઓછાં થવાથી તથા દરેક વસ્તુ માટે લગભગીયવાથી
 અનુક્રમે દરેક કુલકરે મનુષ્યોને જમીનની સીમાઓ નક્કી કરી
 આપી, દાથીપોડા ઉપર બેસવાનું શીખવાડ્યું, (પર્વતો અને
 નદીઓ થતાં) પર્વત ઉપર ચડતાં અને વહાણ જાંખતાં
 શીખવાડ્યું, (નાજ સાથે જાજકો અવતરવા લાગતાં)
 નાજ વધેરવાનું શીખવ્યું, વગેરે રસિક વર્ણન આપવામાં
 આવે છે. એ છેલ્લા કુલકર નાભિના પુત્ર ને જ પ્રથમ
 તીર્થંકર ઋષભદેવ.

ઋષભદેવને નાભિની સૂચનાથી જ શોકોએ રાજ
 બનાવ્યા. પૃથ્વી ઉપર એ પ્રથમ જ રાજ થયા. તેમણે જ
 પહેલી વાર પોતાનાં પુત્રપુત્રીનાં લગ્ન વખતે જોડકાનાં બાઈ
 બંને પરણાવવાની પ્રથા તોડી. કલ્પદ્રુમ તેમના સમયમાં જ
 એકતાથે નિષ્ફળ થવા લાગ્યાં તેથી મનુષ્યોને ઉદરનિર્વાહ
 અર્થે પ્રયત્ન કરવો પડ્યો. ઋષભદેવે જ પોતાની પ્રગતે
 કુંબારનું, દરજીનું, હામનું, ચિત્રકારનું અને વણકરનું એ
 પાંચ કામ શીખવ્યાં. (પાછલા શુભ આરાઓમાં મનુષ્યોને
 વાળ-નખ વધતા નહોતા.) વળી એમણે એમને ખેતી, વેપાર
 અને રાંધવાની કળા શીખવી તેમ જ લિપિ, ગણિત અને
 પુરુષોની ૭૨ અને સ્ત્રીઓની ૬૪ કળાઓ પણ
 શીખવી. તેમના મરણ વખતે જ અગ્નિસંસ્કારની પ્રણાલી
 દેવોએ દાખલ કરી. ત્યાં મુઘી મડલાને વનમાં જ મુકી
 આવવામાં આવતું. ઋષભના નિર્વાણ પછી ૩ વર્ષ અને

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૪ પા

અન્યતીર્થિક-ખંડ

અન્યતીર્થિકો

૧

એઠ સાથે એઠ જ વેદ હોય

રાજગૃહ નગરનો પ્રસંગ છે.

ધર્મકથાદિ પતી જવાથી શ્રેષ્ઠ વેરાઈ ગયા બાદ
ગૌતમમુનિ મહાવીર બગવાનને આવીને પોતાની સંકા પૂછે છે :

ગૌ૦—હે બગવન્ ! અન્યતીર્થિકો^૧ એમ કહે છે કે,
‘કાઈ પણ નિર્મથ મર્્યા પછી દેવ થાય તો, નો તે દેવ ત્યાં
ખીજ દેવો સાથે કે ખીજ દેવોની દેવીઓ સાથે વિપયસેવન
કરતો નથી, તેમ જ પોતાની દેવીઓને વશ કરીને તેઓની
સાથે પણ વિપયસેવન કરતો નથી. પરંતુ તે દેવ પોતે જ
પોતાનાં નવાં બે રૂપ કરે છે. તેમાં એક રૂપ દેવનું અને
ખીજનું દેવીનું હોય છે. તે પ્રમાણે બે રૂપ બનાવી તે દેવ
કૃત્રિમ દેવી સાથે વિપયસેવન કરે છે. એ પ્રમાણે એક જીવ
એક જ કાળે બે વેદ અનુભવે છે : પુરુષવેદ અને સ્ત્રીવેદ.’
હે બગવન્ ! એવું કેમ કરીને હોય !

૧. અન્યના તીર્થને - માર્ગને - સિદ્ધાંતને - અનુસરનારા.

૩

આર્દ્રા નધુ' દુઃખ જ નથી

ગૌ०—હે બગવન્ ' અન્યતીર્થિકો એમ કહે છે કે, સર્વે શ્રવે એકાંત દુઃખરૂપ વેદનાને અનુભવે છે. તે એમ કેમ દોષ ?

મ०—હે ગૌતમ ! તેઓનું તે કહેવું ખોટું છે. હું એમ કહું છું કે, કેટલાક શ્રવે એકાંત દુઃખરૂપ વેદના અનુભવે છે, અને કદાચિત્ત મુખ પશ્ચ અનુભવે છે; ત્યારે કેટલાક એકાંત મુખ અનુભવે છે અને કદાચિત્ત દુઃખ અનુભવે છે. વગી કેટલાક કદાચિત્ત મુખ અને કદાચિત્ત દુઃખ એમ વિવિધ પ્રકારે વેદનાને અનુભવે છે.

જેમકે : નારેકો એકાંત દુઃખરૂપ વેદના અનુભવે છે અને કદાચિત્ત મુખ અનુભવે છે.^૧ દેવો એકાંત મુખરૂપ વેદના અનુભવે છે અને કદાચિત્ત દુઃખને અનુભવે છે.^૨ ત્યારે પૃથ્વીકાયથી માંડીને મનુષ્યો સુધીના શ્રવે (કદાચિત્ત મુખ અને કદાચિત્ત દુઃખ એમ) વિવિધ પ્રકારે વેદના અનુભવે છે.

—શતક ૬, ઉદ્દે० ૧૦

૪

એકાંતખાલ

ગૌ०—હે બગવન્ ' અન્યતીર્થિકો એમ કહે છે કે, 'ગિનોને મતે શ્રમણો સર્વે પાપરથાનોમાંથી વિરતિવાળા દોષાથી

૧. તીર્થ' કરના જન્માદિ પ્રસંગે તથા પૂર્વજન્મના મિત્ર દેવના પ્રયોગ દ્વારા.

૨. પરંપર આહ્વાનતમા, અને પ્રિય વસ્તુના વિયોગાદિમા.

મ૦—હે ગૌતમ ! તેમનું તે કહેવું જાણું છે. હું તો એમ કહું છું કે, કેવલતાની વક્ત્રના આવેશથી આવિષ્ટ થતા નથી; તેથી તેઓ તો પાપવ્યાપાર વિનાની અને ખીમનો ઉપધાન ન કરે તેવી બે બાબ કદાચ જોસે છે : સત્ય અને નસત્ય—નમૃતા.^૧

—અનંક ૧૮, ઉદ્દેશ ૧૩

૬

રાજગૃહનગરનો ઝિના પાણીનો કુંડ

ગૌ૦—હે બગવન્ ! અન્યતીર્થિકો એમ કહે છે કે, રાજગૃહનગરથી બહાર વૈભાર પર્વતની નીચે એક મોટો પાણીનો ઝંડ આવેલો છે. તેની લંબાઈ અને પહોળાઈ અનેક યોજન જેટલી છે; તથા તેનો આગળનો ભાગ અનેક જાતના વૃક્ષખંડોથી સુસોબિત છે. તેમાં અનેક ઉદાર મેષો, વસ્ત્રવાની તૈપારીમાં હોય છે અને વરમે છે. વળી તે ઉપરાંત, તે ઝંડમાંથી હમેશાં ઊનુંઊનું પાણી ઝર્પા કરે છે. હે બગવન્ ! એમ કેમ હોય ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તેઓએ જે કાંઈ કહ્યું છે, તે જાણું છે. હું તો આ પ્રમાણે કહું છું કે, રાજગૃહનગરની બહાર વૈભાર પર્વતની પાસે ‘મહાતપોપતીરબ્રબવ’ નામનું ઝરણું છે. તેની લંબાઈ અને પહોળાઈ પાંચસે ધનુષ જેટલી છે. તેનો આગળનો ભાગ અનેક જાતના વૃક્ષખંડોથી સુસોબિત છે. તે ઝરણામાં અનેક ઉષ્ણ યોનિવાળા શૂંવાં

૧. સંજોધન, આજ્ઞા વગેરેમાં વપરાતી ભાષા સત્ય નથી કે અસત્ય નથી.

શ્રીભગવતી-સાર

કોઈથી ગાંઠ્યા જાય તેવા ન હતા. જૈન સિદ્ધાંતમાં તે એવા ચુસ્ત હતા કે, દેવ વગેરે આવીને ગમે તેટલા તે બમાવે તો પણ તેઓ અગ્રે નહીં. તેઓને જૈન સિદ્ધાંત વર્ણવેલ તત્ત્વો આગત વિચિત્રિત્સા ન હતી, કે તેમાં શાસ્ત્રાધ્યયન આચાર આગત વિચિત્રિત્સા ન હતી. તેઓએ શાસ્ત્રાધ્યયન કરી, તેના અર્થને નિર્ણીત કર્યો હતો; તથા જૈન સિદ્ધાંત ઉપર હાડેહાડ પ્રેમ વ્યાપેલો હોવાથી તેઓ એમ કહેતા કે, 'આ સિદ્ધાંત જ અર્થરૂપ છે પરમાર્થરૂપ છે; આથી અર્થ અનર્થરૂપ છે!'

તેઓની ઉદારતાને કારણે તેઓના દરવાજાઓના આગળાં દર્શનાં જોયા જ રહેતા, અને તેમનાં આંગણાં વપારે-ત્યારે જમી કાંઠેલાઓના એ દરવાજાનાં જ હોતાં. તેઓ એવા પવિત્ર ચારિત્રવાળા હતા કે, કોઈના અંતઃપુરમાં તેઓ જતા તો કોઈને કંઈ શંકા જ આવતી નહોતી. તેઓ સ્થૂલ અદિસા, 'સદ્ગત્યર્થ', સત્ય, અપરિચ્છાદ અને અદ્વૈતરૂપી 'ગીતગોવિંદ', મયોદિતસેવમાં જ પ્રવૃત્તિ કરી, બાગોપમાગની વસ્તુઓની મયોદિત આંધરી, અને પ્રયોગન વિનાનો અધર્મ-વ્યાપાર ત્યાગવો, — એ કંપી 'મુખ્યવતો'; રાગદ્વેષાદિથી વિરમવારૂપી 'વિરમખ્યવતો'; પાપકર્મ ત્યાગવાના નિયમરૂપી 'અત્યાખ્યાનવતો'; મૌન્ય, આહમ, અમાન્ય અને પૂનમે ઉપવાસ, 'સદ્ગત્યર્થ'પાત્ર, વગેરે કંપી 'પૌષ્ઠવતો'. તથા શ્રમજી માપુને અજ પાન, રૂઝ-પાન વગેરે આપવા લી 'અનિદેશ્ય રત્નાગ' નવ' મંગલર

મૌનમ ! ને મંપૂર્ણ જાણીને ને મનપૂર્વકના રસવાળા થયા કે નહીં ? 'હા ! થયો' ને મૌનમ' કાઠને ગયે પુરુષોને બોલના જિવા જેટલાં પણ દર્શાવવા સમર્થ છે ! 'ના' ! તેમ, ને મૌનમ ! મુખાદિને પણ કાઠ દર્શાવવા સમર્થ નથી.^૧

—શ્લોક ૬, ઉદેશ ૧૦

૧૦

નિદા એ સંયમ છે ?

પાર્શ્વનાથના વંશમાં થયેલ કાશ્યાપવેદિપુત્ર નામના સાધુ એક વખત મદારીરના રથવિર ભગવંતો પામે આવીને કહેવા લાગ્યો : 'તે આર્યો' સામાયિક^૨ એટલે શુ, પ્રત્યાખ્યાન એટલે શું, સંયમ એટલે શુ, સંવર એટલે શુ વિવેક એટલે શું અને વ્યુત્સર્ગ એટલે શું, તે તમે જાણો છો ! ત્યારે તે રથવિરોએ કહ્યું કે, 'તે આર્ય ! અમારો આત્મા એ જ સામાયિક છે. અમારો આત્મા જ પ્રત્યાખ્યાન છે તથા અમારો આત્મા જ સંયમ, સંવર, વિવેક અને વ્યુત્સર્ગ છે.^૩

૧. દીક્ષાદાર એ આખાનો સાર દૂકમાં જણાવે છે કે, અતિસૂક્ષ્મપણાને લીધે મંથનનાં પુરુષો અમૂર્ત તુલ્ય હોવાથી જેમ કાઠ દર્શાવવા સમર્થ નથી, તેમ સુખ અને દુઃખ પણ દેખાડી શકાય નહીં.

૨. સામાયિક એટલે સમભાવ; પ્રત્યાખ્યાન એટલે નિયમપૂર્વક પાપકર્માદિનો ત્યાગ; સંયમ એટલે પૃથ્વી વગેરે જીવોને સાચવવા તે; સંવર એટલે ઈન્દ્રિય-મનની પ્રવૃત્તિઓ અટકાવવી તે; વિવેક એટલે વિશેષજ્ઞાન, અને તેને પરિણામે દેશવસ્તુઓનો ત્યાગ; વ્યુત્સર્ગ એટલે શરીર વગેરેમાં ઝળાસઝળપણ.

૩. 'કર્મ'નું નહિ બાંધકું' વગેરે જીવના મુલો છે; અને જીવના મુલોથી જીવ જુદો નથી, મારે સામાયિકનો અર્થ પણ આત્મા છે.

નિદા એ સંયમ છે ?

૫૬૧

મૌનમ! ને સંપૂર્ણ જાગૃતી ન મેળવેલ મોના ૨૫૪૦ વાગે
 યથો કે નહીં! 'હા! યથો' ને મૌનમ' મોઈને મમે
 પુરુષોને મોરના દિગ્વિષા જેટલાં પણ દર્શાવવા સમર્થ છે!
 'ના'! તેમ, ને મૌનમ' મુખાગ્નિ પણ મોઈ દર્શાવવા સમર્થ
 નથી. ૧

—શ્લોક ૬, ઉદેશ ૧૦

૧૦

નિદા એ સંયમ છે ?

પાર્શ્વનાથના વંશમાં થયેલ કાલાવ્યવેગિપુત્ર નામનો
 સાધુ એક વખત મદારીરના યથિરે ભગવતો પામે
 આત્મને કહેવા સાચો: ને આયો' સામાયિકર એટલે શું.
 પ્રત્યાખ્યાન એટલે શું, સંયમ એટલે શું, સંવર એટલે શું
 વિવેક એટલે શું અને વ્યુત્સર્ગ એટલે શું, તે તમે જાણો છો!
 ત્યારે તે યથિરોએ કહ્યું કે, 'ન આયો' અમારો આત્મા
 એ જ સામાયિક છે. અમારો આત્મા જ પ્રત્યાખ્યાન છે તથા
 અમારો આત્મા જ સંયમ, સંવર, વિવેક અને વ્યુત્સર્ગ છે. ૩

૧. દીકાદાર એ આખાનો સાર કંઈમાં જણાવે છે કે,
 અતિમુશ્મપણને લીધે મંથનાં પુરુષો અમૂલ્ય ઉત્થ દોવાથી જેમ
 કોઈ દર્શાવવા સમર્થ નથી, તેમ સુખ અને દુઃખ પણ દેખાડી
 શકાય નહીં.

૨. સામાયિક એટલે સમભાવ; પ્રત્યાખ્યાન એટલે નિયમપૂર્વક
 પાપકર્મોદિનો ત્યાગ; સંયમ એટલે પૃથ્વી વગેરે જીવોને સાચવવા
 ને; સંવર એટલે હૃદય-મનની પ્રવૃત્તિઓ અટકાવવી તે; વિવેક
 એટલે વિરોધજ્ઞાન, અને તેને પરિણામે હેયવરણોનો ત્યાગ; વ્યુત્સર્ગ
 એટલે શરીર વગેરેમાં અનાસક્તપણ.

૩. 'કર્મનું નહિ બાધણું' વગેરે જીવના ગુણો છે; અને જીવના
 જોવાથી જીવ જીવો નથી, માટે સામાયિકનો અર્થ પણ આત્મા છે.

મદાવનવાત્રી ધર્મ મળી. પ્રતિભવવાત્રી અને પાંચ
મદાવનવાત્રી ધર્મ સ્વીકાર્યો, ત્યાર પછી તે સાધુએ પછાં ત્રણ
સુધી સાધુશાસ્ત્ર પાઠ્યું. અને એ પ્રવેશન માટે નમસ્કાર,
મુંડપાત્ર, સ્નાન ન કર્યું. લાગળ ન કર્યું, છત્ર ન રાખ્યું.
લેડા ન પહેરવા, બાંધપથારી કરવી, પાંદિયા ઉપર મુકું.
લાકડા ઉપર મુકું. કેશનો મોચ કરવો, જાત્રાગય પૂર્વક રહેવું,
બિશા માટે બીજાને ઘેર જવું. બિશા મળે કે ન મળે અથવા
ઓછી મળે એ સદન કરવું. તથા અનુકૂલ અને પ્રતિકૂલ જાવીશ
પરિવર્તન સદન કરવા - એ બધું કર્યું. પછી હંસા આસાન્ધાસ
વખનને કાલાત્પવેગિપુત્ર સિદ્ધ થયો, ભુદ્ધ થયો અને
મુક્ત થયો.

— સત્ક ૧, ઉદ્દે ૬

૧૧

આષ્ટવિઠ સિદ્ધાંત

ગૌ—હે ભગવન! જે શ્રમણોપાસકને પૂર્વે (અથવા)
દિસાદિના ત્યાગનો નિયમ (પ્રત્યાખ્યાન) ન હોય, તે પછીથી
તે નિયમ મેતો શું કરે?

મ—હે ગૌતમ! જૂતકાળમાં કરેલ દિસાદિને નિંદે,
વર્તમાન દિસાદિનો સંવર — રોધ કરે, અને ભવિષ્યકાળનાં
દિસાદિનું પ્રત્યાખ્યાન — 'નહી' કરું એવી પ્રતિજ્ઞા — કરે.

૧. પરિમહેત્વી સ્ત્રી ભાગવાય છે, એમ કરીને પાર્શ્વનાથના
નમમાં મેયુનને પરિમહમાં જ સમાવ્યું છે.

૨. પાર્શ્વનાથનો ધર્મ પ્રતિક્રમણ ચિનાનો છે. કારણ કે
મના સાધુઓ કારણ હોય ત્યારે જ પ્રતિક્રમણ કરે છે. જ્યાં
દાવીરના સાધુઓ કારણ હોય કે ન હોય, તે પણ પ્રતિક્રમણ
કરે છે.

અસ્તિકાચનો સિદ્ધાંત

૧. અંબારકર્મ (અંનારા પાડવા, વેચવા કે છોડવા પદ્ધતિ વગેરે).
૨. વનકર્મ (વન ક્ષેત્રનું, વેચવાનું, વેચવાનું છોડવાનું, નૈપાર કરવાનું, વેચવાનું છોડવાનું).
૩. શકટકર્મ (ગાડાં ફેરવવાં, નૈપાર કરવાં, વેચવાં છોડવાં).
૪. બાટકર્મ (ખીમની વગુઓ બાટે ગાડાં બરીને ખીમને ફેરવેલું કરવી છોડવાં).
૫. રહેલકર્મ (જમીનને દળ કોદાગી વગેરે વડે ફોડવી).
૬. દંતવાણિઃશ્ય (દાંતીદાંત, ચર્મ, ચામડા વગેરેનો વેપાર).
૭. સાક્ષાવાણિઃશ્ય (સાખ વગેરેનો વેપાર).
૮. કંથવાણિઃશ્ય (કંથવાળાં ગાય, બેસ, સ્ત્રી વગેરેનો વેપાર).
૯. રસવાણિઃશ્ય (દાઝ વગેરેનો વેપાર).
૧૦. વિપ્રવાણિઃશ્ય (ઝેર, સત્ત્વ વગેરેનો વેપાર).
૧૧. પંત્રપીલનકર્મ (કોણુ, પાણી વગેરે ચલાવવાં).
૧૨. નિર્લાઘનકર્મ (પશુઓને ખસી કરવાં વગેરે).
૧૩. દવામિદાપન (દવા સગવાવવા છોડવાં).
૧૪. સરોવર-તળાવ વગેરેનું શોષણ; અને ૧૫. અસતીપોષણ (દાસી વગેરે રાખી કમાણી કરવી).

આ કર્મોદાનો ત્યાગનારા શ્રમણોપાસકો પવિત્ર (શુદ્ધ) અને પવિત્રતાપ્રધાન યજ્ઞને, મરણકાળે મરણ પામી, કોઈ પણ દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૨

—શતક ૮, ઉદ્દે ૫

અસ્તિકાચનો સિદ્ધાંત

રાજગૃહ નમરના ગુણુશીલ ચૈત્યની પાસે થોડું દૂર ધણી અન્યતીર્થિકો રહેતા હતા. તેમનાં નામ આ પ્રમાણે હતાં : કાશોદાધી, શૈલોદાધી, સેવાકોદાધી, ઉદય, નામોદય, નમોદય, ૧ અન્યપાલક, શૈલપાલક, રાંખપાલક, ૧ અને સુહર્તા ગૃહપતિ. ૧ આ નામો તથા કપર જણાવેલ આઠવિક શ્રાવકોનાં નામોમાના ધણી મળતા આવે છે. પા. ૫૬૪.

એકસાથે બે ક્રિયા ન હોય

૫૬૫

કેમ! ત્યારે કામોદાયીએ તેની દા પાડી. ૧ પંક્તિ ભગવાને તેને કહ્યું કે, દે કામોદાયિ! એ વાત સત્ય છે. ૨ પાંચ અસ્તિકામનાં સિદ્ધાંત ઉપદેશું હું.

ત્યારે કામોદાયીએ નેમને કહ્યું, 'દે ભગવન! એ અગ્રી અશ્વકાય, ધર્મોસ્તિકાય, અધર્મોસ્તિકાય, અને આકાશાસ્તિકાયમાં એસવા-સવા-આગોટવાને કોઈ શક્તિમાન છે!'

મ૦—ના; પરંતુ દે કામોદાયિ! એકે ત્રી અશ્વકાય પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં એસવા-સવા-આગોટવાને કોઈ પશુ શક્તિમાન છે.

કા૦—હું ભગવન! એ ત્રી અશ્વકાય પુદ્ગલાસ્તિકાયને જીવોનાં અગુભ દસસહિત પાપકર્મો લાગે!

મ૦—ના કામોદાયિ! પરંતુ અગ્રી જીવકાયને દસ સહિત કર્મો લાગે.

અહીં કામોદાયી બોધ પામ્યો, અને તેણે ભગવાન પાસે રહેલી પેઠે પ્રવચ્ચા સ્વીકારી.

—શતક ૭, ઉદ્દે. ૧૦

૧૩

એકસાથે બે ક્રિયા ન હોય

મ૦—દે ભગવન! અન્યનીચિકો એમ કહે છે કે, એક જીવ એક સમયે બે ક્રિયાઓ કરે છે: ઔર્ધ્વાપચિકી અને

૧. આ પ્રમાણે શંકા પૂછવા આવનારને તેની શંકા કહેતા હેલા દિવ્યજ્ઞાનથી બહુ લઈ કહી બતાવવાની અને શંકા નાશમા દલીલ કરતા અમરકારથી વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરાવવાની શક્તિ આ અંશમાં કેરે કેરે આવે છે.

સાતમંત્રનો મદિમા

આમરતા દત્તા, તપા વિવિધ તપશ્ચર્યા: આત્મજ્ઞો બાલિય
કરતા વિદરતા દત્તા.

ને અરતામાં. મદાવીરની પદ્મમાંના જેન નીચે
પાર્શ્વનાથના સિંચ ૫૦૦ આયુષ્યમવનો, વિચરતા વિચરતા
નુંમિશમાં આવી પદ્મમાં; અને એમ એમ કે.પીને એમમાં.
નેઓ જાણે, કૃત, અપ, ૩૫, વિનવ, માન, દર્શન, અને આરિય.
યુક્ત દત્તા, સત્તત્તમ. નમ, એકાદરવી, ૩ એકાદરવી, પ્રતાપી અને
પ્રાણિમાન દત્તા; કીધ, માન, નાયા, ક્રોધ, નિદા, દાંડેયો,
મંકટો તથા વિશેષેક જનનારા દત્તા, જનવાની દરકાર વિનાના
દત્તા, મરજની બીકે વિનાના દત્તા; તથા માનારિની ખાતરમાં
મદામંડાદરપ દત્તા. નેઓ તપસી દત્તા, મુખ્યવંત દત્તા,
નિર્દોષ બિદ્યાયપાંચી જનનારા દત્તા, અને સુવતી દત્તા. વળી
નેઓ નિમદપ્રધાન, નિઃશયપ્રધાન, ક્ષમા-મુક્તિ-વિદ્યા-મંત્ર-
વેદ-મન્ત્રચર્યા-નય-નિયમ-સત્ય-પવિત્રતા તથા સુસુદિધી યુક્ત,

૧. વાસિન કરવું, એકામ કરવું, ચિંતન કરવું વગેરે સામરા
અર્થમાં ને શબ્દ જેન સાદિલમાં વારંવાર વપરાય છે.
૨. તેમની વિશેષ માદિની માટે જુઓ આ માથાનું
'અર્જન ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૧૩૧.
૩. મનની દિવરતા-અદ્યત્તિ-વાળા.
૪. મૂળમાં તેમને માટે જેન પારિભાષિત 'પરિષદ' શબ્દ છે.
નેને માટે જુઓ આત્મજ્ઞ આ જાંડમાં ને નામનું પ્રકરણ.
૫. મૂળમાં નેને માટે 'કૃત્તિકાગ્ન' શબ્દ છે; એટલે કે, વગેરે
જોની વરેજુઓ અપાથી મળી રહે નેવી કુશન.
૬. વગ્નન જેવાના અનેક દેહબિદુઓમાંથી કોઈ પણ એક.
અથવા દેહબિદુઓને. નન-વય કરનાર પુરુષ 'નયમ' - વાય

श्रीभगवती-सार

अं० ५ भा०

विज्ञान-अं०

૧

ખગોળ

૧. સૂર્ય

૧

ગૌં—હે બ્રહ્મવત્! નેટલે દૂરથી ઝિમતો સૂર્ય શીઘ્ર નગરે પડે છે, નેટલે જ દૂરથી આયમતો સૂર્ય પણ મીઠા નગરે બેવાય છે?

મં—હા ગૌતમ!

ગૌં—હે બ્રહ્મવત્! ઝિમતો સૂર્ય પોતાના તાપ દ્વારા નેટલા ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, તેટલા જ ક્ષેત્રને આયમતો સૂર્ય પણ પ્રકાશિત કરે છે?

મં—હા ગૌતમ!

ગૌં—હે બ્રહ્મવત્! સૂર્ય જે ક્ષેત્રને પ્રકાશિત કરે છે, તે ક્ષેત્ર સૂર્યથી અપર્યાયેલું હોય છે કે અરપર્યાયેલું?

મં—હે ગૌતમ! અપર્યાયેલું હોય છે.

—અનક ૧, ઉદે. ૬

—

બરેનવરમાં તો એક કાલે એમાંથી એકેક જ દેખાય છે. પણ બને અત્યંત તમાન દોરાથી દેખાવામાં કમો બેઠ પડેના નથી.

જંજીરી ઉપર જેટલા લંબાનિધો છે. ત્યાં જીવન દોરેલા અને સંમુદ્રે ઉપર વ્યાપારિક મીને જ વધારે દોાય છે. કારણ કે તે મેરુથી બહુ દૂર આવેલા છે. એમ સવલ સંમુદ્રમાં જેનો ચાર સુધી માને છે, પાનદ્રાખંડમાં ૧૦, કાશોદધિમાં ૪૨, અને અધાં પૂર્વકરકોપમાં ૭૦. એ મીને મનુષ્યલોકમાં સૌ મળીને ૧૩૦ વર્ષ તથા ૧૩૦ ચંદ્ર છે.

જોકે સુર્ય અધી દિશાઓમાં ગાળ કરે છે. તા પણ તેનો પ્રકાશ મર્યાદિત છે. તેથી જેટલી દદ સુધી સુર્યની પ્રકાશ જેટલો વખત પડેાંચે. જેટલી દદમાં જેટલો વખત દિવસ કહેવાય છે. અને બાકાનામાં રાત્રી કહેવાય છે. વળી જગતમાં જે સુર્યની હાજરી હોવાથી એક જ વખતે જે દિશામાં દિવસ હોય, અને જે દિશામાં રાત્રી હોય.

ગૌ—હે બગવન! ત્યારે જંજીરીપના દક્ષિણ તરફના બાગમાં દિવસ હોય છે, ત્યારે ઉત્તર તરફના બાગમાં પણ દિવસ હોય છે, અને તે વખતે મેરુની પૂર્વ પશ્ચિમે રાત્રી હોય છે ?

મ—હા ગૌતમ ! તે પ્રમાણે પૂર્વપશ્ચિમમાં દિવસ, હોય, ત્યારે ઉત્તરદક્ષિણે રાત્રી હોય. વળી, મોટામાં મોટા દિવસ અદાર મુહૂર્તનો અને નાનામાં નાની રાત્રી બાર મુહૂર્તની હોય છે. જે કમ પ્રમાણે દિવસનું માપ ઓછું થાય. તે કમ પ્રમાણે રાત્રીનું માપ

ગૌ—હે બગવત્! જનુલીપમાં મુખ જેટલું છે તે જમિ તપાવે છે, જેટલું નીચે તપાવે છે, અને જેટલું નીચે તપાવે છે !

મન—હે ગૌતમ! મેં યોજન યોજિનું, અદારસેં યોજન નીચેનું, અને મુઝાલીસ દાનરે બસેં ત્રસક યોજન તથા એક યોજનના સાદિયા એકપીસ બાગ જેટલું નીચું છે તે તપાવે છે.

ગૌ—હે બગવત્! માનુસાત્તર પવંતની અંદર જે ચંદ્રો, સૂર્યો, મહમજ, નક્ષત્ર અને તારાસ્થ દેવો છે, તે ગ્રુ (કસ્પસ્વગંધી પજી). ઉપર આવેલા છે, કસ્પોમાં આવેલા છે, સામાન્ય વિમાનોમાં આવેલા છે, ન્યોતિશ્ચકની મંડલગતિના ક્ષેત્રમાં આવેલા છે, ન્યોતિશ્ચકના સ્થિતિક્ષેત્રમાં આવેલા છે, ગતિમાં પ્રીતિવાળા છે, તથા ગતિયુક્ત છે !

મન—હે ગૌતમ! તેઓ કસ્પની ઉપર, કસ્પમાં કે વિમાનોમાં નથી આવેલા, પણ ન્યોતિશ્ચકની મંડલગતિના ક્ષેત્રમાં આવેલા છે, તથા ગતિમાં પ્રીતિવાળા તથા ગતિયુક્ત છે. પરંતુ માનુસેવની ગહાર જે ચંદ્રાદિ છે, તેઓ ગતિ વિનાના છે.

—શતક ૮, ઉદ્દે ૮

૪

એક વખત બગવંત ગૌતમે પુરતનો જિગેશો અને જશ્વમણના પુષ્પના પુંજ જેવો રાતો ખાલસૂર્ષ જેવો, તે

૧. જે ન્યોતિશ્ચક સ્થિત રહે છે, મંડલગતિ કરતા નથી. તેમના ક્ષેત્રમાં.

ન૦—તે મોતમ ' એ શ્રોતા જે કહે છે. ૧ અસંખ્ય કહે છે. ૨૫ તો આ પ્રમાણે કહ્યું પુ : રાહ મદા ઝલિવાળા, મદા મુખવાળા, ઉત્તમ વસ્ત્રાં. ઉત્તમ માલા, ઉત્તમ ગુમખ અને ઉત્તમ આશ્રુરૂપ ધારણ કરનાર દેવ છે. ૧ રાહ દેવનાં નવ નામો કહ્યાં છે : મુંગાદક, જટિલક, હાનક, ખર, હર્ફર, મકર, મત્સ્ય, કચ્છપ અને કૃષ્ણસર્પ. તે રાહદેવનાં વિમાનો પાંચ વર્ણવાળાં છે : કાળાં, હીલાં, લાલ, પીળા અને શુકલ. તેમાં રાહનું જે કાળું વિમાન છે, તે કાળજના જેવા વર્ણવાળું છે. જે લીલું વિમાન છે, તે કાચા ગુંથડના વર્ણ જેવું છે. જે લાલ વર્ણનું વિમાન છે, તે મજ્જના વર્ણ જેવું છે. જે પીળું વિમાન છે, તે હળદરના વર્ણ જેવું છે. અને જે ધોળું વિમાન છે, તે રાજના દગલાના વર્ણ જેવું છે. ત્યારે આવતો કે જતો, વિવિધરૂપ ધારણ કરતો કે કામઢીડા કરતો રાહ પૂર્વમાં ચંદ્રના પ્રકાશને આવરીને પશ્ચિમ નરક જાય, ત્યારે ચંદ્ર પૂર્વમાં દેખાય છે અને રાહ પશ્ચિમમાં દેખાય છે. એ પ્રમાણે અન્ય દિશાઓનું પણ જાણવું.

પરંતુ ત્યારે આવતો કે જતો, વિવિધ રૂપ ધારણ કરતો કે કામઢીડા કરતો રાહ ચંદ્રની જ્યોત્સ્નાનું આવરણ કરતો કરતો રિયતિ કરે છે, ત્યારે મનુષ્યલોકમાં મનુષ્યો કહે છે કે, 'રાહ ચંદ્રને ઘસે છે.' એ પ્રમાણે ત્યારે રાહ આવતો કે જતો, ચંદ્રના પ્રકાશને આવરીને પાસે થઈને નીકળી જાય, ત્યારે મનુષ્યલોકમાં મનુષ્યો કહે છે કે, 'ચંદ્રે રાહની કુક્ષિ ભેદી,' અર્થાત્ રાહની કુક્ષિમાં પ્રવેશ કર્યો. એ પ્રમાણે ત્યારે રાહ ચંદ્રની શેર્યાને ઢાંકીને પાછો વળે,

શ્રીભગવતી-સાર

કોઈથી ગાંઠ્યા ગય તેવા ન હતા. જૈન સિદ્ધાંતમાં તેઓ એવા ચુરત હતા કે, દેવ વગેરે આત્મીને મમે તેડ્યા નેમને બમાવે તો પણ તેઓ ચળે નહીં. તેઓને જૈન સિદ્ધાંતમાં વર્તુલ તરવા આગત શકા ન હતી. તેઓએ શાસ્ત્રાધ્યયન આચાર આગત વિચિત્રતા ન હતી. તેઓએ શાસ્ત્રાધ્યયન કરી, નેના અર્થને નિર્ણય કર્યો હતો; તથા જૈન સિદ્ધાંત ઉપર હાડેલા પ્રેમ વ્યાપેલા હોવાથી તેઓ એમ કહેતા કે, 'આ સિદ્ધાંત ન અર્થરૂપ કે પરમાર્થરૂપ છે; બાકી બધું અનર્થરૂપ છે.'

જોની ઉત્તરના કારણે નેઆના દરવાજાઓના આગળા દમેશાં ક્રિયા ન રહેતા, અને નેમનાં આંગણાં વ્યારે-ત્યારે જમી કોડેલાઓના એ દરવાજાનાં ન હોતાં. તેઓ એવા પવિત્ર સારિત્રવાળા હતા કે, કોઈના અંગપુરમાં તેઓ જતા તો કોઈને કહી શકા ન આવતી નહોતી. તેઓ દેશુલ અદિના, 'અમચ્ય', નવ્ય, અપરિમલ અને અરતેપરથી 'ગીજમનો', મયોદેવસેત્રમાં ન પ્રવેશ કરવી, બોગોપમોગની વગુઓની મયાંડા ગાંધરી, અને મયોદેવ વિનાનાં અધ્યમવાપાર ત્યામનાં, - એ રૂપી 'યુજમનો'; રામકેવાદિથી વિદમવારૂપી 'વિગમવત', પાપકમં ત્યામવાના નિપમરૂપી 'અત્યાજ્ઞાનવત'; મોદશ, આડમ, અપામ અને 'નમ' ઉપવામ, 'અમચ્ય' પાત્ર, વનેરે રૂપી 'સોપવત'. તથા અમળ નામનું અમળ પાત્ર, નવ પાત્ર વનેરે આપાત્ર નિ 'અનિ દેમ' 'વમાન' નાં પાત્રપર

અગાધ

ગોં—હે ભગવન! શાથી મરેને 'મૃત' નથી—
પ્રભાણે કંઈ છે ?

મૃ—હે ગૌતમ! ન્યોતિષ્ઠના દૃઢ અને ન્યોતિષ્ઠના
દેવીઓ, મનોદર આસન, શયન, અંબ તથા તુરર પાત્ર
વગેરે ઉપકરણો છે; તથા ચંદ્ર પોતે પણ સૌન્દર્ય કાંત,
નુબમ, પ્રિયદર્શન, અને સુરૂપ છે. ત માટે મદ 'નયી'—
મૃથી—શોભાસદિત કહેવાય છે.

ગોં—હે ભગવન! શા રંગુરી મુખને આદિત્ય
(આદિમાં થયેલા) એમ કહેવાય છે ?

મૃ—હે ગૌતમ! સમયો, આવલિકાઓથી માંડીને
ઉત્સર્પિણીઓ અને અવસર્પિણીઓના આદિબૂત-કારણ-
મુખ છે, માટે આદિત્ય આદિમાં થનાર કહેવાય છે. [અર્થાત્
કાલના સમય, આવલિકા, આદિ બેદો મુખની અપેક્ષાએ
થાય છે, માટે મુખ અદોરાત્રાદિ કાલનો આદિબૂત હોવાથી
આદિત્ય કહેવાય છે.]

—શતક ૧૨, ઉદ્દે ૧

૪. અન્નવાણુ-અધારુ

ગોં—હે ભગવન! દિવસે અન્નવાણુ અને રાત્રીએ
અધારુ શાથી હોય છે ?

મૃ—હે ગૌતમ! દિવસે સારાં પુદ્ગલો હોય છે અને
સારો પુદ્ગલપરિણામ હોય છે. તથા રાત્રિમાં અશુભ
પુદ્ગલો હોય છે અને અશુભ પુદ્ગલ-પરિણામ હોય છે
તેથી નેમ થાય છે.

અગેણ

અમુરકુમારો કયા, તેમ તાનત્રાંતર, ત્યોનિગિત
નિક મારે જાણું.

—શ્લોક ૫, ઉકં ૬

૫. તમરકાય

મમ - અમારાં પુદ્ગલો - નો કાય - એટલે ગણિત ને
૫. આ લોકમાં આવેલો એક ખાત તમરકાય અહીં
જાત છે. તે તમરકાય કાં તો પૃથ્વીકાય દોષી થકે કે
કાય દોષી થકે. કારણ કે એ એ કાયો સિવાયનો દોષી
કાય જેવો દોષી થકે નહીં. તેમાં શંકા છે:
ગૌ-હે ભગવન! આ તમરકાય પૃથ્વીતમરકાય છે
પાણીતમરકાય છે?

મ-હે ગૌતમ! તે પાણી-તમરકાય છે. કારણ કે
કદસાક મણિ વગેરે જેવો પૃથ્વીકાય તો પ્રકાશિત પણ દોય
છે, પરંતુ પાણીતમરકાય તો અંધારો જ હોય.

ગૌ-હે ભગવન! એ તમરકાય ક્યાંથી થયે થયો છે
અને તેનો અંત ક્યાં છે?

મ-હે ગૌતમ! જંજીરોપની બહાર તીરછે
અતંખ્ય દ્વીપો અને સમુદ્રો ઓળંગ્યા પછી અનુલુપરદ્વીપ
આવે છે. તે દ્વીપની બહારની વેદિકાના અંતથી
અનુલુપરદ્વીપ સમુદ્રમાં ધર હમર યોગન દૂર જઈએ, ત્યારે
ઉપરિનન જલાંત આવે છે. ત્યાંથી એક પ્રદેશની ઓળીએ
તમરકાય થયે થાય છે. ત્યાંથી થયે થઈ તે ૧૭૨૧ યોગન
જિયો જઈ, ત્યાંથી પાંજા તીરછે વિસ્તાર પામતો સૌધર્મ,
૧. એટલે કે સમાભિનિપાત્રે નહિ કે નંક પ્રદેશવાળો
ઓળીએ.—દીકા.

અંગ્રેજી

નં એટલો કાળો, ગંબીર, કાઠાં તિમાં કરનાર તથા
 ચંકર છે. કે તેને લેખનિ ના ફેટલાક દેવો પણ હોખ પામે.
 બને કદાચ કોઈ દેવ તેમાં પ્રવેશ કરે નોપ પણ તે સરીરની
 તરંગથી અને મનની તરંગી તેને જાણી હિલ્લીની તપ.
 તે તમરકાપનાં નર નામ છે: તમ, તમરકાપ, અમરકાર,
 મદાંધકાર. સોદાંધકાર. સોકતમિસ, દેવાંધકાર, દેવનમિસ,
 દેવારખ્ય. દેવચ્યદ, દેવપરિધ, દેવપ્રતિસાબ અને અરુણોદક
 સમુદ.

ગૌ—હે ભગવન! તમરકાપ પૃથ્વીનો પરિણામ છે,
 પાણીનો પારણામ છે. ઇવનો પરિણામ છે કે પુદ્ગલનો
 પારણામ છે!

મ—હે ગૌતમ! તે પાણીનો પણ પરિણામ છે, ઇવનો
 પણ પરિણામ છે અને પુદ્ગલનો પણ પરિણામ છે. પણ
 પૃથ્વીનો પારણામ નથી. તે તમરકાપમાં સર્વ પ્રાણી, જૂતો,
 ઇવો અને સન્નો રચૂલ વાયુ, રચૂલ વનરપતિ અને તસ-
 પણે અનેક વાર અથવા અનંત વાર પૂર્વે ઉત્પન્ન થયાં છે,
 પણ રચૂલ પૃથ્વીકાયિકપણે અને રચૂલ અમિકાયિકપણે
 નથી થયાં.

—શનક ૬, ઉદ્દે ૫

૧. કૃષ્ણરાજિ

કૃષ્ણરાજિ એટલે કાળાં પુદ્ગલોની રેખા. તેવી આડ
 કૃષ્ણરાજિઓ છે. ૨ ઉપર મનકુમાર-માહેન્ડ કંપમાં અને

૧. પાણી એ છવ અને પુદ્ગલના પરિણામકપ ન છે.
૨. આ આત્મા વિભાજ તમરકાપ જેવો હોવાથી તેમા
૩. નં ૬૨ -યે ૩.

બૃજોળ

તે નથા મદાનપંકજ - દેવને પણ ડરાવે તેવી છે. તે
 ભૂરાગ્નિનાં આઠ નામ છે : કૃષ્ણરાગ્નિ, ગેધરાગ્નિ, મધા,
 વાનપરિણા, વાનપરિણોભા, દેવપરિણા, દેવપરિણોભા.
 કૃષ્ણરાગ્નિ પૃથ્વીનો પરિણામ છે, પણ જલનો પરિણામ
 નથી. તથા જ્વનો પણ પરિણામ છે અને પુદ્ગલનો પણ
 પરિણામ છે. તેમાં સર્વ પ્રાણી જૂતા વગેરે પૂર્વે અનેક વાર
 અથવા અનંત વાર ઉત્પન્ન થયાં છે, પણ સ્થૂલ અપૂકાવપણે,
 સ્થૂલ અસિકાવપણે, અને સ્થૂલ વનસ્પતિકાવપણે ઉત્પન્ન
 થયાં નથી.

—શ્લોક ૧, ઉદેઁ ૫

૨ : બૃજોળ

૧

ઋતુઓ

ગૌ—હે બગવન! ત્યારે જાંબુડીપના દક્ષિણાર્ધમાં
 વર્ષાની મોસમનો પ્રથમ સમય હોય, ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ
 હોય; તથા દક્ષિણાર્ધમાં વરસાદની શરૂઆત થાય છે તે જ
 સમય પછી તુરત જ બીજા સમયે મંદર (મેરુ) પર્વતની
 પૂર્વ પશ્ચિમે પણ વરસાદની શરૂઆત હોય?

મં—હા ગૌતમ! એ જ પ્રમાણે અહોરાત્ર, પક્ષ,
 માસ, ઋતુ, અયન, સંવત્સર એ બધાં સંબંધે પણ સમયની
 પેઠે જલજલુ. (પાંચ વરસનો) યુગ, વર્ષાશત. વર્ષાસહસ્ર, તથા
 એમ છેક પત્થોપમ અને નાગરોપમ મુખી જલજલુ.
 ગૌ—હે બગવન! ત્યારે જાંબુડીપમાં દક્ષિણાર્ધમાં
 પ્રથમ અવસાનિની હોય છે. ત્યારે ઉત્તરાર્ધમાં પણ પ્રથમ

બૂત્રોજ

ગૌં—હે ભગવન ! કૌતુહલપૂર્વક તમે વાયુઓ
 ને વાય છે !

મં—હે ગૌતમ ! ત્યારે વાયુકાય પોતાના સ્વભાવ-
 મુજબ ગતિ કરે છે. ત્યારે તે ગંધા વાયુ વાય છે. અથવા
 વાયુકાય વૈશિષ્ણિક ગતિની ગતિ કરે છે. ત્યારે તે ગંધા
 વાયુ વાય છે. અથવા ત્યારે વાયુકારો અને વાયુકારીઓ
 પોતાને જાણીને કે જાને માટે વાયુકાયને ઉદારે છે, ત્યારે
 તે ગંધા વાયુઓ વાય છે.

—શ્લોક ૫. ઉદ્દે ૨.

૪

ભરતીઓદ

ગૌં—હે ભગવન ! કવચસમુદ્ધ વૈદ્યને દિવસે,
 આત્મને દિવસે. અમાસને દિવસે, અને પૂનમને દિવસે ત્યારે
 કેમ વધે છે અને ત્યારે કેમ ઘટે છે ?

મં—હે ગૌતમ ! કવચસમુદ્ધી વચ્ચે ચારે દિશામાં
 ચાર મોટા પાતાળકળશો છે : વડવામુખ, કેપૂપ, ધૂપ અને
 કૃષ્ણ. તેમનો ઉદ્દેશ એક સાથે યોજાતો છે. તેમનો
 મજનો વિષ્કંભ દશહત્તર યોજાતો છે. મધ્યમ વિષ્કંભ
 સાથે યોજાતો છે. અને મુખભાગનો વિષ્કંભ દશહત્તર
 યોજાતો છે. તે કલશોના ત્રણ ભાગ છે — નીચેનો, વચ્ચેનો
 અને ઉપરનો. તેમાં જે નીચેનો ભાગ છે તેમાં વાયુ છે.
 વચ્ચેના પાણી અને વાયુ છે. તથા ઉપરના ભાગમાં પાણી
 છે. એ ઉપરના કવચસમુદ્ધમાં ખીલ પશુ નાના (એકહત્તર)
 યોજાતો ઉદ્દેશવાળો. તથા મો. મો. દળ અને મો. યોજાતો

સાત્ત્વિકતા અભિયાન

આચરના દત્તા, તથા વિવિધ વસ્તુમાં જે આત્માને આવીને
કરના વિદરના દત્તા.

૧. અરણ્યમાં. ખડાલીની પદ્ધતિના જેવે ત્રીસે ૩૦
પાત્રનાથનાર શિષ્ય ૫૦૦ માપુજમરના, વિચરના વિચરના
ત્રીસેમાં આવી પદ્ધતિના; અને ચોથા ગ્રંથ યોગીને વિષયો.
તેઓ જ્ઞાતિ, કૃષ્ણ, ગાય, રૂપ, વિનય, જ્ઞાન, દમન, અને આચર-
પુત્ર દત્તા, સત્ત્વ, ગુણ, આચરની, તેમજ, પ્રત્યાગ્ની અને
પ્રાણીમાન દત્તા; કૌશલ, માન, માયા, ભાષ, નિષ્ઠા, દક્ષિણ,
મંડલો તથા વિષયોને ઇતિહાસ દત્તા; ઇતિહાસ દત્તાર વિનાના
દત્તા, મરણની બીજ વિનાના દત્તા; તથા જ્ઞાનાદિની બાળકમાં
મદાબંધારૂપ દત્તા. તેઓ તપસવી દત્તા, મુખ્યત્વે દત્તા,
નિર્દોષ બિશ્વાચાર્યથી ઇતિહાસ દત્તા, અને સુવર્તી દત્તા. વળી
તેઓ નિમદપ્રધાન, નિમદપ્રધાન, કામા-મુક્તિ-વિદ્યા-મંત્ર-
વેદ-સત્ત્વચર-નય-નિયમ-સત્ત્વ-પવિત્રતા તથા મુખ્યત્વે પુત્ર,

૧. વાસિત કરું, એકામ કરું, ચિંતન કરું વગેરે સામસ
અર્થોમાં તે ગણે જોઈ સાદિલમાં વારંવાર વપરાય છે.

૨. તેમની વિરોધ માદિની માટે જુઓ આ માળાનું
'અર્થાત્ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૧૩૧.

૩. મનની વિચરના-અકરણ-વાળા.

૪. મૂળમાં તેમને માટે જોઈ પાત્રિભાષિત 'પરિપદ' શબ્દ છે.

તેને માટે જુઓ આગળ આ ખંડમાં તે નામનું પ્રકરણ.

૫. મૂળમાં તેને માટે 'કુત્રિકાવળ' ગણે છે; એટલે કે, ત્રણે
લોકની પરજુઓ ગયાથી મળી રહે તેવી દુકાન.

૬. વસ્તુને તેવાના અનેક દૃષ્ટિદુઃખમાંથી કોઈ પણ એક.
જવા દૃષ્ટિદુઃખોનો સમન્વય કરનાર પુરુષ 'તત્ત્વ' નવાય.

અને પ્રદેશ ૫ છે; અહીં ૫ છે. અહીંના દેશો ૧ છે, અને અહીંના પ્રદેશ ૫ પણ છે. તમાં જે હવના દેશો છે તે અવસ્થા એકેન્દ્રિય હવના દેશો છે, અથવા એકેન્દ્રિયોના દેશો અને એ દ્વિયના દેશો છે, અથવા એકેન્દ્રિયોના દેશો અને એ દ્વિયના દેશો છે; અથવા એકેન્દ્રિયોના દેશો અને એ દ્વિયોના દેશો છે. અથવા એકેન્દ્રિયોના દેશો અને ત્રિદ્વિયોના દેશ છે. એમ અહીં પણ ત્રણ વિકલ્પો જાણવા એમ અનિન્દ્રિય સુધી ત્રણ વિકલ્પો જાણવા.

તમાં જે હવના પ્રદેશો છે, તે અવસ્થા એકેન્દ્રિયોના પ્રદેશો છે, અથવા એકેન્દ્રિયોના પ્રદેશો અને એ દ્વિયના પ્રદેશો છે, અથવા એકેન્દ્રિયોના પ્રદેશો અને એ દ્વિયોના પ્રદેશો છે. એમ સર્વત્ર પ્રથમ સિવાયના એ વિકલ્પો જાણવાર એ પ્રમાણે અનિન્દ્રિય સુધી જાણવું. અહીં માટેનું અધું ઉપર પ્રમાણે જાણવું.

યાગ્યા (દક્ષિણ), વારુણી (પશ્ચિમ), અને સોમ્યા (ઉત્તર) દિશાઓને માટે પૂર્વ દિશાની પેઠે જાણવું. અને નૈઋતી, વાયવ્ય, અને ઐશાની દિશાઓ માટે આગ્નેય પેઠે જાણવું. ત્રિમલા (ઊર્ધ્વ) દિશામાં આગ્નેયની પેઠે

૧. કારણ કે એકેન્દ્રિય હવે સકલલોકમાં વ્યાપેલા હોવાથી આગ્નેયમાં પણ તે તો અવસ્થા હોય જ. પરંતુ ત્રિદ્વિય તે અવસ્થા જ હોવાથી કદાચિત્ એક પણ સંભવે.
૨. કારણ કે લોકલોકાગ્રી અવસ્થામાં રહેલા અનિન્દ્રિય (મુક્ત) હવ સિવાય બધા હવેનો જ્યાં એક પ્રદેશ હોય છે, ત્યાં તે અસંખ્ય હોય છે.
૩. વમણમાં હવેનો અવગાહ ન હોવાથી.

10

11

12

13

14

15

16

એક પ્રદેશના વિસ્તારવાળો છે. તે તૂટી મપેલી મોતીની માળાને આકારે છે.

ઐન્દ્રી પ્રમાણે ચારે દિશા મળતી, અને આમોવા પ્રમાણે વિદિશાઓ મળતી.

વિમલા દિશાની આદિમાં ચાર પ્રદેશ છે. તે બે પ્રદેશના વિસ્તારવાળો છે. ઉત્તરોત્તર રહિ રહિત છે. આજી અધું આમોવા પ્રમાણે મળતું, પણ તેનો આકાર રુચક જેવો મળતો. એ પ્રમાણે તંમાદિયા પણ મળતી.

— ચતક ૧૩, ઉદ્દે. ૪

૩ : આપદિ

૧

ગોં—હે ભગવન! ઓદન, કુસ્માવ અને મદિરા એ ત્રણે દ્રવ્યો કયા જીવનાં શરીરો કહેવાય ?

મં—હે ગૌતમ! તે ત્રણેમાં જે ધન (કકણ) પદાર્થ છે, તે તેમના જૂના આકારની અપેક્ષાએ વનસ્પતિજીવનાં શરીરો છે. અને ત્યારે તે ખાણિયા વગેરે શસ્ત્રોથી કુટાય છે, નવા આકારનાં ધારક થાય છે, અને અગ્નિથી તેમના વણે (રંગો) બદલાય છે, અગ્નિથી પોતાના પૂર્વ સ્વભાવને છોડનારાં થાય છે, અને અગ્નિથી નવા આકારનાં ધારક થાય છે, ત્યારે તે દ્રવ્યો અગ્નિનાં શરીરો કહેવાય છે. વળી સુરા (મદિરા) માં જે પ્રવાહી પદાર્થ છે, તે તેના જૂના આકારની અપેક્ષાએ પાણીના જીવનાં શરીરો છે; અને ત્યારે તે પ્રવાહી ભાગ શસ્ત્રોથી કુટાય છે . . . તથા અગ્નિથી જુદા રંગને ધારણ કરે છે, ત્યારે તે ભાગ અગ્નિનાં શરીરો છે એમ કહેવાય છે.

10

11

મ૦—હે ગૌતમ ! ઓઝામાં ઓઝું અંતર્મુહિતં, અને વધારેમાં વધારે પણ વસ્તુ કાવચ રહે. ત્યારબાદ ને યોગિ જ્ઞાન થાય છે, અને પ્રતિષ્ઠા પામે છે. પછી ને જીવન અ-જીવન થાય છે.

તે પ્રમાણે કલાય, મયુર તલ, મગ, અદ્દ, પાલ, કળશી, ચોળા, તુવેર અને ગોળ ગળાનું પણ જાણ્યું. પણ વધારેમાં વધારે પાંચ વર્ષ જાણ્યાં. તે પ્રમાણે અગમી, કુંમુંબ, કોદરા, કાંગ, બંટી, શણ, સરસવ અને મૂલકળીજનું પણ જાણ્યું, પણ વધારેમાં વધારે સાત વર્ષ જાણ્યાં.

—અતઃ ૬, ઉદ્દે ૭

૩

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! વનસ્પતિકાચિકો કયા કાળે સૌથી અસ્થ આહારવાળા હોય છે, અને કયા કાળે સૌથી મહા-આહારવાળા હોય છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! શ્રાવણ, બાદરવે અને કારતકમાં મહાઆહારવાળા હોય છે. પછી શરદમાં, પછી હેમાંનમાં, પછી વસંતમાં અને પછી ગ્રીષ્મઋતુમાં અનુક્રમે અસ્થ આહારવાળા હોય છે. ગ્રીષ્મમાં સૌથી અસ્થ આહારવાળા હોય છે.

ગૌ૦—હે ભગવન્ ! ગ્રીષ્મમાં જો વનસ્પતિકાચિક સૌથી અસ્થ આહારવાળા હોય, તો ઘણા વનસ્પતિકાચિકો ગ્રીષ્મમાં પાંડ્યાવાળા, પુષ્પવાળા, કળવાળા, લીલાગ્રમ દીવના અને વનની ગોખા વડે અત્યંત મુજોબિન કેમ હોય છે ?

44

45

46

47

48

49

૪

ગૌં—હે ભગવન! ત્યેા કેટલા પ્રકારનાં ક્રમાં છે ?

મં—હે ગૌતમ! ત્યેા બે પ્રકારનાં ક્રમાં છે : સંખ્યાત ઇવવાળાં, અસંખ્યાત ઇવવાળાં (તાડ, તમાસ, નાળિયેરી વગેરે)^૧ અને અનંત ઇવવાળાં (જટાકા, આદિ, વગેરે). તેમાં અસંખ્યાત ઇવવાળાંના બે પ્રકાર છે : એક બીજવાળાં (નિંમ, આમ, માંબુ, છં); અને બહુ બીજવાળાં (કોફું, બીજું, ઉઝરો વગેરે.)

—સતક ૮, ઉદે. ૩

૫

ગૌં—હે ભગવન! ઉત્પન્ન એક ઇવવાળું છે કે અનેક ઇવવાળું છે ?

મં—હે ગૌતમ! તે એક ઇવવાળું છે, પણ અનેક ઇવવાળું નથી. ત્યારે પછી ત્યારે તે ઉત્પન્ન બીજના ઇવા — જ્વાગ્રિત પાંદડાં વગેરે અવયવો — કિંચે છે, ત્યારે તે ઉત્પન્ન એક ઇવવાળું નથી, પણ અનેક ઇવવાળું છે.^૨

ગૌં—હે ભગવન! તે ઇવો ક્યાંથી આવીને જીવે છે ?

મં—હે ગૌતમ! તે ઇવો નૈરયિકથી આવીને જીવે નથી, પણ તિર્યચથી, મનુષ્યથી કે દેવથી^૩ આવીને જીવે છે.

૧. જુઓ પ્રજ્ઞાપના પદ ૧, પૃ. ૩૩-૧.

૨. ત્યાં સુધી એક જ પાન હોય છે, ત્યાં સુધી એક જ ઇવ હોય; પણ પછી પાન વધતાં નય, તેમ તેમ બહુ ઇવો ત્યાં ઉત્પન્ન થાય.

૩. દેવમાં પણ સનતકુમારથી ઉપરના લોકોમાંથી નહીં. વળી માધી, મકડં વગેરેના મૂળપાત્રે દેવ નહીં ન ઉત્પન્ન થાય, પણ પુરુષાર્થે શુભ અંતરમાં ઉત્પન્ન થાય. — સતક ૨૧, ઉદે. ૧

10

11

12

13

14

શ્રીભગવતી-સાર

શુદ્ધિમાં હેતુરૂપ, સર્વ જીવોના મિત્ર, તપના ફળની આ-
વિનાના, અચંચળ, સંયમરત, સાધુપણમાં લીન તથા દોષ-
પ્રત્યોત્તરવાળા હતા.

તેઓના આગ્યાની વાત દેવ સમયમાં આપ્યા ગામ
સર્વત્ર ફેલાઈ ગઈ. પેલા જૈન ગૃહસ્થો પણ તે વાત સાંભ-
માંડેમાંડે કહેવા લાગ્યા કે. 'હું બાહરિ! એવા સાધુભગવતો!
નામ કે જોત પણ આપણે કાન પડી જાય તોપણ મોઢું ફળ
છે, તો પછી તેઓની સામે જવાથી, તેઓને વંદવાથી અને
તેઓની મેવા કરવાથી તો કેટલું અધિક કસ્યાણુ પ્રાપ્ત થાય?
વળા આર્થ પુરશે કહેલ એક પણ આર્થ અને શુધાર્મિક
વચન સાંભળવાથી અતિ લાભ થાય છે, તો પછી તેવો ઘણો
આર્થ માંગળવાથી થતા લાભની તો વાત જ ગી કરવી!
માટે આત્મા આપણે ત્યાં જઈએ અને તેમને વંદન કરી,
તેમની પુરુષોત્તમ કરીએ એમ કરવું આપણને ખીજી ભવમાં,
પરમ અમની પેટે, દિનરૂપ, સંમરૂપ, મુક્તિરૂપ તથા પરપરાએ
કસ્યાણુરૂપ થશે.'

આમ વિચારી તેઓ પાનપોવાને ઘેર ગયા. ઘેર જઈ,
નિદાન કરી, મોતરોટીનું પૂજન કરી, કૌતુક અને અંગલરૂપરૂ-
પ્રાપ્તિ કરી, તથા બહાર જવાને યોગ્ય માંગલિક શુદ્ધ વસ્ત્રોને

૧. મૂળમાં તેનો પારિભાષિક શબ્દ 'નિદાન' છે.
૨. મૂળ 'દે દેવઃપુત્રિય'.
૩. શબ્દ આલેખા કેવલપ્રાપ્તિના નવાગણુ અર્થે તેમજ શુદ્ધ
૪. શબ્દ 'અર્થ' એટલે કે 'વસ્તુ'.
૫. શબ્દ 'પરપરા' એટલે કે 'પરસ્પર'.

ને હવે મિથ્યાદષ્ટિ છે; અજાની છે; [મન-વાણીના યોગ નિવાય] માત્ર કાલયોગી છે; સાક્ષર કે નિસાક્ષર ઉપયોગવાળા છે; નેમનાં શરીરો પાંચ વર્ણવાળાં, પાંચ રસવાળાં, એ એ મધવાળાં અને આઠ અર્ણવાળાં છે. તે હવે પોતે વર્ણાદિરહિત છે; ઉચ્છ્વાસક-નિઃશ્વાસક છે, (તથા અપયોમ અવસ્થામાં) અનુચ્છ્વાસક-નિઃશ્વાસક પણ છે; તે હવે આદારક છે અને વિમલદગ્ધિમાં અનાદારક પણ છે; તેઓ અવિરતિ-વાળા છે; મક્તિ છે; સાત અથવા આઠ કર્મના બંધક છે; આદાર-ભય-મૈથુન-પરિમલ સંજોના ઉપયોગવાળા છે; કોષ-માન માયા-સ્રોત કલાયવાળા છે; નપુસક વેદવાળા જ છે; પણ ત્રીવેદના, પુરુષવેદના નેમ જ નપુસકવેદના બંધક નો છે; તેઓ અસંગી છે; તથા કન્દિયવાળા છે.

તે ઉત્પલનો હવે ઉત્પલપણે કાળની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછો અંતરમુંદન મુધી રહે અને વધારેમાં વધારે અસંખ્ય-કાલ મુધી રહે. તે ઉત્પલનો હવે પૃથ્વીકાયિકમાં આવે અને દરી પાછો ઉત્પલમાં આવે એ પ્રમાણે બવની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછા બે બવ અને વધારેમાં વધારે અસંખ્યાત બવ મુધી ગમનાગમન કરે. એમ વાયુકાયિક મુધી સમજવું. પાનુ વનસ્પતિમાં આવે તો ઓછામાં ઓછા બે બવ અને વધારેમાં વધારે અનંત બવ મુધી ગમનાગમન કરે. એ કન્દિયની અપેક્ષાએ ઓછામાં ઓછા બે બવ, અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાત બવો, ગમનાગમન કરે. એમ અગુરિન્દ્રિય હવે મુધી ગમનાગમનનો કાલ સમજવો.

૧. પ્રથમ બવ પૃથ્વી-વે-પાને, અને બીજો ઉત્પલપણે, ત્યાર બાદ ગતિમાં આવે

જે પ્રકારનો છે : આદિ અને અનાદિ. તેમાં અનાદિ વિસ્તારાજંધ ત્રણ પ્રકારનો છે : ધર્માસ્તિકાયાનો અન્યાન્ય અનાદિ વિસ્તારાજંધ, તેમ જ અધર્માસ્તિકાયાનો અને આકાશાગ્નિકાયાનો.^૧

આદિવિસ્તારાજંધ ત્રણ પ્રકારનો છે : (૧) અધન-પ્રત્યયિક — એટલે કે વિનિમ્યત્વાદિ ગુણ કારી કિપ્રદેશિકાદિ પન્માનુએનો અંધ, (૨) બાજનપ્રત્યયિક — એટલે કે બાજન — આધારને નિમિત્તે થતો અંધ,^૨ અને (૩) પરિણામ-પ્રત્યયિક — એટલે કે કપાન્તર નિમિત્તે થતો અંધ.^૩

૨. પ્રયોગાજંધના ત્રણ પ્રકાર છે : (૧) અનાદિ અનન, (૨) સાદિ અનત અને (૩) સાદિ સાંત.

પ્રયોગાજંધ એટલે હવના વ્યાપારવંદ હવપ્રદેશોનો અને ઔદાદિકાદિ શરીરના પુદ્ગલોનો જે અંધ થાય તે.

૧. તે અંધ દેશાજંધ છે, પણ સર્વાજંધ નથી. ધર્માસ્તિકાયાદિના પ્રદેશોનો બીજા પ્રદેશો સાથે પરસ્પર સંબંધ તે દેશાજંધ. જે તેમનો સર્વાજંધ હોય તે એક પ્રદેશમાં બીજા સર્વ પ્રદેશોનો અંતર્ભાવ થાય, અને તેથી ધર્માસ્તિકાયાદિ એક એક પ્રદેશક થાય. — દીકા. વળી તે ત્રણેનો તે અંધ સર્વકાલ સુધી હોય છે.

૨. જ્ઞાતી મહિરાનો, જ્ઞાતી મોજનો અને જ્ઞાતી ચોખાનો બાજનપ્રત્યયિક અંધ છે. એક બાજનમાં રહેલી જ્ઞાતી મહિરા પકે થાય છે અને જ્ઞાતી મોજ તથા ચોખાનો પિટ થાય છે.

૩. માદળા, દંદ્રધનુષ, સંધ્યા, ગાધર્વનમ્બર, નીજળી, દેવગાદ, પૂતળી કાષ્ઠિ, પૂમિકા, માલેના. ચંદ્રમહમ્બ, દિશળુના ગીમોશ ૮.

બૂમું, છાબું, કચરા વગેરેના દગ્ધાનો બંધ). સમુચ્ચય બંધ (કિચા, નળાવ, નળી ધરા, વાપી, પુષ્કરિણી, દીપિકા, ગુંગલિકા, સેરોવરો, ગિલ, દેવકુલ, સબા, પરમ, રૂપ, ખાર્મ, પરિપ, કિસ્સા, કાંમરા, ચારકો, હાર, ગોપુર, તોરણ, પ્રાસાદ, પર, શરણ, ભેણ (શુદ્ધિશીલ), દાટ, મુંગાટકાકારમાર્ગ, ત્રિકમાર્ગ, ચતુષ્કમાર્ગ, ચત્વરમાર્ગ, ચતુર્મંજમાર્ગ અને રાત્રમાર્ગોદિના ચૂના દારા, કચરા દારા અને વસ્ત્રોપના સમુચ્ચય વડે થતો બંધ). અને સંહનનબંધ. તે બે પ્રકારનો છે: દેસસંહનનબંધ (એટલે કે કોઈ વસ્તુના અંશથી કોઈ વસ્તુના અંશનો શકટાદિ અવયવોની પેઠે પરસ્પર સંબંધરૂપ બંધ.) અને સર્વસંહનનબંધ (એટલે કે દીરનીરાદિની પેઠે સર્વાત્મ સંબંધરૂપ બંધ.)

૬. શરીરબંધ બે પ્રકારનો છે: પૂર્વપ્રયોગપ્રત્યયિક (-એટલે કે વેદના, કૃપાયાદિ સમુદ્ધાતરૂપ હવનો વ્યાપાર. તે નિમિત્તે થયેલો હવપ્રદેશનો કે તદાશ્રિત તૈજસ-કાર્મણુ શરીરનો બંધ) અને પ્રત્યુત્પન્નપ્રયોગપ્રત્યયિક (એટલે કે વર્તમાન કાલે કેવલિસમુદ્ધાતરૂપ હવવ્યાપારથી થયેલો તૈજસ-કાર્મણુ શરીરનો બંધ. ૨)

૧. ખાડાં, રચ, યાન, મુગ્યવાદન, મિહડી (અંખાડી), ચિદ્ધિ (પલાલ), શિખિકા, રચન્દમાની (પુરુષ નેટકું ખાડું-વાદન); તેમ જ લોદી, લોદાના કડાયાં, કડછા, આસન, રાયન, નાંજો. માંડ (માદીનાં વાસન), પાવ અને નાના પ્રકારનાં કપડરણ.

૨. -વલેસમુદ્ધાત વડે સમુદ્ધાત રચના અને તે સમુદ્ધાતથી પાછા રચના, વચ્ચે મધ્યાનાવસ્થામાં વર્તેલા

ઓદારિકશરીરપ્રયોગજથ્થામાં સર્વજન્ય કાળની અગેદશાએ એક સમય અને દેશજન્ય ઓછામાં ઓછો એક સમય અને વધારેમાં વધારે એક સમય ન્યૂન તથા પદ્યોપમ સુધી હોય છે. ૧

ઓદારિક શરીરના બંધનું અંતર કામચી મળીએ તો સર્વજન્યનું અંતર ઓછામાં ઓછું તથા સમય ન્યૂન મુદતક બવમહાત્મ્ય પર્યંત છે; અને વધારેમાં વધારે સમયાધિક પૂર્વકોટી અને તેત્રીશ સામરોપમ છે. દેશજન્યનું અંતર ઓછામાં ઓછું એક સમય અને વધારેમાં વધારે તથા સમય અધિક તેત્રીશ સામરોપમ છે. ૨

૧. પૂરણના ઉદાહરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સર્વજન્ય એક સમય જ હોય. અને ત્યારે વાયુકાયિક કે મનુષ્યાદિ વૈકલ્ય શરીર કરીને અને તેને ઊઠીને ઓદારિક શરીરનો એક સમય સર્વજન્ય કરે, અને પુનઃ તેનો દેશજન્ય કરી, એક સમય પછી તરત જ મરણ પામે, ત્યારે ઓછામાં ઓછો એક સમય દેશજન્ય થાય. ઓદારિક શરીરવાળાની વધારેમાં વધારે રિગતિ તથા પદ્યોપમ છે. તેમાં પ્રથમ સમયે તેઓ સર્વજન્યક છે; અને પછી એક સમય ન્યૂન તથા પદ્યોપમ સુધી દેશજન્યક છે. પેદાવિભાગમાં દરેકની વધારેમાં વધારે રિયતિ અલગ અલગ નીલ્લવી. અહીં વિસ્તાર પડતો મૂક્યો છે.

૨. કોઈ એવ મનુષ્યાદિ મતિમાં અવિમલમતિએ આવી ત્યાં પ્રથમ સમયે સર્વજન્યક થઈ, પૂર્વકોટીવપ્ત પર્યંત ત્યાં રહી, તે ત્રીશ સામરોપમની રિગતિવાળો નારક કે સર્વાર્થસિદ્ધ દેવ થાય; અને પછી તે તથા સમયની વિમલમતિએ ઓદારિકશરીરધારી થાય; વિમલમતિના બે સમયમાં તે અનાદારક હોય અને ત્રીજે સમયે તે ઓદારિકશરીરનો સર્વજન્યક થાય. હવે તેમાં વિમલમતિના

ઉભયપૂર્વક પદેરી. તેઓ પેદરી નીચળી એક કેશને બેઠા થયા; અને પાછી પુષ્પવતી ચિત્ર, જે ત્યાં પેલા સાધુએ પાતણે દત્તા, ત્યાં આપ્યા. પામે પદોંચનાં જ નેમોએ પોતાની પાંખનાં તથાં સુગિત દબોં કેરે મકપાં; અગિય દબોં જ નાંધે રાખ્યાં; બનને જાંતોની પેંડે પીંટાંમે; તથા તે નાધુએ દટ્ટિએ પડનાં જ દાય લેંડયા અને બનને એકામ ક્યું. આ પ્રમાણે નહકે જઈ, તેઓએ વળ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, તેમની મન વાળી-કાવાળી પર્વપાસના કરી.

પેલા સાધુ બગવંતાએ પણ ધણા સોષોને આપ્યા લેખ, ચાર મદાવનવાળાં ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો. તેનું શ્રવણ કરી, લોકસુસુદાય દર્શિત તથા મંનુષ્ય થઈ, તેમની વળ વાર પ્રદક્ષિણા કરી, 'તમે કીકે કર્યું; આપું કથન બીજા વડે અનંતવિત છે,' એમ કરી, તેમને તમન કરી, પોતપોતાને કેકાળે ચાલ્યો ગયો.

ત્યાર બાદ પેલા જૈન મુદરથોએ પણ તેમની પ્રદક્ષિણા વગેરે કરીને તેમને આ પ્રમાણે પૂછ્યું:

“તું બગવન! મંથમનું શું કળ છે? તથા તપનું શું કળ છે?”

૧. કોઈ કેવનું સ્થાનક-મંદિર.

૨. તેને 'એકશાદેક-વતરાસ'મ' હશે છે.

૩. પાર્શ્વનાથના વજ્રતમાં પાંચમા અક્ષયચંદ્રતનો અપારિ-મદમાં જ સમાવેશ કરી સેવામા આવતો. દારણકે, જીને પારિમદનો જ એક બાજ મણુવામાં આવરી, એ સંજ્ઞાથી તે સમયમા જ ચાલેલી ચર્ચા માટે જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ,' પુસ્તક, પાનુ ૧૩૪.

૫ : ૫૨-૫૨૫

૨

આશીર્વાદો

વિવરણ : આગી એટલે દાદ, તેમાં જેઓને વિષ દોષ તે પ્રાણીઓ આશીર્વાદ કરેવાય છે. તેમના બે પ્રકાર છે : જ્ઞાતિ (એટલે કે જન્મથી) આગીર્વાદ, અને કર્મોગીર્વાદ. તોય પીછી વગેરે જ્ઞાતિઆગીર્વાદ છે; અને કર્મો એટલે શાપાદિકથી જીવનને ઉપધાન કરનારા કર્મોગીર્વાદ છે. ૫માં આ પંચેન્દ્રિય નિર્મલ અને મનુષ્યને તપશ્ચર્યા આદિકથી અથવા જીવન કોઈ કારણથી આશીર્વાદજ્ઞિ ઉત્પન્ન થાય છે. અને તેથી તેઓ શાપાદિકથી જીવનનો નાશ કરવાની શક્તિવાળા હોય છે. તેઓ આશીર્વાદજ્ઞિના અધ્યાત્મથી સહસાર દેવલોક સુધીના દેવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને પૂર્વે તેમણે આશીર્વાદ ભાવનો અનુભવ કરેલો હોવાથી અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં તે દેવો કર્મોગીર્વાદજ્ઞિવાળા હોય છે.

ગૌ—હે ભગવન્ ! આશીર્વાદો કેટલા પ્રકારના છે ?

મ—હે ગૌતમ ! આશીર્વાદો બે પ્રકારના છે : જ્ઞાતિઆશીર્વાદ અને કર્મોગીર્વાદ. તેમાં જ્ઞાતિઆશીર્વાદો ચાર પ્રકારના કહ્યા છે : ૧. પૃથ્વીજ્ઞાતિઆશીર્વાદ, ૨. મંદુકજ્ઞાતિઆશીર્વાદ, ૩. ઉરગજ્ઞાતિઆશીર્વાદ, અને ૪. મનુષ્યજ્ઞાતિઆશીર્વાદ.

તેમાં પૃથ્વીજ્ઞાતિઆશીર્વાદનું વિષ અર્ધભરતક્ષેત્ર પ્રમાણ સમીરને વિષ વડે વિદલિત કરવા સમર્થ છે. પણ તે તેનું માત્ર સામર્થ્ય છે, કદી તેઓએ તેમ કર્યું નથી. કરતા નથી.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100

આશીર્વાદો

વિષય : આના એટલે માત્ર, તમાં એટલે વિષય
 દેવ ને પ્રાણીઓ આશીર્વાદ કરવાય છે તમના જે પ્રકારે
 છે : જનિ (એટલે કે જનમથી) આશીર્વાદ, અને કર્મોશીર્વાદ.
 સાધ પીછી પછે જનિઆશીર્વાદ છે, અને કર્મો એટલે
 સાધાદિકથી જીવને ઉપધાન કરનારા કર્મોશીર્વાદ છે. પચાસા
 પચેદિય નિષ્કર અને મનુષ્યને તપસ્યા આદિકથી અથવા
 જીવ કોઈ કારણથી આશીર્વાદવિધિ ઉપસ થાય છે.
 અને તેથી તેઓ સાધાદિકથી જીવને નાશ કરવાની
 શક્તિવાળા દેવ છે. તેઓ આશીર્વાદવિધિના જ્ઞાતાઓ
 સદશાં દેવતાક નથીના દેવોના ઉપસ થાય છે. અને
 પૂર્વે તમને આશીર્વાદ જાણના અનુભવ કરેલા દેવાથી
 અવશ્ય જ જાણનાં ને દેવો કર્મોશીર્વાદવિધિવાળા દેવ છે.
 તેથી જ તમને ! આશીર્વાદો કેટલા પ્રકારના છે ?
 જો તો જાણ ! આશીર્વાદો જે પ્રકારના છે :
 જનિઆશીર્વાદ અને કર્મોશીર્વાદ. તમાં જનિઆશીર્વાદ
 છે : ૧. જનિઆશીર્વાદ, ૨. ઉરગજનિઆશીર્વાદ, અને

૩. જનિઆશીર્વાદ વિષય અર્થ
 જનિઆશીર્વાદ સમર્થ
 જનિઆશીર્વાદ તેમ

સ્વમ

ગૌ.—હે ભગવન! સ્વમદર્શન કેટલા પ્રકારનું છે ?

મ૦.—હે ગૌતમ! પાંચ પ્રકારનું છે : ૧. યથાત્મ સ્વમદર્શન—એટલે કે સત્ય અથવા તાત્ત્વિક સ્વમદર્શન. નેના દષ્ટાંશોવિસંવાદી અને ક્ષણાવિસંવાદી એવા બે પ્રકાર છે.

સ્વમમાં જોયેલા અર્થને અનુસારે ભગૃત અવસ્થામાં બનાવ અને. ને દષ્ટાંશોવિસંવાદી કહેવાય; અને સ્વમના અનુસાર સંપત્તિ આદિ કળ અવસ્થ મળે તો તે ક્ષણાવિસંવાદી કહેવાય. ૨. પ્રતાનસ્વમદર્શન—એટલે કે વિસ્તારવાળું સ્વમ. તે યથાત્મ્ય પણ હોય કે અન્યથા પણ હોય. ૩. ચિંતા-સ્વમદર્શન—એટલે કે ભગૃત અવસ્થામાં જે અર્થનું ચિંતન કરેલું હોય તેને સ્વમમાં જુએ તે. ૪. તદ્વિપરીત સ્વમદર્શન—એટલે કે જેલું સ્વમ જોયું હોય, તેથી વિરુદ્ધ વસ્તુની ભગૃત અવસ્થામાં પ્રાપ્તિ થાય તે. અને ૫. અન્યક્ત સ્વમદર્શન—એટલે કે સ્વમમાં અસ્પષ્ટ અર્થનો અનુભવ કરવો ને. સુનેત્રો પ્રાણી સ્વમ ન જુએ, કે ભગતો પ્રાણી સ્વમ ન જુએ, પણ સુતો-ભગતો પ્રાણી સ્વમને જુએ.

૧. અહીં મૂળમાં 'સુતેષા' અને 'ભમતા' ના બે અર્થ બતાવ્યા છે : નિદ્રાયુક્ત દૃષ્ય દ્રવ્યથી સુતેષો કહેવાય; અને વિરતિરહિત દૃષ્ય ભાવથી સુતેષો કહેવાય. નેરચિકો ભાવથી સુનેષા છે; જે પ્રમાણે ચતુર્વિદ્ય સુધી ભણવું. ૫'ચેદિયતિથિ' એ ભાવથી સુનેષા છે અને સુતેષા-ભમતા છે, પણ તદન ભમતા નથી. મનુષ્યો સુતેષા છે, ભગૃત પણ છે અને સુતા-ભમતા પણ. વાનસ્પતર, જ્યોતિષે— અને વૈમાનેકોને નેરચિકો નેવઃ.

મોટા મુર્ખને જોયો; ૧ ૯. મોટા માનુષોત્તર પર્વતને પોતાના
લીલા વર્ણના આંતરડા વડે સર્વ જાણુએથી આવેદિત,
પરિવેદિત કરેલો જોયો. ૨ અને ૧૦. મેરુ પર્વતની મૂલિકા
ઉપર સિંહાસન ઉપર બેઠેલ પોતાના આત્માને ૩ જોયો.

સ્વપ્નને અને અમ્, મમ કે જગદની પંક્તિ જુએ
અને તેના ઉપર ચંદ્ર તથા તેના ઉપર પોતાને ચંદ્રો માને, ૪
તો ને ને જ બવમાં સિદ્ધ થાય.

સમુદ્રને અને પડમે અડકેલું તથા પૂર્વ અને પશ્ચિમ
તરફ લાંબું મોટું દામણ જુએ અને તેને ચીંટાળે; અને
જાણુએ લોકાન્તરે સ્વર્ગેલું તથા પૂર્વ અને પશ્ચિમ લાંબું
મોટું દોરડું જુએ, અને તેને કાળી નાખે; કાળું અથવા
ધાણું મૂતર જુએ અને તેને ઉકેલે; લોડું, તાંબું, કપીર કે
સીંતીનો દગલો જુએ અને તેના ઉપર ચંદ્ર; રૂપાના, સુવર્ણના,
રત્નના કે વજ્રના દગલાને જુએ અને તેના ઉપર ચંદ્ર; ધાસના,
કાપડના, પાંદડાના, છાલના, ફોતરાના, જૂસાના, છાલુના કે

૧. તેના ફળરૂપે દેવલજ્ઞાન અને દરાન પ્રાપ્ત કર્યાં.

૨. તેના ફળરૂપે દેવલોકમાં, મનુષ્યલોકમાં અને અસુર-
લોકમાં ઉદાર કીર્તિ, સ્તુતિ, અને સન્માન પ્રાપ્ત કર્યાં.

૩. તેના ફળરૂપે દેવ મનુષ્ય અને અસુરપુત્ર પરિપક્વમાં
કેવળી યજ્ઞને ધર્મ કહ્યો.

૪. એટલે કે એ સ્વપ્ન જોઈને તરત બચે. અર્થાત્ જોનાર
સ્ત્રી ૫ પુરુષ બંને પ્રજાવાતાં છે. જુઓ નીચે નોંધ ૫.

૬. આ જાન પડીતા સ્વપ્નમાં ફરી નથી લખ્યો; પણ
બંને મમજી લેવો.

૭. મગા રાંતથી માગને વેળા સુધીનું.

1

2

વાળો, એક મધવાળો, એક રસવાળો અને એ સ્પર્શવાળો હોય છે. દ્વિપ્રદેશિક રક્ત કદાચ એક વર્ણવાળો કે કદાચ એ વર્ણવાળો કે કદાચ એક મધવાળો કે કદાચ એ મધવાળો, કદાચ એક રસવાળો કે કદાચ એ રસવાળો, કદાચ એ સ્પર્શવાળો. કદાચ તબ્બ સ્પર્શવાળો, અને કદાચ ચાર સ્પર્શવાળો હોય. એ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશિક રક્ત જાણવો; પણ ન કદાચ તબ્બ વર્ણવાળો અને તબ્બ રસવાળો પણ હોય. એ પ્રમાણે ચતુષ્પ્રદેશિક રક્ત વિષે પણ જાણવું, પણ તે કદાચ ચાર વર્ણવાળો અને ચાર રસવાળો પણ હોય; એ પ્રમાણે પંચપ્રદેશિક રક્તને વિષે પણ જાણવું. પણ તે કદાચ પાંચ વર્ણ અને પાંચ રસવાળો પણ હોય. તેમ છંક અસંખ્યાત પ્રદેશિક રક્ત સુધી જાણવું. તથા મુદ્દમ પરિણામવાળો અનંત પ્રદેશિક રક્ત પણ તેમ જ જાણવો. તેમ જ સ્થૂલ પરિણામ વાળો અનંતપ્રદેશિક રક્ત પણ જાણવો, પણ તે કદાચ પાંચથી આઠ સુધીના સ્પર્શવાળો પણ હોય. ૧

— શતક ૧૮. ઉદ્દે ૭

૫

શબ્દ

ગૌ— હે ભગવન! હૃદય મનુષ્ય વગાડવામાં આવતા શંખ. રણસિંહું, શંખલી, કાહલી, કુક્કરના ચામડાથી મટેલ મોઢાવાળું વાણું, દોલ, દોલકી, ડાકલું, હોરંબી, ૨ ઝાલર,

૧ કારણ કે સ્થૂલ રક્તોમાં જ આઠેય સ્પર્શ હોય છે.
૨. એનો અર્થ ત્રિધી જાણવો — એમ સીતાકાર પણ જણાવે છે.

1
2

પ્રવેશનકનું ગણિત

બીજી મતમાંથી આવીને વિગતથી ગતિમાં આવેલો પ્રવેશ-ઉત્પાદ થવો તે પ્રવેશનક કહેવાય.

નરકો સાત છે : રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભા, પંકપ્રભા, ધૂમપ્રભા, તમઃપ્રભા અને તમસ્તમઃપ્રભા. અર્થાત્ તેમના વિશે ગણિત છે.

વાણિજ્યપ્રાપ્તિ દ્વિપદ્ધતિ ચૈત્યમાં પાર્શ્વપ્રભુના શિષ્ય ગાંગેય પ્રશ્ન પૂછે છે :

ગાં—હે ભગવન્ ! એક નારક જીવ નૈરયિક પ્રવેશનક દ્વારા પ્રવેશ કરતો રત્નપ્રભામાં હોય, શર્કરાપ્રભામાં હોય. . . એમ તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વીમાં હોય ?

મં—હે ગાંગેય ! તે રત્નપ્રભામાં પણ હોય, શર્કરાપ્રભામાં પણ હોય. . . એમ તમસ્તમઃપ્રભા પૃથ્વીમાં પણ હોય.

પ્રભામાં હોય. અથવા એ શકરાપ્રભામાં અને એક વાતુકા
પ્રભામાં . . . એમ એ શકરાપ્રભામાં અને એક તમસ્તમઃ
પ્રભામાં હોય.

તેમ આગળની પૃષ્ઠીઓની વક્તવ્યતા કહેવી. તે રીત
રત્નપ્રભાના કુલ ૧૨ વિકલ્પ, શકરાપ્રભાના ૧૦. વાતુકા-
પ્રભાના ૮, પંકપ્રભાના ૬, ધૂમપ્રભાના ૪, અને તમઃ
પ્રભાના ૨ એમ કુલ ૪૨ વિકલ્પો થશે.

૪. અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક શકરાપ્રભામાં, અને
એક વાતુકાપ્રભામાં હોય; અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક
શકરાપ્રભામાં અને એક પંકપ્રભામાં . . . એમ એક
રત્નપ્રભામાં, એક શકરાપ્રભામાં અને એક તમસ્તમઃપ્રભામાં
હોય. (કુલ પાંચ)

અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક વાતુકાપ્રભામાં અને
એક પંકપ્રભામાં હોય; . . . અથવા એક રત્નપ્રભામાં એક
વાતુકાપ્રભામાં અને એક તમસ્તમઃપ્રભામાં હોય (કુલ ચાર
વિકલ્પ)

અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક પંકપ્રભામાં અને
ધૂમપ્રભામાં હોય; . . . અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક
પંકપ્રભામાં અને એક તમસ્તમઃપ્રભામાં હોય. (કુલ ત્રણ
વિકલ્પ).

એ પ્રમાણે પંકપ્રભા છોડીને કુલ એ વિકલ્પ; તથા
ધૂમપ્રભા છોડીને એક વિકલ્પ. એમ કુલ રત્નપ્રભાના
૧-૪-૩-૨-૧ મળીને ૧૫ વિકલ્પ થાય.

એ પ્રમાણે શકરાપ્રભાના ૪-૩-૨-૧ મળીને ૧૦
વિકલ્પ થાય. એ પ્રમાણે વાતુકાપ્રભાના ૩-૨-૧ મળીને ૬

પ્રવેશ કરતા દોષ, ત્યારે તેઓ રત્નપ્રભામાં પણ દોષ. . . .
એમ તમસ્તમઃપ્રભામાં પણ દોષ. [એમ એકસંયોગી ૧
વિકલ્પ].

૨. અથવા એક રત્નપ્રભામાં દોષ અને સંખ્યાતા
શર્કરાપ્રભામાં દોષ. . . . એમ એક રત્નપ્રભામાં દોષ અને
સંખ્યાતા તમસ્તમઃપ્રભામાં દોષ [૭ વિકલ્પ].

અથવા બે રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાતા શર્કરાપ્રભામાં
દોષ. . . . એમ ૨ રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાતા તમસ્તમઃ-
પ્રભામાં દોષ (૭ વિકલ્પ). એમ પણ રત્નપ્રભામાં. . . .
એમ દશરત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાતા તમસ્તમઃપ્રભામાં.

અથવા સંખ્યાતા રત્નપ્રભામાં અને સંખ્યાતા
શર્કરાપ્રભામાં. . . . એમ સંખ્યાતા રત્નપ્રભામાં અને
સંખ્યાતા તમસ્તમઃપ્રભામાં.
એમ શર્કરાપ્રભા આદિનું પણ ગાળી લેવું. એમ
વિકસંયોગી ૨૩૧ વિકલ્પો થશે.

૩. અ. અથવા એક રત્નપ્રભામાં, એક શર્કરાપ્રભામાં
અને સંખ્યાતા વાલુકાપ્રભામાં. . . . એમ એક રત્નપ્રભામાં,
એક શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાતા તમસ્તમઃપ્રભામાં.

અથવા એક રત્નપ્રભામાં, બે શર્કરાપ્રભામાં અને
સંખ્યાતા વાલુકાપ્રભામાં. . . . એમ એક રત્નપ્રભામાં, દશ
શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાતા વાલુકાપ્રભામાં. પછી એક
રત્નપ્રભામાં, સંખ્યાતા શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાતા વાલુકા-
પ્રભામાં દોષ. પછી બે રત્નપ્રભામાં. સંખ્યાતા શર્કરાપ્રભામાં
અને સંખ્યાતા વાલુકાપ્રભામાં. . . . એમ ૧૦ રત્નપ્રભામાં
સંખ્યાતા શર્કરાપ્રભામાં અને સંખ્યાતા વાલુકાપ્રભામાં. પછી

૧૬૬સંયોગમાં પૂર્વોક્ત કમથી ૫૧ વિકલ્પો થાય છે.
તેની સાથે સાત નરકનાં ૧૬૬માંથી ૭ પદોનાં મુખ્યપ્રવેશ-
નકનાં ૩૫૭ વિકલ્પો થાય છે.

અમલસંયોગમાં તે પૂર્વોક્ત બાવનાથી ૬૧ વિકલ્પો
થાય છે. એ પ્રમાણે સંખ્યાન નૈરયિકોને આશરીને ૭૨૩૧-
૭૩૫-૧૦૮૫-૮૬૧-૩૫૭-૬૧ મળી કુલ ૩૩૩૭ વિકલ્પો
મળવા.

અસંખ્યાતનું ગણિત

૧ થી ૧૦, પછી સંખ્યાન અને પછી અસંખ્યાતપદ
ઉમેરી અસંખ્યાતનું ગણિત ગણવું. તેના ૭૨૫૨-૮૦૫-
૧૧૬૦-૬૪૫-૩૬૨-૬૭ મળી કુલ ૩૬૫૮ વિકલ્પો થશે.

આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય, દ્વિઘટ્ટિય, ત્રિઘટ્ટિય, ચતુરઘટ્ટિય
અને પંચેન્દ્રિય તિર્થંચયોનિકપ્રવેશનકમાં એક તિર્થંચ-
યોનિક જીવથી માંડીને અસંખ્યાત જીવ મુખીનું ગણિત
ગણવું.

મનુષ્યપ્રવેશનક સંમૂર્તિમ અને ગર્ભજ એમ બે
પ્રકારનું છે. તેનું પણ એક મનુષ્યથી માંડીને અસંખ્યાન
મનુષ્ય મુખીનું ગણિત ગણવું.

દેવપ્રવેશનક ચાર પ્રકારનું છે: ભવનવાસિદેવપ્રવેશનક,
વાનવ્યંતરદેવં જ્યોતિઃકદેવં અને વૈમાનિકદેવપ્રવેશનક. તેનું
પણ એક દેવથી માંડીને અસંખ્ય દેવ મુખીનું ગણિત ગણવું.

—શતક ૯, ઉદે ૩૨

નગરના મિશનખુલામાં આવેલા 'મુજમિદક' નામના
તપા. તે અમરાન ધર્મના^૧ 'આદિતી' દત્તા; 'નાથક' દત્તા;
અન્યના ઉપદેશ વિના અર્થ નાનગેવાપ પામ્યા દત્તા.
પૂર્ણમાં શ્રેષ્ઠ દત્તા; મહત્ત્વ મોકમાં પેપ દત્તા. નમન
અમનના નાથ, પ્રદીપક, પ્રસાદ, અમનના દેનારો, ગાનગી
નાથ આપનારો, માગપ્રદર્શક, શરણક, ધર્મદર્શક, પનંગદર્શક,
ધર્મચક્રવર્તી, કેવલજાની,^૨ શાંતારદિત, મમદેવના હનના
લિન, સક્ષ્મ તત્ત્વના ગાના, જન જુદ અને મુક્ત દેશ
અન્યને બોધ તેમ જ મુક્તિ અપાવનારો, તરંગ, અને અર્દશો
દત્તા; તથા શિવ (કપ્યાબુક), અગ્રસ, શોમરદિત, અનન,
અક્ષય, વ્યાખાપરદિત, અને પુનરાવૃત્તિ રદિત એવા બિદ્યમાન
નામના રચાનને પામવાની હઠાવાળા^૩ દત્તા.

તે અરમાં બગવાનના મોટા શિષ્ય દરબતિ^૪ નામના
સાધુ સંયમ અને તપ આચરતા તેમની સાથે જ રહેતા દત્તા.
તે સાક્ષાત્ દાઘ કીયા દત્તા; તેમનો શારીરિક આધો ઉમ

૧. 'આચારાંશાદિ શાસ્ત્રમા કલેષ ધર્મના.'-દીક્ષા

૨. અરબલિન, તેમજ વ્યવધાનપુત્ર પદાર્થોને પામુ બાહુનાર
શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન તથા દર્શનવાળા.

૩. શોમના દારણક મરીર અને મનનો મુક્ત રિયતિમા
અભાવ હોવાથી.

૪. અનંત પદાર્થ વિષયક જ્ઞાનવત્ક.

૫. આ હઠા કામનાકે નમવાની નથી; તેમને કવે
વિદ્યમુક્તિ બાપી હતી, એટલે જ તેનો અર્થ છે.

૬. તેમની વિશેષ માહત્તી માટે નુસ્તા ગ્યા મ. તા. ૧૫
'આલેમ ઉપદેશ' પુટ-૨, પા ૩, ૨૪૦, ૨૬૨

મ૦—હે મોતમ : તેઓ જ્ઞાન-પદે (જ્ઞાતાના જ્ઞાતી સંખ્યાએ) કૃતયુગ્મ છે, અને ઉત્કૃષ્ટપદે (વધારેમાં વધારે સંખ્યાએ) યોગ છે;^૧ તથા મધ્યમપદે કદાચ કૃતયુગ્મપદે હોય.....યી માંડીને કલ્પોગરૂપ પણ હોય. એ પ્રમાણે વનસ્પતિકાપિકો સુધી જાણવું.

વનસ્પતિકાપિકો તો જ્ઞાન-પદ અને ઉત્કૃષ્ટપદની અપેક્ષાએ અપદ છે—અર્થાત્ તેમાં જ્ઞાન-પદ અને ઉત્કૃષ્ટ પદનો સંબંધ નથી.^૨ પણ મધ્યમપદની અપેક્ષાએ તેઓ કદાચ કૃતયુગ્મથી માંડીને કદાચ કલ્પોગરૂપ હોય છે.

બેદ્રિય હોવા જ્ઞાન-પદની અપેક્ષાએ કૃતયુગ્મ અને ઉત્કૃષ્ટપદે હાપરયુગ્મ અને મધ્યમપદે ચારે રાશિરૂપ હોય. એમ અગુરિંદ્રિય હોવા સુધી જાણવું. બાકીના એકેદ્રિયો બેદ્રિયોની પેઠે જાણવા. પંચેદ્રિય તિર્યંચથી માંડીને વૈમાનિકો સુધી નેરયિકોની પેઠે જાણવા. અને સિદ્ધી વનસ્પતિકાપિકોની પેઠે જાણવા.^૩

ત્રીઓ જ્ઞાન-પદે કૃતયુગ્મ છે; ઉત્કૃષ્ટપદે પણ કૃતયુગ્મ છે, અને મધ્યપદે ચારે ૫ છે. એ પ્રમાણે અસુરકુમારથી

૧. આમ દહેવાનું કારણ શું એ પ્રશ્નના જવાબમાં ટીકાકાર જણાવે છે કે તેવી માત્ર 'આજ્ઞા' છે.

૨. જ્ઞાન-પદ અને ઉત્કૃષ્ટપદ તો નિયત સંખ્યારૂપ છે; અને તે નેરયિકાદિને વિષે કાળાન્તરે પણ ધરી શકે. પરંતુ વનસ્પતિ વિષે તે ધરી શકતું નથી. કારણકે તે અનત હોવાથી અનિયત સ્વરૂપે હોય છે.

૩. કારણકે તેઓની સંખ્યા: વધતી, જતી હોવાથી તેઓ અનિયત પરિમાણરૂપ હોય છે.

1

2

3

અન્ય ત્રણ વડે અવગાદ દોય. ચતુરસ્રસંસ્થાન ધન-
સંસ્થાન જેવું તાપ્તુનું. આયનસંસ્થાન તે ચારે પ્રકારનું
દોય.

—સતક ૨૫, ઉદેશ ૩

૩

ધર્મોસ્તિકાચી ખાંડીને અદ્વાનમય (કાલ) મુખીનાં ૭
સંગો છે. ધર્મોસ્તિકાચ સ્વાર્થરૂપે કલ્પ્યોત્ત છે; કાલ્પ ૩
ને એક સ્વરૂપ દોવાથી ચારે બાગતાં એક જ આકી રહે
છે. એ પ્રમાણે અધર્મોસ્તિકાચ અને આકાશોસ્તિકાચનું પણ

૧. જે ધનચતુરસ્ર ચાર પ્રદેશવાળું છે, તે કૃતયુગ્મ; જે
પ્રતરચતુરસ્ર ત્રણ પ્રદેશવાળું છે, અને જે ધનચતુરસ્ર ૩૫
પ્રદેશવાળું છે, તેને ચારે બાગતાં ત્રણ વધતા દોવાથી યોગ્ય;
અને જે પ્રતરચતુરસ્ર ૬ પ્રદેશિક છે તેને ચારે બાગતાં જે વધતા
દોવાથી દ્વાપરં.

૨. જે પ્રતરચતુરસ્ર ચાર પ્રદેશિક છે, તથા જે ધનચતુરસ્ર
આઠ પ્રદેશિક છે તેની અપેક્ષાએ કૃતયુગ્મ; જે ધનચતુરસ્ર ૨૭
પ્રદેશિક છે, તેની અપેક્ષાએ યોગ્ય; તથા જે પ્રતરચતુરસ્ર
૧૧ પ્રદેશિક છે તેની અપેક્ષાએ કલ્પ્યોત્ત.

૩ જે ઔલીઆયત દ્વિપ્રદેશિક છે, અને જે પ્રતરાયત ૬
પ્રદેશિક છે તેની અપેક્ષાએ દ્વાપરં; જે ઔલીઆયત ત્રણ
પ્રદેશવાળું છે, અને જે પ્રતરાયત પંદર પ્રદેશિક છે, તેની
અપેક્ષાએ યોગ્ય; જે ધનાયત ૧૨ પ્રદેશિક છે તેની અપેક્ષા
કૃતયુગ્મ; તથા જે ધનાયત ૪૫ પ્રદેશિક છે, તેની અપેક્ષાએ
કલ્પ્યોત્ત.

4

5

6

7

8

૪

પરમાણુપુદ્ગલ કલ્પોજ્જવ છે; કારણકે તે એક જ છે. પરંતુ પરમાણુપુદ્ગલો સામાન્યરૂપે ચારે પ્રકારનાં હોય. કારણકે તેઓ છે તો અનંત, પણ મર્યાદા-બંધથી નેમનું સ્વરૂપ અનવસ્થિત છે.

દ્વિપ્રદેશિક રકથ દ્વાપરયુગ્મ છે; ત્રિપ્રદેશિક રકથ ત્ર્યોજ્જ છે. ચારપ્રદેશિક રકથ કૃતયુગ્મ છે. એમ આમળ ચાલતું. સંખ્યાતપ્રદેશિક રકથ, અસંખ્યાતપ્રદેશિક રકથ, તથા અનંતપ્રદેશિક રકથ ચારે પ્રકારનાં હોય.

પરમાણુ પુદ્ગલ કલ્પોજ્જપ્રદેશાવમાદ હોય; દ્વિપ્રદેશિક રકથ કદાચ દ્વાપરયુગ્મ કે કદાચ કલ્પોજ્જ પ્રદેશાશ્રિત હોય. ત્રિપ્રદેશિક રકથ ત્ર્યોજ્જ, દ્વાપર, કે કલ્પોજ્જપ્રદેશાશ્રિત હોય; ચતુઃપ્રદેશાશ્રિત ચારેરૂપ હોય, એમ અનંતપ્રદેશિક રકથો સુધી જાણવું.

પરમાણુપુદ્ગલ કદાચ કૃતયુગ્મની સ્થિતિવાળું હોય, ...એમ ચારે પ્રકારની સ્થિતિવાળું હોય; એમ અનંતપ્રદેશિક રકથ સુધી જાણવું.

—શતક ૨૫, ઉદ્વે. ૪

૫

રાજગૃહનગરમાં ગૌતમ પૂછે છે: હં બગવન! શુદ્ધ નાનાં / યુગ્મો કેટલાં છે ?

૧. નાગ્મકે તે એક પ્રદેશમા સ્થિત પણ હોય

1

2

3

4

કૃતયુગ્મ ૧૪. કલ્પોઃ૮૩૫૦૮. ૧૫. કલ્પોઃ૮૬૧૪૨૫૦૮.
૧૬. કલ્પોઃ૮૩૫૦૮.

૬

આવલિકા અસંખ્યાતા સમપરૂપ છે. તે ૪ પ્રમાણે
સ્તોકથી માંડીને શીર્ષપ્રદેલિકા, પત્યોપમ, સાગરોપમ,
અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીના સમયો મુખી ગણવું;^૨
પુદ્ગલપરિવર્ત^૩ અનંતસમપરૂપ છે. તે ૪ પ્રમાણે જૂતકાળ,
ભવિષ્યકાળ તથા સર્વકાળનું પણ ગણવું.

આનપ્રાણ સંખ્યાતી આવલિકારૂપ છે. એ પ્રમાણે
શીર્ષપ્રદેલિકા મુખી ગણવું. પત્યોપમ અસંખ્યાતી
આવલિકારૂપ છે. એમ સાગરોપમ, અવસર્પિણી અને
ઉત્સર્પિણી સંખ્યે પણ ગણવું. પુદ્ગલપરિવર્ત અનંત
આવલિકારૂપ છે. એ પ્રમાણે સર્વકાળ મુખી ગણવું.

સ્તોકમાં કેટલા આનપ્રાણ છે — ત્રણે બધું આવલિકાની
પેઠે ગણવું. એ પ્રમાણે શીર્ષપ્રદેલિકા મુખી સમગ્રવું.

સાગરોપમ સંખ્યાતા પત્યોપમરૂપ છે. એ પ્રમાણે
અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીનું પણ ગણવું. પુદ્ગલપરિવર્ત
અનંત પત્યોપમરૂપ છે. એ પ્રમાણે સર્વકાળ મુખી ગણવું.

અવસર્પિણી કેટલા સાગરોપમરૂપ છે, એ બાબતમાં
પત્યોપમ જેવું બધું ગણવું.

૧. અહીં બધે, જેટલીવાર કાઢ્યા તે ૫૬ પહેકુ છે; અને
જેટલા વાંચ્યા તેની અપેક્ષાએ સીન્કુ ૫૬ છે.

૨. જુઓ પા. ૨૧૩-૫.

૩. જુઓ પા. ૮૬ નોંધ ૧

તેમ જ અંતિમ કોટીનું ધ્યાન સાધી શકાય તેવો હતો; તેમનો વર્ણ કસોટીના પથરા ઉપર પડેલી સોનાની રેખા સમઘૌર હતો; તે ઉપ તપસ્વી હતા; ઘોર અહચારી હતા; ધ્યાનમાં હતા; શરીરની પરવા તેમ જ ટાપટીપ વિનાના હતા; તપવિશેષથી તેમને અનેક યોગ્ય પ્રમાણ ક્ષેત્રમાં રહેલા પદાર્થોનું જ્ઞાન કરવામાં સમર્થ એવી તેજોગ્ધવાલા — તેજોક્ષેત્રના પ્રાપ્ત થઈ હતી. નીર્ધારોએ અંગ્રથોની પણ પહેલાં ઉપદેશોના ૧૪ 'પૂર્વ' અંગેનાર તે ગ્રાહ્યકાર હતા; ઇન્દ્રિય કે મનની સહાયતા વિના જ ગમે તે કાળના અને ગમે તે ક્ષેત્રના રૂપી પદાર્થોનું જ્ઞાન કરવાની શક્તિ તેમને પ્રાપ્ત થઈ હતી; તેમ જ મનવાળાં પ્રાણીઓનાં મન પણ તે જેઈ શકતા હતા; તેમને સકળ અક્ષરસંયોગોનું જ્ઞાન હતું, અથવા સાંભળવા યોગ્ય શબ્દોને સુસંગત રીતે ખોલવાનો તેમનો સ્વભાવ હતો. તેમને કેવળજ્ઞાન થવાનું જ ગાણી હતું.

તે મૌલમ ઇન્દ્રિયોએ તે વખતે ૭ ટંકનો ઉપવાસ કરેલો હતો. તેના પારખાને દિવસે પડેલી પૌરુષીમાં ૫ તેમણે સ્વાધ્યાય

૧. તે બાંધાને જૈન પરિભાષામાં વજ્ર-કાષ્ઠ-નારાગ-સંહત ૬૬ છે. તેની વિવેક માટે જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૧૨૪, દિ ૧.

૨. તે જોડો વિષે પણ માલિની માટે જુઓ આ માળાનું 'અંતિમ ઉપદેશ' પુસ્તક, પા. ૭.

૩. પરિભાષામાં તેને 'અવ્યય લક્ષિણ' કહે છે.

૪. પરિભાષામાં તેને 'અન્ય રૂપ લક્ષિણ' કહે છે.

૫. તેની આગળ ૧૪૫૨ કાવ્યો આપ્યાં છે. વિશેષ કરી

૬. ૧૪૫૨ કાવ્યો આપ્યાં છે. વિશેષ કરી

૧

વિવિધ પ્રશ્નો

૧

ગૌં—હે ભગવન! સોકનો અંત અસોકના અંતને સ્પર્શે, અને અસોકનો પણ અંત સોકના અંતને સ્પર્શે?

મં—હા ગૌતમ!

ગૌં—હે ભગવન! જે સ્પર્શાય છે તે શું સ્પૃષ્ટ છે?

મં—હા ગૌતમ!

ગૌં—હે ભગવન! બેટનો છેડો સમુદ્રના છેડાને સ્પર્શે? સમુદ્રનો પણ છેડો બેટના છેડાને સ્પર્શે?

મં—હા ગૌતમ!

ગૌં—હે ભગવન! એ પ્રભાચે પાણીનો છેડો વહાણના છેડાને સ્પર્શે; કાણીનો છેડો વસ્ત્રના છેડાને સ્પર્શે અને છાયાનો છેડો તડકાના છેડાને સ્પર્શે?

મં—હા ગૌતમ!

—શ્લોક ૧. ઉદે ૧

૪

ગૌં—હે બગવન્ ! રાજગૃહનગર પૂર્વી કહેવાય, જાલ કહેવાય, કુટ કહેવાય, શેલ કહેવાય કે અશિન અને મિત્ર સ્ત્રો કહેવાય ?

મં—હે ગૌતમ ! ન અધાંતો મમુદાય એ રાજગૃહ-નગર છે.

—શતક ૫, ઉદે૦ ૬

૫

ગૌં—હે બગવન્ ! લવણસમુઃ શિછગતા પાપ્ત્રીવાજો છે કે અમુદ્ય પાપ્ત્રીવાજો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે શિછગતા પાપ્ત્રીવાજો છે !

—શતક ૬, ઉદે૦ ૮

૬

ગૌં—હે બગવન્ ! દુઃખી છવ દુઃખથી વ્યાપ હોય કે, અદુઃખી છવ દુઃખથી વ્યાપ હોય ?

મં—હે ગૌતમ ! દુઃખી છવ દુઃખથી વ્યાપ હોય, એ પ્રમાણે દુઃખી નારક દુઃખથી વ્યાપ હોય; પણ દુઃખરહિત નારક દુઃખથી વ્યાપ ન હોય, એ પ્રમાણે વૈમાનિકો મુઠ્ઠી જાણુ.

—શતક ૭, ઉદે૦ ૧

૭

ગૌં—હે બગવન્ ! ઘોડો દોડતો હોય છે, ત્યારે 'પુપ્પ' શબ્દ કેમ કરે છે ?

1

2

3

મં—હા ગૌતમ ! તે તેના માથાને છેદી છેદીને, બેદી બેદીને, ફટી ફટીને અને ચૂર્ણ કરીને કમંડુમાં નાખે, અને છતાં તે પુરુષને ઘરા પળ પીડા ન થાય.

ગૌ—હે ભગવન ! મૃંબક દેવો મૃંબક (સ્વચ્છંદચારી) કેમ કહેવાય છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તેઓ દર્મેશાં પ્રમોદવાળા, અત્યંત શીઘ્રગીલા, કંદર્પને વિષે રતિવાળા, અને ગૈયુન સેવવાના સ્વભાવવાળા હોય છે. જે તે દેવોને ગુપ્તે થયેલા જુએ છે. તે ધણો અપયશ પામે છે, અને જે તેઓને તુટ થયેલા જુએ છે, તે ધણો યશ પામે છે. તેમના દશ પ્રકાર છે: અભ્રમૃંબક, પાનમૃંબક, વઞ્ચમૃંબક, ગૃહમૃંબક, શયનમૃંબક, પુંપમૃંબક, ફલમૃંબક, પુષ્પ-ફલમૃંબક, વિદ્યામૃંબક અને અન્યકનમૃંબક.^૧ તેઓ અધા દીર્ઘ વૈતાલ્યોમાં, ચિત્ર, વિચિત્ર, યમક અને સમક પર્વતોમાં તથા કાંચનપર્વતોમાં પમે છે. તેમની સ્થિતિ એક પદ્મોપમની છે.

—શતક ૧૪, ઉદ્દે ૮

૧૦

ગૌ—હે ભગવન ! ઉદાપી^૨ નામનો હાથી કઈ ગતિમાંથી આવ્યો છે, અને મરીને કયાં જવાનો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે અસુરકુમાર દેવોમાંથી આવ્યો છે, અને મરીને રત્નપ્રભાપૃથ્વીમાં એક સાગરોપમની વધારેમાં

૧. અન્નાદિ વિભાગ વિના સામાન્યરૂપે સ્વચ્છંદચારી—ટીકા.

૨. કાણ્ડિનો હાથી. તેઓ પા. ૨૫૪-૫.

10

11

12

મં—હા ગૌતમ ! તે તેના માથાને છેદી છેદીને, બેદી બેદીને, ફરી ફરીને અને ચૂર્ણ કરીને કમંડલુમાં નાખે, અને છતાં તે પુરુષને જરા પણ પીડા ન થાય.

ગૌં—હે ભગવન ! મૃંબક દેવો મૃંબક (સ્વચ્છંદચારી) કેમ કહેવાય છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તેઓ દર્શેશાં પ્રમોદવાળા, અત્યંત કીડાગીલ, કંદર્પને વિષે રતિવાળા, અને મૈથુન મેવવાના સ્વભાવવાળા હોય છે. જે તે દેવોને ગુપ્તે થયેલા શુભે છે. તે ધણે અપયશ પામે છે, અને જે તેઓને તુષ્ટ થયેલા શુભે છે, તે ધણે યશ પામે છે. તેમના દસ પ્રકાર છે: આશ્રમૃંબક, પાનામૃંબક, વસ્ત્રમૃંબક, ગૃહમૃંબક, શયનમૃંબક, પુષ્પમૃંબક, ફલમૃંબક, પુષ્પ-ફલમૃંબક, વિદ્યામૃંબક અને અન્યક્રમૃંબક.^૧ તેઓ બધા દીર્ઘ વૈતાદયોમાં, ચિત્ર, ત્રિચિત્ર, ચમક અને સમક પર્વતોમાં તથા કાંચનપર્વતોમાં વસે છે. તેમની રિથિતિ એક પસ્યોપમની છે.

—શતક ૧૪, ઉદ્દે ૮

૧૦

ગૌં—હે ભગવન ! ઉદાપીર નામનો હાથી કઈ ગતિમાંથી આવ્યો છે, અને મરીને ક્યાં જવાનો છે ?

મં—હે ગૌતમ ! તે અસુરકુમાર દેવોમાંથી આવ્યો છે, અને મરીને રત્નપ્રભાપૃથ્વીમાં એક સાગરોપમની વધારેમાં

૧. અત્રાદિ વિભાગ વિના સામાન્યરૂપે સ્વચ્છંદચારી — દીકા.

૨. કૃષ્ણકનો હાથી. ગૌં પા. ૨૫૪-૫.

કર્મોઃ ક્ષીણં પૌરુષાણાં વ્યાનં ક્ષયં; અને વંશી પૌરુષાણાં
શારીરિક તથા માનસિક અવગતિ અદિન ક્ષયને તેમજ
પોતાની મુદપનાં તથા સ્ત્રી તથા વામજે. અને વંશી
સાથે કર્મો. પછી તે વામજે. ક્ષયને તે બ્રમવાન મદારીર
પામે આપ્યા અને તેમને નમન કરીને તેમની પામેથી ઉચ્ચ-
નાય-માયમ કુળોમાં વિધિપૂર્વક બિદ્યા માટે જવાની પરવાનગી
માગી. પરવાનગી મળતાં તે શારીરિક અને માનસિક
ઉત્થાવળને છોડી દઈ, અસંભાંત ચિત્તે, તથા મુંસર જેટલે
દૂરથી આગળની જમીન જોતા જોતા બિદ્યા સેવા સમયે
નગરમાં ગયા.

ત્યાં કરતાં કરતાં તેમજે નુગિંદાના જૈન મુદરંધાને
પાર્શ્વનાથના શિષ્યો સાથે થયેલી વાતચીત સાંભળી. તે
સાંભળીને તે આગતમાં તેમને સંશય અને કુતૂહલ થયું. તેથી
તેનો ખુલાસો મેળવવાની દૃષ્ટિથી, જોઈતી બિદ્યા મેળવીને
તેઓ બ્રમવાન મદારીર પામે આપ્યા. ત્યાં આપ્યા બાદ
જવા-આવવામાં થયેલ દોષોનું તથા બિદ્યા સેવાં લાગેલા
દોષોનું ચિંતન તથા કળસાત કરી લીધાં; અને લાવેલાં અનુપાન
મદારીર બ્રમવાનને જતાવ્યાં. ત્યારબાદ તેમને પોતાને જોઈ
થયેલો પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, 'એ સાધુઓએ આપેલો જવાબ સાચો
છે ? તેઓ એવા પ્રકારનો જવાબ દેવા સમર્થ છે ? વિપરીત
જ્ઞાન વિનાના છે ? સારી પ્રવૃત્તિવાળા છે ? અબ્યાસીઓ છે ?
તથા વિશેષ જ્ઞાની છે ?'

૧. આસોક્ષીસથી અન્ય છવજંતુને દીલ ન થાય તે માટે
જૈનસાધુઓ મોં ઉપર જે પદો બાંધે છે તે.

श्रीभगवती-सार

अं३ ८ अ०

देवअं६

સામાન્યકથન

દેવોના પ્રકાર

ગોં—હે ભગવન્ ! દેવો કેટલા પ્રકારના કલ્યા છે ?

મં—હે મોતમ ! ચાર પ્રકારના કલ્યા છે : બ્રહ્મપતિ, પાનન્દ્રાંતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક.

—શતક ૨, ઉદ્દે ૭

ગોં—હે ભગવન્ ! દેવો કેટલા પ્રકારના કલ્યા છે ?

ગોં—હે ભગવન્ ! દેવો પાંચ પ્રકારના કલ્યા છે :

૧. ભવિષ્યમાં દેવપણાને પ્રાપ્ત થનાર ‘ભવ્યદ્રવ્યદેવ.’
૨. મનુષ્યોમાં દેવની પેઠે પૂજ્ય ‘નરદેવ.’ ૩. શ્રુતાદિ ધર્મ વડે દેવો બનેલા ‘ધર્મદેવ.’ ૪. પારમાર્થિક દેવપણું હોવાથી સામાન્ય દેવો કરતાં અધિક—બ્રહ્મ ‘દેવાધિદેવ’. અને ૫. દેવમત્યાદિ કર્મના ઉદયથી દેવપણાનો અનુભવ કરનાર ‘ભાવદેવ.’

અરિહંત ભગવંતો ઉત્પન્ન થયેલા જ્ઞાન અને દર્શનને ધારણ કરનારા વગેરે હોવાથી ‘દેવાધિદેવ’ કહેવાય છે.

ને પોતાનાં વધેટ કાર્યો કરે છે. એ પ્રમાણે નરદેવ અને ધર્મદેવ સંખર્ષ પણ કરેનું. દેવાધિદેવમાં પણ તે જથી શક્તિ છે. પણ ઓત્તુકપના અભાવથી તેમણે તેમ કંઈ નથી કરતા નથી અને કરશે પણ નહીં. આવદેવોનું બન્ધ્યદ્વ્યદેવો જેનું જ મનુષ્યું.

બન્ધ્યદ્વ્યદેવો નદીને દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય; નરદેવો તો નૈરયિકોમાં જ^૧ થાય. ધર્મદેવો વૈમાનિકથી ઉપરના દેવોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે; દેવાધિદેવો તો મરણ પામીને તિલ્લ-શુદ્ધ-મુક્ત થાય છે. આવદેવો નિર્વચ્યોનિકોમાં અને મનુષ્યોમાં જ ઉત્પન્ન થાય.

સૌથી યોગ્ય નરદેવો છે; તે કરતાં દેવાધિદેવો સંખ્યાત-મણા છે; તે કરતાં ધર્મદેવો સંખ્યાતમણા છે; તે કરતાં બન્ધ્યદ્વ્યદેવો અસંખ્યાતમણા છે, અને તે કરતાં આવદેવો અસંખ્યાતમણા છે. — શતક ૧૨, ઉદ્દે ૯

૨

દેવોની સ્થિતિ

આલબિકા નગરીમાં શંખવન ચૈત્ય હતું. તે નગરીમાં ધણા શ્રાવકો રહેતા હતા. એક વખત એકઠા થયેલા અને બેઠેલા તે શ્રાવકોમાં વાર્તાલાપ થયો કે, ‘દેવલોકમાં દેવોની કેટલા કાલ સુધી સ્થિતિ કરી છે?’ ત્યારે દેવસ્થિતિ સંબંધી સત્ય હકીકત જાણનાર ઋષિભુવને તેમને કહ્યું કે,

૧. કોઈ ચક્રવર્તી દેવમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તે નરદેવપણુ ઊણીને ધર્મદેવપણુ પામે તો જ. કામગ્રામનો ત્યાગ કર્યા સિવાય તો તે નૈરયિકમાં જ જાય.

પણ મદારીરે જમવાન એ નગરીમા આવના, અને તમને
મોઢે નેત્રીસ આગરોપનની વધારેમા વધારે નિર્ધાર મળ્યુ.
કેંદરની પેઠે પુદ્ગલ પણ નેમની પાને પ્રવર્તિત થયા.
ત્યારે પછીનું બધું સિદ્ધરાગર્વિની પેઠે જાન્યુ.

ગાનક ૧૧. ઉદ્દેશ ૧૦

૩

દેવોના આવાસ

ગૌતમના પ્રશ્નો છે.

અનુરકુમારના યોગદ સાખ આવાસે છે. તમાં ને
આવાસો નાના છે, તે મંજ્યાત યોગદન વિન્તારવાળા છે.
અને મોટા છે. તે અમુખ્ય યોગદન વિન્તારવાળા છે.
તેમાં સંખ્યાત યોગદન વિન્તારવાળા આવાસોમા એક
સમયે ઓછામાં ઓછા એક એ કે ત્રણ અને વધારેમાં વધારે
મંજ્યાત અનુરકુમારો ઉત્પન્ન થાય છે. ઓછામાં ઓછા
એક એ કે ત્રણ અને વધારેમાં વધારે સંખ્યાતા કાપોનાદિ આગ
ચાર લેસ્વાવાળા ઉત્પન્ન થાય છે. કારણકે ત્યાં કાપોનાદિ આગ
લેસ્વા હોય છે; તે પ્રમાણે કૃષ્ણપાદિક, શુક્લપાદિક, સંગી,
અસંગી, ભવસિદ્ધિક, અભવસિદ્ધિક, મનિજાની, શ્રુતજાની, અવધિ-
જાની, મતિઅજાની, શ્રુતઅજાની તથા વિભંગજાનીનું પણ
જન્યુ. અનુદર્શનવાળા છવે ઉત્પન્ન થતા નથી; પરંતુ ઓછામાં
ઓછા એક એ અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે મંજ્યાતા
અનુદર્શનવાળા છવે ઉત્પન્ન થાય છે. (કારણકે ઉત્પન્ન
સમયે સામાન્ય ઉપયોગરૂપ અનુદર્શન હોય છે.) એમ
અવધિદર્શનવાળા પણ જન્યુવા. એમ આદ્યજાના ભવસંગી
મૈથુનમજા અને પશ્ચિમરમજાવાળાનું પણ જન્યુ. તે પ્રમાણે

•

•

અસંતી કદાચ દોષ છે અને કદાચ નથી હોતા ? સંખ્યાતા બરસિદ્ધિ કદેસા છે. એમ ન સંખ્યાતા કુપરવાળા છે ત્યાં સુધી કહેવું. કાષ્ઠકાવવાળા કદાચ દોષ છે. અને કદાચ નથી હોતા. એ પ્રમાણે માન, માયા ન અર્થે પણ જાણવું. જેનાકાવવાળા નો સંખ્યાતા દોષ છે. કારણકે દેવગનિમા કોબકાવો પામી દોષ છે. ત્રાવન્દિયાદ ઉપયોગવાળા સંખ્યાતા છે. નોદ્રિયના ઉપયોગવાળા અસંતીની પેઠે જાણવા. સંખ્યાતા મનોચાંગી છે; એ પ્રમાણે અનાકારો પયોગી સુધી જાણવું.

ચરમ-એટલે કે જેને છેલ્લો જ અસુરકુમારભવ ગણી છે, અથવા અસુરકુમારભવને છેલ્લે મમયે વર્તતા છેવે કદાચિત્ત હોય છે અને કદાચિત્ત નથી હોતા. દોષ નો અસંતીની પેઠે જાણવા.

અસંખ્યાતા ચોજન વિસ્તારવાળા આવાસોમાં પણ અધું એ પ્રમાણે જ જાણવું. પણ સંખ્યાતાને અદલે અસંખ્યાતા પદ મૂકવું.

નાગકુમારને ૮૪ લાખ બવનો છે, મુવર્ણકુમારને ૭૦ લાખ, વાયુકુમારને ૯૬ લાખ, કીપકુમાર, દિકુમાર, ઉદધિકુમાર, વિષ્ણુકુમાર, ગતનિતકુમાર અને અસિકુમારના

૧. અસંતીઓમાથી મરણ પામીને જેઓ અસુરકુમારપણે ઉત્પન્ન થયા છે, તેઓ અપર્યામાવસ્થામા જૂતભાવની અપેક્ષાએ અસંતી કહેવાય છે. તેઓ અવ્ય હોય છે, માટે કદાચ હોય છે અને કદાચ નથી હોતા એમ નહીં છે.

૨ દેવોમા કાર, માન, અને માયાના કદાચવાળા નહીં સમયે જ હોય છે તેથી.

•
•
•

ત્યારે મહાવીર ભગવાને જવાબ આપ્યો કે, હું ગૌતમ!
 ને સાધુઓએ સાચું જ કહ્યું છે; તેઓ એવા પ્રકારનો જગત
 દેવા સમર્થ છે; તેઓ વિપરીત જ્ઞાન વિનાના, સારી
 પ્રવૃત્તિવાળા, અભ્યાસી તેમ જ વિશેષજ્ઞાની છે. અને હું પોતે
 પણ એમ જ કહું છું, તથા જણાવું છું.
 હવે ગૌતમે ભગવાનને

હવે ગૌતમે ભગવાનને પૂછ્યું :
'હે ભગવાન !

‘હે ભગવન! તેવા પ્રકારના થમણ કે જ્વાલમુખી
પર્યુપાસના કરનાર મનુષ્યને શું ફળ મળે?’
ઉ०—હે ગૌતમ!

શ્રીગૌતમ ! સંજ્ઞાનની પરિપાસનાનું શરૂ

૩૦—હે જગવન! અવલુનું શું રજા છે?

ઉં—હે ગોનમ! અવલાર્નું શું કળ છે?
મં—હે બગવન! અવલાર્નું કળ જ્ઞાન છે.

ઉં—હે ગૌતમ! સાંનનું શું ફળ છે?

૩૦—હે ભગવન! જ્ઞાનનું શું ફળ છે?

પ્ર૦—હે ભગવન્! વિજ્ઞાનનું શું ફળ છે?
 ઉ૦—હે મૌનમ! વિજ્ઞાનનું ફળ છે?
 પ્ર૦—હે ભગવન્! પ્રત્યાખ્યાનનું ફળ?

ઉચ્ચ—જે, ગૌતમ! વિજ્ઞાનનું શું ફળ છે?

५०—हे भगवन्! अत्यापमानं कुरु इति चेत्
 ६०—हे भगवन्! अत्यापमानं कुरु इति चेत्
 ७०—हे भगवन्! अत्यापमानं कुरु इति चेत्

૬૦—હે જોનમ! પ્રત્યાખ્યાનનું શું ફળ છે!
 ૬૦—હે જોનમ! પ્રત્યાખ્યાનનું ફળ સંયમ છે.

મૃ—હે બ્રહ્મવત્! સંયમનું શું કામ છે ?
 ઈ—હે જોતમ! સંયમનું શું કામ છે ?

—ने जीवन! संयमनं शुं कया छि
संयमया पापभर्ता दारेते नये

१. अ. नं. ३७ दि. २०. १९५४
२. अ. नं. ३७ दि. २०. १९५४

[illegible]

દેવોના આવાસ

અમંગી ન કહેવા, કારણ કે અદી મંગીથી આતીને મળે છે અને મંગીને વિષે લખ્યું છે. એ પ્રમાણે સદસાર સુધી જન્મવું; પરંતુ વિમાનો અને મંત્રમાઓમાં વિગત છે, બાકી અહીં પૂર્વ પેઠે જન્મવું.

આનન અને પ્રાણનમાં મંજ્યાન અને અમંજ્યાન યોગન વિસ્તારવાળા ચારેમાં વિમાનાવાસ છે. મંજ્યાન યોગન વિસ્તારવાળા વિમાનાવાસોને વિષે ત્રણ આકાષકો સદસાર દેવમોક્ષની પેઠે કહેવા; અસંજ્યાન યોગન વિસ્તારવાળા વિમાનોને વિષે ઉત્પાદ અને વ્યવન મંજ્ય એ પ્રમાણે 'સંજ્યાતા' પદ કહેવું. માત્ર સત્તામાં અમંજ્યાન પદ કહેવું. મનના (નોહદ્રિયના) ઉપયોગવાળા ઓઝામાં ઓઝા એક, બે કે ત્રણ અને વધારેમાં વધારે

૧. પહેલા સ્વર્ગમાં ૩૨ લાખ વિમાનો છે, બીજામાં ૨૮ લાખ, ત્રીજામાં ૧૨ લાખ, ચાથામાં આઠ લાખ, પાંચમાં ૪ લાખ, છઠ્ઠામાં પચાસ હજાર, સાતમાં ચાલીસ હજાર, આઠમાં ૭ હજાર, નવમાં સુધી બારમાં સુધી સાતસો, અધોવર્તી ત્રણ એવેયકમાં ૧૧૧, મધ્યમ ત્રણમાં ૧૦૭, અને ઉર્ધ્વ ત્રણમાં ૧૦૦, તથા અનુત્તરમાં પાંચ.

૨. શુકાદિ વિમાનવાસીની સંખ્યાઓ અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે: તેજ, તેજ, તેજ, પદ્મા, પદ્મશુક્લા, શુક્લા, પરમશુક્લા. અહીં તો સર્વ શુકાદિ દેવરથાનોમાં પરમશુક્લા જન્મી.

૩. આનતાદિમાં અસંજ્યાતા યોગનવાળા વિમાનોમાં પણ ઉત્પાદ અને વ્યવન વિષે સંજ્યાતા પદ નુંવાવું કારણ એ કે, તેમજ મનુષ્ય યજ્ઞી ન આનતાદિમાં ઉત્પન્ન થાય છે; અને દેવો ત્યાંથી વ્યવન ન બને મનુષ્યમાં ન ઉત્પન્ન થાય છે અને તે સંજ્યાતા ન હોય.

૪

દેવોની વધપટ

મૌ—હે બગવન ! નૈરયિકો કેટલા કાળ મુધી વધે છે, થોડે છે કે અવશિષ્ટ રહે છે ?

મઃ—હે ગૌતમ ! ઓછામાં ઓછા એક સમય મુધી, અને વધારેમાં વધારે આવસિકાના અસંખ્ય ભાગ મુધી નેઓ વધે છે. એ પ્રમાણે પટવાનો કાળ પણ જાણવો.

પરંતુ ઓછામાં ઓછા એક સમય મુધી અને વધારેમાં વધારે ૨૪ મુહૂર્ત મુધી તેઓ અવશિષ્ટ રહે છે.^૧ એમ સાતે પૃથ્વીઓમાં જાણવું. પણ એટલો બેદ છે કે, રત્નપ્રભામાં ૪૮ મુહૂર્ત, શર્કરાપ્રભામાં ૧૪ રાત્રિદિવસ, વાલુકાપ્રભામાં એક માસ, પંકપ્રભામાં બે માસ, ધૂમપ્રભામાં ચાર માસ, તમ્રપ્રભામાં આઠ માસ, અને તમરતમાપ્રભામાં બાર માસ અવસ્થાનકાળ છે.

જેમ નૈરયિકો માટે કલ્પું તેમ અમુરકુમારો માટે પણ જાણવું. પરંતુ ઓછામાં ઓછા એક સમય મુધી અને વધારેમાં વધારે ૪૮ મુહૂર્ત મુધી તેઓ અવશિષ્ટ રહે છે. એમ દશે પ્રકારના બચનપતિનું જાણવું.

૧. સાતે પૃથ્વીઓમાં બાર મુહૂર્ત મુધી કોઈ જીવ ઉત્પન્ન થાય નહિ, અને કોઈનું મરણ થાય નહિ એ પ્રકારનો વધારેમાં વધારે વિરહકાળ હોવાથી તેટલો કાળ નેઓ અવશિષ્ટ રહે છે તથા બીજા બાર મુહૂર્ત મુધી જેટલા જીવ નૈરયિકમા ઉત્પન્ન થાય, તેટલા જ મરે એવો પણ નૈરયિકનો અવસ્થાનકાળ હોવાથી એ બંને મળી ચોવીસ મુહૂર્ત નથી નૈરયિકની અવશિષ્ટતા હોવાથી તેઓની અવશિષ્ટતા તાબાની

•

9

પ્રાચીનમાં સંખ્યેય માત્રો; આરણ્ય અને અન્યુતમાં ૨૧ ગેય વર્ષો; અને શ્રેયેયક, ૧ વિજય, ૧૦૦૦, ૧૦૦૦ અને અપગાદિતમાં અસંખ્ય દ્વિતર વર્ષો; તથા સર્વાર્થસિદ્ધમાં પદ્યોપમનો મંચ્યેય ભાગ.

સિદ્ધો ઓઝામાં ઓઝા એક નમય અને વધારેમાં વધારે આઠ સમય સુધી વધે છે. અને ઓઝામાં ઓઝા એક સમય અને વધારેમાં વધારે ૭ માત્ર સુધી અવશિષ્ટ રહે છે.

— રાત્ર ૫. ઉદ્દે ૮

૫

દેવેના વિષયભાગ

ગૌ—હે ભગવન! દેવેના ૪૮ અને દેવેના રાત્ર એક ત્યારે ભાગવવા યોગ્ય દિવ્ય ભાગોને ભાગવવાને કહે છે. ત્યારે તે તેમને તે વખતે કેવી રીતે ભાગવે?

મં—હે ગૌતમ! તે વખતે તે એક ગોદું ચકના જેવું સ્થાન વિકુર્વે છે. ૨ તેની લંબાઈ અને પહોળાઈ એક લાખ

૧. શ્રેયેયકના નીચલા ત્રણ ભાગમાં સંખ્યાત રાત્ર વર્ષો; મંચ્યેય ત્રિકમાં સંખ્યાત દ્વિતર વર્ષો અને ઉપરના ત્રણ ભાગમાં સંખ્યાત લાખ વર્ષો વિરહકાળ છે. વિજયાદિમાં તે અસંખ્યાત-કાળ વિરહ છે. સર્વાર્થસિદ્ધમાં પદ્યોપમનો સંખ્યેય ભાગ વિરહકાળ છે. આનંદ પ્રાપ્તનો સંખ્યાત માસ અને આરણ્ય-અન્યુતનો સંખ્યાત વર્ષો વિરહકાળ છે.

૨. મંચે સુધર્માસમા ભાગવવાનું છે, નેપણ તેમા માણવક રત્નને વિષે દાખલામાં જિનનાં અસ્તિત્વ છે. અને તેની પામે મૈયુનનિમિત્ત વિષયભાગ ન કરવા પડે માટે તે પ્રીતિ સ્થાન વિકુર્વે છે.

કેંચાઈ જેટલી મહેસની ગંગાઈ જાગવી અને ગંગાઈના આંધા ભાગ જેટલો વિનાર જાગવો. ૧

— ગાનક ૧૮, ઉદેશ :

ગૌ—હે બગવત ! ત્યાંતિકના હૃદ અને મન એક અને મુખ કેવા પ્રકારના કામભોગોને જાગવના વિદરે છે ?

મૃ—હે ગૌતમ ! જેમ પ્રથમ વચાવન્ધાના પ્રાગંભમાં અવવાન કેઈ એક પુરુષે પ્રથમ ગમતી પુરાવન્ધામાં અગવાળી બાધાં માથે તાત્તે જ વિવાદ કર્યો. પછી ધન મેગવવા ને ૧૬ વર્ષ મુખી પગદંશ આપ્યા ગયો. પછી તે ધનને મેગવી, કાપું સમામ કરી, વિનારદિનપણે પાછો પોતાને ઘેર આપ્યો. પછી તેણે રનાન કરી, અલિકર્મોઈ કરી અદાર પ્રકારના શાકાદિથી યુક્ત મનોગ અને શુદ્ધ બોગવન કર્યું; પછી મુંદર શયનોપચારયુક્ત વાસગદમાં ઉત્તમ ગુંગાગના શુદ્ધ, મુંદર વેવવાળી, કલાયુક્ત, અત્યંત રાગયુક્ત અને મનને અનુદલ એવી સ્ત્રી માથે ૬૪ સન્દાદિ પાંચ પ્રકારના મનુષ્યસંબધી કામભોગ બોગવનો વિદરે, તો હે ગૌતમ ! તે પુરુષ કામશાંતિ સમયે કેવા પ્રકારના મુખને અનુભવે ? ' હે

૧. જોંચાઈ પહોળાઈ : સતરકુમાર અને માહેન્દ્રમા ૬૦૦x ૩૦૦; અક્ષ અને હાન્તકમા ૭૦૦x૩૫૦; શુક અને સહસાર ૮૦૦x ૪૦૦, આનન, પ્રામુત અને આરણ્ય-અધ્યુતના ૬૦૦x૪૫૦, સતરકુમારથી માહીને આનળના હૃદ, પરિવાર સહિત બેન બોમવે છે; કારણ કે અર્ધમાતનો બોન મીલતી હાજરીમા અધિરુદ્ધ છે. પણ ગમ અને દેશાનેડે તો ગરીબ ભાગ વિષયમે ન કરના હોવાથી પરિવાર સહિત ના નથી

૭

દેવોની શક્તિ

ગૌં—હે બગવન્ ! દેવ પોતાની શક્તિ વડે આઠ પાંચ દેવતાઓને ઉત્સંધન કરે, અને ત્યાર પછી જીવનની શક્તિ વડે ઉત્સંધન કરે !

મં—હા ગૌતમ ! અમુરકુમારો પણ આત્મશક્તિથી અમુરકુમારોના આવાઓનું ઉત્સંધન કરે; ત્યાર પછી જીવનની શક્તિ વડે ઉત્સંધન કરે. એ રીત વૈમાનિક સુધી ગણવું.

ગૌં—હે બગવન્ ! અહ્ય ઋદ્ધિવાળો દેવ મહા ઋદ્ધિવાળા દેવની વચ્ચે થઈને જાય !

મં—ના ગૌતમ ! તે પ્રમાણે સમાન ઋદ્ધિવાળો પણ સમાન ઋદ્ધિવાળાની વચ્ચે થઈને ન જાય; પણ જો તે પ્રમત્ત હોય તો તેમની વચ્ચે થઈને જાય.

ગૌં—હે બગવન્ ! શું તે દેવ સામેના દેવને વિમોહ પમાડીને જઈ શકે, કે વિમોહ પમાડ્યા વિના જઈ શકે !

મં—હે ગૌતમ ! વિમોહ પમાડીને જઈ શકે. મહાઋદ્ધિવાળો દેવ તો અહ્ય ઋદ્ધિવાળા દેવની વચ્ચે થઈને—તેને વિમોહ પમાડ્યા વિના, કે વિમોહ પમાડીને—જઈ શકે.

એ પ્રમાણે અહ્ય શક્તિવાળો અમુરકુમાર મહાશક્તિવાળા અમુરકુમારની વચ્ચે થઈને જઈ શકે વગેરે વૈમાનિક

૧. એ પ્રમાણે મત્સ્યપ્રહાર કરાંતે ૪૮ . ૮ એ ૧-૬૫ પણ જણાવે.

પ્ર૦—હે બગવન્! પાપકર્મનાં દારો જપ થવાથી શું થાય છે?

ઉ૦—હે ગૌતમ! તેમ થવાથી તપાસરત્ન મુક્તિ જોડે છે.

પ્ર૦—હે બગવન્! તપાસરત્નનું શું ફળ છે?

ઉ૦—હે ગૌતમ! તપાસરત્નથી આત્માનો કર્મોપી મેલ સાફ થાય છે.

પ્ર૦—હે બગવન્! તેમ થવાથી શું થાય છે?

ઉ૦—હે ગૌતમ! તેમ થવાથી સર્વ પ્રકારના કામિક, માનસિક અને વાચિક આપારોના નિરોધ થાય છે.

પ્ર૦—હે બગવન્! તે નિરોધથી શું થાય છે?

ઉ૦—હે ગૌતમ! તે નિરોધથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

ગાથા

ઉપાસના-શ્રવણ-જ્ઞાન-વિજ્ઞાન-પ્રત્યાખ્યાન-સંયમ;

અનાસવ-તપ-કર્મનાશ-અક્રિયપણું-સિદ્ધિ.

— શ્લોક ૨, ઉદ્દેશક, ૫.

દેવો વગેરે ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ? ૧૬૭

મોડી ક્ષદિવાળો દેવ ધનગ્રંથો પાસેથી શરીર ધનર
નામ જોડવા સમર્થ છે.

— ગતક ૧૮. ઉદેશ ૬

૮

દેવ મરીને ક્યાં જાય ?

મોડ—દેવ જગત્ ! મહાક્ષદિવાળો દેવ મરણ પામીને
પુરત જ એ શરીરને જ પાસે કરનાર નાગોમાં (અંતરે કે
જેઓ નાગનું શરીર ઝોડીને મનુષ્ય શરીર પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ
પ્રાપ્ત કરશે તેઓમાં) ઉત્પન્ન થાય ?

મોડ—હા મૌનમ ! ત્યાં ને નાગના જન્મમાં અર્ચિત,
વંદિત, પૂજિત, દિવ્ય, પ્રધાન, સત્ય, તથા સત્યાવપાતર (જેની
મેલા સદૃશ છે તેવો), યજ્ઞને ને સંસારનો અંત કરે, અને
પાંચ રહેલા પૂર્વના સંજયી દેવોએ જેનું પ્રતિહારકર્મ કર્યું
છે, તેવો થાય. ત્યાંથી મરણ પામીને તે સિદ્ધ થાય, અને
મુક્ત થાય. એ પ્રમાણે એ શરીરવાળા મણિમાં અને એ
શરીરવાળાં વૃક્ષોમાં પણ જાણવું. પણ જે વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન
થાય, તે વૃક્ષ સમીપમાં રહેલા દેવ વડે કૃતપ્રાતિહાર્ય
(રક્ષાબાદિ કાર્ય) થાયું થાય. તથા તેની આસપાસ છાણ
વગેરે વડે લીધેલ અને ખડી વગેરે વડે ઘોળેલ ચોતરો હોય.
— ગતક ૧૭. ઉદેશ ૮

૯

દેવો વગેરે ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ?

૧. નૈરયિકો

મોડ—નૈરયિકો ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ?

7

8

9

10

11

12

છે.^૧ તે જોઈએ : તે ને જ્ઞાન-જ્ઞાન આપવાવાળો રત્નપ્રભામાં નારંગી નરીકે ઉત્પન્ન થાય નો, ઉત્કૃષ્ટ આપવાવાળો નારંગી નરીકે ઉત્પન્ન થાય નો; અથવા ને અનંતની તિર્યંચ પોત જ્ઞાન-જ્ઞાન રિયતિવાળો હોય નો,^૨ અથવા ઉત્કૃષ્ટ રિયતિવાળો હોય નો; પાંડો પોતે જ્ઞાન-જ્ઞાન આપવાવાળો હોઈ રત્નપ્રભામાં જ્ઞાન-જ્ઞાન આપવાવાળો થાય, અથવા ઉત્કૃષ્ટ આપવાવાળો થાય; તથા પોતે ઉત્કૃષ્ટ આપવાવાળો હોઈ રત્નપ્રભામાં જ્ઞાન-જ્ઞાન અથવા ઉત્કૃષ્ટ આપવાવાળો થાય — એ પ્રનામો.^૩ આ સંગી પચ્ચંદ્રિય તિર્યંચ સંખ્યાતમા આપવાવાળો તથા પચામમાંથી જ આવે; અને સાંત પૃથ્વીમાંનાં ઉત્પન્ન થાય. તેમની જાગૃતમાં રત્નપ્રભામાં છે એ સંદેશન કહેવાં. છે એ મંદેશન કહેવાં; છે એ ક્ષેત્ર્યા કહેવી; ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાન ચિકલ્પે કહેવાં; ત્રણ યોગ, ત્રણ વેદનામાં અને પાંચ સમુદ્ધાતો કહેવા.^૪ અને ગમનાગમન જેથી આઠ જવ સુધી કહેવું. પોતે જ્ઞાન-જ્ઞાન રિયતિવાળો હોય નો તની કોચાઈ આંગળના અસંખ્યાતમા બાગથી માંડી જેથી નવ ધનુષ સુધીની કહેવી; ત્રણ ક્ષેત્ર્યા, મિષ્ટાદિષ્ટિ, જે અજ્ઞાન અને ત્રણ સમુદ્ધાત

૧. તેની બધી વિગતો આપવી નિર્થક છે. જે જે વિશેષતાઓ છે તે મોંઘ વગેરેમાં ફંકમા આપી છે.

૨. તેને અપ્રસરત અધ્યવસાયો જ હોય; તેનું આપુર અંતર્મુદ્ગતું જ હોય.

૩. નિર્વિશેષણ, પચામ, અને અનંતની ત્રણ ને ત્રણ જ્ઞાન-જ્ઞાન રિયતિને અપેક્ષી તથા ઉત્કૃષ્ટ રિયતિને ૧, ૨, ૩, ૪, ૫ ને ૬ ચિકલ્પો જણવા.

૪. અંત્ય જે મનુષ્યને જ નોય

હેવો પગે કયાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય? ૭૭૨

ચક્રસામ્રાજ્યાનાં ગ્રંથાઈ બેથી નવ દાયથી માંડીને પાંચમે ૧ ધનુષ મુથી કહેવી. એ ને પોતે જ્ઞાન્ય તિથિતિવાળો હોય તે તેની ગ્રંથાઈ બેથી નવ દાય કહેવી; અને ઉત્કૃષ્ટ તિથિતિવાળો હોય તે પાંચમે ધનુષ કહેવી. એ પ્રમાણે છઠી પૃથ્વી મુથી ત્રણપુરું; ૫મી ત્રીજી પૃથ્વીથી એક એક સંદનન પટ્ટાવું. સમમ નરકમાં પ્રથમ સંદનન કહેવું; શ્રીવેદ ન કહેવો; અને બે બવ કહેવા.

૨. બવનચારી

૧. અનુરુકમારો તિથિયો અને મનુષ્યોમાંથી આવે- (એ વિગત નૈરયિકો પ્રમાણે જાણવી). ૧. ગ. ૫માં અસંગી પચ્ચેદ્રિય તિથિય પોતે જ્ઞાન્ય તિથિતિવાળો હોય તે ને પ્રસરત અધ્યવસાય કહેવા.

ગા. સંગી પચ્ચેદ્રિય તિથિય સંખ્યાત નેમ જ અસંખ્યાત આયુષવાળામાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય. તેમાં અસંખ્યાતને પ્રથમ સંદનન, ગ્રંથાઈ બેથી નવ ધનુષથી માંડીને છ ગાઉની. સમચતુરસ સંદયાન, ત્રિયાદષ્ટિ, બે અજ્ઞાન. ત્રણ યોગ. ચાર સંગા, ચાર કપાય, પાંચ દ્વિયો, ત્રણ સમુદ્ધાત,^૧ બે વેદના, બે વેદ,^૨ બે અધ્યવસાયો, અને બે બવ કહેવા. પોતે જ્ઞાન્ય આયુષવાળો હોય તે ગ્રંથાઈ બેથી નવ ધનુષ અને કાર્પક અધિક એક હજાર ધનુષ કહેવી.

૧. તે સમુદ્ધાત કળીને પામ મ- અને ય વિના ૫મ મરે છે.

૨. અસંખ્યાત વર્ષવાળા નપુંસનેવવા ૪ ન ગાય. — કીડા.

ગ. તે પ્રાકૃતિકાયામાંથી જ આવે, તો તેમનું નાંદનન હંપી દેાય; તેઓ નિરંતર અસંખ્યાતા ઉત્પન્ન થાય. તેઓનું શરીર આઠમાં આઠ અને વધારેમાં વધારે આંગળના અસંખ્યાતમા બાળ જેટલું દેાય. તેઓની આકૃતિ મનુરની કાળ જેવી દેાય. તેઓને ચાર ક્રેન્ચા, મિયાદટિ, મનિ અને શ્રુત જે અજાન, કાયંચાગ, ચાર મંજા, ચાર કસાય, સ્પર્શંદ્રિય, ત્રણ સ્પર્શદાતા, એ વેદના, નપુમક વેદ, અને પ્રકારના અધ્યવસાય, અને બેથી માંડીને મધ્યાત બવ દેાય.

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળામાં ઉત્પન્ન થાય, તો ન નિરંતર એક-બે-ત્રણ, સંખ્યાતા કે અસંખ્યાતા ઉત્પન્ન થાય; તેમને બેથી આઠ બવ દેાય. પોને જઘન્ય સ્થિતિવાળો દેાય, તો ત્રણ લેસ્યાઓ કહેવી, તથા અપ્રચલિત અધ્યવસાય કહેવા. પોને જઘન્ય સ્થિતિવાળો હોઈ, ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળામાં ઉત્પન્ન થાય, તો એક-બે-ત્રણ, સંખ્યાત કે અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય એમ કહેવું, તથા બેથી આઠ બવ કહેવા.

ઝ. અપ્રકૃતિકાયામાંથી આવે, તો તેના શરીરની આકૃતિ સ્તિષ્ઠ - પરપોટા - જેવી કહેવી; બેથી આઠ બવ કહેવા, કે અસંખ્યાત બવ કહેવા.

ડ. તેજસ્કાયિકનું શરીર સોયના સમૂહ જેવું કહેવું, ત્રણ લેસ્યાઓ કહેવી.^૨

૧. જઘન્ય સ્થિતિવાળામાં દેવો ઉત્પન્ન નથી થતા, તેથી તેમાં તેજોલેસ્યા ન હોય. — દી-૧.

૨. અપ્રકૃતિકાયામાં તો દેવ પશુ ઉત્પન્ન થાય તેટલે ચાર કહી હતા. — દી-૩.

1

22

23

દેવો જોઈ ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય? ૭૦૪

આઃ બેર કહેવા. મનનીઓ મંજ્યાત વર્ગ આયુષવાજામાંથી
જ આવે. શરીરની કિંચાઈ આંગળના અનંજ્યાતમા ભાગથી
માંડી એક દગ્ગર યોગન કહેવી, યોગ, જગત્ત્ય ધિનિવાજા
દોષ, તો કિંચાઈ માત્ર આંગળનો અનંજ્યાતમા ભાગ
કહેવી. ત્રણ સ્વેચ્છા, મિત્યાદિષ્ટિ, જે અજ્ઞાન, કાવચોગ, ત્રણ
સંયુક્તો અને અપ્રચલત અધ્યવસાયો કહેવા.

૨. જે મનુષ્યથી આવે તો સર્ગી અને અસર્ગી
જનેમાંથી આવે. સર્ગી સંજ્યાત વર્ગના આયુષવાજામાંથી
જ આવે; તથા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જનેમાંથી આવે.
સંજ્યાતવર્ગવાજાનું શરીર આંગળના અસંજ્યાતમા ભાગથી
માંડીને પાંચસો ધનુષ ગ્રેટલું કહેવું.

૩. જે દેવોમાંથી આવે તો ચારે વર્ગોમાંથી આવે.
મ. અમુરકુમારો એક-એ-ત્રણ, સંજ્યાત કે અસંજ્યાત
ઉત્પન્ન થાય; તેઓ છયે સંલગ્ન રહિત હોય (કારણકે તેમને
મરિય, શિરા અને રુનાયુ હલ્લાદિ નથી; પણ તેમનાં પુદ્ગલો
દૃષ્ટ, અને મનોગ્ન છે.) તેમના શરીરની કિંચાઈ આંગળના
સંજ્યાતમા ભાગથી માંડીને સાત હાથની કહેવી. અને
કિંચાઈ શરીરની આંગળના સંજ્યાતમા ભાગથી માંડીને એક
પાંચ યોગન કહેવી. સંસ્થાન સમયગુરસ કહેવું; વૈકિયનું
એક પ્રકારનું કહેવું. ચાર સ્વેચ્છાઓ, ત્રણ દૃષ્ટિ, ત્રણ જ્ઞાન
(અવસ્થા) અને ત્રણ અજ્ઞાન (નિકલ્પે). ત્રણ યોગ. ચાર

૧. સમ્યક્દષ્ટિને ત્રણ જ્ઞાન અવસ્થા હોય; (અધ્યાત્મને
અજ્ઞાન હોય છે, પણ જેઓ અસંજ્યાતમાંથી આવે તેને
પર્યાપ્ત અવસ્થામાં વિજ્ઞાન નથી હોતું.)

•

•

•

•

•

૨

ધર્મજ્ઞાનનું મૂળ

૨

ભગવાન મહાવીર રાજગૃહનગરમાં ગુણશિક્ષકૈત્ય
 જીવ્યા હતા, તે વખતે એક દિવસ ધર્મકથા વગેરે પતી મ
 પડી તેમના પદ્મશિષ્ય ગૌતમ પોતાના મનમાં શંકા કરી
 યવાથી ભગવાન પાસે આવીને પૂછવા લાગ્યાઃ
 પ્ર૦—હે ભગવન ! કેવલજ્ઞાની પાસેથી કે તેના શ્રાવક
 પાસેથી કે તેના ઉપાસક પાસેથી સાંભળ્યા વિના જ્ઞાન
 કેવલજ્ઞાનીએ કહેલા ધર્મનું જ્ઞાન થાય ?
 હ૦—હે ગૌતમ ! કોઈ જ્ઞાને થાય, અને કોઈ જ્ઞાને
 ન થાય.

૧. મૂલમાં કેવલજ્ઞાનીના 'પાસે' પાસેથી તેમજ તે
 શિક્ષાના કારણે કે કેવલજ્ઞાન પાસેથી, એટલે વધારે ઉ. ૬૦
 ૧૦૦૦ ના વચ્ચે, તેના કેવલજ્ઞાન ૧૧ મમલ ૧૧ ના છે

હેવો જગેરે ક્યાંથી આવીને ઉત્પન્ન થાય ? ૭૦૬

કલ્પાનીનમાં પણ મૈત્રેયક અને અનુત્તરોપપાનક
જનમાંથી આવે. મૈત્રેયકહેવને વૈશ્વિય ગરીર ન કહેવું, તેની
અવગાહના આંગળના અસંખ્યાનમાં બાગથી માંડીને એ
દાહની કહેવી. સમગ્રનુસ્ત સંસ્થાન. તથા પાંચ સમુદ્રયાત્રા
કહેવા, પણ વૈશ્વિય તથા નૈઋત્ય નંઓ કરી શકતા નથી કે
કરે. પણ નહિ, એમ કહેવું.

અનુત્તરોપપાનિકમાં પણ પાંચેમાંથી આવે. પ્રથમ ચારનું
મૈત્રેયક મુજબ જાણવું; પણ અવગાહના આંગળના
અસંખ્યાનમાં બાગથી માંડીને એક દાય કહેવી. નમ્યનદાદિ
કહેવી. ત્રણ જ્ઞાન અવસ્થા કહેવાં. બેથી ચાર બવ કહેવા.
સર્વશ્રેષ્ઠિની આગતમાં તે પ્રમાણે જાણવું. પણ એ
ધવ કહેવા.

૫. હેવો

જાનન્યંતર હેવાનું નાગકુમારો જેવું જાણવું.

ત્યોતિગિંદાનું પણ તેમ જ જાણવું; પરંતુ તિર્પચોમાં
ને સંજી પચેંદ્રિય તિર્પચોથી ઉત્પન્ન થાય એમ કહેવું. તેઓ
સંખ્યાના કે અસંખ્યાતા વર્ણના આયુષ્યવાળામાંથી આવે.
અસંખ્ય વર્ણવાળાનું શરીરપ્રમાણ બેથી નવ અને ૧૮૦૦
ધનુષથી કાંઈક વધારે કહેવું.

અસંખ્યાત વર્ણના આયુષ્યવાળા મનુષ્યની અવગાહના
કાંઈક અધિક નવઓ ધનુષ્યથી ત્રણ ગાઉ મુધીની જાણવી.

સૌધર્મહેવાનું ત્યોતિગિંદા ઉદ્દેશ પ્રમાણે જાણવું
અસંખ્યાત વર્ણવાળા સંજી પચેંદ્રિય તિર્પચને એ દષ્ટિએ
કહેવી; એ જ્ઞાન કે અજ્ઞાન અવસ્થા કહેવાં. ન જ્ઞાન
વર્ણવાળાને એ દષ્ટિ, એ જ્ઞાન અને એ અજ્ઞાન અવસ્થા કહેવાં

ત્રીજાં વર્ગમાં કારણ છે એમ તે જુએ છે આમ અરુણે
લીધે એન ન પડવાથી તે દેવ આદાર નથી કરતા. ૧ પરંતુ
૫મી જુખથી થતી પીડા સાંભળી કાળ નડન ન થાયથી આદાર
કરે છે. ૫મી તેનું દેવઆયુષ અર્ધયા નહ થતાં ન ત્યાં
દેવન થાય છે, ત્યાંનું આયુષ ભાગને છે. તે આયુષ
મનુષ્યનું મનુષ્યનું. ૨

અનક ૧. ૩૬૦ ૭

ટિપ્પણ

દેવલોકો વિશે થોડીક સામાન્ય દ્રષ્ટાંત અંતે એકત્રિત
કરી છે :

૧. દેવોના ચાર વર્ગોમાંથી ત્રીજા વર્ગ - ત્ર્યેતિકામાં
માત્ર પીડા-તેજોલેખ્યા ૪ છે. અહીયાં લેશ્યાના અર્થ
સ્વસ્થેરયા એટલે કે શારીરિક વર્ણ સમજવો. અધ્યવસાય-
વિશેષરૂપ ભાવસ્થેરયા તો ચારે નિકાયોના દેવોમાં હોય
હોય છે.

૨. ઉપરના ચારે દેવવર્ગો છઠ્ઠ, સામાનિક આદિ
દશ વિભાગોમાં વિભક્ત છે. ૧. સામાનિક આદિ અધા
પ્રકારના દેવોના સ્વામી છઠ્ઠ કહેવાય. ૨. આયુષ આદિમાં
દેવની સમાન એટલે કે જે અમાત્ય, પિતા, ગુરુ આદિની
માફક પૂજ્ય છે, પરંતુ જેનામાં શક્તિ દેવ નથી. તે

૧. દેવનો આદાર એટલે તથાવિધ પુદ્ગલોને મનથી મહત્ત્વ
દેવાં તે.

૨. મહાકલ્પિવાળો દેવ મરીને નારક કે દેવ તરીકે થાય ન
નથી થતો.

તે સ્વપ્રજ્ઞામાં નીચે નેનું દત્તર યોગ્યપ્રમાણ બાગમાં જ છે. આવામાં મોટા મંડપ જેવા દોષ છે. અને બચત નમર જેવાં દોષ છે.

૫. અવધિજ્ઞાનના વિષય : અવધિજ્ઞાનનું મામર્ય ઉપર ઉપરના દેવોમાં વધારે છે. પદેલા અને બીજા સ્વર્ગના દેવોને નીચેના બાગમાં સ્વપ્રજ્ઞા મુધી. તીરછા બાગમાં અસંખ્યાન સાખ યોગ્ય મુધી અને ગંધા બાગમાં પોત-પોતાના વિમાન મુધી જામવાનું મામર્ય દોષ છે. ત્રીજા અને ચોથા સ્વર્ગના દેવોને નીચેના બાગમાં શકંશપ્રજ્ઞા મુધી, તીરછા બાગમાં અસંખ્યાન સાખ યોગ્ય મુધી અને ત્રીજા બાગમાં પોતપોતાના બચત મુધી જેવાનું મામર્ય છે. એ રીતે વધતાં વધતાં અનુતર વિમાનવાસી દેવો સંપૂર્ણ જ્ઞાનાક્ષીને જોઈ શકે છે.

૬. ગમનક્રિયાની શક્તિ અને પ્રવૃત્તિ ઉપર ઉપરના દેવોમાં ઓછાં દોષ છે. કેમકે ઉપર ઉપરના દેવોમાં હિતરોત્તર મદાનુભાવના અને ઉદાસીનતા અધિક હોવાથી દેવોનર વિષયક કોડ કરવાની રતિ ઓછી થતી જાય છે. શક્તિ ગમે તેટલી હોય તોપણ કાઈ દેવ નીચેના બાગમાં યોગ્ય નરકથી આગળ ગયો નથી અને જરો નહિ.

ઉન્નમનિઃશ્વામ મં હિ, ૧ પાનુ નાના શરિરાગા નેથી
મેવદું કદે છે.

મો—દં બગવત્! જ્યાં અનુરકુમારો નરેખા
કર્મવાગા છે!

મ—ના મૌનમ! જેઓ પદેલા ઉત્પન્ન થયેલા છે,
નેઓએ ધાતું અશુભ કર્મ એકદં ક્યું ૨ દોવાથી મદાકર્મવાગા
છે; અને જે પડી ઉત્પન્ન થયેલા છે, નેઓ: અત્પ કર્મવાગા
છે. ને પ્રમાણે પદેલાં ઉત્પન્ન થયેલાઓનું નુનકર્મ દીણુ
થયું હોવાથી નેઓનો શુભ વર્ગ અને શુભ ક્રમ્યા પાનુ
ધરી જાય છે.

મો—દં બગવત્! જ્યાં અનુરકુમારો સરખી
વેનાવાગા છે!

મ—ના મૌનમ! જે અનુરકુમારો સંમિજન છે, ૨

૧. સામાન્ય નિયમ એવો છે કે, જેમ જેમ દેવોની સ્થિતિ
વધતી જાય, તેમ તેમ ઉચ્છ્વાસનું કાણમાન પણ વધતું જાય.
જેમકે દશ હજાર વર્ષના આયુષવાગા દેવાને એક એક ઉચ્છ્વાસ
સાત સાત રતોડપરિમાણ કાળમાં ધાય; એક પદ્યોપમ આયુષ-
વાગાનો એક દિવસમાં એક જ હોય; અને સાગરોપમ આયુષ-
વાગાનું આયુષ જોડલા સાગરોપમનું હોય તેનો એક એક ઉચ્છ્વાસ
તેટતેટલે પખવાડિયે જાય છે.

૨. તેઓનું ચિત્ત અતિ કંદર્પ અને દર્પ યુક્ત હોવાથી અનેક
પ્રદારની ચાલના વડે નારકોને ખીડા પમાડતા તેઓ ધણ નુશુભ
કર્મ એકદં કદે છે.—દીક્ષા

૩. સંજ્ઞા દેવલે સમ્યગ્જ્ઞાન પામેલા નરેખો ફોઈ ૧
સંજ્ઞી થયા હોય, અથવા ભવ્યાન્નન નીતિને જેઓ જાન્યેની
સમ્યગ્જ્ઞાનયુક્ત ઉત્પન્ન થયેલા હોય તે ગાજનત નવાય

“

”

પ્રશ્ન—હે ભગવન! તનું મુ શરણ

ઉત્તર—હે યૌનમ! જે છે જ્ઞાનને આવરણ કરનાર
કર્મનો! કાર્મિક ક્ષેત્રે કાય તેમ જ અન્ય ક્ષેત્રે ઉપશમ કર્યો
દેવર, તે છેવટે કેવળી પામેથી સાંભળ્યા વિના પણ
કેવળીએ કરેલા ધર્મનું જ્ઞાન થાય. પરંતુ જે છેવટે
જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો કાયોપશમ નથી થયો, તે છેવટે કેવળી
વગેરેની પામેથી સાંભળ્યા વિના ધર્મનું જ્ઞાન ન થાય.

પ્રશ્ન—હે ભગવન! કેવળી વગેરે પામેથી ધર્મ
સાંભળ્યા વિના કાર્મિક છેવ મુદ્દ બોધિ એટલે કે સમ્યગ્દર્શન
પ્રાપ્તિ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી શકે?

ઉત્તર—હે યૌનમ! જે છેવટે દર્શનાવરણીય અર્થાત્
નિમોદનીય કર્મનો કાયોપશમ કર્યો છે, તે છેવટે કેવળી
વગેરે પામેથી ધર્મ સાંભળ્યા વિના પણ મુદ્દ સમ્યગ્દર્શન
પ્રાપ્ત કરે; અને તેમ ન કરનારો છેવટે કેવળી વગેરે પામેથી
ધર્મ સાંભળ્યા વિના ન પ્રાપ્ત કરે.

પ્રશ્ન—હે ભગવન! કેવળી વગેરે પામેથી ધર્મ
સાંભળ્યા વિના કાર્મિક પણ છેવ મુદ્દ એટલે કે દીક્ષિત થઈને,
સ ત્યજી પ્રવ્રજ્યાને ગ્રીહારે?

૧. જુઓ પ્રકરણને અંતે દિપ્પણ નં. ૧.

૨. ઉદયમાં આવેલા અંસનો કાય; અને બાકીનાનો ઉપશમ.

૩. અર્થાત્ સત્યની પ્રતીતિ, હેય કે કૃપાદેય તત્વના
વિવેકની અભિરુચિ, તથા તેના બળથી ઉત્પન્ન થતી
ચનિષ્ઠા

૪. જુઓ પ્રકરણને અંતે દિપ્પણ નં. ૧.

ગ્રામવાસી આંધ્ર છે. તેનો કિંદા ૧૫૦ યોજન રૂંધો છે. તે કિંદા નીચે ૫૦ યોજન પહોળો છે અને ઉપર તેર યોજન પહોળો છે. તેને એક એક બાકમાં પાંચમે પાંચમે દરવાજો છે. તેની કિંવાઈ ૨૫૦ યોજન છે, અને વિસ્તાર ૧૨૫ યોજન છે. તેમાં નવી નૃપભાંડના વગેરે આવેલાં છે.

— સતક ૨, ઉદ્દેશ ૮

મોક્ષ નગરીના નંદન ચૈત્યમાં બગવાનના ખીમ શિષ્ય અમિતૃતિર પૂછે છે : 'હે બગવત' અનુરોધાત ચમર કેવી મદ્દિ, કાંતિ, બળ, ક્ષાંતિ, મુખ, પ્રભાવ અને વિકૃત્ય શક્તિવાળો છે ?

મ૦—હે ગૌતમ ! તે ત્યાં ૩૪ ગ્રામ બગવાસાં ઉપર, ૬૪ દળર સામાનિક દેવો ઉપર, ૩૩ ત્રાયસ્વિશક દેવો ઉપર, ચાર શોકપાત્રો ઉપર, પાંચ પટરાણીઓ ઉપર ત્રાત સેનાઓ ઉપર, તથા બે ગ્રામ ૫૬૦૦૦ આત્મરક્ષક દેવો ઉપર અને ખીમ નગરવાસી દેવો ઉપર સત્તાધીશપણું બોગવતો વિહરે છે. એ ચમર આખો જંબુદ્વીપ તો શું, પણ આ તીરછાં શોકમાં પણ અસંખ્ય દ્વીપ અને સમુદ્ર સુધીનું

૧. વિમલ માટે જુઓ જીવાભિગમસૂત્ર પર ૧-૬૩૨.

૨. તેમનો જન્મ મગધદેશના ગોબર નામના ગૌતમગોત્રીય વિષ્ણુશિષ્યભૂતિને ત્યાં પૂરણદેવાની કૃષિ થયો હતો. દીક્ષા સમયે તે ૪૩ વર્ષના હતા. બાદ તે ૧૨ વર્ષ દલ્લદેવપણે અને ૧૬ વર્ષ કૈવળપણે વિદ્યમાન હતા. તેમનું કુલ અયુષ્ય ૭૪ વર્ષનું હતું. તેમનું નિર્વાણ મહાવીરના જયન્તિના જ રાજ્યકાળમાં થયું હતું.

1

2

3

4

૧૧૦૦૦ આબરુદારો દોષ છે. દરેકને ચાર ચાર ૧૮૨૫ની દોષ છે. *

— શતક ૩, ઉદે ૧

ચમર વગેરે દ્રવોને પણ પણ નખાઓ દોષ છે. તેમનાં નામ શનિકા, ચંડા અને તત્તા છે. પદેલી સ્થિર નિભાવવાની છે, ખીંચ ચંડ છે. અને ત્રીજી દોષ વગેરે માટેને વગર પ્રયોગને પણ બગાડારી છે. એ ત્રણે સખા કમપૂર્વક અભ્યાસરા, મુખ્યતા અને જાણા છે. પ્રથમ સખામાં ૨૪૦૦૦ સખાસદો છે, ખીંચમાં ૨૮૦૦૦ અને ત્રીજીમાં ૩૨૦૦૦. પ્રથમ સખામાં ૩૫૦ દેવીઓ, ખીંચમાં ૩૦૦ અને છેલ્લીમાં ૨૫૦ દેવીઓ સખાસદ છે. એ પ્રમાણે ગણિ વગેરેનું પણ જાણવું. પણ સખાસદ જાણેથી ચાર ચાર ૬૦૦૦ ઓછા કરવા, અને દેવીઓમાં ઓ ઓ ઉમેરવી. *

— શતક ૩, ઉદે ૧૦

૨

વૈમાનિકો

૧

ઈસાનેંદ્રના શોકપાશો, તેમનાં વિમાનો, અને રાજધાનીઓ માટે શતક ૪, ઉદે ૧-૮; માં જોયું. શકરાજના શોકપાશો વગેરેના વર્ણન માટે જુઓ શતક ૩, ઉદે ૭. તેને ચાર શોકપાશો છે : સોમ, યમ, વરુણ અને વૈશ્રમણ. સોમરાજની

• અસુરકુમાર વગેરેની પ/રાણીઓનાં નામ વગેરેનું વર્ણન ૩૮૦ ૧૦, ઉદે ૫મા છે.

૧. એમ જીતે કેકાએ પણ થતા કેરકારને માટે જુએ ૮ના. મિત્રમન્ત્ર ૫ ૧૬૪-૧૭૪ તથા ૩૮૮-૩૯૦

કેરેલા ઉપદેશો), કલ્પ, આય, આર (પન્-પન્ મન્-પન્), મહાપુરુષ, મહાપુરુષનાં નરેન્દ્રા, દુર્ભંગા, માનુસ, અનાજ, વગેરેને નૃકસાન પદોન્વાદ્યારા નારા ઇન્દ્રા), રોમ, મહામારીઓ, વેદનાઓ, વગગાંડા, એકાનન્ત વગેરે તાપો, દાદ, સંદા, અદ્યુર્ણ, પાંદુરોગ, યજ્ઞ, મન્દા, મદ મારી વગેરે.

વદુષરાગની મળમાં અભિગ્રહિ, નદગ્રહિ, નુદગ્રહિ, ફરંદિ, ઉદોદ્ભેદ (પદ્માઃ વગેરેમાંથી પાણીની ઉત્પત્તિ, દિદોત્પીલ (તજાવ વગેરેમાં પાણીના સમૂહ), અપવાદ (પાણીનું ઘોટું વહેતું), પાણીના પ્રવાહ, ગાનનું તજાવે જતું, પ્રાણુસય, વગેરે બધા છે.

વૈશ્વમળના તાજામાં કોદાની વગેરે ખાણો, માત્યાદિની ગ્રહિ, અન્નાદિની ગ્રહિ-દાનિ, નધશિયાતાં ઘરો, જમીનમાં કોદેલી સંપત્તિ વગેરે છે.

— સતક ૩, ઉકે ૭

૩

લવસત્તમદેવો લવસત્તમ એટલા માટે કહેવાય છે. કે કોઈ જીવાન તથા કુશળ પુરુષ સીધતાપૂર્વક ડાંગર થઈ વગેરેના સાત લવ (કોળા) જેટલા સમયમાં તીવ્રજી દાનરાયી કાપી નાખે, તેટલું આયુષ (સાત લવ જેટલું) તેમને વધારે હોત, તે તે દેવો તે જ બચમાં સિદ્ધ થાત.

અનુત્તરૌપપાતિક દેવો પામે અનુત્તર (સર્વોત્તમ) શબ્દાદિ રોષ છે, માટે તે અનુત્તરૌપપાતિક કહેવાય છે. ૭ ટકના તથા ૧૩ જેટલા કર્મની નિર્જરા થાય તેટલું કર્મ પાડી રહે સારે અનુત્તરૌપપાતિક દેવપણે ઉત્પન્ન થયાય.

— સતક ૨, ઉકે ૧

તેમનો આધાર બે પ્રકારનો છે : આત્માગનિર્વર્તિત એટલે કે ગાનપૂર્વક કરેલા, અને અનાત્માગનિર્વર્તિત એટલે અજ્ઞાનપૂર્વક કરેલા. જે આત્માગનિર્વર્તિત આધાર છે તેનો અભિધાય તેઓને ઓછામાં ઓછી ચાર ટક — એક દિવસ પછી — અને વધારેમાં વધારે દસગર વર્ષ કરતાં વધારે સમય મળ્યા પછી થાય છે. અનાત્માગનિર્વર્તિતનો અભિધાય તેો નિરંતર થયા કરે છે.^૧

નાગકુમારોની ઓછામાં ઓછી રિયતિ દશ દસગર વર્ષની, અને વધારેમાં વધારે કાંઈકે જોવાં બે પચ્ચોપમની છે. તેઓ ઓછામાં ઓછા સાત રતોકો અને વધારેમાં વધારે બે થી નવ મુહૂર્તની અંદર શ્વાસ લે અને મૂકે. તેઓને આભોગ-આધારનો અભિધાય ઓછામાં ઓછા એક દિવસ પછી અને વધારેમાં વધારે બે થી નવ દિવસની અંદર થાય છે. એમ રતનિતકુમારો સુધી કહેવું.

નૈરયિકોની રિયતિ ઓછામાં ઓછી દશ દસગર વર્ષની અને વધારેમાં વધારે ૩૩ સાગરોપમની છે. તેઓ અત્યંત ફૂલ્લી હોવાથી સતત શ્વાસ મૂકે છે અને લે છે; તેઓને આભોગનિર્વર્તિત આધારનો અભિધાય અંતમુહૂર્ત માટે થયા કરે છે.

૧. વર્ષાઋણમાં મૂલ-વજરે વધારા થાય છે, તેથી એમ જણાય છે કે શરીરમાં શીત પુદ્ગલો અધિક નવા હોવાં જોઈએ. એમ તે શીત પુદ્ગલોનો આધાર અભિધાય વિના — અનાભોગનિર્વર્તિત છે — તેમ જ અસુરકુમારોને પણ અનાભોગનિર્વર્તિત આધાર હોય છે.

તેઓ જે પુદ્ગલોને રાખાદારપત્રે મળે છે. તે જ્યાં મંત્રપત્રપત્રે
ખાતામાં આવે છે; અને જે પુદ્ગલો પ્રાપ્તપાદારપત્રે લેવામાં
આવે છે, તેઓના અર્થમાં આગ ખાવામાં આવે છે, અને
બ્રહ્મ અનેક દગ્ગર ખામે સખાયા વિના તેમ જ નપર્યાયા
વિના જ નાચ પામે છે. તેમાં નહીં નપર્યાયેલા પુદ્ગલો
સખાયેલા કરતાં અનંતગણા છે.

ત્રણદિવસાગાની વધારેમાં વધારે સ્થિતિ ૪૬
સંયોદિવસ, તથા ચાર દિવસાગાની ૭ માસની છે. આજી
અધુ પૂર્વ પ્રમાણે.

પચ્ચેદ્રિય નિર્વચોની વધારેમાં વધારે સ્થિતિ ત્રણ
પચ્ચોપમ છે. તેઓનો ઉચ્ચાસ વિમાત્રાએ છે. તેઓનો
આભોગ આદાર ઓછામાં ઓછો અંતર્મુહર્ત અને વધારેમાં
વધારે ૭ ટકે - એ દિવસ ગયા પછી - હોય છે. તે પ્રમાણે
મનુષ્યોનું જન્યવું; પણ આદાર ઓછામાં ઓછો અંતર્મુહર્ત
અને વધારેમાં વધારે આઠ ટકે - ત્રણ દિવસ ગયા પછી
હોય છે.

વાનચંતરોની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ દસદગ્ગર
વાંની, અને વધારેમાં વધારે પચ્ચોપમની છે. આજી અધુ
નામકમારોની જેકે જન્યવું. એ પ્રમાણે ત્યોતિષક દેવોનું
પણ જન્યવું. પણ તેમને ઓછામાં ઓછું અને વધારેમાં
વધારે એથી નવ મુહર્ત પછી શ્વામોચ્ચાગ મેલ્ય છે અને
આદાર ઓછામાં ઓછો અને વધારેમાં વધારે એથી નવ
દિવસ પછી હોય છે. તેઓની ઓછામાં ઓછી સ્થિતિ

એમ સાથે પૃથ્વીઓમાં જન્મી. માન સંસ્થામાં જન્મ
છે: પદેલી અને ગ્રીષ્મમાં કાષેત્ર સંસ્થા છે, ગ્રીષ્મમાં મિથ્ર
(કાષેત્ર-નીલ) છે, મૌઝીમાં નીલ છે, પાંચમાં મિથ્ર
(નીલ-કૃષ્ણ) છે, હરીમાં કૃષ્ણ છે, અને જ્ઞાનમાં પરમ-
કૃષ્ણ છે.

અનુરુદ્ધભારેના કાષેત્ર કાષ, માન, માયા. જ્ઞાન એમ ન
ગણવા, પણ જ્ઞાન, માયા, માન અને કાષ એ પ્રકારે ગણવા.
તેમનાં શરીર પણ સંદનન વિનાનાં છે. તેમના શરીરનાં
પુદ્ગલો છટ અને મુદર હોય છે. તેમનું શરીર સમયોરસ
સંસ્થાનવાળું છે. તેઓને કૃષ્ણ, નીલ, કાષેત્ર અને તેજો-
સંસ્થા એમ ચાર સંસ્થા છે.

પૃથ્વીકાષિકોને પણ શરીર ગણવાં: ઔદારિક, તૈજસ
અને કાર્મણ. તેમનાં શરીર પણ સંદનન વિનાનાં છે. તેમના
શરીરનાં પુદ્ગલો સારાં અને નરસાં અને કહેવાં. તેમને
એ પ્રકારનું શરીર ન કહેવું. તેમને ચાર સંસ્થાઓ કહેવી.
તેઓને મિથ્યાદષ્ટિ જ ગણવા. તેઓને પ્રથમ બે અજ્ઞાન જ
હોય, તથા કાષયોગ જ હોય.

અપ્કાષિકોમાં પણ પૃથ્વીકાષિકોની પેઠે 'કાર્મ' દેવ કે
દેવો દેવલોકથી અવીને ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યારે તેઓમાં
તેજોસંસ્થા પણ હોય છે. એટલે ચારે સંસ્થા ગણવી.
આથી અધું પૃથ્વીકાષિક પેઠે ગણવું. તજ્જમકાષિકમાં દેવો
ઉત્પન્ન નથી થતા, એટલે તેજોસંસ્થા ન કહેવી તાવકાષમાં
ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ અને કાર્મણ એમ ચાર

• વૈમાનિકોની જાતનમાં નેત્રેન્દ્રિયથી માંડીને જન સંખ્યાએ
ફરેલી. જાણી જણ જ્ઞાન અને જળ્ય અજ્ઞાન ફરેલાં.

— યતક ૧, ઉદ્દે ૫

નેત્રવિકો આરંભવાળા છે, અને પરિમલવાળા છે.
કારણકે, તેઓ પૃથ્વીકાયથી માંડીને જનકાયનો મમારંભ કરે
છે; તેઓએ શરીર, ક્રમો, તથા મનિતા, અચિત અને મિશ્ર
દ્રવ્યો પરિશુદ્ધીન કયાં છે. અમુરકુમારો પણ તેવા જ છે.
તેઓએ તે ઉપરાંતમાં દેવો, દેવીઓ, આમન અને શયન
વગેરે પરિશુદ્ધીન કયાં છે.

નેત્રવિકોની પેઠે એકેન્દ્રિયોનું જાણવું. તેઓએ પ્રત્યાખ્યાન
ન કરેલું હોવાથી તેઓને પરિમલો મળવા. બેદ્રિયથી
માંડીને ચતુર્દિશ્ય મુખીનું પણ તેમ જ જાણવું. પંચેન્દ્રિયોએ
પવનો, સિખરો, જલ, રથલ, ગિલ, મુદા, જરા, જલરથાન.
ક્યારા, દેવા, તળાવ, ઉદ્યાન, વન, વૃક્ષ, દેવકુલ, આશ્રમ,
પરમ, સ્વપ, ખાર્ક, કિલ્લા, દેવજીવન, રાજજીવન, સામાન્ય
ઘર, હાટ, શૃંગારક (સિંગોડના આકારનો) માર્ગ, ત્રિકમાર્ગ.
ચતુષ્કમાર્ગ, ચત્વર (જ્યાં સર્વ રજતા બેગા થાય તે),
ચક્ર, ધાન, અંગાડી, ઘોડાનાં પલાણ, ડોળી, મેના, મુખપાલ.
હોડી, હોડાનાં કડાયાં, ભવનપતિના નિવાસો. દેવ, મનુષ્યો.
નિષ્કે અને આસન-શયનાદિ પરિશુદ્ધીન કયાં છે. તેમ જ
મનુષ્યો જાણવા. વાંચન-અંતરો ત્યેનિકો અને વૈમાનિકોને
ભવનવાસીઓની જેમ જાણવા.

યતક ૫. ઉદ્દે

•

•

શ્રીભગવતી-સાર

ખંડ ૬ મો

નારક-ખંડ.

•

•
•
•
•

સામાન્ય કથન

૧

ગો.—હે બગવન! સાતે નરકપૃષ્ઠોમાં નારકીનાં રહેણાણો કેટલાં કલાં છે ?

મ.—હે ગોતમ! સાત નરકપૃષ્ઠોમાં નારકીનાં રહેણાણોની સંખ્યા નીચે મુજબ છે : પહેલીમાં ત્રીસ લાખ, બીજીમાં પચીસ લાખ, ત્રીજીમાં પંદર લાખ, ૪થીમાં દસ લાખ, પાંચમીમાં ત્રણ લાખ; છઠીમાં નવ્વાણું દગ્ગર, નવસે પંચાણું, અને સાતમીમાં પાંચ જ છે.

—સતક ૧, ઉદ્દે ૫

બધા નૈરપિકો સરખા આહાર, શરીર છત્યાદિવાળા નથી. જે મોટા શરીરવાળા છે તે ઘણા પુદ્ગલોનો

૧. મોઘમાં મોઢું પાંચસે ધનુષ, અને આછામાં આઠ કોંવળના અસંખ્ય ભાગ જેટલું. રેખિય શરીર મોઢામાં મોઢું મેઢું દગ્ગર ધનુષનું.

૩૦—હે મૌનમ ! જેવડાનાનાવડાના કમોનો દાસ કરનાર
હવ જેવલી વડેરે પામેથી માંબળ્યા વિના પણ જેવજ્ઞાન
પ્રાપ્ત કરી શકે.

નિરંતર ૭ ૭ દોકના ઉપવામનું તપ કરનાર. તથા
નૃપની સામે ગયા હાય શાખી તપ તપનાર યુદ્ધ પ્રતિના
બદ્ધપણથી, પ્રકૃતિના ઉપશાંતપણથી, કીધ-માન-માયા-જ્ઞાન
પણાં એનામાં થયેલાં દોષથી, અત્યંત માર્ગ-વ-તજ્ઞતાને પ્રાપ્ત
શયેસ દોષથી, આસીનપણથી, બદ્ધપણથી અને વિનીત-
પણથી, કોઈક દિવસ શુભ અપ્પવસાય, શુદ્ધ પરિણામ, અને
શુદ્ધ ચિત્ત યુક્ત બનીને (તથા તથારૂપ કમોનો દાસોપગમ
કરીને) કદા, અપોદ, માર્ગના અને મયેવજ્ઞા કરતાં કરતાં
એક પ્રકારનું દિવ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. તેને 'વિભંગજ્ઞાન'
કહે છે. તેને પ્રતાપે તે આંગળના અસંખ્યાનમા બાગથી
માંડીને વધારેમાં વધારે અમંજ્યેય હસ્તર યોગનો નેટલા
સંત્રમાં આવેલાં તમામ મર્ત દ્રવ્યોને — કર્મધારી હવે તમજ
બાળ અહવ પદાર્થોને — લેઈ શકે છે. તે રીતે તે, માખંડી,
હિંસાદિ પ્રવૃત્તિયુક્ત, પરિમહયુક્ત અને સંકેશને પ્રાપ્ત થયેલા
હવેને પણ જાણે છે અને શુદ્ધ ચિત્તવાળા હવેને પણ
જાણે છે. તે ઉપરથી તે સાચા ધર્મના વિવેક પ્રાપ્ત કરી,
તેના ઉપર રુચિ કરે છે; ચારિત્રનો સ્વીકાર કરે છે; તથા લિંગ

૧. મૂળ 'લેસ્થા' - મનોરત્તિ છે.

૨. કર્મયુક્ત હવ મૂર્ત નેવો બની ગયેલા હોય છે; કારણ
તેના ઉપરના કર્મથી મૂર્ત હોય છે.

૩. સાચા ધર્મના (જેન સાધુના) વેશ.

નોંધ—દે બનવત્! નગનનિ પદ્મ કામ નથી
કેપાલ વિનાથી હશે છે. [અર્થાત્ કેલ નથી નાનકી ન
કેપાલે એવું કેલે સમય અને.]

મન—દે જોતમ! આજામાં આજા એક સમય, અને
વધારેમાં વધારે જાર મુહર્ત. નેત્ર જ પાંચેદ્રિય તિયંત્ર
મનમાં, મનુષ્યમનમાં અને દેવમનમાં જાતવુ. રત્નપ્રભાદિ
જાત પૃત્તિઓમાં ઉત્પાદ-વિરહકાળ અનુક્રમે આ પ્રમાણે
છે : ૨૪ મુહર્ત, સાત અદોરાત, પદ્મ અદોરાત. એક
માસ, એ માસ, ચાર માસ અને છ માસ. આજામાં આજા
ઉત્પાદવિરહ એક સમયનો છે. એ પ્રમાણે ઉદ્ભવનાના
વિરહ સંજયી પણ જાણવું. અને સંજયી એક એ ત્રણ-
મંજયેય અને અગ્રંજયેય છવે એક મમયે ત્રિપદે છે, અર્થ
છે અને ઉદ્ભવે છે.

તિયંત્રમનમાં, વિકલોદ્રિયો અને સંમુર્જિતોના વધારેમાં
વધારે વિરહકાળ બિન્ન મુહર્તનો છે, અને ગર્ભજ છવેનો
જાર મુહર્તનો છે; એ બધાનો આજામાં આજા વિરહકાળ
એક સમયનો છે. એક હૃદયવાળા છવેનો વિરહકાળ જ
નથી. મનુષ્યમનમાં ગર્ભજનો વધારેમાં વધારે વિરહકાળ
જાર મુહર્તનો છે, અને સંમુર્જિતનો ૨૪ મુહર્તનો છે.
મનેનો આજામાં આજા વિરહકાળ એક સમયનો છે.

દેવમનમાં બચતપતિ, વાતચંતર, ત્યાગિનિ, નૌધન
અને ઈસાન એ પાંચેમાં વધારે વિરહકાળ ૨૪ મહતનો છે
અને આજા એક સમયનો છે. આ પ્રમાણે ત્રણ નવનમાં
દિવસ અને વીસ મુહર્ત. આજામાં જાર દિવસ અને
મુહર્ત, પાંચમાં સાડીવીસ દિવસ જાર ૧૫ . . .

4

5

1

• • f

કેવું. એ રીતે અનિષ્ટ અને પ્રતિકૂળ પાળીના વ્યર્થને . .
એવ વનસ્પતિના રૂપમાં અનુભવે છે.

— શ્લોક ૧૩, ઉદે ૪

અર્થશોકના આવામ - સંજ્ઞા - ના મધ્યમાન ચારી
વૃક્ષના પૃષ્ઠીના આકારના અંતો કંઈક અધિક અર્થા
લાભ ઉત્પન્ન કર્યા પછી આવે છે. શોકની સંજ્ઞાની
મધ્ય ભાગ રત્નપ્રભાપૃષ્ઠીના આકારના અત્યંત્યાતમો ભાગ
ઉત્પન્ન કર્યા બાદ આવે છે. મધ્યશોકની સંજ્ઞાની મધ્ય
ભાગ, સનતકુમાર અને માદેન્દ્ર દેવશોકની ઉપર અને યલ
શોકની નીચે રિષ્ટ નામના ત્રીજા પ્રતને વિષે છે. અને
નિરંજનશોકના આવામનો મધ્યભાગ, વૃંશુકોપમાં મેરુપર્વતના
મરોચર મધ્યભાગને વિષે આ રત્નપ્રભા પૃષ્ઠીના ઉપર અને
નીચે કુદ એવા જે એ પ્રતરો છે, તેમને વિષે છે. તેને જ
આ પ્રદેશનો દુરક કહે છે, અને ત્યાંથી દશે દિશા નીકળે
છે.

— શ્લોક ૧૩, ઉદે ૪

ગો—હે ભગવન! બવ્યદ્રવ્યનૈરયિકો છે? અને જે
રોષ નો તે તેમ સાથી કહેવાય છે.

મં—હે ગૌતમ! જૂન અથવા બારી પર્યાયનું કાચ
કહેવાય છે. બારી નારકપર્યાયનું નાચ પર્વદ્રિય
નિર્વચ કે મનુષ્ય બવ્યદ્રવ્યનૈરયિક કહેવાય છે. ન પ્રમાણ
જે તિર્થ મનુષ્ય કે દેવ પૃષ્ઠીકાયિકમા ઉપલ થાતા
ચોગ હોય છે, તે બવ્યદ્રવ્ય પૃષ્ઠીકાયિક કહેવાય છે.
પ્રમાણે અપુકાયિક અને વનસ્પતિકાયિક નાચ અર્થ

મેટી આસવ, મોટી કિંયા, મોટી પેદના અને મોટી નિર્મલ તેમાં નૈરયિકો મોટી નિર્મલવાળા ને. ૧. પણ મોટી આસવ, મોટી કિંયા અને મોટી પેદનાવાળા દેવા. (મળમાં તે સોળ વિકલ્પો જુદા જુદા મળ્યાં છે.) અનુરુદ્ધમારેથી માંડીને સ્તનિતકુમારોને અષ્ટ પેદનાવાળા અને અષ્ટ નિર્મલવાળા કરેલા; આટલી મોટી કિંયા અને મોટા આસવવાળા કરેલા. પૃથ્વીકામિકથી માંડીને મનુષ્યો તુષી અષ્ટ આસવ, તમે જ મોટી આસવ, એમ ચારે વર્ગના અને પ્રકારે કરેલી. તાનઅનરથી માંડીને વૈમાનિકોને અનુરુદ્ધમારે કરેલા કરેલા.

— સતક ૧૯. ઉત્તર ૫

૧. જે અપ્રામકાંજે આયુષનો દાય કરી શકે તે સોપકમ આયુષવાળા કરેલાય, અને બીજા નિરુપકમ આયુષવાળા કરેલાય. દેવો, નૈરયિકો, અસંખ્યાત વર્ણના આયુષવાળા નિર્વ્ય અને મનુષ્યો, ઉત્તમ પુરુષો તથા ચરમસરીરી નિરુપકમ આયુષવાળા છે; આટલા સર્વ તંસારી સોપકમ તેમ જ નિરુપકમ આયુષવાળા છે.

૨. નૈરયિકોથી માંડીને વૈમાનિકો તુષીના બધા પોતે પોતાના વડે જ પૂર્વજવના આયુષને ઘટાડીને ઉત્પન્ન થાય છે. અન્ય વડે ઘટાડીને ઉત્પન્ન થાય છે. કે કાઈ પણ, જેને આયુષને ઘટાડ્યા સિવાય પૂરેપૂરું જ્ઞામવીને જ ઉત્પન્ન થાય છે.

૩. નૈરયિકોથી સ્તનિતકુમારો અધીના નિરુપકમ આયુષ વડે ઉદ્ભવે છે; પૃથ્વીકામિકથી મનુષ્યો અધીના આયુષ વડે ઉદ્ભવે છે, આટલી બધા નૈરયિકોની પેઠે જાનવાળા આયુષ અને વૈમાનિકો અને વૈમાનિકો અધીના આયુષ વડે ઉદ્ભવે છે.

1

કેવલેષાં ભગવદ્ભક્તિરેવ મુક્તિદાયકા એવું જિહ્વા મેલવાથી જેમ
પદ્મમાં જેમાં એક પદ્મકલ્પભર્યા મેલવાથી નીચી થાય છે.
તેમજ તેથી ભગવાનના પદ્મ છે. ત્યાં એક પદ્મ અને
તેમજ તેમજ ભગવાનના પદ્મ છે. તેથી અનેક... અનેક ભગવાન
તેથી છે; અને તેથી અનેક પદ્મ અનેક ભગવાનના નામના ભગવાન
છે. એવું ભગવાનનારો નથી કહ્યું.

જીવીકાચિદેવોમાં અનેક પદ્મ નીચી થાય છે. અને
તેથી અનેક પદ્મ તથા નામના નામના ભગવાન છે. એવું
જિહ્વાકાચિદેવો નથી કહ્યું. એ જિહ્વા રેવાના નીચીના
તેમજ તેથી પદ્મ કહ્યું.

નિદોમાં અનેક પદ્મ તથા નામના નીચી થાય છે.
અને તેથી અનેક પદ્મ ભગવાનના છે. ત્યાં એક પદ્મ
તથા નામના ભગવાન છે; તેથી પદ્મ ભગવાનના
છે; અને તેથી નામના ભગવાન છે.

એ પ્રમાણે મળમાં પાતું હાથતમજિત, તથા ચારારી
અમરિતની પણ મળતરીઓ છે.

—શ્લોક ૨૦, ઉદ્દે ૧૦

ગૌ—હે ભગવન! નૈરયિક શ્રેયા કેવી રીતે ઉત્પન્ન
થાય છે?

મં—હે ભગવન! જેમ કોઈ કુંદનારો હોય, અને તે
જેમ કુંદનો કુંદનો અધ્યવસાય—અધ્યાત્મ-ચક્રવર્તી—ક્રિયાના
નાશિન વડે—તે રચનાને તથા આગળના બીજા ન્યાયને તથા
છે, તેમ નારકો પણ પૂર્વવર્તી બને છે. આથી અધ્યવસાયક
કારણ વડે (પશ્ચિમામર-ય કમ-૧ ક્રિયાના નાશનથી)
આગળના બને પ્રાપ્ત કરે છે.

જોઈએ પણ કહેવું; અને, પંચગાળ પણ નહીં, પણ ખોટું ન.
પરેનાં ભાગે કહેવું. પણ નહીં, પણ ખોટું નહીં. પણ
કેવળ નહીં. આથીનાં પણ કેવળ નહીં, પણ ખોટું નહીં.
કેવળ નહીં, પણ નહીં, પણ ખોટું નહીં. પણ ખોટું નહીં.
પરે નહીં, પણ નહીં, પણ ખોટું નહીં. પણ ખોટું નહીં.
પરે નહીં, પણ નહીં, પણ ખોટું નહીં. પણ ખોટું નહીં.

તોયેમંદર અને કોઈનાં પાંચમાં મેળનાં નામનાં નહીં.
અને અમુકને કહેવા, તેમ નહીં, પણ નહીં, પણ નહીં.
પરે નહીં, પણ નહીં, પણ ખોટું નહીં. પણ ખોટું નહીં.
પરે નહીં, પણ નહીં, પણ ખોટું નહીં. પણ ખોટું નહીં.

એ પ્રમાણે મનનકાર અને નાદે-કર્મનાં પણ નહીં, પણ
પણ ત્યાં એકેનાં દેવ જાણે આદિક કરે છે એમ કહેવું. એમ
કહેવું અને તેની કિયત પણ નહીં.

— શાસ્ત્ર, કુદૃષ્ટ ૮

ગૌ—હે અગવન! આ મનપ્રભા પૂરીમા સંખ્યાત
યોગન વિગતારવાળા અને અમંખ્યાતયોગન વિગતારવાળા
નરકવામો છે. તેમાંના સંખ્યાતયોગન વિગતારવાળા નરક-
વામોમાં એક અમયે કેટલા નારક જીવો ઉત્પન્ન થાય?

મ—હે ગૌતમ! આમાં એક જ કે ત્રણ અને
વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નારક ઉત્પન્ન થાય. તે કોપાન
કેસવાળા દેવ, સંતી દેવ, અનન્ત દેવ, કાળપાલિક
દેવ, શુક્લપાલિક દેવ, અવમિદિક દેવ, અવમિદિક દેવ,
મનિજાનવાળા દેવ, જુલજાનવાળા દેવ, અવધિજાનવાળા
દેવ, (એમ ત્રણ અજાનવાળા પણ નહીં) અજાનવાળા

આશાંશ કથન

એ પણ કહેવું: જ્યારે મનુષ્ય પણ કહેવું. પણ મનુષ્ય,
 આશાંશ કહેવા. પણ તે મનુષ્ય આશાંશ
 નથી. આશાંશ પણ એમ જ કહેવું. પણ તે આશાંશ
 તેમ જ નામક્રમારે જાણેલા નિર્ણય કહેવું. એ પ્રમાણ
 કે, નીચેની પુસ્તિકામાં આશાંશ કે જે પણ આશાંશ કહે છે

તોપણ કહેવું અને કહાનકપણા મળતી નામક્રમારે જે
 અને અનુરૂપ કહેવા. તેમ જ અનિર્ણય મનુષ્ય પણ મળતું.
 ત્યાં જાણે પુસ્તિકા કે જાણે અનિર્ણય નથી. એ વર્ગે
 કે તેમના પ્રકાર નથી, તથા આશાંશ નથી.

એ પ્રમાણે મનુષ્યાર અને માનુષ્યમાં પણ જાણતું.
 પણ ત્યાં એકલો જે જાણે આશાંશ કહે છે એમ કહેવું. એમ
 અનિર્ણય અને તેની ઉપર પણ જાણતું.

— શબ્દ ૧, ઉદ્દેશ ૮

મો—દે બગવત્ આ રત્નપ્રમા પૃથ્વીમાં સંખ્યાન-
 યોગન વિસ્તારવાળા અને અમંખ્યાતયોગન વિસ્તારવાળા
 રત્નવાળો છે. તેમાંના સંખ્યાતયોગન વિસ્તારવાળા નરક-
 વાળામાં એક સમયે કેટલા નારક થવો ઉત્પલ થાય ?

મો—દે ગૌતમ ! આશાંશમાં એક એ કે ત્રણ અને
 વધારેમાં વધારે સંખ્યાત નારક ઉત્પલ થાય. તે કાપોત
 સંખ્યાતવાળો હોય, સંજ્ઞા હોય. અનર્જો હોય. કૃષ્ણપાદિક
 હોય. શુક્લપાદિક હોય, અવનિર્ણય હોય. અવનિર્ણય હોય.
 મનિજ્ઞાનવાળો હોય, જુલજ્ઞાનવાળો હોય. અવધિજ્ઞાનવાળો
 હોય. (એમ ત્રણે અજ્ઞાનવાળા પણ હોય) અનર્જો

શ્રીભગવતી-સાર

ખંદ ૧૯ પ્રા

અન્યથા-ખંદ

પૃથ્વીકાવિકાદિ ૭૦

પૃથ્વીકાવિકાદિ આદાર, કર્મ, વળ અને ક્રેયા એ વળ નૈર્ગમિકાની પેઠે જન્યુનું. પૃથ્વીકાવિકાની કેદના નરખા ૪ કર્મથી; કારણકે તે જ્યાં અમંત્રાઓ છે. જ્યાં તે જ્યાં માયા અને મિયાદદિ છે તેથી તેમને આરંભિયા આદિ પાંચ ક્રિયાઓ નિયમપૂર્વકે દેાય છે. તેમની પેઠે ૪ નૈર્ગમિકાથી માંડીને આદિવિરાગા કરેલા. પચ્ચેદિય નિર્દેશા નૈર્ગમિકાની પેઠે કરેલા; પણ તે વળ પ્રકારના છે : સમ્યગદદિ, મિયાદદિ અને અમ્યગમિયાદદિ. તેમાં જે અમ્યગદદિ છે. તે એ પ્રકારના છે : અમંયન અને સંયનાસંયન. તેમાં સંયનાસંયનને આરંભિયા, પારિશ્રિયા અને માયાપ્રત્યયા એમ ત્રણ ક્રિયાઓ છે; જે અમંયન છે તેમને ચાર, અને મિયાદદિ તથા સમ્યન મિયાદદિને પાંચ.

મનુષ્યોના આદારાદિ નૈર્ગમિકાની પેઠે ૪ કરેલા : પણ મોટાં શરીરવાળા કદાચિત્ આદાર કરે છે. ૨ અને નાના

૧. જુઓ પા. ૭૩૫ છં.

૨. કારણકે તે દેવકુટુ આદિના મિથુનકા છે. - ના ૧ ની કદાચિત્ ૪ (વળ દિવસ પછી) હવસાદાર ૧૫ - આદાર -

10

11

12

13

ઉત્તર-હે મૌનમ ! જેવડાનાનાવડાના કમોનો દાણ દેનાર
હવ જેવની વમેરે પામિયી માંબળ્યા વિના પણ જેવડાના
પ્રાપ્ત કરી શકે.

નિરંતર ૭ ૭ ટંકના ઉપચારનું તપ દેનાર, તથા
નર્પની મામે ગંગા દાણ રાખી તાપ તપનાર પુરુષ પ્રકૃતિના
બદ્ધપણથી, પ્રકૃતિના ઉપશાંતપણથી, કીધ-માન-માયા-માન
ધર્મો આછાં થયેલાં દોવાથી, અન્યન મારંવ-નમનાને પ્રાપ્ત
થેલેલ દોવાથી, આસીનપણથી, બદ્ધપણથી અને વિનીત-
પણથી, કોઈક દિવસ શુભ અપ્પવસાય, શુદ્ધ પરિણામ, અને
શુદ્ધ વિના પુક્ત બનીને (તથા તથાદેષ કમોનો દાણોપગમ
કરીને) હિંદા, અપોદ, માર્ગાના અને મયેપણ કરતાં કરતાં
એક પ્રકારનું દિવ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. તેને 'વિભંગજ્ઞાન'
કહે છે. તેને પ્રતાપે તે આંગળના અસંખ્યાતમા બાગથી
માંડીને વધારેમાં વધારે અસંખ્યેય દળાર થોગનો નેટલા
દાંતમાં આવેલાં તમામ મૂર્ત દ્રવ્યોને — કર્મધારી હવેર નેમજ
જાગ્ર અહવ પદાર્થોને — લેઈ રાકે છે. તે રીતે તે, માખંડી,
હિંસાદિ પ્રવૃત્તિપુક્ત, પરિગ્રહપુક્ત અને સંકલેશને પ્રાપ્ત થયેલા
હવેનો પણ જાણે છે અને શુદ્ધ ચિત્તવાળા હવેને પણ
જાણે છે. તે ઉપરથી તે સાચા ધર્મના વિવેક પ્રાપ્ત કરી,
તેના ઉપર ગુચિ કરે છે; આરિત્રનો સ્વીકાર કરે છે; તથા સિંગડ

૧. મૂળ 'લેર્યા' - મનોવૃત્તિ છે.

૨. કર્મપુક્ત હવ મૂર્ત જેવો બની મથેલો હોય છે; કારણ
તેના ઉપરના કર્મણ મૂર્ત હોય છે.

૩. સાચા ધર્મનો (તેન સાધુનો) વેશ.

નવનવનવન ન હોવા. શાબ્દ કે કૃત્ય અને નામ વચ્ચે
નવનવો નિર્ણય છે. શબ્દ, ક્રિયા, વાચ્ય અને વચ્ચે
ક્રિયા: પણ વ્યવસ્થા નિર્ણય: નથી. પણ નવ નવ
કેવાવાળો પણ નવ ન હોવા, પણ નવ નવો નવો
અને નીતનવ એવા જ ન હોવા. શાબ્દ કે ક્રિયા વચ્ચે
નવો નીતનવવાળો નવનવ નથી.

—શતક ૧, ઉદ્દેશ ૪

ગો—હે ભગવન! અતઃકાલે હવે પેટના પ્રકારનું
આયુષ્ય આપે છે ?

મ—હે નીતનવ! ચાર પ્રકારનું જાત છે. નૈરયિક,
નિર્વૈય, મનુષ્ય, અને દેવ. નૈરયિકનું આયુષ્ય કંતો અતઃકાલે
હવે આઝામાં આપું દશ-દશન વર્ષનું અને વધારેમાં વધારે
પત્યાપમના અસંખ્યેયનાં જોડાં આયુષ્ય કરે.
નિર્વૈયોનિકનું આયુષ્ય કરતો આઝામાં આપું અંતર્નુહર્તનું
અને વધારેમાં વધારે પત્યાપમના અસંખ્યેય ભાગ જોડાં
કરે. એ જ પ્રમાણે મનુષ્યનું પણ મનુષ્યનું. દેવનું
નૈરયિકની પેઠે મનુષ્યનું. તેમાં દેવઅસંજિઆયુષ્ય સૌથી થોડું
છે; તે કરતાં મનુષ્યનું અસંખ્યેયગણું છે, તે કરતાં તિર્યંચનું
અસંખ્યેયગણું છે અને તે કરતાં નૈરયિકઅસંજિઆયુષ્ય
અસંખ્યેયગણું છે.

—શતક ૧, ઉદ્દેશ ૪

ગો—હે ભગવન! જે આ બધાં અંદ્રિયવાળા, ત્રણ
અંદ્રિયવાળા, ચાર અંદ્રિયવાળા અને પાંચ અંદ્રિયવાળા નથી
છે, તેઓનો શાસિત્વાસ આપોને જાણીએ છીએ અને
દેખીએ છીએ. પણ આ અંદ્રિય પૃથ્વીનાં પાંચનાં, સાતનાં,

• •

•

•

એ—દે અમરજી. અમરજીના અર્થમાં પૃથ્વીકામિકપણે
 જે આ રત્નપ્રજ્ઞા પૃથ્વીના પૃથ્વી અમરજીના અર્થમાં પૃથ્વીકામિકપણે
 કરીને આ રત્નપ્રજ્ઞા પૃથ્વીના ઉત્પન્ન કરવાના અર્થમાં
 કરીને પૃથ્વીકામિકપણે ઉત્પન્ન કરવાના અર્થમાં પૃથ્વીકામિકપણે
 કરીને પૃથ્વીકામિકપણે ઉત્પન્ન કરવાના અર્થમાં

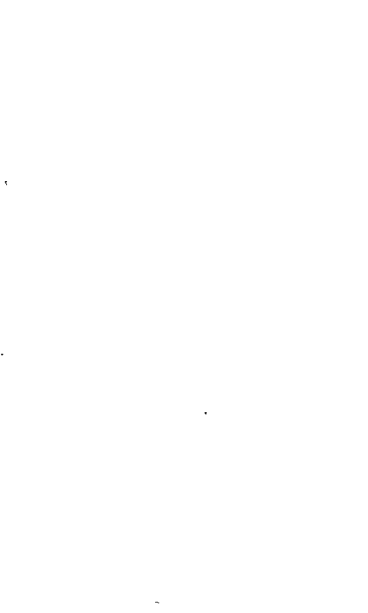
એ—દે નીતમ. એક, એ કે ર, નમવતી તમદ
 રત્નપ્રજ્ઞા ઉત્પન્ન થાય. એકાદમીના અર્થમાં એકાદમીના
 (મીઠી-લોખંડી), એક નરક પક, દિવારક એકાદમીના અર્થમાં
 નરક પ્રજ્ઞા નાહી નિવાપના આકાશવાતી, તદ્વાપના અર્થમાં
 નરક પ્રજ્ઞાની નિવાપના આકાશવાતી, નરકાન (અર્થમાં)
 એ અર્થમાંવાત (અર્થમાં)વાત, તે પૃથ્વીકામિકપણે
 એકાદમીની ઉત્પન્ન થાય તે ન એક નમવતી તમદગતિથી
 ઉત્પન્ન થાય. તે એકવક એકાદમીની ઉત્પન્ન થાય, ના એ
 એકાદમી વિમદગતિથી ઉત્પન્ન થાય, તે દિવારક એકાદમીની
 ઉત્પન્ન થાય, તે ત્રણ નમવતી વિમદગતિથી ઉત્પન્ન
 થાય.

તે જ છવ પર્વામ અર્થમાં પૃથ્વીકામિકપણે ઉત્પન્ન કરવાના
 દેવ, તે પણ એ જ સમજવું. એમ જાદર અપર્વામપણે
 તેમ જ પર્વામપણે ઉત્પન્ન કરવાના દેવ તે પણ સમજવ
 એમ અપૃથ્વીકામિકને માટે પણ સમજવું પણ જાદરના અર્થમાં
 જાદર પર્વામ અને અપર્વામ ન કરવા કરવાના અર્થમાં
 નેતરકામિકનો રત્નપ્રજ્ઞાના પત્રિમ અર્થમાં એ ન
 પણ મનુષ્યક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન કરી થાય ના પાડવા
 નિષ્કર્ષો કરેલા.

2

100

એને ત્રણ સમયની વિમલગતિને અનુભવે. એવમ અપયમમ
પૃથ્વી ભૂમી દેવગૃહ.

મોક્ષ—હે સમયગતિ! જે અપયમ મન્ય પૃથ્વીકાલ્પિક
ઉપમાઓની પ્રસંગાત્મિકતા અનુભવે. એવમ અનુભવમુદયાન
કરી, કૃત્રિમ જ્ઞાની પ્રસંગાત્મિકતા અનુભવે. એવમ અપયમ
સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાલ્પિક ઉપમા થવાને ધોરણ છે. તે કેટલા
સમયની વિમલગતિ ઉપમા થાય.

મોક્ષ—હે સમયગતિ! ત્રણ કે ચાર સમયની વિમલગતિથી
ઉપમા થાય. જે એક પ્રવરમાં સમયગતિમાં ઉપમા થાય તે
તે ત્રણ સમયની વિમલગતિથી થાય છે, અને જે વિમલગતિ
ઉપમા થાય છે, તે ચાર સમયની વિમલગતિથી થાય છે.
તે જ છે. એ સમયગતિમાં અપયમ આદર નગરકાલ્પિકપણ
ઉપમા થવાનો દોષ નો એ કે ત્રણ સમયની વિમલગતિ કહેવી.
અપયમ આદર નગરકાલ્પિક સમયગતિમાં મરણમુદયાન
કરી, ગ્રંથસ્થાનકોની પ્રસંગાત્મિકતા અનુભવે. એવમ અપયમ
સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાલ્પિક ઉપમા થવાનો દોષ નો એ, ત્રણ કે
ચાર સમય કહેવા.

તે જ છે. એ સમયગતિમાં અપયમ આદર નગરકાલ્પિક
પણ ઉપમા થવાનો દોષ, નો એક, એ કે ત્રણ સમય કહેવા.
અપયમ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાલ્પિક સ્થાનક પૂર્વચરમાંતમાં
મરણમુદયાન કરી સ્થાનક પૂર્વચરમાંતમાં અપયમ અનુભવ
પૃથ્વીકાલ્પિકપણ ઉપમા થવાનો દોષ. નો એક, એ, ત્રણ કે
ચાર સમયની વિમલગતિથી ઉપમા થાય નો અનુભવ
એવીથી ઉપમા થાય. નો એક સમયની વિમલગતિથી
ઉપમા થાય; એક તરફ વક્ર એવીથી ઉપમા થાય.

લેખકનું રનયન

મૌનમાદિ અબ્જુપરોને નમસ્કાર' બગવતીશ્વરને
નમસ્કાર! હાલમાં અભિપિટકને નમસ્કાર'

કામયાની પેઠે મુંદર અબ્જુકમયવાળી, નર્તી મોળાપંચ
કેરંદ જણની કળી સમાન એવી પૂન્ય શ્રુતદેવી મારા મતિ-
અજાનનો નાચ કરો!

આ મુવના આદિના આઠ શતકના અબ્જે ઉદ્દેશકોનો
એક એક દિવસે ઉપદેશ કરાય છે. પરંતુ પ્રથમ દિવસે
મોથા શતકના આઠ ઉદ્દેશકો અને બીજો દિવસે એ ઉદ્દેશકો
ઉપદેશાય છે. ત્રીજા શતકથી આરંભી જોટલું જોટલું જાણી
શકાય નેટલું નેટલું એક એક દિવસે ઉપદેશાય છે. વધારેમાં
વધારે એક શતકનો એક દિવસે ઉપદેશ કરાય છે. મધ્યમ
પણ એ દિવસે શતકનો, અને આગળનાં આઠ શતક દિવસે
શતકનો. એમ વીસમા શતક નર્તી અબ્જુકમયવાળી નાચે
મોથાશક શતકનો એક દિવસે ઉપદેશ કરાય છે. તેમજ
રેડે, તો તેનો એક આયોજિત નાચ કરાય છે.

કોઈનાં એટલે કે કોઈક અપવન અને માનિ-ય કરનારું
 ન દેાય, પરંતુ અર્ચિયનિનો પ્રતિગ્રહ કરનારું ન દેાય તેના
 અને તેના અપવનાયો પણ પ્રશ્ન ન દેાય. તેના
 ન પ્રશ્ન અપવનાયો વધતાં વધતાં તે પ્રશ્ન અને
 નામના બંધારી પોતાના આત્માને વિમુક્ત કરે છે. અને
 પશુપત્નીના બંધારી પોતાની જાતને વિમુક્ત કરે છે. અને
 અનંત દેવબંધારી આત્માને વિમુક્ત કરે છે. પછી તે પેલા
 દગરા પ્રકારના કાંપ-માન-માયા-સોબનો પણ કાપ કરે છે;
 પાંચ પ્રકારના જાનાવરણીય કર્મનો કાપ કરે છે; નર પ્રકારના
 કર્મનાવરણીય કર્મનો કાપ કરે છે; પાંચ પ્રકારના અત્યાચ-
 કર્મનો તથા મોહનીયકર્મનો કાપ કરે છે; અને એમ કરીને
 કર્મબંધને ચિત્તેરી નાખનાર અપૂર્વકરણમાં પ્રવેશ કરે છે.
 પછી તેને અનંત, અનુતર, વ્યાગાધરદિત, આરણ્ય
 રસિત, સર્વ પદાર્થને મદબ કરનાર, પ્રતિપૂર્ણ તથા અજ
 એવું કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્ર०—હે ભગવન! તેવો કેવલજ્ઞાની કેવલીએ કહેલ
 ધર્મનો ઉપદેશ કરે!

ઉ०—હે ગૌતમ! એ વાત યોગ્ય નથી. તે માત્ર
 ઉદાદરણ કરે, અથવા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપે; પરંતુ ધર્મોપદેશ
 ન કરે.

પ્ર०—હે ભગવન! તે કોઈને દીક્ષા આપે!

પ્ર०—હે ગૌતમ! એ વાત યોગ્ય નથી. તે (અમુકની
 ઈચ્છા દીક્ષા તો એટલે) ઉપદેશ આપે.

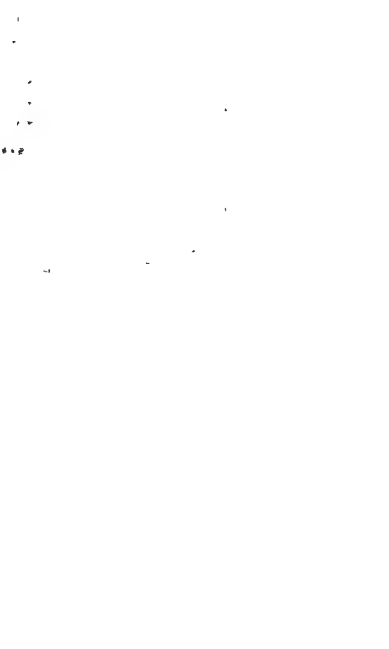
● પરિભ્રામશુદ્ધિ — ચિત્તશુદ્ધિ થતાં થતાં સંસારી જીવને
 જીવાર પ્રાપ્ત થતું આધ્યાત્મિક જ્ઞાન.

-નો અદાર, નિયતિ ૫૦
અપ; -નાં મરીર લેરવાદિ
૩૩૦

પાદરિયુત ૨૫૩

પાદરિયુતમન મરિયુ ૧૧૬

પાનક (પાન) ૧૬૬

પાદરિયુતો (અદાર) ૫૧

પાદરિયુતો કિયા ૧૦૭

પાદરિયુતો કિયા ૩૫૧૦૩

પાદરિયુત ૩,૫૬૧,૫૬૩

પાદરિયુત ૧૨૮

પાદરિયુત ૧૩૨

પ્રદનપ્રસાવત ૮૮,૧૧૩

પ્રદન -નો બંધ ૪૮૩; -નાં

પ્રદન ૪૮૬,૫૦૩; -નો

૬૫ ૪૮૬,૫૧૨; -નો પરિ-

ભાગ ૪૮૫; -અને વાયુકાય

૫૦૨; -ની સંખ્યા ૫૦૬

પ્રદન શ્રાદ્ધાનુ ૬૮૨

પ્રદનપરિવર્ત ૫૧૪

પ્રદનપરિવર્ત ૪૮૩

પ્રદનનિર્મય ૫૫

પ્રદનરૂપ ૫૪૯

પ્રદનસંવર્તમેય ૨૬૬

પ્રદન ૧૨૨

પ્રદનની શેત્ય ૯

પ્રદન ૩૦૧

પ્રદન ૨૦૦

પ્રદન ૨૦૩,૩૦૦

પ્રદન ૧૦૩; -નાં ૫૦૩; ૫

-૫૦૩ ૨૧૮

પ્રદન ૩૩૦; -નો પ્રદન

૧૧૨,૩૨૮,૩૧૫; -

અદાર અને નિયતિ ૩૨

૩૫૩; ના મરીર લેરવાદિ

૩૨૮,૩૫૮,૩૫૩; -ના મરીર

અદાર ૫૫૫,૩૪૦; -નાં કિયા

નિર્મય ૩૪૩; -ની કિયા

નિર્મય ૩૫૩; -ના અવારો

૩૫૬; -ના વાપર ૩૫૬

-ના દિશાદિ ૩૫૮; -ના

વેદના ૩૬૦

પ્રદન ૬; -ના બે પ્રકાર ૨૨૧

પ્રદન ૩૨૪

પ્રદન (વળ) ૧૧૦

પ્રદન ૧૪૫

પ્રદન (બાર) ૧૩૯

પ્રદન ૩૧,૧૪૧

પ્રદન (વળ) ૧૫૭

પ્રદન ૧,૧૪,૧૩૫ ૬૦,

૫૪૧; -નો વિધિ ૫૪૩

પ્રદન ૫૫૫,૩૪૦,૩૫૩

૩૮૭

પ્રદન ૫૫

પ્રદન ૧૧૬,૨૦૬,૨૧૨

પ્રદન -નાર ૩૩૩; -(માન) ૧૩૩

પ્ર०—હે ભગવન્ ! તે કેવલજ્ઞાની સિદ્ધ થાય, અને સર્વ દુઃખાનો અંત કરે ?

ઉ०—હે ગૌતમ ! તે કેવલજ્ઞાની સિદ્ધ થાય અને સર્વ દુઃખાનો અંત કરે.

તેના કેવલજ્ઞાની ગિર્ધ્યલોકમાં^૧ પણ સંભવે છે, અગ્નિલોકમાં^૨ પણ સંભવે છે; અને નિર્ધ્યલોકમાં પણ સંભવે છે. નિર્ધ્યલોકમાં તો તે પંદર કર્મભૂમિઓમાં^૩ જ હોય.

પ્ર०—હે ભગવન્ ! તેના પુરુષો એક સમયે કેટલા હોય ?

ઉ०—હે ગૌતમ ! તેના પુરુષો ઓછામાં ઓછા એક, બે, ત્રણ અને વધારેમાં વધારે દસ હોય.

૨

પ્ર०—હે ભગવન્ ! કેવલી વગેરે પાસેથી ધર્મ નાંભળનારો હવ ઉપર પ્રમક્ષિ^૪ ધર્મજ્ઞાનથી માંડીને કેવલજ્ઞાન^૫ વગેરે પ્રાપ્ત કરે ?

ઉ०—હે ગૌતમ ! કેવલી વગેરે પાસેથી ધર્મ નાંભળનારો હવ પણ જ્ઞાનાદિનું આવરણ કરનાર તેમ જ

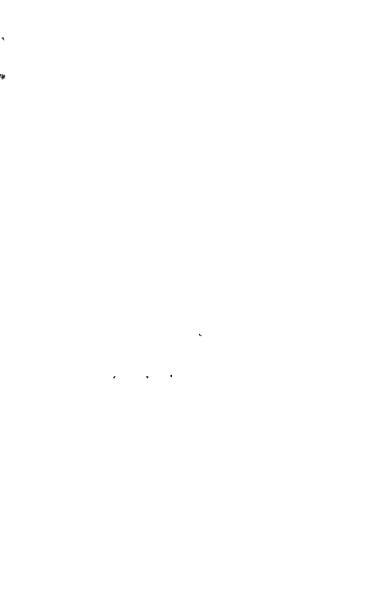
૧. કલ્યાણપાતિ, વિશ્વકલ્યાણપાતિ, વંધ્યાપાતિ અને માકલવંદનાં પુનરોદયા પશુતોમાં.

૨. અગ્નિલોક, અવિમા કે નગમા.

૩. અમા પાત્રઆદિને અનુભવ કરનાર નો ઉપરેલ દેવતા.

૪. પ્રમક્ષિ એટલે કે નિર્ધ્યલોકમાં જે સમયે તેના આચાર્યનાં

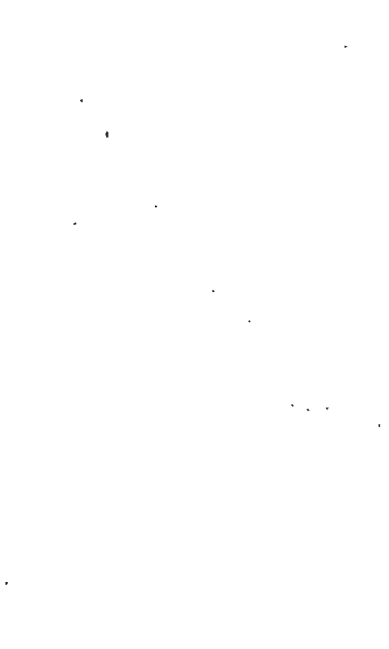

શ્રુતિ

હેતુનંદ ૨૧૨
 હેતુના ૨૫૨
 હેતુના સ્થા (મમરની) ૭૧૬;
 -શ્રુતિની ૧૬૧
 હેતુના ૨૬૪
 હેતુના ૨૮૧
 હેતુના ૩૦૨
 હેતુના ૩૩૩
 હેતુના ૭૫, ૫૬૨, ૫૭૮
 હેતુના ૨૦૦
 હેતુના પાશ્વ ચારિત્ર ૧૦, ૭૦,
 ૩૩૬
 હેતુ ૧૦૧ ૧૦૦; -શ્રુતિ કામરૂપ
 ૬૬૩
 હેતુના ૨૫૩, ૨૬૬
 હેતુના આયુષ ૭૪૩
 હેતુના ૨૦૬, ૭૧૬
 હેતુના ૨૪૨

હેતુના ૧૭૧, ૫૧૮
 હેતુના ૧૧૩, ૨૧૩
 હેતુના ૪૧, ૨૮૭, ૩૧૬; -૪૧૫ ૭૦
 હેતુના, હેતુના હેતુના
 ૩૨૨ ૬૦
 હેતુના ૫૮
 હેતુના ૨૧૬; હેતુના, હેતુના
 આયુષના ૨૧૬; -અને ૬૭
 ૬૪૩ ૬૦; -મહાવીરના ૬૪૪
 હેતુના ૫૪૮
 હેતુના ૨૬૧, ૪૨૩
 હેતુના ૫૫૩
 હેતુના ૨૬૭
 હેતુના ૨૧૬
 હેતુના ૨૭૭, ૨૮૨
 હેતુના ૬૬૮

અનંતરે કોઈની કમોવશ્ય ન હોય પણ પ્રાપ્ત કરે, તો જ ન
પણ પ્રાપ્ત કરે, નહીં તો ન જ કરે.

તેના પુરુષો નિરંતર આ આ કંઈના ઉપદેશનું
તપ કરતાં કરતાં પ્રકૃતિની અંતર્યામી... તેમજ માનવી
નવંભા કરતાં કરતાં અસંખ્યાન ઉપદેશ થાય છે. તે
અવધિજ્ઞાન વડે તે આંતરિક અસંખ્યાનના આગમી પ્રાપ્તિને
વધારેમાં વધારે અક્ષરોને વિષે જ્ઞાનપ્રમાણ અસંખ્ય પડે છે.
જાણે છે અને જુએ છે. તે જ્ઞે જ્ઞેયાવાળો દોઈ થકે છે;
તે જ્ઞે પણ દોઈ થકે કે પુરુષ પણ; તેને મનઃપર્વજ્ઞાન
પણ દોઈ થકે છે; તેને સંત્યજન પોતીના ચારે કપાળે દોષ,
માન-માયા-જ્ઞાન એ પણ દોષ, માયા-જ્ઞાન એ જ દોષ
કે એકજો જ્ઞાનકાયા પણ દોષ. તે જ્ઞાની કેવલીએ કહેલા
ધર્મનો ઉપદેશ કરી થકે છે, અને જીવનને દીક્ષા પણ આપી
થકે છે; તેના શિષ્યો અને પ્રશિષ્યો પણ દીક્ષા આપી થકે
છે; તથા તે પણ સિદ્ધ થાય છે, અને તેના શિષ્ય-પ્રશિષ્યો
પણ સિદ્ધ થાય છે. તેના પુરુષો એક સમયે ઓછામાં ઓછા
એક, બે કે ત્રણ દોષ, અને વધારેમાં વધારે ૧૦૮ દોષ.

—શતક ૬, ઉદે૦ ૩૧

૧. આખળ જ્ઞાનેશ્વર “અશુભાકેષવજ્ઞાની” કરતાં આનું
આકું છે. તેના અવધિજ્ઞાનનું જ્ઞેવ પણ મોટું છે; તે જ્ઞે
યાવાળો દોઈ થકે છે, છતાં કેવલજ્ઞાનીના ઉપદેશને પ્રતાપે
તે સાધી ગયે છે; તેમ જ ઓશરીરે પણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિ
થકે છે. તેને મનઃપર્વજ્ઞાન વધારે દોષ છે; તેના કપાળે
દોષ છે; તેવાની સંખ્યા પણ વધારે દોષ છે; તથા તે
ને ઉપદેશ-દીક્ષાદિ પણ આપી થકે છે.

૨. કેઈ કોઈ પુરુષ જનને જ્ઞાનનું કાર્ત્ત્વ્ય આપેલ માને.
ત્યારે પોતાની પાસે ને દોષા છતાં કૃત્તિન આંદે એમ કહે.
કે : નથી જનજનના [નિદર].

૩. જ્ઞાન વાકું કર્યા પછી કેઈ માલક અપિકારી ખરે
ત્યારે ન આવવાની કૃત્તિન ગણિ [માન્ય].

૪. કેઈને જ્ઞાન નેજાવવાનાં કૃત્તિન માંડે અઘણ
કરેલી [નિંદરાધ].

૫. કેઈ જ્ઞાન આપેતા દોષ ત્યારે નેના નિંદા કરે
[આત્માદન].

૬. કેઈએ વાચતી કર્યું દોષ છતાં પોતાની અવગત
જનિને કીધે અયુક્ત આગવાથી નેના દોષા પ્રગટ કરવા
[કિપધાન].

કર્મજ્ઞાનનીય કર્મના અંધહેતુઓ

૧. કેવળજ્ઞાનીના અસત્ય દોષાને પ્રગટ કરવા.
૨. શાસ્ત્રના ખોટા દોષો દ્વેષજુદિયી બતાવવા.
૩. સાધુ-સાધ્વી-બ્રાવક-બ્રાવિકા રૂપ ચાર પ્રકારના
સંધના મિથ્યા દોષો પ્રગટ કરવા.
૪. અહિંસાદિ ધર્મના ખોટા દોષો બતાવવા.
૫. દેવોની નિંદા કરવી.

ચાચિત્રજ્ઞાનનીય કર્મના અંધહેતુઓ

૧. કપાયને વશ થઈ અનેકે તુચ્છ પ્રવૃત્તિઓ કરવી
[કપાયજ્ઞાનનીય].

૨. સત્ય ધર્મના. તથા ગરીબ કે દીનના ઉપદામ
કરેલા — વગેરે દાન્યની વૃત્તિઓ રાખવી [દાન્યજ્ઞાનનીય].

ટિપ્પણી

નોંધ: આ અધ્યયનમાં મુખ્યત્વે એ નિર્ણય દર્શાવ્યો છે કે, ધર્મ અને મુક્તિ એ કોઈ વાડા કે સંપ્રદાયની વસ્તુ નથી. પરંતુ તેનો મુખ્ય આધાર આંતરિક શુદ્ધિ ઉપર છે. માત્ર જૈન જ મુક્ત થઈ શકે, કે માત્ર જૈન જ સાચો ધર્મ જાણે છે એમ કહેવા કરતાં, જે કોઈ આંતરિક શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે, તે સાચો ધર્મ જાણીને મુક્ત થઈ શકે છે; તથા સાચો ધર્મ જાણનારો પણ જો આંતરિક શુદ્ધિ પ્રાપ્ત નથી કરતો, તો મુક્તિ પણ પ્રાપ્ત નથી કરતા — એમ કહેવું જ યોગ્ય છે.

આ પ્રકરણમાં ધણા જૈન પારિભાષિક શબ્દો આવેલા છે. ભગવતીસૂત્રમાં ગ્રંથમાં જ આગળ-પાછળ એમાંના યજ્ઞાપરાનું વિગતવાર વર્ણન આવે છે. તેથી આ ટિપ્પણીમાં માત્ર માત્રાનું દર્શાવન આપી છે.

ટિપ્પણ નં. ૧:

જ્ઞાનાવરણીય કર્મ

કાયાપારિશુદ્ધિ કરાતી મન-વાણી-કાયાની પ્રવૃત્તિથી જીવનાં કર્મોનું દાખલ થાય છે. તે દાખલ થવાની ક્રિયાને તેનાર તેનાં નિમિત્તને આશય કહે છે. એ કર્મોનું જીવમાં દાખલ થવા પાડે, જીવના જુદા જુદા અધ્યવસાયો અનુસાર તેનાં જુદા જુદા નિર્માણ થાય છે; જેમકે જ્ઞાનને આશય કરનારો વગેરે. જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના અધ્યયનથી જ્ઞાનને મન-વાણી-કાયામાં આવે છે.

જે જ્ઞાન, જ્ઞાનને અને જ્ઞાનના નિર્માણ પ્રત્યે જેવું ધ્યાન કરે તે તે જ્ઞાન.

જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર

જ્ઞાનના પાંચ પ્રકાર છે : ૧. મનિજ્ઞાન — એટલે કે દૃષ્ટિવશ્યજ્ઞાન. ૨. શ્રુતજ્ઞાન — એટલે કે જે જ્ઞાનનાં મ. અર્થોના સંજોગે ખાસિત થાય છે. અને જે મનિજ્ઞાનની પદ્ધતિ થાય છે : જેમકે 'જલ' શબ્દ સાંજનથી ને પાણીસમક છે એવું માનવું, અથવા પાણી દેખીને તેને જલ શબ્દના અર્થોગ વિચારવું ને — શ્રુતજ્ઞાન. અર્થાત્ જે જ્ઞાન દૃષ્ટિવશ્ય અને મનોજ્ઞાન દ્વારા છતાં શબ્દોદ્ભવ સંદિગ્ધ હોય ને શ્રુતજ્ઞાન. બીજી રીતે કહીએ તો જૈનધર્મના ૧૨ અંગમાંથી (મુખ્ય સાત્ત્રમયો) નેમ જ ને સિવાયના બીજા આગમ મંથોર્થી થતું જ્ઞાન ને શ્રુતજ્ઞાન.

૩. અવાધજ્ઞાન — એટલે કે મન - દૃષ્ટિયોની સદાપણા વિના જ આત્માની ચોક્કસતાને બળે જ થતું વધારેમાં વધારે ક્ષોદ્રપ્રમાણ અસંખ્યાત ખેડાને જોવાની ચોક્કસતાજીવું મન દ્રવ્યોનું જ્ઞાન.

૪. મનઃપર્યવજ્ઞાન — એટલે કે મનુષ્યક્ષેત્રમાં આવેલાં મનરૂપ અનેલાં પુદ્ગલોનું જ્ઞાન. અર્થાત્ બીજાના મનનું જ્ઞાન. આત્મા પોતે જ્ઞાનસ્વરૂપ છે; પરંતુ કર્મોના આવરણને લીધે તેની શક્તિઓ ઢંકાઈ ગયેલી છે. પરંતુ વ્યારે તે આવરણો એક પછી એક દૂર થતાં જાય છે, ત્યારે તે તે જ્ઞાન પ્રગટે છે. ઉપર જણાવેલાં ચારે જ્ઞાન ગમે તેટલાં શુદ્ધ હોય છતાં ચેતનાશક્તિના અપૂર્ણ વિકાસરૂપે હોનાર્યા એક પછી વચ્ચેના સમય ખાંવાને જાણવાનાં અસમર્થ હોય છે. અર્થાત્ વચ્ચેના ન પૂર્ણ ખાંવાને શ્વેતકી સંકેતે જ્ઞાન ન

માયાનું 'અતિન દેવદેવ' પૂનઃ ૫ા. ૨૩૩-૨૨: તથા આ
મંથમાં ૧૪ 'નિર્યાનપદ'માં અધિભાવનાં ચિન્તાઓ વિભાવ.
દિવ્યજ્ઞાન નં. ૫.

કૃપાધાની કોટીઓ

કૃપાધિ આર કૃપાધાની તીવ્રતાના આર પ્રકાર જનાવાય
છે. જે કૃપાધિ એટલા તીવ્ર હોય, જેટલી અવગે અનંતકાલ
સંસારમાં બટકનું પડે, તે 'અનંતાનુગ્રહી' કહેવાય. જે કૃપાધિ
વિરતિ (સામરતિ)નો પ્રતિજ્ઞ કરવા પૂરતા ૧૪ તીવ્ર હોય,
તે 'અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય' કહેવાય. જે કૃપાધિ અમુક અંશે
૧૪ વિરતિ થવા દે, માત્ર સર્વવિરતિ ન થવા દે, તે
'પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય' કહેવાય. અને જે કૃપાધિની તીવ્રતા
સર્વવિરતિનો પ્રતિજ્ઞ કરવા જેટલી નહીં, પણ તેમાં માત્ર
રખણ કે માલિન્ય કરવા જેટલી ૧૪ હોય, તે 'સંસ્થાપન'.
કહેવાય.

માયાનું 'અતિન ઉપદેશ' પૃષ્ઠ ૫૧, ૨૩૩ ૮૩. તથા આ
મંથરમાં ૧૪ 'સિદ્ધાંતપદો'નું અસરિમાનન્ય મેં નામો વિન્યાન
દિવ્યજ્ઞ નં. ૫.

કૃપાપોની કૌટીએ

કૌપાદિ આર કૃપાપોની નીચનાના આર પ્રકાર જનાવાય
છે. જે કૌપાદિ એટલા નીચ દેાય, જેથી અને અનંતશય
સંસારમાં બદલું પડે, તે 'અનંતાનુજમી' કહેવાય. જે કૌપાદિ
વિરતિ (સામટિતિ)નો પ્રતિજ્ઞ કરવા પૂરતા ૧૪ નીચ દેાય,
તે 'અપ્રત્યાખ્યાનાવરણીય' કહેવાય. જે કૌપાદિ અમુક અંતે
૧૪ વિરતિ થવા દે, માત્ર સર્વવિરતિ ન થવા દે, તે
'પ્રત્યાખ્યાનાવરણીય' કહેવાય. અને જે કૌપાદિની નીચના
સર્વવિરતિનો પ્રતિજ્ઞ કરવા જેટલી નહીં, પણ તેમાં માત્ર
રૂપલન કે માલિન્ય કરવા જેટલી ૧૪ દેાય, તે 'સંવ્યસન' .
કહેવાય.

